

bygnings mure, landejendom, større bygningskompleks el. virksomhed af forsk. art, jfr. baneg osv.) (Se også *bondegård*).

Gårdbo, navn på nissen i Vendsyssel.
Gårdbo Gård, hovedgård NV f. Frederikshavn, nævnt fra 1335; i 17. årh. helt odelagt af sandflugt og adspillettet, 1882 genoprettet på udtørret soareal.

Gårdbo Sø, 1854–82 udtørret sø (4,8 km²) i det nordl. Vendsyssel.

gårdfæld (*fæld*, gl. ord for forfald), fæstetrens foringelse af fæstet, for hvilken han var erstatningspligtig.

gårdnavne kan ikke som landsbynavnene i Danmark føres tilbage til den forhist. tid. I den tidlige middelalder var det ikke alm., at herregårdene havde særlige navne; sædegårdene antog ofte landsbynavnene, ofte med tilføjet endelse (Rygård osv.). I 14. årh. opstod en stræben efter at give sædegårdene særlige navne; fra middelald. kendes navne på -have, -holm, -borg. Mange af de middelald. navne er rene naturnavne (Gavnv osv.). I 18. årh. dukker navne på -håb og -minde op. Nogle herregårdsnavne har udanske navneformer som Sorgenfri osv. I middelald. dokumenter betegnes den enkelte gård ved bondens navn; først efter udskiptningen i 18. årh. bliver det alm. at give bøndergårde navne.

gårdret, 1) de retsregler, som for Danske Lov af 1683 gjaldt for personer, der var ansat på de kgl. slotte el. de adelige gårde. Stammer opr. fra Erik af Pommerns tid; men 1562 udstedte Fred. 2. en ny, stærkt omarb. g.; 2) den domstol, bestående af gårdens folk, som pådømte overtrædelser af de nævnte regler.

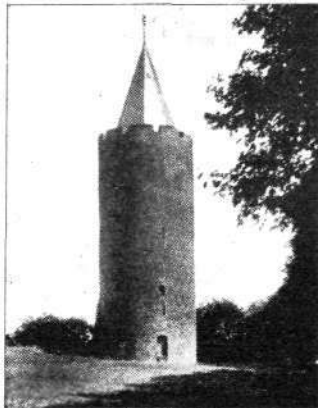
gåseavl, se gæs.

gåsebille (*Phyllopertha horticola*), lille torbist. Rødbrune dækvinger, i øvrigt blågrøn, metalglinsende. Gnaver på blade af træer og urter. Larverne i jorden, lever af rodder. Noget skadelig.

gåsebænk, lukket bænk langs væggen i gammeldags bondestue med rum, der tjener som rugestue for gæs (el. høns).

gåsefod (*Chenopodium*), slægt af salturtfam. Urter m. tveknødede blomster m. 5-delt, grønt blomster. 250 arter i Danmark, der findes på marker, ved moddinger og strandbredder. Hvidmelet g (*C. album*), en af de alm. pådyrket jord.

gåsegrib (*Gyps fulvus*), zool., forekommer i Middelhavslandene og Afr., en

Gåsetårnet.

enkelt gang i Danmark; gullig.

gåsehud skyldes en uvil-kårlig sammentrækning af små muskler i huden, hvorved hårene på krop og lemmer rejses, og huden bliver nippet. Fremkaldes af kulde, vrede, angst o. a.

Gåsetårn, stor, delvis isdækket halv på Øst-Gronl.; udgår fra bunden af Scoresby Sund-Hvidmel. gåsefod. komplekset.

gåseleverpostej tilberedes af overfædet gåselever og fint krydret leverfars, som indbages i dejform el. henkoges i lerkopper el. dæser.

gåsemad, 2 arter af slægten *Arabis* (kalkkarse), i Danmark på kalkbund.

Gåsetårnet, eneste bevarede tårn på Vordingborg Slot. Skal opr. have været smykket med guldgås på spiret; restaureret 1898. (III.).

gåseurt (*Anthemis*), slægt af kurvblomstfam., med takkede el. flerensidete blade. Randkroner hvide eller gule skivekroner gule. 100 arter, i Danmark 3, af hvilke ager g (*A. arvensis*) er alm. på marker og ved veje; især i græsmarker er den en besværlig ukrudtsplante; ligner kamille, men har avner ml. blomsterne.

gåseøjne, anførselstegn: (» ... «).

Hvidmel. gåsefod.

Agergåseurt.

H

H, h, 8. bogstav i det lat. alfabet; stammer fra det gr. H(eta), som romerne optog i den ældre gr. bet. h.

H, h, mus., 7. trin i C dur. H dur har 5 kryds, h mol har to kryds.

h, internat. fork. f. time (lat. *hora*).

H, rom. taltegn = 200; **H** = 200 000.

H, fys., fork. for induktionenheden Henry.

H, kem. tegn for brint (lat. *hydrogenium*).

H, el. h, i mineralogien fork. f. hårdhed.

H, autom.-kendingsm. f. Præstø amt.

ha, fork. f. hektar.

ha-, den bestemte artikel på hebr.

H. A., fork. f. Handelshøjskolens Afgangs-prøve.

h. a., fork. for lat. *hoc anno* el. *hujus anni*, i dette år.

Haag [ha'ya], holl. *Den Haag* [døn'ha:] el. (off.) 's-Gravenhage [s(t)trævøn'ha: ə], eng. *The Hague* [ðə'hæig], fr. *La Haye* [la'æ]. Holl.s hovedstad nær Nordsoen NV f. Rotterdam. 528 000 indb. (1947); i stærk vækst. **H** er en smuk by med brede, lige gader, åbne pladser, skygge-

fulde promenader, men kun få kanaler. Kgl. residens, sæde for regering og højesteret. I slottet Binnenhof (grl. 13. årh.) mødes Generalstaterne. *Finere industri*. Stor kunsthandel. Berømt malerisamling i Mauritshuis. Fredspaladset (skænket af Carnegie; opført 1907–13) er sæde for de to Haagdomstole. **H** er sammenvokset med Holl.s største badested, Scheveningen. Under 2. Verdenskrig odelagdes 8300 lejligheder i **H**.

Haag-Akademiet for International Ret, stiftet med støtte af Carnegie-fondet 1914, indviet 1923, som et centrum for videregående studier i folkeret og internat. privatret.

Haag-domstol, 1) Den Faste Voldgiftsret, oprettet på Haag-konferencen 1899, en dommerliste, af hvilken staterne kunne udpege de dommere, der skulle afgøre en konflikt; 2) Den Faste Domstol for Mellemfolkelig Retspleje, en fast internat. domstol med sæde i Haag, oprettet af Folkens Forbund 1920 til afgørelse af retstvister ml. staterne. Nu afløst af Den Mellemfolkelige Domstol under FN, der dog er organiseret på samme måde, idet den består af 15 dommere valgt på 9 år af FN-s plenarforsamling.

Haag-konferencer, diplomatiske konferencer afholdt i Haag. De vigtigste er: 1) Fredskonferencerne 1899 og 1907, vedtog konventioner om fredelig bilægelse af internat. konflikter (bona officia, mægling og voldgift) samt om krigsreglerne. 2) Privatretskonferencerne 1893–94, 1900 og 1904 vedtog en række konventioner for at afværge konflikter som følge af staternes forsk. lovgivn. om ægteskab, umyndiggørelse, værgemål m. m. 3) også beteg. for reparationskonferencen 1929–30 (om Young-planen)

Haag-konventionerne, de på Haag-konferencerne afsluttede konventioner.

Haag-reglerne, de i Haag-konventionerne indeholdte regler, oftest alene de i konventionerne af 1899 og 1907 fastlagte regler om krigsførelse.

Haapsalu [ha'p-], havneby i Estland, ved Østersøen SV f. Tallinn.

Haarlem [ha:røm], by i Holl. V f. Amsterdam nær Nordsoen (badested: Zandvoort); 156 000 indb. (1947). Typisk holl. by med snævre kanaler. Centrum for Holl.s blomsterdyrkning med stor eksporthandel. Domkirke (Grootte Kerk) fra 15. årh., rådhus fra 13. årh. Frans Hals-museum.

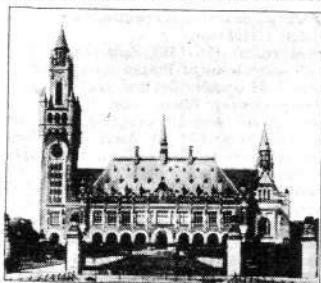
Haarlemmermeer-Polder [ha:rømər me:r-], 185 km² stort holl. marskområde S og SØ f. Haarlem. Centrum for avl af blomsterlæg. 4–5,6 m under havets niveau. Soen Haarlemmermeer blev tørlagt 1848–52.

Haas [ha:s], kobberstikkerfamilie af ty. oprindelse, som har virket i Danmark. **Jonas H** (1720–75) var univ.s kobberstikker og har udf. portrætter, ligesom sønnerne *Johan Jakob Georg* (1751–1817) og *Johan Meno* (1752–1833).

Haase, P., & Søn [ha:sə], da. boghandel og forlag. Ejeindehaver Ejnar Haase (f. 1895). Forlagets speciale er skolebøger og moderne skønlitt. oversættelser. Bogh. driver import af udenlandsk, især sv. litt. og er hovedforhandler af bibler og salmebøger.

Hába [ha:ba], Alois (f. 1893), čech. komponist. 1924 prof. v. konservatoriet i Praha. Grundl. af kvarttoneteknikken.

Habakuk, jødisk profet, som henregnes til de 12 »små« profeter. Hans profetier stammer fra tiden omkr. Nines erobring af kaldæerne 612 f. Kr.

Haag, Fredspaladset.

Habana [a'βana], amer. *Havana* [hə'vænə], Cubas hovedstad, Vestindiens største by; 673 000 indb. (1943). **H** ligger ved Cubas

Habana. Capitol.

NV-kyst mod Den Mexicanske Havbugt og har en fortrinlig havn. Den gamle by er grl. af spanierne 1519, beromt er især domkirken og Santo Domingo kirken. Den moderne bydel er helt amerikansk præget. Over **H** eksporteres hovedparten af Cubas sukker og tobak. **H** er i færgesforbindelse med Key West og New Orleans og er centrum for luftfarten i Vestindien.

habanera [aba'næra] (efter byen *Habana*), dans i lige takt, som regel med tekst. Kendes fra Spanien, hvortil den er kommet fra Afr. via Cuba. Kendt bl. a. fra 1. akt af Bizets opera »Carmen«.

Habarovsk [ä'barsfsk], by i RSFSR, Sovj., i Ø-Sibirien, hvor den transsibiriske bane krydser Amur; 199 000 indb. (1939) Alsidig industri. Grl. 1858.

'Habeas corpus-akten, eng. lov af 1679, hvorefter enhver, der fængsles, kan kræve sin sag forelagt en dommer, som inden 24 timer skal afgøre, om fængslingen skal opretholdes. Navnet hidrører fra, at stævningen i en sådan sag indledes med ordene h. c. (lat.): »du skal indbringe (for domstolen N. N.s) person«. **H** er forbillede for den da. grl.s regler om anholdelse.

ha'bemus 'papam (lat; vi har en pave), del af formular, hvormed resultatet af et nyt pavevalg forkyndes.

Haber ['ha:-], *Fritz* (1868-1934), ty. kemiker. Udførte s. m. Carl Bosch ammoniak-syntesen ud fra brint og luftens kvælstof. (**H-Bosch-metoden**). Skaber af den kem. krig (gaskrigen). Nobelpriis 1918.

Haberlandt ['ha:-], *Gottlieb* (1854-1945), østr. plantefysiolog, grl. den fysiol. planteanat., læren om sammenhængen ml. indre bygning og funktion.

ha'bi'l (lat.), duelig, dygtig.

habilitation (lat. *habilis* skikket, duelig), i Tyskl. den særlige vidensk. prøve, indehaveren af en doktorgrad må aflægge for at få jus docendi.

habilitet (lat. *habilis* skikket, duelig), evne til at gøre sig til part i et retsforhold, f. eks. til at indgå kontrakter.

Ha'bima (nyhebr: scenen), jødisk amatørteatersammenslutning, startet 1917 i Moskva; har på turneer verden over på jiddisch og hebr. fremført et internat. repertoire i forenklet, stærkt stiliseret spil. Gæstede Kbh. 1930.

ha'bit (fr.), herreklædning.

habitu'el (fr.), sædvanlig, hyppig, stadig.

ha'bitus (lat.), ydre præg.

Habsburg, ty. fyrsteslægt, stammer fra Habichtsburg i den schw. kanton Aargau. Landgrever i Alsace fra ca. 1200. 1273 blev Rudolf af **H** ty. kejser, erhvervede 1276 Østrig, 1282 Steiermark; 1335 kom Kärnten og Krain, 1363 Tirol under **H**. Fra 1437 valgtes **H** stadig til ty. kejsere og konger; fik ved Maximilian 1.s ægteskab m. Marie af Burgund 1477 magt over Nederlandene; deres søn Filip ægtede d. sp. tronarvinge Johanne, disses søn Karl 5. forenede fra 1519 de østr., burgundiske og sp. besiddelser som Eur.s mægtigste fyrste. 1556 deltes **H**-s områder ml. Karls bror Ferdinand 1., der fik Østrig og kejserværdigheden, og Filip 2., Karls søn, der fik det øvr., inkl. de store sp. kolonier. Philips efterkommer styrede Span., til de uddøde m. Karl 2. 1700. Ferdinands linie beherskede Østrig, de bøhmiske lande (fra 1526),

samt Ungarn (i kamp mod tyrkerne, helt erobret 1699-1718), fik v. Spanske Arvefølgekrig dele af Italien, samt Belgien. Uddøde på mandssiden med Karl 6. 1740. **H** regnes i alm. fortsat ved Karl 6.s datter Maria Theresias ægteskab m. Karl af Lorraine (»**H**-Lothringen«), hvis efterk. herskede i Wien til 1918 og stadig gør krav gældende på Østr. og Ung.

Hächa ['ha: a], *Emil* (1872-1945), tjech. politiker. Jurist, retspræsident i Praha 1918-38; dec. 1938 tjech. president, bøjede sig for Tyskl.s politik og fortsatte efter marts 1939 som tjech. statsoverhoved for protektoratet Böhmen-Mähren. Død i fængsel juni 1945. (Portr. sp. 1760).

Hachette & Co. [a'æt], fr. forlag, grl. 1826 i Paris med ordbøger, skolebøger og klassikerudg. som speciale. Senere også store værker som Dorés Bibel. Kendt er rejsebøgerne *Guides bleus*.

hachis [ha'ʃi] (fr. af *hacher* hakke), småthakket, kogt el. stegt kød i krydder, brun stuvning.

hacienda [a'βjen-] (amer. [a'ʃjen-]) (sp.), landejendom, gods; især i det spansktalende Sydamerika.

Hackaert ['haka:rt], *Jan* (1628-ca. 99), holl. maler. Har malet landskaber, ofte med motiver fra Schweiz og Ital.; repr. på kunstmus., Kbh.

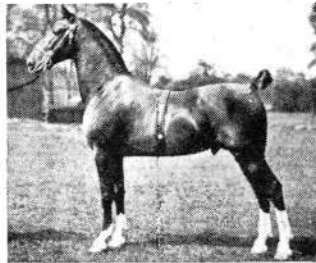
'Hackert, *Philipp* (1737-1807), ty. maler; udd. ved akad. i Berlin. Har malet landskaber, ofte ital. - Ven med Goethe, der skrev **H**-s biografi (1811).

'hackethaltråd, d. s. s. monjeledning.

Hackett ['hækit], *Francis* (f. 1883), irsk forfatter og journalist. Kendt f. sin store biogr. *Henrik 8*. Opholdt sig i Danm. v. Tyskernes angreb 9. 4. og skrev bogen *I Chose Danmark* (1940).

Hackney ['hækni], arbejderbydel i NØ-London; 173 000 indb. (1948).

hackneyhest ['hækni-], lille, hurtig eng. kørehest.

Hackneyhest.

Hackzell [-'sæl], *Antti* (1881-1946), fi. politiker. Industrimand, jurist; 1922-27 fi. gesandt i Moskva; udenrigsmin. 1932-36. Rigsdagsm. fra 1939 (Samlingspartiet). Overtog efter Rytis afgang aug. 1944 statsministerposten (ven af Mannerheim), ledede forhandlingsdelegation til Moskva, men ranted her sept. s. å. af slagtilfælde og trådte tilbage.

Hadad [a'dad], tordeugud, som dyrkedes i størstedelen af Forasien.

'hadbarden (angelsaksisk *headbeardan* de krigerske barden), germansk folkestamme, der if. Beowulf-kvadet og Widsith-digtet overvandt af danerne.

Haddeby-stenene, d. s. s. Vedelspangstenene.

Hadding, da. sagnkonge, især bekendt for sit ridt med Odin på Sleipner og for sin fiend til dødsriget; **H**-sagnet er kendt fra Saxo, der forentligtig som kilde havde kristeligt påvirket no.-isl. foraldersaga.

Hadding ['hædin], *Assar* (f. 1886), sv. geolog, prof. i Lund; unders. over palæozoiske aflejr. og sv. sedimentbjergarter.

Haddington ['hædintən], ældre navn for East Lothian.

hadj [hads] el. *hadi* (arab., egl: gang), pilgrimsfærd til Mekka, som enhver muhamedaner så vidt muligt skal foretage mindst een gang i livet.

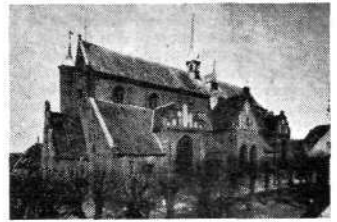
Hadeland ['ha:(d)əlan:] ['ha:lan:], no. landskab i opland, omkr. sydligste del af søen Randsfjord; 1275 km²; 21 000 indb. (1946).

Hadeln ['ha:dəln], ty. marskandskab på venstre bred af Elben.

Haderslev, købstad ved **H** Fjord; 17 894 indb. (1948). Frue Kirke

(domkirke) (13.-15. årh.). **Gl. H** Kirke (12. årh.). Museum, seminarium, kaserne. Industri (ol, tekstil, tobak m. m.). Havn. Jernbane til Voens. - Købstad 1292. Ældre historie nært knyttet til slottet Haderslevhus (nævnt fra 1326), der blev nedbrudt ca. 1550 af hertug

Haderslev domkirke.

Hans d. æ. og erstattet med Hansborg (opført 1557-80), som ødelagdes 1644. På slottene holdtes ofte hof. Stilstand under ty. styre. 5209 da., 3125 ty. stemmer v. afstæmn. 1920. Mindre kampe 9. 4. 1940. Ved folketingsvalget 1947 afgaves 633 ty. stemmer af ialt 8832.

Haderslev amt, da. amt, ml. Genner Bugt og Kongeå; 1342 km²; 68 565 indb. (1948), heraf i købstaden H. og flækken Christiansfeld 18 669 indb. Mod Ø frugtbar moræneland, med V dets ret frugtbare bakkeoer, dels magre hedesletter. Nuv. omfang 1920.

Haderslev Fjord, 12 km l. da. fjord, fra Lille-Bælt på Sønderjyllands østkyst, 5,6 m dyb sejltrede.

Haderslev stift, da. stift, omfatter Åbenrå-Sønderborg amt og største delen af Haderslev amt og Vejle amt; 299 944 indb. (1945).

Haderup, *Ernst* (f. 1876), da. tandlæge, søn af V. F. N. **H**, konsulent i Sundhedsstyrelsen. Da. Tandlægeforenings repr. i Fédération Dentaire Internationale.

Haderup, *Victor* F. N. (1845-1913), da. læge og tandlæge. Medstifter af tandlægeskolen. **H** bragte det da. tandlægevesen i et mod. spor.

'Hades (gr. *Haidēs*), i gr. rel. navn f. guddommen i underverdenen, dødsriget, og for selve dette. **H** opfattes alm. som en frygtelig gud og hans rige som et skrækens sted. I Eleusis blev **H** identificeret med Pluton og derved også opfattet som rigdomsgiver, især af jordens skatte.

ha'dis (arab: *hādīth* fortælling), betegnende for de traditioner, som man med anførelse af alle led i traditionskæden kan føre tilbage til Muhamed el. en af hans nærmeste. De har spillet en bet. rolle for udformningen af læren i islam.

Hadorp ['ha:dorf], *Johan* (1630-93), sv. rigskantivar. Foretog de første udgravninger på Björkö.

Hadamaut [hə'dra'mu:t], sydarabisk landskab, del af det brit. protekt. Aden; ca. 150 000 km² med ca. 150 000 indb., der dyrker korn og dadler, samt kokospalmer langs wadierne, el. er færevlere; omfatter 4 stater (sultanater).

Hadri'an, 6 paver. Kendtest er: **Hadrian** 4., pave 1154-59, den eneste engländer på pavestolen, oprettede ærkebispesædet i Nidaros.

Hadri'an(us) (76-138), rom. kejser 117-138, adoptiv søn af Trajan, hvis erobringspolitik **H** opgav, idet han lagde vægt på rigets forsvar. Viste stor interesse for provinserne, som **H** besøgte på lange rejser 120-26 og 128-33. Anvendte tridders i st. f. frigivne i admin., fuldførte Trajans Forum, byggede Villa Adriana ved Tivoli og et mægtigt mausoleum (Engelsberg) i Rom. (Portrætbuste sp. 1760).

Hadrians Vold, en grænsemur mod Skotland, som kejser Hadrian opførte fra Newcastle til Solway.

Hadrumetum, fønikisk oldtidsby i Tunis, S f. Karthago.

Had'ste'n, da. stationsby, 20 km NNV f. Århus; 1943 indb. (1945); anselig industri, højskole.

Had'sun'd, da. ladeplads og stationsby (Randers-H og Ålborg-H), 9 km NØ f. Mariager; 3058 indb. (1945). Anselig industri. Jernbane- og vejbro over Mariager Fjord (1904).

Haelwagh [ha:'lve'y], *Albert* (d. 1673), da. kobberstikker; især portrættist; bl. de største grafikere, der har virket i Danmark.

haem-, se *hæm-*.

Haft, ty. betegnelse for strandsås.

Haffner, *Wolfgang* (1810-87), da. politiker, godsejer (Egholm), general. Svoger til C. E. Frijs, knyttet til godsejerpartiet i 1860'erne, indenrigsmin. 1869-70, krigs- og marinemin. 1870-72, 1875-77, ivrig for stærkere forsvar.

Hafiz [ha:'fez] (arab. *hafiz*, som kan (Koranen) udenad, hædersnavn til *Shams-ud-din Muhamed* (d. 1389), persisk digter). **H-s** lyriske digtning hører til verdenslitteraturs storværker; han besynger kærligheden og vinen i den sufske digtningens billedsprog, så det for en eur. læser ofte er svært at se, om man skal opfatte **H-s** digtning bogstavligt el. billedligt, men for orientaleren er det naturligt, at det verdslige og mystiske indgår en uøselig forbindelse. Da. overs. 1920.

Hafnarfjörður [h'afnarfj'örur], isl. købstad (fra 1907), SV f. Reykjavik; 4500 indb. (1946). Anselig industri, bl. a. elektr. artikler.

Hafnia, lat. navn på København.

hafnium (lat. *Hafnia* København), grundstof, kem. tegn Hf, atomnr. 72, atomvægt 178,6, vl. 13,3, smp. 1700°. Opdaget 1923 af D. Coster og G. Hevesy i Kbh.

Håfrsford, oldn. for Havsforden.

Hafstein [h'af], *Hannes* (1861-1922), isl. politiker, digter. Tilh. hjemmestyrepartiet; sysselmand; fik ved forhold i Kbh. 1901-03 indført særlig minister f. Isl., bosat på Isl.; 1904-09, 1912-14 min. f. Isl., angrebet af oppositionen for vigende holdn. over f. Danmark, da kravet om ren personalunion vandt frem. - Som forf. påvirket af G. Brandes; gik stærkt ind for realisme. **H-s** digte admærker sig ved mandig rytme og frisk sprog.

Haga [h'a:ga], sv. slot (v. Brunnsviken N f. Sthlm.), fra slutn. af 18. årh. Den såkaldte Dronningens Pavillon blev 1932 bolig for prins Gustav Adolf (d. 1947).

Hagalín [-a:γ-], *Guðmundur Gíslason* (f. 1898), isl. forfatter og journalist. Af hans skildringer af bonders og fiskers daglige liv på V-Isl. kan særlig fremhæves romanen *Kristrún i Hæravík* (1933).

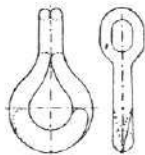
Haga'nah (hebr. forsvar), opr. jød.-palæstinensisk hjemmeværn, fra 1948 indgået i den isr. hær. **H** blev organiseret under araber-urolighederne 1936-39 og var opr. i samarbejde med englenderne, der gjorde brug af den under 2. Verdenskrig. Under våbenforbudene 1945-47 ofte karakteriseret som illoyal, skønt den tog afstand fra de aktivistiske grupper.

Hagar, Abrahams medhustru, moder til Ismael, blev drevet ud i ørkenen på foranledning af Sara. Muhamed mente, at araberne nedstammede fra Hagars søn Ismael.

Hagbard, da. sagnhelt; **H-s** kærlighed til Signe forrådes for hendes fader kong Sigar. Han lader **H** hænge, hvorefter Signe brænder sig inde s. m. sine terner. Sagnet er bl. a. behandlet af Saxo i da. folkeviser og i Oehlenschlägers tragedie »Hagbarth og Signe« (1815).

Hagborg [h'a:gb'arj], *August* (1852-1921), sv. maler; billed. fra Normandie og Sv. m. skildringer af fiskerbefolkningens liv.

hage, 1) *geogr.*, smal landstrimmel el. landtange, der strækker sig ud i vandet; 2) *sv.*, jernkrog (huks) på en blok el. splejst i en tovende. **H** med hånd tag bruges ved losning af stykgods. Dob belt-h, to afladede hager i samme ring, danner lagt mod hinanden et kiedæle (dvyelskløer).

Dobbelthage.

Emil Hácha.

Hadrian.

Alfred Hage.

Haile Selassie.

Hage, *Alfred* (1803-72), da. storkøbmand. Fra 1841 knyttet til, efb. ledende i svogeren Hans Puggaards firma, drev stor handel m. korn og vinstind, varer. **H-s** hjem var centrum for De Nat.lib. Doktriner frihandelsmand, ivrig skandinav; folketingsmand 1852-72. (Portræt).

Hage, *Alfred* (1843-1922), da. godsejer (Oremåndsgård). Søn af A. H. Landstingsmand (Højre) 1895-1919. Landbrugsminister 1897-1900, gennemførte husmandsloven 1899. Stemte mod grundloven 1915.

Hage, *Christopher* (1848-1930), da. politiker. Grosserer i Kbh., blev fra uafh. Højremand i 1880erne Venstremand, 1895 bl. de ledende i Venstreforpartiet; finansminister 1901-05, gennemførte skattereform 1903, trafikmin. 1902-05. Fjernede sig fra I. C. Christensen, efb. knyttet til De Rad., 1916-20 handelsmin. under Zahle. Udg. **H-s Håndbog i Handelsvidenskab**.

Hage, *Hoher* (1816-73), da. politiker, broder til A. H. (f. 1803). Jurist, nat.lib. folketingsmand 1852-64, 1866-69, 1872-73. Agiterede ihærdigt for retsplejereform.

Hage, *Johannes* (1800-37), da. journalist. Broder til A. H. (f. 1803). Lærer. Grl. s. m. David »Fædrelandet« 1834; 1837 dømt til livsvarig censur, begik selvmord.

Hage, *Johannes* (1842-1923), da. godsejer (Nivågård), søn af A. H. (f. 1803). Folketingsmand (Højre) 1876-1901, frihandelsmand, ivrig forsvarstilhænger. Afnede 1908 sin store malarisaml. på Nivågård for offentlighed.

hagebøsse, første håndskydevåben (ca. 1300) med pipe af jern på et træskæfte.

Hagedorn, *Hans Christian* (f. 1888), da. læge; specialist i stofskiftesygd. Grundlægger af og overlæge v. Niels Steensens Hosp. 1932. Leder af Nordisk Insulinlaboratorium siden oprettelsen 1922.

Hagedorn-Olsen, *Thorvald* (f. 1902), da. maler, medl. af »Den Frie Udst.« fra 1937; landskabs- og figurbill. i en klar, forenklet stil; *dekorationer til Århus rådhus* (1939-47).

hagekors, et ligearmet kors med vedføjede streger fra armenderne, højrel. venstrevendt; kendt fra de ældste, også forhist. tider i alle verdensdele, sikkert oftest med rel. bet. Allerede for 1. Verdenskrig blev **h** af de ty. antisemit., senere nat.soc. foreninger opfattet som et spec. arisk tegn og i 1935 indv. i det ty. rigssflag.

Hage'ladas, anden stavemåde f. Ageladas.

Hagelin, *Albert Viljam* (1882-1946), no. politiker, forretningsmand. Medl. af ty. nazistparti, 1939 til No. og medl. af National Samling, bidrog t. forberedelse af ty. angreb. 1940 vicefører for Nasjonal Samling, sept. 1940 kommissarisk statsråd f. indenrigske anligg., indenrigsmin. under Quisling febr. 1942, afgik nov. 1944 efter indre partiintriger. Dødsdømt 1945, henrettet 25. 5. 1946.

Hageman'n, *Gustav Adolf* (1842-1919), da. ingeniør og industrimand. Ansat som kemiker i Kryolith Mineselskabet og virksom for dette i Amer. 1865-70; overtog 1870 s. m. Vilh. Jørgensen Øresunds Chemiske Fabrikker, startede til dels s. m. Tietgen fl. store industriforetagender, bl. a. De Da. Sukkerfabrikker, Dobkulla Cel-

lulosefabrik i Småland o. a. Medstifter af Da. Ingeniørforening. 1902-12 direktør for Polytekn. Læreanstalt. Stifter af H-s Kollegium.

Hagemann's Kollegium, kollegium for mdl. og kvdl. studerende i Kbh. Oprettet 1908 af G. A. Hagemann. Til **H** er knyttet bet. legatmidler, 49 pladser, 1949: 42 mandl. og 7 kvindl. studerende.

Hagen [h'a:gøn], ty. industriby i Nordrhein-Westfalen; 125 000 indb. (1946). Fabrikation af jernvarer, tekstiler, papir m. v. Ca. 50% ødelagt i 2. Verdenskrig.

Hagen, *Gustav Bartholin* (1873-41), da. arkitekt. Talrige skoler, bl. a. *Øregård Gymnasium* (1922-24, s. m. Edv. Thomsen) og *Søndermarksskolen* (1932-33); endv. *Genstofte kommunebibl.* (1929-30) og *hovedbyggn. på Næstholm* (1932-33).

Hagen [h'a:gøn], pater *Joh. Georg* (1847-1930), ty.-ital. astronom, leder af Vatikanets observ.; har ydet vigtige bidrag vedr. studiet af foranderlige stjerner.

Hagen, *Ole* (f. 1913), da. arkitekt. 1929-34 på kunstakad., hvor han siden 1942 er lærer. Har bl. a. opført *Sønderjyllandskolen* og *Damsøbadet* (1939-43) på Frederiksberg.

Hagen, *Sophus Albert Emil* (1842-1929), da. musikhistoriker. Efterlod Det Kgl. Bibl. værdifuldt materiale til da. musikhist.

Hagenau [h'a:-], ty. navn på Haguenua.

Hagenbeck [h'a:-], *Karl* (1844-1913), ty. dyrehandler. Grundlægger af den berømte dyrepark i Stellingen v. Hamborg.

Hagenskov, indtil 1667 navn på Frederiksgave.

Hagerup [h'a:gr'rup], *Eiler* (d. 1743), no. biskop, opr. pietist, siden ortodoks og højkerkelig. Leder af missionen bl. Iapperne.

Hagerup [h'a:gr'rup], *Georg Francis* (1853-1921), no. jurist, politiker; omfattende jur. forfatterskab. Kons., gik ind for unionens bevarelse, chef for koalitionsmin. 1895-98, 1903-05 (Højre) og moderate Venstregruppe. Forsøgte løsning af konsulatssagen, men kom til kort over for Bostroms afvisende politik; gik derpå ind for total ændring af unionen, anbefalede ved afgang 1905 Michelsen som efbg. 1906-16 gesandt i Kbh., 1916-21 i Sthlm.

Hagerup [h'a:gr'rup], *Inger* (f. 1905), no. forfatterinde. Under 2. Verdenskrig emigrant i Sv. Hendes navn knyttedes til modstandsdigtet *De brænte våre gårder*, optaget i saml. *Videte* (1945); udg. 1947 saml. *Den syvende natt*. Fortættet lidenskab og gennemsigtig form kendetegner **H-s** lyrik.

Hagerup, *Olaf* (f. 1889), da. botaniker. Inspektør ved Bot. Mus. 1935. Cytologiske og fylogenetiske arbejder.

Hagerups Forlag, H., da. boghandel og forlag, grl. 1852, siden 1920 a/s. Under den nuv. leder, *Poul H. Hagerup* (f. 1889) dyrkes så at sige alle felter. Udg. **H-s til konversationsleksikon** (1892-1900, 4. udg. 1948-).

hageskytte, gl. navn på infanterist rustet med hagebøsse.

Hagedst'gård', hovedgård NV f. Holbæk; tilhørte 1663-80 Th. Bartholina. Hovedbyggn. fra 1672 (dele fra 1555), stærkt ombygget 1748, fredet i kl. B.

Hagga'da (hebr. fortælling), i den rabbiniske sprogbog i modsætning til Hakala rel.-etisk skriftfortolkning af opbyggelig og ofte fri, spekulativ art. Anvendes i Talmud og Midrascherne, men også i Pseudepigrapha.

Hagg'gai, en af de 12 små« profeter, virkede o. 520 f. Kr. og oplammede s. m.

Zakarias folket til at genopføre templet efter hjemkomsten fra Babylon.

Haggard ['hægəd], *Henry Rider* (1856–1925), eng. forfatter. Populære underholdningsromaner. Bl. a. *King Solomon's Mines* (1886) og *Allan Quatermain* (1887), begge overs. til da. Var interesseret i landbrug og skrev bl. a. *Rural Denmark and its Lessons* (1911).

Hagia Sofia [a'jia-] (gr: den hellige viddom), Sofiamoskeen.

Hagia Triada [a'jia tri'ada] (ny-gr: hellige treenhed), lokalitet i det sydl. Midt-Kreta med palads fra forhist. (minoisk) tid; fra 1901 udgravet af italienerne. (Ill. se tavle Ægæisk Kunst).

hagio- (gr. *hagios* hellig), helgen-.

hagio'gra'ferne (gr: de øvrige) hellige skrifter, tredje og sidste del af kanon i den hebr. Bibel: Salmerne, Ordsprogene, Job, Højsangen, Rut, Klagesangene, Prædikerne, Ester, Daniel, Esra-Nehemias og Krønikebøgerne.

hagl, 1) nedbør ved temp. under frysepunktet, når den er frosset til is. h findes i 2 former: a) ishagl; hårde mere el. mindre klare, ofte næreformede isklumper. De kan i Danmark være indtil fl. cm store. I varme lande kan de fryse sammen til klumper på indtil 1 kg; b) snehagl; små runde, helt hvide, sneboldlignende kugler, der let trykkes ud ml. fingrene. De bliver højst 1 cm. h forekommer især ved byget vejr (tordenbyger); 2) storknede blydråber fra 1,25–6 mm i diameter, anv. som gøveladning. Bly smeltes sammen med så megen arsenik, at det let antager dråbeform. Fra et sold med denne legering lader man blydråberne falde ned gnm. et 30–35 m højt tårn, h-tårnet, så at de er fuldkommen stivnede, når de når bunden.

haglskade kan efter en kraftig haglbyge være meget betydelig. især på bredbladede planter el. på korn og frøplanter nær modning. De fleste landmænd har forsikret mod h.

haglskudsyge optræder især på blade af stenfrugttræer (kirsebær, blomme o. fl.). h skyldes angreb af forsk. svampe el. stærkt svingende vækstforhold og forsårger, at bladene får rørlige, rød-randede småpletter, hvis væv falder ud, så bladene får et gennemhullet udseende. Bekæmpes ved sprøjtning og odelægelse af de nedfaldne blade.

Hague [gag], den nordl. del af Contentinhalvøen, Fr.

Haguena [a'gno], fr. by i Alsace; 17 000 indb. (1946). Humledyrkning, bryggerier og uldvarerier.

Hahn [ha:n], Otto (f. 1879), ty. kemiker. Opdagede de radioaktive stoffer radiothorium (1905) og mesothorium (1907) samt protaktinium (1918) sammen med Lise Meitner. I 1939 opdagede H s. m. Fr. Strassmann fissionen af uran; fik herfor Nobel-prisen i kemi 1945.

Hahn [ha'n], Vincents (1632–80), mecklenburgsk adelsmand, blev 1661 overjægermester i Danmark; Chr. 5.s yndling, samlede magtige godsområder.

Hahnemann ['ha:nə-], Samuel (1755–1843), ty. læge, homeopatens fader.

'haida, indianerstamme med eget sprog, Queen Charlotte Islands ved Canadas vestkyst; nu stærkt reduceret. Tidl. dygtige billedskærere med prægtige totempæle og masker.

Haidar Ali, anden stamemåde for *Hyder Ali*.

'haidukker (efter en ung. folkestamme *haidú*), opr. ung. og slaviske røverskarer, der bekæmpede tyrkerne; fra 17. årh. navn for infanterikorps. I 18. årh. anv. om adelsmænds drabanter og lakajer.

Haifa ['he:fə, 'hai-], hebr. *Heifā*, by i Palæstina ved Middelhavets kyst N f. forbjergene Karmel; 145 000 indb. (1947), deraf 74 000 jøder, Palæstinans eneste sikre havn; stor eksport af sydfrugter og olie; baner til Ægypten, Syrien; brit. olieledning fra Irak (kapacitet: 12 000 t pr. døgn). (Ill.).

Haig [hæg], Douglas, Earl H of Bremer-syde (1861–1928), brit. feltmarskal, borte l. eng. armekorps 1914–15, overgenerald. dec. 1915 til 1919, fra 1918 overordnet. Foch.

Haile Selassie [ha:'ile:se:lase:] (for tronbestigelsen *Ras Tafari Makonnen* [ras:to:fa:ri ma:konən]) (f. 1890), kejser af Abessinien fra 1930. Søn af provinsguberen Ras Makonnen, tronarvinger og ledende polit. under kejserinden Zauditu, kejser fra 1930. Sogte at bevare riget ved balancerende ml. stormagterne, styrke det v. eur. reformer; angrebet af Ital. 1935, opnåede sympati og nogen støtte ved appel til Folkeforbundet, men bukkede under og flygtede 1936 til Engl. Sogte forgæves at hindre eng. anerkendelse 1938 af det ital. herredømme. Vendte tilbage efter eng. erobring af Abess. 1941. (Portræt sp. 1761).

'Hailuoto [-to], sv. *Karlö*, finsk ø i Bott-niske Bugt, V f. Oulu; 170 km².

Hai-nan [hai nən], kin. ø i Det Sydkin. Hav. 34 000 km²; ca. 2 mill. indb. (mest kinesere). Bjergrig; tropisk klima.

Hainaut [hə'no], flamsk: *Hennegouwen*, ty. *Hennegau*, prov. i SV-Belg.; 3721 km²; 1 200 000 indb. (1948). Rige kulfeltet omkr. Maas og Sambre. Hovedstad: Mons.

'Hainbund [-bunt], d. s. s. Göttinger Hain.

Haine [hə:n], biflod til Schelde i S-Belgien.

Haiphong (fr. [ai'fɔ:(g)]), havneby for Hanoi, Indokina; ca. 80 000 indb.

haircord ['hæ:əkɔ:d] (eng. *hair* hår + *cord* snor), lærredsvævet, nålestribet bomuldstøj, med indvævede svævere el. dobbelte kædetråde (herrestof, vaskestof).

Hairlock ['hæ:stɔ:k] (eng. *hair* hår + *lock* (hår)tot), et meget elastisk polstermateriale af svineborster overtrukket og sammenskuttet med gummi.

Haiti (da. [ha'iti], amer. ['hæ:ti]), sp. *Haití* [ai'ti]), 1) næststørste ø bl. De Store Antiller; 76 600 km²; ca. 4,9 mill. indb.

H adskilles fra Cuba ved Windward Passage og fra Puerto Rico ved Mona Passage. Opfyldt af fl. bjergkæder, der forløber V–Ø med Loma Tina 3140 m, Antillernes højeste punkt. *Klimaet*: tropisk passatbelte; sommerregn. På N-siden regnskov, i øvr. savanne og charrales. Delt i to republikker: Haiti og Dominikanske Republik.

2) *Republikken H (Republique d'Haiti)* omfatter den vestl. trediedel af øen H med et par nærliggende småøer. 27 800 km²; ca. 3 mill. indb. (1944), heraf 95% negre og 5% mulatter. Hovedstad: Port-au-Prince. Sproget er fransk, religionen katolsk. Det vigtigste erhverv er landbrug: kaffe 23 600 t (1943–44), sukker 43 000 t (1946), kakao, bomuld majs, ris og bananer. – *Mont*: 1 gource = 20 USA-cent. *Mål og vægt*: Meter-systemet. – *Forfætn.* Præsident vælges f. 6 år af nationalforsaml., der har lovg. magt og består af senat og deputeretkammer. Deputeretkammer folkevalgt; senat valgt af departementsrådene. I praksis er bestemmelserne hyppigt overtrådt v. revolutioner. Der er vedtaget regler om alm. og gratis skolegang. Kirken behersker en stor del af skolevæsenet. – *Hist.* Opdaget af Columbus 1492 (kaldt Hispaniola). Fra 1502 indførtes negerslaver; pirater erobrede i 167. årh. dele af H, hvis vestlige del 1697 kom under Frankr., løsev sig fra 1797, definitivt fra 1804; siden har øens vestl. del under navn H været en formelt selvstændig stat, republik, i 19. årh. et

Udsigt over Haifa.

par gange kejserdomme. Polit. forhold har været særdeles urolige. Udenrigspolit. knyttet til USA.

Haj-bugten, d. s. s. Shark Bay, V-Austr.

Hajdüböszörmény [haidu:'böszörmə:nij], by i NO-Ungarn; ca. 30 000 indb. (1941). Agerbrug m. v.

Hajduki Wielkie [-'vjelkij], ty. *Bismarckhütte*, industri- og mineby i SV-Polen.

hajer (*Pleurotremi*), orden af tværmundede, spidsnådede, langstrakte m. veludviklet, udpræget skæv halefinne, huden dæk-

Gråhaj.

ket af ganske små hudtænder. Munden er tværspalte på snudens underside, gælespalterne, oftest 5, på kroppens sider; 1–2 rygfinner, bugfinnerne langt tilbage, hos hannen delvis omdannet til parringsredskab. På kæberne 1–2 rækker spidse, trekantede tænder, bagved rækker af erstatningstænder. h, der som regel er store, enkelte arter over 10 m, er fiskeædere, nogle af de store former dog planktonædere. De fleste føder levende unger, en del lægger æg indesluttet i hornagtige kapsler. h er dygtige svømmere og forekommer fortrinsvis i de åbne have. En del mindre arter i da. farvande; ganske få h går op i ferskvand. En del h er genstand for fiskeri (N-Amer., Japan, N-Eur.), af nogle udnyttes leveren til olie-fremstilling, også skindet kan anv. som pølermiddel til tasker, bogbind o. l.

hajrokker (*Rhino'batidae*), fam. af rokker m. hajlign. legemsform.

Hak, da. adelslægt, udded 1539; kendtest: Niels H, marsk hos Christoffer 1. – Trued Torstensen H, ærkebisp i Lund 1276–80. – David Torstensen H, drost 1289–92.

Hakassernes Autonome Område, i RSFSR, Sovj., Ø f. Kuzbass, Sibirien. 50 000 km², 271 000 indb. (1939). Hovedstad: Abakan. Hakasserne taler et tyrkisk sprog.

hakeldama (aramæisk, d. s. s. blodager).

hakrugter, afgrøder, der sås med så stor afstand, at der kan radreses og hakkes ml. planterne.

hakkebræt, 1) *mus.* (da. *hakke* slå hårdt gentagne gange), gl. strænginstrument, spillet med to små hamre. Består af trapezformet flad lydkasse, overspændt med metalstreng; 2) (ty. *Hack* (Heck)) spejlet af agterskib), *sov.*, øverste krumning af agterspejlet.

hakkelse, halm, der på en hakkelsemaskine er skåret i stykker på 2–3 cm længde. I mod. landbrug fodres hestene med halm.

hakker, håndredskaber af forsk. udformning. I *skovbrug* er de vigtigste Sarauws h (ill.) til frembringelse af plantehuller

Sarauws hakke.

Rillehakke.

Roehakke.

og riller, til plantning el. såning og rilleh (ill.) bl. a. til hakning af riller til såning. – I *landbruget* anv. den tunge spids til løsning og opbrudning af fast og stenet jord. Mergel h kan en enkelt, smal, mejseldannet spids, og gødnings h er formet som en greb, men grørene er lagt i vinkel til skaftet. De lette roeh (ill.) er de mest alm. benyttede h. Et tyndt,

stærkt, skarpt stålblad danner med skæft sædvn. en vinkel på 75°, således at jorden ikke skræbes fra planterne. De benyttes til udtynding af roer, til bortkæmning af ukrudt og i det hele til overfladisk behandling af jorden.

Hakluyt ['håkluyt], *Richard* (1552-1616), eng. geograf. Skrev *Principall Navigations, Volages, and Discoveries of the English Nation* (1589 og 1598-1600).

Hakodate [hakodætæ], jap. havneby på det syd. Hokkaidō; 207 000 indb. (1935). Tændstikfabrikation.

Hakon (oldn. *há høj + kørn* slægt), nord. mandnavn.

Hakon Jarl hin Rige, sørgespil af Oehlenschläger, offentliggjort i »Nordiske Digte« 1807, om striden ml. Hakon Jarl og Olav Trygvason.

hal, i gl. nord. huse det anseligste rum (gildeshallen), nu om rum af store dimensioner, f. eks. torvehal, markedshal osv.

Hala'ka (hebr. gang, vand, lære) kaldes den rabbiniske skriftudlægning, som tager sigte på lovens anvendelse i alle livets konkrete forhold, modsat haggada, skriftudlægning, som er af opbyggelig art.

halation (af *halo*), *for.*, d. s. s. gloriøse anelse.

Halbe, *Max* (1865-1944), ty. naturalistisk dramatikker. Kærlighedsdramaet *Jugend* (1893).

Halberstadt [-tjat], ty. by i Sachsen-Anhalt; 57 000 indb. (1939). Levnedsmiddelindustri. Ca. 50% ødelagt i 2. Verdenskrig.

Halbwachs, *Maurice* [alb'vaks] (1877-1945), fr. sociolog, elev af Durkheim, hvis arbejde han fortsatte bl. a. ved direkte i *Les Causes du suicide* (1930) at belyse hans teorier om selvmord v. hj. af nyt materiale.

Hald, hovedgård SV f. Viborg, i 14. årh. ejet af Niels Bugge, 1393 af dronning Margrethe skænket til Viborg bispestol. Efter Reformationen gkl. len, 1664 solgt til de holl. bankierbrødre de Lima (Blichers »Jøderne på Hald«). Hovedbyggn. fra 1789; fredet i kl. B.

Hald [hal'], *Anders* (f. 1913), da. statistiker. Siden 1948 prof. i statistik v. Kbh.s Univ.

Hald [hald], *Edward* (f. 1883), sv. kunstner, kendt for sine arbejder for Orrefors glasbruk og Rörstrands porcelænsfabrik.

Haldane ['håldæin], *John Scott* (1860-1936), eng. fysiolog, hvis arbejder over respirationens og blodets fysiologi har haft stor teoretisk og praktisk bet. f. eks. for sikkerheden i kulminer, ved dykning, ved flyvning osv.

Haldane ['håldæin], *Richard Burdon*, Viscount *H* of Cloan (1856-1928), brit. politiker. Jurist, udg. filos. skrifter; underhusmedl. fra 1885 (liberal); krigsmin. (imperialist) 1905-12, omorganiserede eng. flåde. Lordkansler 1912, forhandlede uden resultat i Berlin om flådeoverenskomst. Udtrådte 1915 af min. (anset f. ty.-venlig); 1924 lordkansler i min. Mac Donald.

Haldefjäll ['haldæ-], sv. navn på Haltio, Finl.

Halden ['haldæn], no. købstad i Østfold ved Tistas udløb i Iddefjorden; 9400 indb. (1946); ligger ved foden af fæstningen Fredriksten. Mod Ø industriforsødstaden Tistedalen Bet. trævarerindustri og handel med trælast, papir, cellulose m. m. Købstad 1665 under navnet Fredrikshald. Efter at Norge havde mistet Bohuslän 1658 fik den stor betydning som grænseby (1661-66 blev Fredriksten anlagt). 1928 fik den sit gl. navn *H igen*.

Halder, *Franz* (f. 1884), ty. general. Chef for hærens generalstab 1938, afløst okt. 1941 af Zeitzler. Knyttet til hitlerfjendtlig officergruppe.

Hald Folkekuranstalt, opr. 1922 af Dansk Røde Kors ved Hald pr. Viborg; ca. 550 senge i 2 afd. for patienter med gigt- og nervesygdom o. a. med. sygd. Har Danm.s største fysiurgiske afd.

Halditsjokko, lappisk navn på Haltio, Finl.

Hald Sø, sø 6 km SV f. Viborg. Ruin af Hald Slot N. f. søen. Folkekuranstalt.

Hale [hæ:l], *George Ellery* (1868-1938), amer. astronom, grundlægger af Yerkes og af Mt. Wilson Observatoriet, konstr.

spektroheliografen, har ydet betydningsfulde bidrag på solfysikkens område.

Halea'kala, 3060 m. h. vulkan på Maui bl. Hawaii-øerne; kratetet er 45 km i omkreds.

Haleb ['håleb], arabisk navn på Aleppo i Syrien.

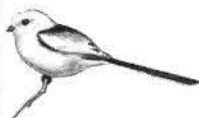
haleben (os *coccygis*), de nederste 4 el. 5 mere el. mindre sammensmeltede hvirvler i hvirvelsøjlen.

haleflader, de bagest på en flyvemaskines krop (fuselage) anbragte vertikale og horisontale stabiliserings- og styreflader (sidefinne, sideror, haleplan, højderor).

halehjul, bageste del af en flyvemaskines understel. *h* er et lille affjedret hjul anbragt under maskinens hale.

Halemaumau ['hålemå'u:måu:] (Den Evige Ilds Hus), Kilaueas hovedkrater, Hawaii; 925 ml., 625 m. br., 80 m. dyb. Lavaen flyder af og til roligt ud over randen.

halemejsje (*Ae'githalus cau'datus*), langhalet, kortvinget mejsje, hvid m. sort og rød ryg. Rund rede m. indgangshul på siden. Ret alm. i Danm. Standfugl.

halenokker (da. *nok* tap, dusk, tot), parrede, oftest lange og ledede vedhæng, der findes på bagkroppspidsen hos mange primitive insekter.

halepadder (*Uro'dela*), orden af padder, ejendommelig ved, at halen bevares også hos de voksne. De fleste former er knyttet til vand, i hvert fald i yngletiden. Efter nyere opfattelse er det tvivlsomt, om der består noget virkelig slægtskab ml. *h* og springpadder. Hertil salamandre, axolotl, hulepadder, ålepadder m. fl.

haleplan, horisontal haleflade anbragt bagest på en flyvemaskines krop. På *h*, der tilvejebringer længdestabilitet og er opbygget omtrent som et bærelan, sidder højderoret.

halesløber, bageste understøtning af en flyvemaskines krop, formet som en kort mede el. ski. *h* er på moderne maskiner erstattet af halehjul.

Halesowen ['hæilzouin], by i Midt-Engl. ØSØ f. Birmingham; 40 000 indb. (1948). Metalindustri.

haletudser, de m. hale forsynede larver af springpadder.

Halévy [ale'vi], *Jacques Fromental* (1799-1862), fr. komponist. 1819 Prix de Rome. Komp. hovedsagelig operaer, herimellem *La Juive* (jødinden) (Paris 1835, Kbh. 1838) og den muntre, elegant udformede *L'éclair* (lynet) (1835; Kbh. 1886). Lærer for Gounod, Massenet og Bizet.

Halévy [ale'vi], *Ludovic* (1834-1908), fr. forfatter. Skrev s. m. Meilhac operettekster til Offenbachs musik som »Den Skønne Helene«; endv. humoresker og fortællinger.

halfagræs, d. s. s. alfagræs.

half-and-half ['hå:æn'hæ:f] (eng.), halvt af hver, i lige dele.

Hal'faya, pas i øgypt. del af Libyiske Ørken, Ø f. Sollüm. Omstridt under 2. Verdenskrig; 17. 1. 1942 kapitulerede omringede aksestyrker i *H*; atter besat af Akse den juni-nov. 1942.

halfbags [hæ:f-], i holdspil (bl. a. fodbold); 2. række af hvert holdts spillere.

halfcaste ['hæ:f'kæ:st] (eng.), halvblods, afkom af hvid og farvet, populær betegn., især anv. i den fjernere Orient.

halfcrown ['hæ:f'kroun], eng. sølv mønt = 2 sh. 6 d.

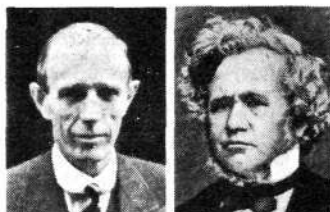
Halfdan, nord. mandnavn, der opr. betød halv-dansk.

halfpenny ['hæip(ə)ni], eng. bronzemønt = 1/2 penny.

hal- (gr. *hals* salt), salt-, saltvands-

Halifax ['hålfåks], hovedstad i Nova Scotia, Canada, med glimrende, isfri havn. 70 000 indb. (1941). Endepunkt for jernbane til Montreal og for kabler og rutebåde til Europa; flådehavn. Grundlagt 1749.

Halifax ['hålfåks], by i NV-Engl. SV f. Bradford, 96 000 indb. (1948). Bomulds- og tæppeindustri. Kulgruber i omegnen.

Edward Halifax.

C. C. Hall.

Halifax ['hålfåks], *Charles Montague*, Earl of (1661-1715), eng. politiker. 1694-97 skatkammerlrd, 1697-99 og 1714-15 førstemin. Fremlagde lovforslaget om Bank of Engl. (1694). Indførte langfristede statslån og skatkommissioner.

Halifax ['hålfåks], *Edward*, (1925) i. Baron Irwin, (1933) 3. Viscount *H*, (1944) i. Earl of *H* (f. 1881), brit. politiker. Medl. af Underhuset (unionist) 1910-25. 1922-24 undervisn.min., 1924-25 landbrugsmin. Som vicekong i Indien 1926-31 (Lord Irwin søgte *H* at skabe samarbejde ml. de ind. førere og den eng. reg., men løste ikke problemerne. 1932-35 undervisn.min.; 1935-38 og 1940 leder af De Kons. i Overhuset; 1935 krigsmin.; 1935-37 Lord Privy Seal og 1937-38 Lord President. Febr. 1938 afløste *H* Eden som udenrigsmin. Søgte (som Chamberlain) længst muligt at undgå krig med Tyskl. Medl. af krigskabinetet sept. 1939. 1940-46 ambassador i Washington, hvor *H*s stilling for USA's indtræden i krigen ofte var vanskelig. *H* er leder af den anglo-kat. gruppe inden for Church of England. (Portræt).

Halikar'nassos (gr. *Halikarnas'sós*), gr.-karisk by i SV-Lilleasien, ved nuv. Bodrum. Fra 6. årh. styret af enealderige fyrster. Under den peloponnesiske krig i forbund med Athen, derefter afh. af Persien. Hovedstad for kong Mausolos af Karien (377-353). Ruiner fundet af hans gravmæle (Mausoleion). 330 erobredes *H* af Alexander d. St. Fra beg. af 16. årh. tyrkisk.

halif ['hali:rj], flertal halif(i) (dualis), haléfú, čech. mønt = 1/100 koruna.

halitosis (lat. *halitus* ånde + *-osis*), dårlig ånde.

hall [há:l] (eng.), i landsteder og store viller et centralt rum, indrettet som opholdsrum, hvorfra hovedtrappen fører op til de øvre etager.

Hall [hal'], Carl Christian (1812-88), da. politiker. Af kbh. håndværkerstægt; jurist. Nat.lib., medl. af grundlovg. rigsforsam. 1848-49, af Folketinget 1849-81 (Frederiksberg). I moderat opposition mod Ørsted, 1854-59 kultusmin., konseilspræsident 1857-59, 1860-63 som De Nationalliberales leder, svingede fra helstøbt politik over til Ejderretning, gennemførte novemberforfatningen 1863 trods stormagtsadvarsler, gik af dec. 1863. Kultusmin. under Holstein 1870-74, var sommer 1870 stemt for da. deltagelse i fr.-ty. krig. Støttede Højre, dog med nogen tvivl over for Estrup; fra 1879 svækket efter apopleksi. (Portr.).

Hall [há:l], *Edward* (1499-1547), eng. forfatter. Skrev *The Union of the Two Noble and Illustre Families of Lancastre and York* (»H.s Chronicle«) om Henrik 8.s tid. Den menes at være benyttet af Shakespeare.

Hall [há:l], *George Henry*, (1946) Viscount of Cynon Valley (f. 1881), brit. politiker. Medl. af Underhuset 1922 (Labour). Understatssek. i udenrigsmin. 1943-45, 1945-okt. 1946 kolonimin. (afløst af Creech Jones), siden marinemin. (efter A. V. Alexander).

Hall [há:l], *James* (d. 1612), eng. grønlandsforsker, deltager i adsk. eksp. til Vestgrøn. (1587, 1605, 06, 07 og 12). Dræbt af indfødte i Ameralikfjorden 1612.

Hall [hal], *Peter Adolf* (1739-93), sv. miniaturmaler; p. gr. af sin dygtighed kaldet miniaturmaleriets van Dyck.

Hall [há:l], *Radclyffe* (1886-1943), eng. forfatterinde. Beromt for romanen *The Well of Loneliness* (1928, da. *Ensomhedens Brønd* 1929) o. fl. om kærlighed ml. kvinder.

Hall [há:l], *Stanley* (1846-1924), amer. psykolog og pædagog. Især kendt for sit børne- og ungdomspsyk. værk *Adolescence* (ungdomsalder) (1904).

hallali [ala'li], (fr.), et på parforcejagt brugt hornsignal, der forkynder det jagede dyrs død og bleses af jægeren, som fører meuten.

Halland, sv. landskab langs Kattegat: 4922 km²; 155 000 indb. (1946). Mod N Kungsbackafjorden og skærgårdskyst, mod S Laholmsbukten og en jævn kyst, langs denne frugtbar lersletter; det indre der vestranden af det sydsv. højland. Elve: Lagan, Nissan, Åtran og Viskan. - Historie: Gl. da. landskab, blev af Valdemar Sejr delt i et hertugdømme mod N og et grevskab mod S, og kom derved næsten bort fra Danmark til 1360. Sv. fra 1645 (opr. sv. pant, definitivt afstået 1658).

Hallands län, sv. län, omfatter landskabet Halland; 30% af arealet er agerland, 43% skov. Land-, skovbrug, fiskeri, tekstil- og levedsmiddelindustri.

Hallandsstuen i Frilandsmuseet i Lyngby, et udmerket eks. på ældre byggeskik i d. opr. da. landskab Halland, bestående af 3 i hinandens forlængelse sammenbyggede huse, i midten en lav opholdsstue, hvis eneste vindue sidder i det 'lave åstæg, ved hvis ende et noget højere herberge. Væggene er af låftet tommer, taget af græstørn på birkebark.

Hallands Väderö [-'væ:da-], sv. ø ud for Hallandsåsen, 2,8 km². Fyr. Plantæ-økologisk station. Kendt trojaborg.

Hallandsås, ca. 40 km l. sv. højdedrag (horst), 226 m h., adskillige Laholmsbukten og Skålderviken på grænsen ml. Skåne og Halland.

Hallar, *Søren* (f. 1887), da. forfatter og biblioteksmand. Har i en disp. om *J. P. Jacobsen* (1921) og i fl. bøger om nyere da. forf. anv. naturvidensk.-statistiske metoder. Desuden flersidig skønlitt. produktion.

Halldórsson ['haldoursán], *Jón* (1665-1736), isl. præst og historiker. Indsamlede et stort hist. stof, forfattede *Hirðstjóra annáll* (udg. 1886), *Biskupasögur* 1-2 (udg. 1903-15).

Halle (an der Saale), ty. by, hovedstad i Sachsen-Anhalt; 220 000 indb. (1939). Stor og alsidig industri, i omegnen brunskuldbrydning og saltværker. Univ. (grl. 1694).

Halle, *Sophus* (1862-1924), da. komponist og organist. Udg. *Psalmebogens Melodier* (1904).

Halleby A, 62 km l. å på Sjælland, fra Skjoldenesholm gnm. Åmose og Tissø til Store-Bælt.

Hall-effekt [há:l-], opdaget 1880 af amer. fysiker *Edwin Herbert Hall* (1855-1938), består i, at en ledning, hvori der går en elektr. strøm, og som er anbragt i et magnetfelt, får en spændingsforskel ml. sine to sider. H er en følge af elektronstrømmens afbøjning i magnetfeltet.

halléluja (hebr. *hallélujáh* priser Gud), lovet være Herren.

Halle- og Hunneberg ['hånøbærj], to sv. plateaubjerg, S f. Väneren, henh. 148 og 142 m h.

Haller, *Albrecht von* (1708-77), schweiz. læge og digter. Prof. i Göttingen 1737-53. Næst efter Harvey eksperimentalfysiologiens grundlægger. Opstillede 1752 læren om irriterabilitet og sensibilitet. Forf. til store værker om anat., fysiol., bot. og teoretisk kir. Som digter skrev H tanketungt lyrik, mest kendt er *Die Alpen* (1729), rettet mod bykulturen.

Haller, *Hermann* (f. 1880), schw. billedhugger. Opr. arkitekt og maler, udd. som billedhugger i Paris 1905-12, påvirket af Maillou. H-s yndlingsmotiv er det nøgne menneskelegeme.

Hallesby, *Ole* (f. 1879), no. teolog og vækkelsesprædikant, siden 1909 prof. i syst. teol. ved Menighedsfakultetet i Oslo, formand for no. Indre Mission;

Jónas Hallgrímsson. Per Hallström.

teol. ultra ortodoks og hovedmand i kampen mod den liberale teol. Kendt taler og forf. Under den ty. besættelse en tid leder af kirkens kamp mod nazismen, sad 2 år på Grini.

Halley ['hæli], *Edmund* (1656-1742), eng. astronom, en af sin tids betydeligste naturvidenskabsmænd. H beregnede efter Newtons metode banerne for et antal kometer bl. a. for den efter ham opkaldte H-ske komet. Han var den første, som påviste fiksstjerner egenbevægelser. Foretog to resultatrige vidensk. ekspeditioner til den sydl. Jordhalvkugle.

Halley's Komet, lysstærk komet med en omløbstid på ca. 76 år, sidst iagttaget 1909-11.

Hallfreör 'Vandræðaskáld (oldisl: den vanskelige skjald) (d. ca. 1007), isl. skjald i Ólav Tryggvasons hird. Digtede bl. a. *Ólafsdrápa* om kongens fald v. Svolder. Særlig interesse knytter sig til nogle lejlighedsvers, der giver indblik i H-s omvendelse til kristendommen.

Hallgrímsson ['had:l-], *Jónas* (1807-45), isl. digter. Medstifter af tidsskriftet »Fjölnir«, der bragte de fleste af hans værker; bidrog mere end nogen anden t. at omplante romantikken til isl. grund og dermed inspirere til nat. genrejsning.

H-s digte kendetegnes af en inderlig samfølelse med naturen, af ren lyrisk poesi og kærlighed t. Isl. (Portræt).

'Hall'gerne, ty. *die Halligen* ['håligén], en gruppe nordfrisiske øer, S f. For; ca. 500 indb. Oversvømmes ved stormflod.

'halling (vistnok efter *Hallingdal*), no. folkedans i '4, takt, udføres af en mandl. danser.

'Hallingdal [-da:l], no. dal i Buskerud, fra Hallingskarvet til Krøderen, gennemstrømmet af Hallingdalselva, en af Drams- elvas kildefloder. H er meget afvekslende; bebyggelsen er sparsom, og for anlæg af Bergensbanen, der passerer H, lidet besøgt. Befolkningen (16 000 i 1946), hallingdølene, har bevaret en del af den gl. bondekultur.

'Hallingskarvet, 40 km l., 5 km br. no. fjeldplateau i Langfjellene, øvre Hallingdal; H begrænses af nøgne, stejle bjergvægge og er delvis sneklædt; højeste punkt, Folarskarvet, 1933 m.

'Hallman, *Adolf* (f. 1893), sv. tegner og forfatter; medarb. ved »Politiken« samt sv. og no. blade; bogill.

'Hallr 'Þorsteinsson (f. ca. 950), første kristne lovsigemand på Island (år 1000); stamfader til Are Frode og Sæmund Frode.

Hallstatt-kulturen ['hålfat], ældste jernalder-k. i Mellem-Eur. (ca. 850-500 f. Kr.), opkaldt efter en gravplads med over 1000 grave v. byen H. i Salzkammergut, Østrig. H-s indflydelse dominerer yngre bronzealderens slutn. i nord og bliver bestemmende for den ældste jernalder her.

'Hallstavik, sv. industriby, Ø-Uppland; 2800 indb. (1946). Papirfabr.

'Hallström [-str:óm], *Eric* (f. 1893), sv. maler; navnlig billeder fra Sthlms udkant i al slags vejr.

'Hallström [-str:óm], *Per* (f. 1866), sv. forfatter. Ingeniør 1886; dr. phil. h. c. 1916. I sin alsidige produktion af lyrik, dramer, romaner og noveller: *Purpur* (1895); *Brillantsmykket* (1896), *Thanatos* (1900) præget af 90ernes romantik, men selvstændig ved etisk strenghed. Har endv. overs. Shakespeares dramer 1922-35. (Portræt).

hallucination (lat. *hallucinatio* drømmeri), forestilling med abnormt forstærket livagtighed, der giver dem præget af sansepåvirkning. Optræder på synets, hørelsens, smagens, lugtens og følelsens område, meget udtalte ved sindssygdomme.

Hallwachs ['halvaks], *Wilhelm* (1859-1922), ty. fysiker. Opdagede 1888 fotoelektriciteten.

halm, strå og blade af modent korn, hvor kærnen er aftærsket og frænsset. H er et træstøft og ret tungt fordøjeligt fyldefoder. 4-5 kg = 1 F. E.

'halma (gr: spring, fordi brikkerne i alm. flyttes i spring), ældgl. brætspil. Spilles af 2-4 deltagere, med hver 19 el. 13 brikker på et kvadratisk bræt m: 17 x 17 brikker; i Danmark. ofte på skakbræt (i alm. 9 brikker).

Halma'hera, ø bl. Molukkerne; 18 000 km²; 102 000 indb. (1930).

halmbærkersvamp (*Lepto'sphaeria herpotrichoides*), en kernesvamp, hvis sporehuse ofte findes ved grunden af hvedestrå, der er angrebet af den såkaldte knækfodsyge.

halmcellulose (*stråcellulose*), cellulosemasse, der anv. til skrive- og trykpapir. H kan fremst. ved kogning af halm i autoklave med vand alene, idet der dannes eddike- og myresyre, der sonderer og opløser tilstedeværende fremmede stoffer.

Bedre h fås ved trykkogning med kalkmælk, endnu bedre med natronud og natriumsulfid. Til hvidt papir behandles massen yderligere med klor. Foruden halm benyttes også espartogræs, bambus og sukkerrør som råstof.

halmhveps (*Cephus pygmaeus*), træhveps, hvis larve lever i stængler af korn. Næppe synderlig skadelig.

halmplader, byggeplader af halm holdt sammen enten ved syning el. af asfalt, lim el. andet bindemiddel.

halmpresse, maskine, der anv. til presning og binding af halm i knipper, så det er lettere at flytte og behandle. H anv. sæd. i direkte forb. med tærskemaskinen.

halmpræk, søv., sømærke i bagbords side i småfarvande; hvid stage med en el. to halmviske på tværs.

halmryster anv. i forb. med tærskemaskine med det formål at ryste de aftærskede kerner og avner fra halmen.

'Halmstad [-sta], sv. købstad (fra 1307), hovedstad i Hallands län, ved Nissans udløb i Laholmsbukten; 34 000 indb. (1949). Nikolaikirken (15. årh.), slot (ca. 1600), Norreport (1605), kulturhist. museum. Jern- og stålindustri. Bred. handel. Lå opr. højere oppe ved Nissan.

'hålo (gr. *hålos* kredsformet tærskelplads), betegn. for små farvede ringe om himmellegemerne, der kan fremkomme ved lysets passage gnm. jordatmosfæren.

halo- (gr. *håls* salt), salt-, saltvands-

halo'fytter (halo- + -fyt), bot. betegn. for planter, der vokser på saltholdige lokaliteter. H har ofte kodede stængler og blade. Eks.: mølde-arter, sodaurt. Saltvandsalgerne regnes dog sæd. ikke med til h.

halo'gener, grundstofferne fluor, klor, brom og jod, som med aftagende affinitet gnm. nævnte række direkte kan forene sig med metaller til salte.

haloge'n'id, forb. af et metal med et halogen.

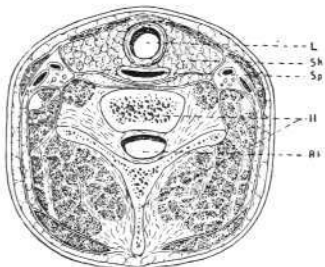
halokro'mi' (halo- + gr. *chrōma* farve) kaldes det fænomen, at visse ufarvede el. svagt farvede org. stoffer kan forene sig med syrer til farvede salte.

'Halonen, *Pekka* (1865-1933), fi. maler; opr. realist, senere en mere forenklet stil; skildr. af fi. natur og folkeliv.

halovirkning, *for.*, d. s. s. gloriøsdannelse.

Halper ['hålpær], *Albert* (f. 1904), amer. forfatter. Sociale romaner fra Chicago og New York: *Union Square* (1933), *The Foundry* (1934, da. *Fabrikken* 1938).

hals, 1) *med.* (*collum*), den legemsdel, der forbinde krop og hoved. H-hvirvelsøjlen er den mest bevægelige del af hvirvelsøjlen. H-s muskulatur er kraftig og udspicificeret, så hovedets bevægelsesmuligheder er talrige. Gnm. H passerer

Tværsnit af hals. L luftrør, Sk skjoldbruskirtel, Sp spiserør, H halshvirvel, Rk rygmarv.

i øvrigt luftrøret (med strubehovedet opadtil), spiserøret og de store h-kar; 2) mus., den del af gribebrettet på strengeinstrumenter, der forb. hovedet med lyd-kassen; 3) søv., talje, hvormed et sejls forreste og underste del hales ned- og forefter; ligge for bagbords (styrbords) halse, sejle bidevind med vinden ind fra bagbords (styrbords) side.

Hal's, fiskerleje ved indløbet til Limfjorden, rester af gl. skanse; 1496 indb. (1945).

Hals [høls], *Dirck* (1591-1656), holl. maler, elev af sin broder Frans Hals. Selskabsstykker.

Hals [høls], *Frans* (1580 el. 81-1666), holl. maler, Virksom i Haarlem. Elev af Karel van Mander d. ældre. Hans por-

Frans Hals: Portræt af Descartes.

trætter udmærker sig ved enestående træfsikkerhed og ved overlegen og sikker penselføring. Hans kolorit er lys og festlig; den ændrer dog meget karakter i hans senere arbejder, der har et alvorligt og mørkt præg. Har malet gruppeportrætter, skytte- og regentskabsbilleder (de fleste i F. H.-museet i Haarlem), Haarlems originaler som f. eks. byens heks *Malle Babbe*, sigøjnersker, gaden børn, ofte leende el. spillende på et instrument m. m. Højest står dog hans enkeltportrætter, der hører til verdenskunstens ypperste. Kunstmus. i Kbh. ejer *Portræt af en Ældre Mand* (ca. 1660) og portræt af filosofen *Descartes*.

Hals Barre, sandrevler, der spærrer Hådynde (østl. indløb til Limfjorden). Sejlrende: 7½ m; fyr.

halsbetændelse (*tonsillitis acuta, angina*), smitsom, febril, hos børn ofte højfebril lidelse, ofte fremkaldt af hæmolytiske streptokokker. Symptomer: rødme og svulst af mandlerne, ofte tillige belægninger (kan forveksles med difteri), og sykesmerter. H kompliceres i visse tilf. med nyre-, led- el. hjertelidelser, i så fald bør en operativ fjernelse af mandlerne overvejes. - **Flegmonos h** er en h kompliceret med en abscess. Ulceros h er en som regel godartet, ofte ensidig h.

Sulfapreparater og penicillin helbreder de fleste tilf. af h på få dage.

halsbind, et oftest hvidt klæde, der vikles stramt om halsen el. bindes under flappen. Herremode fra slutn. af 16. til midten af 19. årh., da h afløstes af slipsset.

halsbyld, flegmonøs halsbetændelse, byld i bindevævet omkr. mandlen.

halsbåndaffæren, benævnelsen på en skandalehist. omkr. 1785, hvor kardinal Rohan (1734-1803) af nogle bedragerer narredes til at købe et diamanthalsbånd, idet de foregølede ham et stævnomme med dronningen, Marie Antoinette. Dronningens omdømmelse led yderligere under affæren, i hvilken hun bevistlig ingen del havde.

halse, 1) *jagtsprog*, d. s. s. gø (om hunde, når de jager på foden af vildt); 2) *søv.*, d. s. s. kovende; også kaldet halse runder.

Halsey ['hålsi], *William F.* (f. 1882), USA-admiral. Ledede 1942 angrebene på Marshall og Gilbert Øerne samt på Solomon Øerne. 1945 Fleet Admiral.

halsugning som dødsstraf anv. endnu i formen guillotiner i visse stater. I Danm. anv. h. (ved økse) sidste gang 1892.

halskirtler, en række lymfeknuder på begge sider af halsen. Ved betændelsestilstande i mundhule el. svælg svulmer h op som følelige og ofte synlige knuder. Svulne h kan også være et led af skrofulosen el. opstå som fg. af visse blodsygdomme.

halsklenodie, i heraldikken en medaillon som hænger om hjelmens hals; opr. kendemærket for særl. turnørselskaber, senere tilhører til enhver adelig hjelm.

Halskov, tidl. skrivemåde for Halsskov. **Halsnæs**, halvø ml. Roskilde Fjord, Isefjord og Kattegat; ca. 58 km², 5461 indb. (1945).

hals- og håndsræt, ret til at rejse påtåle i sager, der kunne falde ud til livs-el. legemsstraf, og til at fuldbyrde de idømte straffe, Tilkom i Danm. de adelige gods-ejere i hvert fald siden 1536, f. s. v. angik deres undergivne, og bortfaldt først endeligt ved grundloven af 1849.

halsribben, overtalligt ribben på 7. halshvirvel. Kan give tryk på nerverne til armen og hånden.

Halsskov, halvø N f. Korsør.

Halsskov Rev, rev fra Halsskov ud i Store-Bælt.

Halsted Kloster, hovedgård Ø f. Nakskov; opr. benediktiner-munkeløster, efter Reformationen under kronen, fra 1718 i slægten (Krag-) Juel-Vind (-Frijs)'s eje (1721-1921 baroni under navnet Juellene). Hovedbygns sydfløj fra 1591 (bygmester H. Steenwinkel) fredet i kl. A. **Halsten** [-ste:n], sv. *konge* s. m. Inge I. ca. 1066-1110.

Haltefanden, navn på Djævelen, der halter, fordi han har en hestefod.

haltende retsforhold, d. s. s. negotium claudicans.

halte'r (gr. af *háll'esthai* springe), gr. håndvægt, i oldt. anv. ved øvelser i spring.

Haltio, sv. *Haltjäll*, lappisk *Halditsjokko*, Finls højeste fjeldtop, ved no. grænse; 1324 m.

hal'va (arab.), en tyrkisk konfektart af mel, sesamolie og sukker.

halvaber (*Lemuro'idea*), underorden af aber, ret primitive, viser slægtskab m. insektaerne. Ret små, lever i træer, natdyr, øjnene fremadrettede, men øjnhulerne ikke adskilt fra tindingrunderne. Tropiske; navnlig på Madagaskar. Hertil lemurer, ai-ai, galagoer og lorier.

halvagerbrug, en agerbrugsform ved hvilken agerbruget drives af kvinder, mens mændenes erhverv er jagt og fiskeri. Eksempler: Afr's bantuer, amazon-indianerne.

halvbjørne (*Procy'onidae*), rovdyrfam., beslægtet m. bjørnene, sælegængere, kun en knude-tand i undermund. Ret små. Hertil hører vaskebjørn, panda, næsebjørn.

halvblods, eng. *halfcaste*, populære betegn. for afkom af hvid og farvet; især anv. i den fjernere Orient.

halvblodshest, lettere heste, der delvis nedstammer fra fuldblod.

halvbusk, lav buskagtig plante, hvis skud i den ugunstige tid (i Danm. om vintertiden) dor bort m. undt. af den nederste del, der bærer de overlevende knopper. Eks: blåbær.

halvbyrdigt slægtskab, slægtskab ml. to personer, der nedstammer fra samme person, men fra forsk. ægteskaber el. kønsforbindelser.

halvbåret kaldes et foster, der har næt midten af svangerskabet.

Halvdan, 1) søn af Regner Lodbrog, konge af Northumberland 875-77; 2) *da. konge* efter Hårik 2.

Halvdan den Gamle, no. sagnkonge; anset f. stamfader til berømte helteslægtter (Völsunger, Budlunger o. fl.).

halvdæk, dæk, der kun strækker sig over den forreste del af et lille sejl fartøj, halvdæksbåd.

halveringstid, *fys.*, den tid, det tager, for halvdelen af en vilkårlig mængde af et radioaktivt stof er omdannet, og styrken af dets stråling derved er halveret. Hvert radioaktivt stof har sin karakteristiske h, der ligger ml. 10⁻⁴ sec og 10¹¹ år.

halvfabrikat, industriprodukt, som endnu mangler et el. fl. forarbejdningstrin for at være brugsfærdigt.

halvled, i *botnyk* et kraftigere snit af grundskriften; benyttes til fremhævelser i satsen; eks: stikordene i Den Nye Salmonsens.

halvgenerator-ovne fyres fra en slags generator, i hvilken et tykt kullag befinder sig på en skrål. el. trapperist, således at kullene kun forbrændes ufuldstændigt med primærluft; den opståede gas blændes efter ildbroen med sekundærluft, som tilledes gnm. særlige kanaler.

halvgene'risk køb, køb af generisk bestemt ydelse, hvor sælgerens valgret m. h. t. ydelsen er begrænset, f. eks. ved vin til en bestemt høst.

halvgennemtrængelige el. *semipermeable* kaldes visse hinder, der er gennemtrængelige for vandmolekyler, men ikke for de molekyler, der findes opløst i vandet. h hinder anv. ved måling af osmotisk tryk.

halvgræsfamilien (*Cype'raceæ*) ligner græsfam., men stængelen er ikke ledet og ikke trind, men oftest skarpt trekantet. Blade oftest treradede, blomsterne i småaks, der sidder i top-, aks-el. hovedformede stande. Ca. 3000 arter, især på sumpt bund. Næsten ingen værdi som fodergræs p. gr. af et stort indhold af kiseltsyre, der tit gør stængler og blade meget skarpe. Vigtige da. slægter: star, kærdul, kogteaks.

halvguld, d. s. s. heros.

halvkugle, *geogr.* Hvis man tænker sig Jorden delt i to h) af ækvator, fremkommer nordl. og sydl. h, hvis polpunkter er N- og S-polen; 2) så den ene får så meget land som muligt, fremkommer land- og vand-h, hvis polpunkter ligger henholdsvis S f. Kanalen og nær Antipode Island; 3) så den ene rummer gl. verden og Austr., den anden nye verden, fremkommer vestl. og østl. h.

halvkuppel, *arkit.*, hvælving formet som en kvart kugle. Findes ofte i romansk og byzantinsk bygningskunst.

halvleder kaldes et stof, der m. h. t. elektr. ledningsevne står ml. ledere og isolatorer, f. eks. træ el. bomuld.

halvleg, i fodbold o. l. de to perioder, som spilletiden deles i. Pausen derimellem betegnes ofte fejlagtigt h.

halvlinned el. *halvtørred* er en tekstilvare vævet med bomuldskræde og hørskud.

halvmosser el. *levermosser* (*He'paticæ*), hovedgruppe af mosserne med grenet el. ugrenet bladbærende stængel, el. et grenet el. ugrenet løv med el. uden streng. Sporehus kugle-el. ægformet, åbner sig med 4 flige. h fortækker fugtighed og skygge og findes derfor især på sumpt bund, i skove el. skyggefulde kløfter. Ca. 2000 arter, også mange i Danm. *Riccia*, en af slægterne, anv. som akvarieplante.

halvmøl, d. s. s. pyralider.

halvmåne, 1) alm. betegn. for månen i første el. sidste kvarter; 2) (opr. tatarisk), symbol for Islam og det tyrk. rige; 3) el. *ravelin, mil.*, i den bastionære befæstning udenværk i graven foran kurtinen el. gravsaksen med grundrids som lynette el. flèche; 4) *mus.* (eng. *Crescent*, ty. *Schellenbaum* el. *Mohammedsfahne*), musikinstrument bestående af en halvmåneformet metalskive, ofte besat med små bjælder. Opr. rasleinstrument i den tyrk. janitshar-musik.

Halvorsen, Jens Braage (1845-1900), no. bibliograf. 1883 Oslo univ.bibl.s no. af.d.s første leder. Udgav *Norsk Forfatterleksikon 1814-80* (1881-1908) (afsluttet af H. Koht).

Halvorsen, Johan (1864-1935), no. violinist og komponist. 1893 kapelmester i Bergen, 1899 kapelmester ved Nationaltheatret i Oslo. Skrev musik til adsk. skuespil, bl. a. *Kongen* (Bjørnson), *Gurre* (Drachmann), *Tordenskjold* (J. B. Bull), *Stor Ståhej* for Ingenting og Livet i Skoven (Shakespeare). Endv. 3 symfonier, violinkoncert, den populære *Bojærernes Indtogsmarch*, suiter m. v.

Halvorsen, Otto (1872-1923), no. jurist, politiker. Stortingsmand fra 1912 (Højre), statsmin. 1920-21, 1923.

halvotvingkar ['halot-], ældre da. kornmål = 1,09 l.

halvourigger, d. s. s. gigbåd.

halvrim; konsonant-h består i overensstemmelse af alle de lyd, som følger efter hovedvokalerne (hænder - sender); vokal-h er en særlig art af assonan.

Halvrimmen, da. stationsby (Ålborg-Tisted); 405 indb.

halvsilke, stoffer med silke som kæde el. skud.

halvsukuffel, i jagtsproget ung dhøjort, hvis gevir endnu ikke er fuldt udviklet, men dog ender i svage skovle.

halvskeerm, en klase, hvori de nederste (ældste) blomster har så lange stilke, at de når op i højde med de øverste (yngste); f. eks. rolikke.

halvslutning, mus., en kadence (slutningsdannelse), hvor tonika efterfølges af dominant.

halvstik, det enkleste og mest anv. stik til søs, en slyngning med et tov en el. to gange (enkelt el. dobbelt h) om egen part el. om pæl el. andet.

halvstål, ældre betegn. for støbejern fremstillet ved blanding af råjern og stålaffald.

halvsuveræne stater, stater der på visse områder har selvstændig regeringsmyndighed, men på andre, navnlig udenrigspolitik og forsvar, er undergivet en anden stats overhøjhed.

halvsøen, botl., d. s. s. hundepersille.

halvsøjle el. *engerter søjle*, søjle på mur el. væg, således at kun godt halvdelen af dens tykkelse er fri. Nøjere taget må man skelne ml. halv-s, trekvart-s osv.

halvtolv, kortspil med banker. Det gælder om efter reglerne at få, el. komme så nær som muligt til, men ikke over 11½ points, som honoreres dobbelt.

halvtone, det mindste tonetrin, der i praksis anv. i eur. musik (f. eks. e-f el. h-c).

halvtonebillede kaldes indenfor reproduktionstekn. fotos, malerier o. l. med mellemtoner, mods. den rene stregtegn. Gengivelsen af h er mulig ved *autotypi*, hvor nuanceringen opnås ved billedets opdeling i små og større punkter.

halvtøj, betegn. for papirmasse, fremstillet af kludtæver.

halvtømmer, heltømmer, halveret på langs.

halvuld, tekstiltvare af en blanding af uld og andre spindestoffer, oftest bomuld.

halvvaltlampe, elektr. glødelampe, der ikke er lufttæt, men fyldt med f. eks. kvælstof el. argon. Herved kan forbruget pr. normaltys komme ned på ca. 1/2 watt for de større typer.

halv vind, søv., vindretning midt ml. tværs og ret agterind på et skib.

halvvokal el. *halvkonsonant*, lyd, der står på overgangen ml. vokal og konsonant, som j og w.

halvædelsten, smykkesten med hårdhed under 7.

halvø, landområde, som kun til een side er forbundet med en større landmasse, iøvrigt omgivet af vand. En lang smal h kaldes en odde.

Hályis, oldgr. navn på Kizilirmak i Tyrk. **Hályis'sites** (gr. *hályisis* kæde), slægt af Tabulata, hvis rør er sammenvoksede på langs under dannelse af en labyrint. Hyppigst i Gotland.

'halys-slange (*An'cirotron 'halys*), lille giftslange af grubehugormenes gruppe. S-Rusl., Centralasien.

ham', overhuden hos sådanne hvirveldyr, navnlig krybdyr, hvor denne skiftes i store flager el. samlet.

Ham, anden stavemåde for Kam, Noah's søn.

ham [häm] (eng.), skinke.

Hamá [há'má:]; by i Syrien ml. Aleppo og Damaskus; 71 000 indb. (1943). Station på Syriens længdebane; handelsby i en større øase. Da. udgravninger 1931-38 har afdækket kulturlag fra 3. årtus. f. Kr. til 1400 e. Kr., da H blev ødelagt af mongolerne.

Hamadán [há'má'da:n el. -'du:n], handelsby i V-Iran ved bilvejen Tehrán-Bagdad; 104 000 indb. (1942). H er oldtidens Ekbátana.

Hama'dhāni (968-1007), arab. forfatter, har skrevet makamer, d. v. s. underholdende historier i rimprosa, gruppet om en enkelt person.

Hamamatsu [hamamats(u)], jap. havneby SV f. Tōkyō; 133 000 indb. (1935).

Hama'melis (gr. *háma* samtidig + *meion* træfrugt) el. *trolldnød*, løvfældende buske i fam. med ribs. Bladene ligner hasselblade. 6 arter, hvoraf et par dyrkes i haver, mærkelige ved, at deres gule, 4-tallige blomster kommer frem fra okt. til febr.-marts. Blomstrer endnu delvis samtidig med frugtsætningen.

'Hamann, jødernes modstander i Esters Bog, blev selv hængt i den galge, han havde tiltænkt Esters plejefader Mor-dokaj.

Hamann [ha:-], *Johann Georg* (1730-88), ty. mystiker og filosof, kaldet »nordens magus«. Hævede i *Biblisches Betrachtungen eines Christen* (1758) og *Sokratische Denkwürdigkeiten* (1759), at forstandens distinktioner er kunstige og bortfald for den umiddelbare opfattelses »åbenbarings«. Det sande liv er livet i Gud.

'Hamar, no. købstad i Hedmark på Øsiden af Mjøsa; 10 200 indb. (1946). V f. byen herregården Storhamar, oplandenes folkemuseum og ruinerne af H domkirke (slutn. af 12. årh.). Endepunkt for Eidsvoll-H banen. Udgangspunkt for Gudbrandsdalsbanen og Rørosbanen. Købstad 1848; middelalderligt bispedæde fra 1152 og på ny fra 1864.

'Hamar bispedømme omfatter Hedmark og Opland fylker; 52 394 km²; 320 000 indb. (1946).

Hamborgerland, 1050 m h. ø N f. Sukkertoppen, V-Gronl.; i 18. årh. samlingssted for hamburgerske halvfangere.

Ham'born, siden 1929 del af Duisburg, Tyskl.

'Hambro (eng. ['hámbro:]), Carl Joachim (1807-77), da.-eng. finansmand, søn af den da. handels- og finansmand Joseph H (1780-1848). 1839 i London Hambro's Bank Ltd., som fik stor bet. f. Danm.s og fl. andre eur. landes forb. med den internat. finansverden.

'Hambro, Carl Joachim (f. 1885), no. politiker. Engelskorienteret højremand, red. af »Morgenbladet« 1913-21; stortingsm. fra 1918, stortingspræsident fra 1926. Fremtrædende i Folkeforbundsarbejdet fra 1926. Fik 9. 4. 1940 evakueret Stortinget til Hamar, fik min. Nygårdsvoild til at fortsætte som samlingsregering; rettede fra udlandet virkningsfuld agitation mod tyskerstyret og Quisling. Efter befrielsen stortingspræsident til dec. 1945 (arb.-partiets valgsejrr).

'Hamburg [-rk], ty. land og by i den brit. zone, 100 km fra Elbens munding; 746

km², 1,4 mill. indb. (1946). Omfatter foruden det egl. H de 1937 indlemmede byer Altona, Harburg-Wilhelmsburg, Wandsbeck. Grupperet omkr. floden og søen Alster; ved Elben kvarteret St. Pauli med forlystelsesetablissementer. Kendte bygningsværker: rådhuset (1897), Michaelis-kirken (genopført efter brand 1906), Elbtunnel (1911). Tyskl.s vigtigste havn (1936: 19 mill. t). Store skibsværfter (delvis afmonteret og sprængt). Bet. industri baseret på forædling af oversøiske råstoffer. Ca. 50% ødelagt i 2. Verdenskrig. - *Historie*. Anlagt ca. 800; årkebispesæde for Ansgar 831, ødelagt af vikinger 845. Fra 1110 under de holstenske grever; sluttede 1241 og 1255 aftaler m. Lübeck og deltog i hanseforbundet. Frigjorde sig gradvis for Holstens overhøjhed; de da. kongers forsøg på at hævede denne (Chr. 4.) afvistes. Efter Lübecks nederlag i Grevefejden og handelsvejenes omlægning blev H importcentrum for eng. og oversøiske varer til Elb-området. Udgik 30-års-krigen, forte siden under ledelse af velstående handelslægger en profitabel neutralitetspolitik. Led hårdt under krigen 1806-14 og fastlandsspærringen; vandt hurtigt frem efter søens udgangs-

punkt for dampskibs- og jernbanelinier; stor handel på Amer. og Østerøen, dominerede da. handel til ca. 1857. Tillsættelse nordty. forb. 1866, men først 1888 ind i ty. toldsystem, søgte at bevare sin transithandel v. frihavn og Kielerkanal, 24.-30. 7. 1943 for en stor del tilintetgjort v. allieret bombeangreb og fladebrande. 3. 5. 1945 eng. indrykning, efter at H var erklæret for åben by.

Hamburg-Amerika Linie, for 2. Verdenskrig Tyskl.s største rederi, grl. 1847 i Hamburg.

Hamburger, Povel (f. 1901), da. organist og musikforfatter. Elev af Th. Laub. Har skrevet *Musikkens Historie* 1-2 (1936-37), dele af *Harmonilære* s. m. Godske-Nielsen (1939). Musikamelder v. Politiken 1929-42. Har komp.-sange.

hamburgerblåt kaldes berlinerbåt tilsat fyldstoffet el. dækkende hvidt, der giver nuancerne.

hamburgerryg, letsaltet, røget svineryg kogt og serveret med grønsager.

hamburgerte, aflørende urte.

'Hamdömsål [-ma:l], eddadigt om Välsung-ätten; Gudrun sender sine sønner af 3. ægteskab, Hamdör og Sörl, afsted for at hævne deres søster Svanhild, som er blevet dræbt af sin mand, kong Jörmunrekkr, mistænkt for utroskab. De udlover drabet, men må selv betale med livet.

Hameln [ha:-], ty. by ved Weser, Niedersachsen; 32 000 indb. Gl. Renaissance-bygninger (bl. a. Rottfengerhuset).

Hamerik (egl. *Hammerich*), *Ager* (1843-1923), da. komponist, broder til Angul Hammerich. 1871-98 direktør for konservatoriet i Baltimore, derefter bosat i Kbh. Har skrevet operaerne *Tovelille*, *La vendetta* (Milano 1870) m. fl., 6 symfonier, 5 nord. suiter m. v.

'Hamerik, Ebbe (f. 1898), da. komponist, søn af Ager H. Har bl. a. skrevet operaerne *Stepan*, *Marie Grubbe* og *Rejseskammeraten*, en symfoni, strykekvartetter, klaver- og orgelstykker m. v.

Ha-mi [tami], oaseby i Ø-Sinkiang, Kina, ved Ø-enden af Tien-shan.

Ha'milkar, to kartagiske felt herrer: 1) faldt ved Himera 480 f. Kr. mod Gelon; 2) H Barkas (Lynet) (d. 229 f. Kr.), udmærkede sig i l. puniske krig, dæmpele lejetroppeens oprør 241-38, erobrede derefter S- og Ø-Spanien. Fader til Hannibal, Hasdrubal og Mago.

Hamilton ['hámi:l(ə)n], skotsk by SØ f. Glasgow; 41 000 indb. (1947). Kulgruber, metal- og tekstilindustri.

Hamilton ['hámiton], Canadas femtestørste by; 179 000 indb. (1946). Beliggende på halvøen Ontario ved vestl. ende af søen O. i forbundsstaten O. I omegnen stor avl af frugt og grøntsager. Bet. industri, især jernindustri baseret på malm fra Øvre Sø, kul fra Pittsburgh og kalksten fra Niagara.

Halvstik.

Hamilton ['hämiltøn], by i kvægavlsdistrikt, New Zealands nordø. 28 000 indb. (1947).

Hamilton ['hämiltøn], *Alexander* (1757-1804), USA-politiker. Arbejdede modsat Jefferson for centraliseret og mindre demokratisk forfatn. i USA; efter 1789 fremtrædende rådgiver for Washington, leder af finansstyret 1789-95. Dræbt i duel af Aaron Burr.

Hamilton ['hämilt(ə)n], *Eonna* (1761-1815), Lady, opr. tjenestepige. Blev ved sin skønhed elskerinde for fl. højstående personer, sidst for den brit. gesandt i Napoli Sir *William H.* (1730-1803), hvem hun ægtede 1791. 1798 Lord Nelsons elskerinde, levede siden sammen m. ham. Efter hans død sank **H** ned i dyb fattigdom.

Hamilton ['hämiltän], *Henning* (1814-86), sv. diplomat. Officer, hofmand, lantmarskalk i 1850'erne. Nøjé knyttet til Karl 15. 1861-64 sv. gesandt i Kbh., viste sympati for skandinavismen, men erklærede sig over for Manderström som modstander af da. nat.lib. planer om skandinavisk union. Trak sig tilbage, da Sv. ikke hjalp Danmark i 1864. Aristokratisk modstander af rigsdagsreformen 1866, fremtrædende politiker; forlod Sv. 1881 p. gr. af vekselsfalsk. (Portræt).

Hamilton ['hämilt(ə)n], *Sir William* (1788-1856), skotsk filosof. Fremsatte i *Lectures on Metaphysics and Logic* (1859 fl.) den opfattelse, at vi kun erkender relationer; intet absolut. Anså al association for helhedsassociation.

Hamilton (af Hageby) ['hämiltän], *Carl* (f. 1890), sv. diplomat, friherre. Gesandt i Finl. 1925-31, i Danmark 1934-41; kabinetssekr. 1931-34. Fra 1941 landshövding i Östergöt. län.

Hamilton Inlet ['hämiltän 'inlet] (eng.-amer. inlet fjord), 250 km l. fjord på Labrador's Ø-kyst, tilhørende Newfoundland.

Hamilton, Mount [maunt 'hämiltän], 1283 m h. bjergknudd i Californias kystkæde, 100 km SØ f. San Francisco. På toppen ligger Lick Observatoriet.

Hamina, sv. *Fredrikshamn*, fl. købstad (fra 1653), ved Finske Bugt, NØ f. Kotka; 5800 fl.talende indb. (1947).

hamingjaer (oldn. *hamingja* lykke), i nord. rel. kvl. guddommelige væsener, som ledsager mennesket og styrer dets skæbne.

hammitter (efter Noahs søn *Ham* (Kam)), folk tilhørende den hamittiske sproget i N- og Ø-Afr., overvejende en mørkhudet race-type inden for europiderne (opr. racemæssigt tilh. de semit. folk), mod S negerblandede. Falder i 3 grupper: øst-h i Abyssinien, Somaliland, Arab. Ørken (galla, somali, danakil), niloto-h Ø f. de store søer (masai), vest-h i Sahara og Atlaslandene (tuareger, berber, kabylere). Bl. **h** træffes agerbrugere, navnlig i Abyssinien og Atlaslandene, men hovedmængden er kvægavlere, undertiden af ret bobast karakter (masai), men oftest rene nomader.

hamittiske sprog, sproget, der er fjernet beslægtet med de semittiske sprog. Taltes inden arabernes fremtrængen over hele N- og Ø-Afr. Nutildages tales h i Marokko, Alger og Tunis, samt i Saharas øaser (libysk el. berbersprog) og i Ø-Afr. (galla og somali). De uddøde sprog, ægyptisk og koptisk, horte til de **h**.

Ham'let (eng. ['hämilt]) el. *Amlod*, jysk sagnkonge, reddede livet ved at stille sig som løbe, da hans farbroder, Fenge, dræbte hans fader og ægtede hans moder, og tog senere hævn. Navnet knyttes til Ammel Hede ved Randers. Motivet udnyttet af Shakespeare (der henlagde scenen til Kronborg), Oehlenschläger og Ewald.

hamløberi, sjælens (formentl.) omvandring i synlig (dyre-) skikkelse under legemets bevidstløshed.

Hamn, ty. by i Nordrhein-Westfalen; 59 000 indb. (1939). Jernbaneknudepunkt. Jern- og maskinindustri. Ca. 50% odelagt i 2. Verdenskrig.

Hamnada (arab. *hammādhā*), flade pletter i Sahara, hvis overflade er sam-

menhængende klippe el. et lag kantede sten. De ved smuldring dannede finere partikler føres bort af vinden.

Hamman'n, Marius (1879-1936), da. maler; malede figurbill. og landskaber, der minder om ungdomsbill. af Weie.

Hammarby, gods, som tilhørte botanikeren Linné, i nærheden af Uppsala. Linné oprettede her et bot. museum og holdt forelæsninger. Godset ejes nu af den sv. stat og Uppsala univ. og tjener som minde for Linné.

Hammarbyleden, sv. kanalforb. ml. Mälaren og Saltsjön, anlagt 1917-29.

Hammarforsen, sv. vandfald i Indalsälven VSV f. Sollefteå, opstod 1796, da

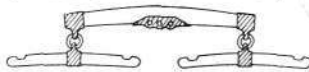

vandstanden i Ragundasjön sænkedes og storforsen tofaldes (»Döda fallet«). Stor vandkraftstation.

Hammarškiöld [-jöld], *Lorenzo* (1785-1827), sv. litterat og kritiker, hovedsagelig indenfor nyromantikken. Især kendt for sin polemik mod de akad. digtere (Wallin, Leopold m. fl.) og for sin litt.hist. *Svenska vitterheten* (1819).

Hammarškiöld [-jöld], *Hjalmar* (f. 1862), sv. embedsmand og politiker. Prof. i privatret i Uppsala 1891-96, præsident i Göta hovrätt 1902-06, gesandt i Kbh. 1906-07, landshövding i Uppsala 1907-30, formand for Nobel-stiftelsen fra 1929. - 1914 dannede **H** højreministerium efter brud på forsvarssporøgsmålet ml. Gustav 5. og Staaff. Næede efter krigsudbruddet kompromis i forsvarssagen; tyskorienteret; faldt efter russ. revolution marts 1917.

hammel, vægtstangsordening, som sikrer, at de to (el. fl.) heste i samme spand

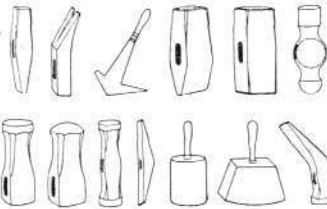
trækker lige meget. Deraf talemåden »at trække på lige h«. En **h** kan dog også være sådan indrettet, at en plag el. svagere hest kan gives »den lange ende« og dermed tilsv. mindre træk. **h** deles i to dele: **h**-stokken og svinglerne.

Hammel, da. stationsby (Århus-Torsø) NV f. Århus; 2029 indb. (1945). Tingsted. Amtssygehus.

Hammelboe, *Arne* (f. 1916), da. kapelmester. Deb. som dirigent 1935. Dirigent ved Statsradiofonien 1942-44. Kgl. kapelmester 1946. Har ofte dirigeret i udlandet.

Hammenhög [-hög], *Per Waldemar* (f. 1902), sv. forfatter. Har i stofmættede romaner skildret det lavere borgerskab, kontoristproletariatet o. l. *Estier* og *Alberth* (1930), *Pettersson och Bendal* (1931, da. 1932).

hammer, l) værktøj til overføring af slag el. stød. a) Håndh består af et hoved, oftest af stål, og et skaft af sejt træ.

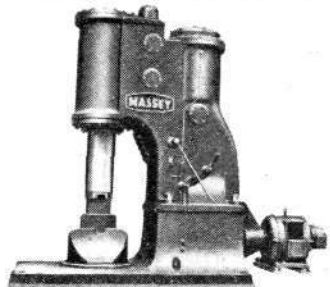

Hammerhoveder med forskelligt formede baner og penne.

C. J. Hambro. Henning Hamilton.

Hovedet har en flade, banen, og en stump, retlinet el. kugleformet æg, pennen. Snedkerh har en kløftet pen til udtrækning af søm, tømreth desuden en spids til indhugning i træ. **h** vejer fra ca. 0,5-2 kg (bænk**h**, smed**h**) til ca. 10 kg (förh). Til ting, der ikke må beskædiges af mærker fra **h**, bruges **h** af kobber, bly, gummi el. træ. b) Maskin**h** har i reglen en **h**-klods, der er styret i et stativ. Svansh har et drejeligt skaft, der bevæges af en knastkive. Fjeder**h** har en krumtappedret **h**-klods m. en indskudt fjeder til at forstærke slaget. Fald**h** har en faldklods, der løftes v. **h**, af et brædt el. en rem. Damp- og luft**h** har en cylinder m. et stempel i forb. m. **h**-klodsen, der bevæges op og ned v. **h**, af damp el. trykluft. Amboften er af stål og er fast-

Tryklufthammer.

gjort oven på en svær chabotte. c) Tryklufth og elektriske **h** er oftest mindre værktøjer, der holdes med hånden og bruges til nitning, stemning, opbrydning o. l. arbejder. - 2) tømmerstykke, som ved nedtagning anbringes oven på to el. fl. lodrette pæle. - 3) anat. (*malleus*), en lille hammerformet knogle i mellemøret.

Hammer Bakker, indtil 88 m h. bakkeparti 10 km NØ f. Nørre-Sundby.

hammerbart støbegods, da. betegn. for adouceret støbegods.

Hammeren, 82 m h. klippeknudd på N-spidsen af Bornholm fyr. I nærheden granitbrud (Hammerbrudet).

Hammerfest, Norges og verdens nordligste købstad, på V-kysten af Kvaløi i Finnmark; 2297 indb. (1946). Fiskeri, hvulfangst og søfart. Købstad 1787. Totalt nedbrændt af tyskerne febr. 1945.

hammerfugl (*Scopus umbretta*), afr. m. hejrerne beslægtet fugl. Stor bagudrettet top på hovedet, der herved ligner et hammerhoved; stor kugleformet rede i træer.

Hammer-granit, rødlig granit fra Bornholm, anv. til bygningssten, brosten og skærver.

hammerhajer (*Sphyrna*), slægt af overvejende trop. hajer m. øjnene på store udvækster.

Hammerich [-k], *Angul* (1848-1931), da. musikhistoriker. 1896-1916 docent i musikhist. ved Kbh.s Univ. 1908 titulær prof. Skrev bl. a. *Musikken ved Chr. 4.s Hof* (disputats 1892), og *Dansk Musikhistorie indtil ca. 1700* (1921).

Hammerich [-k], *Borghild* (f. 1901), norskfødt, g. m. da. kontreadmiral Carl H. Ægteparret organiserede Norges-hjælpen, som siden 1942 formidlede 35 000 t fodevarer til No., hvorved be- spistes 90 000 no. børn. 1945 udnævntes B. **H** til dr. h. c. ved Oslo univ.

Luftfoto af Hammershus.

Hammerich [-k], Carl (1888–1945), da. søofficer, 1937 chef f. marinestaben, afdelingschef i marinemin., 1940 kontreadmiral. Organiserede under 2. Verdenskrig da. hjælpearbejde til No., dec. 1944 arresteret af tyskerne, dræbt ved Shell-Husets odelæggelse 21. 3. 1945. G. m. Borghild H. (Portræt sp. 1785).

Hammerich [-k], Frederik (1809–77), da. teolog og historiker; tidligt påvirket af Grundtvig; 1859 prof. i kirkehist.; nat.lib. politiker.

Hammerich [-k], Gunnar (f. 1893), da. billedhugger; *Liggende Kvinde* (1937, Hostrups Have), *Mindesmærker for A. D. Jørgensen* (1932, Gråsten), H. P. Hanssen (1932, Åbenrå) m. m.

Hammerich [-k], Kai (f. 1894), da. søofficer. Overgik 1935 som orlogskaptajn til Søværnets reserve. 1939–45 chef for Søtransportvæsenet. 1948 udnævnt til kommandør. 1930–40 chef for Kirkens Korshær, 1945–49 dir. for Dansk Røde Kors, siden 1946 præsident for samme. G. m. Valborg H (f. 1897), som 1945–47 var formand for Red Barnet.

Hammerich [-k], Louis Leonor (f. 1892), prof. i germ. filologi v. Kbh.s Univ. 1922. Talrige arbejder om ty. sprog og litt., samt middelalderkultur; desuden det vigtige *Personalendungen und Verbalssystem im Eskimoischen* (1936) (Portræt sp. 1785).

Hammerich [-k], Martin (1811–81), da. pædagog og forfatter. Som skolemand højt fortjent ved sin da.-undervisning. Af talrige litt. arbejder mærkes *overs. af Sakuntala* (1845), *Ewalds Levned* (1860) og en posthumt udg. *Stilistik*.

Hammerich [-k], Martin (1883–1940), da. embedsmand. Fra studentertidene nøje knyttet til sonderjysk arbejde, 1918–22 ledende i centraladmin. vedr. sonderjy. anligg.; 1924–27 sekretær i jordfordelingskommissionen, 1927–40 direktør for Sønderjy. Hypoteklænefond (Tønder). Bidrog til dannelsen af Det Unge Grænseværn og Danske Samfund.

hammerkast, i gl. dage smedenes styrkeprøve, nu optaget i mod. idræt; hammeren, som består af et metalhoved (vægt 7,257 kg), en stålsnor og et håndtag (længde ialt 1,219 m), sættes i sving ved et roterende tilløb i en cirkel på 2,135 m i diam. Verdensrekord: 59,00 m (Edwin Blask, Tyskl., 1938).

hammerklaver el. *piano e forte* (piano-forte, fortepiano), klaverinstrument, hvis strenge blev anslået med løse hamre. Det mod. klavers nærmeste forgænger, opfundet 1711 af Bartolomeo Cristofori (1655–1731) i Firenze. Indtil ca. 1800 et omfang af højst fem oktaver (F⁺ – F⁺).

hammerless [hämälis] (eng. uden hane, d. v. s. med usynlig hane), bagladegevær med indvendige hane.

Hammer-Purgstall [p'urkt-], Joseph von (1774–1856), østr. orientalist. Talrige værker om arab., pers. og tyrk. litt.-hist. og om tyrk. hist.; endv. udg. og overs.

Hammershaimb [-hai'm], Erling (f. 1904), da. semitist. Prof. i gl.-test. eksegese v. Århus Univ. 1945. Hovedværk: *Das Verbbum in Dialekt von Ras Schama* (1941).

Hammershaimb [-hai'm], Venceslaus (Fenzel) Ulricus (1819–1909), færøsk

sprogforsker og folklorist. Han skabte en færøsk retskrivning *Færøsk Sprog lære* (1846 og 1854) og har haft bet. for alt senere sprogligt og kulturelt arbejde på Færøerne. *Færøiske Kvæder* (1851 og 1855); *Færøsk Anthologi* (1886–91), et udvalg af kvad, ordsprog, sagn osv. fra 14. til 19. årh., ledsaget af egne folkelivsbilleder.

Hammers'hu's på Hammeren, Bornholm, ruin af middelalderlig højborg. Antagelig grl. i 13. årh., var Lund-ærkebispernes faste borg indtil 1525, da lübeckerne fik Bornholm i pant på 50 år. Bygningshist. er endnu ukendt, men næppe noget af det nuv. H kan være ældre end 15. årh. Ældst er formentlig det imponerende, 6-etages såk. manteltårn, senere indbygget i et uregelmæssigt 4-fløjet anlæg, op ad hvilken ruinen af det kæmpestore magasin (f. skattekorntet) rejser sig. H var en tid statsfængsel (bl. a. for Ulfeldt og Leonora Christine), forfaldt derefter. Ruinerne fredet 1822. (III.).

Hammerstøi, Svend (1873–1948), da. maler og keramikker, broder til Vilhelm H, hvis indflydelse spores i hans arkitekturbill.; udg. 1918 *Th. Bindsbolts Keramiske Arbejder*.

Hammerstøi, Vilhelm (1864–1916), da. maler; med. af »Den Frie Udst.» fra 1891; portrætter (bl. a. *Fem Portrætter*, Thielska

Vilhelm Hammerstøi: Ida Husted. (Kunstnerens hustru). 1890. (Kunstmus.).

gall., Sthlm.), figurbill., interiører og landskaber i en stærkt forenklet stil med tv. af få nedstemte farver. H-s kunst vandt også anerkendelse i udlandet; selvportræt i Uffizierne.

hammerskæl, metalilte-skæl, som ved smedning løsner sig fra glødende metaller.

hammerslag, ved auktionen det slag m. hammeren, hvormed budet antages, og ejendomsretten betragtes overdraget t. køberen. Auktionsloven af 16. 4. 1935 påbyder, at opråbet inden h skal gentages 3 gange.

hammerslag, vævede silke- el. bomuldsvarer med kraftig crepevirkning.

Hammerstith [hämämstih], vestr. bydel i London; 116 000 indb. (1948).

hammertå, abnorm stilling af en (oftest 2. tå) el. fl. tæer, således at spidsen af

tåen bøjes nedad, og midterleddet står spidst opad. Trykker på fodtøjet, udvikler omme ligtorne. Kan helbredes operativt.

Hammerum, æld.stavemåde for Hamrum. **Hammerum Landbrugsskole**, grl. 1927 som kristen da. fagskole. Begyndte som havebrugsskole, men omdannedes 1939 til landbrugsskole med husholdningsafd. om sommeren.

Hammervandet, farvandet ml. Bornholm og Skåne.

hammerøsters (*Malleus*), trop. muslinger, hos hvem skallens midterparti er trukket ud som et skaft.

Hammond [hämänd], sydl. industriforstad til Chicago, i staten Indiana, USA; 70 000 indb. (1940).

hammond orgel [hämänd], et elektr. musikinstrument, der kan frembringe orgelagtige toner, opfundet i USA af Laurens Hammond (f. 1895).

Hammu'rabi, konge af Babylon ca. 1792–50 f. Kr. Med ham fik semitterne det endelige polit. overtag over sumererne

Hammurabi. Relief. (British Museum).

i S-Mesopotamien; kulturelt byggede H i mangt og mange videre på sumerisk tradition. Han var landets største lovgiver (H-s lov) og en fremragende administrator; mange af hans embedsskrivelser er bevaret. Hans tid kan betegnes som den klassiske babyl. epoke.

Hammurabis lov, et af de betydeligste monumenter i Mesopotamiens kulturhist. Tæller ca. 300 paragraffer, som er indhugget på en 2 m h., sort dioritstøtte. Et relief øverst viser kongen i arbejdigholdning foran Shamash, solens og rettens guddom; lovene, som helt igm. har en verdslig karakter, kendetegnes herved, ligesom i forordet og efterskriften, som guddommeligt indgivne. – Hammurabi forlanger ubestikkelighed af dommerne. For at en akt skal være gyldig, kræves den udfærdiget skriftligt for vidner. I strafferetten er hovedsynpunktet: øje for øje og lem for lem. I familieretten betrygges hustruens stilling. – Lovene er affattet i klassisk babyl. sprogform; stenen blev fundet i Susa 1901–02 og står nu i Louvre. (III. se tavle *Babylons Kunst*).

hamp (*Cannabis*), slægt af h-fam. med 1 art, C. sativa, en enårig, ca. 3 m høj plante med spredte 5–7-fingrede blade med små, savtakkede småblade. Særbo. Hjemmevoksende i Central- og Vestasien. Af h fremstilles spindemateriale og det i Asien anv. nydelsesmiddel hashish. Har været dyrket i Eur. fra ca. 1500 år før vor tidsregning. Dyrkes nu i Sovj. og i SØ-Eur., i Danm. især som prydpilante. Efter høstning underkastes h en rødding, hvorved taverne ved de senere behandlinger let kan skilles fra hverandre. Derefter bliver h torret og underkastet en mek. behandl. for at taverne kan frigøres fra trædelene. Taverne udgør 5–8% af de rå stængler og består af bastceller, oftest 15–25 mm lange. Hamptaver ligner meget rør, men taverne kan være 1–3 m l. h anv. til reb- slagerarbejde og vævning af groft lærred.

Reb af h er meget modstandsdygtige over for fugtighed. På grund af differencer i fiberindhold etc. ml. han- og hunplanter har der i Tyskl. og Sv. været arbejdet med dyrkning af tvekønnede h-sorter (hermafroditer). - h har bet. som tekstil- og olieplante, men er i begge henseender mindre vigtig end hør. *Verdensproduktionen af h-fiber var i 1939: 415 000 t.* Størst prod. har Sovj., især i grænseområdet mellem Storruss. og Ukraine (S f. hørbæltet); men størst eksport og de bedste kvaliteter har Italien, hvor avlen er udbredt i den sydøstl. del af Posletten og den napolit. Campagna. - Verdensprod. af h-frø i 1939: 260 000 t. Også her dominerer Sovj., der leverer henvendt $\frac{1}{3}$ af verdensprod. Andre producenter er Manchuriet, Polen og Rumænien.

Hampden ['hæmpdɛn], *John* (ca. 1595-1643), eng. politiker. Gudssejer, bl. parlamentets førere med Karl I. Nægtede 1637-38 at betale de ubevilgede skibspenge.

hampfrø, de 3-4 mm store, bredt ægformede frø af hamp. h indeholder en fed olie, der efter udpresning anv. til fernis og sæbe; resten, hampfrøkrager, anv. til kreaturfoder. h bruges også som fuglefrø.

Hampshire ['hæmpʃɪə], eng. grevskab. Hovedstad: Winchester. Deles i Southampton og Wight.

Hampstead ['hæmpstɛd], nordvestl. bydel i London; 95 000 indb. (1948). I H ligger parken **H Heath** [-'hi:θ] (195 ha).

Hampton ['hæmp(t)ən], lille eng. by ved Themsen 20 km SV f. London. Kendt for slottet **H Court Palace** [-'kɑ:t'pælis], påbegyndt 1515; beromt malerisamling og park.

Ham'rin, *Felix* (1875-1937), sv. politiker. Jurist; liberal, 1912-14, 1918-34 i 2. Kammer, derpå i 1. Kammer. Knyttet til Ekman; handelsmin. 1926-28, finansmin. 1930-32, statsmin. efter Ekmans fald aug.-sept. 1932, leder f. Frisindede Folkeparti. Landshövding 1934-37. Bidrog til stærkere forsvarsorden. 1936.

Hamrum, 1) Danms største herred, Ringkøbing amt, omkr. Herning; 1253 km²; 53 168 indb. (1945); inkl. Herning; kendt bindeeng. 2) stationsby (Silkeborg-Herning); 1001 indb. (1945). Tekstilindustri.

hamster (ty.) (*Cricetus cricetus*), broget,

korthalet gnaver, lidt over rottetørrelse, samler store vinterforråd. Mellem-Eur. Skindet anv. som pelsværk.

hamstring (opkaldt efter hamsteren), ekstraord. vareopkøb p. gr. af forventet varemangel.

Hamsun [-sün], *Knut* (f. 1859), no. forfatter. Fattigmandsson. Levede en år-række som vagabond i No. og Amer. Gennembrud med *Sult* (1890), skildr. af en sultende digters febrile fantasliv. Ejendommelig for denne og flg. romaner, den naturmystiske *Pan* (1894) og kærlighedsfortællingen *Victoria* (1898), er det lyriske, stemningsbevegede sprog. Det moralske hovedtema i H-s store

romaner, modsætn. ml. byens gølge og naturens frodige mennesker, er positivt anv. i *Markens Grøde* (1917), kritisk anv. i *Konerne ved Vandposten* (1920), *Siste Kapitel* (1923) og i trilogien om landstrygeren *August* (1927-33). Som tidskritiker og sprogkunstner har H øvet betydelig indflydelse på nord. litt. Nobelprisen 1920. - 14. 6. 1945 blev H interneret på sin ejendom, sigtet for unat. holdning under besættelsen; 23. 6. 1948 ved højestere idomt en erstatning på 325 000 kr. for medlemskab af og propaganda for Nasjonal samling. (Portræt sp. 1787).

Han [fan], kinesisk dynasti 206 f.-220 e. Kr.

Hanau ['hɑ:u-], ty. by ved Main. Ø f. Frankfurt, Hessen; 42 000 indb. (1939). Fabrikation af guld- og sølvvarer, diamanterlibrier m. v. Ca. 90% ødelagt i 2. Verdenskrig.

hanblomst, en særkønnet blomst, idet den kun besidder støvdragere, der danner hanlige kønsceller.

hand [hænd], eng. hestemål = 4 inches = 10,16 cm.

handel, i samfundsek. bet. den organiserede omsætning af økon. goder; i privatøkon. bet. h erhvervs-mæssigt køb af goder og videresalg deraf for at opnå en fortjeneste. h i første bet. vil p. gr. af arbejdsdelingen være nødv. i ethvert moderne samfund; men den kan tænkes udført såvel af en selvstændig handelsstand som af brugsforeninger, industriens salgskontorer, sovjetkontorer osv. h-s samfundsek. opgaver er at udligne forskelle i sted, tid, kvantitet og kvalitet ml. produktion og forbrug. Ved at løse disse opgaver bringer den menneskene forøget behovstilfredsstillelse og er derved produktiv ligesom f. eks. den egl. varefremstilling. h-s udvikling i nyere tid kendes af en specialisering af virksomhederne, især efter vareart og trin i omsætningen samt udskelelse af bifunktioner, som købmændene tidl. selv udførte, i selvst. erhverv, f. eks. transport, oplagring, forsikring, efterretningstjeneste.

handelsagent, selvst. forretningsdrivende, der for en anden påtager sig at virke for afsætn. af varer. h er særlig vigtig i distancehandelen. Cif-agent kaldes en oversøisk eksportørs repræs. på eur. importpladser, idet han sælger på cif-basis. Regler f. virksomhed som h findes i kommissionsloven af 8. 5. 1917, jfr. næringslovens § 57.

handelsattaché, en til et gesandtskab knyttet embedsmand, hvis arbejdsområde er handelssager.

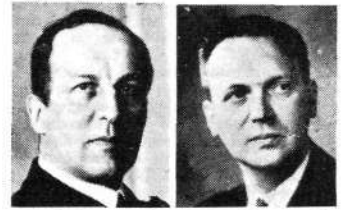
handelsbalance, opgørelse af værdien af et lands indførsel og udførsel af varer gnm. en periode (et år). h er oftest hovedposten på landets betalingsbalance. I tilf. af udførselsoverskud beteges h som positiv, aktiv el. gunstig. Danm. har bortset fra enkelte krigsår haft negativ (passiv) h.

Handelsbank, **Kjøbenhavns**, grl. 1873, en af Danms 3 private hovedbanker. Aktiekapital 50 mill. kr.

handelsbøger, de bøger el. lign., hvori en erhvervsvirksomheds bogholderi føres. I st. f. indbundne bøger anv. nu mere og mere løse blade og kort til bogføringen. I. bogføringsloven skal bogføringspligtige mindst føre kassebog, hovedbog samt - medmindre den årl. status indføres i hovedbogen - statusbog. Disse bøger skal autoriseres, d. v. s. efter gennemdragning med en snor forsynes med segl og påtegning om sidetal af myndighederne (i Kbh. magistraten, ellers politimesteren), således at ingen blade kan fjernes el. nye indsættes.

handelsdomstole, domstole, der påkender handelssager. I Kbh. findes en særlig sø- og handelsret. I handelssager, der påkendes af landsretten i første instans, kan retten bestemme, at to handelskyndige dommere skal medvirke. Også i visse købstæder findes særlige h.

handelsfejl hos husdyrene kaldes sådanne mangler hos et afhændet dyr, som berettiger køberen til over for sælgeren at frimsætte krav om, at handelen skal gå

Carl Hammerich. L. L. Hammerich.

tilbage, om forholdsmæssigt afslag i købesummen el. om erstatning. Sådanne krav afgøres af en voldgiftsdomstol og kan ikke indbringes for de alm. domstole. Klage skal være indsendt til politimesteren (i Kbh. magistraten) inden 30 dage efter leveringsdagen.

handelsflag, flag anv. af et lands handelskibe; i alm. d. s. s. nationalflaget; i Skandinavien stutflag mods. splitflag, der er orlogflag; det brit. h er rødt flag med nationalflaget (Union Jack) i øverste, indre hjørne.

handelsflåde el. *koffardiflåde*, et lands el. deredis samlede antal skibe og fartøjer til transport af passagerer og varer. (Danms h se sp. 871).

De vigtigste landes handelsflåder i juni 1947

	i 1000 BRT
USA	32 891
England	21 549
Japan	5 630
Norge	3 762
Holland	2 441
Frankrig	2 327
Sovjetunionen	2 164
Sverige	1 830
Panama	1 707
Italien	1 317
Spanien	1 140
Grækenland	1 027
Danmark	1 025
Kina	650
Brasilien	606
Tyskland	598
Argentina	591
Belgien	366
Finland	288
Inland	42

Handelsforeningers Fællesorganisation, **De Danske**, stiftet 1890, indt. 1938 kaldet De Kjøbenhavnske Handelsforeningers Fællesrepræs., sammenslutt. af en række landsorganisationer, brancheforen. m. v. af detailhandlere med i alt ca. 24 000 medl. Af en detailhandelens hovedorganisationer. Udgiver ugebladet Danmarks Handels Tidende.

handelsfuldmagt, en handelsmedhjælper er if. sædvanne beføjet til visse retshandeler på principalens vegne (stillingsfuldm.). En vidtgående h, som firma-loven giver særlige regler om, er prokura.

handelsgeografi, gren af antropogeografien, der beskæftiger sig med varenes fremstilling og vareomsætningen og betingelserne herfor.

handelsgødninger, kunstige gødninger, der kan købes i handelen.

handels højskole, højere læreanstalt for erhvervene, siden o. 1900 oprettet i næsten alle lande. h i Kbh. (tidl. Den Handelsvidensk. Læreanstalt) beg. 1917; egen bygning 1939; omfatter 1) det erhvervsøkon. grundstudium, gennemføres på ca. 3 år som dagstudium (ca. 5 år som aftenstudium), slutter med H. A.-eksamen, 2) de erhvervsøkon. specialstudier, gennemføres på 4 år som aftenstudium og slutter m. H. D.-eksamen, 3) forberedelse til handelsvidensk. kandidateksamen (cand. merc.). h i Kbh. forbereder endv. v. et 2-årigt studium f. nysproglige studenter t. den 3-sprogl. korrespondentprøve, ved et 2-årigt aftenstudium t. den eensprogl. korrespondentprøve, samt til translator-eksamen. - Ved univ. i Århus oprettedes 1935 et erhvervsøkon. fakultet, der ved et ca. 5-årigt studium forbereder t. kandidat-eksamen (cand. oecon).

handelskalender, opslagsbog, indeholdende adresser på forretningsdrivende,

institutioner m. v. Kongeriget Danm.s Handelskalender, grl. 1883, udkommet årligt. Siden 1914 udg. af J. H. Schultz A/S.

Handelskammer, institution, ofte m. halvoff. præg, dannet af købmænd og hyppigt tillige af folk fra beslegtede erhverv, til fremme af erhvervsmaessige, især kommercielle interesser. Udenl. h dannes af en bestemt nation (evt. fl. nationers) købmænd bosiddende i et fremmed land; især eng. købmænd har oprettet talr. h verden over. I Danm. findes først og fremmest Grosserer-Societet og Provins-h.

Handelskammer, Det Internationale, oprettet 1920, har til formål at lette det internat. handelsamkvm. gnm. kontakt ml. de forsk. landes forretningsmænd og disses organisationer. I de deltagende lande findes nat. komiteer; central i Paris.

Handelskommission, kommissionsforhold, hvor kommissionæren er handlende, og det drejer sig om køb el. salg, som falder inden for hans befugt.

Handelskommission, Statens, et 1939 oprettet admin. organ i Sv., som leder udenrigshandelens regulering.

Handelskompagnier, især betegn. f. de store eur. handelselskaber, der i 17. og 18. årh. drev oversøisk handel og kolonisation. h udstyredes gerne af regeringerne m. privilegier og havde i det hele statsmagtens bevågenhed. Særlig de holl. og eng. h var betydningsfulde. Også Danm. har haft en række h, således det efter sin tid meget omfattende Asiatiske Kompagni (grl. 1732) og dets forgænger Ostindisk Komp. (1616) samt Vestindisk Komp. (1671), ved hvis hjælp de davestind. øer erhvervedes.

Handelskrig, gensidige handelspolit. represallier ml. forsk. lande, f. eks. import-sværring el. toldforhøjelser.

Handelskøb, køb og salg ml. handlende i eller for deres bedrift. Købeloven giver særl. regler f. h i modsætning til andre køb.

Handelslære, 1) læren om en række forhold, der er af bet. v. praktisk forretningsudøvelse; f. eks. køb og salg, befragtning, vekslor, told, checks osv. 2) Et ungt menneske, der af en næringsdrivende antages til uddannelse i handels- og kontorfaget, siges at stå i h. Er vedk. v. antagelsen under 18 år, skal der oprettes lærekontrakt.

Handelsmedhjælper beskyttes over for arbejdsgiveren ved funktionæroloven og ferieloven (begge af 13. 4. 1938), hvis bestemmelser ikke kan fraviges til gunst for h.

Handelsministeriet, da. ministerium, oprettet 1908, 1929-35 var sofartens udkilt fra h, som 1935 fik navnet Ministeriet for Industri, Handel og Sofart, 1947 blev fra h udkilt et forsyningsmin. Under h hører Direktoratet for Vareforsyning og Prisdirektoratet, forsk. tilsyn med visse erhverv (f. eks. Banktilsynet), en række nævne vedr. varefordeling m. v.

Handelsmuseum, en især i Mellem-Eur. anv. betegnelse f. institutioner, der i reglen oprettes el. støttes af staten og har t. formål at formidle oplysning om handelsmaessige forhold, især m. henblik på fremme af eksporthandelen.

Handelsmænds Uddannelse, Foreningen til Unge, stiftet 1880, ejer og driver Handelshøjskolen og Købmændsskolen i Kbh., Den Da. Købmændsskole i London samt Niels Brocks Handelskole, ligesom den bistår unge handelsfolk, der søger udd. i udlandet. Foreningens formue og legater udgør godt 6 mill. kr.

Handelsnæring, erhverv, der går ud på at sælge varer, som er indkøbt m. salg for øje. Til udøvelse af h kræves som hovedregel nævningebrev.

Handels- og Kontorist-Foreningen, stiftet 1841 for at skabe et samlingssted f. handelsstanden i Kbh. t. oplysning og adspredelse samt t. fremme af standens alm. interesser. 30. 6. 1948: 2695 medl.

Handels- og Kontoristhjelperforbund, Dansk, en i 1900 stiftet sam-

Knut Hamsun. Herm. v. Hanneken.

menslutning af Danm.s fagl. handels- og kontormedhjælperforeninger til højnelse af standen v. fagl. og socialpolit. forbedringer. Danm.s næststørste fagforbund. Tilsluttet De Samv. Fagforbund. 1. 7. 1948: 59 842 medl.

Handels- og Sofartsmuseet på Kronborg, samling af genstande, modeller, billeder m. v., som belyser da. handels og sofarts historie, herunder kolonihistorie, told-, havne-, fyr- og redningsvæsen, nautiske instrumenter, skibsbygning m. m.; grl. 1914, selvejende institution med statsliskud, gratis lokaler på Kronborg.

Handelsomkostninger, i alm. i handelsvirksomheder alle til vareomsætningen nødv. udgifter ud over selve varekøbet, som husleje, løn, renter; i fabriksvirks. udg. t. salgets gennemførelse (mods. udg. til produktionen).

Handelspas, pas, der i visse lande kræves af udenlandske handelsrejsende, som vil optage ordrer i landet. I Danm. kræves if. næringsloven et adgangsbevis, der udstedes af toldvæsenet mod en afgift.

Handelsplads, i Danm. en by der i admin., kommunal og næringsretlig henseende indtages en mellemstilling ml. land og købstad. Der findes nu kun 1 h, Marstal.

Handelspolitik, statens forholdsregler vedr. udenrigshandelen, herunder handelstraktater, toldpolitik og valutarestriktioner.

Handelsregister el. *firmaregister*, den fortegn., som føres - i Kbh. og købstæderne af magistraten, andetsteds af politimesteren - over forsk. i firmaloven angivne forhold vedr. erhvervsvirksomhederne, såsom deres navn, art, under-skriftsforhold m. v., hvorom virksomhederne er pligtige at indgive anmeldelse. I forb. m. registreringer offentliggøres disse anmeldelser i Statstidende.

Handelsrejsende, person, der for en handlende rejser fra sted til sted for at skaffe aftagere til dennes varer. h kan repræs. et el. sjældnere fl. firmaer. h kan ikke uden firmaets bemyndigelse afslutte bindende salg for dette, medmindre han er forsynet med dets slutseddelblanketter, og må ikke uden firmaets bemyndigelse modtage indbetalinger, afgøre reklamationer el. lign. h lønnes m. provision, ofte tillige m. fast løn, ligesom firmaet hyppigt dækker hans rejseomkostninger.

Handelsret, de for handelsforhold (herunder køb og salg, vekslor og checks, varemærker, konkurrenceforhold) gældende regler.

Handelsager, borgerlige retssager, i hvilke kendskab til handelsforhold skønnes at være af bet. Behandles i Kbh. af Sø- og Handelsretten; udenfor Kbh. kan nedsettes særlige handelsretter.

Handelsskoler, Handelsskoleloven af 23. 6. 1920 inddeler de statskontrollerede og -understøttede h i 3 grupper: 1) *Skoler f. handelstærlinge* findes i alle købstæder og mange stationsbyer, i alt ca. 140; de varetager den lovpilgigtige teoret. uddannelse af handelslærlinge, som efter normalt 3 års undervisn. m. 6-8 ugentl. timer slutter m. handelsmedhjælper-eksamen. 2) *Skoler f. handelsmedhjælper* findes i 12 byer; de giver dagundervisn., normalt i 1 år, sluttende m. handels-eksamen. 3) *Højere h* (handels-gymnasier) findes i Ålborg, Århus og Kbh.; de omfatter et 2-årigt kursus og forudsætter mindst realeksamen. Kursus slutter m.

højere handelseksamen. Ved fl. h findes kursus i enkelte fag, som i reglen kan afsluttes m. en statskontrolleret eksamen. - Undervisn. på handelshøjskolen falder uden for dette system af h.

Handelsespionage, hemmelig efterrettingsvirksomhed iværksat af en krigsførende magt for at skaffe oplysninger om fjendens handelsamkvm., navnlig med neutrale stater.

Handelssprog, 1) et fælles sprog, som i større omfang anv. i internat. handelsamkvm. Langt vigtigst som h i denne bet. er eng. 2) Den særl. form af et nationalt sprog, der, med fagudtryk osv., anv. i handelsliv og -korrespondance.

Handelsstanden Gymnastikforening, Kbh., stiftet 1880. Omfatter gymnastik, svømning, siden 1927 også håndbold. Fl. gange Danmarks-mester. 1948: 611 medl.

Handelsstandsforening, den nu sedv. betegn. for da. provinshyers lokale foreninger af (store) handlende samt handelen nærtstående erhvervsdrivende (mæglere, skibsredere, revisorer m. fl.) til varetagelse af fælles erhvervsmaessige interesser. Der findes 77 h med ca. 7500 medl., sammensl. i 3 centralforeninger f. henh. Jylland, Fyn, Sjælland-Lolland-Falster-Bornholm. Fællesorgan for hele landet: Provinshandelskammeret.

Handelsstatistik, talmæssige oplysninger af et lands udenrigse vareomsætning, i nyere tid også undersøgelser vedr. de indenlandske handelsforhold. Udover oplysningerne i de *stat. årberger* findes den vigtigste da. h i de månedlige *Handelsstatistiske Meddelelser* (vareomsætningen med udlandet) og i tabelværket *Danmarks Vareindførsel og -udførsel*, der udkommer årligt. Inden for eksportstatistikken skelnes ml. specialhandelen, der kun omfatter udførsel af landets egne varer, og generalhandelen, der tillige omfatter genudførselen af tidl. importerede varer.

Handelsædvaner el. *-coutumer* el. *-usancer*, de fremgangsmåder, der alm. benyttes v. afviklingen af handelsamkvm. m. ml. forretningsdrivende indbyrdes. h supplerer de enkelte forretningsafslutninger på punkter, hvor der ikke er truffet udtrykkelig aftale, ligesom bet. af handelstekn. udtryk (fob, franco m. fl.) ligger i h. forehørligen i reglen ikke skriftl. udformet; de er forsk. efter sted, branche osv.

Handelstraktater, traktater ml. to el. fl. lande om deres indbyrdes handelsforhold. Indtil den økon. verdenskrise efter 1929 medførte en indgribende regulering af landenes udenrigshandel, indeholdt h i hovedsagen kun generelle regler vedr. vilkår for handel og transport. Som led i reguleringen af vareudvekslingen ml. landene træffes desuden nu hyppige aftaler om dennes art og omfang; sådanne aftaler antages ikke omfattet af grundlovens § 18, hvorefter rigsdagens samtykke kræves til handelstraktaters afslutning.

Handelsvidenskab, de kundskabsgrene og dele af forsk. videnskaber, som hører til teoret. handelslud.

Handelsvidenskabelige Lærestalt, Den, 1933-39 det off. navn for Handelshøjskolen i Kbh.

Handelsvægt, de vægtforrelser, der benyttes i alm. varehandel mods. guld-, sølv-, juvel- og medicinalvægt m. m. (i Engl. avoirdupois-vægt, mods. troyvægt).

Handicap (eng., egl: hånd i hue, en gl. lodtrækningsleg med opmandskendelse), 1) (idræts)konkurrence, hvori deltagerne søges ligestillet gnm. lettelse for de mindre dygtige el./og besværliggørelser for de mere dygtige; 2) besværliggørelse (sjældnere: lettelse) af nævnte art. - 'handicapped' [-pæd], ugunstigt stillet.

handie-talkie ['händitå:ki] (eng. hand hand + talk tale), radiosender og modtager, der kan bæres i hånden under brug. Kan udføres som en mikrotelefon.

handleevne, jur., d. s. s. habilitet. **handleform**, gramm., d. s. s. aktiv diathese.

Handley Page [h'ändli 'pæids], *Frederick* (f. 1885), eng. flyvemaskinefabrikant, der dels bygger trafikflyvemaskiner, dels har leveret krigsmaskiner til det eng. luftvåben under begge verdenskrige.

handling, *filos.*, en villet, formålsrettet menneskelig bevægelse af individet som helhed.

handlingstid, det tidspunkt, da en skyldner er pligtig at opfylde sin forpligtelse.

'hand'sel (af oldn. *hand* hånd + *sal* levering), penge el. andet, der gives på hånden som sikkerhed ved en handelsindgåelse; gave el. indtægt, der varsler lykke (for forretning el. a.).

hand(s)skemoralen kræver samme sædelige renhed af manden som af kvinden; betegn. stammer fra Bjørnsons skuespil »En Hanske« (1883) og blev et skib til sædelighedsfejden.

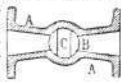
handsker, klædningsstykke syet af skind el. stof i hånden form. **h** kendes siden oldtiden og havde indtil 18. årh. krave ved håndledet. — Randers-**h** fremstilledes i 18. årh. af pilegarvet lammeskind; farven var lysebrun.

Handske m. krave, 1549.

hands off [h'ändz 'ä:f] (eng.), hænderne væk! hands up [h'ändz 'äp], hænderne op!

hane, 1) maskindel til at åbne el. lukke en forledning med. På ill. er **A** hanehuset, **B** den drejelige told m. en åbning **C**, der er fri, når hanen er åben. 2) *mil.*, den del af våbenlåsen, der bevirker skuddets aflyring.

hanebjælke el. *hanebånd*, vandret tværbjælke ml. to spær.

hanefod, *sov.*, tov, i hvis ene ende der er fastgjort to lige lange tovender til fordeling af trækket i tovet.

hanegøg, d. s. s. jørdgøg.

hanekam, *bot.*, det da. navn for *Celosia*.

hanekamp ml. dertil dreserede kamphaner har været kendt siden oldtiden. Er stadig i brug i Østen og S- og Ml.-Amer.

hanekro (*Gale'opsis*), slægt af læbeblomstfam., eenårige, oftest stivhævede urter m. gule, røde el. brogede blomster. 7 arter, i Danm. 6, af hvilke 4 er ret alm., især på marker.

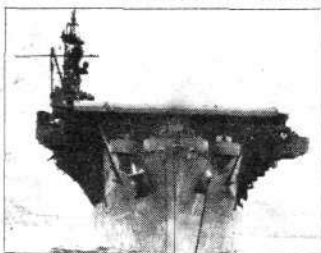
hanetrit (ty. *Tritt* skridt), bevægelsesnormal på det ene el. begge baglemmer hos hesten, hvorved alle lemmets led bøjes hurtigt og krampagtigt, idet benet samtidigt løftes. I nogle tilf. lader årsagen sig ikke påvise, den kan skyldes spat, muk og forsk. hovlidelser. **h** må ikke forveksles med staldkrampe, der viser sig på lign. måde, men kun når dyret står på stald. Nogle tilf. af **h** kan hæves ved operation.

Hanförd Plant [h'änförd 'plänt], 2500 km² stort afspærret område med store plutoniumfabrikker (populært kaldet atomanlæg) ved Columbia River, i staten Washington, USA. Under opførelsen 1944 var 60 000 arbejdere beskæftiget, nu kun ganske få til drift.

hangar [h'än'gä'r] (fr. skur), bygning, der kan huse eet el. fl. fly, når disse ikke benyttes. Større permanente **h** har i rege-

mere. Portene er foldeporte el. flerdelte skydeporte.

han'gä'rskib, krigsskibstype, der tjener som basis for landfly med den hensigt at give disse større verkeområde end land-

Amerikansk Cruiser Carrier-hangarskib, 10 000 t.

baserede fly samt for hurtigt og sikkert at kunne flytte dem til fjerne operationsområder. **h-s** øverste dæk — flyvedækket — er bygget som en lang platform, 120-240 m l., 20-35 m br., idet alt opstående er anbragt i den ene side af **h**. Om læ findes hangarplads (30-80 fly), værksteder, maskineri, ammunitionsmagasiner, beboelse, meteor., radio- og sikkerhedstjeneste. Displacementet varierer fra 14 000 t (Light Fleet Aircraft Carriers) til 40 000 t (Fleet Aircraft Carriers) — desuden findes mindre typer på ca. 10 000 t (Escort Carriers), spec. til brug under konvojering. *Fart*: 25-33 knob, *armering*: luftværnsstyks, f. eks. 10-18 stk. 11.4-12.7 cm kanoner, 30-60 stk. 40 mm rekyllkanoner, m. v.

Hang-chow [tän d'jou], hovedstad i prov. Che-kiang i Ø-Kina SV f. Shang-hai; 507 000 indb. (1931). Havne- og industriby.

hanger [h'änör] (holl.; beslægtet m. *hænge*), *sov.*, kort svært tov, wire el. kæde, der fra masten går til lossebommens nok og bærer denne.

Hängö [h'änö:], fi. *Hanko*, fi. købstad (fra 1874) ved mundingen af Finske Bugt; 6400 overvejende sv. talende indb. (1947). Havnen kan ved isbrydere holdes åben hele vinteren og er en vigtig eksporthavn. Industri. Badested. 13. 3. 1940 forpagtet af Sovj.; generobret 4. 12. 1941; ved våbenstilstanden 19. 9. 1944 forblev **H** fi.

Han-hai [än tai] (kin; det tørre hav), fællesnavn for de centralasiatiske buskstep og ørkener i Sin-kiang og Mongoliet, mod V Takla Makan, mod Ø Gobi; ca. 3 mill. km²; ca. 1/2 mill. indb.; ca. 1000 m o. h.

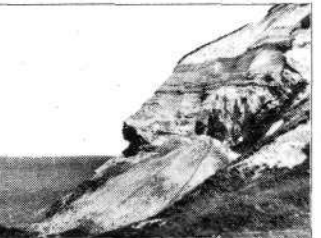
Hanherred, to herreder (Øster- og Vester-H), forbindende Ty og Vendsyssel. Tils. 650 km²; 21 593 indb. (1945).

Hanka [h'änkä], *Väclav* (1791-1861), tjech. filolog og lyriker, oversætter; vandt berømmelse ved udg. af to manuskripter på oldtjech.; de fik nat. bet. i romantikkens tidsalder, men anses nu for forfalskning, udført af **H**.

H-ancker, et af Werner v. Siemens i 1856 konstrueret anker med H-formet tværnsnit til elektr. maskiner.

Hankey [h'änki], *Maurice P. A.*, (1939) l. Baron of the Chart (f. 1877), eng. diplomat. Imperialist, sekr. i imperiets forsvarskomite 1912-38 og i kabinettet 1919-38, min. u. p. og medl. af krigskabinettet 1939-40, kansler f. Lancaster 1940-41.

Hanklit, 61 m h. klint af foldede molerlag på N-siden af Mors.

'Hanko, fi. navn på Hangö.

Han-kow [tän khou], del af d. kin. storby Wu-han.

Hanko Bad [h'änkö: 'bäd], kystsantatorium ved Oslofjorden. Ved **H** afholdes No.s største sejlgættæer.

hankön, *gramm.*, d. s. s. maskulinum.

Hanley [h'änli], bydel i Stoke on Trent, Midt-Engl. Centrum for fremstilling af sanitært porcelæn.

Handley [h'änli], *James* (f. 1901), irsk romanforfatter. Skildrer i dystre toner livet til søs og den irske underklasse, *The Ocean* (1941) o. a.

Han-lin-jü'an [än-(kin: penslernes skovs selskab), Kinas lærde akademi, skal være oprettet 740, ophævet febr. 1912. **H** besørgede den off. hist.skrivning, ledede udgivelsen af større værker, afgav responsa ang. rel. kultus o. l. og redigerede teksterne til de kejserlige forordninger. **H** fornyede sig selv, og de højere medl. var kejserens rådgivere. **H-s** bygninger i Pei-ping, der rummede en enestående saml. bøger og manuskripter, brændte under bokseropstanden juni 1900.

Hann, *Julius von* (1839-1921), østr. meteorolog. Har skrevet to meget benyttede håndbøger i meteorologi.

Hanna, Samuels moder, som havde lovet at indvie ham til Jahve, hvis hendes bøn om en søn blev hørt (1. Samuel 1-2).

Hanneken, *Hermann von* (f. 1890), ty. infanterigeneral. Oberst 1937, knyttet t. ty. fireårsplan-admin., 1938 dept.chef i rigsøkonomi-min. (metalind., minedrift). Okt. 1942-febr. 1945 øverstkommanderende f. ty. tropper i Danm.; modvirkede Bests afspændingspolitik v. krav om udlevering af da. krigsmateriel, optrådte udfordrende skarpt. Proklamerede 29. 8. 1943 ty. overtagelse af udovent magt; fra okt. 1943 (invasionsfrygt) m. hovedkvarter i Silkeborg. Afløst af Lindemann i beg. af 1945, af ty. domstol degraderet, fik dog lov at fortsætte som major. Opgadet i amer. koncentrationslejr 1947 og arresteret, ført til Danm. s. å. 1948 dømt til 8 års fængsel v. Kb.h.s byret. (Portræt sp. 1878).

Hanneman'n, *Johan Georg* (f. 1907), da. civilingeniør. 1945 dr. techn. 1948 prof. i bygningsstatik og bærende konstruktioner ved Den Polytekn. Lærestalt. **Hannequin** [än'kœ], *Arthur* (1856-1908), fr. filolog. Skrev bl. a. *Essai critique sur l'hypothèse des atomes dans la science contemporaine* (1894).

Hannibal (247-183 f. Kr.), kartagisk feltherre, søn af Hamilkar Barkas. 221 statholder i Spanien, kom i anledn. af Saguntis indtagelse 219 i strid med Rom, førte 218 en hær til Ital., slog romerne gentagne gange (Trebia 218, Trasimenerseen 217, Cannæ 216) og rejste frafald bl. Roms forbundsfæller i S-Ital., hvor **H** trods utilstrækkelig understøttelse fra Kartago og fra de frafaldne hævdede sig ubesejret til 203, da han kaldtes hjem til forsvar mod Scipio, som slog ham ved Zama 202. Efter få års styre i Kartago måtte **H** på Roms foranledning gå i landflygtighed til Antiochos 3., hvor han deltog i krigen mod Rom 191-188 og derefter til Prusias 2. af Bithynien, hvor han forekom et rom. udleveringskrav ved at tage gift.

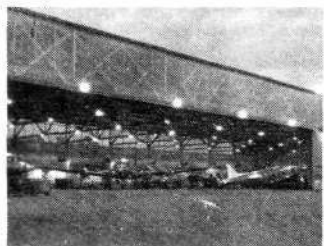
Hannikainen, *Ilmari* (f. 1892), fi. komponist og pianist, siden 1917 bosat som pædagog i Helsinki. Har bl. a. komp. klaverkvartet, klaverkoncert og operaen *Talkoojuhla*.

Hanno, kartagisk sofaer (5. årh. f. Kr.). Opgagelsestjære langs Afr.s V-kyst. Beskrivelse heraf bevaret i en gr. overs.

Hanno (3. årh. f. Kr.), leder af adelspartiet i Karthago, modstander af Hannibal og af krigen med Rom.

Hannong [a'nö], elassisk kunstnerfamilie, som i tre generationer (1669-1800) gr. og ledede fajancefabrikkerne i Strasbourg og Frankenthal.

Hannover [h'än'no:vär, -'no:'fär], 1) tidl. kongerige i NV-Tyskl. Voksende fra den lüneburgske Welferslægts besiddelse, samlet efter arvedelinger i slutn. af 17. årh. Kurfyrstendomme 1692, knyttet til Engl. 1714 ved personalunion under

len mure af jernbeton og tag, der bæres af en jernbeton- el. jerngitterkonstruktion; mindre **h** bygges ofte af murværk, jernskelet med bølgeblekbeklædning el. træ; transportable **h** kan være telkonstruktioner. De største **h** kan have portåbninger, der er over 100 m br. og 10-15 m h., og gulvarealer på 3-4000 m² el.

Georg Ludvig af H (Georg I. af Engl.), søn af Jacob I. af Engls datterdatter Sofie af H (1630-1714). Samlede efth. det meste af NV-Tyskl.; besat af Frankr. under Napoleonskrigene, genoprettet og udvidet som kongerige efter 1814. Skilt fra Engl. 1837; indlemmet i Preussen 1866. Separatistisk welferparti døde efterhånden hen. 1945 delaf eng. zone, udgjorde efter 1946 hovedparten af Niedersachsen. - Som preuss. prov. var H på 38 743 km² med 3 457 000 indb. (1939); - 2) ty. by, hovedstad i Niedersachsen; 355 000 indb. (1946). Vigtig industriby, fabrikation af maskiner, biler, gummi, tekstil, kemikalier m. v. Trafikknudepunkt. Ca. 60% odelagt under 2. Verdenskrig (især fra 1943). Kgl. residens 1837-66.

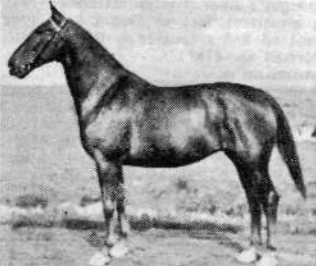
Han'no'ver, Adolph (1814-94), da. læge og videnskabsmand. Grundlæggende medicinske arbejder, især inden for mikr. anat.

Han'no'ver, Emil (1864-1923), da. kunsthistoriker. Direktør for Kunstindustrimus. 1906, tillige for Hirschsprungs Saml. 1912. Udg. bl. a. *De Galante Festers Maler* (1888) om Watteau, 1893 en monografi om *Kobke*, 1898 om *Eckersberg*, 1901 om *Constantin Hansen* og 1919 *Keramisk Håndbog*.

Han'no'ver, Harald Immanuel (1861-1937), da. ingeniør, prof. i mekanisk teknologi 1894-1931, direktør for Polyteknisk Læreanstalt 1912-22. Bl. hans arbejder er opfindelsen af poremetal, anvendelse af moler til molersten, og udarbejdelse af forsk. metoder til materialprøvn. Medvirkede ved oprettelse af Statsprøveanstalten, direktør for samme 1896-1912. Udg. lære- og håndbøger i metalbearbejdning, papir- og tekstilteknik.

Han'no'ver, Karen (1872-1943), da. keramik kunstnerinde. Fajancearb.

hannove'ra'ner (hest), middelstor, let og

hurtig ridehest, hjemmeh. i Hannover; bruges som militærhest.

'Hannæs, tidl. halvø på S-kysten af Hanherrederne ud mod Løgstør Bredning og Feggesund.

Hanoi (fr. [a'no:'ji]), hovedstad (siden 1900) i Tonking, Indokina (Viet-Nam); 135 000 indb. (1940). Handelscentrum. Jernbane til SV-Kina (Kun-ming i Yün-nan) til havnebyen Haiphong, samt sydpå langs kysten. Univ., kunsthåndværk og nogen industri.

Hanoteaux [ano:'to], *Gabriel* (1853-1944), fr. politiker og historiker. Uddybede som udenrigsminister 1894-95 og 1896-98 alliancen med Rusland og lagde megen vægt på kolonipolitikken, hvad der skabte modsætning til Engl. (jfr. *Fashoda-affæren*). Skrev bl. a. *Histoire du cardinal de Richelieu* (1897-1935), *Histoire de la France Contemporaine 1871-1892* (1903-08).

'hanrej' (ty. låneord fra 17. årh.), ægte-mand, hvis hustru er ham utro.

Hans, mandnavn (fra ty.); opstået ved forkløvelse af Johannes og indvandret i middelalderens slutn.

Hans (1455-1513), da. *konge* 1481-1513. Skont H allerede 1458 var valgt til tronfølger i No. og Sv., blev han først anerkendt i No. 1483 og vandt Sv. ved krig 1497. H-s forsøg på at erobre Ditmarsken 1500 førte til nederlag og Sv.s løsrivelse 1501. Bekæmpede Hansetænderne (1501-1510-12). (Portræt).

Hans (1518-32), da. *prins*, eneste søn af

Kong Hans.

Hans den yngre.

Chr. 2. Fulgte forældrene i landflygtighed, døde i Regensburg kort efter faderens tilfangetagelse.

Hans (1825-1911), *prins af Glücksborg*, broder til Chr. 9. Ty. opdraget, deltog i krigen 1848-49 på slesvig-holstensk side; fra 1854 bosat i Kbh. 1864 sendte Chr. 9. H til udl. i forgæves forsøg på at vinde eur. hoffet til støtte for bevarelse af Hertugdømmerne.

'Hansa'en, d. s. s. Hansetænderne.

Hans den ældre (1521-80), *hertug af Sønderjyll. og Holsten*. Søn af Fred. 1., blev 1533 skubbet frem af katolikkerne som da. tronkandidat, men uden resultat. Fik ved Hertugdømmernes deling 1544 dele af Holsten og nordl. Sønderjyll., tog ophold i Haderslev. Død uden arvinger, hvorpå den da. konge og Gottorp delte hans lande.

Hans den yngre (1545-1622), *hertug af Sønderborg*. Yngre søn af Chr. 3., opnåede ved arvedeling 1564 og 1580-81 Æro, Als, Sundeved, Ryd Kloster (Glücksborg) og Plön, men anerkendtes ikke som regerende fyrste af Hertugdømmernes stænder. Hårdhændet mod bønderne. Stamfader til augustensborgske og glücksborgske hus. (Portræt).

Hanselmann ['hanzəl-], *Heinrich* (f. 1885), schw. heilpædagog. Grl. et hjem for vanskelige drenge og blev 1932 som den første i Eur. prof. i heilpädagogik i Zürich. *Opdragelsesvanskeligheder* (da. 1934), *Undervisnings- og Opdragelsesvanskeligheder hos Sansede-fekte, Andssvage og Talelidende Born* (da. 1939).

Hansen, Adolf (1850-1908), da. litt. historiker. Disp. *Addison som Litt.-kritiker* (1883), *Den Eng. og Nordamer. Litteratur Historie i Omrids* (1902); talr. poet. overs.

Hansen, Aksel C. H. (1853-1933), da. billedhugger; bl. a. *Ekko* (1888, Kongens Have, Kbh.).

Hansen, Aleth (1817-89), da. præst. 1850 sognepræst i Sønderjyll., siden provst, arbejdede dygtigt for da. sag, afsat 1864. 1868-69 da. kultusmin., gennemførte valgmenighedslov 1868.

Hansen [hånsn], Alvin H. (f. 1888), amer. nationaløkonom, har særlig behandlet finans- og konjunkturproblemer og har haft væsentlig bet. for fornyelsen af økon. teori siden 1930'erne.

Hansen, Andreas Tyssen (1834-1914), sønderjysk politiker. Gårdejer i Randerup, bl. de ledende i da. sindede kredse på vesteregnet, grundtvigsk indstillet. 1899-1910 formand for skoleforeningen.

Hansen, Anton (f. 1891), da. polit.-satisriske bladtegner, maler og illustratør; medl. af »Den Frie Udst.« fra 1930.

Hansen, Axel Marius (f. 1877), da. politiker. Lærer; folketingsm. (radikal) 1918-47. Gruppeform. 1935-45, undervisningsmin. maj-nov. 1945.

Hansen, Bernhard (f. 1893), da. skolem. 1941-46 rektor for Duborgskolen, fra 1946 direktør for det da. skolevæsen i Sydsvetv.

Hansen, Carl, fra 1934 *Fahlberg* (1870-1939), da. forfatter og politimand. Den fremragende proletarskildring *Spild* (1905) efterfulgtes 1937-39 af to selvbiogr. bøger af psyk. og litt. værdi.

Hansen, Carl Herman (f. 1868), da. farmakolog. 1906-33 prof. ved Landbohøjskolen, 1933-39 dir. for samme.

Hansen, Carl Peter Mathias (f. 1874), da. jurist. 1912-47 kabinetssekretær hos H. M. dronningen og chef for H. M. kongens intendantur. 1947 kabinetssekretær hos H. M. dronning Alexandrine.

Hansen, Christian (1803-83), da. arkitekt, broder til Theophilus H. 1831-57 virksom i Athen, hvor han bl. a. opførte *univ.*, derefter embedsarkitekt og arkitektprof. i Kbh. til sin død. *Kommunehospitalet* (1863) vidner om hans førstehåndskendskab til byzantinsk stil.

Hansen, Christian Ditlev Ammentorp (1843-1916), da. farmaceut. Udgav 1869 en da. overs. af den lat. *Pharmacopea Danica*. H nærede stor interesse for sit fags undervisning. Stiftede 1892 for egne midler Den Farmaceut. Læreanstalt; direktør til 1895. På hans labor. (C. H-s kem. Labor. grl. omkr. 1873) fremstillede en holdbar osteløbe, smørfarver o. l. prod., som eksporteredes over hele jorden.

Hansen, Christian Frederik (1756-1845), da. arkitekt, elev af Harsdorff; 1808 overbygningsdirektør f. Danm., 1811-33 direktør f. kunstakad. Altonas hovedgade er præget af hans fremragende bygn., og i Kbh. har han bygget alt, hvad der i hans tid var værd at bygge og råd til, gl. rådhus på Nytorv, *Metropolitanskolen* (begge 1815), *Frue Kirke, Christiansborg* (nedbrændt 1884), begge færdige 1828, o. a. Højt skattet af samtiden beundres H-s bygn. også nu p. gr. af deres klare disposition, velfærdige massevirkning og få, kraftige detaljer. Hans stil er en højst personlig videreudvikling af Napoleons-tidens fr. klassicisme. (Portr. sp. 1796).

Hansens Medaille, C. F., sølvmed., stiftet 1832 i anledn. af C. F. H-s 50 års embedsjubilæum (1830). Det Kgl. Akad.s højeste udmærkelse for arkitekter.

Hansen, Christian Frederik (1788-1873), da. general. Krigsmin. nov. 1848-juli 1851, jan. 1852-dec. 1854 og under Bluhme 1864-65. Greb med skiftende held ind i krigsoperationerne; skarpt kons., afvisende over for rigsdagen, bidrog til at svække min. Ørsted. Krigsmin. under Bluhme 1864-65.

Hansen, Christian Julius (1814-75), da. komponist. Arrangerede musik til Hoststrup studenterkomedier og komp. adsk. operetteparodier.

Hansen, Christiern (d. efter 1545?), skolemester (rektor) i Odense; har efter en ty. forf. overs. helgenspillet *Dorothea Komedie* og er vor ældste navngivne dramatikere.

Hansen, C. K., da. skibsrederiforening (havari, befragting, bunkerul m. m.), grl. 1856 af grosserer Christian Kjellerup H (1813-68). Korresp. reder for Dampskibsselsk. Dannebrog og direktion for A/S Kbh.s Bunkeruldepot.

Hansen, Constantin (1804-80), da. maler; søn af portrætmaler Hans H (1769-1828); elev af Eckersberg; H malede under et 8 års ophold i Ital., der fik afgørende bet. for hans udvikl., bl. a. en række faste og fine studier fra Rom; efter sin hjemkomst udførte han s. m. Hiler freskodekorationer med motiver fra den antikke mytol., et nu restaureret og derved delvis adslagt værk (Kbh.s Univ.), der koloristisk og stilistisk placerede H som den største da. maler i samtiden; af andre figurill. kan foruden en række ypperlige portrætter nævnes *Den Grundlovgivende Forsamling* (1860-64, Frederiksberg). (Ill. sp. 1795-96).

Hansen, Else Marie (f. 1904), da. operetteskuespillerinde. Begyndte som kordame, deb. 1927 på Fonix Teatret (nuv. Frederiksberg Teater) og har siden opnået en enorm popularitet, især i samspil med Hans Kurt på Nørrebro Teater 1938-43, 1943-45 v. Det Ny Teater. Medvirker i fl. film.

Hansen, Emanuel (f. 1894), da. fysiolog og gymnastikoretiker. Siden 1935 prof. i gymnastikteori ved Kbh.s Univ., fra 1940 tillige forstander for Danm.s Højskole for Legemsøvelser, rektor smst. fra 1946.

Hansen, Emil Chr. (1842-1909), da. mikrobiolog, fra 1879 forstander for Carlsberglaboratoriets fysiol. afd. Angav 1881 en metode til rendyrkning af gær, hvad der muliggjorde en bet. forbedring af ølets kvalitet og ensartethed og var af uhyre økon. betydning i første linie for Carlsberg. (Portræt sp. 1796).

Hansen, Emil Robert, se Robert-Hansen.
Hansen, Ernst (f. 1892), da. maler og tegner; medl. af »Grønningen« fra 1932.

Ernst Hansen: »Den ellepise bor sig ude i å-«*Træsnit, 1933.*

Fl. rejser i Grønland; som grafiker især fremstill. af dyr og kvindefigurer.

Hansen, Frederik (1854-1921), da. planteavlkskonsulent. Bestyrer af Askov Forsøgsstation 1885 og statskonsulent i plantekultur for Jyll. fra 1893. **H** har øvet stor indflydelse på udviklingen inden for statens og den lokale forsøgsvirksomhed såvel som på landbo- og husmandsforeningernes arbejde som helhed.

Hansen, Frederik Carl Christian (1870-1934), professor i anatomi ved Kbh.s Univ. fra 1901. Hans arbejder om bindevæv er verdensberømte.

Hansen, Gerhard Armauer (1841-1912), no. læge, opdagede spedalskhedsbacillen.

Hansen, Godfred (1876-1937), da. kontreadmiral. Næstkommand. i Amundsens Gjøa-eksp., leder af 3. Thule-eksp. Fra 1931 formand for »Nanok«, og fra 1934 for »Det Danske Luftfartselskab«. Ivrig modstander af grønlandshandel.

Hansen, Gunnar (f. 1905), da. sportsjournalist. Siden 1935 sportsred. v. Pressens Radioavis. Har opnået stor popularitet ved sine reportager og bærer i folke-munde navnet *Nu-Hansen*.

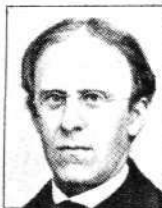
Hansen, Hans (f. 1899), da. arkitekt. Har bl. a. opf. statsminister *Staanings ares-bolig* (1934) og (s. m. Chr. Ostenfeld) *K. B. sportsanlægget på Frederiksberg* (1942). Endv. fl. fabriksanlæg; bl. a. *Dyrups farvefabrik* (1940), og udst., bl. a. Frihedsrådets i Kbh., Sthlm. og Göteborg (1945).

Hansen, Hans (f. 1879), da. journalist. Medarb. v. »Jyllandsposten« 1904, ansvarshavende red. fra 1927, medudgiver siden 1931.

Hansen, Hans Christian Svane (f. 1906), da. socialdemokrat. Opr. typograf; form. for

C. F. Hansen.

Emil Chr. Hansen.

H. C. Hansen.

H. P. Hansen.

DSU 1933-37; folketingsm. fra 1936. Sekr. i Soc. dem. Forbund 1939-41, tvunget bort v. ty. krav, atter fra 1945. Soc. dem.s repræs. i kontaktudvalget 1944-45. Maj-nov. 1945 og fra nov. 1947 finansmin. (Portræt).

Hansen, Hans Jacob (1855-1936), da. zoolog. Berømt krebsdyrforsker. Skrifter om ledryenes sammenlign. morfologi. Har udg. en del udenrigs- og militærpolitiske pjecer.

Hansen, Hans Marius (f. 1886), da. fysiker. 1923 prof. i biofysik ved Kbh.s Univ. 1948 rektor magnificus. Har udført magnetoptiske og spektroskopiske undersøgelser samt betydeligt organisatorisk arbejde for kræftens bekæmpelse, røntgentilsyn og tunghearsagen.

Hansen, Hans Nicolai (1835-1910), da. borgmester, politiker. Højesteretsadvokat. 1873-97 borgm. i Kbh. (I. afd.). Landstingsmand 1895, udmeldte sig 1900 af Højre, 1902 medl. af frikons. gruppe.

Hansen, Hans Nikolaj (1853-1923), da. genremaler m. v.; bogill. og raderinger.

Hansen, Hans Peter (1867-1942), da. skolemand. Son af H. N. H. Rektor for Efterslægtsselskabets Gynn. 1908-36. Medstifter af »To Løver 1888«, tilhænger af Flensborgbevægelsen 1919-20, 1926-42 formand f. Grænsforeningen.

Hansen, Hans Peter (f. 1872), da. socialdemokrat. Journalist, 1917-27 borgmester i Slagelse. Folketingsm. 1913-45 (Slagelse); formand i Folketinget 1924-32; forsvarsmin. 1932-33, finansmin. 1933-37. (Portræt).

Hansen, Hans Peter (f. 1879), konservator, museumsforstander i Herning; en af de bedste kendere af jysk folkekultur; har bl. a. udg. *Natmandsfolk og Kæltringer* (1921-22), *Kloge Folk* (1941-42).

Hansen, Harald (f. 1890), da. maler; medl. af »Den Frie Udst.« fra 1919; landskaber og figurbill.; *dekorationer* bl. a. i *Stærkussen* (1930).

Hansen, Heinrich (1821-90), da. arkitekturmaler; bl. a. interiører fra da. og udenlandske slotte.

Hansen, Henning (1880-1945), da. arkitekt. Formand for Akad. Arkitektfor-

ening 1919-22. Mange store bygn: KFUMs *tilbyggn.* i Rosenborggade (1915-17), *Borups Højskole* (1926), karreerne *Borgerbo* (1914, s. m. L. Hygom), *Vibekevang* (1924-25), *Sølgården* (1929-31) m. fl., *Efterslægtsselskabets Gymnasium* (1940) alle Kbh. **H** påbegyndte 1941 det endnu ufuldendte *Fredberg rådhus*.

Hansen, Jakob (1868-1909), da. forfatter. Romanen *En Kritisk Tid* (1897) kynisk-naturalistisk og symbolsk, et tidsdokument af rang; desuden bl. a. den romerske klassekamproman *Neropolis* (1899) og novellesaml.

Hansen, Jens Andersen (1806-77), da. politiker. Opr. skomager, kirkeligt interesseret (grundtv.), efth. med bitter kritik mod autoriteterne. Grl. 1842 »Almuevennen«; 1846 sekretær i Bondevenneselskabet. 1848-49 medl. af grundlovgiv. rigsforsaml. Folketingsmand 1849-66 (Rudkøbing), 1866-77 (Svendborg). Efth. mest fremtrædende bl. bondelederne i Folketinget, vendte sig skarpt mod De Nat.lib. med underrettelser af klassemodsnætning og soc. uret. Gik 1865 sammen m. gods-ejerne - trods modstand fra Tscherning og grundtvigske floj af Bondepartiet - og støttede grundlovsforslaget 1865-66. Opnåede ikke indflydelse ved samarb. ml. de små og de store bønder, trådte efter 1870 noget i baggrunden. Formand for række sjællandske brandkasser og kreaturforsikring, besveg dem for 200 000 kr.; anmeldt for underslæb 1877, død under undersøgelsen. (Portr. sp. 1802).

Hansen, Johan (1861-1943), da. skibsreder. Indtrådte 1897 i faderens selskab, rederiet C. K. Hansen, som **H** førte til stort opsving; 1908-09 første handelsmin. i Danm. Musikinteresseret, malerisaml.

Hansen, Johannes (f. 1881), da. socialdemokrat. Lærer i Brande 1906-35; kommunalpolitiker, folketingsm. 1920-28, landstingsm. 1928-39, derpå folketingsm. Kirke-min. 1935-40. Sekr. i Soc. dem. Forb. 1941-45.

Hansen, Johannes (f. 1908), da. kommunist. Maskinarbejder, fra 1932 medl. af partiets centralkomite; fængslet 1941-43, fra 1943 leder af illegalt arb. i Kbh. Folketingsm. 1945-46, borgmester i Kbh. (4. afd.) fra 1946.

Hansen, Johannes Lindskov (f. 1907), da. forfatter. Debutromanen *Nedenom og hjem* (1935), den polit.-satiriske roman *Genejsere* (1941) og novellesaml. *Frihedens Helte* (1942) viser menneskekundskab og fortælleevne.

Hansen, Joseph Theodor (1848-1912), da. arkitekturmaler; ca. 1000 ill. til *Traps Dam*. (3. udg. 1896).

Hansen, Jens Julius (Jules) (1828-1908), da. journalist, diplomat. Nat.lib., sendtes 1864 til Paris for at virke for Danm.s sag under krigen; fik værdifulde forbindelser i Paris, førte forhandl. m. Bismarck, bidrog til § 5. Fra jan. 1870 knyttet til fr. diplomati, anv. til serie fortlørlige sendelser.

Hansen, Julius (f. 1892), 1932 formand for Dansk Handels- og Kontormedhjælperforbund. Fra 1938 soc. dem. borgmester i Kbh. (magistratens 2. afd.).

Hansen, Lytte (f. 1932), da. svømmerske. Fl. Danm. mesterskaber (100, 200, 400 m. brystsvømm.). Repræsenterede Danm. i 200 m. brystsvømm. ved olympiaden 1948 (blev nr. 8).

Hansen, Jørgen (1802-89), præst på Als og 1848-64 biskop over Als-Æro stift.

Hansen, Kristian (1858-1941), da. plan-teavlskonsulent. Forsøgsleder ved Lyngby Forsøgsstation 1893-1914 og statskonsu-

Constantin Hansen: Vestatemplet med dets Omgivelser. 1837. (Kunstmus.).

- lent i planteavl for Øerne 1893-1935. Inspektør for Dansk Landbrugsmuseum.
- Hansen, Laurits** (f. 1894), da. fagforeningsmand. Opr. arbejdsmand; 1939-42 form. i De Samv. Fagforb., 1942-43 arbejdsmin. Efter 1945 eksklud. af Soc. dem. for sin holdning under besættelsen.
- Hansen, Mads** (1834-80), da. forfatter. Levede som bonde i Sydbyn, bl. a. optaget af skyttesag og højskolebevægelse. Fra hans 1. digtsaml. *Sange* (1867), er *Jeg er en simpel bondemand* særlig yndet.
- Hansen, Martin** (f. 1903), da. skuespiller. Deb. 1929 på Det Kgl. Teater, hvortil han siden har været knyttet. Bedste præstationer i det romantiske repertoire, især Oehlenschlägers tragedier.
- Hansen, Martin Alfred** (f. 1909), da. forfatter, husmandsson. Efter de vægtige bonderomaner *Nu Opgive Han* (1935), *Kolonien* (1937) vandt han fuldstændig stilistisk selvstændighed med den fantastiske, samfundssatiriske fortælling *Jonatans Rejse* (1941). *Lykkelige Kristoffer* (1945) fra Reformationstiden er en selvstændig fornyelse af Don Quijote-romanen med aktual baggrund i den da. modstandsbevægelse, til hvis penneførere H hørte. Novellesaml. *Tørnebusken* (1946) og *Agerhønen* (1947) viser tilknytning til den eksperimenterende, myte- og symbolskabende litt. I H-s kunst, af mange anset for 1940ernes betydeligste, indgår primitive bondeforudsætn. frugtbar forening med bred kulturorientering. (Portr. sp. 1802).
- Hansen, Max** (f. 1897), da. skuespiller, f. i Mannheim. Deb. 1910 (uden lille Caruso). 1923 hos Reinhardt i Wien, senere i Berlin og Wien i operetter. Gæstespil af længere varighed i Kbh., Sthlm. og Oslo. Har medvirket i ty., sv. og da. film. Har fundet sit egl. felt som karakterkomiker.
- Hansen, Michael** (f. 1903), da. militærflyver, gennemførte 1934 flyvning London-Melbourne og 1937 Kbh.-Kapstaden-Kbh. H har som flyver deltaget i Grønlandsekspeditioner.
- Hansen, Niels** (f. 1892), ligningschef i Statens Ligningsdirektorat 1938, fra 1946 ligningsdirektør.
- Hansen, Niels** (1880-1946), da. maler; påvirket af no. kunst (Henrik Lund og Ludv. Karsten); bl. a. portrætter, landskaber og marinere samt *dekorationer til Odense rådhus* (1937).
- Hansen, Niels** (f. 1880), da. operasanger (tenor). Deb. 1909. Kgl. kammeranger 1918. Afsked fra Det Kgl. Teater 1949.
- Hansen, Niels Anton** (1857-1931), da. forsøgsleder. Lærer på Dalum Landbrugsskole, hvor han udførte forsøg med ajle. Leder af Årsløv Forsøgsstation 1905-28.
- Hansen, Olaf** (1870-1932), da. forfatter. Bedst bl. hans mange digtsaml. er *Tværveje* (1904) og *Da. Billeder* (1917). Dæmpe og musikalsk erindringslyrik. To banebrydende bøger om nyisl. litt.; overs. nyisl. lyrik og »Den Ældre Eddæ«.
- Hansen, Ole** (1855-1928), da. Venstrepolitiker. Gårdmand (Bringsrup v. Ringsted), ivrig modstander af Estrups provisoriepolitik, folketingsmand (Lejre) 1890-1909. Fulgte 1894-95 med Alberti over i Venstre reformpartiet. 1901-08 landbrugsmin. som »den første bonde i kongens råd«, gik af s. m. Alberti og svækkedes ved dennes fald, 1914-28 landstingsmand.
- Hansen, Oscar** (1856-1938), da. pædagog og filol. forfatter. Skrev bl. a. *Pædagogik*, 1-2 (1916-20).
- Hansen (-Lundby), Peder** (1801-54), da. husmandsagitor. Fæstehusmand, bidragyder til I. A. Hansens »Almuevennen«, knyttet t. Rasmus Sørensen som omrejsende bondeagitor og vandt bet. tilslutn. på Sjælland uden at lade sig standse af reg.s forbud mod moderne. Vakte opsigt v. sin skarpe agitation, glad i baggrunden efter 1846.
- Hansen, Peder Nielsen** (1867-1946), da. kirurg, 1911-36 overkirurg v. kommunehosp., 1934-36 prof. v. den klin. praktkantundervisning.
- Hansen, Peter** (1868-1928), da. maler; elev af Zahrtmann; medl. af »Den Frie Udst.« 1894-1914 og fra 1925, af »Grønningen« 1915-19; har bl. a. malet figur-

Peter Hansen: Forår. Ung Pige med en Barnevogn. 1910. (Kunstmus.).

og landskabsbilleder fra Fåborg omegn, motiver fra Kbh.s omegn, især Vesterbro (Enghaveplads) og fra Ital., som han besøgte fl. gange; en af tidens betydeligste kolorister, fremragende som figurmalere, navnlig børn og almuetyper (kunstmus., Fåborg mus. m. v.).

Hansen, Peter (1840-1905), da. forfatter. Omfattende journalistik; skrev en påskønnet da. litt. hist. (1882-86; 2. udg. 1895-1902). Bl. hans overs. mærkes Goethes »Faust« (1881-89).

Hansen, Peter Andreas (1795-1874), da. ty. astronom, f. i Tønder, har ydet en fremragende indsats på den celeste mekaniks område.

Hansen, Preben (f. 1908), da. arkitekt. Akademiet store guldemedaille 1943. Har opf. en del beboelsejendomme og industrilæg bl. a. C. W. Obel i Ålborg (1937-39) og beskæftiget sig med møbel- og bogkunst. Har (s. m. E. Lassen og N. A. Knudsen) udg. *Huse i Danmark* (1942).

Hansen, Rasmus (f. 1896), da. socialdemokrat. Søn af borgmester Knud H., Kolding; journalist v. soc. dem. presse fra 1917, redaktionssekr. v. »Social-Demokraten« 1929-36, derpå udenrigspol. medarb. s. st., fra 1942 red. af »Fyns Social-Demokrat«. Folketingsmedl. fra 1936; medl. af parl. kommissioner af juni og dec. 1945. Fra nov. 1947 forsvarsminister.

Hansen, Robert Lasalle (f. 1890), da. biblioteksmand. 1942 konstitueret biblioteksdirektør. 1946 Th. Døssings efterfølger som bibl. dir. Har fra 1926 ledet Statens Bibl.-skole og fra s. å. red. tidsskriftet Bogens Verden.

Hansen, Sigurd (f. 1900), da. geolog; undersøg. over isøaflejrings varvige ler o. a.

Hansen, Svend (f. 1886), da. kirurg. Overkirurg v. Sundby Hosp. 1934. Prof. v. tandlægehøjskolen 1933-34. Prof. v. den klin. praktkantundervisning 1937.

Hansen, Søren (1857-1946), da. antropolog, afh. om grønlanderne og om den da. oldtidsbefolkning.

Hansen, Theophilus (1813-91), da. født østr. arkitekt; observatorium (1843-46) og vidensk. akad. (1859-87) i Athen. 1843 lærer ved kunstatkad. i Wien, og her opførte H talr. bygninger i næsten alle stilarter: *kunstatkad.* (1872-79), *børsen* (1869-77), *rigsdagsbygningen* (1874-84), kirker, museer og adelspalæer. Fantasisfuldt forslag til *Christiansborg Slot* efter branden 1884.

Hansen, Wilhelm, da. musikforlag, grl. 1857 i Kbh. af Jens Wilhelm H. (1821-1904). Filialer i Sthlm. og Oslo (før 1945 også i Leipzig).

Hansen, Vilhelm August (1714-96), da. godsejer (Frydenlund, Holbæk). Rente-kammerdeputeret, medl. af store landbo-kommission, nøje knyttet til Chr. D. Reventlow, hvis reformarbejde H støttede med stor iver og dygtighed.

Hansen, Aase (f. 1893), da. forfatterinde. Erfaringer som kvindelig akademiker bestemmende for hendes psyk. fine romaner, bl. a. *Et Par Huse om en Station* (1930), *En Kvinde Kommer Hjem* (1937), *De Røde Bånd* (1943) og *Tordenluft* (1945).

Hansen Jacobsen, Niels (1861-1941), da. billedhugger og keramikler; medl. af »Den Frie Udst.« fra 1914; *Modermsådet* (1903, Skibeldung Krat), *Døden og Mødet*

(1892, v. Helligåndsk., Kbh.). Repr. i kunstmus.; har eget mus. i Vejen. (Ill.).

Hansen Reistrup, Karl (1863-1929), da. maler, illustratør og dekorationsbilledhugger; arb. m. keramik, bl. a. *dekorationer til Århus Teater* og *Kbh.s rådhus*.

Hanstedæderne el. *Hansaen*, en række ty. handelsbryer i N-Eur., som i middelald. i forening søgte at beskytte handelen mod vilkårlig told og ved gennemførelse af en human vragnet. De havde på vigtige handelspladser (f. eks. Novgorod, Visby, Bergen) faktorer og de samlede til årl. møder for at drøfte fælles anliggender. Største fælles aktion var krigen mod Valdemar Atterdag 1367-70. For Danm. spiller særlig de vendiske H (Lübeck (den ledende), Rostock, Wismar, Stralsund og Greifswald) en rolle, især på Skåne markerne. Med disse rivaliserede de westfalske (især Köln), de preussiske (især Danzig) og de nederlandske H. Fra 15. årh. beg. H-s tilbagegang. Sidste Hansemede 1669. H-tenner, Hamburg og Lübeck bevarede titlen H.

Hans og Grete, et af Grimms folkeeventyr.

hansom [hånsøm] (efter opfinderen John H. (1803-82)), eng. tohujlet og halvtlukket vogn med højt kuskedækk bagved kalechen.

Hanson [hånsån], Howard (f. 1896), amer. komponist til bl. a. operaen *Merrymount* (New York 1933), 4 symfonier, symfoniske digtninge, korværker.

Hansen, Andreas (1879-1940), da. skolemand. 1921-40 rektor for Duborgsskolen i Flensborg.

Hansen, Hans Peter (1862-1936), sønderjysk politiker. Gårdmandsson fra Nørremølle, Sundevad, knyttet til da. højskolemænd (Askov); journalist, fra 1893 udgiver af »Hejmdal« (Åbenrå). Styrkede ved fremragende organisatoriske evner d. da. bevægelse, bl. ledende v. oprett. af Vælgerforeningen for Nordslav 1888, hvor H blev sekretær, og Den Nordslaviske Skoleforening 1892. Ville i st. f. stejle protestpolitik udnytte de muligheder, ty. folgivning gav danskheden, men angreb af adsk. som opportunistisk. Landdagsmand 1896-1908, ty. rigsdagsmand fra 1906 (efter Jessen). Bidrog til optantkonventionen 1907, rejste 23. 10. 1918 krav i ty. rigsdag om afstemning i Sønderjylland; fastholdt den grænse ml. 1. og 2. zone, der var fastslået ved møde i Åbenrå; udsat for Flensborgbevægelsens skarpe angreb 1919-20; mistvivende om Mellemslavsk danskhed, Juni 1919-marts 1920 da. min. for sønderjyske anliggender; hans indtræden i det radikale ministerium vakte skarp kritik. Folketingsm. 1924-26 (Venstre), i øvr. ikke fremtrædende i da. politik efter 1920. Udg. *Fra Kampårene 1-2* (1917-19), *Fra Krigstiden. Dugbogsoptegnelser* (1924), *Et Tilbageblik 1-4* (1928-34). (Portr. sp. 1803).

Hansson, Lars (f. 1886), sv. skuespiller. Deb. 1909, 1913-20 v. Intima Teatern, 1921-25 og fra 1928 ved Dramatiska Teatern, Sthlm. Stor filmskuespiller, 1925-27 i Hollywood. Karakterskuespiller med skarp intelligens og psyk. analyserende fantasi (Shakespeares Richard 3., Kaj Munks Herodes i »En Idealist« og officeren i Strindbergs »Et Drømmespil«). Gæstespil i Kbh. 1916 og 1936.

Hansson, Nils (1867-1945), sv. landök. 1907-32 prof. og leder af det sv. forsøgsvesen på landbrugsområdet. Landbrugsminister 1929-21. Sin største indsats øvede H på fodringens område, hvor

Niels Hansen Jacobsen: Friheden.

hans arbejde også har været med til at præge udvikl. i Danm.

Hansson, Ola (1860-1925), sv. digter. Debut. som realist. skånsk landskabsdigter 1884. Mangelde åndelig balance muliggjorde hans udvikling til instinktdyrker, novellesaml. *Sensitiva amorosa* (1887), nietscheaner *Ung Ofegs visor* (1892) og katolik. Bosat i Tyskl. fra 1889.

Hansson, Per Albin (1885-1946), sv. socialdemokrat. Murerson fra Malmö. Journalist. Tilh. af Brantings moderate politik, 1918-46 medl. af 2. Kammer (Sthm). Opr. antimilitarist; forsvarsm. under Branting 1920, 1921-23, 1924-26; partiformand efter Brantings død 1925. 1932-juni 36 sv. statsmin. Sluttede 1933 kriseforlig (»kohandel») m. bondeforbundet, gik ind for øget forsvar; fra sept. 1936 chef for samlingsregering m. Bondeforbundet, skarp modstander af kommunisterne. Gennemførte mod Sandler sv. neutralitet i fi.-russ. vinterkrig, dannede dec. 1939 national samlingsreg. (kommunister undt.); til tider skarpt angrebet for den imødekomende politik mod Hitler, som H anså for nødv. for bevarelse af neutraliteten. Dannede juli 1945 ren soc. dem. reg., døde okt. 1946. (Portræt).

Hansted, da. fiskerleje på V-siden af Hanstholm; 44 indb. (1945; 1940: 779 indb.). Befolkningen blev 1943 af tyskerne tvunget til at flytte bort på gr. af befæstningsanlæg.

Hanstedgård, tidl. hovedgård lige N f. Horsens, nævnt i Kong Valdemars Jordebog. 1705 oprettet som stiftelse under navnet »Hansted Hospital», der senere har bortsolgt både gods og gård.

Hansteen, Christopher (1784-1873), no. astronom og geofysiker, har udført undersøgelser vedr. Jordmagnetismen.

Hansteen, Viggo (1900-1941), no. jurist og arbejderfører. Arresteredes og henrettet af tyskerne efter den såkaldte »mælkstrejke», som han selv var gået imod.

Hanstholm, 1) indtil 67 m h. bakkeparti N f. Tisted; 2) stor kunstig havn (især udbygget efter lov af 1917) ved 1) og fiskerlejet Hansted. Fyr. Store ty. befæstn. under besættelsen.

Hanstholm fyr, Danms største fyr, oprettet 1843, ændret 1889 til 1. da. elektr. fyr. Hvidt gruppe-blinkfy, treblink hver 20 sek., flammens højde over vandet: 63 m, synsvidde: 21,5 sømil, lysevne: 30 sømil, lysstyrke: 8 000 000 hfenlyser, hvidt ottetakkert tårn, 2 membran-sirener, radiofy, signalstation.

Han-sur-Lesse [āsyr'læs], belg. landsby (prov. Namur) i Ardennen med berømt 1,5 km l. drypstenshule, dannet af floden Lesne; Eur.s næststørste.

Hanswurst [-'vurst], fast komisk rolle i det folkelige ty. drama. H-s saftigheder skal neutralisere heltens patos.

Han Ten'gri [tan], højeste punkt i Tien-shan; 6996 m.

Hanumant, ind. guddom af abeskikkelse, en af hinduismens mest folkyndede gudomme, heltens Rāmas trofaste ven.

Han-Yang [tanjan], del af d. kin. storby Wu-han.

Han Yē-cho [tan jä dʒo] (11. årh.), kin. maler fra Sung-tiden. Kejsersens hof-portrætter, specialist i impressionist. fuglebilleder. Har malet et billede af Kinas store digter Li-tai-poh i nogle få streger.

Han-Yü [tan-] (768-824), kin. forfatter, skrev som ivrig tilhænger af Kung-fu-tses lære skarpe stridskrifter mod buddhismen, desuden poet, essays, der er berømte for deres fuldendte stil, og lyriske digte.

haoma [ho:ma] (oldpers.), navn for den sakrale offerdrik inden for den antikke parsisme og f. planten, hvoraf saften blev presset.

Hapak [ha:pak], fork. f. Hamburg-Amerikanische Paketfahrt Aktien-Gesellschaft, populært Hamburg-Amerika Linie.

Hapa'randa, sv. købstad (fra 1842), Norrbotten, 2 km N f. Torne älvsmunding v. grænsen til Finland; 2900 indb. (1949).

Hapi, Ægypternes navn f. Nilen og dens personliggørelse som guddom.

haplo- (gr. *haploos* enkelt), enkelt-, som kun har een enkelt; reduceret til een enkelt.

J. A. Hansen.

Martin A. Hansen.

H. P. Hanssen.

Per Albin Hansson.

haplodi'plon't (*haplo-* + *diplonter*), organismer, hvis haploide og diploide celle-faser begge er udviklet til selvstændige individgenerationer, f. eks. mosser og bregner.

'haplofase, den fase i generationsskiftet, som kendetegnes ved halvt (haploid el. enkelt) kromosomtal. Mods. diplofase.

haplo'i'd (gr.), enkelt. Cellekerner og celle-faser kendetegnet ved kun at rumme eet kromosom kaldes h. Kønscellerne er haploide.

haplo'gi' (*haplo-* + *-logi*), sprogv., bortfald af den ene af to på hinanden følgende lyd el. stavelser, f. eks. alkoholdig for alkohol-holdig.

hap'lon't (gr. *haploos* enkelt + *ōn*, genitiv *ōntos* eksisterende), organisme, hvis hovedudvikling sker med celler med enkelt kromosomtal. Det gælder visse alger o. a.

happy end ['hæpi 'ænd] (eng.), lykkelig slutning.

'haptisk (gr. *haptēin* berøre), hvad der vedr. berøringssansen.

hapto- (gr. *haptēin* hæfte, berøre), tilhæftnings-, berørings-.

haptotro'pisme (*hapto-* + *tropisme*), vækstbevægelse hos planter i bestemte retninger, skyldes berøring. Eks: klatreplanters gribetråde.

'Hara (sanskrit: ødelægger), i ind. rel. guden Civa.

harakiri (jap: bugospørrning), japansk form for selvmord, gennemført i vidners nærværelse; den, der begår h., opsprætter underlivet med dolk, hvorpå en af de tilstedeværende afhugger hans hoved. Foretaget af adelsmænd på kejserlig ordre i stedet for henrettelse, også i tilfælde, hvor en adelsmand anså sig for værdet el. var ramt af stor sorg, som frit valgt og ærefuld døds måde.

Harald, nord. mandnavn; de to led bet.: kriger, hersker.

Harald (senere kaldet *Klak*), da. konge, styrtede kong Sigfred 812, selv fordrævet af Hårik 1. 814. Lod sig døbe i Ingelheim 826 for at få kejser Ludvig 1.s støtte og døde som dennes lensmand i Frisland.

Harald, da. konger. Harald 1. Blåtand, reg. ca. 950-986, søn af Gorm og Thyra, g. m. obotritterprinsessen Tove og m. Gunhild. Antog kristendommen og oprettede bispedømme i Slesvig, Ribe og Århus 948. No. konge ca. 960 efter Harald Gråfælls drab, til Håkon Jarls oprør. Led nederlag ved Hjørungavåg under forsøg på at generobre No. Rejste den store runesten i Jelling over sine forældre. Dræbt under sønnen Svend Tveskægs oprør. Han opfattedes af eftertiden som den store lovgiver. Harald 2., reg. 1014-18, søn af Svend Tveskæg og Gunhild.

Harald 3. Hen (blod slibesten), reg. 1074(76)-80, søn af Svend Estridsen. Fredelig folkelig regering.

Harald (1876-1949), da. prins, søn af Fred. 8. Husarofficer; 1909 g. m. Helena af Slesvig-Holsten-Sonderborg-Glücksborg.

Harald Hildetand (dvs. kamptand = kriger), da. sagnkonge, faldt i Brávallaslaget mod den sv. kong Ring.

Harald Kesje (d. v. s. spydøkse) (d. 1135), uægte søn af Erik Ejegod, upopulær p. gr. af sin voldsomhed som rigsforsøger 1102-04. Gjorde oprør mod kong Niels efter Knud Lavards mord 1131, forsonede sig med ham 1132, blev hans medkonge 1134, men dræbtes 1135 af Erik Emune. Gift med Magnus Barfods datter Ragnhild.

Harald Skrænk (d. v. s. bagdel), måske

søn af Oluf 2., leder af Skånes oprør mod Absalon 1182-83.

Harald 1. 'Elfjafason (*Harefod*), eng. konge 1035-40; søn af Knud d. Store, som han fulgte på Englands trone.

Harald 2. Godwinson [-'gådwin-] (eng. *Harold*), eng. konge 1066 (jan-okt.), søn af Godwin Jarl; slog Harald Hårderåde ved Stamford Bridge, men faldt ved Hastings mod Vilhelm Erobreren 1066.

Harald, no. konger. Harald 'Hårfager (d. 933), reg. 872-930, samlede No. og erobrede Orkney- og Shetlandsøerne. - Harald Gråfæll, reg. ca. 961-ca. 970, søn af Erik Blodøkse, ryddet af vejen af Guld-Harald og Håkon Jarl. - Harald Hårderåde (1015-66), reg. 1047-66, halvbrøder til Olav den Hellige. Fører for kejserinde Zoës væringer ca. 1030-46, slog Svend Estridsen gentagne gange, sjdt ved Niså i Halland 1062, faldt ved Stamford Bridge 1066, da han forsøgte at erobre Engl. fra Harald Godwinson. - Harald Gille ['jil:ə] (1103-36), reg. 1130-36, påstået søn af Magnus Barfod, fangede og blændte 1135 kong Magnus 4. med hjælp fra Erik Emune, faldt mod Sigurd Slembe.

Haraldsborg, borg ved Roskilde, grl. af Harald Kesje, ødelagt 1132, senere genopført og på ny ødelagt 1534.

Haralds'kæ'r, hovedgård V f. Vejle; opr. i slægten Friis' eje. Hovedbyggn. fra ca. 1600 og 18. årh.; fredet i Kl. B.

'Haraldsted, landsby 5 km N f. Ringsted. I en skov ved H dræbtes Knud Lavard 7. 1. 1131 af Magnus.

Ha'ran el. *Karan*, den by i Mesopotamien, hvorfra Abraham på Guds ord udvandrede til Kanaan.

Ha'rappá, ind. landsby i distriktet Montgomery i Punjab, berømt for arkæol. fund fra Indus-kulturen.

Harar [ha:'rær], by i det østl. Abessinien; ca. 25 000 indb.

'Hárbarðsljóð, et af Eddaens ordstridsdigte, et smældende replikskifte ml. den hidsige, klummede Thor og den snedige, ærteunde Odin, der - forkledt som færgemand - neger Thor overført.

Harbin [ta'rbín], by i Manchuriet, Kina; 638 000 indb. (1946). Vigtigt jernbaneknudepunkt. Industri og handel. Havn v. Sungari Floden.

'Harboe [-'bo-], *Ludvig* (1709-83), da. biskop. Indlagde sig stor fortjeneste ved visitats på Isl. 1741-45. Biskop i Trondhjem og (fra 1757) i Kbh.

'Harboe [-'bo-], *Rasmus* (f. 1868), da. billedhugger; *Fløjtespillende Dreng* (1892, kunstmus.), *springvand på Vesterbros Torv* (1915).

'Harboeske Enkefruekloster [-'bo'skø], Kbh., oprettet 1735 af gehejmerådinde Christine H. (ca. 1682-1735) til bolig f. 13 enker efter mænd i de 5 første rangk.

Harbo'ør, da. fiskerleje og stationsby (Lemvig-Tyborøn) nær Nissum Bredding; 509 indb. (1945).

'Harburg - **'Wilhelmsburg** ['vil-], bydel i Hamburg, S f. Elben; indlemmet 1937.

harc'e'le're [-s-] (fr.), drille, gode nar.

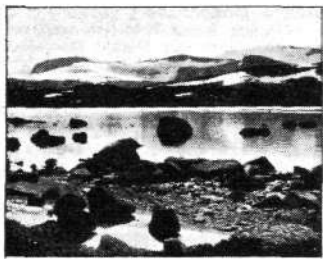
Hardanger [-'danər], no. landskab i Hordaland omkr. Hardangerfjorden ml. Voss i N og Åkråfjord i S, kendt for sin storslåede natur og meget søgt af turister. Langs fjorden høje, bratte felter, der nogle steder efterlader et smallere el. bredere dyrkeligt kystland med en yppig vegetation. På halvøen ml. Hardangerfjorden og Sørfjorden ligger Folgefonna. Ø f. Sørfjorden fl. mindre firnedeckede plateauer, bl. a. Breifonn og

NØ f. Eidfjord Hardangerjøkulen. Rigt på store vandfald: Vøringfossen, Skjeggedalsfossen og Låtefossen. Mod Ø ligger Hardangervidda. Befolkningen i H, hardingerne, har bevaret en del af den gl. bondekultur.

Har'danger-felen, no. folkeinstrument, bygget som en violin med medklingende metalstreng under de egl. strenge.

Har'dangerfjorden, fjord på Norges V-kyst. I udvidet forstand betegn. for den 170 km l. strækning fra det åbne hav N f. Haugesund til Odda. Den yderste del kaldes Bømlafjorden, den mellemste Kvinnherødsfjorden og den indre H i snævrere forstand (80 km). Sidefjorde: Granvinfjorden, Osafjorden med Ulvikfjorden, Eidfjorden og Sørfjorden.

Har'dangerjøkulen, no. firndækket

plateau NØ f. Hardangerfjord; 122 km²; 1876 m h.

Har'dangervidda [-vid:a], no. fjeldplateau ml. Hallingskarvet, Telemark, Setesdal og Sørfjord; 2400 km²; 1200-1500 m h.; furet af elvdale, rigt på søer. Vigtige overgange: bilvejene Haukeli-Røldal og Geilo-Eidfjord.

hardboiled ['hɑ:dbɔild] (eng.), hårdkogt. Brugt som litt. genrebetegn., se hårdkøge roman.

Hardeknud, Knud d. Stores søn, da. konge 1035-42, eng. konge 1040-42.

Harden [hɑ:dn], Sir Arthur (f. 1865), eng. biokemiker. Unders. gæringer og bakterieprocesser. Nobelprijs 1929.

Hardenberg, 1815-1938 navn for Krenkerup.

Hardenberg, Anne (d. 1589), da. adelsdame. I slutn. af 1550erne stærkt knyttet til Fred. 2., der endnu 1569-71 havde planer om at ægte H, men støjtede på modstand fra kongefamilien og adelen. H stod enkedronning Dorothea og Anna af Sachsen nær, bifaldt Frederiks ægteskab m. Sofie af Pommern 1572, ægtede s. a. den godsrige Oluf Mouritsen Krognos. (Portræt).

Hardenberg [-bærk], Carl August von (1750-1822), preuss. statsmand. Opr. imødekomende mod Frankrig, men styrtedes 1807 som preuss. udenrigsmin. efter Napoleons ønske. Ledede fra 1810 Pr.s indre politik (finansreform, jøders ligestill., landboreform, næringsfrihed); vendte sig 1813 mod Frankrig; ekspansionsplaner mod Sachsen led nederlag i Wien 1814-15.

Hardie ['hɑ:di], James Keir (1856-1915), eng. arbejderfører. Opr. grubearbejder. Fra 1879 ihærdig fagforeningsorganisator. Lagde 1888 grunden til det eng. Arbejderparti ved at lade sig opstille mod en liberal kandidat. 1892 i Underhuset. Stiftede 1893 'Independent Labour Party' og drog fagforen. ind i polit. arb. 1906-08 fører f. Arbejderpartiet i Underhuset. Krigsmodstander 1914.

Harding, Warren Gamaliel (1865-1923), USA-president 1921-23 som republikanernes kandidat efter Wilsons nederlag. Isolationist, afviste USAs deltagelse i Folkeforbundet

Hardysyssel ['hɑ:rs-], omt. d. s. s. Ringkøbing amt; vist opkaldt efter haruderne.

Hardt [hɑ:rt], skovklædt bakkeryg V f. Rhinen, dannende en nordl. fortsættelse af Vogeserne. Højeste punkt: Kalmitt (683 m).

Hardy [ɑ:rdi], Alexandre (ca. 1570-ca. 1630) fr. dram. forfatter, der banede vej for det klass. fr. drama.

Hardy ['hɑ:rdi], Oliver (f. 1892), amer.

filmskuespiller. Berømt s. m. Stan Laurel som (Gøg og) Gokke i en række farcefilm. **Hardy** ['hɑ:di], Thomas (1845-1928), eng. forfatter. Skildrer i romaner S-Engls bønder og småfolk. Menneskets kamp mod de blinde kræfter i tilværelsen er hans tema: *Far from the Madding Crowd* (1874); da. *Fjernt fra Verdens Vrimmel* (1943), *Tess of the d'Urbervilles* (1891); da. 1893), *Jude the Obscure* (1896); da. *Jude Fawley* (1926) o. a. Desuden lyrik. (Portr.).

hareagtige gnavere, gnavere m. en stor og en lille fortand i hver kæbehalvdel. Hertil harer og pibebarer.

Hareidlandet ['hɑ:reidlan:ə], no. ø SV f. Ålesund; 174 km²; 5451 indb. (1946).

harekløver (*Trifolium arvense*), art af kløver m. næsten linieformede småblade. Rødlige blomster i et valseformet aks, bægrene lådne med lange tænder. Alm. på strandenge og i klitter.

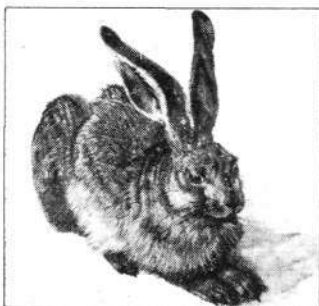
'harem (arab. *harim* det forbudte), i de muhamedanske lande betegn. for den del af huset, som er forbeholdt kvinderne, og hvortil fremmede ikke har adgang. Islam tillader manden at have indtil 4 retmæssige hustruer. Desuden har han ret til omgang med sine slaverinder.

haremad (*Lampasana*), slægt af kurvblomstfam., eenårige urter med små, gule kurve i top. Frugter uden fnok. 9 arter, hvoraf i Danm. 1, alm. h (L. communis), der bl. a. vokser i skove.

haremus (*Chinchilla*), fam. af små, S-amer. gnavere, bjerg- og steppeformer; kostbare pelsdyr. Hertil Chinchilla og Viscacha.

Haren (lat. *Lepus*), stjernebillede på den sydl. Alm. haremad, stjernebillede.

harepest, d. s. s. pseudotuberkulose. **harer** (*Le'poridae*), gnaverfam., langørede, lange bagben, planteædere. Udbredt over næsten hele Jorden, undt. Austr., hvortil kaniner dog er indført. Foruden kaninen i Eur. 2 h-arter, sydh el. gråh (*Lepus europaeus*) i Mellem- og S-Eur., grålig

Gråhare.

m. lys underside, alm. på marker og i åbne skove, og nordh, sneh el. polarh (L. timidus), lidt mindre, bliver hvid om vinteren; N-Eur. samt polarlandene. Hårene af h afh. til hattefabrikation, vinterskind af sneh også til pelsværk. **Hareskov**, da. stationsby (Slangerepbanen) 12 km N f. Kbh.; 1147 indb. (1945).

Hareskov Kuranstalt, Bagsværd, privat rekreationssted. Afbrændt af sabotører 14. 10. 1943, da tyskerne ønskede at benytte den. Endnu (1949) ikke genopbygget.

hareskår, medfødt spalte i den ene el. begge sider af overlæben. Behandles operativt i den tidlige barnealder.

harespat, betegn. for alle fremhælvninger på bagfladen af hasen el. på overgangen ml. denne og piben hos hesten. h er som regel kun en skønhedsfejl, men kan forårsage halthed.

haretinte, forstadium til en bænderlom (*Tænia serrata*) hos hunden, alm. hos hare og kanin under bug- og brystthinden,

Anne Hardenberg. Thomas Hardy.

navnlig på leveren, i nettet og tarmkrøset, fuldvoksen så stor som en ært. Også hos råvildt findes tinter, hvis bænderlorme lever i hunden. Ingen af arterne udvikles hos mennesket.

hareøje (*lagophthalmus*), manglende evne til at lukke øjet, kaldes således, fordi haren menes at sove med åbne øjne.

hareøre (*Bu'pleurum*), slægt af skærmblomstfam. Urter med udelte blade og gule blomster. 2 arter i Danm., sjældne.

Harfleur [ɑ:rflo:er], lille fr. by v. Seine-mundingen. I middelalderen vigtig handelsby.

har'g el. *horg* (oldn. *horgr*), hedensk tempel; findes i stednavne i hele nordn, smlg. da. Harre, Harreby, Hørby.

'Hari (sanskrit: rødgulden), navn for Vishnu, ind. guddom.

haricot vert [ɑ:riko'væ:rt] (fr. *haricot* bonne + *vert* grøn), en slags mørkegrønne, smalle snitbønner.

'Hari-Hara, i ind. rel. navn for en gudeenhed bestående af Vishnu og Çiva, dyrket af visse hinduistiske sekter.

'Harild, Carl (1868-1932), da. arkitekt, 1906-21 arkit. ved den kgl. civilliste, 1921-32 palæforvalter ved Amalienborg, 1919-32 arkit. for Carlsberg. Har bl. a. opf. *Randers teater* (1905), *Hirtsholms Morild kirker* (1908, 1909), *Krystalværket på Fredberg* (1914) og enkedronning Louises *Egelund* ved Hillerød (1917).

'Haringvliet [-vli:t], nordl. forgrening af Hollandsk Diep.

Ha'riri (1054-1122), arab. forfatter, har efterlignet Hamadhānis makamer.

Harivamça [hɑ:ri'vɑ:ŋçɑ] (sanskrit: kroniken om Hari, d. v. s. Krishna), ind. episk digt, tillagt Mahābhārata som dennes 19. bog, rummer legendestoffet om Krishna som den unge hyrdgud.

Harkov ['ɑ:rkof] (*Kharkov, Charkov*), by i N-Ukraine, Sovj.; 833 000 indb. (1939).

H ligger i et frugtbart landbrugsområde og har stor fodevare- (sukker-) og landbrugsmaskinindustri; endv. fremstilles jernbanemateriel, værktøjsmaskiner, elektrisk materiel, fodtøj og tekstilvarer. Vigtigt trafikcentrum. Mange højere skoler. - Grl. 1654; 1919-34 Ukraines hovedstad. Under 2. Verdenskrig erobret af tyskerne 24. 10. 1941; sov. offensiv mod H maj 1942 afvistes; generobret af russ. 16. 2. 1943, af tyskerne 14. 3. 1943, endelig af russ. 22. 8. 1943. - Meget store ødelæggelser.

'Harlan, Veit (f. 1899), ty. filminstruktør. Deb. 1936, en af Hitlertyskls fremtrædende filminstruktører: »Juden Süß« (1940), »Frederik den Store« (1941), »Den Gyldne Stad« (1942).

Harlekin (ital. *Arlecchino*), tjenerfigur i den ital. commedia dell'arte (ty. Hanswurst, fr. Crispin). Først i Casorti-pantomimen udformet som elskerfigur.

harlekinsommerfugl el. den store stikkelsbærmaler (*Abraxas grossularipata*),

hvid sommerfugl m. sorte pletter og gule striber; larven lever på stikkelsbær og ribs. Skadelig.

Harlem ['hɑ:rləm], New Yorks negerkvarter med centrum i nordl. del af Manhattan.

Adolf von Harnack. Averell Harriman.

Harley-Davidson Motor Co. [hɑrli 'dæ:vidsn], amer. motorcykelfabrik i Milwaukee, grl. 1905.

Harley Street [hɑrli 'stri:t], gade i V-London ml. Oxford Street og Regent's Park; her bor Londons kendte læger.

Harmagedon (hebr.: Megiddos bjerg), det sted, hvor if. Joh. Åb. 16,16 Jordens konger vil samle sig til det sidste mægtige, demoniske hærøpbud mod Gud og hans rige.

harmat'an (arab.), hed og tør ørkenvind i V-Sahara og Senegambien.

Harmodios og Aristogiton, to atenerne, der 514 f. Kr. dræbte tyrannen Hipparchos.

harmo'ni'e (gr. *harmonia* sammenføjning), stemme overens med, passe sammen.

harmo'ni' (gr. *harmonia* sammenføjning, velklang), 1) mus., samklang, en af flere forsk. toner sammensat forb.; 2) rigtigt forhold ml. de enkelte dele af et hele.

harmo'nia præsta'bilita (lat.: forudbestemt harmoni), hos Leibniz betegn. for den af Gud anordnede overensstemmelse ml. de monader (enheder), hvis samling han mente udgjorde verden.

harmonifremmed, mus., er en tone, der ikke hører hjemme i den akkord, den klinger sammen med.

harmo'nik, mus., læren om harmoniernes slægtskab og forbindelse.

harmo'nika (gr. *harmonikós* sammenstemt), musikinstrument, hvor tonerne frembringes af fritsvingende metaltinger sat i vibration af en luftstrøm, fremkommet enten ved indblæsning fra munden, mundh., el. ved at trække en bælg (for-synet med klaviatur) i hænderne. Opfundet omkr. 1829 i Wien.

harmo'nikadø'r, skydedør af stof el. læder, som ved oplukning sammenfoldes som en harmonikabælg.

harmonilære, læren om musikakkordernes indre sammenhæng og logiske følge.

harmoniorkester, orkester sammensat af blæse- og slaginstrumenter.

harmoni'se're, mus., sætte harmonier til en given melodi.

har'mo'nisk (af *harmoni*), velklingende; overensstemmende, svarende til.

harmonisk analyse, udvikling af en periodisk funktion i trigonometriske række, især bestemmelsen af de første væsentlige led i rækken, til teknisk el. andet praktisk formål. **h** udfores som regel ved apparater; harmoniske analysatorer.

harmonisk deling. Når fire punkter *A*, *B*, *C* og *D* ligger på ret linie, således at *C* og *D* deler linestykket *AB* henh. indvendigt og udvendigt i samme forhold, siges *C* og *D* at dele *AB* harmonisk. Punktparrene *A*, *B* og *C*, *D* kaldes harmonisk forbundne.

harmonisk middeltal af en række tal er den reciprokke værdi af det aritmetiske middeltal af tallenes reciprokke værdier, altså $\frac{2}{\frac{1}{a} + \frac{1}{b}}$ for to tal *a* og *b* (harmonisk mellemproportional).

harmonisk række, mat., den (divergente) uendelige række

$$1 + \frac{1}{2} + \frac{1}{3} + \frac{1}{4} + \dots$$

harmonisk svingning, en svingende bevægelse af et legeme omkr. en nulstilling forårsaget af en kraft, som er rettet mod nulstillingen og proportional med afstanden fra denne. **h** forekommer under

indvirkning af elastiske kræfter og er ligetidige, d. v. s. svingningstiden er uafhængig af udsvingets størrelse.

harmoni'stik (af *harmoni*), teol., nu forladt forsøg på at udligne modsigelser i de bibelske skr. som kun tilsyneladende.

har'mo'nium (ordet dannet 1840 i Frankrig), orgelagtigt tasteinstrument, hvor tonerne frembringes af fritsvingende metaltinger, der sættes i bevægelse ved luft fra en blæsebælg, der er indbygget i instrumentet og trædes af den spillende selv. Opfundet 1810 i Frankrig af G. J. Grenié (1756-1837), der kaldte det ekspressiv-orgel.

harmonikøkonomer betegner spec. de nationaløkonomer i midten af 19. årh. (som Senior i Engl., Bastiat i Fr.), der hævdede, at det liberalistisk-kapitalistiske produktionssystem skabte fuldst. harmoni ml. alle befolkningsklassers interesser. **h** anv. også om senere forf. m. lign. anskuelse.

Harms, Claus (1778-1855), ty. præst i Ditmarsken og Kiel; bekæmpede rationalismen.

Harnack, Adolf von (1851-1930), tv. evang. teolog, fra 1888 prof. i Berlin, den liberale teol.s mest fremtrædende repr. Hans hovedarbejder ligger på kirke- og dogmehist. område (fremstillede den tidl. kristne dogmeudvikling som en hellenisering; grundlæggende arbejder over kristendommens udbredelse i oldtiden). I det opsigtsvækkende skrift *Das Wesen des Christentums* (1900) skelnede han ml. Jesu ev. om Faderen og Pauli ev. om Jesus. (Portræt).

Harnardrup, da. stadsby (Brenderup-Ødense); 538 indb. (1945).

'harnisk (keltisk), metal-el. læderklædning til værn for kroppen.

Harpa'gon [arpa'gɔ], hovedpersonen i Molières komedie *L'Avare* (den gerrige).

'Harpagos, medisk feltherre, forræde sin konge, Astyages, til perserkongen Kyros, og erobrede for denne Lilleasiens gr. byer ca. 550 f. Kr.

'Harpalos, Alexander d. St.s finansmin., der 324 flygtede til Athen m. 6000 mand lejetropper og 700 talenter og søgte at rejse grækerne til oprør, men snart måtte flygte til Kreta, hvor han dræbtes.

'harpe, 1) trekantet strengeinstrument, der i forsk. former kan føres tilbage til oldtiden. Har 46-47 strenge, der anslås m. fingrene. Strengeene er stemt i c, men efter Seb. Erards opfindelse 1810 af dobbeltpedalharpen kan alle toner forhøjes 2 halve toner, hvorved enhver skala kan spilles; 2) (vistnok efter ligheden med 1), sold bestående af paralleltøbende stænger, som bruges til sortering af sten, grus, kartofler, kul, koks m. v.

'Harper and Brothers ['brɑðəz], amer. forlag i New York, grl. 1817. Stor bog- og tidsskr.-produktion.

harpesnegle (*'Harpa*), indopacifiske forgælesnegle, skallens store nederste vinding m. talrige fremspringende ribber.

harpesten, sten harpet fra grus.

Harpestreng, **Henrik** (d. 1244), da. læge og kammik i Roskilde. Forf. til den ældste med. publikation på da., en urtebog, samlet fra lat. kilder. **H** tillægges desuden forfatterskabet til nogle lat. afh.

Harpignies [arpi'ni], **Henri** (1819-1916), fr. maler. Tilknytning til Barbizon-skolen. Har malet alvorsfulde skovlandskaber.

harpikser er nogle i vand uopløselige gule til gulbrune stoffer, der opløst i æteriske olier findes i ved og bark af visse træer - hyppigt nåletræer. Oplosningen benævnes terpentinel. balsam og flyder ud af træerne ad naturlige kanaler el. ved beskadigelse af barken ved insektskik el. snitsår. **h** er opbyggede af højmolekylære alkoholer (resinoler), syrer, estere (resiner) og terpenagtige stoffer (resener) samt mindre mængder af andre

stoffer f. eks. plantegummi. Forh. ml. de forsk. stoffer bestemmer **h-s** egenskaber og anvendelighed. Da **h** indeholder syrer, kan de med metaller danne salte (resinater). **h** anv. til lak, fernis, papir (limering), sæbe og sikkativer. Af vigtigere **h** skal nævnes kopal og kolofonium, akaroid-**h** (overvejende estere), dammar, elemi, mastix og myrrha (overvejende terpenere), rav (fossilt **h**) og sandarak (overvejende harpikssyrer). Sjællak er også en **h**, men afsondres af en skjoldlus. - På mange områder er natur-**h** nu stærkt trængt af kunst-**h**, der er mere ensartede i kvalitet og kan leveres med næsten alle ønskede egenskaber.

harpiksolie fremkommer bl. a. ved tør destillation af kolofonium (fyreharpiks); ved 300° C fås pinolin, ved 330° lys mellemh., svær olie og (som rest) kul og harpiksber. **h** tjener til fremst. af bogtrykkerfærtil, til forbedring af smøreolier; røflin neutraliseret med kalk til konsistensfædt og vognsmorelse. Endv. anv. **h** som transformatorolie, til skæreolier (metalbearbejdning) og som spindelolie (tekstil).

harpikssæber, resinater, især af kolofonium (æbetiesyre), har visse tekn. anv. Alkalisaltnere er uegnede som erstatt. for alm. sæbe, da de klæber og for hurtigt opløses; de er derimod egnede som til-sætn. til sæber for at blødgøre disse, ligesom **h** er mere stabile i hårdt vand og saltvand (saltvandsbæber). **h** anv. endv. til papirlimering (aluminiumh), til sikkativer (bly-, mangan- og koboltresinater); med læstet kalk giver **h** hårdet harpiks (til lakfernis, støbemasser, isolation).

Har'pokrates (gr. *Harpo'kratēs* fra ægypt. *Heru-p-khart* Horusbarnet), den ægypt. gud Horus i sin egenskab af Osiris' lille søn.

harpisichord [ha.psi'kɑ:d] (af vulgærlat. *harpa* harpe + gr.-lat. *chorda* streng), eng. betegn. for cembalo, i første række cembalo i flygelform.

har'pu'n (fr. *harpon*, af ital. *arpa* hage), spydliggende jagtvåben, hvis spids er

Esquimo-harpun. Nederst t. h. spidsen.

løst forbundet med stagen, så den løsnes, når byttet rammes. Højt udviklet hos eskimoer, hvor **h** bruges i forb. med kastetræ; i øvrigt kendt hos mange naturfolk til fangst på landjorden og til fiskeri. Moderne **h** til halvfangst er indrettet med sprænggranat, der eksploderer når **h**-spidsen er skudt ind i hvalen.

har'py'(ie), 1) i gr. rel. er harpyierne [-'py'rjɔn] kvindelige dødsdæmoner, fremstillet halvt som fugle, halvt som kvinder; 2) zool. (efter 1) a) (*'Harpia har'pyia*), rovfugl m. meget kraftigt næb og stærke kloer. Lever af aber og døvdyr. Mellem-Amer. og nordl. S-Amer.; b) (*Har'pyia*), flyvende hund m. rorformet, fremspringende næsebor. Indonesien, Ny Guinea.

Har'ran, by i NV-Mesopotamien, i G. T. pareret af Abraham på vejen fra Ur. Beromt Sin-templ. Omfattet med særlig forsøg af den sidste babyl. konge, Nabonid.

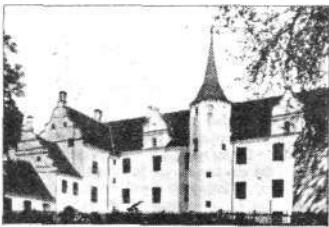
Harrar, anden stavemåde for Harar. **'harrasrag**, grovt kamgarn bl. a. ti tæpper.

Harreslev, ty. *Harrislee*, forstad til Flensborg; 2 km SØ f. Padborg; 4566 indb. (1946). Stor da. skole.

Harreslev'gård, anden stavemåde for Harridslevgård.

Harrested, hovedgård NV f. Næstved; fra 1723 i slægten Plessens eje, 1946 beslaglagt af staten som ty. ejendom. Middelalderl. bygn., ombygget i 1840erne, fredet i kl. B.

Harridslev'gård, hovedgård S f. Bøgsen; fra 1829 under Gyldensten. Anseelig renaissancebygning opført 1606 af

Harrislevgård.

Breide Rantzau, noget ombygget 1753, fredet i kl. A.

Harrie, Ivar (f. 1899), sv. litteraturkritiker. 1926-40 v. »Göteborgs Handels- och Sjöfarts-tidning«, 1940 v. »Dagens Nyheter«, 1944 chefred. for »Expressen«. Repr. en kæmpende liberal humanisme. *Tjugotalet in memoriam* (1935) og fl. essaysaml. Endv. overs. af klass. fr. og gr. litt.

Harries [ˈhəri:s], Heinrich (1762-1808), ty. forfatter, flensborger; skrev et fødselsdagsdigt til Chr. 7. (trykt 1790); omformet blev det til den tidl. preuss. nationalsang *Heil Dir im Siegerkranz*.

harrilgræs, alm. anv. navn for botnisk siv (*Juncus gerardi*). h er alm. på strandenge og er af bet. som kreaturfoder.

Harriman [ˈhærimən], William Averell (f. 1891), USA-diplomat, bankmand, jernbanedr. Støttede New Deal. Forhandlede 1941 i Moskva. Ambassadør smst. 1943-46, i London marts-sept. 1946. Handelsmin. (efter Wallace) sept. 1946-apr. 1948; 1947 form f. USAs komité f. Marshall-planen. Fra apr. 1948 USA-s repr. i Eur. vedr. Marshall-planen. (Portr. sp. 1807).

Harris [ˈhæris], Sir Arthur Travers (f. 1892), brit. luftmarskalk (1941). Deltog i 1. Verdenskrig, fra 1919 i RAF. Fra 1918 fl. poster i Ægypten, Palæstina og Indien. 1940-41 vice-chef f. luftstaben, ledede 1941 RAF-delegationen til USA. 1942-45 øv.kommand. f. Bomber Command, siden 1946 leder af South Africa Marine Corporation.

Harris [ˈhæris], Frank (1856-1931), eng.-amer. journalist og forfatter. Har red. bl. a. »Fortnightly Review« og »Saturday Review«. Kritiske værker om Shakespeare, Oscar Wilde o. a., samt den sensationelle, i Engl. forbudte selvbiogr. *My Life and Loves* 1-4 (1923-27, da 1942 (forkortet)).

Harris [ˈhæris], Roy (f. 1898), amer. komponist. Hans musik, der er kendetegnet ved en national accent, hviler på klassisk grundlag og er præget af vidtspundne melodiske linier. 2 balletter, 7 symfonier, orkesterværker, f. eks. *Farewell to Pioneers*, *Folk Song Symphony*, *American Creed*, korværker, en klaverkoncert og kammermusik.

Harrisburg [ˈhærisbɜ:rg], hovedstad i Pennsylvania, USA, ved Susquehanna River; 84 000 indb. (1940).

Harristweed [ˈhærisˈtwi:d], et håndvævet, groft, kipret, uldent stof, fremstillet på de ydre Hebrider (bl. a. øen Lewis-with-Harris) opr. af håndspundet garn; lugter af tørverog fra tørringen, særlig i fugtigt vejr; der findes maskinvævede imitationsr. Anv. bl. a. til sportstøj.

Harrogate [ˈhærogit], kursted i N-Engl. N f. Leeds; 52 000 indb. (1948). Jern-, svovl- og kogsaltkilder.

Harrow (on the Hill) [ˈhærouəndəˈhɪl], forstad til London, 18 km VNV f. City, med berømt kostskole (grl. 1571), 219 000 indb. (1948).

Harsdorff, Caspar Frederik (1735-99), da. arkitekt, elev af Jardin (kunstakademiet), studier i Frankr. og Ital. Vendte 1764 hjem m. projektet t. *Fred. 5.s gravkapel* v. Roskilde domkirke (opf. 1774-1821), der skaffede H et professorat v. kunstakad. Som embedsarkitekt (1770 hofbygmester) fik H stor indflydelse (ombyggede Landkadetkad. (nu Østre Landsret) 1769, Fredensborg 1772-76), mærkelig v. sin i samtiden enestående forståelse f. ældre da. arkit. (istandsset-

telte af Børsen, Rosenborg). Adskillige privatbygninger: *egret hus på Kgs. Nytorv* (nu Forligsinstitutionen) (1780), *Erichsens Palæ* (nu Handelsbanken) (1799) skyldes H. Hans orig. kunstnersind var bestemt af antikken; først var fr. klassicisme og egne romerske studier grundlaget (*Herkulespavillonen* i Kgs.s Have (1773)), derefter gl. gr. arkit. (*Kolonnaden på Amalienborg* (1794)).

harsk, udtryk for smagsfejl (»trannet« smag) ved smør og andre fedtstoffer. Smørret bliver h ved kem. forandringer hidrørende fra forkert behandling el. langvarig opbevaring under luftens og lysets adgang.

Harsprånget, sv. vandfald i Stora Lule älv, 9 km neden for Porjus. Faldhøjde 74,5 m på en strækning af 4,2 km.

Harstad [ˈhɑ:stɑ:], no. ladested på Hinnøy i Troms; 4300 indb. (1946). 3 km N f. H den gl. Trondenes kirke.

Harte, landsby 3 km NV f. Kolding. Ved H foretoges 1935-37 en boring efter olie, hvorved man gennemborede kridtet og nåede perm el. trias. Dybde 1096 m, ved 954 m 17 cm stensalt. (Fundets ægthed er blevet draget i tvivl).

hartebeest [-be:st] (holl. *hert* (tidl. *hart*) hjort + *beest* dyr) (*Alcelaphus ca'ama*), S-afrr. koantilope. Brunlig; meget langstrakt hovede.

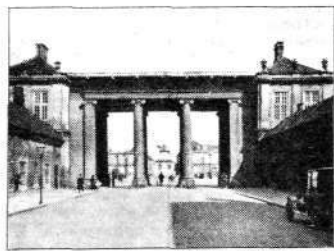
Hartel, Axel Christian (f. 1889), da. politiker. Proprietær; Venstremand, 1934 tilsuttet Frie Folkeparti, 1932-35 medl. af LS's hovedbestyrelse. Folketingsm. (Præsto a.) 1935-marts 1943. Søgte for besættelsen samarb. m. da. nazister, efter 9. 4. 1940 i nøje samarb. m. tyskerne. Grl. sommeren 1941 »Dansk Antikommunisme«, formand til okt. 1943. Arresteret 1945. 1948 dømt til 14 års fængsel.

Harter Act [ækt] (efter d. amer. politiker Michael Harter (1846-96) + *act* lov), amer. lov af 13. 2. 1893 om redernes ansvar for godset. If. H kan rederen i konnossementet fraskrive sig ansvar f. besættningens fejl og forsømmelser v. navigation og behandling af skibet (»nautiske fejl«), medens forbehold m. h. t. ansvar f. fejl v. godsets behandling ved lastning, stuvning, opbevaring og losning (»kommercielle fejl«) er ugyldige.

Hartford [ˈhɑ:tfɔ:rd], hovedstad i Connecticut, USA, ved Connecticut River, 70 km fra dens munding; 166 000 indb. (1940). Grl. af hollændere 1633.

hartkorn (hårdt korn, d. v. s. rug el. byg), gl. da. måleenhed for jordens værdi; opstod ved, at fæstebøndernes landgilde, som ydedes i forsk. naturalier, omregnedes t. fælles mål i rug el. byg. Som ligningsgrundlag har h været anv. længe før enevælden; mere systematisk dog især efter den alm. ansættelse til h ved matriklerne af 1664, 1688 og 1844. Skattefri jord betegnedes som privilegeret h (sædegårde) el. friheds-h (embedsjord m. m.). Ved 1844-matr. kom der til at gå 5¹/₂ tdr. land af den højest boniterede jord (takst 24) på 1 td. h, som deles i 8 skæpper, 1 skp. i 4 fjerdingskar og 1 fj. i 3 album. Efter 1903 anv. h ikke mere ved ejendomsbeskætn., men har stadig bet. bl. a. som statist. mål og i forb. m. minimumsgrænsen for udstykning.

Hartlepool [ˈhɑ:tlɪpu:l], by i NØ-Engl.; 17 000 indb. (1948). Skibsværfter. Fælles havn med West-H.

C. F. Harsdorff: Kolonnaden på Amalienborg.

J. P. E. Hartmann. Henning Haslund-Christensen.

Hartley [-li], David (1705-57), eng. læge og psykolog. I *Observations on Man, his Fame, his Duty, and his Expectations* (1749) forkæmper for associationspsyk.

Hartley-diagram [ˈhɑ:tlɪ-] (efter d. amer. radioing. R. V. L. Hartley (f. 1888)), strømskema for mindre radioer. Der anv. en svingningsspole som autotransformator.

Hartling, Mads (f. 1885), da. skolemand, politiker. Fra 1908 ved kbh. skolevæsen, 1936-44 form. f. Kbhs. Kommunalererforening, 1944 inspektør. 1945-47 undervisningsm.

Hartmann, Eduard von (1842-1906), ty. filosof. Hovedværk *System der Philosophie* (1906-09). Hævdede i *Philosophie des Unbewussten* (1868) den pessimistiske opfattelse, at tilværelsens kerne er »det ubevidste«, og at ulyst har overvægt over lyst i denne verden, som derfor bør gå til grunde. Påvirket af Schopenhauer.

Hartmann, Emil (1836-98), da. komponist og organist, søn af J. P. E. H. Deb. 1858 som komp. Skrev operaer, scenemusik, 7 symfonier, symfoniske fantasier bl. a. *Hakon Jarl*, Ouverturner, korværker, klaverværker, kammermusik og sange.

Hartmann, Johan Ernst (1726-93), da. komponist, f. i Schlesien. 1766 til Kb. 1768 koncertmester i Det Kgl. Kapel. Komp. musik til de Ewald'ske skuespil *Balders Dod* (1778) og *Fiskerne* (1780), symfonier, kammermusik m. v.

Hartmann, Johannes (1865-1936), ty. astronom, har angivet betydningsfulde astronomiske instrumentkonstruktioner og ydet bidrag på astrospektroskopis område.

Hartmann, Johan Peter (1873-1942), da. gynækolog. 1917 overlæge ved St. Lucasstiftelsen.

Hartmann, Johan Peter Emilus (1805-1900), da. komponist; sønnesøn af J. E. H. 1828 jur. embedsbesk. Uddannet af faderen organist A. W. H (1775-1850). Organist 1824 ved Garnisons Kirke, 1843 - efter Weyse - ved Vor Frue Kirke. Modtog rige impulser fra Weyse og Kuhlau. Musikken til Oehlenschlägers »Guldhornene« (1832), dramaet »Olaf den Hellige« (1838) og Ouverturen til »Hakon Jarl« (1844) giver fuldyldigt mus. udtryk for samtidens drøm om nordens oldtid. Denne nord. tone videreføres i balletten *Valkyrien* (1861) og *Thrymskviden* (1868) og kulminerer i korværket *Valvens Spådom* (1872) og i musikken til tragedien »Yrsa« (1883). Endv. har han komponeret operaer (*Liden Kirsten*, 1846), skuespil-musik (*Syvsøverdag* 1840), 2 akt af balletten *Et Folkesagn* (1854), 2 symfonier (g og E), Ouverturner (*Axel og Valborg*, *Correggio*), kantater, korværker (*Dryadens Bryllup*, 1858, *En Sommerdag*, 1854), sange, klavermusik (Pris-Sonate op. 34, 1843), orgelmusik, sørgemarch ved Thorvaldsens bisættelse (1844) m. v. (Portr.).

Hartmann, Julius (f. 1881), da. fysiker 1929 prof. i teknisk fysik ved Polyt. Lærestalt. Opfundet kviksølvstråleensretteren og arbejdet med ultrakorte lydølger.

Hartmann, Max (f. 1876), ty. zoolog og biolog. Har især arb. med de lavere organismer's kønsforhold. *Die Sexualität* (1943).

Hartmann, Nicolai (f. 1882), ty. filosof. Udgået fra Marburgskolen forfægtede han senere i *Grundzüge einer Metaphysik*

Oluf Hartmann: Jakobs Kamp.

der *Erkenntnis* (1921) en metafysisk realisme, if. hvilken realiteten fremtræder i forsk. lag; i *Ethik* (1926) udvikler **H** en human etik.

Hartmann', Oluf (1879–1910), da. maler; søn af komp. Emil **H.** elev af Zahrtmann; særprægede, romantiske, bibelske og heroiske kompositioner, delvis under påvirkning af Rembrandt og Goya, landskabsstudier, selvportrætter m. m.; *Jakobs Kamp* (1907), *Striden om Patroklos' Lig* (1907) m. fl. i kunstmus.

Hartmannsweilerkopf [ˈhɑi-], højdepunkt (956 m) i Sydvogeserne, hårdt omstridt i 1. Verdenskrig, især 1915.

Hartmann von Aue (ca. 1168–ca. 1210), middelhøjtj. digter. Hovedværker *Erec* og *Iwein*, fra Arthurkredsen, og *Der arme Heinrich*, en yndefuld idyl med benyttelse af et schwabisk folkesagn. Stilen klassisk klar.

Hartvig-Møller, Hans (f. 1873), da. skolemand. Rektor for Gl. Hellerup Gymnasium 1909–43. Gjorde efter eng. mønster eleverne medansv. i skolens disciplin, indførte kolejerseier som led i undervisn. samt forældreråd. Stiftede 1909 den første spejdertrup i Danmark.

Hartz [-ts], Gustav Emil (f. 1888), da. ingeniør; dir. for Industrirådet 1926–46.

Hartz [-ts], Laurits (f. 1903), da. maler; medl. af 'Corneren'; har som figur- og landskabsmaler med stor selvstændighed videreført udviklingslinien fra Giersing.

Hartz [-ts], Nikolaj Eg Kruse (1867–1937), da. geolog og forretningsmand. Undersøgelser over da. tertiar og kvartær flora.

ha'ru'der, jysk stamme, der vistnok har givet navn til Hardsyssel, Harboøre og Hordaland i Norge.

Hārūn al-Rashid [-arra'ʃi:d] (763–809), kalif (i Bagdad) 786–809, slog Byzans; slet regent, men berømt for retsind og visdom i legenden (1001 Nat).

Harunobu, Suzuki (ca. 1725–70), jap. maler af Ukioyoeskolen og opfinder af det flerfarvede træsnit. På grund af hans yderst graciøse kvindeskikkelser har man kaldt ham Japans rokokomester.

Harup, Karen Margrethe (f. 1924), da. svømmerske. Fl. gange Danmarksmester (400 m fri svømm. og 100 m rygerawl). Guldmedaille i 100 m rygerawl og sølvmedaille i 4 × 100 m holdkapsvømm. ved Olympiske Lege 1948.

har'usrex (lat.), betegn. for etruskisk spådomspræst, stærkt benyttet i det gl. Rom; spåede især af offerdyrs indvolde og af lyn og torden.

Harvard University [ˈhɑrvəd juni'vɜ:siti], univ. i Cambridge, Mass., USA; grl. 1636, opkaldt efter præsten John H. (1607–38). 1946 fandtes 2283 lærere og 12 076 studenter (kun mandlige).

harve, et gl. landbrugsredskab, der anv. til løsning og findeling af jorden. Arbejdsorganerne er tænder fæstede på en ramme. Alt efter arbejdets art gives der mange forsk. typer af **h.** Svensk **h** er en svær h med stive tænder, indført til Danmark i 1839. Kultivatoren er en dybtgående h med fjedrende tænder. Til mellemstvære **h** hører sæddækkeren. De lette

h har stor arbejdsbredde og er stærkt leddelte, herunder hører den alm. leth og ukrudts**h**. Foruden disse hovedtyper findes mange former af **h**, der er konstrueret til særl. brug, bl. a. kniv**h** el. tallerken**h** med roterende arbejdsorganer, samt engh.

Harvey [ˈhɑ:vi], *Lilian* (f. 1906), eng. ty. filmskuespillerinde. Filmdebut 1923 i Tyskl., vandt popularitet i operette- og lystspilfilm s. m. Willy Fritsch f. eks. »De 3 fra Benzintanken« (1930), »Kongressen Danser« (1931). 1933–36 i Hollywood, senere bl. a. i fr. film.

Harvey [ˈhɑ:vi], *William* (1578–1657), eng. læge, lærer i anat. og fysiol. ved College of Physicians, kgl. livlæge. Opdagede 1628 blodets kredsløb og indledte dermed en ny epoke i lægevidensk. Beskæftigede sig tillige med embryologi og opstillede sætningen *omne vivum ex ovo* (lat.: alt levende kommer af et æg), hvorved han tager afstand fra læren om selvavl.

Harwich [ˈhɑ:ri:dʒ], havneby i SØ-Engl. N f. Themsmundingen; 13 000 indb. (1948). Importhavn for London. Rute-fart til Esbjerg.

Harwood [ˈhɑ:wud], *Sir Henry* (f. 1888), eng. admiral. 1936–40 chef for den eng. flådestyrke i sydamer. farvande, gennemførte i efteråret 1939 aktionen med den ty. krydser Graf Spee; 1942–44 øverstkommanderende for Middelhavsflåden. 1944 chef for marinestr. Shetlands- og Orkneyøerne.

Harzburg [ˈhɑ:rtʃbʊrk], *Bad H.*, ty. kursted og turistby ved Harzen, ca. 6000 indb. (1942).

Harzen [ˈhɑ:rtʃən], ty. *der Harz* [hɑ:rtʃ], bjergområde i Midt-Tyskl., bestående af en plateauformet horst gennemskåret af dybe dale. Det højeste punkt er Brocken (1142 m), der når op over trægrænsen. Smukke floddale; Ilse, Bode (med klippepartierne Rosstrappe og Hexentanzplatz); drypstenshuler (bl. a. v. Rübe-lund). Rige malmforekomster, der nu er ved at være udtømte. Land- og skovbrug.

harzer [ˈhɑ:rtʃər], betegner den tidl. navnlig i Harzen opdrættede type af kanarie-fugle, der er særlig fremragende sangere.

ha's (nærmest = hæl), hos hovdyrene den region, hvis benede basis dannes af den nederste ende af underlåret, *haseledet* og den øverste ende af mellemfodsknogle.

Hasa, arab. *El Ahsa*, lav kystlette i Ø-Arabien ved Den Persiske Bugt.

Hasager, Niels (f. 1888), da. journalist. 1918 medarb. v. »Politiken« hvor han lagde udprægede admin. evner for dagen. 1931 medred., 1938 ansvarshavende red.

hasard [hɑ'sɑ:r] (fr., af arab. *al-zahr* terningen), tilfælde, træf; hasardspil.

hasardkontrakt, aftale, hvorved det gøres afhængigt af en uvis el. som uvis betragtet kendsgerning, hvorvidt den ene part skal have en fordel på den andens bekostn. f. eks. hasardspil og andet spil, væddemål. **h** er som oftest ugyldig.

hasardspil, spil, hvis udfald ikke så meget afhænger af spillernes dygtighed som af held og uheld. I kortspil regnes spil uden trumf for **h**. Efter da. lov er de fleste former for offentlig og erhvervs-mæssig **h** strafbare.

Hædeu [hɑ'ʃdju:], *Bogdan Petriceicu* (1836–1907), rum. filolog og digter. Skrev forsk. hist. og sproglige arbejder, også digte, noveller og dramer.

Hasdrubal, karthagiske felt herrer: 1) (d. 221 f. Kr.), Hamilcars svigersøn og efterfølger som statholder i Spanien (229–221 f. Kr.), anlagde Ny-Karthago (Cartagena) og sluttede traktat med Rom, hvorefter Ebro blev N-grænsen for Karthagos sp. besiddelser; – 2) (d. 207), Hamilcars søn, statholder i Spanien 218–208, slog Scipios fader og farbroder 212, faldt i Ital. 207, da han forsøgte at udsætte Hannibal; – 3) Giscos søn, statholder i Spanien 208–06, fordrevet af Scipio, som også slog ham i N-Afrika 204; – 4) Karthagos general i 3. puniske krig 149–46 f. Kr.

hase, bot., det af højblade dannede hylster, som omgiver nodden hos hassel.

Hase [ˈhɑ:zə], *Karl von* (1800–90), ty.

kirkehistoriker, prof. i Jena 1830. Bekæmpede rationalismen. *Kirchengeschichte* (1834).

Hašek [ˈhɑ:ʃæk], *Jaroslav* (1883–1923), čech. forf., som vandt verdensberømmelse ved sin satiriske roman *Den Brave Soldat Švejk* (1921, da. 1930–31).

haseled, hos hovdyrene den ledforb., der findes ml. underlår og bagfod, svarer til fodledet hos mennesket. **h** er meget sammensat og består af fl. over hverandre lejrede afd. Hasevinkelen hos hesten er ca. 140–150°; er den iøjne-faldende mindre (spidsere), siges hesten at være kroghaset; er den omv. påfal-dende mere stump (åben), kaldes hesten rethaset.

Hasenclever [ˈhɑ:zɛnkʌ:vər], *Walter* (1890–1940), ty. forf. *Der Sohn* (1914), *Die Menschen* (1918) er typisk ekspres-sionistiske dramer. **H** begik selvmord som emigrant.

Hasen'øre, sydøstspidsen af Æbeltoft-halvoen (Hassens).

hashish el. *hadjisch* [-'ʃi:] (arab. *hashish* hamp), ind. hamp, orientalsk nydelses-middel, indeholder *cannabin*. Nydelsen af **h** fremkalder en voldsom rus, sigende til hallucinationer og ekstase.

haska'la (hebr.: oplysning), jød. udformning af den åndsstrømning (»oplysning«), som opstod i de fleste eur. lande fra midten af 18. årh. Hos mange ty. jøder førte den til assimilation m. ty. kultur.

Hasle, da. købstad, 10 km N f. Rønne; 1593 indb. (1948). Industri (klinker, ildfaste sten m. m.).

Hasle, Henning (f. 1900), da. politiker. Sagfører, forretningsmand; 1932–45 kons. folketingsm. Min. u. p. apr.–juli 1940, ledede handelsdelegation til Sovj. juli-sept. 1940. Højesterets-sagfører 1942.

Haslev, da. købstadliggende stationsby (Køge-Næstved); 5020 indb. (1945). Indremissionsk centrum: seminarium (1905), højskole (1891), landbrugs(husholdnings)skole (1904) m. m. Bet. industri. Opsving som by først fra 1870 (jernb.).

Haslital [-ta:ɪ], schw. alpeval fra Grimsel-passet til Brienzersøe; gennemstrømmes af Aare.

Haslund, Otto (1842–1917), da. maler; landskaber, portrætter og genrebill., bl. a. *Koncert*.

Haslund-Christensen, Henning (1896–1948), da. opdagelsesrejsende, deltog 1923–26 i Krebs' eksped. til Centralasien, leder af Nationalmuseets eksped. 1936–37 til Mongoliet, af Geogr. Selskabs eksped. 1938–39 og 1947 til Centralasien; døde i Kåbul. Skrev *Jabonah* (1932), *Zajagan* (1935), *Asiatiske Strejftog* (1945). (Portr. sp. 1812).

Hasmone'ær, jød. præstestægt, som rejste oprøret mod syrerkongen Antiochos Epifanes i 167 f. Kr. p. gr. af dennes overgreb mod jødernes rel. Kampen indledtes af præsten Mattatias og fortsattes af dennes sønner, først af Judas, med tilnavnet Makkabeer, efter hvem slægten også kaldes Makkabeerne. Han genindviede det vanhelligede tempel 165. Slægten havde ledelsen i fl. generationer, men kæmpede efterhånden for egen magt og antog titel af ypperstepræst og konge. **H-s** magt knækkedes ved Pompejus' indtagelse af Jerusalem 63 f. Kr.

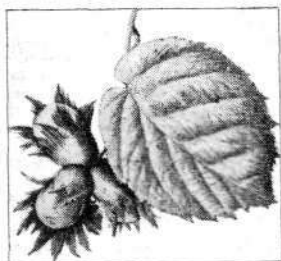
haspe el. *haspel*, tekstil, en vinde 1) til opvikling af garn. 2) til at trække stof i streng-form op af farvebadet i en simpel farvemaskine (haspelkufe).

Hasaggers Kollegium, Kbh., fribolig for 1 prof. og 10 studenter. Grl. 1888 af pastorinde Dorothea Hassager (indviet 1900).

Hasse [ˈhɑ:sə], Johann Adolf (1699–1783), ty. operakomponist, opr. tenorsanger. 1731–63 hofkapelmester i Dresden, levede derefter i Wien og fra 1775 i Venezia. Skrev over 100 operaer, foruden kirkemusik m. v.

hassel (*Corylus*), slekt af **h**-fam. Store buske med kredsformede el. omvendt ægformede, savtaktede blade. Hanrak-

lerne væseformede, under blomstringen (febr.) slapt nedhængende. Hunblomsterne indesluttede i knopper, der kun er lidt større end løvknopperne; under blomstringen ses de små, røde stovfang. Vindbestøvning. Nodden omgivet af et fligt hylster (hasen). 8 arter; i Danmark alm. **h** (*C. avellana*) alm. vildtvok-

Almindelig hassel.
Blad med nødder.

sende i kratskove; den er kendelig på de kirtelhårede unge grene og bladstilke. Af dyrkede former kan nævnes: Lambertsh (*C. maxima*) og tyrkisk **h** (*C. colurna*). Alm. **h** er ofte undervækst under eg. Veddets vigtigste anv. er til hammerskafers.

Hasselbalch [-'k], Karl Albert (f. 1874), da. fysiolog, plantefysiolog og godsejer. Dr. med. 1899. Forstander ved Finsens Lysinstituts laboratorium 1905-17. Ejer af Borupgård ved Snekkersten 1916. Landbrugskandidat 1918. Præs. i Landhusholdningsselskabet 1934-43 og æresmedlem i 1944. **H** har sammen med Fr. Weis gennemført en række forsøg ved hedeopdyrkning, ligesom **H** har foretaget undersøgelser over kunstig tørring bl. a. af lucerne.

Hasselbalchs Fond til Leukæmiens Bekæmpelse er oprettet 1929 af Karl A. Hasselbalch og hustru, f. Hagemann (f. 1879). Kapital 1949: ca. 850 000 kr.

Hasselbalchs Forlag, grl. 1916 af Steen H. (f. 1881). Forlaget udsender da. og udenl. skønlitt. samt større værker og serien Hasselbalchs Kulturbibliotek.

Hasselberg [-bærj], Per (1850-94), sv. billedhugger; påvirket af samtidens fr. skulptur i sine naturalistiske og lyriske kvindefremstillinger, *Snöklockan* (vintergekken) m. fl.

Hassell, Ulrich von (1881-1944), ty. kons. diplomat, gesandt i Kbh. 1926-30, ambassadør i Rom 1932-38. Antinazist, modstander af Ribbentrop, meddelagtig i attentatet mod Hitler 1944, hængt. Dagbogsoptegn. for 1938-44 udg. (da. *Det Andet Tyskland*, 1947).

hasselmus (*Muscardinus avellana*), lille brunlig gnaver m. langhåret hale, af sylvovernes fæg. I Danmark enkelte steder på S-Fyn og S-Jylland, Løvskovsform.

hasselnødolie, fed, ikke tørende olie, der udvindes ved kold presning af hasselnødden, der indeholder 60-80% **h** er lysegul, velsmagende og anv. som spiseolie og til forfalskning af mandelolie. Ved varm presning fås en mørkere olie, der anv. i sæbeFabr.

Hasselri's, Louis (1844-1912), da. billedhugger; Danmarksmonumentet (Østre Anlæg, Kbh.), portrætskulptur, bl. a. af Heine til kejserinde Elisabeths villa på Korfu.

Hasselrot [-ro:t], Bengt (f. 1910), sv.-da. filolog. Prof. v. Kbh.s Univ. i romansk filologi 1946. Værker om fr. dialekter.

hasselstog, d. s. glatsnog.

Hasselt (fr. [a'sælt]), hovedstad i prov. Limburg, NØ-Belg., 29 000 indb. (1948). Kulgruber i omegnen, jernbænkneudepunkt.

hasselurt (*Asarum euro'pæum*), indtil 10 cm h. urt af slangerodfam.; stedsgrønne blade; indført som lægeplante og senere forvildet. I haver som stauede.

Hasseris, vestl. forstad til Ålborg. 7601 indb. (1945).

Hassing Jørgensen, Jens (f. 1872), da. politiker. Bankdirektor (Sæby, Esbjerg,

fra 1903 Revisionsbanken i Kbh.). Radikal, 1913-20 trafikmin., 1913-16 tillige handelsmin. Direktør for Diskonto- og Revisionsbanken 1921 til likvidation 1924, radikal folketingsmand 1935-43.

Hasskel ['håskø], Arnold Lionel (f. 1903), eng. journalist og balletforfatter. 1946 direktør for Sadler's Wells balletskole. **Hasso**, Signe (f. 1915), sv.-amer. filmskuespillerinde. Opr. i sv. film, siden 1943 i Hollywood, bl. a. i »Himlen Må Vente« (1944).

Hastelloy (efter fremstilleren, det amer. firma Haynes Stellite Co. + eng. alloy legering), en række legeringer med høj kem. resistens, bestående af nikkel med varierende mængder molybdæn, krom, mangan, kobber, silicium og jern.

hastighed er ved en jævn bevægelse forholdet ml. den tilbagelagte vej og den dertil anv. tid. For en ujævn bevægelse defineres **h** i et givet tidspunkt som grænseværdien af forholdet ml. vej og tid, når tidsrummet bliver uendeligt lille; den bliver lig med den **h**, hvormed legemet ville løbe videre, hvis bevægelsen gik over til at blive jævn fra dette tidspunkt. **h** angives i cm/sec, km/timer osv.

hastighedsbestemmelser. Da Motorlovs fastsætter, at højeste tilladte hastighed for personautomobiler er 60 km på hoved- og landeveje, 40 km på biveje og i byer og bymæssige bebyggelser, alt under forudsætning af gode udsynsforhold. For lastbiler fastsættes den maksimale hastighed i hvert enkelt tilf.; kørselshastigheden kan i øvr. kræves nedsat på særlig farlige strækninger, hvilket markeres ved vejtavler.

hastighedsmåler, for flyvemaskiner, se fartmåler; for biler se speedometer.

hastighedsprøve, søv., afholdes for at bestemme skibets fart ved forsk. omdrejningstal af skruen.

Hasting, vikingekonge, deltog i Middelhavstogtet 859-61, hærgede Frankr., hvor han 866 dræbte grev Robert af Paris og ca. 900 blev lensmand hos Karl den Enfoldige.

Hastings ['hæistɪŋ], eng. badested ved Kanalen SØ f. London; 65 000 indb. (1948). I slaget ved H 14. 10. 1066 sejrede Vilhelm Erobreren over Harald Godwinson.

Hastings ['hæistɪŋ], Warren (1732-1818), 1773-85 første generalguvernør over alle brit. besiddelser i Indien. Udvidede de eng. besiddelser stærkt; interesserede sig for Indiens kultur. Anklagedes 1788 af Burke og Fox f. udpresning, frikendtes efter ruinerende proces 1795. (Portr. sp. 1820.)

hat, hovedbeklædning med stiv puld og skygge, anv. allerede i den gr. oldtid. Afløste ca. 1550 baretten som fornem hovedbeklædning. Nutidens herreh **h** halvstiv, kloffet puld kom i brug ca. 1890. Fyrstelige damer bar **h** i 17. årh., og damer har altid båret **h** mere til pynt end til nytte. **h** fremstilles af mange forsk. materialer, herreh overvejende af filt, de bedste af hårfilt fra hare, kanin, ged o. a.; ofte pletteres materialet med et lag filt af finere hår. Stive filth er behandlet med shellakfernis og derefter farvet. Stråh er enten tilvirket af sammensyet stråfletning, bastfletning o. a. el. også flettet i eet stykke som f. eks. Panama-**h**, der fremstilles af bladtauer. Dameh er i høj grad underkastet moden m. h. t. materiale og form.

Ha-tanga [-a-], 740 km l. flod i det mellemste N-Sibirien, til Ishavet.

Hatay [-'tai], tyrk. betegn. for Alexandrette-området.

Hathaway ['hæ'pəwe:], Henry (f. 1898), amer. filminstruktør. Hovedværk »Englands Sonner« (1935), endv. adsk. virkingsfulde film, bl. a. »Huset i 92. Gade« (1945) og »Ring Northside 777« (1948).

Hathor, ægypt. gudinde, opr. himmel- og frugtbarhedsgudinde, senere dødegudinde; manifesterede sig i form af en ko, derfor ofte fremstillet med ko-hoved; af grækerne sidestillet med Afrodite. - I ægypt. arkit. anv. ofte en såk. **H**-kaptel, der på alle fire sider smykkedes af et **H**-hoved, ofte med kører.

Hätim (6. årh. e. Kr.), arab. lyriker, kendt for sin ødsle gavmildhed og gæstfrihed. **Hatjatu'rjan** ['atja-] (eng. stavemåde *Khachaturian*), Atram Iljitj (f. 1904 i Tiflis), sov. komponist. Elev af Mjaskovskij. Har søgt inspiration i armensk folke-musik. Klaverkoncert (1936), violinkoncert (1940), to symfonier m. v. Stalinprisen 1940, 42 (for balletten *Gayna*) og 1946.

Hatshepsut [-'jæp-] (ca. 1500 f. Kr.), regerende ægypt. dronning. Ægtede efter hinanden sine to halvbrødre Thotmes 2. og Thotmes 3.; efterfaderens, Thotmes 1.s død Ægypt.s regent. Opførte det store tempel ved Deir el-Bahari, hvis relieffer forherliger hendes regerings største bedrift, en ekspedition til røgesleslandet Punt ved Somaliskysten.

hatsvampe (*Hymenomyces* el. *Agaric'ales*), orden af kollesporesvampe (Basidiomycetes), som især kendetegnes ved, at sporelejet (hymeniet) beklæder en del af frugtlegetets frie overflade. **h**-s frugtlegete er hyppigst hatformet, d. v. s. sonderet i en steril, stilkformet del, stokken, og en hatformet del, hatten, på hvis underside sporelejet findes. En meget arts- og formrig orden, der deles i mange fam. (paddehatte).

Hatt, Emilie Demant (f. 1873), da. malerinde. G. m. Gudmund **H**. Har foretaget fl. studierejser i Lapland s. m. lappen Johan Turi, hvis arb. hun overs. (1910); rejseskildr., naturalistiske tegninger og malerier fra Lapland, senere eksotiske billeder i ekspressionistisk stil.

Hatt, Gudmund (f. 1884), da. geograf og arkæolog. Prof. i kulturgeografi ved Kbh.s Univ. 1929-47. Har især udforsket Danms. ældste bebyggelse (jernalderbo-pladser), arktiske og kulturgeogr. (kunstvanding) problemer; udgav s. m. M. Vahl *Jorden og Menneskelivet* 1-4 (1922-27). Skarpt kritiserer for ty. venlig holdning under besættelsen; afskedigede maj 1947 efter tjenestemandsmønstols kendelse.

Håttatal ['hæit:-] (oldisl.: versemålsrække), 3. del af Snorres Edda, digt om kong Hákon Hákonsson og Skule Jarl, i virkeligheden en oversigt over de forsk. versemål (102 vers) i skaldedigtningen med metrisk kommentar.

Hattepartiet, sv. polit. parti under Friedhestiden, dannet efter 1730. Tog navnet »Hattarna« i mods. t. det mere forsigtige modparti, der spottedes som natuher. Ledende i **H** var Karl Gyllenberg, Carl Gustav Tessin, A. J. v. Höpken. Ved magten 1738-65, 1769-72. Russ.-fjendtligt, led nederlag i krigen 1741-43; støttet til fr. hjælp, reducerede i 1750erne kongemagten til formalitet. Regulerede industri og handel efter merkantilistiske linier.

Hatteras, Cape [kæ:p 'hätərəs], forbjerg på USAs Atlanterhavskyst i North Carolina på en klitø ud for Pamlico Sound.

hatte'ria ('Sphenodon punctatus), eneste nulevende repræsentant for krybdyrordenen Rhynchocephalia, primitiv type m. øvre og nedre tindingbuer. New Zealand.

hat trick (eng. hatte-kunststykke; præmieredes opr. med en hat), betegn. for 1) i cricket, at kasteren splintrer 3 gæder ved 3 på hinanden følgende bowlingr. 2) i fodbold, at en spiller scorer 3 mål i rækkefølge.

Hauberg, Peter (1844-1928), da. arkæolog og numismatiker. 1887-1920 inspektør ved Den Kgl. Mont- og Medailleramling. Hovedværk: *Montforhold og Udmonninger i Danmark indtil 1146* (1900). Forestod restaureringen af Hammershus' ruiner.

Hauberg, Sonja (1918-47), da. forfatterinde. Af hendes 2 romaner vakte *Syv År for Lea* (1944) opmærksomhed som en af bøger på gymnasiet, men har større værdi som digterisk levende barne- og ungdomspsyk.

haubits (æch. *houfenice* stenkastet, blide), et kortløbet stykke skyts. **h** anv. over for mål, der er skjulte bag dækninger, el. mål, der har mindst modstandsdygtighed mod projektiler, hvis nedslagsvinkler

nærmer sig 90°, f. eks. overdækkede rum, dækket af skibe o. l. H udskyder derfor sine projektiler i høje, krumme baner med store nedslagsvinkler.

Hau'ch [-k], *Carsten* (1790-1872), da. forfatter. Embedsmandsson. Doktor i zool. 1821. Vendte 1827 hjem til et naturvidensk. lektorat i Sorø fra en 6-årig udenlandsrejse, hvorunder han oplevede et rel. og poetisk gennembrud (frugt af invaliderende sygdom). Prof. i æstetik v. Kbh.s Univ. 1851. Af H-s dram. værker er kun tragedierne *Svend Grathe* (1841) og *Marsk Stig* (1850) og eventyrspillet *Søstrene på Kinnekullen* (1849) af blivende værdi. Mere terræn vandt romaner som *Guldmagener* (1836), *En Polsk Familie* (1839) og *Robert Fulton* (1853). Digte fra dramer og romaner indgår i den Lyrik, der betinger hans varige ry og navnlig findes i saml. fra 1842 og 1861. I frie rytmer er bl. a. *Christiane Oehlenschläger* og *Bekendelse*. Tragisk patos, døds længsel og gengældelsestro er hovedtræk i hans ånds-personlighed, af hvis dybde man også får indtryk gnm. 2 bd. *Minder* (1867-71) og 3 bd. *æstetiske afn.* (1855-69). (Portr.)

Hauch, Erik (1871-1945), da. læge. 1910 overlæg ved Rigshosp. sfoedaf. B; 1917 prof. v. Jordemødgerskolen.

Hauch, Henrik (f. 1876), da. landbopolitiker. Landbrugsskoleforstander (Asmildkloster) 1908-34, 1930-48 form. for Foreningen af Jyske Landboforeninger, fra 1933 præsident i Landbrugsrådet, fremtrædende talsmand f. landbrugets synspunkter; landstingsm. (Venstre) fra 1918. Apr.-juli 1940 min. u. p. (Portræt).

Hauch, Ludvig Alfred (1845-1938), da. forstmand, søn af Carsten H. 1886-1915 forstinsp. ved Bregentved. H-s virksomhed var skelsættende m. h. t. kultivering af eg og bøg.

Hauch-Fausbøll, Theodor (1879-1948), da. personalhistoriker. Fra 1909 direktør f. Da. Personalhistorisk Institut, der arb. m. arvesager og navneforandringer; udg. en række personalhist. redegørelser, bl. a. *Slægtshåndbogen*.

haud' (fork. af lat. *haud illau'dabilis* ikke urosværdig), anden karakter (deles undertiden i h pri'm (primi gradus, af 1. grad) og h se'cun'd (secundi gradus, af 2. grad).

Hauer, Jacob Wilhelm (f. 1881), ty. religionshistoriker, prof. i Tübingen; anså kristendommen for et led i en rel.-hist. proces og stræbte efter at finde frem til en højere rel. ubundet af bekendelser. I kontakt med nazismen; 1933-36 leder af »Deutsche Glaubensbewegung«.

Hauff, Wilhelm (1802-27), ty. forfatter. Den let fabulerende H skrev bl. a. en række eventyr, den hist. novelle *Jud Süß* samt, påvirket af W. Scott, den hist. roman *Lichtenstein* (1826) fra H-s hjemstavn Schwaben.

Hauge ['hau(γ)ə], Christen Nielsen (1870-1940), da. soc. dem. Snedkerm. i Esbjerg, fra 1898 journalist, fra 1909 folketingsm., medl. af den overordnede kommission 1914-21, fra 1920 red. af »Fyns Social-Demokrat«; indenrigsminister 1924-26, handelsmin. 1929-35. Udg. erindringer.

Hauge ['häuə], *Hans Nielsen* (1771-1824), no. vækkelsesprædikant, oplevede 1796 et rel. gennembrud i pietistisk ånd; bet. forfatterskab. Hans indfl. på Norges sociale og økon. udvikl. blev meget stor, fordi han organiserede de vakte til fællesforetagender af forretningsmæssig art. Førstledt 1804-11 som rel. og social oprører. Haugianismen blev kernen i det 19. århs. no. kristendom.

Haugen-Johansen, Henning (f. 1890), da. bankmand, broder til K. H.-J., dir. i Vejle Bank 1931; nationalbankdirektør fra 1939.

Haugen-Johansen, Kristian (f. 1882), da. embedsmand; broder til H. H.-J. 1926 amtmand i Tisted, fra 1935 stiftamtmand i Kbh.

Haugesund ['häu(g)əsũ:n], no. købstad (fra 1866), Rogaland, ved Karmsundet N f. Boknfjorden; 18 000 indb. (1946). H skylder sildefangsten og sildealtningen i 19. årh. sin opblomstring.

Haukeliffjell ['häu:kəli:], 1680 m h. no. fjeldparti på Hardangervidda. Over H

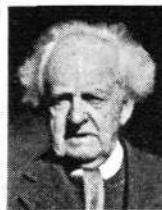
Warren Hastings.

Carsten Hauch.

Henrik Hauch.

Gerhart Hauptmann.

fører en ældgammel, i nutiden stærkt trafikeret vej fra Telemark til Hardanger.

Haukland ['häu:kla:n], *Andreas* (1873-1933), no. forfatter. Gav i romanerne *Ol-Jørgen* (1902-05), *De Store Skoge* (1905) o. fl. storslåede skildr. af nordlandsk natur.

Hauptmann, Carl (1858-1921), ty. forfatter. Var i højere grad end broderen Gerhart en schlesisk grubler og mystiker; dramaet *Krieg, ein Tedeum* (skrevet 1913, udg. 1914).

Hauptmann, Gerhart (1862-1946), ty. forfatter. Schlesieren H skrev, ud fra medlidenhed med samfundets små, banebrydende naturalistiske dramaer med minuts milieutekning, *Vor Sonnenaufgang* (opført 1889), *Die Weber* (1892). Samtidig dyrkede H også symbolismen *Die versunkene Glocke* (1896). I romanen *Der Narr in Christo Emanuel Quint* (1910) skeptisk belysning af schlesisk mystik. Stærkt producerende lige til sin død: *Das Abenteuer meiner Jugend* (1937), *Iphigene in Delphi* (1941, drama). (Portr.)

Haupt- und Staatsaktioner [-unt 'ʃta:t'saktsi'o:nən] (ty. hoved- og pragtforestillinger), baroktidens folkelige ty. skuespil. Den voldsomme, ofte hist. handling krydres med Hanswursts sattede improvisationer.

Hauraki Gulf ['hau:ra:ki, hau'raki 'gälf], bugt på New Zealands Nordø, Ø f. Auckland.

Haurån, landskab i det sydl. Syrien; ca. 20 000 km²; væsentlig beboet af druser. Talrige antikke ruiner og kristne basilikaler fra 4.-6. årh.

'hausa, gruppe af negerfolk med hamittiske sprog i Sudan ml. Niger og Bornu og i N-Nigeria. Agerbrug, kvægavl, handel og håndværk er hovederhverv; de fleste er muhamedanere, men hedenske stammer findes endnu. Kraftige statsdannelse i middelalderen.

'Häuser [-zər], *Kaspar* (1812-33), ty. hittebarn, der 1828 i yderst forkommen og uudviklet tilstand dukkede op i Nürnberg. Blev derefter strengt opdraget og forevist for talrige interesserede. Gav anledning til fantastiske rygter om fornem herkomst.

'Häushofer, Karl (1869-1946), ty. geograf. Udviklede på grundlag af Kjelléns geopolitisk ideen om det stortyrske livsrum og påvirkede herigennem den nationalsoc. ekspansion. Selvmord 1946.

'Hausmann, Manfred (f. 1898), ty. forfatter. Skrev den romantisk-idylliske vagabondskildring *Lampion küsst Mädchen und kleine Birken* (1928, da. 1941).

hausman'nit (efter den ty. mineralog J. E. L. Hausmann (1782-1859)), *Mn₂O₃*, sort, tetragonal mineral, der forekommer sammen med andre manganmalme.

hause [há:s] (fr.), stigning i priserne på varer el. i kurserne på værdipapirer; haussier [(h)ási'e] el. haussist, i eng. og amer. borssprog ofte bull (tyr), den der spekulerer å la h, d. v. s. foretager opkøb i håb om ved senere prisstigning at kunne sælge med fortjeneste.

Hausmann [sə'man], *Eugène* (1809-91), ledede som Seine-præfekt 1853-70 under Napoleon 3. saneringsarbejdet og boulevardanlæggene i Paris.

hau'sto'rie (lat. *haurire* drage (vand) op), sugorgan, som findes hos mange snylteplanter og tjener til opslugning af næring fra værtplanten, i nogle tilf. også til fæstet af snylteren.

hautecombe [ot'kɔ:b], cistercienserkloster i Savoien (grl. 1125), hvis kirke rummer huset Savojs rigt smykkede grave.

Haute-Garonne [otga'rɔ:n], fr. dept. omkr. Garonne; 6367 km²; 512 000 indb. (1946). Agerbrug, vinavl. Hovedstad: Toulouse.

haute-lisse [ot'lis] (fr. *haute* høj (d. v. s. lodret) + *lisse* vævning), vævemåde, ved hvilken gobeliner fremstilles på vævstol med lodret kæde. Monstret væves efter en ved siden af kunstneren stående karton (mods. basse-lisse).

Haute-Loire [ot'lwɑ:r], midtfr. dept.: 5001 km²; 228 000 indb. (1946). Stor kvægavl. Hovedstad: Le Puy.

Haute-Marne [ot'marn], fr. dept., afvandes af Marne; 6257 km²; 182 000 indb. (1946). Stort agerbrug, færeaavl.

Hauts-Alpes [ot'zɑ:p], sydf. dept. oplydt af Alperne; 5643 km²; 85 000 indb. (1946). Bet. kvægavl, mejeridrift og aluminiumsfremstilling.

Haute-Saône [ot'so:n], fr. dept. omkr. Saônes øvre løb; 5375 km²; 203 000 indb. (1946). Bet. agerbrug, i byerne tekstil-, glas- og metalindustri.

Haute-Savoie [otsa'vwa], sydf. dept. omfattende Alperne omkr. Montblanc; 6188 km²; 270 000 indb. (1946). Kvægavl og mejeridrift, stort turistbesøg. Hovedstad: Annecy.

Hauts-Fagnes [ot'fanj], ty. *Hohes Venn* (da: »de høje moser«), plateau i Ardennerens østl. del, SØ-Belg.; bevokset med hede og skov.

Hauts-Pyrénées [otpire'nɛ], sydf. dept. på N-siden af Pyrenæerne; 4534 km²; 202 000 indb. (1946). Agerbrug og kvægavl; hydroelektr. industri. Hovedstad: Tarbes.

Haute-Vienne [ot'vjɛ:n], fr. dept. i centralmassivet; 5555 km²; 336 000 indb. (1946). Stor kvægavl. Hovedstad: Limoges.

haut-relief ['œreljɛf] (fr.), høj-relief.

Haut-Rhin [ot'rɛ:n], fr. dept. i Alsace; 3508 km²; 472 000 indb. (1946). Stor vinavl, agerbrug, industri. Hovedstad: Colmar.

hav, den store sammenhængende vandmasse, der dækker største delen (361,2 mill. km² eller 70,8%) af Jordoverfladen (510 mill. km²). De tre største dele af h, der har analoge strømforhold m. m. benævnes oceaner el. verdenshave: Stillehavet, Atlanterhavet og Indiske Hav i mods. til h af anden rang (bihave). Sidstnævnte inddeles i middelhav, som skærer sig ind i fastlandene (f. eks. Østersøen) el. ligger ml. disse (f. eks. Ishavet) og randhave, der ligger ved fastlandenes rande og kun er adskilte fra oceanerne ved halvøer el. grupper (f. eks. de østasiatiske randhave, Vesterhavet). Til Stillehavet (165 mill. km²) slutter sig 15 mill. km² bihave, til Atlanterhavet (82 mill. km²) 24 mill. km² bihave og til Indiske Hav (73,4 mill. km²) 1,5 mill. km² bihave, ialt 320,8 km² oceaner og 40,4 km² bihave. - Den største havdybde er målt i Filipinergraven (10 800 m); verdenshavens gennemsnitsdybde er ca. 3800 m. Saltholdigheden er ca. 3,5% (3,8% v. ækvator, 3,2% ved polerne). Vandets temp. svinger ml. =2° (polarhavene) og 36,5° (Perseiske Bugt).

Folkeregligt. Uden for de enkelte staters søterritorium er havet frit, d. v. s. står ikke under nogen stats højhedsret. Færdsel, fiskeri og udnyttelse af havet i øvr. står især for enhver uden hensyn til nationalitet. Ved traktat kan staterne dog fastsætte regler gældende også for det åbne hav, f. eks. til bekæmpelse af smugleri, regulering af fiskeri og beskyttelse af telegrafkabler.

hawaiian-guitar [ha:'waiiøn gi'ta:] (eng.), strengeinstrument der bruges i jassen. Opr. en portug. form for guitar, der på Hawaii udviklede til et firestrengt instrument, *ukelele*.

hawaiiblostm [ha:'vaii-], d. s. s. Hibiscus.

Hawaiioerne [ha'waija, -'waija] (eng. *Sandwich Oerne*, ca. 20 USA-øer i Stillehavet omkr. 20° n. br.; 16 719 km²; 525 000 indb. (1947) (Kort se Nordamerika). Størst er Hawaii, 10 399 km²; 71 000 indb. (1946), opfyldt af høje kuppel-vulkaner, Mauna Kea (4217 m) og Mauna Loa (4171 m), hvorfra lavastrømme breder sig ud til alle sider, på SØ-skråningen af vulkanen Kilauea i Halemauau-krateret er lavaen i stadig bølgede bevægelser. Tættest befolket er Oahu med Honolulu Bugten og Pearl Harbor. Klimat er trop., Honolulu har 21° i jan., 25° i juli. NØ-passeten giver regn på bjergene. Om vinteren byger fra V-vindsbæltets vandrende lavtryk. Øen Kauai hører til jordens regnrigeste, 1300 cm årlig. Passatsiderne er skovklædte, læsiderne steppe, det lave land opdyrket. De vilde planter og dyr er ofte stedege el. i slægt med amer. former. - *Befolkning* 1947: 11 000 hawaiianere, 67 000 halvblods, 172 000 japanere, 142 000 hvide (1940), 52 000 filipinere (1940) og 29 000 kinesere (1940). Eng. er skolesprog. Univ. i Honolulu. *Erhverv*: landbrug med landbrugsindustri er vigtigst. 1941 var der 995 000 ha dyrket jord, deraf 2/3 sukkerplantager. Desuden dyrkes ananas i småbrug, endv. kaffe, bananer, sisal o. a. Handelen er rettet mod USA. Centralbeliggende i Stillehavet, 1945-46 anløbet af skibe på 11 mill. t. Telegraf- og radioforbindelse med USA og Japan. Hovedstad: Honolulu på Oahu. Opdaget af Cook 1778, annekteret af USA 1898. Styres af en guvernør. Især i 1930erne stærkt udbygget som militærbase; 7. 12. 1941 ramt v. jap. angreb på Pearl Harbor.

Hávamál (oldisl. den højes, d. v. s. Odins tale(r)). Under denne titel er samlet fl. digte og brudstykker i Eddaen. Odin fører ordet i fl. strofer. I første del af H gives nogterne og egoistiske leveregler, et udtryk for nord., førkristelig livsbe-
trægtning og moral.

Havana, amer. stavemåde for Habana.

Ha'wara, off. *Hawwaret*, landsby i Ægypt. i Faiyum-oasen med levninger af Amenhøht 3.s pyramide og mindetempel, af grækerne kaldet Labyrinth.

hava're're, lide havari; gå i hundene.

hava'ri (arab. *awariya* beskadede varer), tab og skade samt omkostninger i forbindelse med ulykke el. uheld til søs. Man sonder ml. **Grosh** (fælesh) og partikulært **h**. Såvel **grosh** som partikulært **h** kan forekomme ved skibs og ladnings-talforlis.

havaribond [-bånd] (eng. *bond* forpligtelse), forpligter laddingsmodtager til at betale de på laddningen faldende særlige og alm. udgifter i h. t. lovlig opgjort dispatche.

havaripenge, krav i anledn. af søskade el. udgifter v. groshavari og dispatche; **h** kan dækkes ved søforsikring.

havbra'sten (*Brama rajai*), ret stor, sammentrykt, sølvskindende fisk af aborrerfiskenes orden. Ved S- og V-Eurs.s kyster, nu og da i da. farvande.

havbugt el. *golf*, større bugt.

havidge, dige, som beskytter mod oversvømmelse fra havet.

Hav'drup, da. stationsby (Roskilde-Køge); 873 indb. (1945).

havearkitekt, (oftest) gartner el. arkitekt, der projekterer og anlægger haver.

havebrug, dyrkning af køkkenurter, frugter og blomster samt vedligeholdelse af private haveanlæg. Erhvervsområde gartneri, frugtavl og grønsagsdyrkning henregnes tidl. til **h** under betegn. erhvervs-havebrug.

havebrugs-kandidat, kandidat fra Den Kgl. Vet.- og Landbohøjskole. Optagelse på dennes havebrugsafd. er betinget af bl. a. 4-5 års praksis ved gartneri. Selve studiet varer godt 2 1/2 år.

haveby, bymess. bebygg. under landlige

former; påbeg. i Engl. i 90erne, i Danm. Grøndalsvænge, Kbh. (1915-28).

havedderkopper (*Pycnogonida*), led-dyrklasse, ikke nærmere beslægtet m. edderkopper; ganske lille krop, 4-8 par lange lemmer; både tarmkanal og kønsorganer forlænget ud i benene. Fortil en suges-nabel og 4 små øjne. Hannen bærer æggene. Lever af at udsuge andre dyr; fl. arter i da. farvande.

Havedderkop.

havehumle (*Bombus hortorum*), humlebi, underjordisk bo, nyttig for rødkløverbe-støvningen.

havehårmyg (*Bibio hortulanus*), skadelig i marker og haver, idet larven lever af planterødder.

haveinspektør, kgl., titel for lederen af de kgl. havers fællesanlæg.

havekunst, kunsten at anlægge og ud-forme haver, en kunst, der allerede dyrkedes hos oldtidens folk. Efter anlægge-nes ide kan man skelne ml. 2 hovedtyper: a) den arkitekt. **h**, der har sit for-
spræg fra arkitekturen. Hertil hører de rom. haver, middelalderens klosteranlæg og den ital. havestil i 16. årh. Den nord-eur. **h** blev stærkt påvirket af denne. Frankr.s store havekunstner Le Nôtre skabte den fr. havestil (Versailles) efter ital. forbillede. Den arkit. havestils ind-flydelse findes op gnm. tidene og præger også store anlæg i nutiden, hvor opgaven gør det naturligt (sportsanlæg, kirkegårde o.l.); b) den landskabelige **h** søger sit forbillede i naturen, den har fundet et forment udtryk i den engelske havestil (17. og 18. årh.) og i talr. herregårdshaver i Danm.

Havel [ha:'fal], 371 km l. ty. flod, udspringer ved Neustrelitz, optager Spree ved Berlin og udmunder i Elben.

havelock [ha'uløk], ærmeløs kappe med et el. fl. skulderslag; opkaldt efter den eng. general **H** (1795-1857).

Havelock [ha'vlæk] *the Dane*, i den mid-delalderlige eng. digtn. navn på den da. kongesøn Olaf Kvaran, der erobrede Northumberland.

haveløber (*Carabus hortensis*), middelstor, alm. løbebille.

Havemanns Magasin A/S, stormagasin i Kbh., grl. i 1880erne som en filial af Ma-gasin du Nord, 1898 blev Johan Have-mann (1870-1944) bestyrer, og 1919 købte han virksomheden, som fra 1938 fik navnet **H**; fra 1942 a/s. Aktiekap. 2 mill. kr.

Haven, *Lambert von* (1630-95), da. maler og arkitekt, på sin tid landets mest al-sidigt udd. kunstner, 1671 generalbyg-mester. Hovedværk: *Frelsers Kirke* på Chr.havn (dog ikke spiret). **H**'s indflydelse var stor, men kan ikke nøje afgrænses.

havengel (*Squatina squatina*), røkkelig, haj, lever til dels nedgravet i havbun-den. Nu og da i da. farvande.

havepest, bot., d. s. s. ensidig klokke.

havørske kanaler (efter den eng. læge Clopton Havers [h'avøz] (død 1702)), kanaler i knogler, hvor blodkarrene ligger.

havesanger (*Sylvia borin*), lille, gråbrun sanger. Al-mindelig i da. haver og krat. Trækfugl.

haveselskaber, foreninger til havebrugs-tets fremme. Det ældste **h** er The Royal Horticultural Society i Engl., grl. 1804. I Danm. findes Det Kgl. Da. **H**, grl. 1830 (1948: ca. 2900 medl.), Østifternes **H**, grl. 1889 (1948: 28 379 medl.) og Det Jydsk **H**, grl. 1873 (1948: 24 812 medl.), der til-sammen under betegn. De Samvirkende Da. **H** (grl. 1900) samarbejder om en række opgaver (bl. a. ved udsendelse af et tidsskrift, vejledende småbøger, konsulenter, vandregartnere og udstillinger). (Jfr. endv. Kolonihaveforbundet (1908), Da. Frugtavl (1927)).

havesnegl (*Ce'pa'nea horten-sis*), alm. landsnegl, gullig el. rødlig skal m. mørke spi-ralbånd, hvid skalmunding. *Havesnegl.*

havetæge (*Lygus pabu'linus*), smal, grøn-lig blomstertæge, suger på blade og urter. Skadelig på kartofler, jordbær m. fl.

haveugle (*Ma'mestra ole'racea*), sommer-fugl, hvis larver er skadelige på urter, bl. a. tomatplanter.

havforskning, de videnskaber, der be-skæftiger sig m. havets udforskning i alle hens. (geogr., fys., kem. og biol.). **h** er navnlig udviklet i løbet af det 19. årh. som følge af de tekn. fremskridt. Endnu hen mod midten af 19. årh. kendte man intet til de større havdybder. Kabelud-lægningerne og en række store eksped. i 1860erne og 70erne satte gang i **h**; særlig bet. må tillægges den eng. Challenger-eksp. 1872-76. I nyere tid har indførelsen af ekkoloddet spillet en meget stor rolle. Man har nu et ganske godt kendskab til oceanernes geogr., fys. og kem. forhold, hvorimod kendskabet til dyrelivet på de virkelige store dybder (ud over 4-5000 m) endnu er meget sparsomt.

Havfrue, Den Lille, 1) eventyr af H. C.

Andersen (1836); 2) statue ved Lange-line, udført af Edvard Eriksen, opstillet 1913.

havfruehår, alm. betegn. for den i da. farvande hyppige brunlige strengetang.

havfruer er i folketonen kvindelige hav-væsenner med menneskelig overkrop og fiskehale; omtales ofte i folkeviserne, er i gel. venlige og hjælpsomme væsenner.

havgræs, 1) i snævrere bet. om slægten Rupia (til vandkåsfam.), som har 2 alm. arter, med grenede, spinkle stængler, i salt- og brakvand; 2) i videre bet. (brugt af søens folk) alle grønne, græsli-g. planter i saltvand, bl. a. bældeltang.

havgu's kaldes i Jylland en kold tåge, der dannes over Vesterhavet og på varme dage af vinden føres ind over landet.

Haw-Haw, Lord [hå:'hå:], øgenavn for William Joyce.

Havilland [hå'vilånd], *Geoffrey de* (f.1885), eng. kaptajn og flyvemaskinefabrikant, der under begge verdenskrige har leveret materiel til det eng. luftvåben. H-fa-brikkerne er især kendt for sportsmaski-nerne af Moth-typen og for jager-bombe-maskinen »Mosquito», der anv. meget i de sidste år af den 2. Verdenskrig.

Havilland, Olivia de se De Havilland.

Havin, *Henry* (f. 1902), no. psykotekniker. Forstander for Oslo arbejdskontors psy-kotekn. institutt. Har bl. a. skrevet *Kar-akterisering. Et karaktologisk grunn-skjema m. ordlister og hefter for (selv-)kar-akterisering* (1944).

havjætter, if. folketro havvæsenner, der bringer ulykker over de søførende.

'havka' (isl. *hakall* haj) (*Somni'osus mi-cro'cephalus*), stor, indtil 8 m lang haj;

Havka.

udbredt i arktiske have; undtagelsesvis i Danm. Dvask bundform. Genstand for bet. fiskeri, bl. a. ved Grøn. Af leveren udvindes olie.

havkarudse (*Cteno'labrus ru'pestris*), lille læbefisk. Sort plet v. grunden af halefin-nen. Alm. i tangbæltet.

havkat (*A'narrhichas flupus*), fisk af aborrefiskenes orden, ret stor m. meget kraf-

tige kegleformede tænder. Lever af muslinger, snegle o.l. I handelen under navn af koteletfisk.

Hawke Bay [hå:k' bæj], bugt på Ø-kysten af New Zealands Nordø.

havkvabber (*O'nos*), ret små torskefisk.

Den forreste rygfinne ganske lille, mange skægtråde. Et par arter i da. farvande.

havkøer, i folketroen havfolkets kvæg, der i alm. levede i havet, men som også undertiden græssede på land.

havlam'pret (*Petro'myzon ma'rinus*), gråligt, ca. 1 m langt ålelign. havdyr af rundmundets gruppe. Yngler i floder, lever i havet.

havlit (efter fuglens skrig, omtr. »av-avlit«;

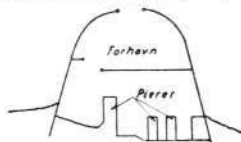
ogs. udt. [hau'lit]) (*Clangula hye'malis*), arktisk dykand, hannen m. forlængede halefjer. Alm. vintergæst i da. farvande.

havmus (*Holo'cephali*), gruppe af tværmunde, afviger bl. a. fra hajer ved at have gællelag. Huden nogen; dybhavsformer. Een art, den ca. 1 m lange *alm.* **h** (*Chimaera monstrosa*) hyppig i det dybe Skagerrak.

havmænd, if. folketroen havvæsener, der fremkalder storme og ofte kræver ofre.

havmåge, d. s. s. solvmåge.

havn, vandområde, der er således beliggende el. beskyttet, at det danner et roligt bassin, hvor skibe kan losse og laste, og søge hen i uroligt vejr. Opr. anv. de naturlige **h**, såsom flodmundinger, vige o. lign. Efterhånden som trafikken voksede, udbyggedes disse **h** ved anlæg af havnekajer, moler og bølgebrydere. På denne måde er havnene i f. eks. London, Oslo, Stlm. og Kbh. opstået. Nutildags anlægges havne også på åbne kyststrækninger og må da beskyttes mod vejr og sø samt materialvanding (tilsanding). Sådanne **h** udbygges med en forhavn (ill.) og beskyttes ofte yderligere v. hj. af fritliggende moler, bølgebrydere, storm-

porte m. m. (Om de under Den 2. Verdenskrig byggede *invasionshavne* s. d.). En **h** skal have fornødent vandareal og dybde til skibenes manøvrering, samt anlægsbroer og kajanlæg for lastningsredskaber og anordninger for fortøjning og losning. **h** kan teknisk deles i kanalhavne (f. eks. Odense **h**), flodhavne (eks. Randers **h**) og søhavne (eks. Københavns **h**), og efter anv. i koffardi-el. handelshavne, industrihavne, fiskerihavne, orlogshavne, nødhavne etc. **h** kan være statsh. el. kommunale, indrettet som toldh. el. som frih. uden toldkontrol. De betydelige bygge- og driftsomkostninger ved en **h** dækkes gnm. havneafgifterne.

Havndal, da. stationsby (Randers-Hadsund); 589 indb. (1945).

havn, distrikt i den da. middelald. ledingsordning. Hver **h** stillede een mand.

havneafgift, en afgift, som skibe, der benytter en havn, må betale som bidrag til afskrivning og forrentning af byggeomkostninger samt til dækning af driftsomkostningerne. **h** beregnes på forsk. måde i forsk. havne, idet de kan udregnes ud fra skibets tonnage el. ud fra de lossede

el. lastede varemængder (vareafgift el. bropenge) el. begge dele.

havnemole, mole, der tjener som anlægsplads for skibe.

havnepenge, afgift af skibe, der benytter da. provinshavne el. hertil uddybede løb.

havnetid, *sov.*, forskel ml. månens kulminations-klokkeslet (månen i syd) og klokkeslettet for det første påfølgende højvande for en given havn. Angives i sejladshåndbøger og er af bet., hvor tidevandt besværliggør passage af barre el. flodmunding til havn og dok.

havnevæsen betegner i alm. havneadministration, både den tekn. og den økon., der oftest er knyttet til staten el. vedk. kommune. *Kbh.s* havn indtager en særstilling som selvejende institution. Den ledes af en havnevæstrelse med havnedirektør til dagl. leder. Endv. findes havnevægmester, ledende ingeniør og havnekaptein, ledende navigator med havnefogeder, havneassistenter og havnebetjente til hjælp. I *provinser* er enkelte havne statshavne (bl. a. Esbjerg, Frederikshavn, Helsingør og Hirtshals) under vandbygningsvæsenets overledelse, øvrige provinshavne er kommunale og styres af byrådets havneudvalg. Visse fiskeri- og bådehavne samt broer ejes af landkommuner, fiskerlav el. private, men alle havne er underkastet Ministeriet for Offentl. Arbejders overtilsyn gnm. vandbygningsvæsenet. I provinshavne findes havnemestre og havnefogeder samt havneingeniører.

Havning, *Thomas* (f. 1891), da. arkitekt; 1944 kgl. bygningsinspektør. Har bl. a. opført *Alle Helgens Kirke* i Kbh., *St. Markus Kirke*, Århus (1933) og tegnet fl. mindesmærker for faldne i 1. Verdenskrig samt restaureret mange kirker.

havodder (*En'hydra 'lutris*), ret stor odderart m. blod, fin pels, reduceret tandset; lever af muslinger o. l. Forekommer et enkelt sted ved Californien samt i det nordvestl. Stillehav. Kostbart pelsdyr.

Haworth [hå:þ], *Walter Norman* (f. 1883), eng. kemiker. Undersøgelser over terpenernes og kulhydraternes kemi. Nobelpris 1937.

Ha'worthia (efter den eng. botaniker A. H. *Haworth* [hå:þ] (1767-1833)), slægt af liljefam. Tykbladede urter m. uanselige blomster. 60 arter i S-Afr.; mange dyrkes som stueplanter.

havpattedyr, fællesbetegn. for de iøvrigt ikke indbyrdes beslægtede pattedyrgrupper, som lever i havet (sæler, søkoer, hvaler). **h** har til svømning omdannede lemmer, mangler ofte baglemmer, har tenformet krop, mangler ofte ydre øre, hårlaget svagt udviklet el. manglende, fedtlaget under huden.

havre (*A'vena*), slægt af græsfam. Topgræsser m. eet-el. flerblomstrede småaks, hvis nedre inderåvne er forsynet med en knæbojet, snoet stak. 50 arter, især i den gl. verdens temp. egne. I Danm. er 5 arter vildtvoksende. Kulturformerne kan henføres til flg. grupper: top-**h** (*A. sativa*), pur-**h** (*A. strigosa*), kamh. el. sværd-**h** (*A. orientalis*), kinesisk **h** (*A. chinensis*) og nøgen-**h** (*A. nuda*), inden for hvilke der findes et større antal mere el. mindre skarpt adskilte sorter. De i Danm. dyrkede sorter tilhører næsten udelukkende tophavregruppen. **h** har tidl. været den mest dyrkede kornart i Danm.; men med jordens stigende kultur og gødningskraft og med fremkomsten af de nye tidligt modne stivstråede bygsorter er arealerne med byg i fremgang i forhold til **h**; hertil bidrager også tiltagende angreb af havreal. (1948: 333 000 ha 988 000 tons

h). Bl. de bedste sorter er Svaløv ørnh, Borris opush og Svaløv stålh. Dyrket **h** stammer måske fra SØ-Eur. el. V-Asien, måske fra Centralasien. I Mellemtyl. har **h** været kendt i ca. 2000 år. **h** er et let og sundt fodermiddel, der kan anv. til alle da. husdyr, dog helst ikke for ensidigt til svin. **h** har større skalprocent end andet korn, hvorfor der går 1,2 kg til 1 F.E. De afskalede kerner bruges til fremstilling af gryd, udbytet ca. 52-60 %, bet. B-vitaminindhold.

(*Erhvervsgeogr.*). I større mængder dyrkes **h** kun i Eur., Sovj., USA og Canada. Verdensprod. 1936-38 var 65 mill. t (1946 ca. 57 mill. t). Heraf avlede Sovj. (især i Ukraine) og USA (N og V for de store søer) hver fjerdedelen. I Eur. er **h** vigtigste kornart på De Britiske Øer, i Belg., Skandinavien, Letl. og Finl. Tysl. og Fr. har størst avl, omtrent som Canada. Normalt kommer kun et par % i verdenshandelen. De vigtigste eksportører er normalt Argentina, Sovj. og Canada, mens Schw., Tysl. og Storbrit. har størst import.

havreblostm, da. navn på *Billbergia nutans*.

havrebrand (*Usti'lago*-arter), brandsvampe, hvis sporer danner et sort pulver i havrækærnerne.

havrelus (*Siphon'aphis 'padi*), grønlig bladlus, der kan volde bet. skade på havre. Overvintrer som æg på hæg, hvor de første uvingede generationer lever.

havrerod el. *porrebladet gedeskæg* (*Tragopogon porri'folius*), kurvplante med blå blomster og lange helrandede blade; har tidl. været dyrket for rodens skyld.

havreskalme, affaldsprodukt fra havregrynsmøllerne. **h** er meget træstofholdigt, egner sig derfor bedre som heste- og kvægføder end som svineføder.

havreal (*Hete'rodera 'schachtii*), rundorm, sidder som hvide opsvulmninger på rødderne af havre, fremkalder den såkaldte havrætrødder.

Havsforden [hå:vsfo:røn] (oldn. *Háfrs-fjord*), no. fjord i den nordl. del af Jæren; her fandt det søslag sted, hvorved Harald Hårfåger (efter traditionen 872) underlagde sig Norge.

havskildpadder (*Chelo'niidae*), skildpaddefam., fladt, hjerteformet skjold, lemmerne luffer, lever i havet; æggene nedgraves i sandet på strandbredder.

havslanger, fællesbetegn. for forsk. slægter (*Plat'urus*, *'Hydrus*), der lever i havet. Giftige, m. sammentrykt svømmehale. Trop. have, kystforer; lever af fisk.

havstok, berøringszonen ml. hav og land, også om strandvold og strandbred.

havsula, d. s. s. sule.

havtaske (*Lophis'pisca'torius*), meterlang, flad tudsefisk, stort hovede; nu og da i da. farvande.

havterne (*'Sierna ma'crura*), helt rødt næb. Alm. i Danm., navnlig i de mere

åbne farvande; spredt ynglefugl. Ruger i det nordligste Grøn., trækker om vinteren til den sydl. halvøgle.

Hawthorne [hå:þårn], *Nathaniel* (1804-64), amer. forfatter, en af Amer.s betydeligste i 19. årh. Skrev et stort antal fortællinger og romaner, hvoraf fl. først udkom efter hans død. De vidner om hans skarpe psyk. blik og skildrer de første puritanere, der slog sig ned i New Engl.; det menneskelige skyldproblem er ofte deres hovedtema. Hans hovedværk er romanen *The Scarlet Letter* (1850, da. 1854). *The Complete Works* 1-12 (1883).

hawthorn jars [hå:þån 'dʒɑ:z] (eng: tjørnekrukker), kin. porcelænskrukker med lag fra Kang-hsi-perioden (1662-1722), dekoreret med hvide, i den blå bund udsparrede blomstergrene.

havtidse (*Hippo'phaes*), slægt af sølvbladfam., buske med snehvid beklædning af skjold-el. stjerneformede hår, har grenterne. Blomster for løvspring. 2 arter; i Danm. er *H. rhamoides*, der også

Joseph Haydn.

F. A. Hayek.

William Hazlitt.

Friedrich Hebbel.

kaldes **havgorn**, sandtids og klintepil, vildtvoksende på strandklinter og sandklitter. h dyrkes af og til i haver.

havgorn, navn for havtids og mandstro.

Hawtrey ['hɑ:tri], *Ralph George* (f. 1879), eng. nationalekonom og embedsmand; internat, kendt pengeteoretiker.

havgør (*Halo'bates*), slægt af vingeløse damtæger, lever på havoverfladen.

Havundersøgelser, **Internationale**, institution, stiftet på sv. initiativ i 1899, hvis opgave er at organisere samarbejdet ml. de nordvestre landes fiskerundersøgelser. Omfatter alle lande v. Eur.s V-kyst, Nordsoen og Østersøen undt. Rusl. Institutionens hovedkontor i Kbh. (Charlottendal Slot). Har gennemført en række internat. bestemmelser til fiskerieris beskyttelse, udgiver publikationer; afholder reglm. møder, hvor arbejdet planlægges.

havørn (*Hali'aetus albicilla*), stor, bredvinget ørn, mellemfoden kun fjerklædt på øverste halvdel, som ældre hvid hale. Nordl. halvkugle; i Danmark kun vintergæst.

havørred, den form af ørred, som uden for yngletiden vandrer ud i havet. Kan blive meget stor (6-8 kg), kaldtes undertiden laksørred.

havål (*Conger vulgaris*), skællos, indtil

2 m lang ålefisk. Lever kun i havet. S- og V-Eur. Sjælden i da. farvande.

Haxthausen, *Holger* (f. 1892), da. dermatolog, prof. v. Kbh.s Univ. og overlæge ved Rigshosp. fra 1931. Kendte arbejder over teoretiske spørgsmål inden for hudsygdommene.

Haydarpaşa [-'ʃa], bydel i den asiat. del af Istanbul; udgangsstation for banerne til Lilleasien.

Haydn ['hɑ:dn], *Joseph* (1732-1809), østr. komponist. 1740-49 kordregent i Wien, 1761-90 kapelmester hos den fyrstelige familie Esterházy i Eisenstadt. Besøgte London 1791-92 og 1794, 1804 æresborger i Wien. Hans store produktion omfatter bl. a. operaer, 104 symfonier (nr. 45 fis (*Afsked*), nr. 85 B (*La Reine*), nr. 92 G (*Oxford*), nr. 94 G (*Paukeslag*), nr. 101 d (*The Clock*), nr. 103 Es (*Paukehvirvel*), nr. 104 D (*London*)), 16 ouverturer, koncerter for klaver, violin, violoncel, fløjte, obo, horn og trompet, concertate for obo, fagot, violin og violoncel (1792), 83 strykeværterter, 18 strygetrioer, 125 trioer for baryton, viola og violoncel, 31 klavertrioer, 8 violinsonater, kirkemusik (12 messer m. v.), oratorier (*Skabelsen* (1797-98) og *Arstiderne* (1798-1801)), solokantater, sange, 52 klaversonater og musik for spilleure. (Portræt).

Hayek (eng. ['hæ:ik], ty. ['hæ:ik]), *Friedrich August* von (f. 1899), østr.-eng. liberalistisk nationalekonom; prof. i London fra 1931. Betragter kapitalknapning som årsag til de økon. kriser. (Portræt).

Hayes and Harlington ['hæ:z ənd ('hɑ:lɪŋtən)], vestl. forstad til London; 66 000 indb. (1948).

Haymarket Theatre ['hæ:ma:kit 'pi:tə], eng. teater i London, grl. 1720. Nuv. bygning fra 1821, ombygget 1878. Fjelding skrev fra 1730 sine stykker for denne scene, hvor han 1736 var dir.

Hay-Pauncefote traktaten [hæ: 'pɑ:nsfʊt], afsluttet af den amer. statssekr. John Hay (1838-1905) og den eng. gesandt i Washington J. Pauncefote (1828-1902) 18. 11. 1901. H gav USA næsten frie hænder m. h. t. det kommende kanalbyggeri (Panama), navnlig garanterede ikke kanalens neutralitet. Engl. fik ret til at bruge kanalen på lige fod m. USA. H afløste Clayton-Bulwer traktaten.

Hays [hæ:z], *William H.* (f. 1879), amer. jurist. 1922 leder af det på samme tid af filmproducenterne Zukor, Fox, Goldwyn og Selznick oprettede »Motion Picture Producers and Distributors of America«, senere alm. kaldt Hays' Office. 1930 godkendte næsten alle amer. filmproducenter en af denne institution udarbejdet moralkode, der har udøvet en kolossal, men ikke altid gavnlig indflydelse på amer. filmproduktion.

Hayworth ['hæ:wɜ:θ], *Rita* (egl. Margarita Cansino) (f. 1918), amer. filmskuespillerinde. Opr. danserinde, kom i midten af 1930'erne til filmen. Var soldaternes yndlings-pin-up girl under 2. Verdenskrig. Også kaldet »atom-pigens«, idet hendes billede var påmalet flyvemask. under Bikiniforsøgene. Ofte avisstof p. gr. af sit privatliv. Maj 1949 gift m. Ali Khan, søn af Aga Khan.

Haüy [a-'y], *René Just* (1743-1822), fr. mineralog (broder til V. H.), skaberen af den krystallografiske videnskab ved 1784 at påvise, at krystalfladerne i en krystal mat. kan aflæses af en simpel grundform. Han sluttede heraf, at krystaller har en regelmæssig indre bygning.

Haüy [a-'y], *Valentin* (1745-1822), fr. blindepædagog (broder til R. J. H.), grl. den første blindeskole (Paris 1784) og fremstillede den første reliefskrift.

haüy [aj-'y:n] (efter den fr. mineralog R. J. Haüy), *CaSO₄ · 3NaAlSiO₄*, blåt reguleret mineral, der forekommer i nefelinholdige eruptiver.

Hazael [-sa-], aramæisk konge i Damaskus ca. 841 f. Kr., kæmpede mod Israel og erobrede store dele af Østjordanlandet.

Hazelius [-'se:li:us], *Artur* (1833-1901), sv. museumsmand, opr. sprogforsker, skaberen af Nordiska museet og frilandsmuseet Skansen i Sthlm. Utrættelig samler og fremragende pædagog; gjorde et stort arbejde for at redde nordiske kulturminde; kulturhist. forfatter.

Hazlitt ['hæ:zɪt], *William* (1778-1830), eng. litt. historiker og essayist. H-s essays er dels blandede *Table Talk* (1821-22) o. a.), dels litt.-kritiske, f. eks. *The Characters of Shakespeare's Plays* (1817-18) og *Lectures on the English Poets*. Som kritiker bidrog H til genoplivelsen af interessen f. Shakespeare og hans tid. (Portr.).

H.B., fork. f. Hovedstadens Brugsforen.

h. c., fork. for honoris causa.

HCl, kem. formel for klorbrinte. Smølg. saltsyre.

H. D., fork. titel f. personer m. Handels- høgskolens Diplomprøve.

H-dur, toneart med grundtonen h og \sharp for tonerne c, d, f, g og a; paralleltoneart til gis-mol.

He, kem. tegn for helium.

h. e., fork. for hoc est.

He', da. stationsby (Holstebro-Ringkøbing); 335 indb. (1945). Stor romansk kvaderstenskirk. I. C. Christensen var i mange år knyttet til H og er begravet der.

heade ['hæ:de] (eng. *head* hoved), i fodboldspil: stode til bolden med hovedet.

Headlam ['hæ:dəm], *Arthur* (1862-1947), eng. teolog og biskop, 1903 prof. i Oxford,

1923-45 biskop i Gloucester. Højkirkelig, men ivrig modstander af anglokæt. katholiceringstendenser. Fører i det økumeniske arbejde.

Head'ske zoner [hæd-] (efter den eng. læge Henry Head (1861-1919)), begrænsede partier på legemets overflade, der svarer til bestemte afsnit i rygmærven.

Hearst [hɜ:st], *William Randolph* (f. 1863), amer. bladudg. 1866 ejer af »San Francisco Examiner«, 1895 af »New York Journal«, senere endv. »New York American« samt talr. andre aviser. H-s presse omfatter 40 blade med samlet oplag på 5 mill. eksemplarer. De præges af store overskrifter, mange ill. og sensationsstof.

heat [hi:t] (eng., egl: varme), *sport*, et enkelt løb i konkurrence bestående af to el. fl. løb.

Heathrow ['hi:brou], flyveplads 18 km V f. City, London. Her anlægges Londons nye lufthavn, som skal være færdig 1953.

Heaviside ['hæ:visaid], *Oliver* (1850-1925), eng. fysiker. Beregnede telefonstrømmens udbredelsesforhold gnm. kabler og påviste 1902 muligheden for eksistensen af de for radiotransmission vigtige ioniserede luftlag (H-laget).

Heaviside-laget (efter O. Heaviside), elektr. ledende luftlag i 100-200 km højde. H. bevirker, at radiobølger kan opnå stor rækkevidde.

Hebbel, *Friedrich* (1813-63), ty. forfatter. Opvokset i trange kår i Ditmarsken, 1842 rejsestipendium af Chr. 8. Den selvoptagne, grublende H-s dramer er fortrinvis filos. idédramer: *Gyges und sein Ring* (1856), *Herodes und Mariamne* (1850), *Judith* (1841), *Maria Magdalena* (1843) (borgerlig tragedie), endv. helte-trilogien *Die Nibelungen* (1862). (Portr.).

Hebe (gr. *hēbē* ungdom), i gr. rel. personifikation af ungdommens blomstring og ungdoms lyst, afbildet som en purung livsglad kvinde.

hebefreni (gr. *hēbē* ungdom + *-freni*), tidlig form for ungdomsløvsind.

Hebel, *Johann Peter* (1760-1826), ty. forfatter. Epokegørende som dialektdigter: *Alemannische Gedichte* (1803); skrev endv. folkelige anekdoter.

Heberden'ske knuder (efter den eng. læge William Heberden (1710-1801)), form for gigtknuder.

Hébert [e'bæ:rt], *Jacques* (1757-94), fr. politiker. Fra 1792 bl. de ledende i Paris' kommunestyre, konventsmedlem (Bjerget), udg. avisen *Le Père Duchesne*. Ivrig terrorist, kirkefølgeløser. Guillotineret marts 1794 sammen med sin gruppe efter konflikt m. Robespierre.

hebraisk arkæologi, disciplin, som fremstiller familieforhold, sæd og skik m. m. i det gl. Israel.

hebraiske indskrifter med det gl. semit. alfabet er yderst sparsomme. Fra Geser kendes den såk. »kalenderindskrift« (9. årh.), fra Samaria en del beskrevne ostraka (potteskår) (9. årh.), segl o. a., fra Jerusalem Siloah-indskriften. I Lakish er fundet breve på potteskår, fra ca. 600 f. Kr.

hebraisk litteratur, h i snævrere forstand omfatter til forskel fra den *Jød. litt.* G.T.s skrifter i de palæstinensiske jøders kanon, der fastlagdes ca. 100 e. Kr. i Jabne. G.T. inddeles i den hebr. *bibel* i de 3 dele: »Loven«, »Profeterne« og »de øvrige hellige skrifter«. »Loven«, som kaldes således, fordi lovstoffet indtager en central plads i de 5 Mosebøger, betragtedes af jøderne som den vigtigste del og opnåede først kanonisk gyldighed. Den indeholder dog ikke alene de love, man førte tilbage til Moses, men giver en skildring af menneskeheden og specielt Israels hist. fra verdens skabelse til Moses' død umiddelbart før folkets indvandring i det af Gud forjættede land. Det er således historieskrivning under et rel. synspunkt. Beretningerne er blevet til under benyttelse af israel. og fremmede kilder. Det fremmede stof, som kan spores i urtidshist. (f. eks. til skabelsesberetningen i 1. Mos. 1. og i syndflodsfortællingen i 1. Mos. 6-9) er undergætt en forandring og omformet

i Israel. And. Det meste af det fortællende stof i »Loven« har sikkert været overleveret mundtligt i fl. årh. inden nedskrivningen. Mange forskere mener, at der eksisterede fl. sideordnede skrevne kilder (J, E, D og P), som sammenarbejdedes efter eksilet til *Mosebøgernes* nuv. skikkelse. – I første halvdel af »Profeterne« (de hist. skrifter Jos., Dom., Samuels- og Kongebøgerne) fortsættes med skildringen af landets erobring, dommertiden og kongetiden indtil eksilet. Det ledende synspunkt er religiøst som i »Loven«, men skildringen er tillige ypperlig fortællekunst. Kilderne til store dele er førstehånds, nedskrevet samtidig med el. kort efter begivenhederne (det gælder f. eks. Davids hist.). Sidste del af »Profeterne« (Es., Jer., Ez. og de 12 små profeter) indeholder samlinger af profetiske ord og syner, hvormed profeterne forkyndte straf el. forjættelse alt efter folkets holdning over for Jahve. I regelen er de overleveret af profeterens disciple, først mundtligt og derefter nedskrevet i deres nuv. form. De spænder over et tidsrum fra midt af 8. årh. til efter eksilet. – Sidste del af kanon er af stærkt blandet indhold og rækker fra det forekselempels samlinger af kultiske digte (Salmerne) til det apokalyptiske skrift Daniels Bog, som er blevet til under Makkabæroerstanden (ca. 165 f. Kr.). Jobs Bog og Prædikerens tumler med de rel. problemer om menneskets skyld og Guds indgriben i verden, mens Ordsprogene giver praktiske levereleger. Digtning af en i G.T. enestående art findes i Højsangen, der er en samling af bryllups- og kærlighedssange. Den efterekslempels historieskrivning er overvejende dogmatisk præget, idet man anv. et menneskes livslængde som målestok for hans indre værd, så at en konge, der lever længe, må have været from og omvendt. Ud fra dette synspunkt er Krønikebøgerne skrevet; de behandler delvis den samme periode som Kongebøgerne, men er af langt ringere hist. værdi.

hebraisk skrift. De ældste hebr. indskr. (Geserkalenderen, de samaritanske ostraka, ca. 850 f. Kr., og Siloah-indskr., ca. 700 f. Kr.) er skrevet med det gl. nordvest-semit. alfabet, som også kendes fra Mesopotamien (ca. 850 f. Kr.) og de aramæiske indskr. fra Syrien (9. og 8. årh. f. Kr.). De viser alle tilbage til den type, som findes på Ahiram'sarkofagen (ca. 1200 f. Kr.), den ældste alfabetindskr. overhovedet i Syrien og Palæstina. I tiden efter fangenskabet i Babylon overtog jøderne den såk. aram. skrift, også kaldet kvadratskr. efter bogstavernes form. Opr. har den været en ren konsonantskr. (skrevet fra højre til venstre), men af massoreterne blev der i 6.-9. årh. e. Kr. udarbejdet forsk. vokaliseringssystemer til at sikre de bibelske skr.'s rette udtale. Moderne hebr. skrives ofte med en særlig skrift. (Alfabetet se under skrift).

hebraisk sprog udgør sammen med Ras Shamra-dialekten, fonikisk og moabitisk den kanaaneiske del af den semitiske sprogæt. Ved indvandringen i Kanaan overtog israelitterne landets sprog (jfr. Jes. 19,18). I den ældre tid kaldte de selv sproget »judaëisk« (2. Kg. 18,26). I fortællingen til Siraks bog (ca. 130 f. Kr.) bruges første gang benævnelsen h. Uden for G.T. kendes h i den gl. tid kun i enkelte indskr. (9. og 8. årh. f. Kr.) og i Lakishbrevene (ca. 600 f. Kr.). Efter eksilet blev h fortrængt af aramæisk, der var det off. sprog i den vestl. del af perserriget. Skønt G. T.s skr. spænder over næsten 1000 år, kan der ikke spores nogen betydelig sproghist. udvikling fra de ældste til de yngste skr.; kun er sætningsbygn. og anv. af verbalformerne påvirket af aram. i de senere skr. (f. eks. i Prædikerens Bog). Dele af Daniels og Esras Bog er endog skrevet på aram. I ældre h er sætningsforbind. præget af de »konsekutive« former (især imperfektum med foranstillet »og«). Om udtalen af h i ældre tid har vi ingen

sikre vidnesbyrd, da den massoretiske vokalisation først er opstået i 6.-9. årh. e. Kr. Spredte brudstykker af hebr. tekster fra G. T. med gr. transskription er bevaret fra Origenes' Hexapla (3. årh. e. Kr.). På Jesu tid forstodes og benyttedes h kun af de skriftkloge. Herved udformedes *nyh*, navnlig kendt fra den ca. 200 e. Kr. afsluttede Mishna. Også i middelalderen blev h anv. af rabbinerne. I Palæstina bruges h på ny i vore dage som skrift- og talesprog, tilsat en mængde moderne ord.

He'br'iderne, eng. *Hebrides* ['hæbridi:z], el. *Western Islands* ['wæstən 'ailəndz], oldn. *Sudreyar*, gruppe af indtil 1000 m. h. klippeøer ud for Skotl.s NV-kyst, omfatter over 500 øer (hvoraf 100 bebodte), 7555 km². Ydre H består bl. a. af Lewis-with-Harris (H. er den sydl. del), North Uist og South Uist, indre H af Skye, Mull, Islay, Jura, Iona og den lille ø Staffa med Fingalshulen. Erhverv: fiskeri og kvægavl. Hovedby: Stornoway på Lewis. Fra 9. årh. behersket af no. nybyggere, under No. til 1266; derefter skotske.

'Hebron, by i S-Palæstina ved vejen fra Jerusalem til Beersjeba. Abraham boede i Mamre Lund ved H og købte Makpelas Hule til familiegavst. H var residensstad for David inden erobringen af Jerusalem. Hellig for både jøder og muhammedanere. 26 000 indb. (1946).

he'bra'er (hebr. 'Ibhri, aramæisk 'Ebrai gr. form *hebraios*), G.T.s betegn. for israelitterne i fremmedes mund el. selvbetegn. af israelitterne over for fremmede. Hvis ordets rod betyder »gå over«, kan h opr. være kanaanaernes betegn. for israelitterne som dem, der var gået over Jordan. Muligvis er h identiske med de i Amarna-brevene (fra ca. 1400 f. Kr.) omtalte *chabiru* el. beslægtede med disse omstrejfende friskarefolk. I N.T. er h de aramæisktalende jøder i mods. til de græsktalende.

He'bra'erbrevet, skr. i N. T., en teol.-opbyggelig afh., stilistisk i smag med den i Alexandria blomstrende jødiske teol. med allegoriske udlægninger af G. T. – H-s hovedtema er: Kristus som den sande ypperstepræst, men netop derved også modsætningen til G. T.s ypperstepræstedømme, idet han frembræger sit eget blod som offer for de troendes synder. – H må anses for en afhandling, sendt til en os ubekendt menighed og skrevet af en os ubekendt alexandrinisk jødekræfter i 80-erne.

He'bra'erevangeliet, oldkirkeligt skrift uden for N. T. Eksisterer nu kun i citater hos kirkefædrene; antages at have været lidt mindre end Matth. og at have mindet om dette; antagelig fra 1. halvdel af 2. årh.

Hecht [hækt], Ben (f. 1894), amer. forfatter og journalist af den hårdekogetype. Har skrevet adskillige romaner, noveller, skuespil og filmmanuskripter. *Eric Dorn* (1921), *1001 Afternoons in Chicago* (1922), *Front Page* (1928, da. *Sensation* 1929).

Heckel ['hækəl], Erich (f. 1883), ty. maler. Tilh. gruppen »Die Brücke«. Landskaber og figurbilleder.

heckel'fo'n [hækəl-], barytonobo, klinger ml. engelsk horn og fågot, en oktav dybere end obo. Opfundet 1904 af tyskeren W. Heckel.

Heckscher ['hækʃər], Eli F. (f. 1879), sv. økon. historiker; prof. v. Handelshøjskolen i Sthlm. 1909-29, v. Sthlm.s högskola fra 1937; liberalist. Hovedværker: *Merkantilismen* (1931), *Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa* (1935-36) og *Svenska arbete och liv. Från medeltiden til nutiden* (1941).

hecto'cotylus (gr. *hekatón* 100 + *kotylé* huling), en i parrangens tjeneste omdannet arm hos hanelæsprutter; hos visse former løsrevne den og forbliver levende en tid i hunnens kappehule. Opr. beskrevet som en snylteorm under navnet h, den rigtige tyndning skyldes Jap. Steenstrup.

'Heda, Willem Claesz (1594-ca. 1680), holl. maler; især nature-morte motiver.

Hedberg ['he:dbær], Frans (1828-1908), sv. forfatter. Foruden komedier og hist. skuespil (bl. a. det populære *Bröllopet på Ulfåsa* (1865)) talr. overs. og bearbejdelser. Endv. noveller og teaterhist. arb.

Hedberg ['he:dbær], Olle (egl. Olaf) (f. 1899), sv. forfatter. Har udg. talr. romaner; debut m. *Rymmare och fasttagare* (1930); særlig kendt er serierne om *Karsten Kirsewetter* 1-3 (1937-39, da. 1941) og *Bo Svenningsson* 1-5 (1941-43, da. 1944-46), hvori skarpe psykol. iagttagelser, især af det merkantile borgerskab, og en bagatelagtig handling meddeles m. kolid virtuositet.

Hedberg ['he:dbær], Tor (1862-1931), sv. forfatter. Begyndte som tendensfri, psyk. orienteret realist med en række betydelige romaner: *Johannes Karr* (1885), *På Torpa gård* (1888), men gik i 1890erne hovedsagelig over til at skrive dramer, *Johan Ulfstjerna* (1907), og lyrik.

Hedborn ['he:dbørn], Samuel (1783-1849), sv. digter og præst. Især kendt for sine salmer (2 bd. 1812-13) og sin selvbiogr. *Minne och poesi* (1835).

Heddal ['hæddal:] (tidl. *Hitterdal*), no. stavrke fra ca. 1250 i Telemark, ved nordenden af Heddalsvatn.

hede, landstrækning med sandet, næringsfattig jordbund. Øverst ligger et humusrigt lag, lyngskjolden, derunder det hvidlige blegsand, hvis næringsstoffer er udvasket og aflejret i det underliggende mere el. mindre hårde, brunlige al-lag. Vegetationen er kendetegnet ved hårdfødt, langsomtvoksende busk- el. halvbuskagtige planter, først og fremmest hedelyng; ml. disse findes en bundflora af mos- og lavplanter og spredte urter. Heden forekommer i Danmark næsten kun i Vestjylland og på Bornholm. Nogle steder antages h at gå tilbage til dryastiden, andre områder menes opr. at have været skovland. Sin største udbredelse havde den omkr. år 1800, h er nu stærkt indskrænket ved opdyrkning og planteanlæg (se hedekultur), h bestående af hedelyng findes kun i det vestligste Eur.

'Hedebol, Peder (f. 1874), soc.dem. kommunalpolitiker. Anlæggsgartner, 1893-97 i USA, 1913-24 sek. i De Samvirk. Fagforbund, 1914-24 medl. af Kbh.s borgerrepræs.; 1924-38 borgmester i Kbh. (finansnerne).

hedesonying, hvid almuesyning udført på Heden (egnen ml. Kbh.-Roskilde-Køge) fra slutn. af 18. til slutn. af 19. årh. Typerne er: dragværk, tøllesyning, udskår, hvidsom, baldyring, udklipsisyning og syede blonder.

Hedebruget, et selskab (grl. 1906), der med statsstøtte virker for hederens opdyrkning ved at yde økon. støtte til hededyrkere samt ved konsultatorisk vejledning og medvirken til udstykning af hedearealer m. m.

hedebænding af lyng på roden må i alm. ikke ske l. 7.-15. 9. og i øvr. kun under brandfogedens tilsyn og med iagttagelse af nærmere lovskrifter.

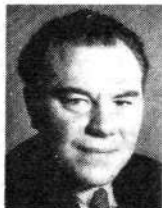
Hedeby, en af nordens betydeligste handelsbyer i vikingetiden, lå S f. Slesvig ved Haddeby Nor, omsluttet af en halv-

kredsvold (ill.), der indgår i Danevirke-systemet. Areal: 14 ha; opdelt i to halvdelen af et inddæmmede bæklob. Herredømmet over H skiftede fl. gange ml. danskere og svenskere. Omkr. år 1000 udsplis den rulle, delvis som følge af handelsvejenes omlægning, og Slesvig bliver den dominerende by ved Slien. Omfattende udgravninger af huse og grave i 1930erne.

Sven Hedin.

Hans Hedtoft.

G. W. F. Hegel.

Gunnar Heiberg.

Hedeby-stenen, da. runesten, fundet 1797 på en mark nær Danevirke. Stenen er rejst over en kriger, der faldt, da Hedeby blev belejret.

hedefår, fællesbetegn. for små eur. fåreracer, der ikke i væsentlig grad har været underkastet forældring.

Hedegaard Christensen, Carl Christian (f. 1894), da. maskiningeniør, siden 1938 statsbanernes maskinchef.

Hedehusene, da. stationsby (Kbh.-Roskilde); 1676 indb. (1945). Industri.

Hedehus-Teglværket, A/S, stiftet 1896. Omfatter 2 teglværker med en samlet årlig kapacitet af ca. 20 mill. murstensenheder, 1 kalksandstensfabrik med en kapacitet på ca. 9 mill. enheder og 1 kalkværk med en kapacitet på ca. 9000 t. Akt.kap. 1,5 mill. kr.

hedehøg, d. s. s. enghøg.

hedekultur, opdyrkning af heden til: 1) *landbrug*. Der foretages afbrænding af lyngen om efteråret. Den flg. sommer skrælplojes. Tidl. henlå arealet 3-5 år, inden det blev dybpløjet, så dybt, at alen blev oppløjet. Derefter tilførtes mangel og godning, og første afgrøde var sædv. rug. Forsøg viser, at opdyrkingen kan foretages langt hurtigere. De bedre redskaber til bearbejdning i forb. med mergling umiddelbart efter dybpløjningen samt tilførsel af rigelige mængder fosforsyre gør det muligt at indtage arealer til dyrkning allerede 1 el. 2 år efter opbrødningen; 2) *skovbrug*. Tilplantning af hede sker nu sædv. således: anlæg af brandbælter, afbrænding af lyng, skrælplojning, gentagen harvning og pløjning med 1-2 års mellemrum, indtil mortorven er omsat, derefter reolpløjning til 40-50 cm dybde og foråret derefter plantning, hvortil ganske overvejende benyttes rodran blandet med 1/2 bjergfyr.

hedelig el. alm. lyng (Cal'luna vul'garis), eneste art af slægten Calluna (lyngfam.), en lille, 10-100 cm høj, tæt forgrenet busk med mods., små tykkhuede blade; forsynet med en hårklædt fure på undersiden. Blomsten undersædig, 4-tallig, bageret blødgødt, større end den samlede krone. Blomstene besøges flittigt af bier, der ved at berøre støvknappernes vedhæng ryster det tørre støv ud i luften, hvorefter det føres bort af vinden og senere fanges af de langt fremragende støvfang. H er udbredt over det meste af Eur., findes også i NV-Amer. Karaktærplante for N-Eur.s heder, trives også godt i højmoser. H er mordanende, anv. til brændsel, tækning, isolation og foder.

hedelærke (Lullula arbo'rea), lille lærkart m. fjertop. Ruger navnlig i sandede egne m. spredte træer og buske. Ret sjælden i Danmark.

Hedemann, Hans (1792-1859), da. general. Kommanderede marts-juli 1848 da. hær med Læssøe som stabschef.

Hedemora, sv. købstad (fra 1459), SÖ-Dalarna; 4900 indb. (1949). Maskin- og metalvarerindustri.

Heden, den frugtbare moreneflade ml. Kbh., Køge og Roskilde, ca. 200 km².

hedenskab, populær betegn. for religionsformerne uden for kristendom, jødedom og muhedanisme.

Hedensted, da. stationsby (Vejle-Horsens); 1204 indb. (1945).

Hedevind-Eriksson (Hedevind), Gustaf (f. 1880), sv. forfatter. Tidl. jordarbejder, somand, bonde. Har udg. erfaringsmættede arbejderromaner *Ur en*

fjallan skog (1910), *Det bevingede hjulet* (1928), opr. med soc., fra omkr. 1914 med universelt perspektiv.

hedecoldenborre, mindre varietet af den til torbisterne hørende bille, brandenborre, Hedeegne.

hedekultur, se hedekultur.

Hedera (lat.), bot., navn for vedbend.

Hedeselskab, Det Danske, stiftedes i 1866 på initiativ af Enrico Mylius Dalgas. Hovedformålet er tilplantning af heder og andre egnede arealer, hegnss- og læpløjtning, afvanding og dræning, kultivering af moser og enge, moseindustri, tilførsel af kalk og mergel til mangelfattige egne m. v. H har ca. 18.000 medl., medl.-bidrag ca. 100.000 kr., årligt stats-tilskud 3-4 mill. kr.

hedekratte (Bryo'dema tubercu'olata), stor markgræshoppe, frembringer skrattende lyd; forekommer på heder.

hedeslag, 1) med., beslægtet med solstik. Forskellen ml. solstik og h er kun årsagsmomentet, der ved h er høj lufttemperatur, ved solstik derimod direkte strålevarme på hovedet. h viser sig ved pludseligt ildebefindende, hovedpine, svimmelhed, hjertebanken, undertiden stærk svædt. Derpå hører svæden pludselig op, huden bliver hed og tør, og individet styrter pludselig om som ramt af et slag, ligger bevidstløs hen med lettere trækninger el. krampes, meget høj legemstemp. Behandling: se *Jernstøj*; 2) ved *jernbaner* da sidefor-skydninger af et jernbanespor, som optræder i stærk varme. h skyldes for store trykspændinger i skinnerne, fordi disse ikke kan udvide sig svarende til temperaturstigningen, enten p. gr. af lukkede temperaturpillerum el. for fast tilspænding ml. skinner og lasker henh. sveller. Da h kan forvalde afspringer, søges de undgået v. iagttagelse af regler for behandling og eftersyn af jernbanespor i stærk varme.

hedesletter, svagt skrånende flader, dannede af smeltevandssand i sidste istid. De største i Vestjylland stammer fra et tidspunkt, da isranden gik gnm. Midtjylland.

hedehøg ['hæd3(h)åg] (eng: pindsvin), apparat til udkastning af indtil 24 dybbomber ad gangen (i løbet af ca. 2 sek.), udeksperimenteret i løbet af 1942 som modvåben med et ty. u-både i slaget om Atlanterhavet.

hedging ['hæd3in] (eng: indhegning, neml. af prisen) el. sikringsarbitrage, transaktion til undgåelse af prisrisiko på varer. En erhvervsdrivende, der har købt en vare, risikerer at prisen falder, inden varen skal bruges. Han foretager derfor h, d. v. s. han sælger et tilsv. kvantum på børsen til samme pris pr. senere termin. Er prisen faldet, når han skal bruge den opr. vare, opvejes hans tab ved, at han tilbagekøber på termin til den lavere pris, hvad han solgte til højere pris.

Hedin ['di:n], Sven (f. 1865), sv. opdagelsesrejsende, 1893, 1895-97, 1899-1902, 1906-08, 1927-35 rejser i Centralasien, hvis afvandsforhold han har klarlagt (Tarim, Lop-Nor, Brahmaputras kilder, Transhimalaya), og om hans ældste kulturer han har gjort bet. fund. Om disse og andre vidensk. fund har han publiceret adsk. arbejder foruden populære rejsebeskrivelser, bl. a. *Asien, tusen mil på okända vägar* 1-2 (1903), *Transhimalaya* (1909; da. 1911), *Stora Hästens flukt* (1935; da. 1936) samt ung-

domsbogen *Från pol till pol* (1911; da. 1912). Polit. har H haft et for Centralmagterne venligt standpunkt i 1. Verdenkrig og vist stærke sympatier for Det Tredie Rige. (Portræt).

He'djaz, arab. Al Hidjáz [alhi'd3a:z], del af Saudi Arabien, ved Det Røde Hav omkr. Mekka og Medina; ca. 400.000 km²; ca. 3,5 mill. indb., der dyrker korn og dadler i oaserne el. holder får. Hovedby er valfartsbyen Mekka. - *Historie*. Hovedingerne i H har tit haft ledende still. i arab. politik, tit haft svært ved at forsvare den frugtbare kyst mod centrallandets beduiner. Under 1. Verdenskrig sluttede sherifen af Mekka, Husain ibn-'Ali, sig m. sin familie til Engl., tog 1916 kongetitel, anerkendtes som uafhængig ved freden og tog 1924 kaliftitel. Sept. s. å. bukkede H under for Ibn Sa'uds angreb; fra 1926 tog Ibn Sa'ud titel kongen af H, hvilket Engl. anerkendte 1927.

Hedjaz-banen, bane, der for 1. Verdenskrig førte fra Damaskus over Transjordanien hovedstad Ammán til Medina i Hedjaz. Det syd. stykke blev odelagt under 1. Verdenskrig og banen befares nu kun til Ma'an i S-Transjordanien.

hedjra (arab. hidjrah), det arab. udtryk for Muhameds brud med fødebyen Mekka, da han i 622 e. Kr. begav sig til Medina. H er udgangspunkt for den muham. tidsregning.

Hedlund ['hæ:dlund], Bull (f. 1893), sv. grafiker; har bl. a. udført ill. til *Anatole Frances*'s *Thais*.

Hedlund [hæ:d'lund], Sven Adolf, (1821-1900), sv. redaktør. Liberal journalist. 1852-1900 hovedredaktør f. »Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning»; göteborgsk kommunalpolitiker, rigsdagsmand m. afbrydelse 1867-89, ivrig for frihandel.

Hedmark ['hæ:d-], no. fylke, omkr. Østerdalen ml. den sv. grænse, Mjøsa og Dovrefjell; 27.509 km², 168.000 indb. (1946). Omfatter landskaberne Østerdalene, Hedmarken, Solor og Vinger (med Odalen). Et udpræget skovdistrikt, med N nær fjeldene over skovgrænsen bl. a. i Rondane (2183 m). Fra N til S strækker sig Østerdalen, Skovbrug og landbrug er hovederhverv. Købstæder: Hamar og Kongsvinger.

Hedmarken [hæ:d-], no. landskab på NØ-siden af søen Mjøsa; 2712 km²; 53.000 indb. (1946). H er en vekslen af jævnt el. bakket lavland og lave bjerge omgivet af store skovstrækninger. Den frugtbare jord er veldyrket.

hedningekristne, i oldkirken ikke-jøder, som omvendte sig til kristendommen.

hedonisme (gr. *hedónē* lystfølelse), 1) i etikken den opfattelse, at lyst er det eneste ubetinget gode; 2) i psyk. den teori, at lyst og ulyst er de eneste handlingsbestemmende motiver.

Hedtoft (indtil 1. 11. 1945: *Hedtoft-Hansen*), Hans (f. 21. 4. 1903), da. soc.dem. Litograftrykker; bidrog efter 1920 til opbygning af socialdem. ungdomsbevægelse under skarp afstandtagen fra kommunismen, folketingsm. fra 1935. (Kbh.). Partisekr. 1935-39; 1939 Stau-nings efterfølger som foretningssforer for Soc.dem. Forbund. Ildeset af tyskerne for sine forbindelser m. ty. soc.dem., måtte febr. 1941 nedlægge sine parti- hverv under folketingsmandatet. 1941-45 medl. af bryggeriet »Stjernen»s direktion. Fra 1945 atter foretningssforer f. Soc.dem. Forb. Arbejds- og socialminister under Buhl apr.-nov. 1945, derpå ledende i folketingsgruppens opposition mod venstregeringen. Fra 13. 11. 1947 chef f. rent soc.dem. min. Førte forhandlende politik. Efter forgæves forsøg på at mægle ml. no. og sv. synspunkter i nordiske forhandl. 1948-49 gik H ind for Danms. tilslutn. til Nordatlantiske Traktat. (Portræt).

Hedvig Eleonora (1636-1715), sv. dronning. Datter af Frederik 3. af Gottorp, 1654 g. m. Karl 10. Gustav af Sv. Deltog i formynderstyre for sønnen Karl 11. og efter 1697 for sønnesønnen Karl 12., men uden afgørende polit. magt.

Hedvig Sofia (1681-1708), søster til Karl 12. af Sv., 1698 g. m. Frederik 4. af Gottorp, der ved dette ægteskab m. kongens yndlings søster knyttedes nøje til sv. politik.

hedvin, betegn. for stærke vine (alkoholindhold 14-23%), bl. a. madeira, portvin og sherry.

Heegaard ['he:'], *Frederik Dreier* (f. 1898) da, radiotekniker. Fra 1926 ingeniør i telegrafvæsenet, fra 1937 chef for radiofonitjenesten, der varetager radiohusets teknik.

Heegaard ['he:'], *Poul Sophus* (1835-84), da, filosof. Opr. hegeliansk påvirket, senere mere empiristisk. Skrev bl. a. *Om Intolerance* (1878).

Heegaard, *St. P. Anker* (1815-93), da, fabriker, en af tidens største industridrivende (maskiner, husholdningsgenst.). **H** påtog sig store organis. opgaver som formand for Industriforeningen og medl. af Borgerrepræsentationen. Virkede for oprett. af Det Tekn. Selskabs Skole 1876.

Heem [he:im], *Jan Davidsz de* (1606-83 el. 84), flamsk maler. Meget fremragende natur-morte maler; repr. på kunstmus., Kbh.

Heemskerck ['he:mskærk], *Maarten van* (1498-1574), holl. maler. Fra en Italierejse, hvor han kom under Michelangelos indflydelse, hjembragte han en række tegninger af Peterskirken under opførelse; de er nu et vigtigt materiale til kirkens bygningshistorie.

Heering ['he:ri], *Peter Frederik*, da, firma, gr. 1818. **H** fremstiller bl. a. den verdenskendte kirsebærlikør: Heerings cherry brandy (cherry cordial).

Heerlen ['he:rla], by i sydl. Holl., prov. Limburg nær ty. grænse; 56 000 indb. (1947). Centrum i det holl. kulminefelt.

Heerup ['he:'], *Henry* (f. 1907), da, maler og billedhugger; medl. af »Høststud.«; fantasifuld, ofte symbolistisk ekspressionist; »skraldeskulpturer« (fig. sammensat af affald; ølkapsler, brøddestumper o. l.) og arb. i granitsten, som han har givet liv ved en enkel tilhugning og bemaling.

He'faistion (d. 324 f. Kr.), Alexander d. St.'s ven; ægtede ligesom Alexander en datter af kong Dareios; døde i Ekbatana.

He'faistos, i gr. rel. håndværkets, spec. smedehåndværkets og ildens gud. **H** er sandsynligvis af ugræsk opr. I den senere fælles-gr. mytol. er **H**'s hustru Afrodite, som er ham utro med krigsguden Ares. I den rom. mytol. hedder de samme personer Vulcanus, Venus og Mars.

Hefe, Karl Joseph von (1809-1893), ty. kat. kirkehistoriker, modstander af ufejlbarhedsdogmet; berømt for sin store *Concilien-geschichte* (1855-90).

Hefner-'Alte-neck ['he:'], *Friedrich von* (1845-1904), ty. elektrotekniker. Bl. hans bet. opfindelser skal nævnes H-lampen og en forbedring af buelampen.

Hefner-lampe (efter *Hefner-Alte-neck*), lampe til fastlæggelse af den ældre enhed for lysgiveres lysstyrke. **H** brænder med amyacetat, flammehøjde 40 mm, vægdiometer 8 mm og giver lysstyrken 1 Hefner-lys (HL).

Hefty ['hefty], *Thomas* (1860-1921), no. embedsmand. Officer, forsvarsmin. 1903 og 1908; fra 1905 generaldirektør f. no. telegraf- og telefonvæsen. Medl. af internationale kommission vedr. Sønderjyll. 1919-20.

Hegar ['he:gar], *Alfred* (1830-1914), ty. gynækolog. Fremragende operator.

Hegel ['he:væl], da, boghandlerslægt. 1) *Frederik H* (1817-87) blev i 1850 Jac. Deichmanns efterfølger som direktør for Gyldendal. Ved sin personlige kontakt med den unge no. litt. (Ibsen, Kielland, Lie o. a.) og det litt. gennembruds forfatter (G. Brandes, I. P. Jacobsen o. a.), som han knyttede nær til forlaget, førte han dette frem i spidsen bl. da. forlag. 2) *Jacob H* (1851-1918), blev leder af forlaget 1877. Under ham blev forlaget efter sammenslutn. med andre, bl. a. med Det Nordiske Forlag omdannet til a/s. 3) *Frederik H* (f. 1880), 1919-39 admin. dir. for Gyld. Bogh. Omorganiserede forlaget efter mod. metoder, bl. a. ved egen salgsorganisation.

J. L. Heiberg (d. 1928). J. L. Heiberg.

Joh. Luise Heiberg. P. A. Heiberg.

Hegel ['he:gæl], *Georg Wilhelm Friedrich* (1770-1831), ty. filosof. Hovedværker: *Die Phänomenologie des Geistes* (1807), *Wissenschaft der Logik* (3 bd. 1812-16), *Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse* (1817), *Grundlinien der Philosophie des Rechts* (1821). **H** var den tyske romantiske spekulationsformens repr., som udformede et mægtigt og indflydelsesrigt system, if. hvilket tilværelsen består af en verdensfornuft, der udvikler sig »dialektisk« gnm. modsætninger (tese og antitese), som parvis ophæves i en højere enhed (syntese), der atter fremkalder sin modsætning, som på ny ophæves i en endnu højere enhed osv. Ud fra dette skema søges alle fenomener forklaret, såvel i naturen som i hist. (Portræt sp. 1835).

hegeli'a'ner, tilhænger af Hegels filos.

Hegelund, *Peder* (1542-1614), biskop i Ribe; skrev som rektor ved Ribe skole 1576 skolekomedien *Susanna* efter lat. forlæg af en ty. kollega. Et heri indlagt orig. mellemspil, *Calunnia* (bagtalelse), viser poet. evne.

hegemoni' (gr. *hégemonia* ledelse), især en stats politiske ledelse af en el. fl. andre; i oldtiden søgte Athen, Sparta og Theben at vinde **h** over hele Græken.

'Hegerman'n-Lindencrone [-'lændan-], *Cai* (1807-93), da. general. Generaladjutant 1858, gik af 1859 efter konflikt m. Berling, hvilket førte til min. Halls afgang. Kommanderede 1864 4. division, der uden at vise større initiativ trak sig tilbage i Nørrejylland. Senere skarpt angrebet af Monrad.

Hegermann-Lindencrone, *Cai* (1881-1947), da, embedsmand, f. i Firenze, søn af Joh. H. Efter jur. embedseksamen 1905 ansat i udenrigsmin., 1908 i kultusmin., 1931 korchefør i undervisningsmin., 1938 chef for Det Kgl. Teater.

Hegermann-Lindencrone, *Johan* (1838-1918), da, diplomat. Søn af Cai H. Da. gesandt i Berlin 1902-12, støttede med held regeringens forsøg på at vinde ty. tillid, bidrog til oplaantkonventionen 1907.

Hege'sippos (gr. *He'gésippos*), kirkefader fra 2. årh., kun kendt fra Eusebios' kirkehist., hvori der findes værdifulde citater af et hist. arbejde af **H**.

'Hegewisch [-viš], *Franz* (1783-1865), slesvigholstensk politiker. Læge, ven af Lornsen, bidrog til udbredelse af dennes ideer; moderat slesvigholstener, i baggrunden i 1840'erne.

hegling, behandling af spindetaver før spinningen. Ved **H** slås taverne ned i en slags karte og trækkes igennem sømmene. Skæver og korte fibre (blår) bliver tilbage i heglen. Anv. spec. ved hør.

hegn tjener til at spørre for færdsel el. blot til at markere ejendomskel. Til *levende h*, der tillige giver læ for vinden, anv. forsk. buske og træarter. *Jorddiger* bygges af græs- el. lyngtørv, *stengærder* enten helt af rå sten el. kun den ene side stensat, den anden af jord. *Risgærder*, nu sjældne, dannes ved at vinde *ris* ml. nedrammede staver, *vindeskæpper* af stolper, forbundne med lægter, ml. hvilke der vindes afkvistede grangrene el. enebærstager. *Lægtæh* består alene af stolper og vandret anbragte, slanke granstammer el. lign. Ved *tråd h* erstattes lægterne af galvaniserede jerntråde. *Net- el. trådvævh* består af trådvæv udspondet på stolper. *Stakit* laves ved påsømming af tynde granstager el. særlig tildannede træstykker på to vandrette lægter, der bæres af stolper. *Plankeværk* bygges af stolper,

to vandrette lægter og derpå sømmede, lodret stillede brædder.

hegnslovgivning. De gældende regler findes i lov af 6. 3. 1869. Som hovedregel er enhver grundejer pligtig at sætte og vedligeholde halvt hegn mod naboer. Loven giver nærmere regler om, hvilket hegn der er lovligt. Sager om hegn indbringes i retten for hegnsynsmændene, hvis afgørelser kan indbringes for landvæsenkommissionen (evt. tillige en overlandsvæsenkommission).

hegnsplantning, hæk el. plantning tjene til at give læ for vinden og beskyttelse mod uøvedkommende indtrængen, tidl. også for ved støvning at skaffe gødsel til risgærder. Til **h** anv. forsk. buske og træarter som tjorn, avnbøg, wild rose, hassel, pil, hvidgran o. a.

Hegvald ['he:gvald] (beg. af 12. årh.), sv. billedhugger; virksom på Gotland; bl. a. en m. runer signeret *dobefjont i Etelhem*, Gotland.

Hegyalja ['he:3jalja], bjergstrøg i N-Ungarn; på Sv. sydl. udløber ligger vinbyen Tokaj.

Heiberg, *Edvard* (f. 1897), no. født, da. arkit. 1930-31 ved Bauhaus, Dessau, 1932 ved byplanlaboratorium i Moskva. Opr. rettede 1934 »Kooperative Arkitekter«. Har især beskæftiget sig med boligbyggeri bl. a. en del af parkbebyggelsen *Bldah* (1934), *Kantorparken* (1939), *Bispeparken* (1940), alle i Kbh., *fagforeningsbyg.* m. m. Mange radikale artikler og skarpe indlæg mod da. boligpolitik.

Heiberg, *Ella* (f. 1891), da. visesangerinde. Har især sunget stemningsfulde småsange, nogle af egen komposition.

Heiberg ['hæibærg], *Gunnar* (1857-1929), no. forfatter. Fortsætter som dramatiker Ibsens linje; såvel **H**'s samfunds- og karakteratiske skuespil, *Kong Midas* (1890), *Jeg vil værges mit Land* (1905), *Paradesengen* (1913), som hans anv. af erotisk motiv i *Balkonen* (1894) og *Kjærlighedens Tragedie* (1904) fremkaldte litt. stridigheder og voldsomme teaterdemonstrationer. **H** var en fremragende scenearbejder og betydelig teaterkritiker. (Portræt sp. 1835).

Heiberg ['hæibærg], *Hans* (f. 1904), no. forfatter, kritiker og journalist. Har udg. fl. romaner bl. a. *Gutten i Jacket* (1931), *Ta den ring og la den vandre* (1934), og skuesp. *Broen* (1945), *Minnefesten* (1946).

Heiberg ['hæibærg], *Jean* (f. 1884), no. maler; elev bl. a. af Matisse; karakterfulde, koloristiske figurbill. og landskaber.

Heiberg, *Johan Ludvig* (1791-1860), da. forfatter. Søn af P. A. **H** og hustru, efter hvis 2. ægteskab med baron Gyllembourg han 10 år gl. på faderens forlangende måtte opdrages hos fremmede. Student 1809, 1817 dr. på en lat. *afh. om Calderón*, efter spredte studier i mange fag, bl. a. astronomi. Med nogle dram. arb. bag sig, bl. a. *Julespog og Nyårslojer* (1817), *Tycho Brahes Spådom* (1819), opholdt **H** sig 1819-22 hos faderen i Paris, derpå 1822-25 i Kiel som da. lektor og vendte hjem til Kbh. som tilhænger af Hegels filosofi, under hvis strenge system han også indrangerede sin indsats i det lette drama, *vaudeville*erne, 1825-36, hvoribl. *Kong Salomon og Jørgen Hattemager*, *Aprilsnarrene*, *De Uadskillelige* og *Nej*; af hans romantiske skuespil nævnes *Elverhøj* (1828) og *Syvsøverdag* (1840). Hans åndsaristokratiske, nøje personlighed er modnet udtrykt i *Kyle Digte* (1841) (hvori *En Sjæl efter Døden*) og i hans ypperligt skrevne litt.- og kulturkritik. 1849

- 56 en omstridt chef for Det Kgl. Teater, hvis primadonna var hans hustru. (Portræt sp. 1838).
- Heiberg**, Johan Ludvig (1854–1928), da. filolog. Bestyrer af Borgerdydsskolen i Kbh. 1884–95. Prof. i klass. filologi v. Kbh.s Univ. 1896–1925. Udg. af de gr. matematikere, især Archimedes og Euclid, for hvilket han vandt stor anerkendelse verden over. Udg. af gr. medicinerne. Talrige populære da. skrifter om antikke emner, bl. a. *Liv og Død i Gr. Belysning*. (Portr. sp. 1838).
- Heiberg**, Johanne Luise, f. Pätges (1812–1890), da. skuespillerinde, datter af en teltholderske på Dyrehavsbakken. 1820 på Det Kgl. Teaters balletskole. Blev i 1826 på Hofteatret bemærket af J. L. H., som bl. a. skrev vaudeviller (»Aprilsnarrene«, »Nej« o. a.) til hende. 1831 blev hun hans hustru og dermed midtpunktet i tidens berømteste kulturhjem. Hendes geniale evner strakte fra det naivt-ynedfulde til det erotisk spillende, og til sin afgang, 1864, var hun – uden for tragedien – Danmarks førende skuespillerinde. I samspil med Michael Wiehe nåede hun sin højeste udfoldelse i erotiske roller. Angrebene på Heiberg forbitrede hendes tilværelse, og hun trak sig tilbage s. m. ham 1858, men vendte 1859 tilbage til nogle få glansfulde år; hun følte dog, at hendes største tid – romantismen – var ved at være forbi. 1867–74 virkede hun som instruktør og fik bet. ved at indføre Bjørnsen og Ibsen i rep. – Af hendes egne vaudeviller har *En Søndag på Amager* (1848) og *Abekanten* (1849) haft scenetætte. 1891–92 udkom *Et Liv Genoplevet i Erindringer*, et af de personligste, skønt ikke sandfærdigste da. memoirværker. (Portræt sp. 1839).
- Heiberg**, Peter Andreas (1758–1841), da. forfatter; filolog. embedseks. 1777. Broget litt. virksomhed i fr. revolutionsånd indvirkede ham i fejder og processer og kostede ham fl. bøder, indtil han julen 1799 landsforvist (bl. a. for den satiriske ordbog *Sproggranskning*), hvorpå han slog sig ned i Paris; 1803–17 arb. i fr. udenrigstjeneste; derefter pensioneret; til sidst halvblind. Hans litt. sømråde er den beske polit. vise, det satiriske lystspil (*De Vønner og Vanner* (1792) og m. a.) og den polemiske journalistik. Helstøbt personlighed, men kværlant og stundom perfid. Efter hans forvisning ægtede hans hustru, Thomasine, husvennen Gyllembourg. (Portræt sp. 1839).
- Heiberg**, Peter Andreas (1864–1926), da. arkivar, broder til filologen J. L. H.; Kierkegaardforsker. Skrev bl. a. *En Episode i S. Kierkegaards Ungdomsliv* (1912), *Et Segment af S. K.s Rel. Udvikling* (1918) og *S. K.s Rel. Udvikling. Psykologisk Mikroskopi* (1925).
- Heide** ['haidə], Axel (1861–1915), 1897–1915 ledende direktør for Privatbanken. Bidrog til septemberforliget 1899; bl. Danm.s ledende finansmænd, svækket ved krisen 1908.
- Heide**, Hans Peter (1811–95), da. landmand. Fra 1859 ejer af Kærsgård ved Horsens, hvor han drev et mønsterlandbrug. H er den egl. stifter af Foreningen af Jyske Landboforeninger, hvis første formand han var.
- Heidegger**, Martin (f. 1889), ty. filosof. Udgået fra den Husserlske fænomologi udviklede H under påvirkning af S. Kiergaard i *Sein und Zeit* (1927) en dunkel »eksistentialfilosofi«, if. hvilken mennesket kastes ind i den hist. situation uden mulighed for at forandre den, men ud fra en grundoplevelse af angst prøver at orientere sig.
- Heidelberg** [-bærk], ty. by v. Neckar, Württemberg-Baden; 112 000 indb. (1946). Tyskls. ældste univ. (grl. 1386); talr. vidensk. institutter. Berømt ruin af H slot (ødelagt af franskmændene 1688 og 1693 samt ved lynnedslag 1764). Handel med vin og landbrugsprodukter. – Stor turisttrafik.
- Heidelberg-katekismen** (udg. 1563), et reformert bekendelsesskrift uden skarpe teol. anskuelser; var fælles for lutheranere og reformerte.

- Heidelberg-mennesket**, en forhist. menneskeart. Af H kendes kun en underkæbe fundet i Mauer ved Heidelberg, Kæben er meget kraftig med vigende hage (altså meget primitiv).
- Heidenstam** ['hæi-], Verner von (1859–1940), sv. forfatter; fil. dr. h. c. 1909; Nobelpris 1916. Fremkaldte med sin fantasirige og farveglade digtsaml. *Vallfart og vandringår* (1888), romanen *Endymion* (1889) og programjæerne *Renässans* (s. å.) og *Pepitas bröllop* (1890, s. m. Levertin) 90ernes rige blomstring i sv. litt. Brydning ml. æstetik og humanisme mærkes i romanen *Hans Alienus* (1892) og *Dikter* (1895), fører til erkendelse af de nat. og moralske værdier, som udtrykkes i hist. romaner og fortællinger bl. a. *Karolinerna* 1–2 (1897–98, da. 1908–09). (Portræt sp. 1844).
- Heidrun**, i nord. mytol. geden, der maler mjød, i Valhal.
- Heifetz** ['haifits]. Jascha (f. 1901), russ.-amer. violinist, deb. 1913 i Berlin. Siden 1917 amer. statsborger.
- Heijn** [hæin], Piet (1578–1629), holl. søhelt, slog spanierne i Vestindien og tog 1628 sp. sølvflåde m. millionværdier.
- Heijō** [hæidzō], jap. navn på P'yong-Yang i NV-Korea.
- heil** [hail] (ty.), hil! Heil Hitler, ty. hilsen 1933–45.
- Heilbronn**, ty. by ved Neckar i Württemberg-Baden; 78 000 indb. (1939). Alsidig industri, vinhandel m. v. Ca. 60% ødelagt i 2. Verdenskrig.
- Heil Dir im Siegerkranz** [zi:gørkrants] (ty: hil dig i sejrskransen), tidl. preuss. nationalsang til melodien *Gods ævete King*; teksten af H. Harries (1762–1802), der skrev digtet til Chr. 7. af Danmark.
- Heiler**, Anton (f. 1923), østr. komponist til orgelværker, klavermusik, sekstet samt større kirkelige korværker som messe og requiem.
- Heiler**, Friedrich (f. 1892), ty. evang. teolog, opr. katolik, prof. i rel.hist. i Marburg 1920. Hans hovedværke er den omfattende rel.hist. undersøgelse *Das Gebet* (bønnen) (1918) og *Der Katholizismus* (1923).
- Heilmann**, Gerhard (1859–1946), da. maler, tegner og ornitolog; især kunsthåndværk og bogillustrationer.
- heilpædagogik** (ty. *heilen* helbrede), opdragelse og undervisning af sansede defekte, talende, intelligensdefekte, vanføre og psykisk vanskelige børn. Den kendteste repr. for h er Hanselmann.
- heim**, sidste led i germ. stednavne. Udviklede sig meget tidligt til -um. Tidl. er en række um-navne med urette blevet opfattet som dativ pluralis.
- Heimbach** ['haimbak], Wolfgang (ca. 1615–tidligst 1678), da.-ty. maler; portrætter af Chr. 5. som prins og Dronn. Sophie Amalie; *Arvehyldingen* (1666).
- Heimda**!, i nord. rel. en gud bl. aserne, vogter over kulthelligheden og knyttet til den hellige jord, der anv. til at vie med. H-s symbol i kulden var et vædderhorn (Gjallarhorn).
- Heimskringla** ['hæims-], de no. kongers saga fra Odins tid til 1177, affattet af Snorri Sturluson. Navnet, der først bruges ca. 1700, er dannet af indledningsordene Kringla heimris: verdens kredsløb.
- Heimwehr** ['hæimve:r] (ty: hjemmeværn), østr. »nationalistorganisation, oprettet 1918 til kamp mod kommunismen; antog fascistisk karakter, især da Starhemberg kom i spidsen 1930. Bidrog til at knække soc. dem. 1934; opløst af Schuschnigg 1936.
- Hein**, Piet (f. 1905), da. forfatter, ingeniør. Under pseud. Kumbel udg. fl. saml. *Grak*. Foruden disse vittige og ofte vægtige småvers bl. a. udg. digtsaml. *Vers i Verdensrummet* (1941), *Vers af denne Verden* (1948). Knyttet til »Politiken« (»At Tænke Sig«). Formand for foreningen »Een Verden« (1948). (Portræt sp. 1844).
- Heine**, Heinrich (egl. Harry) (1797–1856), ty. digter. Voksede op i jød. hjem i Düsseldorf, studerede jura, understøttet af rig onkel. Levede fra 1831 i Paris; de sidste leveår var den vitale H næsten lam. I H-s ungdomslyrik, *Buch der Lieder*

- (1827), skaber foreningen af spot, ironi, weltschmerz og naiv romantik helt nye virkemidler, hvortil kommer versekunstens raffineringer. Med de åndrige, impressionistiske *Reisebilder* 1–4 (1826–31), hvori bl. a. *Harzreise*, indførte H den smidige, letlobende journalist. stil i ty. prosa. Kampen mod preuss. reaktion kulminerede med versatiren *Deutschland, ein Wintermärchen* (1844, da. overs. ved Seedorff 1945). H-s senere lyrik, *Romanzero* (1841), er lutret i smerte. H-s kunst er mest værdsat uden for Tyskl. (Portræt sp. 1845).
- Heine**, Thomas Theodor (1867–1948), ty. tegner. Knyttet som karikaturtegner til »Simplicissimus« i München. Flygtede under 2. Verdenskrig til Sv. Retrospektiv udst. på Nationalmuseet i Sthlm. foråret 1947. Erindringer *Jeg Venter på Underet* (da. overs. efter ty. manusk. 1946).
- Heine-Me'dins sygdom**, anden betegn. for *bornelammelse*, første gang beskrevet i 1840 af den ty. læge Jacob Heine (1800–79), medens den sv. læge Karl Oskar Me'din (1847–1927) i 1890 påviste, at sygd. skyldes en infektion.
- Heinesen**, Mogens (1545–89), færøsk søfarer. Opnåede 1579 monopol på sejlads på Færøerne af Fred. 2.; drev sørøveri, flygtede 1584–87 til Holl. på gr. af voldtægts- og blodskamssag; efter Fred. 2.s død ramt af sin fjende Chr. Valckendor, der efter hurtig og hensynsløs retsforfølgning fik H henrettet.
- Heinesen**, William (f. 1900), færøsk købmand og forfatter. Digtsamlinger og romaner på dansk.
- Heinicke**, Samuel (1729–90), ty. døvsutemperpædagog, udformede talemetoden; grl. 1778 Tyskls. første døvsutemperinstituttet i Leipzig.
- Heinkel**, Ernst (f. 1888), ty. flyvemaskinekonstruktør, hvis fabrikker før 2. Verdenskrig byggede trafikfly og under krigen specialiserede sig i jagere og bombemaskiner (især den tomotorede bombertype He 111 og den firemotorede type He 177).
- Heinola** ['hæi-], fi. by, ved Kymijoki. 4600 finsktalende indb. (1947). Grl. 1776.
- Heinrich** ['hæinriç], mandsnavn, ty. form for Henrik.
- Heinrich** (1862–1929), ty. prins, yngre broder til Vilhelm 2. af Tyskl. Fra 1909 storadmiral og generalinsp. f. marinen, under 1. Verdenskrig chef f. ty. Østersøflåde. Udtalte sig skarpt mod da. håb om grænsedyt. i øvr. uden polit. indflydelse.
- Heinrichs** ['hæinriks], Erik (f. 1890), fi. general. Øverstbefalende på Karelske Næs i slutn. af vinterkrigen 1940; vidende om forestående ty. angreb på sov. dec. 1940. Øverstkom. efter Mannerheim jan.-juli 1945, afsked efter Leinos medd. om forsøg på antikommunistisk militærkup.
- Heinrich von Morungen** (d. 1222), ty. minnesanger. H-s lyrik er meget kunstferdig og samtidig personligt præget.
- Heinrich von Ofterdingen**, ty. mester-sanger, deltog if. sagnet i sangerkrigen på Wartburg. Titelhelt i roman af Novallas.
- Heinrich von Veldeke** ['fældəka] (slutn. af 12. årh.), ty.-nederl. digter. H-s epos *Enieit* (ca. 1183) indleder den klassiske ty. middelalderdigtning.
- Heinse** ['hæinza], Wilhelm (1746–1803), ty. forfatter. I H-s erotiske kunstner- og renæssanceroman *Ardinghello und die glückseligen Inseln* (1787) tegnes første gang i ty. litt. det maleriske Italien.
- Heise**, Arnold (1837–1915), da. historiker. 1892–1908 rektor i Viborg. Kendt for sin fremstilling af Danm.s hist. 1481–1536 i »Danmarks Riges Historie«.
- Heise**, Peter (1830–79), da. komponist. 1857–65 sanglærer ved Sorø Akademi, levede derefter i Kbh. Skrev operaen *Drot og Marsk* (1878), syngespillet *Paschaens Datter* (1869), balletten *Cort Aderle* (1870), musik til skuespillene *Fata Morgana*, *Fjeldsøen* (1865) og *Bertran de Born* (1873), korværket *Tornerose*, symfoni, kammermusik m. v. Størst betyd-

ning har han dog fået med sine romancer og sange, nærmere beslægtet med Kuhlau end Weyse og påvirket af Rob. Schumann. Sangene fra Hauchs »Robert Fulton« (1853), *Sydlandske Sange og Finske Sange* (1873-74) samt *Dyvekesangene* (1879). (Portræt).

Heisenberg ['haizonbærk], Werner (f. 1901), ty. fysiker. 1926 lektor ved Kbh.s Univ., 1927 prof. i Leipzig. Grl. kvantemekanikken, der er en konsekvent videreførelse af Bohrs atomteori. Nobelpris 1932.

'heiti [hæi-] (isl: benævnelse, navn), poetisk omskrivning af enkelte ord (f. eks. buðlungur, ræsir el. begillir for konge, svarende til f. eks. da. ganger for hest) især anv. i skjaldedigt. (men også i eddadigt.).

Hejaz, eng. stavemåde for Hedjaz i Arabien.

hejdukker, alm. stavemåde f. haidukker.

Hejels'minde, badested ved Hejels Nor og Lille-Bælt. Da.-ty. grænseoversgang 1864-1920.

Hejle, *Thomas P.* (f. 1891), da. teaterdirektor, opr. lærer, 1924-25 økonomidirektor, 1928 administrator for Dansk Skolescene. 1938-46 leder af Statens Filmentral.

'Hejm'dal, da. eftermiddagsblad (Venstre) i Åbenrå, grl. 1879 af bogtrykker H. Matzen. 1893 købt af H. P. Hanssen, hvis polit. taler det var. Oplag 1947: 9500.

Hejnsvig, da. stationsby (Kolding-Grindsted); 531 indb. (1945).

hejre ('*Bromus*), bot., slægt af græsfam., een- el. toårige arter med mangelblomstre småaks i top. 100 arter, i Danm. 10, af hvilke ager-h. (*B. arvensis*) dyrkes og giver ret god afgrøde af hø, mens blod h. (*B. mollis*) kun er af ringe bet. som fodergræs.

hejrenæb el. *tranehals* (*Erodium*), slægt af storkenæb-fam. Urter med femtallige blomster og spaltefrugt, hvis delfrugter er forsynet med en del af frugtens næb. 60 arter, af hvilke een (*E. cucularium*) er ukrudt over næsten hele Jorden og også alm. i Danm.

Hejrenæb.

hejrer (*Ardeidae*), 1) fam. af storkefugle, langbenede, langhalsede m. lige næb, ofte forlængede fjer på hoved og ryg. Kolonirugere, lever af fisk. Hertil bl. a. rørdrum, nat-h, silke-h samt 2) egl. h. (*Ardea*), slægt af store fugle, oftest grålige farver, takkede næbrande. - Hertil den i Danm. alm. fiske-h.

Fiskehejre.

hejresvingel (*Schedonorus*), slægt af topgræsser. I Danm. 6 arter.

hejs, søv., gruppe af signalflag, der hejses samtidigt.

hejseværk el. *vinde*, løftemaskineri for byrde v. hj. af et spil, der ved håndkraft el. maskinelt drejer en tromle, hvorpå bæretovet el. -kæden opvikles.

'Hekabe, gr. *He'kâbê*, i de gr. sagn om Troja Priamos' hustru og Paris' moder; skildret i »Iliaden« og Euripides' drama »H.«

'Hekate, gr. *He'kâtê*, i gr. rel. underværdens- og mæneguinde, opr. fra Karien i Lilleasien. På Aigina opførtes H.-mysterier, prægede af orfismen. I alm. gr. folketro opfattedes H. som herskerinde over nattens utysker.

heka'tombe (gr. *hekatôn* 100 + *bûs* okse), en ofring af 100 dyr; også større offerfest.

Heka'tompedon (gr. *hekatôn* 100 + *pûs* fod), alm. rund målangivelse i gr. ark.;

Verner v. Heidenstam.

Piet Hein.

Heinrich Heine.

Peter Heise.

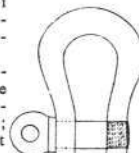
spec. en gangs, men sikkert fejlagtig betegn. f. det gl. Athenatempel på Akropolis S f. Erechtheion.

Hekkenfeld (af oldn. *Hekkluffall* Hekla-fjeld), den isl. vulkan Hekla, der if. folketroen var hekneses mødeplads.

Hekla ['hæhglá], vulkan i Island, 112 km OSØ f. Reykjavik, for udbrudet i 1947 1447 m h., derefter 1503 m. H er en 22 km l., stejl ryg med en række kratere, der har haft udbrud med omkr. 100 års mellemrum og ofte ødelæggende, bl. a. 1294, 1693. Mange overtroiske forestillinger knyttedes opr. til den, bl. a. at H var en af Underværdens porte (Hekkenfeld).

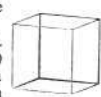
heks, if. folketroen en kvinde, der ved hj. af sort magi over trolddom til menneskers skade. Velkendt i hedenskabet. Heksetroen levede videre i både den kat. og protestant. kirke; jfr. *hekseprocesser*.

heks, i orlogsmarinen U-formet samlede til kæde el. tovværk med skrubolt el. bolt med split; i handelsmarinen kaldet *sjæk*.

heksa- (gr. *heks* 6), *Heks* (orlog). seks-.

heksa'e'der (*heksa-* + *-eder*) polyeder m. 6 sideflader. Det regulære h er d. s. s. terningen.

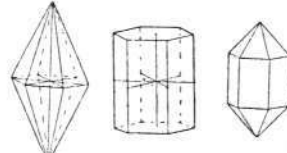

Regulært

Heksa'ëmeron (*heksa-* + gr. *hëmera* dag), digt (el. afh.) om skabelsens seks dage på grundlag af fremstillingen deraf i Genesis' 1. kap.; i Danmark. havens en lat. H af *heksaeder*. Anders Sunesen fra beg. af 13. årh. og en da. af Arrebo fra 1630erne.

heksa'g'on (*heksa-* + *-gon*), polygon med 6 sider, sekskant.

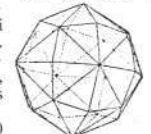
heksago'na'le system, det (gr. *heksá-gōnos* sekskantet), krystalsystem med 3 i et plan liggende lige lange biakser og en

Heksagonal dobbeltprisme, heksagonal prisme og basis samt kombination af heksagonal prisme og pyramide.

derpå vinkelret hovedakse af afvigende længde. Hovedaksen er seks- ell. tretals omrøgningsakse, derfor krystallerne ofte sekskantede. Vigtigste hemiedriske klasse er den romboedriske.

'heksakis-okta'e'der (gr. *heksákis* 6 gange + *októ* 8 + *-eder*), krystalform i det regulære system.

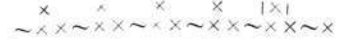

heksa'kor'd (*heksa-* + gr.-lat. *chorda* streng), *mus.*, skala på seks toner.

heksa'li'n (gr. *heks* 6) el. *heksahydrofenol*, d. *Heksa'isoktae'der*. s. sy. kykloheksanol.

heksa'm'e'ter (*heksa-* + *-meter*), et af 5 daktyler og 1 trokæ (el. spondeus) bestående versemål med visse erstatningsmuligheder for hver af de 5 daktyler. Tidligste forekomst af h i de homeriske digte (9. årh. f. Kr.), siden det alm. gr. verse-

mål i episk og bukolisk digtning. I slutn af 18. årh. skabte Voss og Goethe en tydidigtning i h; både efterlynet og parodieret af Oehlenschläger. Homer-over-sættterne Poul Møller og Wilster dyrkede h med held; af nyere da. digtere har Sophus Clausen brugt det. Eks: vreden, gudinde besyng, som greb Peleiden Achilles (Iliaden) 1. vers, Wilsters overs.). I skemaet betegner ~ markerende, x ikke-markerende stavelse.

heksamety'le'n-tetra'mi'n (gr. *heks* = 6 + *metylen* + *tetraes* = 4 + *amin*) (CH_2)₆ N₄ urinvejsdesinficerende middel; i gummiind, som vulkaniseringsbefordrer.

heks'a'ner (gr. *heks* 6), *C₆H₁₂*, kulbrinter af parafinrækken. Der eksisterer 5 isomere. Størst anv. har normal (n-) heksan, hovedbestanddelen af opløsningsmidlet petroleumæter.

'Heksapla (gr: den seksdobbelte), bibelværk af Origenes fra ca. 240 e. Kr. med G. T.'s tekst skrevet i 6 sideløbende kolonner; på hebr., i gr. transskription og i forsk. gr. oversættelser (Aquila, Symmachos, Septuaginta og Theodotion). H er af stor betyd. for G. T.'s tekstkritik og for kendskabet til den ældste udtales af hebr.

heksa'stylos (*heksa-* + gr. *stylos* søjle), tempel m. 6 søjler i fronten.

heksateuch [-'tòu'k] (*heksa-* + *nygr. teuchos* bogbind), nyere betegn. for De 5 Mosebøger + Josvas Bog.

heksava'len't (*heksa-* + lat. *valere* være gyldig), *kem.*, havende 6 valenser.

heksekoste er misdannelser i form af gren-purrer, tit af lighed med skaderede, på træer, ofte fremkaldt af arter af snylte-svamplingslegten Taphrina. Træfles f. eks. hos birke.

heksemel, det fine pulver af de små sporer, tilhørende slægten ulvefod (Lycopodium); benyttes til bordfyrværkeri, pudring af piller (for at de ikke skal klæbe) og af støbeforme.

heksemester, mandlig heks el. troldkarl, der havde forskrevet sit til Djævelen.

heksemælk, med., vædske afsondret fra nyfødtes bryst.

heksemærke el. *djævlem.*, anæstetisk (ufølsom) plet på legemet; benyttet som bevis ved hekseprocesser.

hekseprocesser, retssager mod formentlige troldomsudøvere, især fra middelald.s slutn. til ca. 1700; ved forhørene anv. tortur; de dømte (flere hundredtusind) brændtes.

hekseringe, reglm. ringformede grupper af hatsvampe, h fremkommer ved, at et til alle sider voksende mycelium efterhånden dor bort i midten. Langs indersiden svækkes el. dor græsset, hvilket i ældre tid mentes at skyldes hekse, der nedtrådte det ved at løbe rundt.

heksesabbat, hekneses vilde fester s. m. Djævelen på Bloksbjerg, Hekkenfeld o. s. v. Afholdtes bl. a. påskeaften, valborgaften, st. hansnat.

heksesalve, salve af forsk. plantegifte (bulmeurt, pigebølle o. s. v.), som hekse i fl. folketroen indsmurte sig med, for de fløj til heksesabbat.

heksekud, hold over lænden, lumbago oftest myose i rygsmuskulatur, kan evt. skyldes diskusprolaps.

heksesti, en af harer frembragt sti i korn. **hekseæg**, det unge, underjordiske, runde og hvide frugtlegeme af den i da. skove alm. stinksvamp (Phallus).

hek'soser (gr. *hēks* 6), vigtig gruppe af kulhydraterne (»sukkerarter«), monosakkarider, som indeholder 6 itatomer i molekylet. Bruttoformel $C_6H_{12}O_6$. Kan dannes af di-, tri- og polysakkariderne ved hydrolyse. Mange findes i planter. Vigtige eksempler er glukose, mannose, galaktose og fruktose.

hek'syl (gr. *hēks* 6), kem., det organiske alifatiske radikale C_6H_{13} .

hek'sylalkohol, $C_6H_{13}OH$, alkohol m. 6 kulstofatomer i molekylet. 17 isomere kendte.

hek'tar (gr. *hekatón* 100 + ar) (fork: ha), flademål, 100 ar = 10 000 m².

hek'tik (gr. *hēksis* legemskonstitution), sygelig tilstand, karakteriseret ved tiltagende afmagring, blodmangel, tab af kræfter og høj feber (især ved tuberkulose el. kroniske betændelser); 'hektisk', 1) lidende af h; 2) naturligt opstemt.

hekto- (gr. *hekatón* 100) (fork: h), i meter-systemet 100 × enheden.

hekto'graf (*hekto-* + *graf*), apparat til mangfoldiggørelse af skrift, der skrives med en koncentreret opløsning af en anilinfarve, f. eks. metylviolet. Når skriften er tør, lægges den mod overfladen af en masse bestående af en blanding af lim, glycerin og vand, som absorberer så meget af det skrevne, at det kan afgive farve til ca. 50 tryk.

hektolitervægt, vægten i kg af 1 hl korn.

Hektor, i gr. rel. en heros fra Ilios, hvis kuldt senere flyttedes til Theben. Hos Homer er H kong Priamos' søn, troernes anfører, som dræbes af Achilleus ved Troja.

Hektorović [hæk'torovitj], Petar (1487–1572), dalmatisk-kroatisk idylliker fra Dubrovniks blomstringstid.

hektovatt (fork: hW), 100 watt.

Hel, i nord. rel. døden, døds gudinden og dødsriget, opr. helheden af slægtens enkelte gravhjem, hvor slægtens fremtrædende i vikingetiden skelnedes ml. Valhal for dem, der fik en ærefuld død i kamp, og H, et elendigt sted for alm. døde.

Hel [hæl], ty. 'Hela, 32 km l. tange ved Polens N-kyst ved Gdansk (Danzig)-bugten. Po. tropper forsvarede sig her mod tyskerne til 1. 10. 1939.

helagerbrug, en agerbrugsform, ved hvilken agerbruget drives af mænd, mens kvinder kun deltager deri som mandens hjælpere.

Helagsfjället [he'lags-], sv. fjeld, højeste i Härjedalen (1796 m).

helbefaren kaldes en matros, som har sejlet i 36 måneder og i den tid gjort 2–4 længere rejser.

Helbig [-bix], Wolfgang (1839–1915), ty. arkæolog. Sekretær v. det arkæol. institut i Rom 1865–87. Ny Carlsberg Glyptoteks etruskiske samling, hvis tilblivelse for en stor del skyldes H, er efter ham døbt H-museet.

Helder, Den [dan 'hælder], holl. by, prov. N-Holl., over for øen Tessel; 32 000 indb. (1947). Fiskeri- og krigshavn (Nieuwediep). Ved N-Holl. Kanal forb. med Amsterdam.

Helena ['hælinə], hovedstad i Montana, USA, i rigt minedistrikt; 15 000 indb. (1940).

Helena (gr. *He'lenē*), i gr. rel. en heroiner fra Peloponnes. Hos Homer den spartanske kong Menelaos' hustru, hvis bortførelse bliver anledningen til krigstogtet mod Troja.

Helena (f. 1888), da. prinsesse, datter af hertug Frederik Ferdinand af Slesvig-Holsten-Sonderborg-Glücksborg (broderen af Christian 9.). 1909 g. m. prins Harald; udviste unat. holdning under besættelsen, måtte forlade Danmark maj 1945, tilbage 1947.

Helena, sv. helgeninde kanoniseret 1164 med 31. juli som helgendag.

Helene (d. 1233), datter af Valdemar 1. og Sofie, 1202 g. m. grev Vilhelm af Lüneburg, moder til Otto Barn.

Helene-kilde, berømt valfarts-kilde ved Tisvilde i N-Sjælland; opkaldt efter den sv. helgeninde Helena, hvis lig skal være flydt i land på dette sted.

He'lenium, slægt af kurvblomstfam. (solsikke-gruppen). Blomsterne gule, brune el. røde. 40 arter i N-Amer. 1 haver dyrkes en mængde former, idet H hører til de mest anvendelige og iøjnefaldende rabatstauder.

hele tal, tallene ..., -3, -2, -1, 0, 1, 2, 3, ...

helefabrikat, salgsfærdigt industriprodukt, som har gennemgået hele produktionsprocessen.

Heifferich [-rix], Karl (1872–1924), ty. politiker, nationalekonom. 1908 direktør i Deutsche Bank, 1915–16 finansmin., 1916-okt. 1918 indenrigsmin.: kons. partileder efter revolutionen, styrtede Erzberger 1920, bidrog til at stabilisere marken efter 1923.

Helfrich ['hælfrit], Conrad Emil Lambert (f. 1886), holl. admiral. 1942 allieret højstkommanderende over samtl. flådestyrker i holl.-ostind. farvande. 1945 højstkommanderende over de holl. flådestyrker.

helg, i gl. da. ret et tidsrum – især i forb. med de kirkel. højtid. – i hvilket der kun undtagelsesvis kunne holdes ting. Voldshandlinger begåede i h medførte forhøjet straf.

Helga, d. v. s. den hellige, nord. kvindenaavn.

Helgason ['hælyasán], Jón (1866–1942), isl. teolog. H-s hovedværk er en Isl. Kirkehist. Isl.s biskop 1917–38.

Helgason ['hælyasán], Jón (f. 1899), isl. filolog. Prof. v. Kbhs Univ. 1929. Udmærker sig som tekstudgiver ved nøgternhed og stringent metode: *Den store saga om Olav d. hellige* (1930–41, s. m. O. A. Johnsen) og *Norron litt.hist.* (1934). Udg. 1939 en saml. satiriske og seriøse digte.

Helge, d. v. s. den hellige, nord. mandnaavn.

Helgeandsholmen [hælgə'ands-], holm i Stockholm; her Riksdagshuset.

Helgedigte, tre heltekvad i Eddaen; især kendt er de to om Helge Hundingsbane: 1) skildrer den traumefærdige Helge, der erobrer sin elskede Sigrún ved at nedkæmpe hendes fæstemand; 2) Helge fælder Sigrúns fæstemand, fader og brøder med undtagelse af Dag, der mod sin vilje må dræbe Helge; Sigrún mødes med den døde elsker i gravhøjen.

Helge Hundingsbane (gl. da. *bane* drabsmand), nord. sagnhelt, der vinder sit navn ved at besejre en kong Hunding; H-s skæbne berettes i Helgedigtene.

Helgeland [-gølan-], no. landskab, den sydl. del af Nordland fylke, ml. grænsen til Trøndelag og landskabet Salten; 18 621 km²; 65 000 indb. (1946). Meget afvekslende natur med evig sne (Svartisen), høje tinder (Okstindene), skovbevoksede dale og dybe fjorde.

helgen, efter kat. opfattelse den, der ved sit hellige liv el. sin martyrdød straks indgår i saligheden uden om skærilsden, og hvis forben hos Gud man derfor kan påkalde. H-s dødsdag (helgendag), gaver og relikvier æres med dyrkelse. Til helgenværdighed kræves pavelig kanonisation, men mange h æres rent lokalt. Næsten alle kirker er indviet til en h.

helgenbilleder har fra oldkirkenes tid (katakomberne) været alm. i den kat. og den ortodokse kirke og fremstiller helgener, oftest m. glorie og attributter, f. eks. Paulus m. sværdet. Jfr. ikoner.

helgenlevned, helgenbiografi; de fleste h har opbyggelig tendens og er hist. upålidelige.

helgenskrin anv. til opbevarelse af helgenlevninger.

Helgenæs, halvø ml. Åbeltoft Vig og Begtrup Vig; 22 km²; 729 indb. (1945). På Draget, der forb. H m. Mols, kampestenmuren Dragstensmuren, efter sagnet opført af marsk Stig, og S f. denne en skanse, opført 1849 af general Rye.

Helgesen, Hans (1793–1858), da. officer af no.-sv. slægt. Oberstløjtnant 1849, holdt sept.-okt. 1850 Frederiksstad mod slesvigholstensk stormangreb og bombardement.

Helgesen, Poul, lat. Paulus E'liæ (ca. 1485–efter 1535), da. humanist og teolog, discipel af Erasmus, streng kritiker af kirk. misbrug og derved banebruger for den da. Reformation. Så først i Luther

en ligesindet, men veg tilbage for et kirkebrud. Støttede opr. Christian 2., men brød med ham; bekæmpede efter 1523 Reformationen i hvase skrifter og skildrede sin samtid i *Skibbykrøniken*, periodens mærkeligste kildekrift, præget af humanismens interesse for personlighederne og deres værd. Med urette kaldt »Vendekåbe«.

Helgeån [hælgə'ån], 193 km l. sv. å i Ø-Skåne. Ved H slag 1026 ml. Knud d. Store og no.-sv. flåde, der trods modsigende beretn. synes endt m. Knuds sejr.

Helgoland [-lant], ty. ø i Nordsej; 0,64 km²; 1939: 4500 indb.; fra 1946 ubeboet. Den nordl. del består af stejle sandstensklipper, den sydl. er lav og sandet, med klitter. For 2. Verdenskrig berømt badested. – H regnedes opr. for at høre til Holsten; afstodes 1814 af Danmark til Engl., der 1890 bortbyttede H til Tyskl. mod indrømmelser i Afr. Befæstedes stærkt. 1947–48 sprængte englænderne befæstn. i luften.

Helgoland, slaget ved, søfægtning 9. 5. 1864 ml. da. eskadre under E. Suenson (fregatterne »Jylland«, »Niels Juel«, korvetten »Heimdal«) og de østr. fregatter »Schwarzenberg« og »Radetzky« under Tetteghoff. »Schwarzenberg« blev skudt i brand, hvorefter de fjendtl. skibe søgte ind på neutralt eng. soområde ved H.

Helgoland Bugt, ty. *Helgoländer Bucht*, farvandet ml. fastlandet og Helgoland, del af Nordsej.

helhedssociation, form for forestillingsassociation, beroende på at det første emne indgår som led i det følgende.

helhest, en hovedløs, trebenet hest, der if. da. folketro opholder sig på kirkegårde og varsler død.

heli- (gr. *hēlios* sol), sol-.

heli'a'kisk opgang (gr. *hēlikios* hørende til Solen), en stjernes første synlighed på den østl. himmel kort før solopgang. Sirius' h spillede en rolle for ægypternes kronologi, idet den indtraf omtrent samtidig med Nilens stigen.

Heliland [-antj] (= ty. *Heiland* Frelseren), gl. ty. rel., stavrimet epos (9. årh.). Hovedkilden for studiet af oldsaksisk.

Heli'anthemum (*heli-* + gr. *anthēmion* blomst), det lat. navn for slægten soløje, af hvilken fl. arter er alm. stenhøjsplanter. Kaldes også solrose. H kendes let på, at 2 af de 5 bægerblade er mindre end de andre.

Heli'anthus (*heli-* + gr. *ánthos* blomst), bot., solsikke.

helian'tin (af *Helianthus*), d. s. s. metylorange.

heli'aster (gr. *hēli'astai*), nævningerne i det gl. Athens folkeodmstol (hēliaia).

Heli'chrysum (*heli-* + gr. *chryósos* guld), slægt af kurvblomstfam. H bracte'atum dyrkes som prydblante og anv. som evighedsblomst.

heliko- (gr. *hēlikos* snoning), skrue-, propel-, spiral-.

Hel'ikon (gr. *Helikón* [heli'kón]) (gr. folkesprog: *Palaiováni* [paljo'vuni]), bjergtop i Attika i Grækenland NV f. Athen; 1748 m. H var i oldtiden sæde for kulturne af muserne.

he'likon (efter bjerg H), 1) cirkelrundt blikblæseinstrument med toneomfang som en tuba; 2) oldgr. instrument med 9 strenge.

heli'kopter (*heliko-* + *-pter*), spec. flyvemaskintype, uden bæreflader, haleflader og sædv. fremadrettet propel, men

med én el. fl. mek. drevne rotor (»møllevinger«), der tilvejebringer både opdrift og fremdrift. De enkelte blade i en rotor er meget lange, smalle bærepplaner, der

er hængslet til en omtrent lodret omdrejningsaksel. **h** har endnu bedre flyve- og start- og landingssegenskaber end autogyron, da den både kan stige og synke lodret, holde stille i luften og foruden forlæns flyve både sidelæns og baglæns. Allerede Ellehammer fremstillede i 1912 en **h**, der kunne løfte sig med en person om bord, men først 1930 lykkedes det (i Frankrig) at fremstille en **h** med nogenlunde tilfredsstillende flyveegenskaber. De nyeste amer. **h**, hvoraf de største foruden egenvægten kan løfte over 1000 kg, har i storbyen fundet anv. ved postbefordring ml. postkontoret (start og landing på taget) og den regulære lufthavn. Desuden anv. **h** ved eftersøgning og udsætning af nødstedte i øde, utilgængelige egne. Hertil er typen fortrinlig, fordi den kan flyve langsomt, holde stille i luften og starte og lande hvorsomhelst. **h** manøvreres ved at ændre rotorakslens hældning og ved at regulere rotorbladernes indstilling.

helio- (gr. *helios* sol), sol-.

Helio'do'r (gr. *Heliodoros*) (ca. 400), gr. digter. Skrev den meget læste roman *Aithiopi'kå* om den ætjopiske kongedatter Charikleias og thessalikerken Theagenes' kærlighedshistorie. Da. overs. 1893.

Helio'ga'bal el. *Elaga'bal*, rom. kejser 218-22, søsterdatteren til Julia Domna, søgte at tvangsindføre solkulten i Rom, myrdet v. opstand.

helio'gra'f (*helio-* + *-graf*), instrument til solobservation (f. eks. *spektröh*).

helio'gravure [-'ly:ra] (*helio-* + *-gravure*), dybtryksmetode; 1) fremstilling af en dybtryksskive ved overføring af en fotopigmentkopi og ætsning i kobber-vitriolbad; kobberpladen er forud forsynet med et fint lag af (asfalt)støvkorn; 2) selve dybtryksmetoden.

helio'kro'mi' (*helio-* + gr. *chröma* farve), d. s. s. farvefotografi.

helio'me'ter (*helio-* + *-meter*), et tidl. benyttet astron. instrument til måling af vinkeldistancer på himlen, opr. beregnet til måling af Solens diameter. **h** indeholder et todelt objektiv, der af hvert objekt frembringer to billeder, hvis relative stilling kan varieres. Distancen ml. to fikstjerner måles, idet to af de dannede fire billeder bringes til sammenfald.

Heli'opolis (gr: solstaden), 1) den ægypt. oldtidsby On, midtpunkt for solkulten; 2) d. s. s. Ba'albek.

Heli'opsis (*heli-* + gr. *opsis* udseende), slægt af kurvblomstfam. Et par arter dyrkes i da. haver.

'Helios (gr. *Hēlios*), i gr. rel. betegn. for Solen som kraft, senere afbildet som en skøn yngling (solguden), styrende et firspand. På Rhodos var **H** folkegud, her fandtes en kolossal statue af ham, der regnedes for et af verdens Syv Underværker.

helio'sko'p (*helio-* + *-skop*), instrument til direkte iagttagelse af Solen.

helio'sta't (*helio-* + *-stat*), et apparat, der v. hj. af et spejl, drejeligt ved et urværk, kan sende solstråler i en bestemt retning uafhængig af Solens stilling på himlen.

helio'tera'pi' (*helio-* + *-terapi*), lysbehandling.

helio'tro'p (*helio-* + *-trop*), 1) instrument, som benyttes ved triangulering til at gøre sigtepunkter synlige over store afstande, indeholder et spejl, som kaster sollyset i retning fra sigtepunktet til iagttageren; 2) mørkegrøn kalcodon med røde pletter. Smykkesten fra Sibirien. Ostindien. (Navnet skyldes antagelig, at **h** brugtes som et slags optisk glas til soliagttagelser).

helio'tropessens, parfume fremst. v. enflourage af heliotroper; eftergøres v. hj. af heliotropin (piperonal) s. m. andre naturlige el. kunst. lugtstoffer; helio'tropolie (bl. a. til hårolie) fås ved maceration af heliotroplomster med fede olier (olivenolie).

helio'tro'pi'n (af *Heliotropium*), d. s. s. piperonal.

Helio'tropium (*helio-* + gr. *tröpos* drejning), slægt af rubladfam. Blomsterne

oftest i sviker, 220 arter i trop. og subtrop. egne. **H** peruvianum med blå blomster og stærk duft dyrkes.

Hel'ipterum (*heli-* + gr. *pteron* vinge), slægt af kurvblomstfam., hvis kurvsvøbblade er tørre og farvede. Fl. arter dyrkes på friland for at anv. som evighedsblomster.

'Hel'ium (gr. *hēlios* sol), luftformigt grundstof, kem. tegn He, atom-nr. 2, atomvægt 4, vf. 0,177 g/l, kp. ÷ 268,9°. Først opdaget 1868 ved dets spektrallinier, som findes i solspektr. 1895 fundet på Jorden af *W. Ramsay* ved opbejdning af radioaktive mineraler. **h** dannes ved radioaktive stoffers omdannelse, idet α -partikler er **h**-atomkerner. **h** findes især ved radioaktive kilder i USA og Canada. **h** udvindes også af atm. luft; i 1 m³ luft findes 5 cm³ **h**. **h** fortættes til vædske ved ÷269° og fryser til fast stof ved ÷272°. **h** hører til de inaktive (ædle) luftarters gruppe, idet den ikke indgår i kem. forbindelser. Da **h** er lettere end luften (dog tungere end brint) og ikke er brændbar, anv. **h** til fyldning af luftskibe. Anv. i reklamerør.

hellekronede (*Sym'petalae*), underklasse af tokimbladede planter, karakteristiske ved, at kronbladene er sammenvoksede, støvbærernes tråde sammenvoksede med kronen, bægert blivende. Blomsten femtallig i alle kranser, dog oftest kun 2 frugtblade.

hella'disk kultur (efter *Hellas*), i gr. arkæol. den forhist. kultur på det gr. fastland.

'Hellas (gr. *Hellás* [æ'las]), det gr. navn på Grækenland.

'Helddorf, *Wolf* von (1896-1944), ty. politiker. Greve, godsejer; officer i 1. Verdenskrig, amnestierede for deltagelse i Kapp-kuppet. Nationalsoc., fra 1931 SA-gruppefører f. Berlin-Brandenburg, fra 1935 politipræsident i Berlin. Henrettet efter deltagelse i attentatet mod Hitler 1944.

Helle, da. kvinde- og mandnavn, opstået af Helga og Helge. Nu kun kvindnavn.

helle, de i kørebanearealer ophøjede el. på anden måde særligt markerede partier, der deler den kørende og giver frihed for den gående færdsel. **h** er et gl. da. ord for tilflugtssted, genoptaget efter forslag i »Politiken« 1902.

hellebard, opr. langskafet stridsøkse, siden hugspyd, da skafet fik od.

Hel'leborus (gr.-lat.) el. *nyserod*, slægt af ranunkelfam., hånd-el. foddelt blade. Blomsterne enlige el. få sammen, fem farvede bægereblade, kronbladene (honingblade) tagtformede. 15 arter; i Danm. dyrkes fl. som prydanter, f. eks. **H** niger (julerose) og **H** viridis (grøn nyserod).

'Hellebæk, da. stationsby (Helsingør-Gilleje) nær Helsingør; 1306 indb. (1945). Klædefabrik.

hellefisk (*Rein'hardtius hippoglossoides*), meterlang, arktisk flynderfisk, begge kropsider mørke. Lever på 3-400 m's dybde, genstand for fiskeri, sælges røget.

helleflint, tæt, noget skifret, grå el. brun el. rødlig krystallinsk skifer opstået af kvartsporfyr el. tuf. Forekommer især i grundfjeldet.

helleflynder (*Hippo'glossus hippo'glossus*), meget stor, indtil 4-5 m lang flynderfisk. Værdifuld spise-fisk. Forekommer på dybere vand. (N-Atlanten og nordl. Stillehav). (Ill.).

hellefyr, oplyst søjle til afmærkning af

heller og andre punkter af særlig betydning i kørebane.

hellekiste, en kiste bygget af flade sten (heller). Brugtes alm. til gravlægninger i stenalderens slutningsperiode, der ofte benævnes h-tid.

hel'le'ner, indbygger i Hellas (Grækenland).

helleni'se'ring (gr. *hellēntzin* handle el. tale som en græker), (jf. A. Harnack) den omdannelse af den opr. kristendom, som fandt sted i oldkirken under græsk tænkings og kulturs indflydelse.

helle'nismen (gr. *Hellēnes* græker), i grækernes hist. perioden ml. Alexander d. St.s død og Roms erobring af de gr. stater (323-31 f. Kr.). - I *kulturhistorien* den kosmopolitiske tidsalder, der fulgte da de klassiske lande omkr. Middelhavet droges ind i et stort fælles samkvem af økon., polit. og kulturel art. De antikke samfund rammer sprængtes, deres indre kollektive struktur nedbrødes, folkene og sternerne egenart opløstes. Individualismen brød igennem, åndeligt og praktisk og skabte ny rel. og nye åndsformer, hvor det problematiske blev fremherskende. Med Alexander d. Stores virke bredte **h** sig hastigt over landene og varede indtil Augustus' enherredømme. Dette nye kulturliv var koncentreret i storbyerne, der nu fik den fremherskende magt i samfundslivet.

helle'nist (gr. *hellēnt'stēs*), ikke-græker, der har tilegnet sig gr. sprog og kultur; sprogforsker der studerer gr. sprog og kultur; i Ap. Gern: græsktalende jøde.

helle'nistiske riger, de gr. riger, der opstod af Alexander d. St.s erobringer (Syrien, Ægypten, Makedonien osv.).

'Heller, østr. skillemt 1900-24 = 1/100 Krone.

'Heller, *Frank* (pseud. f. *Gunnar Serner*) (1886-1947), sv. forfatter. Dr. phil. 1910. Har bidraget til den internat. underholdningslitterat. med mange uspekulerede kriminalromaner.

'helleristninger, tegn og billeder indhugget i klippeflader (heller) og stenblokke. **h** falder i to hovedgrupper, dels

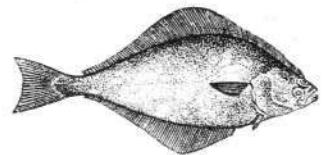

Sten fra Engelstrup med stiliserede figurer, forestillende mennesker, skibe og soltegn.

naturalistiske dyrebilleder fra stenalderens jægetid, der afbilder det eftertragtede jagtvildt: elg, ren, hjort, bjørn, hval o. a., som findes i No. og Mellem-Sv., dels stiliserede fig. (skibe, vogne, hjulkrans, skålgrober) og scener (pløjning, lurblæsning, soltilbedelse, rytterkampe) hovedsagelig fra y. bronzealder, der kendes fra hele Skand. med hovedcentrum i Bohuslän. **h** findes udbredt over det meste af verden og står utvivlsomt i forb. med primitive folks magi og gude dyrkelse.

Hellerup, den sydligste del af Gentofte kommune, 13 774 indb. (1945). Opkaldt efter justitsråd H. D. *Heller* (d. 1754). Villakvarter; høj bebyggelse langs Strandvejen (fra ca. 1900 og derefter).

Hellerup, hovedgård V f. Nyborg, fra 1838 under Ravnholt. Hovedbyggn. fra ca. 1670, ombygget 1804, fredet kl. B.

Helleflynder.

Hellerup Idræts-Klub (fork. *HIK*), Gentofte, grl. 1900; fodbold- og tennis-klub. 1948: 2274 medl.

Hellesens Enke og V. Ludvigsen A/S, da. fabrik (Kbh.) for tør-elementer, grl. 1887 af W. Hellesen (d. 1892) og V. Ludvigsen, på hvis fabrikation af det første holdbare tør-element (1895) produktionen er baseret. Stor eksport til hele verden. Aktiekapital: 4,5 mill. kr. (1948).

Helles'pon't (gr. *Hel'lespontos*), oldgr. navn på Dardanellerne.

hellig, fuld af guddommeligt kraft, opr. beteg. for tidens og tingenes beskaffenhed under kulden, senere spekulativt filos. opfattet, mods. profan.

helligbrøde, i ældre retssprog krænkelse af helligdagslovgivningen.

helligdag, 1) kirk. festdag med hel el. delvis lovbestemt arbejdsfrihed og gudstjeneste. I Danmark foruden søndagen ca. 8 h; 2) i håndværkersprog og inden for søv. snævret el. umalet plet i nymalet flade.

helligdagslovgivning, regler, der skal sikre den offentlige fred på folkekirkens helligdage. Gæld. lov er af 7. 4. 1936. Indeh. bl. a. forbud mod arbejdskørsel, ombæring af varer, offentl. forlystelser for kl. 16. (evt. kl. 14). Særl. strenge regler gælder for påsken (bortset fra 2. påskedag), pinsedag og juledag. Suppl. regler om køb og salg findes i lovbekendtg. nr. 204 af 20. 5. 1933, der dog ikke falder ind under **h** i snævrere forstand.

helligdom, sted for kult, der har fået bet. for videre kredse end den opr., ofte markeret ved et tempel.

Helligdommen, klippeparti VNV f. Gudhjem, Bornholm.

Hellige Alliance, Den, fyrsteforbund, stiftet på initiativ af Alexander I. af Rusl. 1815; deltagere ville i kristen broderkærlighed styre deres lande patriarkalsk, uden krig. Tiltrådte af alle eur. monarker undt. Georg 3. af Engl., paven og sultanen. Uden praktisk storpolit. bet.; i alm. bevidsthed symboliserede **H** fyrsternes uvilje mod de frindsende bevægelser.

Hellige Fader, en af pavens titler.

Hellige Grav, Jesu grav i Jerusalem; skal være fundet 326, sandsynligvis på det rette sted. Der er rejst fl. hinanden af-løsende kirker på stedet.

hellige ild, den, stadig brændende ild på brændofalteret i israeliternes helligdom (3. Mos. 6,5), bruges også i overført forstand om ibland begejstring.

Hellige Jomfru, Maria, Jesu moder.

Hellige Kjørtel, Den, Jesu usyede kjørtel, som siden 12. årh. skal findes i Trier, hvor den jævnligt udstilles.

hellige krige, 4 krige i Old-Grækenland med formål at beskytte oraklet i Delfi mod fokæer og lokrer. Om islams **h** ifr. *djhād*.

Hellige Land, Det, kaldes Palestina p. gr. af dets centrale plads i jød. og kristelig tradition.

Hellige Romerske Rige af Tysk Nation (ty. *das heilige römische Reich deutscher Nation*), det off. navn på det ty.-rom. rige (962-1806).

Hellige Skrift, Den, beteg. for Bibelen som bæreren af Guds ord til mennesker. Den består af G. T., der ofte betragtes som udtryk for Guds forberedende åbenbaring, og N. T., hvor den fulde åbenbaring kommer i Kristus. Særlig i den protest. kirke har man, bl. a. ved at tale om **H-s** verbalinspiration, ikke blot gjort den til åbenbaringens eneste kilde, men også til en udtryksform for Gud selv.

Helliges Samfund, De, et udtryk fra 3. trosartikel. Opfattede sædv. som samfundet el. menigheden af de hellige, men betyder snarere fællesskabet om det hellige.

Hellige Stol, Den, beteg. for pavestolen.

Hellige Tre Konger, De, de »vise mænd fra Østerland«, senere af legenden kaldt Kasper, Melchior og Balthasar; ledet af stjernen kom de til Jesusbarnet i Bethlehem og ofrede guld, røgelse og myrrha.

helliggørelse, teol. udtryk for den nye livsførelse, der skal fremgå af syndsforladelsen og retfærdiggørelsen. For romerkirken d. s. s. retfærdiggørelse.

Herm. v. Helmholtz.

Hjalmar Helweg.

helligkilder, naturlige kilder, hvis vand if. folketroen havde magiske, legende egenskaber. Offer til **h** kendes fra 11. årh. og har holdt sig langt op i tiden. Til **h** er der ofte knyttet sagn, særlig om helgener.

hellig krig, arab. *djhād*, krig, som muhammedanerne kan føre mod de vantro.

Helligpæder, bådéhavn 3 km N f. Hasle, Bornholm.

helligsted, det centrale sted, hvor guddomskraften manifesterer sig under kulden, udgangspunkt for livet som kraft, ofte opfattet som det sted, hvor slægten el. folket opr. er udgået fra, markeres ofte ved rel. symboler.

hellig torbist (*A'teuchus 'sacer*), pillebille, der triller store gødningskugler. Middelhaveislandene, model for oldtidens skarabæer.

helligtrekongers aften, aften for helligtrekongers dag (6. jan.), der fejres til minde om de østerlandske konger, som denne dag hyldede Jesusbarnet; jf. Math. 2,1.

helligtrekongerslys, tregrenet lys, der sættes på bordet helligtrekongersaften.

helligtrekongersurt (*Eche'veria re'tusa*), en art af tykbladfam. med gulligrøde blomster i klåser, der fremkommer om vinteren. Dyrkes i stue og væksthus. Formeres ved stiklinger.

helligt år, i rom. kat. kirke d. s. s. jubelår.

Helligånden, den tredje person i Treenheden, der if. Joh. var forjættet af Jesus og if. Ap. G. udsendes på pinsedagen. **H** opfattes sædv. som Gud selv i hans samfundsskabende virken i menigheden.

helligåndshus, middelalderlig stiftelse f. fattigforsorg og sygepleje, drevet af helligåndsbrodere (et halvgejstligt broderskab) el. af helligåndordenen. Fundtes i adsk. da. byer, men en **h**-bygning er kun bevaret i Næstved.

Helligåndskirken, Kbh., var opr. et helligåndshus (første gang nævnt kort efter 1300), der i løbet af 1400'erne udviklede sig så stærkt, at det 1474 gjordes til et helligåndskloster. Af klosterbyggn. er kun den smukke vestfløj m. d. hvælvede sygesal (nu kommunebibl.) bevaret, mens kirken dog tjeneste som sognekirke. Den stammer fra tiden kort f. og omkr. 1500, men er stærkt ombygget, ændret i det indre, og m. forhøjelse (1582) af tårnet, hvis 1728 brændte spir genfremstillede 1880.

helligåndordenen, kat. munkeorden oprettet ca. 1175, tilsluttet johanitterreglen, siden augustinerreglen; drev helligåndshuse.

Heliman ['hælman], *Lillian* (f. 1905), amer. forfatterinde til naturalistiske skuespil om menneskelig ondskab. *Children's Hour* (1934), *The Little Foxes* (1939; da. *De Små Rave*, 1947).

Hellquist [-kvist], *Elof* (1864-1933), sv. sprogforsker; banebrydende stednavnestudier. Endv. *Svensk etymologisk ordbok* (1922, 2. udg. 1939), hvis stof er udnyttet i *Det sv. ordforrådets alder og oprindelse* 1-2 (1929-30).

hell-skriver (ty. *hell* klar, fordi der ikke bruges cifre el. forkortelser), telegrafapparat for direkte nedskrivning af tegn. Særlig velegnet for radiomodtagning.

'Hel'issen, Henry (f. 1888), da. journalist. Fra 1913 ved »Berl. Tid.«. Stiftede 1916 »B. T.«, derpå udsendt korresp. i mange lande. Red. af »Billedbladet« 1942, ved »Berl. Tid.« og »Berl. Aftenavis« 1946.

Har skrevet *Amer. Rejser en Hær* (1918), *Jeg Har Moret Mig Dejligt* (1934), *Alfred Schmidt* (1942), *De Sorte Telte* (1943) og *Harlekin og Columbine* (1944).

'Helmström [-ström], *Gustaf* (f. 1882), sv. forfatter, udenrigskorrespondent. Har nedfældet sine rige erfaringer i nøgterne folke- og standspysk. romaner, bl. a. i hovedværket, slægtsromanen *Snørmakere Lekkholm får en idé* (1927, da. 1928).

Helmand [hel'mænd] el. *Hilmend*, Afghani-stans hovedflod; udmønder i en salt-sump ved Irans grænse; 1100 km l.

'Helmert, Friedrich Robert (1843-1917), ty. geodæt. **H** var leder af den internat. jordmåling.

'Helmholtz [-ts], *Hermann von* (1821-94), ty. fysiker og fysiolog. Formulerede 1847 energisætningen i skr. *Über die Erhaltung der Kraft*. Arbejder over ørets og øjets fys. forhold. Konstruerede oftalmometret og øjespejlet. Inden for fysiologien blev hans arb. over forholdet ml. muskelarb. og muskeltemp. skelsættende. (Portr.).

hel'min'tika (gr. *hel'mins* orm), midler til fordrivelse af indvoldsorm.

hel'mintolo'gi' (gr. *hel'mins* orm + *-logi*), læren om indvoldsorme.

'hel'misse, egl. *helligmesse*, d. v. s. allehelgens dag; 1. nov. I Jylland betegner **H** også gl. udsidt hest, der skal slås ned omkr. 1. nov., når efterårspløjningen er forbi.

Helmodl ['hælmølt] (12. årh.), ty. historiskriver, skrev verdensens hist. til 1171 (da. 1882).

'Helmond [-mont], by i den holl. prov. N-Brabant ved Syd-Vilhelms-Kanal; 33 000 indb. (1947). Maskin- og chokoladefabrikker. Væverier og trykkerier.

'Helmont, Jan Baptista van (ca. 1577-ca. 1644), belg. naturforsker og filosof, var stærkt påvirket af Paracelsus og ville som denne forklare de biol. processer som kem. reaktioner, der styredes af et overordnet livsprincip. **H** opdagede kul-syren og påviste dennes betydning for planters ernæring.

Helms, Jacob (1824-1906), da. præst og arkæolog. Forf. til *Ribe Domkirke* (1870, revideret udg. 1906), *Om Nørrejylland's Granitkirker* (1884) og *Da. Tufstenskirker* (1894).

Helms, Johannes (1828-95), da. skolemand og forfatter. Indledningsdigtet til hans 1883 udg. *Memoirer* fra Treårskrigen er *Jeg elsker de grønne lunde*. Kendtest bl. hans lystige viser er *En Svensk Konstabel*.

Helms, Otto (1866-1942), da. tuberkulose-læge og ornitolog. Overlæge v. Nakke-bølle Fjord Sanatorium 1908-36. Ornitol. studier i Grønland. Håndbøger over alm. da. fugle.

Helms, Poul (f. 1884), da. filosofihistoriker. Har bl. a. skr. bøger om Platon og Aristoteles.

'Helmutz, Osvald (f. 1894), da. skuespiller. Deb. 1913 i Randers; fra 1914 i Kbh. bl. a. på Nørrebro's Teater i Frederik Jensen-revyerne. Har medvirket i utallige revyer og fl. film, f. eks. »Nævning Olsens«. Ypperligt viseforedrag; nyder stor popularitet. Filmdeb. 1915.

Helnaes, halvø SØ f. Assens, V-Fyn; 13 km²; 483 indb. (1945).

Helnaes Bugt, indskæring fra Lille-Bælt, ml. Helnaes og Horne Land, SV-Fyn.

Helnaes-stenen, en af de ældste da. runestene, fra Fyn. Har omtr. samme indskrift som Flemlose-stenen.

Helo'dea (gr. *helōdēs* sumpet), *bot.*, d. s. s. vandpest.

Héloise [e'lwi:z], Abailards elskede.

he'lo'ter (gr. *Hello'tes*), Spartas livgneve underklasse, der behandlede med stor hårdhed.

Helphand ['hælfant], *Alexander* (forfatternavn; *Parvus*) (1867-1924), russ.-ty. socialdemokrat. F. i Rusl., 1890 til Tysk. Deltog i revolutionen i Petersburg 1905, flygtede 1906 fra fangenskab i Sibirien; mensejvik. 1910-14 i Konstantinopel. Velstændig; øvede som forf. og tidsskriftudg. bet. indfl. Tyskvenlig under 1. Verdenskrig.

Helpman ['hælpman]. *Robert* (f. 1909), eng. danser og koreograf. en af Sadler's

Wells-ballettens førende kunstnere; interessant koreografi i f. eks. *Hamlet* (1942) og *Miracle in the Gorbals* (1944).
helse (oldno. *heil* sund), sundhed, helbred, er i da. genoptaget (efter no.-sv.) i 19. årh.s sidste halvdel.

Helsingre'en, *Albert* (1854-1943), da. skuespiller og teaterdirektor. Deb. 1872 i No.; kendt som dygtig og initiativrig turnédirektør i Danmark og No. Broder til *Emil H* (1863-1932), da. skuespiller, deb. 1885 i provinsen, 1902-32 en af Folketeatrets frodigste og mest ægte karakter-skuespillere.

Helsingborg, da. stamemåde for Hälsingborg.

Helsingø, da. stationsby (Hillerød-Tivolvejleje), Nordsjælland; 1646 indb. (1945).

Helsingfors, sv. navn på Helsinki.

Helsingin Sanomat (fi: Helsinki's tidende), fi. dagblad, grl. 1904, organ for Ungfinnerne, fra 1918 for Det Nat. Fremskridtsparti. Oplag 1948: 157 000.

Helsingør, da. købstad på Sjælland ved Øresunds smalleste sted;

18 930 indb. (med forstæder 19 739) (1948). Bygninger: Kronborg; St. Olai Kirke (15. årh.); St. Marie Kirke (15. årh.) er en fløj af det gl.

karmelitterkloster (*H-s Alm. Hosp.*), Internat. Højskole, kuranstalt, badehoteller, »Hamlets grav« (forloren turistattraktion) m. m. Industri: skibe, maskiner, øl o. m. a. Havn (statshavn fra 1824), færgeforb. med Hälsingborg.

Købstad 1231, opr. beskyttet af Flynderborg, der lå S f. byen. 1423 opførtes Krogen el. Ørekrog på Kronborgs plads. Ca. 1425 indførtes sundtolden, hvilket gav handelen et stort opsving. Kronborg opførtes 1574-83. Det 17. årh.s krig og epidemier bragte stærk tilbagegang. Opsving i 18. årh., vanskeligheder efter sundtoldens ophævelse 1857. Efter havnens, jernbanernes og fabrikkernes anlæggelse i stærk vækst. (III).

Helsingør Jernskibs- og Maskinbyggeri, A/S, grl. 1881. Har i de senere år bl. a. bygget storebæltets færges til DS og last- og passagerbåde til DFDS. Beskæftigede 1948 ca. 2750 mand. Aktiekap. 8,4 mill. kr. (1948).

Helsingørs Almindelige Hospital oprettedes 1541 som en protestantisk omdannelse af det middelalderlige karmelitterkloster, hvis bygninger det overtog, men for tiden ikke benyttes. 1573-1838 var der til *H* knyttet en latinskole.

Helsinki, sv. *Helsingfors*, Finlands hovedstad og administrationscentrum for Uusimaa (Nyland), på en halvø, der skyder sig ud i Finske Bugt over for Tallinn; 358 000 indb. (1947), heraf 3/4 finsk-talende. Ved Suurtori (Stortorget) ligger en rk. pragtfulde bygninger, bl. a. statsrådets borg, univ.-biblioteket og Suurkirko (Storkyrkan) (alle af K. L. Engel). Ved Rautatientori (Järnvægstorget) ligger den pragtfulde jernbanestation (af Eliel Saarinen (1914)), kunstmuseet Ateneum (finsk maler- og billedhuggerkunst) og det finske nationalteater. Andre bygn: rigsdagsbygningen (1931, arkitekt J. S. Sirén), nationalmuseet, Finlands Bank, brugsforeningen Elanto's enorme bygning, og stadion. S f. byen ligger på en holm fæstningen Suomen-

Helsinki. Suurkirko (Storkyrkan) og universitetsbiblioteket.

linna (Sveaborg). Industri: maskiner, tekstil, trævarer, øl, porcelæn, chokolade o. m. a. Havnen er spærret af is 3-4 måneder hver vinter. Ca. halvdelen af Finlands import, men kun en mindre del af eksporten går over *H*. Den hjemmehørende handelsflåde androg 1944 160 skibe på tils. 161 500 NRT. Jernbaneknudepunkt og lufthavn. Anlagt 1550 (købstad 1640), hovedstad 1812, derefter i stærk vækst. Bombarderet under vinterkrigen 1939-40, febr. 1944 (bl. a. ødelægges univ., jernbanestation og tekn. højskole).

Helsingö [he:ljön], sv. kursted i SV-Västergötland; gytjebæde.

helskuffel, i jagtsproget d. s. s. fuldskuffel.

Helst [hælst], *Bartholomeus van der* (1613-70), holl. maler. Virksom i Amsterdam som portrætmaler. Skyttebilleder; repr. på kunstmus., Kbh.

heltatspolitik, før 1864 bestræbelserne for bevarelse af da.-slesvigsk-holstenske monarki ubeskåret, i mods. til Slesvig-holstenisme og Ejderpolitik, der ville dele riget henh. v. Kongeåen og v. Ejderen. *h* ønskedes af Rusl. og Vestmagterne, men havde liden tilslut. i Danmark. ud over kons. embedsmands- og godsejerkredse.

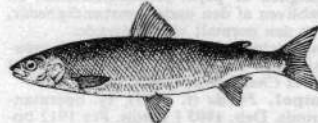
Helsted, *Axel* (1847-1907), da. maler, bl. a. portræt- og genremaler; *Et Frieri*, *Fader og Søn*.

Helsted, *Carl Adolph* (1818-1904), da. komponist og sangpædagog, broder til *E. H.* 1837-84 knyttet til Det Kgl. Teater, først som fløjtenist, senere som syngemester.

Helsted, *Edvard* (1816-1900), da. komponist og violinist; broder til *C. A. H.* 1863-69 koncertmester v. Det Kgl. Teater. Komp. bl. a. balletten *Toreadoren* (1840), 1. akt af balletten *Napoli* (1842), og s. m. *H. S. Paulli* balletten *Blomsterfesten i Genzano* (1858).

Helsted, *Gustav Carl* (1857-1924), da. komponist. Organist. Søn af *C. A. H.* Komponerede korværker, symfoni, kammermusik (strygekvartet i f), fantasisonate for orgel, sange m. v.

helt (*Coregonus lava-retus*), laksefisk, lille

mund m. svage tænder, sølvskinnende, indtil 1/2 m. Vestjyske åer; Mariager- og Randersfjord. Vidt udbredt i N- og

Mellemeur. Mange steder anset spise-fisk, i Danmark dog af mindre betydning.

Heltberg, *Grethe* (f. 1911), da. forfatterinde. Har vundet fortjent yndest ved fl. udpræget kvindelig digtsaml., bl. a. *Portræt af en Pige* (1942) og *Evig Ild* (1944).

heltedigt, d. s. s. epos.

heltetagsn, sagn om helte og navnkundige mænd, der har virket så stærkt på folkefantasiaen, at de har tiltrukket en mængde fremmede sagnstof, hvorved fremkommer store sagncykler, der i reglen intet har at gøre med den hist. personlighed *h*, der i regelen kun kendes gnm. litt. tradition, findes hos alle kulturfolk og hører til verdens ældste, kendte kulturminde, således f. eks. de homeriske digte, Beowulf, Nibelungenlied og det assyriske Gilgamesh-epos.

heltning (*Coregonus abula*), lille, silde-lign. laksefisk. Tandløs. Forekommer i søernes frie vandmasser.

heltoner, det interval, der betegnes som den store sekund, f. eks. afstanden fra c-d.

Hel'tzen, *Eugenius* (1818-98), da. embedsmand. Skarpt kons., antikandinava; nøje knyttet til Chr. 9. Justits- og kultusmin. under Blumme juli 1864, styrtedes v. konflikt m. Nat.lib. marts 1865. 1869-98 stiftamtmand på Fyn.

helto, den færdig udmalede papirmasse, der er egnet til papirfremstillingen.

heltonner fås af rundtømmer ved bort-hugning el. bortsavning af så meget træ, at tværsnittet bliver en firkant, evt. med afrundede kanter (vankant).

Helwân [hel'wa:n], ægypt. kursted 27 km S f. Cairo. Mineralikilder.

helvede (oldno. *helviti* Hels straf), hinsidigt straffested, udviklet af forestill. om de dodes opholdssted, kendes fra fl. rel. efter den egl. antikke epoke, ofte i tilknytning til en etisk frelseslære.

helvedesild (*herpes zoster el. zona*), med., sygdom ved hvilken betændelse af ganglier uden for hjerne og rygmarv fremkalder stærke jagende smerter svarende til nerverne fra vedk. ganglion og endv. et udslet af små blærer (senere skorper) på huden svarende til nervens udbredelse. Smerterne svinder sæd. af sig selv, kan ellers bedres ved operation.

helvedesmaskine, sprængapparat til ødelæggelse af menneske og materiel. Betegn. (eng. *infernal machine*) anv. første gang i 1693, da englænderne Meesters sendte et med krudt og brændstof ladet skib mod søfæstningen St. Malo. Nyere *h* er tidsindstillede.

helvedessten, sølvnitrat.

Hel'veg, *Christian* (1847-1901), da. sindsygelæge. Vandt internat. berømmelse v. beskrivelse af den såk. *H'ske* trekantede base, et nervebundt i rygmarven.

Hel'veg, *Hjalmar* (f. 1886), da. psykiater; 1919 overlæge ved Oringe Sindsygehosp., 1937 ved Rigshosp.s psykiatr. klinik og prof. i psykiatri ved Kbh.s Univ., medl. af retslægerådet. Psykiatr. studier over *Grundtvig* (1918), *H. C. Andersen* (1927) og *Kierkegaard* (1939), psyk. arb. samt lærebog i retspsykiatri (1939). (Portræt sp. 1853).

Hel'veg, *Leopold* (1851-1920), da. landøkonom. Fra 1886 leder af rodrugtforsøgene ved Foreningen til Kulturplantens Forbedring og fra 1893 ved Statens Bevægelige Rodrugtforsøg. *H* har været meget virksom for at skaffe betryggende forhold inden for frøavl og handelen med roefrø.

Hel'veg, *Ludvig* (1818-83), da. præst og kirkehistoriker, elev af Grundtvig. Hovedværk: *Den Da. Kirkes Historie* (1850-70).

Hel'veg-*Larsen*, *Gunnar* (1887-1947), da. journalist 1918-26 red. af »B.T.«, 1926-33 af »Nat. Tid.-Dagens Nyheder«, 1935-41 af »Kristeligt Dagblad«, afskediget efter ty. krav. Foretog derefter foredragsrejser landet rundt og organiserede Norgeshjelpens skole- og fadderskabsindsamlinger. 1945 presseattaché i Stihlm., 1947 legationsråd. Udg. *Stormfulde Dage* (1945).

Helweg Mikkelsen, *Poul* (1876-1940), da. apoteker og arkæolog. Foretog tal-

Lufphoto af Helsingør med havnen. I baggrunden Kronborg.

rige udgravninger på Fyn og fandt bl. a. Ladbyskibet.

Hel'vetia, lat. navn på Schweiz.

hel've'tier, keltisk stamme i oldtidens Schweiz.

Hel've'tiske 'Højslette, andet navn på Schweiziske Bakkeland.

Helvétius [ælvesi'y:s], *Claude-Adrien* (1715-71), fr. filosof. Hans *De l'esprit* (1758) blev brændt af bøden. Efter hans død udkom *De l'homme, de ses facultés et de son éducation* (1772), hvori hævdes, at mennesker er egoister, men at de flestes velfærd er det højeste gode, og at samfundforholdene spiller en stor rolle for opdragelsen.

Helvig, da. dronning, datter af Erik 2. af Sønderjylland, 1340 g. m. Valdemar Atterdag, moder til Margrete.

Hel'xine (gr.), bot., navn på stueplanten husefred.

he-man ['hi:män], amer., egl.: »han-mand«, udtryk for en nærmest overdreven maskulin type.

hemeralopi (gr. *héméra* dag + *opi*), natteblindhed el. tusemørkeblindhed.

Hemero'callis (gr. *héméra* dag + *kállis* skønhed), bot., d. s. s. daglilje.

hemi- (gr. *hémis* halv), halv-.

hemiakromatopsi (*hemi-* + *a* + gr. *chrómá* farve + *-opsi*), halvsidig blindhed for farver.

hemi'anopsi (gr. *hemi* + *an-* + *-opsi*), synsfeildfekter, der viser sig ved blindhed for alt, hvad der ligger til den ene side for en linie lodret gnm. fikationspunktet; kan p. gr. af synsbanernes partielle krydsning i chiasma optræde ved sygdom i hjernens ene nakkelap. Ved hypofyselidelse kan der komme **h** til siderne på hvert øje (skyklapblindhed).

hemi'anæstesi (*hemi-* + *anæstesi*), halvsidig følelsesløshed.

hemocellulaser, d. s. s. cytaser.

hemicelluloser (*hemi-* + *celluloser*), polysakkarider, der i modsætning til cellulose let opløses i 4-5 %atronlind og let hydrolyseres til pentoser og hexososer.

hemi'edriske (*hemi-* + *-edrisk*) kaldes krystaller, der har mindre symmetri end aksekorset, således at kun halvdelen af visse af den holoedriske forms flader fremkommer.

hemikra'ni (*hemi-* + *kranium*), migrene.

hemi'morfe (*hemi-* + *-morf*) kaldes krystaller, der er forsk. udviklede i de 2 ender af en symmetriakse.

Hemingway ['hæmiŋwæ:], *Ernest* (f. 1898), amer. forfatter og journalist. Typisk repr. for mellemkrigstidens desillusionerede, krigsramte mennesker. Indførte en ny poetisk-saglig stil i amer. prosa. Debuterede i Paris 1923 med *Three Stories and Ten Poems*. Udg. året efter *In our time*, noveller om menneskers skæbne i en brutal verden. Hovedromanerne er *The Sun Also Rises* (1926, da. *Solen Går sin Gang* 1941) om ekspatrierede amerikanere og englænders moralske sammenbrud, *A Farewell to Arms* (1929, da. *Farvel til Våbne* 1936), en kærlighedshistorie fra den ital. front, *To Have and Have Not* (1937, da. *At Have og Ikke Have* 1937), hvor **H** søger livsproblemerens løsning ad social-kollektiv vej, og *For Whom the Bell Tolls* (1940, da. *Hvem Ringer Klokkerne* for 1941) om den sp. borgerkrig og den universelle kamp for menneskerettigheder og frihed. (Portræt).

hemiparese (*hemi-* + *parese*), lettere grad af halvsidig lamhed, oftest som følge af hjernelidelse.

hemiple'gi (*hemi-* + *-plegi*), halvsidig lamhed, oftest følge af hjernelidelse.

hemisfære [-'svæ:] (*hemi-* + *sferæ*), halvkugle; *anat.*, sidehalvdelen af den symmetriske storhjerne.

hemlockekstrakt ['hæmlæk-] fås af barken af den nordamer. hemlockgran, der indeh. 7-8% garvestof (tannin), og anv. (især i N-Amer.) til garvning navnlig af såleleder. **h** er tyktflydende, mørkerød og farver læderet rødt.

hemmelige selskaber, sammenslutninger med hemmeligt formål (el. medlemskab) og eksklusive sammenkomster, særlige optagelsesbetingelser og indbyrdes

Ernest Hemingway. Niels Hemmingsen.

Halfdan Hendriksen. Betty Hennings.

kendetegn. I oldtiden og middelalderen mest af rel. art, fra omkr. 1800 ofte polit. (Tammany Hall, Ku Klux Klan). Det kendteste eks. på **h** er frimureriet.

hemmelige videnskaber, magiske pseudovidenskaber: astrologi, alkemi, mantik, teurgi, goetik.

hemmeligt fødede. Indtil 1938 kunne kvinder, der fødte på Rigshospitalets fødeafdelinger, kræve, at deres navn blev hemmeligholdt.

hemmelyd, *fonet.*, d. s. s. spirant.

Hemmer, *Jarl* (1893-1944), sv.-fi. forfatter. Som sidste repr. for den romantiske idealisme stod **H** isoleret i tiden; rel. og moralsk grublen er den fælles inspirationskilde for hans romaner og lyrik; *En man och hans samvete* (1931, da. *Gehenna* s. å.) blev prisbelønnet i nord. romankonkurrence.

Hemmer Hansen, *Eva* (f. 1913), da. forfatterinde. Foruden et forsøg i sociolog. litt.hist., *Digter og Samfund* (1939) bl. a. romanen *Helene* (1944).

Hemming, da. konge 810-12, brodersøn til Gudfred.

Hemmingsen, *Niels* (1513-1600), da. teolog, udd. i Wittenberg, stærkt påvirket af Melancthon, prof. i Kbh. 1543-79, udgav alle de da anv. teol. håndbøger. Teol. stod han bibelhumanismen nær og genoptog traditioner fra før Reformationen. Hans pastoraltal. arb. prægede flere generationer af da. præster. Anslaget for kryptokalvinsk nadverløse blev han 1579 suspenderet, men hans anseelse led ikke derved, og regeringen betroede ham stadig vigtige opgaver (f. eks. bibelrevision). Med rette kaldt Danmarks almindelige lærefader. (Portræt).

Hemmingstedt [-jtæt], landsby i Ditmarsken, hvor ditmarskerne 17. 2. 1500 slog kong Hans og den holstenske adel.

hemning, 1) *fysiol.*, kaldes det forhold, at visse nerverimpulser hemmer et organs aktivitet. F. eks. hemmer vagus (10. hjernenerve) hjertet, og storhjernebarken udsender normalt hemmende impulser til de underordnede reflekscentre. Under alkoholpåvirkning lammes storhjernen hemmende indvirkning, og reflekserne bliver derfor livligere; 2) *psyk.*, nedsat hastighed af psyk. proces (reaktion) el. udebliven af den under omstændigheder, hvor den normalt ville indtræde.

Hémon [e'mɔ:], *Louis* (1880-1913), fr.-canadisk forf. kendt f. sin canadiske roman *Maria Chapdelaine* (1913; da. 1922).

Hempel, *Frieda* (f. 1885), ty. operasangerinde. Deb. 1905 i Berlin. Fra 1912 bosat i New York.

Hempelske Boghandel i Odense, oprettet 1797 af bogtrykker Søren H. (1775-1844). Nuvæ. leder Johs. Weishaupt (f. 1887).

Hempel-Syberg, *Johan* (1837-1929), da. landmand. **H** var initiativrig og virksom organisator af det landøk. foreningsarbejde på Fyn, navnlig på husdyrbrugets (kvægavl- og kontrolforeninger) og mejeribrugets område.

Hemsedal [-da:], nordl. sidedal til Hallingdal.

hemsø, jern el. træklods, som lægges under et hjul for at hindre dette i at løbe rundt; anv. ved jernbaner til under rangering at stande enkeltløbende vogne el. vogntrek samt til sikring af stillestående vogne. **h** består af en på skinnerhovedet hvilende jernsål med et anslag, mod hvilket hjulet støder.

Hemsö, sv. fæstning ved Ångermanälvens munding; anlagt 1917-21.

hemværk, 1) bremse; 2) mekanisme i ur, som bestemmer dets gang v. at overføre regulatorens regelmæssighed på gangværket. Regulatoren, som v. faststående ure kan være et pendul, v. lommeure en spiralfjeder m. et svinghjul, bringer **h** til at gribe ind i gangværket og hemmer dets bevægelse, så det må følge regulatoren; denne modtager omvendt gnm. **h** impulser, hvorved den holdes i gang.

Hemvärnet, sv. frivillige korps, der som del af forsvaret rekrutteres bl. dem, der ikke udtages t. alm. militærjeneste; organiseret fra 1940.

Hendaye [a'da:], fr. badested nær den sp. grænse v. Biscaya-bugten.

Henderson ['hændsən], *Arthur* (1863-1935), brit. politiker; opr. jernstøber. 1903 i Underhuset. 1908-11, 1914-22 fører for Labour Party. 1915-17 i reg., 1924 indenrigsmin., 1929-31 udenrigsmin. Trådte 1931 i opposition t. samlingsreg. 1934-35 præsident f. afruftingskonferencen.

Henderson ['hændsən], *Sir Neville* (1872-1942), brit. diplomat, gesandt i Paris 1928, i Beograd 1929, i Buenos Aires 1935, i Berlin 1937-39. I sin sidste still. førte **H** de forhdl. m. Tyskl., der førte op til 2. Verdenskrig. Skildrer disse i *Failure of a Mission* (1940).

Hendil, *Leif B.* (f. 1898), da. journalist. Siden 1925 knyttet til »Ekstrabladet«, fra 1948 som medredaktør. Under ophold i Sv. okt. 1943-maj 1945 leder af den illegale transportorganisation Da.-Sv. Flygtningtjeneste.

Hendon ['hændən], vestl. forstad til London; 156 000 indb. (1948).

Hendriksen, *Frederik* (1847-1938), da. xylograf, foregangsmand indenfor reproduktionstekn. Grl. 1888 Forening for Boghåndværk, 1893 Fagskolen for Boghåndværk. Publikationer: *Kr. Zahrtmann* (1919), *Frolth* (1920), *En Dansk Kunstnerkreds* (1928) og selvbiografien *Mennesker og Oplevelser* (1910, udvidet 1932).

Hendriksen, *Halfdan* (f. 1881), da. kons. politiker, forretningsmand. Opr. knyttet til dampkibsfæderi; dir. f. A/S Skagen Fiske-Hermetik. Folketingsm. 1924-32, 1943-47, landstingsmand 1932-43. Støttede Christmas Møller i forfatningssagen 1938-39, 1940 formand f. rigsdagsgruppen, okt. 1940-aug. 1943 handelsmin. Fra 1946 admin. direktør for Carlsberg-bryggerierne. 1948 form. f. det Kons. Folkparti efter Fibiger. (Portræt).

Hendriksen, *Hans* (f. 1913), da. indolog. 1947 prof. v. Uppsala univ. i sanskrit og sammenlign. sprogvidensk. Værker om pali og hittittisk.

Henegouwen ['he:nəʊə], flamsk navn på (fr.) Hainaut (belg. prov.).

henflydende, *kem.* Et hygroskopisk stof kaldes **h**, når det v. vandoptagelsen fra luften omdannes til en opløsning.

Hengelo ['hæŋəlo:], by i østl. Holl., prov. Overijssel nær ty. grænse; 46 000 indb. (1947). Tekstil- og maskinindustri.

Hengist og **Horsa** førte sakserne mod Engl. ca. 450.

Hengstenberg [-rk], *Ernst Wilhelm* (1802-69), ty. teolog (G.T.), prof. i Berlin; afviste al rationalisme og liberal teol. og ville genoplive 17. århs ortodoksi.

Henie ['hæni], *Sonja* (f. 1912), no. skøjteløberke. Verdensmester 1927-36, olympisk mester 1928, 1932 og 1936. Siden 1936 filmskuespillerinde i Hollywood.

Hénin-Liétard [e'nɛljɛ'ta:r], fr. by i Pas-de-Calais; 23 000 indb. (1946). Kuldrydning, tekstil- og papirindustri.

Henius, Max (1859–1935), da.-amer. kemiker. 1881 til USA, oprettede i Chicago et gæringsfysiologisk laboratorium, 1891 en bryggeriskole. Var drivkraften i den da.-amer. bevægelse. 1909–12 formand for komiteen til oprettelse af Rebildparken.

henkogning, konservering af levnedsmidler i hermetisk lukkede beholdere v. hj. af ophejning til 80–90° C for frugt el. 100° C for grønsager, kød og fisk.

Henlein ['hɛnlain], **Konrad** (1898–1945), sudetertysk politiker. Dannede 1933 den nazistiske »sudetertyske hjemmefront«, der 1935–38 samlede 90% af ty. vælgere i Tjechoslovakiet, ledet fra Berlin. Efter Hitlers ordre afviste H enhver mulighed for opretholdelse af Tjechoslov. i sept. 1938, blev okt. s. å. ty. rigsstattholder i Sudetenland, men fik i øvr. ikke større betydning. derefter. Selvmord efter arrestation maj 1945.

Henley-on-Thames ['hɛnli ʌn 'tæmz], eng. by ved Themsen SØ f. Oxford; 8400 indb. (1948). Kendt for den ærl. roregatta i juli.

Henna, gl. stavemåde for Anna.

Henna (arab.), slægt af kattehalefam. med 1 art (Lawsonia inermis), en busk med firetalige, gullighvide til teglstenrøde blomster i top. Af bladene fremstilles et farvestof, der anv. af kvinder til rødfarvning af hår og negle.

Henneberg [-rk], ty. grevskab i Nordfranken.

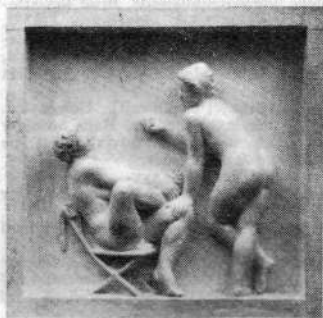
Hennebique [ɛn'bi:k], **François** (1843–1923), fr. entreprenør, opr. landmand og stenhugger. H var den første, der systematisk gennemførte jernbetonens anv. i hele husbygningskonstruktioner.

Hennegau, ty. navn på (fr.) Hainaut (belg. prov.).

Hennessy [ɛn'si], **Jas., & Cie**, fr. cognac-firma, stiftet i 1765 af irlanderne Richard H. Indførte (1860) de kendte kvalitetsbetegn. * og ***.

Henning, Gerda (f. 1891), da. væversker, repræsenteret med fl. arbejder på kunstinstitutsmuseet. Gift med billedhuggeren G. H.

Henning, Gerhard (f. 1880), sv.født da. billedhugger; medl. af »Den Frie Udst.«

Gerhard Henning: *To Piger*. Gips-relief. 1938.

fra 1931. Værker: *Danaë* og *Stående Kvinde* (kunstmus.), *Moderne Pige* og *Siddende Kvinde* (glypt.); statuetter, porcelænsarb., grafik m. m.

Henning-Jensen, Astrid og **Bjarne** (f. 1908), da. filminstruktørerepar. Frembragte 1941–43 en række fortællelige dokumentarfilm. Deb. 1943 med spillefilmen »Når man kun er ung«, senere fulgte »Ditte Menneskebarn« (1946) og »Kristinus Bergman« (1948).

Henning-Jensen, Erik (f. 1887), da. skuespiller og teaterleder. Deb. 1910, siden på turneer og på Dagmarteater, 1914–22 på Odense Teater, 1922 ved Arhus Teater og fra 1923 dets direktør. Dygtig skuespiller og instruktør.

Hennings, Betty (1850–1939), da. skuespillerinde; udd. v. balletten, gjorde lykke i bl. a. Bournonville-partierne. Deb. 1870 som skuespillerinde og fejrede bl. a. triumfer i Ibsens skuespil. Spillede 1879 som den første i verden Nora i »Et Dukkehjem«. 1908 tog hun afsked, men op-

Agnes Henningsen.

Henrik 7. af Engl.

Henrik 8. af Engl.

Henrik 4. af Fr.

trådte hyppigt som gæst, sidste gang i 1930. (Portræt sp. 1860).

Hennings, Wilhelm (1716–94), da. kirurg. Generaldirektør for kirurgien 1760, prof. ved Kir. Akademi, som han tillige med nogle kolleger fik oprettet 1785.

Henningsen, Agnes (f. 1868), da. forfatterinde. Hendes talr. romaner er et åbenhjærtigt bidrag til moderne erotisk kvindespsykologi; typiske er *PolensDatre* (1901), *De Spedalske* (1903) og trilogien *Kærlighedens Arstider* (1927–30); i sidstnævnte er hendes tidl. af Herman Bang påvirkede impressionisme næsten opgivet, men findes atter i hendes Erindringer 1–4: *Letsindighedens Gave*, *Let Gang på Jorden*, *Byn Erobrer*, *Kærlighedsynder* (1943–47). (Portræt).

Henningsen, Erik (1855–1930), da. figur- og genremaler; populære bill. af københavnsk gadeliv, bl. a. *Vagtparaden* (1888, kunstmus.).

Henningsen, Frants (1850–1908), da. maler; besøgte Bonnats skole. Har malet

Frants Henningsen: *En Begravelse*.

portrætter (Frederiksborg), landskabs- og navnlig genrebill., bl. a. *En Begravelse* (1883, kunstmus.).

Henningsen, Hans (f. 1886), da. maler, søn af Frants H; portrætter, bl. a. af kongefamilien.

Henningsen, Poul (f. 1894), da. arkitekt, forfatter og kritiker. Søen af Agnes H. Etagehuse, villaer og fabriksbygninger; har tegnet forsk. stålmebler, *P. H-lampen* (1925) m. m. Udg. og red. af *Kritisk Revy* (1926–28), forf. af *Va mæ kulturen* (1933). Medarb. ved kbh. revyer siden 1929.

Henningsen, Thorkild (1884–1931), da. arkitekt. Banebrydende indsats for rækkehuseens udvikling som moderne boligtype med intim tilknytning til haven. *Bakkehuse* (1921, s. m. Ivar Bentsen), *rækkehuse ved Vanløse Allé* (1923), *Hulgårdsvvej* (1924), *Bernstorffsvej* (1927–28), *Fuglebakkevej* (1928–29) m. fl.

Henok, urtidsperson i G. T., d. s. s. Enok. **henoteisme** (gr. *hên* et + *theós* gud), el. *kathenoteisme*, polyteisme med en hovedgud, fortrin til monoteisme, rel. begreb anv. af Max Müller, nu ude af brug.

Henri [ã'ri], mandsnavn, fr. form for Henrik.

Henriade, La [ã'riãd], episk digt af Voltaire (1723, da. 1818).

Henrichsen [-rek-], **Erik** (1865–1917), da. forfatter. Af hans hist.-polit. produktion mærkes foruden bøger om Hørup og Berg *Mændene fra 48* (1911) og *Mændene fra Forfatningskampen* (1913–14).

Henriette Marie (1605–69), eng. dronning; datter af Henrik 4. af Fr. 1625 g. m. Karl (I.). Hadede parlamentet, måtte 1644 flygte til Fr.

Henrik (d. 1156), Finl.s nationalhelgen; skal være kommet til Finl. på Erik d. Helles liges korstog ca. 1155, martyr, skrinlagt i Åbo domkirke.

Henrik den Stolte (d. 1139) af slægten *Welf, hertug af Bayern* (fra 1126) og *Sachsen* (fra 1137); g. m. Lothar 3.s datter Gertrud, forbigået ved kejservalget 1138 til fordel for Konrad 3.; lyst i rigets acht og afsat.

Henrik, portug. *Henrique* [ã'n'ri:k] (d. 1112), greve af *Burgund* og stamfader til Portugals 1. kongehus (uddød 1383), G. m. Alfons 6. af Castiliens datter Teresa og lensmand i Portugal.

Henrik, sp. *Enrique* [en'ri:k], *konger af Castilien*: Henrik 2. af Trastámara 1369–79 (f. 1334), erhvervede tronen v. kamp med Pedro den Grusomme. - Henrik 3. 1390–1406 (f. 1379), erhvervede De Canariske Øer. - Henrik 4. 1454–74 (f. 1425), trængtes 1465 til side af højadelen. Broder til Isabella.

Henrik, eng. *Henry* ['hænrɪ], *konger af England*, Henrik 1. (1068–1135), reg. 1100–35, søn af Vilhelm 1.; gav det 1. frihedsbrev (charta), styrede røftedigt, fratog broderen Robert Normandiet. - Henrik 2. (1133–89), reg. 1154–89, søn af Godfred af Anjou og H 1.s datter Mathilde. Fik Normandiet 1149 Anjou 1151. Guyenne, Gascogne og Poitou ved ægteskab med Eleonore af Aquitanien 1152. Vandt siden Bretagne og beg. 1171 erobringen af Irland. Genrejste kronens autoritet over for baronerne, men led nederlag mod kirken efter Thomas Becket's drab 1170. Grl. dynastiet Plantagenet. - Henrik 3. (1207–72), reg. 1216–72, søn af Johan uden Land. Svag regent, fik først efter sønnen Edvards (1.s) sejr ved Evesham 1265 bugt med baronerne. - Henrik 4. (1367–1413), reg. 1399–1413, 1. konge af huset Lancaster, sønnesøn af Edvard 3.; afsatte Rikard 2. Forfulgte lollarderne. - Henrik 5. (1387–1422), reg. 1413–22, søn af H 4.; slog franskmændene ved Azincourt 1415. - Henrik 6. (1421–71), reg. 1422–61, søn af H 5. Svag regent (efterhånden sindssyg), lod sig lede af kardinal Henry Beaufort til 1447, derefter af dronningen, Margrete af Anjou. Mistede Fr. på nær Calais 1429–53 og Engl. i Rosekrigene 1455–61. Genindsat kort tid 1470–71 (dræbt). - Henrik 7. (1457–1509), reg. 1485–1509, af huset Tudor, beslægtet m. Lancaster, indgiftet i huset York (Edvard 4.s datter). Endte 1485 Rosekrigene, støttede borgerstanden i den indre genopbygning. - Henrik 8. (1491–1547), reg. 1509–47, søn af H 7. Forte balancepolitik under fr.-sp. krige, bidrog til stærkt opsving i erhvervslivet. Ønske om skilsmisse fra Katharina af Aragonien førte til brud m. paven; H anderkendes af parlamentet som eng. kirkes overhoved 1534. H-s renaissanceanetor og svingen ml. katolicisme og protestantisme afspejles i g. ægteskaber m. Anne Boleyn, Jane Seymour, Anna af Kleve, Katharina Howard og Katharina Parr. (Portr. Henrik 7. og 8.).

Henrik, fr. *Henri* [ã'ri], *fr. konger*. Henrik 1. (1008–60), reg. 1031–60, søn af Robert 2. Afstod 1031 Burgund som len til sin yngre broder Robert. - Henrik 2. (1519–59), reg. 1547–59, fortsatte trods statsbankerot faderen Frans 1.s krig mod Habsburg, vandt 1559 Calais, Metz, Toul, Verdun, opgav Ital. G. m. Katharina af Medici, men foretrak sin elskerinde Diane de Poitiers; forfulgte huguenotterne; dodeligt såret v. turnering. - Henrik 3. (1551–89), reg. 1574–89, konge i Polen 1573–74. Søgte forgæves at standse religionskrigen ved

Fini Henriques. Harald Herdal.

tolerancepolitik; brød 1588 med den kat. liga, lod Henrik af Guise myrde og sluttede sig til Henrik af Navarra; myrdes af dominikaneren Jacques Clément. — Henrik 4. (1553-1610), reg. 1589-1610, søn af kong Anton af Navarra. Ægtede 1572 Katarina af Medicis datter Margrethe måtte under Bartolomeusnatten afsværge sin protestantiske tro; stillede sig 1576 i spidsen for huguenotterne, dumstristet tapper feltherre. Arvede tronen ved H 3.s død 1589, gik over til katolicismen 1593 og fik standset religionskrigen (Nantes-ediktet 1598). Praktisk talt enevældig, førte merkantilistisk politik, på nipet til krig mod Habsburg, da han 1610 myrdes af Ravallac. Udvægt, upålidelig og særdeles selvsvævende; blev i senere fr. tradition til den »gode kong Henrik«. (Portr. sp. 1863).

Henrik 5. kaldtes den fr. tronprætendent *Henrik, greve af Chambord*, sønnesøn af Karl 10. (1820-83).

Henrik, ty. *Heinrich* [-rix], grever af Holsten. Henrik 1., greve 1290-1304, søn af Gerhard 1. — Henrik 2., kaldet *Jernhenrik*, greve 1340-ca. 90, søn af Gerhard 3., condottiere i böhmisk tjeneste 1345, i eng. mod Fr. 1355. Medvirkede til Magnus Smekes fordrivelse 1363, kæmpede mod Valdemar Atterdag 1367, sikrede Schauenburgerne Sønderjylland. 1375. — Henrik 3. (1397-1427, greve 1404-27), søn af Gerhard 6., faldt under et angreb på Flensborg.

Henrik Løve (1129-95), *hertug af Sachsen* 1142, af Bayern 1155, søn af H. den Stolte af Bayern og Sachsen. Udvidede Sachsen ved erobringer fra venderne i forbund med Valdemar 1.; udviklede Lübeck. Udydig mod kejseren, lyst i rigets acht og afsat 1180, fik ved senere forlig Braunschweig og Lüneburg tilbage.

Henrik 1. den Sorte, ty. *Heinrich* [-rix], greve af Schwern 1194-1228, måtte 1214 anerkende Valdemar Sejrs som lensherre, fangede 7. 5. 1223 kongen på Lya, løslod ham 1225 mod en løsesum på 45 000 mark og løfte om ikke at tage hævn og slog ham ved Bornhöved 1227.

Henrik, *hertug af Sønderjylland*. 1364-75, søn af Valdemar 3.; sidste hertug af Abels slægt.

Henrik 'Raspe' (d. 1247), *landgreve af Thüringen*; 1246 modkonge mod Frederik 2.

Henrik, ty. *Heinrich* [-rix], ty.-rom. *kejser* og *konger*. Henrik 1. Fuglefænger (ca. 876-936), ty. konge 919-36, hertug af Sachsen 912, afværgede magyarernes indfald, erobrede Brandenburg 928, tvang kong Gnuza i Sønderjylland til at antage kristendommen. — Henrik 2. den Hellige (973-1024), ty. konge 1002-24, kejser 1014, sønnesøn af H 1., støttede cluniacenserne. Helgen 1146. — Henrik 3. (1017-56), ty. konge 1039-56, kejser 1046, søn af Konrad 2. Ordneede pavestens forhold på synoden i Sutri 1046, støttede kirken og bekæmpede hertugerne. — Henrik 4. (1050-1106), ty. konge 1056-1105, kejser 1084, søn af H 3. Måtte kæmpe hårdt mod fyrsterne og paven, især Gregor 7., som H 1076 afsatte, 1077 ydmygt søgte forlig med i Canossa, siden opstillede en modpave imod og fordrov fra Rom. Pave Urban 2. rejste H-s sønner, først Konrad og siden Henrik imod ham. — Henrik 5. (1081-1125), ty. konge 1105-25, kejser 1111, søn af

H 4. Fortsatte kampen mod pavedømmet indtil konkordatet i Worms 1122. — Henrik 6. (1165-97), ty. konge 1169-97, kejser 1191, søn af Frederik 1., g. 1186 m. Constanza, datter af Roger 2. og arving til Sicilien, som H efter kampe fik 1194. D. under forberedelse til et korstog. — Henrik (7.) (1211-42), ty. konge 1220-35, søn af Frederik 2., der afsatte ham p. gr. af opposition. — Henrik 7. (1269-1313), ty. konge 1308-13, kejser 1312, opr. hertug af Luxemburg. Søgte forgæves at opløse kejsermagten i Italien.

Henrik (d. 1127), vendisk fyrste, søn af Godskalk og Svend Estridsens datter Sigrid, fyrste af Vagrien ved Erik Eje-gods hjælp, i krig med kong Niels; tvunget til fred af Knud Lavard, der blev hans ven og 1129 arvede hans lande.

Henriksen, Elvi, da. pianistinde. Op-trådte 1934-38 i foreldrenes artisttrup og 1938-40 som Elvi Widana s. m. en søster. Et stort mus. talent.

Henriksen, Erik Karl (f. 1902), da. ingeniør, prof. i mekanisk teknologi v. Polytekn. Lærestalt 1943.

Henriksen, Hans P. (1836-1900), da. urmager. Opfandt bl. a. en malkekaskine, en håndskemaskine o. a.

Henriksen, Kai Ludvig (1888-1940), da. zoolog. Bestyrer af Zool. Mus. 3. afd. Arbejder under leddyrenes sammenlign. morfologi, mosefundne insekter og entomologiens hist.

Henriksen, Robert M. J. (f. 1890), da. elektroingeniør. Prof. i elektr. anlæg v. Polyt. Lærestalt fra 1938. Har tillige i elektricitetsrådet udført et stort arbejde for rationaliseringen af Danms. elektricitetsforsyning.

Henrik Skadelår (d. 1134), sønnesøn af Svend Estridsen, tilskyndede Magnus til Knud Lavards drab 1131, faldt ved Fodevig.

Henrikson, Anders (f. 1896), sv. film-skuespiller og instruktør. 1921-35 ved Dramatiske Teatern, siden ved Sv. Film-industri, hvor han som instruktør brød igennem med »Ett Brot« (1940). Har spillet psykologiske karakterroller, ofte med et humoristisk indslag. Gift med skuespillerinden Aino Taube (f. 1912).

Henrik Søfaren, portug. *Henrique o Navegador* (1394-1460), portug. prins, der fra 1418 lod udforske Afrikas kyst til Guineabugten.

Henriot el. *Henriot* [ã'rjo], *François* (1761-94), chef for nationalgarden i Paris 1793-94, tilhænger af Bjerget. Tvang med artilleri konventet til at udlevere Girondens ledere 2. 6. 1793. Guillotineret s. m. Robespierre.

Henriques [-'rekøs], *Alf* (f. 1906), da. litt. historiker; disp. *Shakespeare og Danmark indtil 1840* (1941); desuden mærkes *Svensk Litt. 1900-1940* (1942), *Litteraturforståelse* (1948).

Henriques [-'rekøs], *Axel* (1851-1935), da. forfatter, bedst kendt for sine tal-løse Kbh.-viser, hvoraf et udvalg blev udgivet 1925 under pseudonymet Sganarel. Revuforf. og medarb. ved »Blæk-sprutten« fra 1899.

Henriques [-'rekøs], Carl Bertel (f. 1870), da. jurist, højesteretsadvokat 1906, formand f. Mosaik Troessamfunds repræsentantskab 1930-46; talrige fagl. og filantrop. tillidshverv.

Henriques [-'rekøs], *Fini* (1867-1940), da. komponist og violinvirtuos. 1892-96 medlem af Det Kgl. Kapel. Som komp. viderefører af Gades og Hartmanns romantik, bl. a. i musikken til Drachmanns drama *Volund Smied* (1896; 1943 opført som opera), operan *Stærstikkeren*, balleretterne *Den Lille Havfrue* (1910) og *Tata* (1932), to symfonier, suite for obo og stryger, kammermusik, sange og klaverstykker. (Portræt).

Henriques [-'rekøs], *Marie* (1867-1944), da. malerinde; bl. a. kvaveller og farvelitografier efter arkaisk gr. skulptur med fin forståelse af den skulpturelle form.

Henriques [-'rekøs], *Valdemar* (1864-1936), da. fysiolog, elev af Chr. Bohr. 1911-34 prof. i fysiolog. ved Kbh.s Univ.

Banebrydende arb. inden for stofskifte-fysiologi.

Henriques' øjenvand [-'rikøs-], zink-sulfat-øjendråber.

henry [hæ'ni] (efter den amer. fysiker *Joseph Henry* (1797-1878)), enhed for selvinduktion. I henry (H) findes i en ledning, når der induceres en EMK på 1 volt, når strømmen ændres med 1 ampere pr. sek.

Henry, eng. [hæ'ni], mandnavn, eng. form for Henrik.

Henry [-ri], O., pseud. for *William Sydney Porter* (1862-1910), amer. novelleforfatter, skabte en ny novelleform med sin overraskende slutpointe. *Cabbages and Kings* (1905), *The Four Million* (1906), *Collected Works* 1-12 (1913).

Henrys lov (efter den eng. kemiker *William Henry* (1774-1836)), siger, at absorptionen af en luftart i en vædske er proportional med luftartens partialtryk.

Henschel [hæ'nʃəl], *Georg C. K.* (1759-1835), ty. fabrikant, grl. 1810 i Kassel maskinfabrikken »Henschel & Sohn«, der videreførtes af hans søn K. A. H (1780-1861), og som i årenes løb blev Eur.s største lokomotivfabrik.

hensigt helliger midlet, moralsk princip, som ofte, men fejlagtigt, til-lægges jesuitterne.

hensynsfuld, *gramm.*, da. betegn. for dativ.

hensynsled, *gramm.*, d. s. s. indirekte objekt.

henteskyld, forpligtelse, hvor kreditor selv må afhente den ham tilkommende ydelse hos debitor.

hepar (gr.), lever.

hepa'ri'n (af *hepar*), et koagulations-hemmende stof, polysakkarid, der først fremstilledes af lever, men også findes i andre organer. Findes normalt i små mængder i blodet; tilsat i større mængder hindrer det dannelsen af blodpropper, f. eks. efter operationer.

hepat- (gr. *hepar*, gen. *hepatos* lever), lever-

hepatitis (*hepat-* + *-itis*), leverbetændelse.

Hepburn [hæ'pɜ:n], *Katherine* (f. 1909), amer. filmskuespillerinde. Brød sensationelt igennem med »Pigeboern« (1933), har senere vundet ry som karakterskuespillerinde af intellektuelt mod, tilsnit, f. eks. i »To Mennesker Gor Sig Fri« (1938).

Hepplewhite [hæ'pflwaɪt], *George* (d. 1786), eng. møbelsnedker. Hans arbejder viser en nyklassisk udvikling af de chippendaleske former.

hepta- (gr. *heptá* 7), syv-

hepta'eder (*hepta-* + *-eder*), polyeder med 7 sideflader.

hepta'go'n (*hepta-* + *-gon*), polygon med 7 sider, syvkant.

Heptaméron [æptame'ron] (fr. af *hepta-* + gr. *héméra* dag), fr. novellesamling af Margrethe af Navarra, i efterligning af Boccaccios »Decameron«.

hep'ta'ner (gr. *heptá* 7, *C₇H₁₆*), kulbrinter af paraffinrækken. Teoretisk kendes 9 isomere vædske. Fl. h findes i forsk. petroleumarter.

heptar'ki'et (*hepta-* + *-arki*), tiden 588-829, da Engl. var delt ml. de angelsaksiske kongeriger Essex, Sussex, Wessex, Kent, Mercia, East Anglia og Northumberland.

Hera, i gr. rel. en gudinde af gl. opr. Beskytterinde af kvindens liv og virke, spec. som hustru. I alle H-kulte var et væsentligt ritual et hieros gamos. I den fælles-gr. mytol. er H gudehimlens dronning, Zeus' hustru.

Héradsvötn [h'jæ:raðsvöhtn], isl. flod, fra Hofsjökull til Skagafjörður.

Hérakleion [h'ra'kljón] (gr. folkesprog *Megalóakrastron*, ital. *Candia*, største by på nordkysten af den gr. ø Kreta; 33 000 indb. (1938)).

Herakleopolis, gr. navn på ægypt. oldtidsby, det nuv. Ichnása.

'Hérakles (gr. *Héra'klés*), i gr. rel. den mest udbredte heros, svarende til Herkules i rom. rel. Sagnene om H stammer fra alle egne af Grækenl. og er samlede

for at stille et særligt helteideal op. Et ledemotiv er Heras had til H, hvorved han stadig udsættes for farer og prøver. Allerede i vuggen måtte H kæmpe mod slanger, som Hera udsendte. Som yngling blev H på en skillevej stillet over for to gudinder, dyden og lasten, og valgte den første. Senere måtte H for kong Eurystheus udføre de »12 arbejder«. Fl. sagn handler om, at H grebet af vanvid begår forbrudelser, bl. a. dræber sine tre børn, men senere søger ranselse for skylden i Delfi. For at gøre bod må H tjene som træl hos lydernes dronning Omfale, der lader ham bære kvindedragt og udføre kvindearbejde. Senere vinder H kongedatteren Deianeira til hustru og besejrer kentauren Nessos da denne overfalder hende; for at bevare H-s elskov indsmører Deianeira hans skjorte i Nessos' blod, men det er en gift, der gør H så vanvittig af smerte, at han i sin kvide bestiger et bål. I en vogn stiger han til himmels og indføres hos de olympiske guder af Athene. — I alm. gr. folkelær. opfattes H som frelser og befrier fra ondtd; især var H den mandlige idrætsbevægelses beskytter. H afbildes med bue el. kølle, ofte med løvehuden som hætte, el. nøgen med kort hår, med et overflødigshorn el. med hesperidernes æbler.

Hera'klides, efterkommer af den gr. heros Herakles, fra hvem mange gr. fyrsteslægter regnedes deres herkomst.

Heraklios, kejser i Byzans, reg. 610-41, afsatte Fokas, slog perserne og genvandt Syrien og Ægypten samt Det Hellige Kors, som genopstilledes i Jerusalem. Kæmpede forgæves mod araberne fra 634.

Hera'klit (gr. *Hērakleitos*) fra *Ejesos* (ca. 540-480 f. Kr.), gr. filosof, kaldet »den dunkle«. Hævdede, at verdens grundstof er ilden, men at denne stadig forvandler sig (»alt flyder«), og at forvandleringer sker regelbundet gnm. modsætninger (»krigen er alts fader«).

Hera'klit, østr. byggeplade fremstillet af høvlspåner med cement som binde-middel.

heraldik (mlat. *ars heraldica* heroldskunst), læren om våbener (våbenmærker).

herapa'tit (efter den eng. kemiker W. B. Herapath), krystallinsk svovlsurt jodkinin, der kun tillader een svingningsretning af lyset at passere. Anv. til polarisationsfiltere (polaroid, herotar).

Herát [hæ'ra:t], by i NV-Afghanistan; ca. 85 000 indb. Handelsby med veje til Iran og Sovj.

Hérault [e'ro], 1) 160 km l. flod i Sydfrankrig, til Middelhavet; 2) fr. dept. omkr. 1); 6224 km²; 461 000 indb. (1946). Stor vinavl, saltudvinding.

her'barium (lat. *herba* urt), en samling af pressede og tørrede planter, der, behandlet på rette måde, bevares deres struktur, så de bliver til stor nytte ved bot. studier. De bot. museers vigtigste samlinger er herbarierne. Et af de ældste

bevarede da. h er apoteker C. Heerfordts (1609-79) h.

Herbart, Johann Friedrich (1776-1841), ty. filosof og pædagog. Hævdede i *Hauptpunkte der Metaphysik* (1806-08) en metafys. realisme og søgte i *Psychologie als Wissenschaft neu gegründet auf Erfahrung, Metaphysik und Mathematik* (1824) at udforme en mat. teori for forestillingslivet. Fremhævede i *Umrisse pädagogischer Vorlesungen* (1835) psyk.-s bet. for pædagogikken.

d'Herbelot [dær'blo], *Barthélemy* (1625-95), fr. orientalist. Hovedværk: *Bibliothèque Orientale*, et leksikon over Orientens litt. og hist.

herberg (ty., opr: folkeskjul), institution bestemt til logi og evt. forplejn. med pengevederlag for rejsende, arbejdsøgende og hjemløse. I Kbh. findes 9 h m. 700 pladser.

Herbergsringen, institution stiftet 1930 af civilingeniør *Ove Holm* (f. 1894) gnm. sammenslutning af (1948) 32 ungdomsorganisationer i Danm. Har til formål at støtte og organisere vandbevægelsen gnm. opførelse af vandrehjem (råder over ca. 10 000 køjepladser).

Herbert ['hæ:bət], *Alan Patrick* (f. 1890), eng. forfatter. Medarb. v. Pynch. Romaner: *Secret Battle* (1920), den første realistiske krigsbog, *The Water Gipsies* (1930) o. a. H-s skilsmisse-reform vedtoges af parlamentet 1937.

Herbert ['hæ:bət], *George* (1593-1633), eng. barok-digter af John Donnes skole. Hans rel. digtninge er samlede i *The Temple* (1633).

Herbst, Christian (1818-1911), da. arkæolog og numismatiker, dir. for Nationalmuseet (1885-92) og for Rosenborg (1885-98).

Hercegovina ['hæ:tsæ'gøvina], ty. *Herzegowina*, landskab i Jugoslavien i De Dinariske Alper ml. Bosnien og Montenegro. Hovedstad: Mostar. Fra 7. årh. selvst. fyrstendomme, fra 14. årh. knyttet til Bosnien; 1482 tyrk., 1878 østr., fra 1919 jugosl.

Hercu'laneum (lat.; ital. *Erco'lano*), oldtidsby ca. 7 km SØ f. Napoli. Begravet v. Vesuvus udbrud 79 e. Kr. og 1631. Oven på aflejringerne ligger den moderne by Resina. De første udgravninger foretoges i 18. årh., en systematisk frilæggelse beg. i 1927. Mange af husene har den øvre etage og det meste af træverket bevaret, og indboet står urørt. Desuden ruiner af teater, bibl. og termer. (III.).

Herculano de Carvalho e Araújo [jirku'länuðokär'valjuärrä'uzu], *Alexandre* (1810-77), portug. digter og historiker; førende romantiker.

hercyniske bjerge [-'sy'-] (lat. *Her'cynia* Harzen), del af variskiske foldebjerge strækkende sig fra Centralfr. gnm. S-Tyskl.; hercynisk, også d.s.s. variskisk.

Herzeg ['hæ:tsæg], *Ferenc* (f. 1863), ung. forfatter, har skrevet romaner med emne

fra Ung.s mondene liv, hist. skuespil og lystspil, således *Á Kék-róka* (blåreven) (1917).

herd [här'd] (ty.), arne. Ildsted; 1) bunden i en metallurgisk oven; 2) gulvet i et støberi, dækket med vand (formning på h).

'Herda'1, Harald (f. 1900), da. forfatter. I digtsaml. som *Eros og Døden* (1931). *Nøgne Digte* (1933) og *Nye Digte* (1944) brydes en individuel natur- og kærlighedslyrik med en social kampdiger. Af hans prosabøger, hvis erotiske skildringer er påvirket af Freud, har romaner som *Man Skal Jo Leve* (1934), *Løg* (1935), *En Egn af Landet* (1939) foraget ved hensynsløs realisme; novellesaml. *Bisser* (1933) har højere kunstnerisk kvalitet. *Selvbiografiske værker* fra 1940erne. (Portr. st. sp. 1864).

'Herder, Johann Gottfried (1744-1803), ty. forfatter. Lærerson fra Ø-Preussen, traf i Strasbourg Goethe og kom 1776 som generalsuperintendent til Weimar. H-s åndshist. værk er eet stort opgør med oplysningstiden. Shakespeare og naturpoesien forherliges på bekostn. af den akad. kunstpoesi; *Blätter von deutscher Art und Kunst* (1773), saml. af *Volkslieder* (1778-79). Universalismen afløstes af tanken om den org. helhed (milieuteorien), mest storstilet i *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1784-91). Udviklingen mål er dog overalt humaniteten. H-s impulser bar fruit langt ud over Tyskls grænser (slav. lande, Grundtvig). (Portr. sp. 1870).

Herder'ske forlagsboghandel i Freiburg, grl. 1801 af Bartholomäus H. (1774-1839), kat. forlagsboghandel med filialer overalt i den kat. verden. Har egen skole til udd. af sine medhjælpere.

Hérédia [ere'dja], *José-Maria de* (1842-1905), fr. digter, f. på Cuba; sonettens mester i digtsamlingen *Les Trophées*.

he'reditas (lat.), arv; h 'jacens (lat: liggende arv), selv, som endnu ikke er tiltrådt af arvingen(erne).

heredo- (lat. *heres*, gen. *heredis* arving), nedarvet, arvelig.

'heredo-familier *nerve- og muskelsygdomme* er en stor gruppe lidelser i hjerne, rygmarv og muskler. Deres fælles karaktertræk er, at de optræder i bestemte familier, hvor de nedarves, vistnok efter den Mendel'ske arvelov. De h sygdommes anat. grundlag er ikke nogen betændelse el. svulstdannelse, men en fremadskridende tilgrudning inden for nerve- og muskelsystemet. Vigtigst er en gruppe muskelsygdomme, den fremadskridende myopati el. muskeldystrofi; h nervesygdomme er bl. a. Friedreich's sygdom og Huntington's chorea.

Herford ['hæ:rifəd], by i V-Engl., N f. Severns munding; 32 000 indb. (1948). Trafikcentrum og handelsby. Domkirke fra 11.-16. årh.

herfordsk væb ['hæ:rifəd], stor, kraftig eng. kødrace, rød med hvidt hoved og halsparti, hvide ben. Meget udbredt i Amer. og oversøiske brit. lande.

Herfordshire ['hæ:rifədʃiə], eng. grevskab ved grænsen til Wales; 2181 km²; 124 000 indb. (1948).

he'rero, bantufolk i Brit. SV-Afr. Kvægnomader med kuplede hytter, læderdragt, der for kvindernes vedk. er mærkelig ved en overvældende mængde af jernperler. Under ty. herredomme i SV-Afrika rejste h forgæves oprør og led svære tab, især 1904.

Her'etica (gr.-lat: kætterskrifter), da. tidsskr., grl. 1948; indeholder skønlitt. og ræsonnerende bidrag. Medarb. bl. a. Thorkild Bjørn-

Herculaneum.

Herero-kvinde. (Nat.mus., fot.)

J. G. Herder.

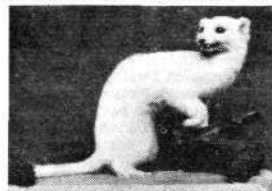
J. D. Herholdt.

- vig (red.), Ole Wivel, Martin A. Hansen, samt (i l. årgang) Paul la Cour.
- Herfelt**, Jens (f. 1884), da. embedsmand. Kontorchef i justitsmin. 1939, dommer i Østre Landsret 1945. 1946 kgl. kommissarius f. konfiskation af ty. og jap. ejendom; jan. 1948 politidirektør i Kbh.
- Herford** [hær'fòrt], ty. by i Nordrhein-Westfalen; 42 000 indb. (1939). Tekstilindustri.
- Herfølge** (lokal udt. [hær'føilø]), da. stationsby (Køge-Næstved); 1023 indb. (1945).
- Hergesheimer** [hærgæshaimær], Joseph (f. 1880), amer. romanforfatter af underholdende romantisk karakter. *Java Head* (1919, da. *Hans Kinesiske Hustru* 1923) og *The Bright Shawl* (1922, da. 1924).
- Herholdt** [hær'hòlt], Johan Daniel (1764-1836), da. læge, første prof. i fysiol. v. Kbh.s Univ., docerede tillige patologi og teor. med. Overlæge ved Frederiks Hosp. 1819-25. Bekendt for sit uheld med »syndaløjmfreen«.
- Herholdt**, Johan Daniel (1818-1902), da. arkitekt. Elev af Hetsch og Bindesbøll. Inden for de hist. stilarter (der hidtil havde haft antikken som grundlag) skabte **H** en nat. retn. (især på basis af N-Ital.s middelald. teglstenarkit.), som hævdede sig i ca. 50 år. **H** havde stor konstruktiv sans, f. eks. er den første større jernkonstruktion i Danm. anv. i det indre af **H**'s første monumentale værk: det gl. universitetsbibl. i Kbh. (1857-61). *Nationalbankens bygn.* (1867-70) og *Odense rådhus* (1881-83, s. m. Lendorff) præges af florentinske byplader, det samme gælder i nogen grad *botanisk lab.* (1890). Har opført mange herregårde, kirker og privatbyggn. og i høj grad virket som restauratør. Vakte s. m. Høysen interesse for Nordens ældre bygningskunst. (Portræt).
- Heribert-Nilsson**, Nils (f. 1883), sv. botaniker og arvelighedsforsker, prof. i Lund fra 1934.
- Herisau** [hæ:'ri:zau], hovedstad i halvkan-tonen Appenzel Ausser-Rhodens, Schw.; 13 000 indb. (1941). Tekstilindustri (bomuldsvær og maskinbroderier).
- Herjolfsson** (nu: *Ikigait*), stedet på V-Grønland, hvor Erik d. Rødes mænd først bosatte sig. Her rejstes kirke og gård på en pynt, hvor en lang række grave fra 14. årh., indeholdende velbevarede mands- og kvindedragter, er blevet undersøgt.
- Herkomer** [hæ:'kò:mø], Hubert von (1849-1914), ty.-eng. maler. Har malet genrebilleder og portrætter bl. a. af *Ruskin* og *Wagner*.
- Herkules** (lat. *Hercules*). 1) i rom. rel. en guddom, der i sin opr. er identisk med den gr. Herakles; i Rom blev **H** købmændenes gud; 2) (efter 1)), stjernebillede på den nordl. stjernehimmel.
- herkulesbiller** (*Dynastes*), slægt af trop. torbister. Hertil de største af alle biller.
- Herkules-hoben**, kugleformet stjerne-hob, under gunstige betingelser synlig med blotte øjne.
- herkulesmyrer**, d. s. s. kæmpemyrer.
- Herkules på skillevejen**. Et gr. sagn beretter, at Herakles (lat. Herkules) på et ensomt sted blev stillet over for to lige loddende kvinder, dyden og lasten, og måtte afgøre, hvem han ville følge. Tale-måden **H** anv. om et vanskeligt valg.
- Herkules Søjler**, søjler i det yderste vesten, if. sagnet rejst af den gr. heros Herakles (lat. Herkules).
- her'ku'lisk** (af *Herkules*), kæmpemæssig.

- Herlev**, da. stationsby (Kbh.-Frederikssund); 5016 indb. (1948). Forstad til Kbh.
- herlighed**, i ældre tid visse rettigheder, der tilkom godsejeren m. h. t. fæstegodset og som ofte forbeholdtes ved salg af dette, f. eks. jagtretten.
- Herlufmagle**, da. stationsby (Ringsted-Næstved); 477 indb. (1945).
- Herlufs'hol'm**, da. kostskole (gymnasium) v. Næstved. Opr. et benediktinerkloster *Skovkloster*, stiftet 1135 af stormanden Peder Bodilsen. Ved Reformationen kom det til kronen og 1560 mageskiftede Fred. 2. gods og bygninger til Herluf Trolle og Birgitte Gjøe, der ved fundats af 23. maj 1565 deraf oprettede »den frie og adelige skole **H**«, den nuv. kostskole. Bygningerne er stærkt forandrede ved ombyggn. 1868-70, middelalderlige er nu kun den anseelige, korsformede kirke, beg. omkr. 1170, samt østfløjen, der er fra 13. årh., med korsgang tilbygget 1502.
- hermafro'dit** (af *Hermafroditos*), individ med både mandlige og kvindelige kønskirtler.
- hermafroditisme** (af *Hermafroditos*), tvekønnethed; det forhold, at hanlige og hunlige kønsorganer er udviklet og fungerer hos samme individ. Forekommer dels som abnormitet, dels normalt hos mange lavere dyr, f. eks. bældorme, lungesnegle, visse muslinger. Blandt hvirveldyr kun hos enkelte fisk. Ofte udvikles de hanlige og hunlige kønsprodukter til forsk. tid, hyppigst de hanlige først (protandri), sjældnere omv. (proterogyni). Hos hermafroditiske dyr finder som regel gensidig befrugtning sted, selvbe-frugtning sjælden. - Hos mennesket er ægte **h**, d. v. s. forekomsten af både testikel og æggestok, meget sjælden. Derimod forekommer tilf. af pseudoh., ved hvilken individet har enten mandlige el. kvindelige kønskirtler, medens udviklingen af de ydre kønsorganer er mangelfuld, samtidig med at de sekundære køns-karakterer står i modsætning til de indre kønskirtler. Hyppigst er mandlig pseudoh.; individet har testikler, men nærmest kvindeligt ydre præg.
- Hermafro'ditos**, gr. *Herma'fròditos* (*Hermes* + *Afrodite*), i gr. rel. et væsen, der i sit legeme forener de mandlige og kvindelige konstegn; opr. et symbol for den yppigt avlende naturkraft, der er overført fra orientalske frugtbarhedskultus.
- hermandad** [æ'rman'da(ð)] (sp: broderskab), spanske byforbund til opretholdelse af landefreden, fra 1200 til Karl 5.
- Hermann**, ty. navn på cheruskeren Arminius.
- Hermann r.**, landgreve i Thüringen 1190, kejser Frederik 1.s søsterson, hjalp Frederik 2. på tronen. Under ham afholdtes sangerkrigen på Wartburg 1207.
- Hermann**, Georg (egl. G. H. Borchardt) (1871-1943), ty. forfatter. Jøde. Blev myr-det under nazismen; skrev Berlinerromaner: *Jettchen Gebert* (1906).
- Hermann**, Aage (f. 1888), da. forfatter og journalist. Mangesidig produktion. *Digit-saml. Bølger* (1922) og *Det Røde Blod* (1938), romanen *Giftgas* over *Kbh.* (1933).
- Hermannlinien** (efter *Hermann* (Arminius)), en af tyskerne i 1. Verdenskrig lagt forsvarslinie fra Tournai i Belgien over Valenciennes (Ø om St. Quentin) til Oise.
- Hermannsson** [-sån], *Haldór* (f. 1878), isl. biblioteksmænd. Titular prof. 1920. Har udg. en række arb. i sameskr. *Islandica* fra 1908 samt det bibliografisk værdifulde værk *Catalogue of the Icelandic Collection bequeathed by Willard Fiske* fra 1914.
- Hermannstadt** [hæ'rman'tat], ty. navn på byen Sibiu i Rumænien.
- Herman'sen**, Carl (f. 1897), da. teolog. Grundtvigianer; 1933-40 valgmenigheds-præst i Ryslinge, fra 1940 provst i Hjør-ring. Knyttet t. modstandsbevægelsen. 1945-47 kirkeminister (Venstre).
- Hermas**, gr.-rom.-forfatter i 2. årh.; angives som forf. af et skrift om boden: *Pastor* (hyrde) (omkr. 140). Det er en række visioner og lover muligheden af »en anden bod« efter syndstilgivelsen i dåben.
- herme** (gr. *hermés*, identisk m. gudenavnet *Hermes*), 1) i gr. rel. en kultsten dannet

som en fritstående fir-sidede pille, foroven forsynet med udarbejdet hoved og hals, på armenes sted fremspringt til at hænge krans på, og på forsidens avlekræftens symbol, en fallos; opr. kultsymbol for guddommen Hermes. Busten er en videre udvikling heraf; 2) *arkit.*, pille el. pilaster, foroven formet som menneskeligt hoved el. (hyppigt i renaissance og barok) som mand- el. kvindeligt overkrop.

herme'li'n (*Mu'stela er'minea*), væselart, ca. 30 cm l., m. sort hale-spids, oversiden

brun om sommeren, hvid om vinteren, undersiden lys. Lever fortrinvis på jorden, navnlig af mus. Vinterpelsen bruges til pelsværk.

hermeli'nskåbe (*Dicra'nura vinula*), spinder; hvide vinger m. sorte striber; larven grøn og hvid. På pil og poppel.

hermeneu'tik [-nòu] (gr. *hermeneu'tiké* fortolkning(skunst)), *teol.*, læren om principperne for bibelfortolkning. I oldkirken var fortolkningen næsten overalt allegorisk, i middelalderen skulle den levere materiale til skolastikkens dogm. tankebygninger. Reformatorer og humanister interesserede sig for tekstens ligefremme mening, klarlagt ved sprogvidensk. midler. Ortodoksien fastholder i læren om verbalinspirationen, at tekstens ordlyd er inspireret af Helligånden og derfor ufejlbar. Denne opfattelse har eftervirkninger i vore dage. Rationalismen opstillede herimod fordringen om en fornuftsmæssig fortolkning, der dog ofte kom til at virke snusnøvnlig og trådte dog rel. indhold fladt. Men rationalismen gav stød til bibelfortolkningens vold-somme udvikling de sidste 75 år; den er nu en omfattende videnskab, der på moderne vis tager alle mulige sproglige, hist., rel.hist. og tekstkritiske hjælpemidler i brug I de senere år har der været stort opgor om denne fortolkningsmåde, som ikke syntes at lade de bibelske teksters ejendommelighed komme til sin ret. Karl Barth og formhistorien har hver på sin vis forsøgt at bryde nye veje, og andre har krævet, at kongenialitet el. intuition el. overhistorisk indsigt skulle bestemme fortolkningen.

Hermengild (d. 585), søn af vestgoter-kongen Liovigild, henrettet for oprør, efter sagnet som katolsk martyr, hvorfra han helgenkåredes 1580, 1814 oprettedes Den Heli. H-s Orden.

Hermes (gr. *Hermés*), i gr. rel. en gud, der stammer fra Arkadien og i sin ældste skikkelse forener uariske, for-gr. elementer med ariske, hellenske, idet **H** både er frugtbarhedsgud, hvis kultsymbol, hermen, er af fallisk karakter, og hyrdegud. Herfra fik karakteren af vejenes gud, hvem man forestillede sig som et gud-dommeligt sendebud, og derfra som gud for samfærdsel, spec. handelssamkvem, og endelig som spec. handelsgud. I den hist. tids. gr. folkerel. en yndet skikkelse, og fik tillagt mange andre områder, blev især ynglingealderens gud, ungdommens sportsgud. I hellenistisk tid blev **H** mysterieguddom i orfiske og gnostiske kredse, som det f. eks. er udtrykt i de hermetiske skr. I tidlig tid blev **H** fremstillet som en ældre, rejsekædet mand, senere som ideale af en kraftig, skøn ung mand ikledt hat og sandaler med vinger, ofte ledsaget af en vædder el. hund.

Hermes, Kbh., gymnastik- og svømme forening, gr. 1874, 1949: 550 akt. medl.

Hermes Trisme'gista (gr: den 3-fold største), senantik betegn. for den ægypt. gud Thot. De hermetiske skrifter er opkaldt efter ham; jfr. hermetisme og hermetik.

herme'tik, især i No. anv. betegn. for

konserves, der er henkogt i hermetisk lukkede beholdere.

her'me'tisk (af *Hermes Trismegistos*, bl. a. alkymiens gud), lufttæt tillukket; strengt afspærret.

hermetiske skrifter, en saml. rel. skrifter, de fleste fra Ægypten, udtryk for en mystisk inspireret rel. fra omkr. 3-400 e. Kr., en hellenistisk frelseslære om at udfri sjælen af dens jordiske fængsel, der meddeles af *Hermes Trismegistos*.

herme'tisme, hemmelige videnskaber, knyttet til dyrkelsen af den Ægypt. gud *Hermes Trismegistos*.

hermitage [ærmi'ta:3], røde og hvide Rhône-vine fra bjergene i Ermitage.

Hermod, i nord. rel. gudernes sendebud, der forgæves rider til Hel for at hente Balder.

Her'môn, Bibelens navn på bjergene i Antilibanon (2759 m).

Her'monthis, Ægypt. oldtidsby, det nuv. *Armanit*; hjemby for guden Monthu; stor-slæde gravanlæg for den hell. Bukhis-tyr, Monthus inkarnation.

Her'mopolis, gr. navn på fl. oldtidsbyer, bl. a. *H magna* i Mellem-Ægypten, hjemsted for Thot-kulten.

Hermouópolis [ær'mu-], gr. by på øen Syros bl. Kykladerne; 21 000 indb. (1938). Hovedstad for Kykladerne. Centrum for handelen i Det Græske Øhav.

'Herne, ty. by i Ruhr-området; 95 000 indb. (1939). Kulbrydning, jernindustri, lodhavn.

'hernia (lat.), brok.

Herning, da. købstad, 34 km SØ f. Holstebro; 17 763 indb. (1948). Industri: uldgarn, trikotage, jernvarer og maskiner. Knappepunkt for banerne Vejle-Holstebro, Silkeborg-Skern og H-Viborg. Opr. landsby (Hørningh), endnu 1840 kun 21 indb. Vækst efter vejenes (ca. 1850) og især banernes (1877) anlæggelse samt hvededyrkingen og industriens gradvise opkomst. Købstad 1913. (Ill.).

Herning Folkeblad, da. eftermiddagsblad (Venstre), grl. 1868 af landstingsmand Thomas Nielsen. Oplag 1948: 10 400.

Her'rodes, familienavn på jød. dynasti; 1) **H den Store** (37-4 f. Kr.), en edomitisk halvøde, som ved romernes hjælp blev konge over Judæa og efterhånden over hele Palæstina, var g. m. Mariamne af Hasmonæerslægten, men dræbte hende i skinsyge. I Jerusalem ombyggede **H** det pragtfulde tempel, som stod på Jesu tid. Jesu fødsel og barnemordet i Bethlehem er if. N. T. sket under **H** d. Store (vor tidsregning er derfor nogle år forkert). Ved hans død deltes riget ml. de 3 sønner Arkelaos, Antipas og Filip; 2) **H Arke'laos** (4 f.-6 e. Kr.) opnåede ikke kongetitel, blev kun etnark (lydførste) over Judæa. Han afsattes af romerne, og Judæa styredes herefter af en rom. landshøvding (prokurator); 3) **H 'Antipas** (4 f.-39 e. Kr.) blev tetrark i Galilæa og Peræa, var g. m. Herodias, som i et tidligere ægteskab havde datteren Salome. If. N. T. bevirkede Herodias Johannes Døberens død. **H** Antipas var i Jerusalem under processen mod Jesus (Luk. 23, 7-13); han afsattes af Caligula og døde i landflygtighed; 4) **Filip** (4 f.-34 e. Kr.), tetrark i landene NØ f. Genesaret Sø, var g. m. Salome (se foran), men ægteskabet barnløst; 5) **H Agrippa** I., søn af Aristobul (en fjerde søn af **H** d. Store), var opvokset i Rom og var ven af Caligula, fik ved dennes gunst år 37 Filip's tetrarki, år 40 tillige Antipas's og af Claudius i år 41 Judæa og Samaria, så at han var konge over hele farfæderens rige. Han lod apostelen Jakob (Zebedæus's søn) henrette og apostelen Peter fængsle, døde pludseligt år 44 i Caesarea (Ap. G. 12); 6) **H Agrippa** 2. (søn af **H** A. I.), herskede over Filip's tetrarki, senere også over dele af Galilæa og Peræa. If. Ap. G. 25-26 fik Paulus lejlighed til at tale til ham.

Her'rodes 'Atticus (101-77 e. Kr.), gr. retor, lærer for Marcus Aurelius, konsul 143, byggede det bevarede Odeon i Athen.

Herodes til Pilatus, løbe fra, ord-

Luftfotografi af Herning.

sprogligt udtryk om forgæves henv. til den ene myndighed efter den anden; dannet efter Luk. 23,7.

herodi'a'nerne, jødisk parti på Jesu tid, som arbejdede for genoprettelsen af Herodes-slægtens kongedømme.

Herodi'an(us) (3. årh.), skrev på græsk Roms hist. 180-238.

He'ro'dias, g. m. *Herodes Antipas* (s. d.).

Hero'do't (gr. *Hērōdotos*) (5. årh. f. Kr.) fra Halikarnassos, hørte til Perikles's kreds i Athen, skrev perserkrigens historie med indledn. om Lydien, Persien og Ægypten, hvortil han samlede stof ved omfattende rejser (da. overs. af K. Hude). Kaldes »historiens fader«.

He'ro'filos (o. 270 f. Kr.), gr. læge, berømt oldtidsanatomi. Dissekerede menneskelig og gjorde fl. vigtige anat. opdagelser; den første, der beskrev tolvfingertarmen.

hero'ider (gr. *hērōs* helt), kærlighedsbrev ml. helte og heltinder. **H** anv. som genre første gang af Ovid, blev meget yndet i 18. årh.

hero'tin el. *diacetylmorfin*, hoste- og smertestillende lægemiddel, medfører let tilvægt og misbrug. Farlig rusgift.

hero'ine, kvindelig heros, især kendt fra gr. sagn.

he'ro'isk (gr. *hērōs* helt), heltemodigt; højstemt; hero'isme, heltemod.

herold [he'rol'] (mlat. *heraldus*, opr. et germ. ord), embedsmand ved riddertidens fyrstehoffer, der tjente som budbringer, udbråbte o. l., og måtte være kender af ceremoniellet og de adelige slægtsvåben; forkynder, bebuder.

Herold [e'rold], *Louis Joseph Ferdinand* (1791-1833), fr. komponist til bl. a. operaerne *Marie* (1826, Kbh. 1830), *Zampa* (1831, Kbh. 1832), *Le pré aux clercs* (1832).

Herold [he'rol'], *Vilhelm* (1865-1937), da. sanger. Deb. 1893 på Det Kgl. Teater. Kammersanger 1901. Oprådte sidste gang i 1915. Lige fremragende operasanger (lyrisk tenor) og romancesanger.

'Heron (sandsynligvis omkr. 80 e. Kr.), gr. matematiker og fysiker, forfatter af fl. fys. og mat. skrifter, hvoriblandt skrifter om landmåling. Heroptræder den efter **H** benævnte formel for arealet af en trekant; den har dog muligvis været kendt før. **H** har konstrueret fl. fys. apparater, deriblandt heron'skuglen, d. s. s. den af kemikere nu anv. sprøjteflaske samt en forløber for dampturbinen.

He'ron'das (3. årh. f. Kr.), gr. digter. **H**-mimer er korte dramatiske billeder fra dagliglivet. Fl. overs. t. da. 1892.

'Hero og Le'ander, gr. sagnsfigurer. L. svømmede hver nat over Hellespont til sin elskede H., ledet af lyset fra hendes lampe. En nat blæste lampen ud. L. druknede, og H. styrtede sig i havet.

hero'on [-'ro:øn] (gr.), helligdom rejst over en heros's grav.

'heros (gr. *hērōs* helt), rel. betegn. for de henfarne fædre som de levede i kulten inden for de antikke kulturer. Ofte repræsenterer **h** bestemte æts- el. erhvervsgrupper, klaner med bestemte opgaver i hverdagslivet og i kulten. Når myterne om **h** løses fra den kultiske sammen-

hæng, udformes de ofte til episke digterværker, og man forestiller sig **h** som helte, der tilkæmper sig guddommeligt liv som halvguder. **H** var midtpunkter for den folkelige kultus, og denne sene **h**-dyrkelse fortsatte i den kristne kirkes helgendyrkelse.

He'rostratos stak 356 f. Kr. ild på Artemistemplet i Efesos for at vinde ry; heraf hero'stra'tisk berømmelse, d. v. s. berømmelse vundet ved skændig handling.

Héroult [e'ru], *Paul* (1863-1914), fr. metallurg og kemiker; den moderne aluminiumindustri grundlægger. Arbejdede også med elektrostål; konstruerede en elektr. smelteovn, **H**-s stålovn.

'herpes (gr. *hērpein* krybe), udslæt af små blærer, fremkaldt af virus, hyppig ved forkølelser. **h** zoster, d. s. s. helvedesild.

herpetolog'i (gr. *herpetón* kryb, slange + *-logi*), læren om krybdyr og padder.

herre, lat. *'dominus*, opr. den frie mand over for hans slaver, så den rom. kejser over for undersåtterne, i middelalderen lensherren over for vasallerne, nu hver mand.

herred, da. distriktsinddeling fra oldtiden, opr. måske militær, i middelalderen især en retskreds om herredstinget. **H** findes også i Sv.

herredag, i tiden før 1660 mode af rigsrådet, navnlig for at pådomme retssager, der indstævnedes for **h** som højesteret. I dagligt tale benyttedes udtrykket: at ride **h** ind om den årl. højtidelige åbning af højesteret i kongens nærværelse.

herredsfoged, fra 14. årh. den kgl. lensmands repr. på herredstinget, fra slutn. af middelald. i praksis dommer på tinget. Kgl. udnævnt under enevælden, i 18. årh. tillige politimester og eflth. taget bl. jur. udd. **h**-embedet ophævet v. retsplejereformen 1916.

herredsting, mode af et herreds beboere til dom og rådslagning i oldtid og middelalder, senere en af herredsfogeden ledet underret på landet, ophævet 1916.

herregård bruges ofte som betegn. for de større gårde (alm. over 12 tdr. hartkorn) i Danm., især for de egl. sædegårde, men bruges også om hovedgårde, navnlig når der hører bondergods under dem.

herrehus, aristokratisk førstekammer i Preussen 1854-1918 m. arvelige medl. og medl. udnævnt af kongen på livstid. Lign. **h** i Østrik 1867-1918.

herreklostre, jordejende klostre, mods. tiggerklostre.

herreløst gods, ting, som ikke er undergivet nogens ejendomsret, og hvis erhvervelse ikke er forbeholdt nogen, som tilf. er ved vildt el. danefæ.

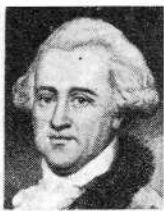
herremoral, *Nietzsches*, betegn. for den nye, livsbekræftende, hensynsløse, magt-udøvende, aristokratiske moral, som han ville indføre i mods. til kristendommens »slavemoral«.

herremænd, fra 13. årh. betegn. for de personer, der gjorde krigstjeneste i st. f. at betale ledingsskat. **H** fik efterh. forsk. privilegier og deres stilling blev arvelig, så at en fødselsadel opstod.

Herrens Salvede, d. s. s. Messias.

Édouard Herriot.

F. W. Herschel.

Heinrich Hertz.

Henrik Hertz.

Herrera [æ'ræ:ra], *Francisco de, den ældre* (1576-1656), sp. maler. Virksom i Sevilla, fra 1650 i Madrid. Velkøbt første lærer. Har behandlet motiver fra helgenhist. Også hans søn Francisco de H den yngre (1622-85) var maler. Udd. i Ital. og fra 1660 bosat i Madrid. Var også virksom som arkitekt (*domkirken i Zaragoza*).

Herrera [æ'ræ:ra], *Juan-Bautista de* (ca. 1530-97), sp. arkitekt. Enevældig embedsmand, fuldførte *Escorial*, lod elever udføre sine udkast (*børsen i Sevilla o. a.*), også ingeniørmæssigt dygtig (*Segovia-broen i Madrid*).

Herrera y Tordesillas [æ'ræ:ra i tordæ-siljas], *Antonio de* (1559-1625), sp. historieskriver. Især kendt for en fremstilling af Amer.s hist. 1492-1554.

Herrer vil **ere i Andersens Rige**, citat fra Chr. Winthers studentersang *Her under Nathimlens Rolige Skygge* (1820).

Herrevad kloster, et af Danm.s berømteste cistercienserklostre, grl. af Eskil i Skåne 1144. Nedlagt 1565.

Herrick [hæ'rik], *Robert* (1591-1674), eng. digter og præst. Hans erotiske og rel. digte er samlet i *Hesperides* og *Noble Numbers* (begge 1648).

Herrick [hæ'rik], *Robert* (1868-1938), amer. forfatter, tidlig repr. for den sociale roman; *The Common Lot* (1904) og *The Memoirs of an American Citizen* (1905, da, 1907) om en hårdkøbt industrimagat.

Herriot [æ'rjo], *Édouard* (f. 1872), fr. politiker. Fra 1905 borgmester i Lyon, 1919 leder for de Socialradikale. Ivrig for internat. forståelse; forstemt. 1924-25, opnåede beg. t. fr.-ty. afspejning (*Dawes-planen*; Ruhrbesætt. afviklet). Styrtet p. gr. af inflationen, søgte forgæves at tage ledelsen 1926, samarbejdede m. Poincaré 1926-28. Forstemt. 1932, afviklede erstatningssagen i Lausanne. Derpå i baggrunden; modsætning til partifællen Daladier. Støttede juni 1940 som deputeretkamrets formand Pétain. I ty. koncentrationslejr efter konflikt m. Vichy. Medl. af nationalforsaml. fra 1945, formand fra jan. 1947

Herrlin [hæ'lin], *Axel* (1870-1937), sv. filosof og psykolog. Skr. bl. a. *Sjælslivets underjordiske værd* (1901) og *Minnet* (1909).

Herrmann, *Wilhelm* (1846-1922), ty. evang. teolog, vist den betydeligste af Ritschs disciple. Ud fra Kants filosofi hævder han rel.s særlige sandhedsværdi uafhængig af videnskaben.

herrnhutterne, d. s. s. Brødremenigheden, opkaldt efter den 1722 grl. koloni Herrnhut i Lausitz.

Herschel [-følj] (eng. [hə:'ʃɪl]), 1) *Frederick William* (1738-1822), eng.-ty. astronom, en af sin tids største. H sleb selv spejle og byggede spejlkiketter, der var langt større og lysstærkere end de tidl., opdagede planeten Uranus, påviste eksistensen af fys. dobbeltstjerner, anstillede de første på iagttagelser grundede undersøgelser over Mælkevejssystemets struktur og gav betydningsfulde bidrag til løsning af problemerne vedr. tågerens natur. (Portræt); 2) Sir *John F. W.* (1792-1871), søn af F. W. H., eng. astronom, har udført undersøgelser vedr. dobbeltstjerner, stjernebøge og tåger, var en af astrometriens pionerer; 3) *Caroline Lucretia* (1750-1848), søster til 1) og hans medarbejder ved talr. astron. undersøgelser.

Herschel-effekt (efter astron. John F. W. Herschel), fot., svækkelse af det latente billede v. bestråling m. infrarødt lys. H

kan anv. v. regenerering af gamle (slørede) plader.

Herschend [hæ'fənt], *Peder* (f. 1881), broder til W. H. da. embedsmand. Stiftamt. i Ribe 1921-37, fra 1937 i Vejle. Nov. 1943-maj 1945 repr. f. da. central-admin. over for ty. overkommando i Silkeborg.

Herschend [hæ'fənt], *William* (f. 1885), broder til P. H., da. jernbanemand, siden 1932 chef for statsbanens 1. distrikt (Sjælland-Falster).

'herse, no. høvdingetitel i middelalderen (under jarlen).

Hersholt, *Jean* (f. 1886), da.-amer. filmskuespiller. Debut på Dagmartheatret, 1908 til USA, 1914 til Hollywood. Har medvirket i mere end 400 stum- og talefilm; har i de senere år vundet sig et stort publikum gnm. sine causerier i amer. radio som »landsbylægen dr. Christian«.

'Hersleb, *Peder* (1689-1757), no.-da. biskop. Tilhænger af den hallenske pietisme. Som biskop i Kristiania fra 1730 en eminent dygtig administrator. Som Sjællands biskop fra 1737 i kamp mod det pietistiske hofparti. Fremragende prædikant. Læstes længe som opbyggelsesfor.

'Hersleb, *Svend Borchmann* (1784-1836), no. teolog, prof. i teol. i Kristiania. Indflydelsesrig præstelærer af kirk. konfessionel type; udgav meget brugte lærebøger i rel. Sluttede sig 1825 til Grundtvig.

Her'son [-], by i Ukraine, ved Dnepsr munding; 97 000 indb. (1939). Flodhavn. Hvedeeksport. Grl. 1778 af Potjomkin. 21. 8. 1941-13. 3. 1944 besat af tyskerne.

Herstal [æ'r'stal], forstad til Liège; 25 000 indb. (1948). Jern- og stålværker. Våbenfabrik.

Hersted'vester, landsby 4 km VNV f. Glostrup. Her Herstedvester radio, der omfatter lokalstationen for Kbh. (255 m, 30 kw), indviet 1934, og Danmarks kortbølgesender (50 kw), indviet 1. 10. 1948.

Her står jeg, jeg kan ikke andet. Gud hjælpe mig. Amen. Luthers svar, da han på rigsdagen i Worms 1521 blev opfordret til at tilbagekalde sin lære.

'Hertervig [-vi:g], *Lars* (1830-1902), no. maler; tilh. Düsseldorfskolen, en af de

L. Hertervig: Gammel Fyreskov, ca. 1865.

mest særpregede, romantiske landskabsmalere i No. Døde sindssyg på fattighuset i Stavanger. Hovedværk: *Gammel Fyreskov* (Stavanger mus.).

Hertfordshire [hæ'tə'fɔ:ʃɪə], eng. grevskab NV f. London; 1637 km²; 588 000 indb. (1948).

Hertha, sen nord. form for Nerthus, opstået ved hrd misforståelse af Tacitus.

Herthas Flak, sandgrund 10 sømil SØ f. Skagens fyr. 9,2 m vand.

'Hertling, *Georg von* (1843-1919), ty. politiker. Tilh. kat. centrum; bayersk forstemt. 1912; nov. 1917 rigskansler, men havde ikke magt over militærledelsen; gik af okt. 1918.

's-Hertogenbosch [sæ'rtə'ɔn'bɔs] (alm. *Den Bosch* [dæn'bɔs]), fr. *Bois-le-Duc*, by i sydl. Holl., prov. N-Brabant ved Syd-Vilhelm-Kanalene; 53 000 indb. (1947). Maskin-, skotejls- og tobaksindustri. Gotsk domkirke (15. årh.).

hertzog (svare til lat. *dux*), oldhøjtysk *herizogo* hærfører; i middelalderen efterh. betegn. for de fornemste territorialfyrster.

Hertzogdomerne, i da. historie hypp. anv. betegn. for Sønderjylland og Holsten (evt. Lauenburg), i modsætn. t. kongeriget Danmark.

hertughat, opr. et virkelig bæret værdighedstegn, senere i udenlandsk heraldik en art rangkrone, ofte erstattet af en bojlekrone.

'Hertwig [-vix], 1) *Oscar* (1849-1922), ty. zoolog. Grl. undersøgelser over befrugtningen og dyrenes fosterudvikling; 2) *Richard von* (1850-1938), ty. zoolog.

Broder til 1), m. hvem han samarbejdede.

hertz [hæ'rts] (efter H. Hertz), fork. Hz., enhed for svingningstal (frekvens), regnet pr. sek.

Hertz [hæ'rts], *Gustav* (f. 1887), ty. fysiker. Har s. m. J. Franck undersøgt sammenstød ml. atomer og langsomme elektroner. Udarbejdet metode til isotopadskillelse ved diffusion. Fik s. m. J. Franck Nobelprisen 1925.

Hertz, *Heinrich* (1857-94), ty. fysiker. Frembragte 1888 elektromagnetiske bølger ved en elektr. svingningskreds og lagde derved grunden til radioteknikken. (Portræt).

Hertz [hæ'rts], *Henrik* (1798 el. 97-1870), da. forfatter. Søen af jødisk bager. Lod sig 1832 døbe og vedgik sit hidtil pseudonym forf. skab, fl. vaudeviller o. a. lystspil samt nogle æstet. læredigte i Baggesens stil, bl. a. *Gengangerbrevet* (1830). Af hans store dram. produktion er det meste blegnet, men den kbh. komedie *Sparekassen* (1836), tragedien *Svend Dyrings Hus* (1837) og det stilistiske troudour-drama *Kong Renés Datter* (1845) hævder sig endnu, ligesom fortællende digte som *Genboen* og *Skriftmålet* samt det bedste af hans stemningsrige refleksionslyrik. (Portræt).

Hertz, *Peter* (1874-1939), da. kunsthistoriker, 1917-31 insp. ved kunstmus. Udg. bl. a. en monografi om *Gerhard Henning* (1931), og om *L. A. Ring* (1934).

Hertzberg [hæ'rtsbæ:rg], *Brita* (f. 1901), sv. operasangerinde (lyrisk sopran). Deb. 1924 i Sthlm.

Hertz-bølger (efter H. Hertz), d. s. s. radio-bølger.

Hertzmann-Ericson, *Gurli* (f. 1879), sv. forfatterinde. Har udg. underholdende noveller og romaner m. realistisk milieuskildr. *Huset med vindskuporna* (1923, da. *Huset med Kvistene*, 1937), *Av jord är du kommen* (1935, da. 1936).

Hertzog [-tso:ʒ], *Frederik Gottlieb* (1821-92), da. billedhugger; elev af H. W. Bissen, for hvem han bl. a. udførte *Apollo* (1844, Kbh.s Univ.); har stiftet det H-ske legat for billedhuggere og kunstmalere.

Hertzog [hæ'rtsɔf] (eng. [hə:'tso:ʒ]), *James* (1866-1942), sydafr. politiker. Boergeneral under krigen 1899-1902, skarpt eng.-fjendtlig leder af nationalpartiet, arb. f. Sydafrikas løsrivelse fra imperiet. Forstemt. fra 1924, samarbejdede fra 1933-34 m. Smuts, afgik 1939 efter forgæves forsøg på (mod Smuts) at bevare neutralitet.

'Hertzprung, *Ejnar* (f. 1873), da. astronom, opr. kemiker, fra 1909 i udlandet. 1935 direktør for observatoriet i Leiden, har udført betydningsfulde arbejder på astrospektroskopiens og astrofysikkens, astrometriens og dobbeltstjerne-astronomiens område.

he'ru'ler, germansk folk, der 3.-6. årh. vandrede rundt i Eur. og bl. a. fulgte

A. Herzen. Theodor Herzl.

Attila til Gallien og (476) Odoaker til Ital. Vendte tilbage til Skandinavien
Hervé [ær've] (egl. *Ronger*), *Florimond* (1825-92), fr. operetekkomponist, bl. a. *Froken Nitouche* (1883, Kbh. Dagmar-teatret 1884).

Herve-øerne [hæ:vi], en gruppe bl. Cook-øerne (i Stillehavet).

Hervieu [ær'vjo], *Paul* (1857-1915), fr. roman- og skuespilforfatter, har behandlet soc. spørgsmål: *Les Tenaïlles* (1895), *L'Enigme* (1901).

Herzegowina, ty. stavemåde for Hercegovina.

'Herzen [-tsøn] (russ. 'Gertsen), *Aleksandr* (1812-70), russ. skribent, tidligt påvirket af Hegels filosofi og Saint Simons utopiske socialisme. Var i 1840'erne fører for den vesteur. orienterede russ. intelligens i skarp strid med slavofilerne. Levede efter 1847 i V-Eur. Øvede stor indflydelse på reformtænkningen i Rusl. gnm. sit tidsskrift *Klokken* (London 1857-63). Udg. sine erindringer 1852-55. (Portræt).

Herzl [hærtsl], *Theodor* (1860-1904), jød. journalist og forfatter, f. i Budapest. Under indtrykket af datidens jødefølgeslægt og antisemitisme kæmpede han for oprettelse af en jødisk stat i Palæstina, blev dermed grundlægger af zionismen. 1897 åbnede han den første zionistkongress i Basel, hvor bevægelsens program fastlagdes. (Portræt).

'Herzog [-tso:k], *Rudolf* (1869-1943), ty. forfatter. Skrev hyggelige, optimistiske romaner: *Die Wiskottens* (1905).

Hesi'o'd (gr. *Hēsiodos*) (omkr. 600 f. Kr.), gr. digter. Skrev *Arbejder* og *Dage* om årstidene og bondens arbejde, iblandet udfald mod H-s bedrageriske broder. *Theogonien* skildrer den gr. skabelses-historie og gudernes herkomst.

Hespe'ria (gr. *Hespe'ria* af *hespe'ra* aften, vest), i oldtiden, særlig i hellenistisk tid, betegn. for de mod V liggende lande, Italien; senere hos romerne navn for Spanien.

hespe'rider (gr. *hespe'ra* aften), i gr. mytol. nattens dotre, vogtere af de gyldne æbler, der skænker evig ungdom.

hesperi'di'n (nylat. *hesperidium* citrusfrugt), glykosid i citrusfrugter.

'Hesperis (gr. *hespe'ra* aften), bot., aftenstjerne.

Hespe'ornis (gr. *hespe'ra* aften, vest + *ornis* fugl), uddød slægt af 1 m høje vingeløse tandfugle; svømmefugl fra N-Amer.; kridttiden.

'Hesperos (gr. *hespe'ra* aften), i gr. mytol. Aftenstjernen (planeten Venus).

Hess, *Markus* (1526-90), kbh. storkøbmand. Blev sin tids største da. handelsmand, til dels v. leverancer t. staten. Led bet. tab efter ca. 1580. Borgmester i Kbh. 1565-89.

Hess, *Rudolf* (f. 1894), ty. nationalsocialist. SA-fører 1921, deltog i Münchenkupet 1923, sad i fængsel s. m. Hitler, Hitlers sekretær 1925, 1933 »Forerens stedfortræder« og medl. af rigsregeringen. Fløj maj 1941 t. Skotl. i håb om at udnytte sine forbindelser til at fremskalde drejning i eng. politik inden det ty. angreb på Sovj. Interneredes, stilledes 1946 for Nürnbergdomstolen, virkede delvis utilregnelig, dømt til livsvarigt fængsel. (Portræt).

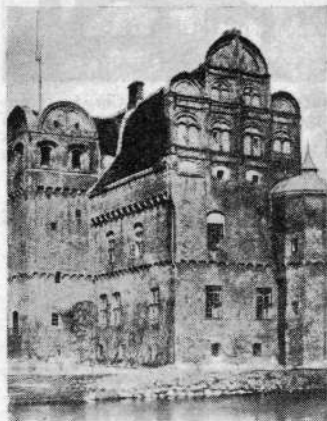
Hess, *Victor* (f. 1883), østr. fysiker. Opdagede ved ballonopstigninger den kosmiske stråling. Nobelpris 1936.

'Hesse, *Hermann* (f. 1877), ty.-schw. forfatter. Skrev ud fra en intens oplevelse

af ensomheden i beg. lyrisk tonede bekendelsesromaner. *Peter Camenzind* (1904, da. 1907). Det elegisk-idylliske fortrængtes af det hektisk-problematiske, *Der Steppenwolf* (1927, da. 1946). Til slut en afklaret humanisme *Das Glasperlenspiel* (1943, utopisk fremtidsroman). Nobelpris 1946. (Portræt).

Hesselager, stationsby (Nyborg-Svendeborg); 541 indb. (1945), med H Kirkeby 805 indb.

Hesselager'gård, hovedgård S f. Ny-

borg. Eenlænget hovedbyg. opført 1538 af kansler Johan Friis, fredet i kl. A.

Hesselager-stenen, d. s. s. Damestenen ved Hesselager.

'Hesselmann, *Bengt Ivar* (f. 1875), sv. sprogforsker. Har især beskæftiget sig med sv. dialekt, sted- og plantenavn samt alm. lydhist. *Omljud och brytning* (1945) (med nye synspunkter).

Hesselø, ø i Kattegat, 27 km N f. Hundestej; 0,7 km²; 19 indb. (1945). 20 m højt fyr.

Hessela, *Peder* (f. 1900), da. forfatter og kritiker. Bl. a. skrevet essaysamlingen *Vor Tids Digtere* (1926) samt bøger om *Tolstoj* (1928) og *Marie Bregendahl* (1939).

'Hessen, ty. land i USA-zonen med hovedbyerne Frankfurt a. M., Darmstadt, Wiesbaden (hovedstad) og Kassel; 24 500 km²; 4 042 000 indb. (1946). Består af det tidl. Hessen(-Darmstadt) og den tidl. preuss. provins Hessen-Nassau. -Historie. **H** er opkaldt efter de oldgerm. chattrer. Fra 1292 rigsfyrstendømme, fremtrædende fra ca. 1500; reformeredes under Filip af H, arvedeltes 1567, fra 1604 i linierne Hessen-Kassel (Kurhessen; indlemmet i Preussen 1866) og Hessen-Darmstadt (republik 1918); 1946 på ny forenet i H.

Hessen-'Darmstadt, tidl. navn på storthertugdømmet (fra 1918 republikken) Hessen.

Hessen-'Kassel el. *Kur'hessen*, tidl. ty. stat, fra 1803 ty. kurfyrstendømme, 1866 indlemmet i Preussen som prov. Hessen-Nassau.

Hessen-'Nassau, tidl. preuss. provins, 16 847 km²; 2,7 mill. indb. (1939). Omfattede de 2 distrikter Wiesbaden og Kassel. 1946 del af Hessen.

'hessian (eng., egl. fra *Hessen*) el. *Jute-lærred*, lærredsvævede jutestoffer i forsk. kvaliteter; anv. til sække, madrasser, vægbeklædning. De finere sorter væves især i Skotland.

hessisk flue (*Maye'tiola de'structor*), galmyg, larven i kornarter. Mange steder alvorligt skadedyr, dog ikke i Danmark.

hest, gymnastikredskab, der består af en krop, der er ca. 30 cm tyk, 30 cm høj og 150-180 el. 195 cm l. Ved hj. af 4 forskydelige ben kan højden varieres. Midt på kroppen er anbragt på tværs to 20 cm høje håndtag. Anv. til håndstående øvelser og overspring.

heste, zool., a) (*'Equidae*), fam. af uparret-tåede hovdyr, ejendommelige ved, at kun een tå, den midterste, er til stede. Hovedet langt, kindtænderne højkronede,

Rudolf Hess. Hermann Hesse.

fortænderne mejselformede m. en dyb tværfold. Af forsteningslund kan man rekonstruere en udviklingsrække fra den tidl. tertiærtids h m. 4 fortaer og 3 bagtaer til nutidens h med een hov. Til h hører zebraer, æsler og egl. h, ml. hvilke grupper der ikke er noget skarpt skel; b) (*Equus*), egentlige h omfatter foruden forsk. vildh (kiang, kulan, tarpan og den asiat. vildh) tamh. Denne synes først at være tæmnet hen mod år 2000 f. Kr. og er således vort yngste husdyr. Den afviger forholdsvis lidt i bygning fra vildh. Nutidens tamh er sandsynligvis opstået af forsk. vildh, formentlig navnlig tarpanen og den asiat. vildh og findes ud over hele Jorden i et meget stort antal af yderst varierende størrelse og type.

Hesteaavl (tillæg og opdrætning af heste) går navnlig ud på at fremskaffe de bedst mulige hingste, da en hingst har et langt talrigere afkom end en hoppe. Som vigtige led i det organiserede hesteavlsværk kan nævnes: hesteavlsværgninger, kåringer af hingste og hopper, dyrskuepremieringer, afkomspremieringer og stambogsføring. I Danmark drives der foruden ved de to nat. racer, den jyske hest og frederiksborghesten, avl med en række udenlandske racer. Som udtryk for racefordelingen kan nævnes, at der ved tællingen i 1944 i hele Danmark fandtes følg. antal hingste: jyske race 873, belgiere 1357, andre og blandede svære hingste 165, frederiksborgere 279, oldenborgere 254, fuldblodsrace 81, travere 117, nordbagger 275, andre og blandede lette hingste 362. (III. se de enkelte racer.) Hestehold spiller en bet. rolle i praktisk talt ethvert da. landbrug. I byerne har h nu under normale forhold kun sportslig interesse. Der fandtes i Danmark (1947) 601 000 heste (1948: 537 000 i landdistrikterne), deraf ca. 30 000 i bydistrikterne. 1939 var bestanden ca. 594 000 heste.

Hestefodring. Hestens foderbehov varierer efter hestens størrelse, temperement, arbejdsydelse og arbejdets tempo. Havre og hø er fortræffelige fodermidler til heste, navnlig hvor det drejer sig om ride- og køreheste. Landbrugsheste og andre heste, hvis arbejde oftest foregår i skridt, kan udmærket fodres forsvareligt med roer og andet fyldende grovfoder som hovedemner.

hesteavlsværgninger, sammenslutninger af hesteopdrættere, der i fællesskab anskaffer og benytter kostbare hingste. 1947 fandtes i Danmark 416 h med ca. 30 000 medl. og 625 hingste. h modtager et mindre statsstøtte.

Hesteavls Fremme, Foreningen til den Ædle, Danm.s jockeyklub, grl. 1859, afholder væddeløb på Klampenborg galopbane, driver stutier og importerer fuldblod fra Engl. og Frankr. Ca. 450 medl.

hestebremse (*Gastrophilus 'equi*), sort og brun bremse, lægger æg på hestes

Æg, larve, puppe og udviklet hestebremse.

forben; ved at slikke sig får hesten larverne ned i maven, hvor de forbliver,

indtil de ved forpudningen føres ud med ekskrementerne. Pupperne i jorden.

hestebønne el. *bønnevikke* (*Vicia faba*),

bælgplante med store, svampede bælg med 2-6 flade frø og kantede stængler. Giver lige så stort frøudbytte som ærter og vikker. Frøene indeholder 44% kvælstoffri ekstraktstoffer, 19,3% renprotein og 1,2% fedt. 1 kg h = 1 foderenhed. h dyrkes kun i meget ringe udstrækning i Danmark og lykkes bedst på sunde kultiverede mose og marskarealer.

Hesteeksporthvalg, Landbrugsmi-
ministeriets, nedsat 1936, rådgivende og administrerende organ med henblik på afsætning af heste på det udenlandske marked.

hesteflu (*Hippo'bosca e'quina*), vinget lufslue. Ret alm. på heste.

hestegang anv. i tidl. tid meget til overførsel af hestekraft til stationære maskiner; er nu de fleste steder afløst af elektr. drivkraft.

hestegræs (*Holcus*), slægt af græsfam., flerårige topgræsser med toblomstede småaks. 8 arter, i Danmark, er to alm. vildtvoksende, den ene er fløjlsgræs.

hestehakke, radrenser, til hestekraft.

hestehale (tyrk. *tuğ*), 1) i gl. Tyrki et hæderstegn. h fæstedes til forgyldt halvmåne og bæres på stang som fane. En pasha førte op til 3 h, sultanen 6; 2) *bot*, d. s. s. vandspir (Hippuris).

hestehave, ældre betegn. på et jordstykke, især i skov, der brugtes som græsningsplads for heste.

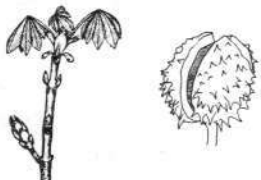
hestehov (*Peta'sites*), slægt af kurvblomstefam. med store, hjerte- el. nyreformede blade. 14 arter, i Danmark, 3, der blomstrer i det tidl. forår. Den ene, *tordenskræppe* (*P. ovatus*) forekommer hist og her i mængde langs åbredder.

Hestehoved, Falsters østligste pynt; fyr. **hestehår**. Hestens hale- og mankehår er en bet. handelsvare; de længste og lyse halehår (over 60 cm), der er de dyreste, anv. til violinbuer, til plaider og bouclé-tæpper. Af de kortere halehår og mankehårene fås krøllhår el., ved ompindning med bomuld, h-garn (væves til hårdug).

hesteige (*Au'lastomum 'gulo*), grønsort, godt 10 cm l. igle, lever af smådyr. Alm. i Danmark.

hestekampe ml. hingste, islandsk folkeforlystelse i middelalderen.

hestekastanie (*'Esculus*), slægt af h-fam. Træer med fingrede, mods. blade, hvide el. røde blomster i top. 16 arter,

Gren og frugt af hestekastanie.

alm. h (*'Æ. hippo'castanum*) med hvide blomster, hjemmehørende i Grækenland og Kaukasus, alm. i Danmark, som park- og allétræ. Også en rød blomstret art fra Amer. dyrkes.

hestekraft, fork. HK., enhed for en bestemt arbejdsydelse pr. tidsenhed el. effekt. 1 HK = 75 kgm/sec. el. 736 watt.

hestemakrel (*'Caranx tra'churus*), ma-

krellign. fisk af pigmakrellernes fam. Store pladefisk, skæl langs sidelinjen. Eur.s V-kyst, nu og da i Danmark.

Hesten, folkeligt navn på Chr. 5.s rytterstatue på Kongens Nytorv, udført af den fr. billedhugger A. C. l'Amoureux, støbt i bly og forgyldt, opstillet ca. 1688. Nu erstattet af broncekopi af E. Utzon-Frank, udført 1940-41.

Hesterbjærg, bakkedag ved Slesvig. Hvor grev Gerhard 3. af Holsten 1329 slog den jyske væbnerhær.

hestereje (*'Crangon vul'garis*), lille reje-

art, bliver ikke rød ved kogning. Førreste benpar m. gribeklo. Alm. v. da. kyster.

hesterive, redskab, der består af en ramme, båret af to færdselshjul, og forsynet med lange, bøjleformede rivetænder, som ved en særlig mekanisme kan løftes alle på een gang, så at tænderne slipper det sammenrevne materiale. h benyttes til samling af hø og spildte strå på stubmarkerne.

hestesko beskytter if. folketroen mod onde magter, fordi den indeholder stål, der har magiske, afværgende egenskaber. I moderne overtro er h lykkebringende.

hesteskomagnet, en magnet bøjet i hesteskoform, så at begge polerne kan virke på samme jernanker, hvorved magnetens bæreevne forøges.

hesteskosø, sø dannet af en slangebugtet flod ved afspærring af en serpentine.

Hesteskovandfaldet, del af Niagara.

hesteskærere, i ældre tider de lægfolk, der foretog kastration af hingstene.

hesteskånere, kraftige fjedre, som indskydes i skaglerne, hvorved for hårde stød i hestens bringe afbødes.

hestetunge (*Mer'tensia*), slægt af rubladfam.: strandh. (M. maritima), en glat og blådugget plante, er i Danmark fundet ved Nordjyllands kyst. Arktisk art.

hestgarden, livgarden til hest.

Hestia (gr. *he'stia* arne), i gr. rel. arneilden som kraft og som guddom. Arnen var hjemmets rel. midtpunkt, og ilden på arnen udtryk for hjemmellighedens idé, der personificeredes som en gudinde, hvis karakteristiske træk er jomfruelighed, svarende til ildens renhed og hjemmets ukrænkelighed. Også hele folket havde en sådan fælles arne i Prytaneion.

Hestmannøy [-øi], no. ø under polar-kredsen; 13 km²; 188 indb. (1930). H har navn efter et 568 m h. fjeld, Hestmannen, der ligner en rytter med kappe over skuldrene.

Heston and Isleworth [hæstn ønd 'aizl'wəθ], vestl. forstad til London. 106 000 indb. (1948).

hetero- (gr. *heteros* anden), uens, forskellig, vekslende.

heteroau'xi'n (*hetero- + auxin*), d. s. s. indolyddikesyre (β-).

hetero'cerk [-s] (*hetero- + -cerk*), betegner hos hajer o. a. fisk, at hvirvelsøjlen i halen er kraftigt opadbøjet.

heterocykliske [-o'sy-] (*hetero- + cyklisk*) kaldes kem. forb., hvis molekyler indeholder en ring, dannet af uensartede atomer.

hetero'doks (*hetero- + -doks*), bruges om opfattelser, der afviger fra kirkelæren (mods. ortodoks).

hetero'dont (*hetero- + -dont*) kaldes et tandsæt, hvis tænder er indbyrdes

forsk. (fortænder, hjørnetænder kindtænder) mods. et homodont, hvis tænder alle er ensartede.

hetero'dynamtagning (*hetero- + gr. dynamis* kraft), radiomtagning med anv. af mellemfrekvens.

heteroga'me'ter (*hetero- + gameter*), 1) uens store kønsceller (anisogameter), mods. isogameter; 2) kønsceller, der medbringer forsk. arv i henseende til kønsbestemmelsen.

hetero'ge'n (*hetero- + -gen* ²), uens artet, fremmed; mods. homogen. I *ke'mien* kaldes en stofblanding **h**, når den er så grov, at dens enkelte bestanddele kan skelnes (med øjet, mikroskop el. lign.).

hetero'genea, *gramm.*, ord, der i flertal har andet køn end i ental, f. eks. lat. locus: sted, som er maskulinum, men i flertal ofte er neutrum: loca.

hetero'gese (*hetero- + -gense*), d. s. s. mutation.

hetero'gø'ni' (*hetero- + -goni*), betegner et regelm. skifte ml. forsk. udseende generationer m. forsk. former for konnet forplantning, oftest ml. parthenogenetiske og biseksuelle generationer (bladlus, blad-hvepse, dafnier, hjuldyr), sjældnere ml. tvekkønnede og særkkønnede generationer (visse rundorme).

'heteroinfektion (*hetero- + infektion*), smitteoverførelse fra en smittekilde uden for patientens eget legeme, mods. autoinfektion.

hetero'klise (*hetero- + gr. klisis* bøjning), *gramm.*, bøjning af ord, hvis former dannes af forsk. ordstammer: god - bedre - bedst, el. med endelser af forsk. systemer: mennesker - menneskene.

hetero'kliton (gr.), ord der har hetero-klise.

'heterokromoso'mer (*hetero- + kromoso'mer*), d. s. s. allsomer.

heteromor'fi (*hetero- + -morfi*), d. s. s. polymorfi.

heterono'mi' (*hetero- + -nomi*), andres foreskriven af love for ens villen og handling; mods. autonomi.

heteropla'si' (*hetero- + gr. plasis* danelse), *med.*, abnorm vævsdannelse.

heteropla'r binding (*hetero- + polar*), *kem.*, kaldes den binding (tiltrækning), der er ml. modsat elektr. ladede ioner el. molekyledele.

'heteroseksualisme (*hetero- + seksual + -isme*), normalt indstillet kønsdrift rettet mod det modsatte køn.

heterosis (gr. *heteros* forskelligartet), krydsningsfrodighed.

heterospo'r (*hetero- + gr. sporá* sæd), *bot.*, karsporeplante med større sporer, der udvikler hunlige forkim, og mindre sporer, der udvikler hanlige forkim. Eks: dværg-ulvefod, brasenføde og vandbregner.

heterosty'li' (*hetero- + gr. stylos* søjle, blomstergriffel), det forhold, at en plante har 2 slags blomster, nemlig nogle m. lang griffel og korte støvdragere, og andre med kort griffel og lange støvdragere, f. eks. kodriver og boghvede (kattehale har end- og 3 slags blomster). Ved denne and-ning af griffel og støvdragere vanskeliggøres selvbestøvning.

hetero'tro'fe (*hetero- + gr. trofos* nærende) kaldes organismer, der ikke kan leve udelukkende af uorganisk stof. Hertil hører alle dyr og svampe, de fleste bakterier og enkelte blomsterplanter. h planter behøver ikke at være grønne, men får næring ved at være rådpflanter (talrige svampe, reder) el. snylteplanter (sygdomsbakterier, skælrod, nælde-silke).

heterozy'gote [-sy-] (*hetero- + zygoté*), uensdobbelt anlægspræget individ, der gm. fornædrenes kønsceller har modtaget forsk. arv. Har kønscellerne bragt f. eks. generne A resp. a, skrives **h** som Aa, og den vil give et spaltende afkom (sml. arvelighed).

Het IJ [ət'æi], Amsterdams red i IJselmeer (Zuidersøen).

hetman, russ. *ata'man* (egl. ty: hovedsmand), titel på kosakhøvding; i Polen gl. titel på feltherre.

he'to'l, kanelyrens natriumsalt, anv. i med. som middel mod tuberkulose.

Hetsch [hætʃ], *Gustav* (1867–1935), da. musikkritiker; 1892–1925 ved »Nationaltidende«. Skrev biogr. af *Haydn* (1900), *Beethoven* (1902) og *Heise* (1926), oversatte operatekster m. v.

Hetsch, *Gustav Friedrich* (1788–1864), tyskfødt da. arkitekt. Indvandrede 1815; blev 1822 prof. v. akad., 1828–57 kunstnerisk leder af Den Kgl. Porcelainsfabrik, 1844–57 direktør for Mustun. Skole. Stor bet. for kunsthåndværkets udvikl. i Danm.; har udf. talr. tegn. til møbler, guld- og solvarb., porcelen og terrakottaer. Den indv. *udsmynk.* af det 1828 fuldf. *Chr. borg slot*. Bygn.: *synagogen i Krystalgade* (1833), den kat. *St. Ansgars Kirke* i Bredgade (1841–42), begge Kbh., nogle privathuse og herregårde.

hetz [hæts] (tv.), opheidsene propaganda.

Hetzler-Bühler test, et af de østr. psykologer H. Hetzler og Ch. Bühler udfordret system af udviklingsprøver anvendelige på børn for skolealderen.

he'tærer (gr. *he'tairai* veninder), betegn. især for højtiddannede demimonder i det gl. Grækenl.; **h** spillede en stor rolle i selskabslivet (f. eks. *Aspasia*).

heta'risme (af *hetære*), d.s.s. promiskuitet.

Heuch [höik], *Johan Christian* (1838–1904), no. teolog. Fra 1889 biskop i Agder. Luth.-ortodoks, påvirket af Kierkegaard, bekæmpede åndradikalismen (brandesianismen) og den beg. liberale teol. Fremkaldte med *Mod Strømmen* (1902) den no. kirkestrid.

Heuchera [høi'k] (efter den ty. botaniker J. H. Heucher (d. 1747)), slægt af stenbrækfam. Stauder med klase- el. aksformet blomsterstand. 27 arter i N.-Amer. Fl. arter dyrkes i da. haver.

Heurman'n [høiar], *Georg* (1723–68), da. kirurg og fysiolog. Prosektor 1748, prof. v. univ. 1760. Bet., selvst. forsker. Udg. en operationslære i 3 bd. (1754–57), en fysiologi, påvirket af Haller, i 4 bd. (1751). Den første i Skand., der foretog stæropationer efter Daviels metode.

heureka [høu'k] (gr. *jeg har fundet det*), udbrud v. løsningen af et vanskeligt problem (Arkimedes skal have udbrudt »hø« da han opdagede Arkimedes' lov).

heuri'stik [höu-] (gr. *heuriskein* finde), opfindningst; heu'ris tisk metode, undervisningsmet., der fører eleverne til selvstændigt at finde vidensk. beviser.

Heusler [høys-], *Andreas* (1865–1940), schw.-ty. germanist. Har især beskæftiget sig med den ældre germ. digtn. *Nibelungensage* og *Nibelungenlied* (1921), nord. *Atlisl. Elementarbuch* (3. udg. 1932) og metrik *Deutsche Versgeschichte* (1925–29).

Heusler-legeringer [høis-], ferro-magnetiske legeringer med 4–15% aluminium, 54–56% kobber og 16–30% mangan; opfundet af den ty. kemiker Conrad H. (f. 1827).

Hevea, slægt af vortemælkefam. Træer med mælkesaft og trefingrede blade. Et par arter, der dyrkes overalt i troperne, er de vigtigste kautsjuktræer.

Hevesy [hævæs], *Georg de* (f. 1885), ung. fys. kemiker. 1920–27 og 1934–43 medarbejder ved Bohrs institut i Kbh. 1927–34 prof. i Freiburg. Fra 1943 i Sthlm. Sv. statsborger. Opdagede i 1922 s. m. D. Coster grundstoffet hafnium. Udarbejdede indikatormetoden, hvorved radioaktive isotoper benyttes som indikatorer ved undersøgelse af kem., biologiske og fysiologiske processer. Nobelpris 1943. (Portræt).

Hewitt [hju:it], *Henry Kent* (f. 1887), USA-admiral. Ledede landgangen i Marokko 1942, Sicilien 1943, Salerno 1943 og S-Frankr. 1944. 1945 chef for USA-flådestyrker i Eur.

Hevring'hol'm, tidl. hovedgård ØNØ f. Randers, 1355–1571 stamsejdede for slægten Rosenkrantz, 1697–1783 stamhus i slægten Friis (Beck-Friis). Hovedbyggn. fra 1801.

hex-, se også heks-.

he'xode (gr. *heks* 6 + *hodos* vej), elektronrød med 6 elektroner: glødetråd, anode og 4 gitre derimellem. Anv. i radiomodtagere.

Hexo'ge'n, trimety'le'nitritramin, nyere, højeksplosivt sprængstof, fremst. ved

nitriering af heksametylentetramin. Smp. 200° C.

Heyde el. *Hejden* [hæida], *Jan van der* (1637–1712), holl. maler; har malet arkitektbilleder, især byprospekter. Udg. en bog om brandsprøjter (1690). *Huse ved en Kanal* (kunstmus., Kbh.).

Heydrich [hæidrix], *Reinhard* (1904–42), ty. nationalsocialist. Marineofficer, fra 1931 fremtrædende inden for SS, fra 1934 Gestapochef i Berlin, ledende i opbyggn. af Gestapo, 1936 chef for sikkerhedspolitiet. Afviste 1941 v. Neurath som rigsprotektor for Böhmen og Mähren, hvor han med hensynslo brutalitet søgte at slå uroen ned. Død juni 1942 efter attentat, gennemført 27. 5. af tsech. faldskærmsfolk fra London.

Heyerdahl [hæi'ørda:l], *Hans* (1857–1913), no. maler; elev af akad. i München og Bonnat; hovedværker: *Adam og Eva* og *Døende Barn*, købt af den fr. stat; portrætter og landskaber m. m.

Heyman [hæi-], *Philip Wulff* (1837–93), da. forretningsmand. Stiftede 1873, bl. a. s. m. Tietgen, Tuborgs fabrikker, som **H** fra 1880 ledede og koncentrerede om ølproduktion.

Heymans [hæimans], *Cornelle* (f. 1892), belg. læge og farmakolog. Arbejder over åndingens og kredsløbets regulation. Nobelpris 1938.

Heymans [hæi-], *Gerard* (1857–1930), holl. filosof. Skr. bl. a. *Gesetze und Elemente des wissenschaftlichen Denkens* (1890). For kæmper for psykisk monisme.

Heyne [hæino], *Moritz* (1837–1906), ty. sprogforsker. Kendt for sin *Deutsches Wörterbuch* 1–3 (1899–1903).

heynit [hæi'nit], en nåleformig struktur, som opstå i stål, der herdes ved opvædning og under afkølingen holdes på ca. 250° i 1/2–2 timer (heynitering, trinvis hærdning). **h** er meget hård og sejt. Ved opvarmning til over ca. 300° omdannes **h** til sorbit.

Heyse [hæize], *Paul* (1830–1914), ty. forfatter; typ. repr. f. Münchener digterkredsen; var produktiv i alle genrer; endv. dygtig som oversætter fra romansk. Især huskes novellen *L'Arrabbiata* (den rasende) (1853). Nobelpris 1910.

Heywood [hæiwud], *John* (ca. 1497–ca. 1580), eng. dramatikker. Skrev for Henrik 8. s. hof »interludes« (dramer, der opførtes ind ml. hoffets øvr. forlystelser), f. eks. farcen *The Four P's* (1569).

Heywood [hæiwud], *Thomas* (ca. 1570–1641), eng. dramatikker og skuespiller. Af **H**-s talr. skuespil, hvoraf mange er gået tabt, er det betydeligste den borgerlige tragedie *A Woman Killed with Kindness* (1603).

He'zekiel, profet i G. T., d. s. s. Ezekiel.

Hf, kem. tegn for hafnium.

Hg, kem. tegn for kviksølv (gr. hydrargyros).

HG, fork. f. Handelsstandens Gymnastikforening.

hg, fork. f. hektogram.

hhd., fork. f. hogshead.

hi'a't (lat. *hiatus* gab), sammenstød af to vokaler, f. eks. i beedigelse.

hi'atus (lat.), anat., åbning.

Hiawatha [hæi'wa:þa], høvding for mohawkstammen, N.-Amer., omkr. 1540. Kendt lovgiver, rådgiver for Dekanawida. Digterisk behandlet af Longfellow.

Hibbert Journal [h'ibæt 'dʒɑ:n], eng. rel.-hist. og rel.-filos. tidsskrift, grl. af R. Hibbert (1770–1849), ledet af glæmmand. Skal udbrøde kristendommen i den enklest mulige skikkelse.

hiber'na'l (lat. *hibernus*), vinterlig.

Hibernia, lat. navn for Eire.

Hib'ern Bjergene [i-'bin], indtil 1200 m h. bjergkæde på Kola-halvoens syd. del nær byen Kirovsk; store lejer af apatit (til fosfatgødning) og aluminummalm.

Hibino'gorsk [tibin'a-], til 1935 navn på Kirovsk Sovj.

Hi'biscus, slægt af kastofam. Urter, buske

Georg de Hevesy. David Hilbert.

el. træer. Blomsterne store. 200 arter, især tropere. I Danm. dyrkes den buskformede **H** syriacus (kaldet syrisk rose) på friland. De i vore stuer dyrkede arter (rødblomstrede) kaldes hawaii-blomst.

hic 'jacet [-k-] (lat.), her hviler.

Hickorytræer ['hikəri-] omfatter arter af den nordamer. slægt *Carya* af valnødfamilien. Frugterne ligner langstrakte valnødder. Af nogle arter fås en bitter olie, der anv. til teknisk brug, bl. a. sæbe-fabrikation, af andre arter en madolie. **H** leverer endv. godt gavnræ, bl. a. til pianofabrikation og til skier.

hic 'Rhodus, hic 'salta (lat.: her er Rhodus, spring her, replik fra lat. overs. af en Æsop'sk fabel, rettet som opfordring til en pralhals, der beretter om et kæmpespring han engang har foretaget på Rhodus).

hidalgo [i'haldʒo] (sp. af *hijo de algo*, som af nogen), titel for lavadelen i Spanien.

Hideyoshi [xidæjʃi], *Toyotomi* (1536–98), jap. feltherre, ledende i jap. polit. 1586–98. Arb. f. centraliseret styre, slog lenshererne, søgte at erobre Korea. Fejret som jap. folkehelt.

hidro- (gr. *hidrōs* sved), sved-.

hidrosade'nitis (gr. *hidrōs* sved + *aden-* + *-itis*), betændelse i svedkirtlerne under armen.

hidrō'tika (gr. *hidrōs* sved), sveddrivende midler.

hidu'm'ium (fork. f. (eng.) *high duty aluminium* høj kvalitets-alum.) el. *RR-legeringer* (efter Rolls Royce Ltd.), aluminiumlegeringer med højt jernindhold legeret med kobber, magnesium, nikkel, silicium og titan. **H** er meget varmebestandig og omfatter både støbelige og smedelige typer, f. eks. til motordele.

Hielmstierne, *Henrik* (1715–80), da. bogsamler. Kancelliebedsmand, gods-ejer; justitiarius i højestret 1776, adlet 1777 (opr. navn *Henriksen*). Præsident i Videnskabskabernes Selskab fra 1776. **H**-s rigtige bibl. blev 1807 af hans svigersøn M. G. Rosencrone overdraget til Det Kgl. Bibliotek, hvor det udgør en særskilt samling, mens den store formue 1811 anv. til Den Grevelige Hielmstierne-Rosencroneke Stiftelse.

Hielmstierne-Rosencroneke Stiftelse, Den Grevelige, oprettet 1811, trådte i virksomhed 1862; understøtter trængende samt studiet af fædrelandets historie. Kapital ca. 5 mill. kr.

hier- (gr. *hierōs* hellig), hellig-.

Hierapolis (*hiero-* + gr. *pōlis* by), alm. bynavn i oldtiden. Berømt er **H** i Frygien i NV-Lilleasien.

hierar'ki (*hier-* + *-arki*), 1) i højkerkeligt styrede kirker den trinvis embedsrække (f. eks. pave, kardinal, ærkebiskop, biskop osv.); 2) i filosofi og logik betegn. for et system af over-, side- og underordnede genstande.

hier'a'tisk (gr.), præstelig, hellig; hieratisk skrift, ældre kursiv form for hieroglyffer; hieratisk stil, *kunsthst.*, arkaiserende stil som udslag af rel. konservatisme.

hiero- (gr. *hierōs* hellig), hellig-.

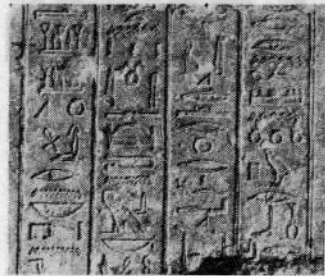
hiero'du'ler (*hiero-* + gr. *doulos* slave), i gr. rel. trælle i gudens tjeneste; opr. betegn. for tempeltjenere, senere anv. om kvinder og mænd, der drev prostitution ved Afrodite-helligdomme.

hieroglyffer (*hiero-* + gr. *glyphein* indgrave i sten), 1) det gl. Ægypt.s billedskrift i dennes monumentale form. I alm. brug var ca. 700 tegn af fire typer: tegn

Hibiscus.

for ord, stavelser og lyd samt determinativer (tegn til mærkning af ordenes kategorier som en hjælp for læseren). **h** blev opr. skrevet i lodrette rækker, begyndende fra oven og fra højre; senere i vandrette, venstrelobende rækker. Når **h** huggedes i sten, udførtes billederne i alle enkeltheder, hvorimod de ved skrivning på pa-

Stentavle med hieroglyffer.

pyros og ostrakon blev afslæbet (hieratisk skrift); ved yderligere afslibning opstod ca. 700 f. Kr. den demotiske skrift, der hævdede sig som dagliglivets skrift til hen i romertiden, da ægypterne gik over til gr. bogstaver. De ældste indskr. i **h** er fra beg. af 4. årtus. f. Kr., de yngste fra ca. 300 e. Kr.; 2) lign. skriftsystemer hos andre folk, f. eks. hittitterne og maya-indianerne; 3) i overført bet. enhver ukendt el. ulæselig skr. af besynderlig form.

hierokrati ('hiero- + -krati), præstevælde.

Hieron (gr. *Hierón*), 1) tyrans i Syrakus 478-67 f. Kr., Gelons broder, slog etruskerne til søs ved Cuma, støttede digtningen; 2) konge i Syrakus (d. 215 f. Kr.), sluttede sig 263 til Rom i 1. puniske krig.

Hieronimus el. *Jeronimus* (ca. 340-420), kirkefader; overs. og fortsatte Eusebius' kirkehist., overs. Bibelen til latin (Vulgata); heftig polemiker, forkæmper for munkevæsen og askese.

hierós gámos (gr. heiligt bryllup), udtryk for frugtbarhedsritus, avlingsakten udført symbolsk inden for antikke bondekulturers kultus.

Hierro ['jær:á], port. *Ferro* (både sp. **H** og portug. **F.** = jern), den vestligste af De Canariske Øer; 275 km²; 8800 indb. (1940). Meridianen gnm. **H** blev valgt til nul-meridian 1634; fra 1883 benyttes i nul. Greenwich-meridianen. **H** ligger 17°39' V f. Greenwich.

Hierta ['jærtá], *Lars Johán* (1801-72), sv. politiker. Liberal rigsdagsm. 1828-58, 1859-72, grl. 1830 forende oppositionsblad »Aftonbladet«, som **H** red. til 1851; industrimand.

highbrow ['haibrau] (amer., egl. høj-pænde), person, der er, el. føler sig, intellektuelt overlegen.

High Church ['hái 'tʃó:tf] (eng. højkirke), d. s. s. anglikatolicisme.

High Commissioner ['hái kə'miʃnə] (eng. højkommissær), 1) den brit. regeringsrepræsentant i kolonierne og de afhængige områder; 2) et dominions repr. i London.

High Court of Justice ['hái 'kɑ:t əv 'dʒʌstis] (eng. domstol, oprettet 1873 ved samme smeltning af fl. ældre domstole. 3 afd.: King's Bench Division, Chancery Division (kanslerretten), Probate, Divorce and Admiralty Division (skifte-, ægteskabs- og søret); dommer dels i 1. instans dels som appelstol. Dens afgørelser kan appelleres til Court of Appeal, der beklædes af 3 dommere, og derfra til Overhuset.

Highgate ['haigit], kvarter i London, 8 km NV f. City.

Highland Park ['háiənd 'pɑ:k], nordl. forstad til Detroit, i Michigan, USA. 51 000 indb. (1940).

Highlands, *The* [ðə 'háiəndz], eng. navn for højlandene i Skotl. N f. skotske lavland (The Lowland), omfattende Gramplan Mountains og Northern Highlands (Carn Eige 1182 m), adskilte ved Glenmore-dalen. Beboerne, der delvis har be-

varet det gæliske sprog, kaldes Highlanders ['háiəndz] (højlandere). Kendt er deres nationaldragt, hvis væsentligste element er skortet (kilt), gedeskindstaske og den skotske hue.

high life ['hái laif] (eng.), livet i den fornemme verden

High Wycombe ['hái 'wikəm], d. s. s. Chepping Wycombe.

hihu'litter, lappisk sekt (benævnt efter medlemmernes ekstatiske råb), udgået fra Læstadius.

Hiiumaa ['hi:uma], sv. *Dagö*, estisk ø i Østersøen, V f. Estland; 965 km²; ca. 20 000 indb., der er bønder og fiskere. Sv. 1563, russ. 1721-1918. Erobrt af tyskerne 21. 10. 1941, rommet 3. 10. 1944.

HIK, fork. f. Hellerup Idræts Klub.

hikke (singultus), en krampagtig støvdis sammentrækning af mellemgulvet, ledsaget af en særegen indåndingslyd. Opræder sædv. forbigående, uden kendt årsag. I sjældne tilf. kan **h** være symptom på underlivslidelser, el. på hikkesyge.

hikkesyge, godartet form for den epidemiske hjernebetændelse, ved hvilken der optræder langvarige hikkleanfald.

hil' (oldn. *heill* hel, sund), udbrådsord, der indeholder et ønske om sundhed, lykke m. m.

Hilbert, David (1862-1943), ty. matematiker, prof. i Göttingen, en af den nyere tids største matematikere. **H** har gnm. sin indsats præget den moderne udvikling af de fleste af mat.s grene. Hans forskninger over matematikkens grundlag, udvikl. af den såk. aksiomatiske metode, har betydning ud over matematikken. (Portræt sv. 1887).

Hilbert, *Jaroslav* (1871-1936), tjech. dramatik og teaterkritiker, skrev en række psyk., hist. og sociale skuespil.

Hilbert, *Carl Aage* (f. 1899), da. embedsmand. Konstitueret dommer i Kbh.s søndre birk 1930-36, amt. på Færøerne 1936-46. 1946 kgl. kommissarius f. forvaltning af beslaglagt ty. og jap. ejendom.

Hilde (oldn. *hildir* kamp), en valkyrie.

Hildebrand ['hildabrənt], germ. sagnhelt, hovedperson i *H-kvadet*. **H** findes også omtalt i nord. folkeviser og sagaer.

Hildebrand, Gregor 7.s navn før han blev pave.

Hildebrand ['hildabrənt], sv. historiker-slegt. Kendtest: numismatikeren *Bror Emil H* (1806-84) og sønnen *Emil H* (1848-1919), red. af »Sveriges historia« (fra 1902), specialarb. om Gustav Vasa; omgav sv. arkivvæsen efter proveniensprincip.

Hildebrand ['hildabrənt], *Adolf von* (1847-1921), ty. billedhugger. Har udført *Wittelsbach-springvandet* i München (1895), *monument for Brahms* i Meiningen (1899). Påvirket af antikken og ital. ungerenassance.

Hildebrand ['hildabrənt], *Karl* (f. 1870), sv. publicist og politiker, red. af »Stockholms Dagblad« 1904-13, medl. af rigsdagene 1907-18. Har skrevet *Sthlm.s stads hist.* (1900-01) og *Gustav 5.* (1926).

Hildebrandskvadet ['hildabrənt-], eneste rest af oldtysk heltedigtning, nedskrevet omkr. 800, ufuldstændigt overleveret på for- og bagsiden af teol. skrift. Det skildrer, i heroisk lapidarstil, hvorledes Hildebrand, der efter lang udlændighed vender hjem, møder sin søn, der uden at kende ham udfordrer ham til kamp. I old-ty. version ender **H-kvadet** tragisk, i senmiddelalderlig forsonligt.

Hildebrand-strofen ['hildabrənt] (efter *Hildebrandskvadet*), strofe på 8 linjer med 2 par krydsrim. Opstået som en mere regelmæssig form af nibelungenstrofen.

Hildebrandt ['hildabrənt], *Johann Lukas von* (1668-1745), østr. arkitekt, opf. *Palais Kinsky* (1709-13) og slottet *Belvedere* (1694-1724) i Wien.

Hildegalt' (kamp-galt), den sv. konge Adils' hjelm.

Hildesheim ['hildøshaim], ty. by i Niedersachsen, S f. Hannover; 72 000 indb. (1939). Katolsk enklave. Bispesæde (grl. 822). **H-s** mange berømte bindingsværkshuse blev for en stor del lagt i ruiner

under 2. Verdenskrig (1945), da ca. 40% af byen ødelagdes.

Hildesheim-fundet, en 1868 v. Hildesheim fundet skat af rom. sølvkar, sandsynligvis tilhørende en rom. feltherre i Germanien. Hovedparten fra tidl. kejser-tid.

Hil'ker, *Georg* (1807-75), da. maler og møbeltegner; *dekorationer* i antik stil i *Freunds hjem*, *Kbh.s Univ.*, *Thorvaldsens Museum*.

Hilkier [-kær'], *Knud Ove* (f. 1884), da. maler; figurkompositioner, modelfig. i fri luft og portrætter.

Hill [hil], *Archibald Vivian* (f. 1886), eng. fysiolog. Undersøgelser over energiomsætningen i musklerne. Nobelpris 1922 (s. m. Otto Meyerhof).

Hill, *Carl Fredrik* (1849-1911), sv. maler; påvirket af fr. kunst (Corot, Courbet); som landskabsmaler er **H** bl. de betydeligste i sin samtid; sidsny fra 1878 og helt forandret i sin kunst.

Hill, *Sir Rowland* ['roulənd 'hil] (1795-1879), eng. embedsmand; foreslog 1837 frimærkets indførelse (samtidig m. J. Chalmers) og fremsatte forslag om penny-portoen i Engl., hvorefter taksten for et brev på 1/2 ounce skulle være i penny over hele landet, uanset befordringens længde. Begge forslag gennemførtes i Engl. 1840, og systemet indførtes snart i andre lande (Dann. 1851).

Hilla, by i Irak S f. Bagdad ved Eufrat nær ruinerne af Babylon; ca. 30 000 indb.

Hillary ['hiliəri], *Richard* (1919-43), eng. forfatter. Faldt i 2. Verdenskrig. Romaner *The Last Enemy* (1943), da. *Den Sidste Fjende* (1948) skildrer den eng. studerende ungdoms stilling til krigen.

Hille, *Peter* (1854-1904), ty. forfatter. Levede som ren vagabond og skrev især aforismer og prosaskitser, der står på overgangen ml. impressionismen og ekspressionismen.

Hillel [-le:l], jød. lov lærer på Jesu tid, tilh. den mildere retning, modsat Shammaj.

Hiller, *Johann Adam* (1728-1804), ty. komponist. Fra 1758 bosat i Leipzig. Arrangerede 1763 Liebhaberkonzerte og Concerts spirituels, der senere (1781) udviklede sig til de siden så kendte Gewandhaus-koncerter.

Hillerød, da. købstad på Sjælland, 30 km NV f. Kbh.; 9507 indb. (med forstæder 14 878 indb.) (1948). Frederiksborg Slot m. Nationalhistorisk Museum. Industri, landhandel. Station på nordbanen, udgangspunkt for Gribskovbanen og H-Hundested banen. Opvokset efter 1560 af landsbyen Ølskov med Hillerødsholm, der omdøbtes til Frederiksborg. Hvornår byen er blevet købstad vides ikke. Stærk fremgang efter 1860'erne (jernbane).

Hilleström, *Per* (1733-1816), sv. maler; elev bl. a. af Boucher; har skildret det gustavianske borgerlige milieu.

Hillman ['hilmøn], *Sidney* (1887-1947), fremtræd. leder for amer. konfektions- og tekstilarb. og i landsorg. CIO. 1940 medl. af det nat. forsvarsråd.

Hilmend, urigtig navneform for floden Helmand i SV-Afghanistan.

Hilo ['hi:lo:]; havneby på Hawaii's NØ-kyst; 29 000 indb. (1947).

Hilton ['hiltən], *James* (f. 1900), eng. forfatter. Romaner, fl. filmatiseret: *Lost Horizon* (1934), da. *Den Blå Manes Dal* (1937), *Good-bye Mr. Chips* (1934); da. *Farvel Mr. Chips* (1935).

hilus (lat.), indgang; *anat.*, det sted på et organ, hvor kar og nerver går ind.

Hilversum ['hilverzəm], by i Holl. SØ f. Amsterdam; 84 000 indb. (1947). Tekstil- o. a. industri. Radiostation.

Himalaya (da. [-'laja, -'ma-], ind. [hima:laja] (sanskrit *hima* sne + *alaya* bolig), 2400 km l. og 120-300 km br. bjergkæde i S-Asien ml. Tibet og Indien; ca. 7000 m h.; højeste punkt: Mt. Everest (8840 m). Skovgrænse: ca. 4000 m. Snegrænse: mod Ø ca. 5000 m, mod V ca. 6000 m. Passage gnm. de få passer er meget besværlig.

hi'mation [-tʃion], gr. klædningsstykke af form som en stor kappe.

Himeji [ximæ(d)si, xmæ(s)i], jap. by V f. Osaka; 91 000 indb. (1935).

Himæra, oldgr. koloni på Siciliens N-kyst.

himja'ritter, oldtidsfolk i S-Arabien, som man har tillagt en del indskrifter. affattet i et særligt alfabet.

himmel, 1) *astron.*; sollyset, der passerer gnm. Jordens atm., spredes i alle retninger, hvorved man får indtryk af en lysende omtr. halvkugleformet hvælving, h-hvælvingen el. h. Da blå lys spredes stærkere end gult og rødt, ses den skyfri himmel blå. - Når man i astron. vil anskueliggøre retningerne til himmellegemeerne, tænker man sig disse anbragt på en kugle med uendelig radius, h-kuglen. De forandringer i retningerne til himmellegemeerne i forh. til et steds horisont og meridian, der fremkommer som følge af Jordens rotation, beskrives ved en jævn omdrejning (en gang rundt i løbet af et døgn) af h-kuglen omkr. en diameter parallel med Jordens rotationsakse, den såk. verdensakse, der skærer h-kuglen i h-s nordl. og sydl. pol. Den til disse poler svarende storcirkel på h-kuglen kaldes h-s ækvator; 2) *rel. hist.*, opr. inden for de antikke kulturers kult udtryk for guddomskraften i dens lokale åbenbaring på den kultiske festplads, helligsted med dets kraft; senere gudernes bolig oven over menneskenes verden og derfra atter overført til at bet. himmelhvælvingen.

Himmelbjærget, 147 m h. skov- og lyngbevokset bakkeparti S f. Julso. Trigonometrisk station. H er dannet ved

stærk erosion i en højtliggende moreneflade og er således en »falsk bakke«. 24 m h. udsigtstårn (mindesmærke for Frederik 7.). Mindesmærker for St. St. Blicher, A. F. Tscherning og L. Budde. Her afholdtes 1839-45 Himmelbjærgsmøderne.

Himmelbjærggår'd, skolehjem i Ry sogn for forsømte og vanskelige drenge. Grl. 1897 af Leopold Budde.

Himmelbjærg-møderne, da. folkestævner, på St. St. Blichers initiativ afholdt på H. 1839-45, hvortil B. leverede de fleste taler og sange; bidrog til national, frisindet og skand. bevægelse, fik voksende tilslutn., men stillet i skygge af Skamlingsbanke-møderne.

Himmelbjærgsøerne el. *Silkeborgsøerne*, fællesbetegn. for Julso, Borres Sø m. fl.

himmelebrev, kirkeligt advarsels- og trusselsbrev, som foregives at være faldet ned fra himmelen. h kendes fra 6. årh., findes over hele Eur. og har ofte været anv. som amuletter.

himselfotografi, d. s. s. astrofotografi. **himmelglobus**, en globus, hvorpå de lysstærkere fiksstjerner er indtegnede til lige med himlens ækvator, nordpol og sydpol, evt. ekliptika og andre cirkler af betydning i den sfæriske astronomi.

himmellegeme, fælles benævnelse på legemer i verdensrummet.

himmelemekanik, d. s. s. celest mekanik. **himmelesng**, sng med baldakin. Kendes siden slutn. af 16. årh.

Himmelske Rige, Det (efter kines. T'ien Ch'ao, det himmelske dynasti), et ældre eur. fremstillinger betegn. f. Kina.

Himmelstrup, *Jens* (f. 1890), da. filsofihistoriker og jurist. Har bl. a. skrevet om Kierkegaard og Sibbern; »Den provisoriske Lovgivning i Danmark« (1948, jur. disp.).

Himmelstrup, *Otto* (f. 1878), da. politimand, 1944 vicepolitinspektør i rigspolitiet. Navnlig kendt for sin bet. indsats ved opklaringen af større forbrydelser. Afgik 1948.

himmeltegn. Ekliptika (Solens bane) og Dyrekredsen inddeles fra oldtiden i 12 h, hvert omfattende 30°. Disse er, regnet fra forårspunktet: Væderen, Tyren, Tvillingerne, Krebsen, Løven, Jomfruen, Vægten, Skorpionen, Skytten, Stenbukken, Vandmanden og Fiskene. P. gr. af forårspunktets vandring ml. stjernerne (precession) har h siden oldtiden forskudt sig ca. 30°, d. v. s. et h, i forhold til de tilsv. stjernebilleder.

Himmerland, landskabet ml. Limfjorden og Mariager Fjord; 2785 km²; 193 946 indb. (1945). Langs Kattegat (Lille-Vildmose) og Limfjorden lavtliggende og jævn, i øvrigt en vekslen af morænebakkeland, moræneflade, tunneldale og ekstramarginale dale; Rold Bavnehøj; 114 m. - H udgjorde i middelalderen Himmer syssel.

Himmler, *Heinrich* (1900-45), ty. nationalsocialist. Deltog i Münchenkuppet 1923, rigsfører for SS 1929, 1934 chef for Gestapo, 1936 chef f. ty. politi. Indenrigsmin. aug. 1943, leder for hjemmehæren juli 1944, derefter faktisk leder for den udøvende magt. Bærer et hovedansvar for ty. terror under 2. Verdenskrig og for udryddelse af jøder. Sogte 23. 4. 1945 gnm. grev Folke Bernadotte kontakt m. Engl.-USA og tilbød kapitulation, dog ikke m. h. t. Sovj.; afvist. Styrtet ved Dönitz' overtagelse af magten; søgte at undkomme, pågrebet af englænderne, begik 23. 5. 1945 selvmord ved cyanalium. (Portræt).

hinayāna [-ja-] (sanskrit: det lille fartøj), betegn. for den sydl. gren af buddhismen, hvis hovedsæde er Ceylon, og som derfra har bredt sig til Bagindien, Java m. v. h hævder en kons. opfattelse af buddhismen, indifferente arhat.

hinc illæ lacrimæ (lat: der har vi grunden til disse tårer), citat fra Terents' komedie »Andria« I, 1.

Hinckley ['hinkli], by i Midt-Engl. Ø f. Birmingham; 39 000 indb. (1948). Sko- og læder- og lervareindustri.

hind, hundyr hos kronhjort og mindre hjorte.

hindbær (*Rubus idæus*), art inden for rosenfam. med oprette, indtil 2 m høje, toårige skud, som bærer frugt i andet år, og 3- el. 5-fingrede blade. Blomster hvide, frugter røde el. gule. Alm. vildtvoksende i skov og krat. Forsk. kultursorter dyrkes.

hindbærbiller (*Byturus tomentosus* og *B. fulvatus*), små brune biller; larven i frugtstanden på hindbær og brombær. Puppen i jorden.

hindbærmøl (*Incurvaria rubiella*), møl, hvis larver lever i unge hindbærskud.

hindbærsnudebille (*Anthonomus rubi*), snudebille, overgnaver blomsterknoppens stilke på hindbær og jordbær.

hinde (*membrana*) *anat.*, tynd bindevævsflade, f. eks. trommehinden.

hindebæger, da. navn for pryddplanter af slægten *Statice*. 2 arter er vildtvoksende på da. strandenge.

hindeknæ (*Spergularia*), slægt af nellikefam. Urter med hindeagtige fodfolde, de fleste under saltholdig bund. - I Danm. 3 arter.

Hindemith ['hinda-], *Paul* (f. 1895), ty. komponist. Blev af det nazistiske regime beskyldt for at være »entartet«, 1939 til USA og 1942 leder af musikafd. (konservatoriet) ved Yale Univ. Har skrevet scenemusik, orkesterværker (symfoni i Es, 1941),

Heinrich Himmler. Paul v. Hindenburg.

koncerter for klaver, violin, viola og cello, kammermusik vokalmusik, »brugsmusik« m. v.

Hindenburg ['hindaenburk], 1915-45 navn på byen Zabrze i Śląsk, Polen.

Hindenburg ['hindaenburk], *Paul von Beneckendorff und von* (1847-1934), tysk general, president. Deltog i krigen 1866 og 1870-71, trådte tilbage som general 1911; genindtrådte 1914, slog russerne ved Tannenberg og De Masuriske Sumpe 1914, Generalstabschef 1916 (med Ludendorff som egl. ledende) til freden 1919. 1925 valgt til rigspresident af højrepartierne; genvælt 1932 med soc. dem. støtte mod Hitler. Satte juni 1932 v. Papen og dec. s. å. v. Schleicher i spidsen for en uparlamentarisk reg.; gik jan. 1933 ind på at udnævne Hitler til rigskansler, hvorefter H-s magt synes at have været slut. (Portræt).

Hindenburg-dæmningen, 11 km l., 6 m h., foroven 11 m br. dæmning med jernbane og landevej fra fastlandet til øen Sild; bygget 1923-27.

Hindenburg-linien, navn brugt i 1. Verdenskrig af Ententen om den ty. Siegfriedstilling (Arras-St. Quentin-Soissons), hvortil tyskerne veg 1917.

Hindhede ['hen-], *Mikkel* (1862-1945), da. læge, kendt for sine ernæringsunders. spec. under den 1. Verdenskrig og for sin propaganda for plantekost. (Portr. sp. 1895).

Hindholt, 1) folkehøjskole på Sjælland, SV f. Slagelse, grl. 1852 af Anders Stephansen (1790-1870), nedlagt 1916; 2) *Barnets Højskole* (smst.), oprettet 1934 af Ludvig Beck for indsamlede midler med det formål at give børneforsorgsmedhjælpere en supplerende uddannelse.

hindi (pers: *Indisk*), fællesbetegn. for de ariske dialekter, der tales i N-Indien ml. Himålaya og Vindhya, Punjab og Bengal. h har gnm. prækrit udviklet sig af sanskrit.

Hindsgavl, hovedgård V f. Middelfart, nævnt fra 1287 som kongsgård, indtil 1664 i kronens eje. 1815 af Niels Basse

Fonss oprettet til stamhus, 1921 fri ejendom. Derefter købt af Middelfart kommune. Hovedbyggn. opført 1784, formetlig af arkitekten Hans Næss (1723-95); fredet i kl. A; 1922 købt af foreningen »Norden«, som bruger den til nord. møder og stævner.

Hindsholm, halvø ml. Odense Fjord og Store-Bælt; 91 km²; 7364 indb. (heraf Kerteminde 3588) (1945).

hindi, alm. betegn. f. befolk. i Indien; specielt om tilhængere af hinduisme.

hinduisme, ind. folkerel. med tilslutning af ca. 65% af Indiens befolkning (1941: ca. 255 mill., overv. i Hindustan), omfatter alle riter, mytologier, rel. brug og filos. anskuelse, som direkte el. indirekte har fået brahmansk anerkendelse med basis i Veda. h er en frelsesrel. med det mål at udløse den enkelte af Karma og

Hindebæger.

Samsåra. Måder og midler er en broget mangfoldighed, fra primitiv kultur til forfintet filos. tænkning, ofte i mærkelige blandinger. Den rel. virksomhed er koncentreret i sektedannelser, stiftet el. ledet af såk. guruer. To store gudeskikkelser er Cjva og Vishnu, ofte kaldet Krishna, kombineret med Brahma til en treenighed, idet Brahma er verdens skaber, Vishnu dens opretholder og Cjva dens ødelægger. Kultus er knyttet til templer og heiligheder, deriblandt mange berømte valfartshelligdomme, med rig billedtjeneste og blodige og ublodige ofre.

Hindûkush (ind. [-du:'koff]), 650 km l. bjergkæde i det nordøstl. og centrale Afghanistan; danner vandskel ml. Syr Darja og Indus. H når mod NØ 7750 m. **Hindustân** (eng. [hindu'stân], ind. [hindosta:n]) (hindustâni: Indien), 1) fællesnavn for flodsletterne omkr. øvre Indus og Ganges; 2) el. (eng.) *Dominion of India*, dominion (oprettet 1947) inden for Det Brit. Rige, omfattende ca. 3/4 af det tidl. Britisk Indien; 2 735 000 km²; 298 819 000 indb. (1941) (Kashmir og Hyderâbad ikke medregnet). Jfr. Indien. **hindûstâni** (pers: Indiens (sprog)), en dialektgruppe af det vestl. hindi et af denne udviklet omgangssprog, urdû, d.v.s. lejrprog, fordi det opstod i stormogulernes hær. Talesprog i Delhi og samkvemssprog for hele Indien.

hingst, fuldvoksett handyr af hestslægten.

Hinlopenstredet, stræde i Spitsbergen ml. Nordaustlandet og Vest-Spitsbergen.

Hin'erup, stationsby (Århus-Langå); 900 indb. (1945).

Hinnom, egl. Hinnooms (børns) Dal S f. Jerusalem, hvor der i kongetiden fandt børneofre sted. Af H kommer Gehenna.

Hinnøy [-øi], Norges største ø, Lofoten; 2198 km²; 23 960 indb. (1946). På N-kysten ladepladsen Harstad.

Hinsholm, anden stavemåde for Hinds-holm.

Hinterrhein [-rain], Rhinens østl. kildeflod (57 km l.), udspringer på Rheinwaldhorn i Adula-Alperne, 2902 m o. h.

Hiort-Lorenzen [-'ran's-], Hans Rudolf (1832-1917), da. redaktør. Søn af P. H. Embdsmand i Sønderjylland til 1864, redigerede fra 1868 »Dannevirk«, fik fængselsdom 1875, måtte 1877 flytte til Kbh. Knyttet til C. Ferslev, redig. 1878-93 »Nationaltidende«, som H forlod som modstander af den forsligvenlige retning i Højre. Fra 1894 stiftsskriver i Roskilde; genealog.

Hiort Lorenzen, Peter (1791-1845), sønderjysk politiker. Købmand i Haderslev; modstander af da. enevælde, opr. slesvigholstener; stændermedl. 1835-45, skarp modsatn. til hertugen af Augustenborg. Fra 1840 knyttet til da. bevægelse, leder for da. stænderparti. Talte 16. 11. 1842 dansk i forsamlingen som demonstration mod slesvigholstenerne, hyldet i Danm. som danskhedens uforfærdede forsvarer, men fik reg. mod sig. Ruineret ved slesvigholstens boycot. (Portræt).

HIPA, fork. f. Hovedorganisationernes Informations- og Propaganda-Afdeling, soc. dem. propagandakontor, bestod 1935-1941.

Hipo (fork. for ty. *Hilfspolizei*, hjælpepoliti), politikorps oprettet af ty. besættelsesmagt efter fjernelsen af da. politi 19. 9. 1944, egl. som underafd. af Schalburgkorpsets efterretningstjeneste (E. T.) under ty. tilsyn af Erich Bunke. Foruden sortuniformeret afdeling, der øvede terror på gaderne, bestod H af spionagegrupper og grupper forøvende clearingmod, bombeattentater, anholdelse og mishandling af sabotører (Schöler-gruppen, Lorentzen-gruppen). Havde underafdelinger i ca. 30 provinsbyer, marts 1945 i alt ca. 600 medl. Opøstret ved kapitulationen 5. 5. 1945.

Hipparch (os) (da. [-'park(oss)]) (gr. *Hipparchos*) (d. 514 f. Kr.), søn af Peisistratos, tyrann i Athen s. m. broderen Hippias 528, myrdet af Harmodios og Aristogeiton.

Hipparch (os) (da. [-'park]) (gr. *Hip-*

Mikkel Hindhede. P. Hiort Lorenzen.

parchos) (ca. 190-125 f. Kr.), f. i Nikæa i Bithynien, arbejdede på Rhodos, en af oldtidens største astronomer. Anstillede observationer af Solens, Månens, planeternes positioner og videreudviklede Apollonios' epicykelteori for disse himmellegemers bevægelse. Observerede fiksstjernepositioner og opdagede præcessions-fænomenet. H-s livsværk er bevaret gnm. Ptolemæus' *Almagest*.

Hippeastrum (gr. *hippeus* rytter +

astron stjerne), slægt af narcisfam. Løgvækster. 60 arter i trop. og subtrop. Amer. En art med røde og en m. hvide blomster dyrkes i varmehus. H kaldes også, men urigtigt, for *Amaryllis*.

Hippias (gr. *Hippias*) (d. 490), tyrann i Athen 528-510 f. Kr., søn af Peisistratos, kæmpede på pers. side v. Marathon 490

Hippias (gr. *Hippias*), 1) fra *Elis*, gr. sofistisk filosof ca. 400 f. Kr.; 2) person i Platons 2 dialoger »H minor« og »H major«, som i skarp polemik mod sofistikken drøfter erkendelsens betydning for etisk handlen, henholdsvis det skønnes begreb.

Hippo, fønikisk oldtidsby i N-Afrika, nær ved nuv. Bône, Algier. Kendt som bispedæde for Augustinus, som forsvarede byen mod vandalerne. Erobrat af araberne 697 og fuldstændigt ødelagt.

hippo- (gr. *hippos* hest), heste- **Hippodamos** fra Milet (5. årh. f. Kr.), gr. byplan-arkitekt. Udbyggede i teori et i ionisk Lilleasien praktiseret byplan-system (gaderne lige brede m. reglm. indbyrdes afstand, skærende hverandre under rette vinkler). Regulerede Athens haveby Piræus og anlagde byen Thurioi i S-Ital.

hippo'drom (*hippo-* + *-drom*), hestevæddeløbsbane, i oldtiden også bane f. væddekorsel.

Hippodrom-møderne, kbh. folkemøder 1848, afholdt i »Hippodromen«, d. senere Folketeater, af demokratiske modstandere af De Nat.lib., delvis knyttet til Bondevenerne. Lehmann vandt bevægelsen for det nat.-lib. program marts 1848 ved at gå ind for alm. valgret. Ved valgene til grundlovgivende rigsforsaml. s. å. viste Hippodrom-bevægelsen sig afmægtig.

hippo'gryf (*hippo-* + gr. *gryps* gryf), fabelvæs. bevinget hest med gryfhoved; forekommer tidligst hos den ital. Renæssances romantiske epikere (f. eks. Boiardo, senere hos Ariosto).

Hippokrates fra Chios (gr. *Hippo'krátēs*) (5. årh. f. Kr.), gr. matematiker. H-s halvmåner er figurer, begrænsede af to cirkelbuer, hvis arealer kan findes ved konstruktion med passer og lineal.

Hippokrates (gr. *Hippo'krátēs*) fra Kós (460-377 f. Kr.), gr. læge, oldtidens største. Den skriftsamling, der går under H-s navn, omfatter 53 skrifter, men da der i disse udtales vidt forsk. meninger, kan de ikke være skrevet af samme forf. De som ægte ansete skrifter vidner om evne til klare og kritiske iagttagelser og klog forsigthighed i prognose. H-s humoralpatologiske lære har berohet med. i over 2000 år. H-s skr. er vor bedstbevarede kilde til oldtidens lægevidensk.

Hippo'krene (gr: hestekilden), i gr. rel. en til muserne viet kilde på bjerget Helikon, opstået ved hovslag a' Pegasos.

hippo'lo'g (*hippo-* + *-log*), hestekender; hippo'lo'gi, læren om heste og hesteavl.

Hipp'polytos, i gr. rel. en heros fra Sparta, Athen og Troizen i Argolis. I den gr. tragedie fremstilles H som en ung mand, der på stedmoderen Faidras opfordring ombringes af sin fader, Theseus.

Hipp'pohaës [-fa-], bot., havtids.

hippu'ritter (gr. *hipparis* prydet m. hestehår), rudister (en uddød gruppe af muslinger), hvis ventreskel er porøt og med mægtige tandannelser.

hippu'rsyre (*hippo-* + gr. *uron* urin), benzoylglycin, findes i urin især fra planteedere. h dannes i organismen af benzoesyre.

Hirado [xirado, xrado], jap. ø og by ved Kyûshû V-kyst; kendt for sit blå porcelæn fra 17.-18. årh. Første eur. havn i Japan (ca. 1600).

'hira'gana [xi-] og *katkana*, de to forsk. udformninger af den jap. fonetiske stavelseskrift.

'Hiram, fønikisk konge i Tyrus, som stiftede Davids og Salomos byggeføretagender.

Hiram-legenden, frimureriets hovedlegende (om drabet på Salomos tempels bygmester).

hird, en germ. fyrstes fribårne livvagt i oldtiden og ældre middelalder.

'Hirden, uniformeret og væbnet korps («kamporganisation») af medl. af Quislings Nasjonal samling. Efterlign. af SA, ledet af stab m. kvindesk. Havde desuden afdelinger for stabschef og unge. Flertallet af NS.s medl. var knyttet til H, i alt formentl. 20-30 000 mennesker til forsk. tider. Skulle være NS.s politiske soldater, udførte spionage og terroraktioner; optog aug. 1943 resterne af politiet.

Hirn, *Yrjö* (f. 1870), sv.-fi. litt.historiker. Prof. i Helsinki 1910-37. Har udg. talr. afh. om æstetiske emner; især kendt er *Konstens oprunding* (1902), *Det æstetiske livet* (1913), *Runebergskulten* (1935).

Hirohito [xiraxito] (f. 1901), jap. kejser. Søn af Yoshihito, under hvis sygdom H overtog reg. 1921; kejser fra 1926. Måtte efter Japans sammenbrud aug.-sept. 1945 opgive traditionen om kejsermagtens guddommelighed (erklæring nytår 1946) og søgte nærmere forbindelse med det brede folk. (Portræt sp. 1899).

Hiroshige i. [xirôfigæ], *Ando* (1797-1858), jap. landskabsmaler, tilh. Ukiyoskolen; hans træsnitsmerier følger Japans landeveje med regns landsbyer og smukke landskaber i sne, regn og månelys. Hans efterfølgere *Hiroshige* 2. og 3., står under voksende eur. påvirkning.

Hiroshima [xirôfima, xôfima], jap. industri- og havneby på SV-Honshû; 344 000 indb. (1940). Delvis ødelagt ved nedkastningen af den første atombombe 6. 8. 1945; tabene herved var 78 150 dræbte, 13 983 savnede, hårdt sårede 9428, let sårede 27 997.

Hirota [xirôta], *Kôki* (1878-1948), jap. politiker. Diplomat, ambass. i Sovj. 1930-32; udenrigsmin. 1933-36, førstemin. 1936-37, udenrigsmin. 1937-38. Dec. 1948 hængt efter krigsforbryderproces.

Hirsch [hîrf], *Emanuel* (f. 1888), ty. evang. teolog; sluttede sig til Deutsche Christen og bekæmpede bekendelseskirken; afsat som prof. i Göttingen 1945. Kendt f. sine indgående *Kierkegaard-Studien* (1930-31).

Hirsch [hîrf], *Julius* (f. 1882), ty. national- og driftsøkonom. Prof. i Berlin 1923-33, derefter v. Handelshøjskolen i Kbh., fra 1940 i USA.

Hirsch [hîrf], *Max* (1832-1905), ty. nationaløkonom og socialpolitiker, tilh. Fremskridtspartiet; grl. s. m. Fr. Duncker (1822-88) de H.-D.ske Fagforen.

Hirsch-Dunckerske Fagforeninger [hîrf-], ty. liberale fagforeninger; grl. 1868 af de lib.-demokr. politikere Max Hirsch og Franz Duncker. Byggede på samarb. ml. arb. og arb.givere og stod skarpt over for de soc. dem. fagf., men

Hirohito. Adolf Hitler.

f. vurdering af hist. kildestof: seglforskning (sfragistik); møntlære (numismatik); våbenmærkernes hist. (heraldik); læren om de skiftende former f. tidsregning (kronologi) til bestemm. af data; læren om diplomers opbygning og hist. (diplomati); skriftarternes hist. Dertil kan regnes kunsthist., arkæologi; i øvr. må historikeren i sit arb. hypp. tage andre videnskaber til hjælp, f. eks. sprogvidenskab, nationaløkonomi og sociologi, geologi, botanik (ved pollenanalyse), geografi, etnologi o. s. fr.

Historiske skole, retninger i ty. vidensk. i beg. og især fra midten af 19. årh., som søgte at forklare henh. nationaløkon. og jur. fænomener som hist. produkter. I nationaløkon. teori fandtes dels en ældre h. (W. Roscher m. fl.), inspireret af Fr. List, dels en yngre, socialreformatorisk præget (L. Brentano, G. Schmoller, A. Wagner m. fl.); i retsvidensk. var F. K. v. Savigny og G. F. Puchta de forende repr. for h.

Historisk (el. økonomisk) materialisme, den af Marx og Engels grl. samfundsfilos., hvorefter a) samfundet udvikler sig dialektisk gnm. kamp ml. befolkningsskifter med modsatte økon. interesser og b) produktionskræfterne og -forholdene er de afgørende faktorer i samfundets udvikling, mens åndslivet blot er en »ideologisk overbygning« (jfr. marxisme).

Historisk Tidsskrift, da. tidsskrift, udg. af Den Da. Historiske Forening siden 1840. Vidensk. artikler og anmeldelser serl. vedr. da. og nordisk historie.

histo'risme el. **histori'cisme**, den opfattelse at enhver tings hist. udvikling indeholder den fuldstændige forklaring på dens beskaffenhed.

Hitchcock ['hit[kæk]. Alfred (f. 1900), eng.-amer. filminstruktør. Debut som iscenesætter 1923, første eng. talefilm »Pengeafpresning« (1929), »De 39 Trin« (1935), »Jamaica Inn« (1938). Hans amer. film fra 1940, kan ikke måle sig med hans eng., men er teknisk fremragende underholdning, f. eks. »Udenrigskorrespondent« (1940) og »Notorious« (1946).

Hitler, Adolf (1889-1945), Tyskls. ledende politiker 1933-45. Toldbedsmands-son fra Braunau, Øst. Forsøgte sig forgæves som kunstnarler i Wien; i skarp modsætning til socialistisk fagbevægelse, fandt forklaring på sine og samfundets vanskeligheder ved at lægge skylden på jøderne. Ty. soldat (underofficer) under I. Verdenskrig, overbevist om at nederlaget skyldtes jøder og marxister (dolkestod i ryggen). Skabte 1920 i München det nationalsoc. parti m. programmet »De 25 punkter«, hvis krav om støtte til middelstanden og bønderne, statskontrol m. kapitalen, ty. stormagtsstilling og jødefølgelser fik en del tilslut. under inflationen. Kupforsøg i München 1923 (Bürgerbräukeller-kuppet) blev en fiasko, førte til kortvarig fængselsstraf 1924, hvor H udformede skr. *Mein Kampf*. Under krisen efter 1929 fik H massetilslut. fra middelstanden og vandt dele af ty. storkapital, der så ham som sikreste bolværk mod kommunismen, og H-s evner som folketaler gjorde voldsom virkning. 1932 blev H slæt af Hindenburg v. præsidentvalg, led folelige valgnerlag. nåede nytår 1933 forstielse m. forende finansmænd, hævdede sig på ny v. valg, 30. I. rigskansler i samarb. m. konservatismen.

I løb et af 1933 afviklede H de øvr. ty.

fik aldrig større bet. Opløstes 1933 v. Hitlers magtovertagelse.

hirschfænger ['hɪrʃ-] (ty. *Hirsch* hjort + *Jagen* dræbe anskudt vildt ved stik), lang fangstkniv el. kort sabel i læder skede; benyttet til at give større hjortevildt fangst med, er reglementeret sidevåben for forstetaten.

Hirschholm ['hɪrʃ-], forlystet navneform f. Hørsholm, især anv. i 18. årh.

Hirschsprung ['hɪrʃsprɔŋ], *Harald* (1830-1916), da. børnelæge. Overlæge v. Dr. Louise's Børnehospital 1879-1904. Pædiatriens banebryder i Danmark.

Hirschsprung & Sønner, A. M., da. cigarfabrik, grl. af A. M. Hirschsprung (1793-1871) i 1826; 1899 omdannet til a/s. Aktiekapital 1948: 2,4 mill. kr., beskæftiger ca. 1000 arb. og funktionærer.

Hirschsprungs Forlag, H. ['hɪrʃsprɔŋ], da. forlag, grl. 1931, har specialiseret sig i faglitteratur, populærvidensk. bøger og skolebøger.

Hirschsprungske Samling, Den ['hɪrʃsprɔŋ-], museum i Kbh. med malerier, tegninger og småskulpturer af danske 19. årh.s kunstnere; 1902 skænket til staten af grosserer Heinrich Hirschsprung (1836-1908) og hustru Pauline (1845-1912), som et udeleligt supplement til kunstmuseet. Egen bygn. i Østre Anlæg, opført 1910-11 af H. B. Storch.

hirse ('*Panicum*), slægt af græsfam. med småaksene i aks-, dusk- el. topformede stande, 500 arter, især i de varme egne; alm. h. (P. miliaceum) er vigtigst, har topformt stand, dyrkes som næringsplante i Indien, Kina og Japan. En anden art dyrkes som fodergræs, især i S-Amer. h. er en meget gl. kulturplante. I Danmark, har den været dyrket i bronzealderen. h. bruges også som betegn. for arterne kolbehirse, negerhirse m. fl.

Hirse.

Hirshals, tidl. stavemåde for Hirtshals.

Hirsholmene, øgruppe 7 km NØ f. Frederikshavn; 0,4 km²; 20 indb. (1945); består af Hirsholm (kirke, havn og fyrtårn), Græsholm, Kovsholm, Kølpen, Tyvholm og nogle mindre stenholme. Fuglereservat. H er Danm.s mindste sogn og kommune.

Hirt, *Hermann* (1865-1936), ty. indogermanist. *Vergleichen indogerm. Grammatik*. (1927-34).

Hirth, *Friedrich* (1845-1927) ty. sinolog; prof. i kin. ved Columbia Univ. Beskæftigede sig især med forholdet ml. Kina og Vesten.

Hirtius, rom. konsul 43 f. Kr., faldt ved Modena mod Antonius. Ven af Cæsar, hvis bog om gallerkrigen han afsluttede.

Hirtshals, da. fiskerleje v. Skagerrak, 15 km N f. Hjørring; 2133 indb. (1945). Havn (anlagt efter 1919). Fyr. Endepunkt for Hjørring H banen. Færgeforbindelse med Kristiansand.

Hirsholmene, tidl. stavemåde for Hirschholmene.

hiru'di'n (lat. *hirudo* igle), stof udvundet af lægegiglen spytkirtler. Virker hemmende på blodets koagulation.

his, *mus.*, tonen h forhøjet et halvtone trin ved et foranstående \sharp .

Hisingen, sv. ø (196 km²) ml. Göta älvs to mundingsarme; 45 000 indb. (1946). Her dele af Göteborg med skibsværfter, flyveplads m. m.

Hisinger, Wilhelm (1766-1852), sv. kemiker og geolog. Har givet talrige bidrag til undersøgelsen af Sv.s geologi. Opdagede s. m. Berzelius grundstoffet cerium.

Hislop, Joseph (f. 1887), skotsk operasanger (lyrisk tenor), udd. i Sthlm. 1914-18 ved operaen og 1937 lærer ved konservatorium i Sthlm. Gæstespil i Danmark.

Hispánia, rom. navn på Pyrenæerhalvøen.

Hispáni'ola (sp. *Española* [æspa'njola]) (sp: lille Spanien), andet navn på Haiti.

hi sta'mi'n (gr. *histós* væv), org. stof med

kar-dilaterende virkning. Frigøres fra hudens celler ved kradsning o. l. Kan også dannes ved henfald af beskadiget væv. Ved en række allergiske lidelser synes h. at spille en rolle. Dette gælder nældefeber (urticaria), hofeber og muligvis astma. h. kan destrueres af et enzym, histaminase. En række stoffer med histaminasevirkning forsøges i med. over for disse lidelser.

histami'novedpine, en form for hovedpine som karakteriseres ved, at den forstærkes ved indsprøjtning af en lille dosis histamin. h. kan helbredes ved, at man giver indsprøjtning med ganske små mængder histamin i stigende doser og derved »hæder« organismen over for histaminforgiftning.

histi'di'n (gr. *histós* væv), heterocyklisk aminosyre, opstår ved hydrolyse af visse proteinstoffer.

histo- (gr. *histós* væv, vævet tøj), vævs-.

histofysiologi ('*histo-* + *fysiologi*), læren om vævenes funktioner.

histog'nese ('*histo-* + *-genese*), vævenes tilbliven og læren deraf.

histo'gram ('*histo-* + *-gram*), figur, der i form af blokke el. en trappegigt kurve viser fordelingen efter størrelse af en række iagttagelser (ill. se aldersfordeling).

histoke'mi ('*histo-* + *kemi*), læren om cellevævets kemi.

histologi ('*histo-* + *-logi*), *biol.*, læren om vævene. h. består af 3 afsnit: 1) cytologien = cellevæv, 2) læren om hovedvævene: epithelvæv, støttevæv, muskelvæv og flydende væv og 3) organologi = læren om organernes bygning.

histolyse ('*histo-* + *-lyse*), vævsopløsning.

hi'sto'ner (gr. *histós* væv), simpelt sammensatte proteinstoffer, der findes bl. a. som nukleoproteider i cellekærner.

historie (gr. *historia*, af *histór* kyndig, vidende), studiet af fortidens begivenheder og tilstande, samt skildringen deraf; i udvidet betydning: hvad der er sket i fortiden. Den hist. vidensk. arb. m. indsamling af kildemateriale, såvel berettende kilder som dokumenter og andre levn fra fortiden (også arkæologiske); kritisk vurdering af det bevarede kildemateriale, evt. udgivelse af kilder af særlig betydning; rent videnskabelig el. populært tilgængelig fremstilling af de opnåede resultater. Selv hvor en fremstilling holder sig til de fastslåede kendsgerninger, betegner selve valget af de fakta, man meddeler (el. udelader) og opfattelsen af årsagssammenhængen et subjektivt moment, der gør, at historieskildring aldrig kan være rent objektiv, men bevidst el. ubevidst bliver udtryk f. forfatterens el. tidens syn på personer og samfundsforhold. I adsk. tilf. anv. h. planmæssigt til polit. propaganda.

historiefilosofi, 1) forsøg på forklaring af hist.s gang ved antagelse af særlige formål for menneskeheden.s udvikling el. af generelle love derfor (f. eks. hos Hegel og Marx); 2) undersøgelse af den hist. viden(skab)s erkendelsesteoretiske forudsætn. og metoder.

historiemaleri, malerkunst, der har hist. tildragelser el. rel., mytol., allegoriske og litt. oprin som motiv.

historio'gra'f ('*historie* + *-graf*), historiskriver. Titlen kongelig h. anv. fra 16. årh. i Danmark, der offt. fik overdraget at skrive Danm.s hist. og forfægte da. synspunkter over f. fremmede historikere.s værker. Sidste kgl. h. var C. F. Wegener (d. 1893).

Historiska museum, Statens, i Sthlm. omfatter genstande til belysning af Sv.s historie i oldtid og middelalder samt en mont- og medaillesam. Grl. o. 1840 af riksanstikvarie B. E. Hildebrand (1806-84). En ny bygn. for museet indviedes 1943 med en foreløbig opstilling (»10 000 år i Sverige«) efter moderne pædagogisk populariserende principper.

Historiske Forening, Den Danske, grl. af Molbech 1839, til fremme af hist. interesse og hist. studier. H-s hovedopgave er udgivelse af »Hist. Tidsskr.«.

historiske hjælpevidenskaber, gruppe af specialvidenskaber, der er forudsætn.

partier efter at have fået diktatorisk fuldmagt af den for kommunisters rønsede rigsdag. Fagforeningerne afskaffedes, presse og åndsliv ensrettedes, jødefølgelse satte ind, modstandere nedkæmpedes gnm. terror og koncentrationslejre. Arbejdsløsheden afvikledes gnm. oprustning, arbejdstjeneste og statskontrol m. erhvervslivet hjulpet af konjunktur- og pengeløst efter 1933-34. Yderligere elementer i SA under Röhm blev slået ned 1934; efter Hindenburgs død s. å. fik H 2. 8. titel af »fører og rigskansler«. 1933 udmeldte H Tyskl. af Folkeforbundet, og under fuld udnyttelse af eng.-fr. uenighed genrejste han v. gentagne traktatbrud Tyskl. som stormagt (alm. værnepligt 1935, Rhinlandet besat 1936, indgreb i Span. fra 1936, Rom-Berlin-akse s. å., indlemelse af Østr. marts 1938, af tjechoslov. grænseområder s. å. efter Münchenforliget, Tjechoslov. opdeling marts 1939). 1. 9. 1939 angreb H Polen i klar bevidsthed om, at Vestmagterne ikke længere ville være passive tilskuere (storkrig beslutet senest maj 1939).

De store ty. sejre 1939-41 gav H stærk position i Tyskl. Da offensiv mod Sovjet gik i stå nov. 1941, overtog H overkommandoen. Fremstød mod SØ 1942 førte til katastrofe v. Stalingrad. Herefter talte H sjældent, var øjensynl. nedbrudt. Række terrorhandlinger (bl. a. jødefølgelse og clearingmord i Danm.) vides at være sket på H-s udtrykkelige ordre. Attentat fra officersgruppe 20. 7. 1944 sårede H og synes at have svækket ham. Under de katastrofale nederlag 1944-45 vendte H sig hensynsløst mod sine medarbejdere, angreb særlig Göring, fordi ty. luftvåben ikke havde høvedet sig bedre (apr. 1945 telegrafisk henrettelsesordre efter G.s afsked). Menes omkommet i slutn. af apr. 1945 i Berlin s. m. fotografen Eva Braun, som H kort forinden havde ægtet. 1. 5. meddelt død af Dö-nitz. (Portr. sp. 1899).

Hitlerjugend [-ju-'gont] (*Hitler* + ty. *Jugend* ungdom), fork. HJ, nationalsocialistisk ungdomskorps, oprettet 1926. Fra 1936 obligatorisk medlemskab. Gav militær uddannelse og nat.soc. skoling, ar-bejdede især med 14-18-årige, med tilsluttet Jungvolk-organisation for 10-14 årige. Til H knyttedes også Bund deutscher Mädel.

Hitopa'deça [-ja] (sanskrit *hita* nyttig + *upadeça* undervisning), ind. fabelsamling, lærebog i regeringskundskab; ml. 9. og 14. årh. e. Kr.

Hitra, no. ø, ud for Trondheimsfjordens munding; 565 km²; 3000 indb. (1930).

hittebarn, spædbarn som findes uden for nogens varetægt, og om hvis familiefordhold ingen oplysninger kan tilvejebringes.

hittebørnshospital, børnehjem, der som regel var forsynet med såkaldt skuffe, hvori et spædbarn kunne anbringes uden kontakt ml. forældrene og h, som derefter overtog den videre forsørgelse. h, der oprettedes som foranstaltning mod barnemord, havde særl. bet. i de romanske lande. Den da. fødselsstiftelse havde skuffe fra 1771 til 1774, da den måtte afskaffes p. gr. af misbrug.

hittegods, løse, som findes på landjorden og må antages at være nogens ejendomsret undergivet. Skal afleveres til den stedlige politimyndighed. Finderen har krav på findeløn.

hittegods, ulovlig omgang med, foreligger, hvor en person for derigennem at skaffe sig el. andre uberettiget vinding tilegner sig en fremmed rørlig ting, som ikke er i nogens varetægt, ved ejers forglemmelse el. på anden tilf. måde er kommet i gerningsmandens varetægt. Straffen er bøde, hæfte el. fængsel i indtil 2 år, men kan under formildende omstændigheder bortfalde.

hit'titter, lilleasiatisk oldtidsfolk. Som grundlægger af det hittittiske rige nævner traditionen Tiabarna (ca. 1900 f. Kr.); hans sønneson Mursil 1. udvidede riget og gjorde et tog mod Babylon. Det første hittittiske storrige brød hurtigt sammen.

Efter langvarige indre stridigheder lagde Suppilulima (ca. 1370 f. Kr.) grunden til en anden stormagtsrigt med højdepunkt under Mursil 2. (ca. 1325 f. Kr.). I Syrien stødte h sammen med ægypterne og tilrev sig under Ægypt.s svækkelse ved Amenhotep 4.s kirkekamp store dele af de ægypt. besiddelser i Syrien; forsøgene på at fravriste h deres syr. erobringer mislykkedes; 1272 f. Kr. sluttedes forbund med Ægypt., hvorved Syrien deltes ml. de to magter. I de store folkevandringer ved slutn. af 2. årtus. f. Kr. brød h-s polit. magt sammen. h-navnet knyttedes i de flg. årh. til en række nordstyr. (aramæiske) stater, den betydligste Karkemish, erobret 717 f. Kr. af Sargon 2.; hans efterfølger Sankerib lagde de sidste hittittiske stater under Assyrien, hvorefter h-navnet forsvinder. (Se her til kort under orient. arkæologi).

hit'tittisk el. *hettittisk*, et nu uddødt indoeur. sprog i Lilleasien. Overleveret i kileskr., der tydedes 1915 af den tjech. assyriolog B. Hrozný. Hovedkilden til vort kendskab til sproget er det hitt. riges arkiv i Boğazköy (NØ-Lilleasien), der stammer fra 2. årtus. f. Kr. og går ned til 1200. **hittittolog'i**, videnskaben om oldtidens hittitter, underafd. af assyriologien; grl. af B. Hrozný.

Hittorf, *Johann Wilhelm* (1824-1914), ty. fysiker. Opdagede katodestralerne 1869. **Hiuen-Tsiang** [xy'an dsaŋ], kin. buddhistisk pilgrim, rejste 629-45 e. Kr. i Indien, forfattede en rejseskildring og overs. buddhistiske skrifter til kin.

Hiva [!-], oaseby i Uzbekistan, Sovj. ved Amu-Darjas nedre løb; ca. 25 000 indb. Hovedstad i et uzbekisk khanat ca. 1500-1920; russ. protektorat 1873-1917. 1924 deltes det tidl. khanat ml. Uzbekistan og Turkmenistan.

Hizki'ja, jødisk konge, d. s. s. Ezekias. **Hjallerup**, da. stationsby (Vodskov-Øster-Vrå) NØ f. Ålborg; 1058 indb. (1945); hestemærkerd.

Hjallese, syd. forstad til Odense (i Dalum kommune).

Hjalte, en af Rolf Krakes kæmper, Bjarkes fosterson.

Hjalti 'Skeggjason, isl. høvding, som s. m. Gissur hviti Teitsson fik kristendommen indført på Isl. år 1000.

Hjaltan'd, oldn. navn for Shetland Øerne.

Hja'rbæk Fjord, sydøstl. del af Limfjorden, forbundet med Lovns Bredning ved Virksund.

Hjarnø, ø i indløbet til Horsens Fjord; 3,1 km²; 180 indb. (1945).

Hjarvard, da. sagnkonge, Rolf Krakes drabsmand.

Hjeding [hje'den], landsby i Vestjylland, 2 km S f. Ølgod. Danm.s første andelsmejeri oprettedes i H 1882 (museum 1948).

hjele (*Cha'radrius apr'cartus*), brokfugl, spraglet overside, undersiden om

sommeren sort, om vinteren hvid. N-Eur. I Danm. enkelte rugende på jyske heder; trækfugl.

Hjelholt, *Holger* (f. 1887), da. historiker, overarkivar v. Rigsarkivet. Udg. *Den Da. Sprogordning og det Da. Sprogtyre i Slesvig ml. Krigen (1850-64)* (disputats, 1923), m. fl. arb. vedr. det sønderjydske spørgsmål i 19. årh. Skildret tiden 1660-1806 i »Sønderjyllands Historie»; udg. 1934-35 *Falsters Historie*.

hjel, hue af læder el. metal til værn for hovedet; brugt fra oldtiden i skiftende former og udstyr.

hjel el. *hjelmag*, *arkit.*, lille, pyramideformet tag; i forb. stakke-h, træbyg., ofte kun et tag på høje stolper, til regnløse for hø og halm.

Hjelm, da. ø i Kattegat, 5 km ØSØ f. Hassenøre; 0,6 km²; 13 indb. (1945); 45 m h. voldsted af marsk Stigs borg; fyr.

hjelmfugle (*Tu'racus*), grønne, langhalede gøge m. hjemlignende fjerbrud. Afrika.

hjelmhøne ('*Pauxi* 'pauxi), fugl af hokkoernes fam., horn på næbbet. Nordl S-Amer.

hjelmlæde, heraldisk betegn. for et over turnerhjelmen

hængende tøjsykke som opr. skulle beskytte mod sol og regn. h skifter med tiden karakter og bliver udtonet el. fliget, for til sidst i heraldikken at behandles rent ornamental, som et stærkt fliget løvværk.

hjelmkran, heraldisk betegn. for en af forsk. farvet tog flettet kran, der skulle skjule den mekaniske forb. ml. hjelm og hjelmtæg.

hjelmkrone, i heraldikken en krone, som anbragtes på hjelmen for at skjule den mekaniske forb. ml. hjelm og hjelmtæg. Må ikke forveksles med rangkrone, som i heraldikken ikke må anbringes på hjelmen.

Hjelmslev, *Johannes* Trolle (f. 1873), da. matematiker, prof. ved Polyteknisk Lærestad 1905, ved Kbh.s Univ. 1917-42. H har ydet talr. og bed. bidrag til geometrien, særlig geometriens grundlag.

Hjelmslev, *Louis* (f. 1899), da. sprogvorker. Prof. i sammenlign. sprog. v. Kbh.s Univ. 1937. Hovedværk: *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse* (1943).

hjelmsnegle (*Caustis*), fargeløse m. hjemlign., kortspiret skal. Trop. have.

hjelmtæg, heraldisk betegn. for en el. fl. øverst på hjelmen anbragte plastikformede figurer, som opr. tjente til at kedetegnede bærere under kamp el. turnering. h er nu et af heraldikkens hovedelementer.

hjemfaldsret, lf. lensretten faldt lenet tilbage til lensherren, når der ikke fandtes arveberettigede til lenet, hvorfor han sagdes at have h.

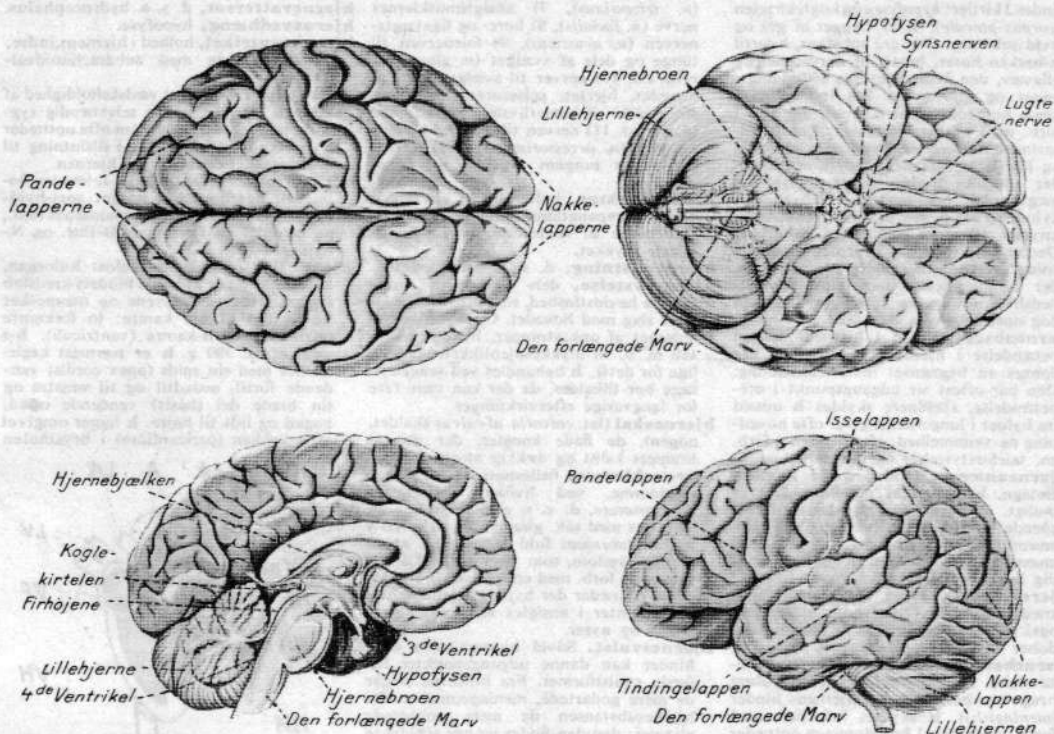
hjemfærd, i gl. da. retssprog 1) medgift, 2) den erstatning, som den mand, der havde besvangret en kvinde efter at have lovet hende ægteskab, i visse tilf. måtte betale hende.

hjemgæld, i ældre da. retssprog den skade, som skadelidte ikke kan kræve erstatet, fordi den er selvforskyldt. Udtrykket tage skade for h (d. v. s. bære selvforskyldt skade) beror på en senere misforståelse af h.

hjemløse, folkeretligt d. s. statsløse. **hjemmedåb**, dåb uden for kirken p. gr. af barnets sygdom el. andre særl. forhold.

Hjemmefronten, modstandsbevægelsen i No. under besættelsen 1940-45 (H som modsætn. til Utefronten: den no. reg. i London og nordmænd i udl.). Første H-grupper dannet spontant 1940, særlig efter sept. m. udsendelse af illegale blade. Omkr. nytår 1942 oprettedes koordinationskomité (KK), der udstedte paroler ang. standpunkt til tyskernes og quislingernes krav. Bl. ledende grupper særlig Kretsen (Paal Berg, Gerhardsen), der formidlede forb. t. Engl. og arb. m. finansiering af modstanden. Fra marts 1944 fremtrådte en øverste Hjemmefrontsledelse (HL), anerkendt fra London maj 1944, fra vinter 1944-45 organiseret m. repræsentanter f. de forsk. modstandsgrupper; maj 1945 overtog HL styret indtil den lovl. reg.s tilbagekomst.

hjemmeindustri, bedriftsform, hvor arbejderne arb. i deres hjem el. egne værksteder for en arbejdsgiver, der leverer råstoffer (og evt. værktøj o. l.) og til hvem de færdige varer aflever. mod arbejds-løn. h var af stor bet. under industrialismens gennembrud og er det stadig

Menneskets hjerne set ovenfra, nedenfra, skåret igennem på langs og fra siden.

i f. eks. schw. urindustri og i mange landes konfektionsind.

Hjemmel (afledt. til *hjem*, egl. hørende til ens hjem). Hvor en dom, admin. afgørelse el. lign. er i overensst. med loven, en kgl. anordning el. lign., siges den at have **h** i denne. **h** bruges tillige i bet. lovlig adkomst, navnlig i sammensætn. vanhjemmel, der bet., at den påg. mangler lovlig adkomst f. eks. til en ting, han har solgt; hjemmelsmand: person, fra hvem man har erhvervet sin ret, el. modtaget en vis oplysning.

Hjemmestyrepartiet, isl. parti, dannet fra 1897 med krav om en minister for Isl. i Reykjavik, ansvarlig for kongen og Altinget. Efter kravets gennemførelse 1903-04 var **H-s** leder Hafstein minister 1904-09, 1911-13; over for voksende krav om selvstændighed for Isl. gik **H** nærmest ind for personunion.

hjemmesygepleje, sygepleje i hjemmet ved udd. sygeplejersker. I større byer ofte kommunal institution, på landet ofte private sygeplejeforen. evt. med kommunalt tilskud. I Kbh. **h** samt barselpleje i tilslutn. til hosp.-væs., ca. 110 sygeplejersker udfører årlig ca. 350 000 sygebesøg. **h** kan i Kbh. kun rekvireres af lægen til ubemidlede patienter og er vederlagsfri.

Hjemmet, da. illustreret ugeblad, grl. 1904. Oplag 1948: 343 000.

hjemmetyskere, dansktalende sonderjyder af da. afstamning, men med tysk sindelag.

hjemmeværn, mil. ordnede styrker, der væbner krigsvigtige mål nær hjemmet og skader fjenden. I Danm. dannedes efter 2. Verdenskrig af modstandsbevægelsens aktive folk **h**-foreninger, som samlet i et landsforbund 31. 5. 1946 (disse foren. og forbundet opløst 1949) fik overenskomst med krigsministeriet om ordning, uddannelse m. v. Ved lov af 16. 7. 1948 oprettedes et **h** med formål at deltage i løsningen af de opgaver, der påhviler hær og søværn. Det deles i regioner, distrikter og kompaniområder og omfatter både værnepligtige og frivillige.

hjemsendelse. Da. statsborgere, der i udlandet kommer i trang, kan hjem-

sendes ved et da. gesandtskabs el. konsulsats foranstaltning, dog mod refusion af udgifterne. Søfolk kan i visse tilf. hjemsendes for statskassens regning.

hjemstavnsdigtning, i da. litt.-hist. især den egnsbundne jyske digtning, som ca. 1900 skabes af Aakjær og Skjoldborg og når et højdepunkt med Marie Bregendahl; også Johannes V. Jensens »Himmerlandshistorier« henføres stundom hertil. Som **h** kan man desuden betragte Blichers noveller og digte med jyske emner, og inden for den i 1860'erne grundlagte »skolelærerlitt.« repr. fynboen Anton Nielsen især sjællandsk **h** og C. A. Thyregod jysk. Landsomspændende **h** ydet af Thorkild Gravlund. Alle da. egne er efterhånden belagt med **h**, ofte af ringe kunstnerisk værd.

hjemstavnsforeninger i Danmark, 1947 fandtes ca. 85 hjemstavnsforen., de fleste i Kbh., men et ikke ringe antal i de større købstæder, tilknyttet el. i nært samarbejde (fælles medlemsblad osv.) med Kbh. foreningen for pågældende hjemstavn. Flertallet af de bestående foren. sluttede sig i nov. 1939 sammen i Kbh.ske Hjemstavnsforeningers Fællesudvalg, som i april 1945 ændrede navn til De Samvirkende Hjemstavnsforeninger (DSH) og samtidig ændrede vedtægterne, således at alle da. hjemstavnsforen. kan optages, når visse kulturelle formål opfyldes.

hjemstavnsforskning, lokal kulturforskning, hvis formål er at studere og bevare den stedlige natur, kultur og hist. **h**, der har fået en særlig udvikling i Sv., er herfra i den sidste menneskealder nået til Danm.

hjemstedsbevis, attest fra forsørgelseskommunen for at vedk. i trangstilf. vil blive modtaget til forsørgelse hvis han ikke forinden har opnået anden statsborger- el. forsørgelsesret; anv. v. længere udenlandsrejser.

hjemting, den ret inden for hvis område sagsøgte har sin bopæl. Ved denne ret skal sagen i reglen anlægges.

hjemvisning, en overordnet domstols afgørelse om, at den indankede sag på ny skal behandles af underinstansen, f. eks.

p. gr. af formelle fejl ved første behandling.

Hjerkinn [ˈjær̥xinː], station på Dovrebanelens højeste punkt (1025,4 m o. h.) ved foden af Geitberget (1233 m).

Hjerl-Hansen, Borge (f. 1900), da. teolog, resid. kapellan ved Messiaskirken i Kbh. 1937. Har i tale og skrift virket for kristelige ungdomsbevægelser.

Hjerl Hansen, Hans Peter (1870-1946), da. forretningsmand. Startede 1904 Det Sibiriske Kompagni (direktør 1904-17, formand 1918-30) og 1916 Det Almindelige Handelskompagni; begge likvideret 1930 med store tab. 1920 finansmin. i ministeriet Liebe. Stiftede 1915 Hjerl-Fonden (kapital 3 mill. kr.), der støtter nat., vidensk., filantrop. m. fl. formål.

Hjerl Hede (efter H. P. Hjerl Hansen), ca. 1000 ha lynchede fredet 1934; ved Flyndersø, 12 km SV f. Skive. I **H-s** udkant er indrettet et frilandsmuseum: Den Gl. Landsby (påbeg. 1929), med Danm.s ældste bondegård som centrum; **H** overdroges 1934 Hjerl-Fonden.

hjerne (lat. *cerebrum*, gr. *encephalos*), organ hos hvirveldyrene, sæde for den psykiske virksomhed (herunder modtagelse og bearbejdelse af sansindtryk) og for udløsning og regulering af en væs. del af legemets funktioner. - Hos det menneskelige foster anlægges **h** sammenhængende med rygmarven som en reformet struktur, hvis øverste parti svulmer op til 5 blærer, der danner grundlaget for de senere **h**-dele. **h** inddeles i 3 hovedafsnit: **h**-stammen, stor-**h** og lille-**h**. 1) **h**-stammen består nederst af *den forlængede marv* (medulla oblongata), der er noget tykkere end rygmarven og sæde for talrige centrer, derefter følger **h**-broen (pons), hvor hovedparten af de sensitive og motoriske **h**-nerver har deres kerner, endelig to mindre afsnit: *mellem-**h*** og *midter-**h***; 2) stor-**h** dannes væs. af to symmetriske halvdele (*hemisfærer*), der hver kan inddeles i pandelap., isselap., nakkelap. og tindinglap. I stor-**h** er talrige, mest overordnede centrer; 3) lille-**h** dannes også af to hemisfærer, med fl. regulerende centrer. Bygningen af **h**-s dele fremgår af fig. 1-4. I **h**

findes 2 kirtler: hypofysen og koglekirtelen (*corpus pineale*). **h** er bygget af grå og hvid substans. Den grå substans, hvortil **h**-barken hører, består af nerveceller og gliavæv, den hvide substans af ledningsbaner og gliavæv. I **h**'s indre findes nogle hulheder (ventriklerne), der står i forb. med rygmarvskanalen. Fra **h** udspringer 12 **h**-nerver. Overfladen af stor-**h** og lille-**h** er forsynet med furer (*sulci*), der adskiller **h**-vindingerne (*gyri*). **h**-s vægt gnmst. hos manden 1375 g, hos kvinden 1245 g, **h**-s psykiske funktion er knyttet til store områder i **h**-barken. Der er ikke tale om skarpt afgrænsede zoner svarende til enkelte komponenter, der sammensætter individets bevidsthedsliv, men i visse retninger kan man dog opstille grove skemaer.

hjerneabsces, »byld i hjernen«, er en betændelse i hjernen, ved hvilken der dannes en begrænset materiansamling. Den har oftest sit udgangspunkt i ørebetændelse, sjældnere skyldes **h** udsæd fra bylder i lungerne. **h** giver ofte hovedpine og svimmelhed, efterhånden i forb. m. taleforstyrrelser og lammelser.

hjerneanæmi, blodmangel i hjernen. Betegn. bruges mest populært. Det er muligt, at besvimelse skyldes en forbigående blodtomhed i hjernen. Ved alm. anæmi kommer der også i nogen grad anæmi af hjernen. Men nogen selvstændig lidelse er **h** ikke.

hjerneatrofi, svind af hjernen; indtræder normalt i den høje alder, kan også optræde lokalt, som følge af betændelser el. læsioner af hjernen.

hjernebetændelse el. *encefalitis*, betændelse i hjerne-substansen (populært brugt om betændelser i hjernens hinde (*meningitis*)). **h** skyldes infektion med forsk. mikrober. I barndommen optræder den gerne akut i tilslutning til alm. infektionssygdomme som angina el. influenza. Sådant **h** viser sig ved hovedpine, undertiden opkastninger, og lammelser af arme og ben, oftest halvsidige. Undertiden holder der sig lettere lammelser, stivhed af lemmerne og nogen åndelig svækkelse. En form for **h**, som har haft stor udbredelse, er den epidemiske **h**, populært kaldet australsk sovesyge. Den sidste epidemid begyndte ca. 1916. I typiske tilf. beg. den med feber, dobbeltsyn og stærk tendens til søvn; patienterne sover undertiden fl. uger. Der kan endv. optræde lammelser, muskeltrækninger, kramper, synsforstyrrelser; i enkelte tilf. bliver sygdommen kronisk, med stivhed og rysten af lemmerne, vedvarende lammelser, kramper el. alm. nervøse symptomer.

hjernebjækn (*corpus callosum*), den kraftige brollignende forbindelse ml. de to hjernehalvdele.

hjerneblødhed, populær betegn. for encefalomalaci.

hjerneblødning, en af årsagerne til apopleksi.

hjernehindebetændelse, d. s. s. meningitis.

hjernehindebrøk, udposning af hjernehinderne gnm. en defekt i kraniet.

hjernehinder, bindevævshinder der omgiver hjernen, inderst to tynde, bløde (arachnoidea og pia mater), yderst den tykkere, hårde **h** (dura mater).

hjernehyperæmi el. *hjernekongestion*, blodoverfyldning af hjernen. Den tidl. antagelse, at mennesker med rødt, blusende ansigt og svulmende årer var tilbøjelige til **h**, og at symptomer som hovedpine og hovedtvinginger stod i forb. dermed, er tvivlsomt.

hjernekirurgi, d. s. s. neurokirurgi.

hjerneklammelse, populær betegn. for 1) lammelser, der skyldes blødninger el. blodprop i hjernen; 2) dødsårsagen ved pludselig død af ukendt årsag, hvor det er muligt, at dødsårsagen er en lidelse i hjernen.

hjernenerver. Fra hjernen udspringer 12 **h**: 1) lugtenerven (*nervus olfactorius*), 2) synsnerven (*nervus opticus*), 3) nerven til øjnernes muskler (*n. oculomotorius*), 4) *n. trochlearis* og 5) *n. abducens*, 6) ansigtets følenerve og tyggemusklernes nerve

(*n. trigeminus*), 7) ansigtsmuskulernes nerve (*n. facialis*), 8) høre- og ligevægtsnerven (*n. acusticus*), 9) følenerven til tunge og dele af svelget (*n. glossopharyngeus*), 10) nerver til svelget, strubehovedet, hjertet, spiserøret, lunger og store dele af underlivshulens indvolde (*n. vagus*), 11) nerven til visse af Halsens muskler (*n. accessorius*) og 12) nerven, der styrer tungenes muskler (*n. hypoglossus*).

hjernepunktur, indførelse af en hulnål gnm. en trepanationsåbning ind i hjerne-hulhederne til ventrikulografi el. for at aflaste trykket.

hjernepustning, d. s. s. encefalografi.

hjernerytelse, den tilstand af forbigående bevidstløshed, som ofte indtræder efter slag mod hovedet. Opvågningen er ledsaget af opkastninger, hukommelsestab m. h. til ulykkesøjeblikket og tiden lige før dette. **h** behandles ved sengeleje, læge bør tilkaldes, da der kan være fare for langvarige eftervirkninger.

hjerneskæl (lat. *calvaria* af *calvus* skaldet, nogen), de flade knogler, der danner kraniet's kalot og dækker storhjernens

hjernesklerose, fællesbetegn. for forsk. sygdomme, ved hvilke hjernevævet »skleroserer«, d. v. s. går til grunde og erstattes med såk. gliavæv. — *tuberøse h* (lat. *tuberosus* fuld af svulster) er en arvelig sygdom, som viser sig ved åndssvagheit i forb. med epileptiske kramper; endv. optræder der hyppigt ejendommelige svulster i ansigtet samt svulster i hjerte og nyre.

hjernesvulst. Såvel hjernen som dens hinde kan danne udgangspunkter for forsk. svulstformer. Fra hjerne-hinderne udgår de mere godartede, meningeomere, fra hjerne-substansen de mere ondartede gliomer; desuden findes mange sjældnere svulstformer. Symptomerne på **h** er hovedpine, svimmelhed, opkastninger og synssvækkelse, undertiden også fremadskridende lammelser. **h** har ikke, som kraft i andre organer, tilbøjelighed til at give udsæd i organismen. Faren består i, at **h** trykker på vigtige hjerne-centrer. **h** kan i de fleste tilf. helbredes ved kir. behandling.

hjernesyfilis, en betændelse i hjernen og dens hinde, fremkaldt af syfilismikroben. **h** kan optræde bl. a. som dementia paralytica. Andre former angriber hjerne-hinderne, medførende lidelser af kranie-nerverne; undertiden kommer der betændelse i hjernens arterier, som lukkes til og herved fremkalder halvsidige lammelser (apoplektiske anfald). Foruden lammelser kan **h** give hovedpine, svimmelhed, syns- og føleforstyrrelser. **h** optræder gerne 5-10 år efter infektionen, som regel kun i dårligt behandlede tilfælde.

hjernethrombose, tilkorkning af en pulsåre i hjernen, oftest som følge af åreforkalkning. Det parti af hjernen, der forsynes fra karret, falder hen til en blodmasse (encefalomaci). **h** er hyppig i den ældre alder, og såk. apopleksi hidrører ofte fra den. **h** medfører oftest halvsidig lammelse, undertiden forbigående, undertiden efterladende stivhed af arm og ben på den ene side. I nogle tilf. kommer der følelseløshed, usikkerhed af bevægelserne, taleforstyrrelser el. synsforstyrrelser. Optræder der fl. mindre **h**, kan der komme bet. hukommelsessvækkelse.

hjernetrust (eng. *brain-trust* ['bræin-'trást]), trust el. samlet gruppe af intellektuelle. Anv. efter 1933 om Franklin D. Roosevelts univ.udd. eksperter i nationaløkonomi, der bidrog til hans krisepolitik; senere også i parallelle tilf.

hjernetryk. Hjernen og rygmarven er omgivet af et sammenhængende vædskelag, som udover et vist tryk mod disse, afhængig af legemets stilling. Ved hjerne-svulster og -betændelser kan dette tryk forøges, hvilket man har betegnet som **h**.

hjernetuberkulose optræder dels som tuberkulose betændelse af hjernens hinde (tuberkuløs meningitis), dels som begrænset knuder i hjernen, solitærtuberkler. De er hyppigst hos børn; symptomerne på solitærtuberkler ligner en del symptomerne ved hjerne-svulster.

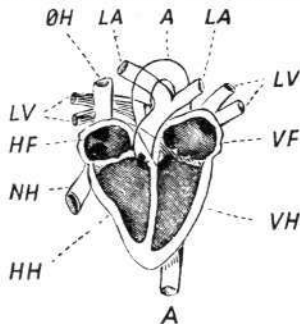
hjernevattersot, d. s. s. hydrocephalus. **hjernevedhæng**, hypofyse.

hjerneventrikel, hulhed i hjernens indre, i sammenhæng med subarachnoidealrummet.

hjerneøde m., forøget vædskeholdighed af hjernen, er ikke nogen selvstændig sygdom, men et fænomen, som ofte optræder efter slag mod kraniet og i tilslutning til svulster el. betændelser i hjernen.

hjerpe (oldn. *jærpr* brun) (*Te'raustes bon'asia*), æggehøner, broget sort-hvid-brun-grå honsefugl, af skovhønsens fam., på hovedet en fjertop. N-Ø-Eur. og N-Asien.

hjerter (lat. *cor*), et muskuløst hulorgan, hvis funktion er at holde blodets kredsløb i gang. Hos pattedyrene og mennesket består det af fire kamre: to forkammer (atria) og to **h**-kamre (ventriculi). **h**-s vægt er ca. 300 g. **h** er nærmest kegleformet med sin spids (apex cordis) vendende fortil, nedadtil og til venstre og sin brede del (basis) vendende opad, bagud og lidt til højre. **h** ligger omgivet af **h**-sækken (pericardium) i brysthulen

Skematisk fremstilling af snit gennem hjertet. HH høje hjerterkammer, NH nede hulgvene, HF høje forkammer, LV lungevener, ØH øvre hulgvene, LA lungearterie, A aorta, LA lungearterie, LV lungevener, VF venstre forkammer, VH venstre hjerterkammer, A aorta.

ml. de to lunger og foran spiserøret og den store pulsåre (aorta). I *høje forkammer* findes indmundingerne af de to store hulgvene, der fører blodet til **h** fra hele legemet undt. lungerne. Fra *høje forkammer* går blodet gnm. en åbning, begrænset af tre fligklapper, ind i *høje h*-kammer, der opadtil går over i lunge-pulsåren (arteria pulmonalis). Her findes tre lommeformede klapper, bragt således, at blodet ikke kan løbe tilbage i **h**-kammeret, når det er pumpet ud i pulsåren. I *venstre forkammer* findes indmundingen af de fire lungevener, der fører blodet fra lungerne til **h**. Fra *venstre forkammer* går blodet gnm. en åbning, begrænset af to fligklapper, ned i *venstre h*-kammer, og som fortsættelse af dette udspringer opadtil den store pulsåre (aorta). Ligesom på højre side findes der her på overgangen ml. **h**-kammer og pulsåre tre lommeformede klapper.

h-s muskulatur har evne til at trække sig sammen rytmisk og automatisk. Antallet af sammentrækninger er 60-80 i min. (puls) og den kraft, med hvilken blodet trykkes ud i pulsåresystemet (blodtrykket), er 120-150 mm kviksølv. **h** har sit eget blodkarsystem: kranssystemet (vasa coronaria). **h** modtager nerver dels fra een af hjerne-nerverne (nervus vagus) og dels fra det sympatiske nervesystem. Påvirkninger gnm. disse nerver regulerer **h**-sammmentræknings rytme.

hjerter, *tekn.*, bundklap i en alm. vandpumpe.

hjerterbanken el. *hjerterpalpitationer* kaldes det, at man kan føle sit eget hjerte slå.

hjerterblok (jfr. *blokere*), hjertelidelse, hvor ledningssystemet fra forkammer til hjertekamre er afbrudt. Kan ledsages af langsom puls og anfald af bevidstløshed.

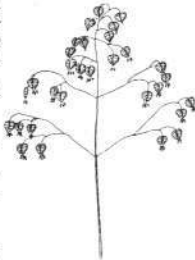
hjerterblomst (*Dicentra*), slægt af jordroglam. De røde blomster er hjerteformede, hvilket bl. a. skyldes, at 2 af bløsterbladene har en kort, poseformet spore. *D. spectabilis* er alm. dyrket som prydblante.

Hjerterblomst.

Hjertebogen kaldes (efter bladens form) en 1553-55 af den danske hoffmand Albert Mus nedskrevet samling af 82 viser, hvoraf ca. 1/4 midalderslige folkeviser, resten mest lyriske elskovsviser.

Hjertegras (*Briza*), slægt af græsfam. 20 arter; i Danm. alm. **h** (*B. media*) med en top af hjerteformede, flerblomstrede småaks, alm. på enge.

Alm. hjertegræs.

Hjertehypertrofi, forstørrelse af hjertet.

Hjerteinsufficiens's, dårlig hjertefunktion.

Hjerteklappind, bind, på hvis inderside er anbragt et udsåret hjerte, som kan lukkes op og hvor så ejerens el. givers navn kommer frem. Findes ofte på da. bogbind fra 18. årh.

Hjertekrampe, angina pectoris.

Hjertekulen (*scrobiculus cordis*), den flade fordybning, som findes neden for brystbenets nederste ende.

Hjertelammelse (*paralysis cordis*), pludselig indtrædende svækkelse el. fuldstændig ophør af hjertets virksomhed.

Hjertelæbe (*Malaxis*), slægt af gøgeurtfam. 200 arter. I Danm. findes *sump-h* (*M. paludosa*), sjældent.

Hjertemuslinger (*Cardiidae*), muslinger m. lyse, hjerteformede, radiært rillede skaller, korte ånderør, veludviklet fod. Lever oftest nedgravet. I Danm. adsk. arter, almindeligst *Cardium edule*.

Hjertén, *Sigerid* (1885-1948), sv. malerinde; 1911-36 g. m. Isaac Grünewald; siden 1936 sindssyg. Elev af Matisse. Malede landskaber, opstillinger og figurbilleder. Forfattet og følsom kolorist; i de senere år b. tiltagende visionært præg.

Hjertensfynd (*Me'lissa*), en til læbeblomstfam. hørende flerårig urt, der udmærker sig ved behagelig citronduft. Anv. tidl. både som medikament og krydder; findes forvildet i Danm. omkr. gl. køkkenhave.

Hjertepæle, rammede pæle af træ el. jernbeton i en bolværksvæg. **h** er forankrede og umiddelbart bag dem er der anbragt afgrænsede flager, i alm. af træ. (Ill. se bolværk).

Hjeter, en af de fire kortspilfarver.

Hjeteranke (*Cero'pegia' woodii*), art af svalerodfam. med mods., marmorerede, æg-hjerteformede blade og svage, hængende stængler, forsynet med runde opsvulmninger. Blomsterne små, rosenrøde, rørformede. Alm. stueplante.

Hjeterfri, kortspil, hvor det gælder om at undgå at tage stik, der indeholder hjeter.

Hjerteskjold, heraldisk betegn. for et i skjoldets midte (hjerstedet) anbragt mindre skjold, der for sammensatte våbens vedk. som rgl. indeholder slægtens, evt. landsherrns, opr. våbenmærke.

Hjerteslag, 1) det ved hjertets sammentrækning fremkaldte stød mod brystvæggen (impetus cordis); 2) populær betegnelse for pludselig lammelse af hjertet, som medfører døden (infarctus myocardi).

Hjertespænd (*Leo'nurus*), slægt af læbeblomstfam. Urter med håndlappede blade og tætte blomsterkranser. I Danm. 2 arter.

Hjertestykke, ved jernbanen den del af en skinnekrydsning, hvor de to skinnes grene løber sammen i en spids, som kan være udført enten ved sammenskræmning af de to skinner el. som et særl. stykke stålstøbegods.

Hjertesygdomme kan være medfødte el. erhvervede. De medfødte er ofte så betydningsløse, at de opdaget ved en tilfældighed og ikke generer livet igennem, men kan også være så alvorlige, at de forårsager barnets død i en tidlig alder. Erhvervede **h** skyldes hyppigst giftfeber, syfilis, andre infektionssygdomme og åreforkalkning, hvilke alle kan angribe hjertets muskulatur (myocarditis), klapper og kar. Endv. kan hjerteposen angribes (pericarditis). Ved mange **h** kommer der en forstørrelse af hjertet. Symptomer ved **h** er kortåndethed, smerter i hjerteregionen, blåfarvning af hud og læber og i svære tilf. ødemer.

Hjertetoner el. *hjerletyd*, de ved hjertets sammentrækning frembragte lyde.

Hjerteudvidelse er i reglen tegn på hjertelidelse. Ved de forsk. hjertesygdomme får hjertet forsk. form efter hvilke dele af hjertet, der udvides. Hjertets størrelse og form undersøges bl. a. v. hj. af røntgenfotoграфи.

Hjerting, ladeplads og badest ved Ho Bugt; 672 indb. (1945). Tidl. bet. skibsfart. 1848 åbnedes den 1. da. eksport-rute med dampskib til Engl. Tilbagegang efter Esbjergs anlæg.

Hjerting Bugt, andet navn på Ho Bugt.

Hjo [jo:], sv. købstad, Västergötland; 3200 indb. (1947).

Hjort, *Johan* (f. 1869-1948), no. fiskeribiolog og havforsker. Fiskeridirektør 1906-16. Prof. i marinbiol. v. Oslo Univ. 1921-39. President f. Internat. Havundersøgelser fra 1938.

Hjort, *Peder* (1793-1871), da. kritiker og åndshistoriker, indblandet i talr. litt. fejder. Vigtigste afh. samlet i *Kritiske Bidrag til Nyerde Da. Tænkesmådes Hist.* (1852-67).

Hjorte (*Cervidae*), fam. af drøvtyggere, hvis han (i enkelte tilf. hunnen) som regel på panden har et par takker, en grenet bendannelse, der sidder på en huklædt udvækst fra pandebenet, rosenstokken. Takkerne falder af een gang årlig, hvorefter nye vokser ud, i beg. dækket af hud. Når takken er færdigdannet, tørrer huden ind og »fejles« af mod træstammer o. l. **h** er oftest slanke, hurtige, hyppigt knyttet til skove, ofte natdyr. Findes i mange arter over hele Jorden undt. trop. Afrika og Australien. Hertil dådyr, elsdyr, kron-h, rensdyr, moskus-h, sika-h m. fl.

Hjortantiloper (*Redun'cinae*), afr. antilopegruppe, hannerne m. buede, rifede horn. Hertil vandbukken.

Hjortekær, landsby NV f. Dyrehaven (Nordsjælland).

Hjortens Flugt, fortællende digt af Chr. Winther, 1855.

Hjortesvin (*Porcus barbi'rusa*), højbenet vildsvin, hansens hjørnetænder i overkæben opadrettede og bagudkrummede, gennemborer overlæben. Celebes.

Hjortetakolie, gl., ækelt lugtende folke-middel; anv. til indgindning, bl. a. mod gift.

Hjortetaksalt, blanding af ammoniumbikarbonat og ammoniumkarbaminat NH_2COONH_2 . Fremstillede tidl. ved destillation af hjortetakker. **h** benyttes bl. a. som hævemiddel til bægning, idet det ved opbejdning udvikler luftarter (kuldioksyd, ammoniak).

Hjortetroffel (*Elaphomyces*), slægt af søksporesvampe med tykvægede, underjordiske troffelign. frugtlegemer. Ædes bl. a. af hjorte, egner sig ikke til menneskeføde. En art er ret alm. i Danm.

Hjortetrøst (*Eupa'torium*), slægt af kurvblomstfam. I Danm. er alm. **h** (*E. cannabinum*) vildtvoksende ved åer og søer; den har de blegrøde kurve samlet i en halvskærm.

Hjorth, *Andreas* (1752-1834), da. violin-

bygger. Etablerede sig 1789 i Kbh. Grl. af violinbyggerfirmaet Emil Hjorth og Sønner.

Hjorth [jo:(r)], *Bror* (f. 1894), sv. billed-

Bror Hjorth: Håbet. (Karolinska sjukhuset, Sthlm.).

hugger; elev af Bourdelle, gæst på »Grønningen« fra 1940. Med stor originalitet har **H** forenet påvirkning fra fr. kunstm. impulser fra sv. almuekunst. Værker: *Sovende Pige*, *Legende Born* (1935, Nytorget, Sthlm.), *udkast til Engelbrekt monumentet*, malede træskulpturer, oliemalerier, grafik m. m. Repr. i kunstmus., Kbh.

Hjorth, *Lauritz* (1834-1912), da. terrakottafabrikant; grl. 1859 fabrik på Born-

holm, der videreføres af hans sønner.

Hjorth, *Søren* (1801-70), da. ingeniør, Det Sjæll. Jernbaneselskabs første tekn. dir. Forsøgte sig som opfinder på fl. områder, men hans virksomhed på dette felt fik ikke nogen praktisk bet. Opfandt således i tegning og beskrivelse det dynamo-elekt. princip i 1851, men det slog først igennem ved Werner v. Siemens' uafhængige genopfindelse i 1866.

Hjorth Nielsen, *Søren* (f. 1901), da. maler og grafiker. Medl. af »Den Frie Udst.« fra 1936; landskaber og bybill. i en let summarisk og dekorativ stil.

Hjortholm, to da. voldsteder i by ved Frederiksdal, 2) på øen **H** i Stavns Fjord.

Hjortspring-fundet består af en båd af bronzedertypen med brede, sammensyede sideplanker af lind og snabelformede stæve, samt et stort antal våben, spydspidser, sværd, skjolde o. a., der i tidlige jernalder er nedlagt som offer i en lille mose ved Hjortspringkøbel på Als, hvor de udgraves i 1921-22.

Hjortzberg [jo:(r)tsbærj], *Olle* (f. 1872), sv. maler; vægmalerier i fl. sv. kirker i en slags byzantinsk stil; ill. t. salmebogen, Bibelen m. m.

Hjorta, da. ø ml. Drejø og Tåsinge; 0,9 km²; 21 indb. (1945).

Hjorta, *Knud* (1869-1931) da. forfatter. Af sjællandsk bondeslægt. Efter et par begynderbøger, der reagerede mod 90-ernes litt. københavneri og pessimisme, gennembrød med provinsskildringen *Folk* (1903) og romanerne *Støv og Stjerner*, *Tu Verdener*; *Hans Råskov* (1904-06) omhandler nogle fantastiske typer. Bidrag til forståelse af **H** selv giver romanerne *Gron Ungdom* og *Grå Sjæle* (1911) og *Hans Heilums Nat* (1924). Ypperst som kunstner i sine novellesaml., hvoribl. *Udfor Skranten* (1922); et på een gang for-tenk og opr. forf. skab, der både ved psyk. og replikkunst hæver sig højt. (Portræt sp. 1915).

Hjul, skive bestående af kranen el. følgen (yderst), der gnm. egne forbindes m. navet (inderst). Egerne danner ofte en kegleflade (stjartet) for at give hjulet større stivhed. I st. f. eger bruges også stålplader. Jernbanehjul forsynes m. en slidring, bandagen, af hårdt stål og har som andre skinnehjul en styreflange.

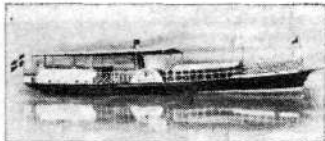
Hjulaftand el. *akselafstand*, afstand ml. for- og bagaksel på en bil.

Hjulbandage, udskiftelig slidring af hård stål, der påsættes hjulkranen af f. eks. jernbanehjul.

Hjulben (*genu varum*), udad konvekts krumning af underkæmmertererne, oftest en følge af engelsk syge.

Hjuldamp, første form for maskindrevet skib, enten med skovhjul på hver side el. med et stort hjul agter (spec. til flodsejls), især anv. som færger. Danm.s

sidste h »Hjelen«, bygget 1862, sejler endnu på Silkeborgsøerne, den sidste hjulfærge »Frits Luel« under 2. Verdens-

Hjeldamperen »Hjelen«.

krig i fart over Svendborgsund. I Engl. bruges h endnu som udflygtsskib og busserfartøj.

hjuldyr (*Rotifera*), dyregruppe, mulig beslægtet m. rundorme el. ledorme. Oftest mikroskopiske m. et ganske ringe antal celler; i forenden en fireklædt skive el. lappede firekrans, hjulorganet; i bagenden en tvædet »fod«; i svelget tandhjul, munddele, ekskretionsorganer af orme-

type, hannerne mindre end hunnerne. Hunnerne frembringer dels ubefrugtede, tyndskallede æg, af hvilke der kan fremkomme hunner (store æg) el. hanner (mindre æg), dels tyk-skallede hvileæg, af hvilke der fremkommer hunner. Der er således et skifte ml. parthenogenetisk og biseksuel forplantning (heterogoni). De fleste h forekommer i ferskvand, nogle i havet, enkelte i fugtig mos o. l. De fleste fritsvømmende, enkelte fastsiddende.

hjulformet, *bot.*, kaldes 1) en sambladet krone med kort rør og flad krave; 2) et stjernestrøget, sammensat blad.

hjulkasse, *sov.*, kasse over en hjuldampers skovhjul.

hjulkrone (*Bor'rago*), slægt af rubladfam., har hjulformet, blå krone; en art af og til forvildet i Danmark.

hjulspindere (*Orbite'lariae*), gruppe af edderkopper, hvortil bl. a. korsedderkopper, der danner lodrettede, hjulformede fangter. Hannerne som regel mindre end hunnerne. Han og hun har hver sit fangnet, hunnen bevogter ægmasserne.

hjulstand, d. s. s. akselafstand ved jernbaner.

hjulstue, frostbeskyttende overbygning over vandhjul.

hjultryk, det tryk, som et køretøjs hjul udøver på kørebanelen. Både for jernbaner og for veje er der fastsat maksimumsværdier for h.

hjulvindue, d. s. s. rosevindue.

Hjålmare ka'nal [*'jæl-*], sv. kanal, forbinder Hjålmaren og Arbogaån; 64 km, 9 sluser; anlagt 1629-39 og 1819-30.

Hjålmaren [*'jæl-*], sv. sø ml. Västmanland, Södermanland og Närke; 493 km²; 22 m o. h., 18 m dyb. Tillob: Svartån; afløb: Eskilstunaån.

hjælm (*'Psamma*), slægt af græsfam. med kun en art, sandh (P. arenaria), også kaldet klittag; flerårig med vandret jordstængler og tueformet samlede, overjordiske skud. Småaksene sidder i en dusk. h er meget alm. i Danmark klit egne. Trives kun i rent, løst sand, egner sig udmærket til at dæmpe sandflugt i klitterne, plantes derfor i stor mængde.

Hjælm.

Hjæpekassen, da. offentl. understøttelseinstitution 1856-1933, havde t. formål at støtte værdige og trængende uden for fattigvæsenet. Midlerne skaffedes dels ad privat vej, dels ved stats- og kommunetilsud.

hjælpeklasser, 1) indtil 1939 repetitionsklasser i Kbh.; 2) efter 1939 klasser for svagtbegavede enten samlet i hjælpekole el. i særklasser på normalskolerne. h findes nu i de fleste større skolevæsnere.

hjælpemaskiner, maskiner, der er nødvendige ved driften af en stor kraftmaskine, som pumper for kølevand, smøreolie og brændselolie, igangsætningsmaskiner m. m.

hjælpekole, særskole inden for folkeskolen, for svagtbegavede, men ikke åndssvage børn. Indført 1900 i Kbh. under navnet værneskole. Lavere klassekvotient end normalt og spec. tilrettelagt undervisningsform. Børn til h udtages i alm. end medvirking af skolepsykologer. Kan rumme 2-4% af de skolepligtige børn. Findes nu ved større da. skolevæsnere.

hjælpeprog, Efterhånden som latin faldt bort som intern. fællessprog, føltes sværet af et for alle eur. nationer fælles meddelelsesmiddel. I 19. årh. skabtes adskillige kunstigt dannede h med ganske simpel gramm. Ordforrådet hentes hovedsagelig fra de romanske sprog. Størst udbredelse fik esperanto. Ingen af h har fundet indpas i vidensk. og diplomatisk samkvem, men dyrkes især i mindre, private kredse.

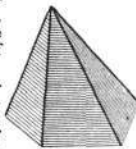
hjælpetog, tog, som ved jernbaneuheld sendes til ulykkesstedet med redningsmandskab, værktøj samt evt. ambulancevogn og læger. h med ambulancevogn har forrang for alle andre tog. h er stationerede på de større knudepunktstationer og dækker hver sin forud fastlagte strækning.

hjælpeverbum, verbum, der anvendes i en perifrase.

Hjärne [*'jæ:rne*], *Harald* (1848-1922), sv. historiker, prof. i Uppsala 1889-1913. Bidrog til indførelse af systematisk kildekritik; udg. 1902 omstridt afhandl. om Karl 12.s første regeringsår.

Hjärne, *Urban* (1641-1724), sv. naturforsker. Skrev tragedier og den første sv. roman; rejste 1676 heftig og vellykket kamp mod hekseprocesserne; livlæge hos Karl 11., kemiker. Oplysnings- og afholdingsagitor. Bidrog som assessor i bjergværkskollegiet til fremstød i sv. bjergværksdrift.

hjørne, *mat.*, rumfigur bestående af en række halvinier udgående fra samme punkt, toppunktet, samt plane vinkelrum begrænset af disse halvinier.

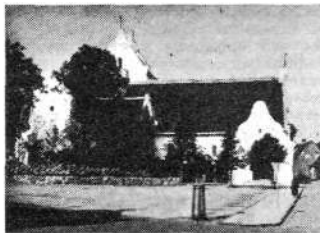

Hjørne.

hjørneblad, *arkit.*, blad- el. knopformet led, formidlende overgangen ml. nederste rundled af en søjlebase og fodpladens hjørner (ca. 1100-1240).

hjørnespark tilkendes et fodboldhold, når bolden passerer modstanderens mållinie, sidst rørt af en modspiller. Sparkes fra nærmeste hjørneflæg.

Hjørring, da. købstad 46 km N f. Ålborg. 13603 indb. (1948). St. Kathrine Kirke (korskirke fra 13. årh.), de kullede St. Hans og St. Olaf kirker; rådhuset; Vendsyssels Hist. Mus. Industri: tekstil, kondensert mælk, maskiner, ol. m. m., stort andelsvineslageri. Station på østjyske længdebane og udgangspunkt for H-Hirtshals-, H-Løkken-Abybro- og H-Hørby-banen. Ældste privilegier fra 1243.

St. Kathrine Kirke, Hjørring.

i 17. årh. stærkt tilbage p. gr. af krige og ildebrande. Vækst med jernbaneanlægge- og industriens opkomst.

Hjørring amt, da. amt, omfatter det meste af Vendsyssel, Læsø og Hirtsholmene; 2855 km²; 166 695 indb. (1948), heraf i købstæderne Hjørring, Brønderslev, Frederikshavn, Skagen og Sæby 49 009. Overfladen er dels højtliggende og bakket: Jyske Ås med Knosen (136 m), Flade, Bakker, Tolne Bakker og Rubjerg Knude, dels fladt og for en stor del lavtliggende, bl. a. en del af Store-Vildmose og landet nordpå mod Skagen. Jordene er meget forskellige, men som helhed ikke særlig frugtbare. Nuv. omfang fra 1793.

Hjørrungavåg [*'jø:rünavå:g*], no. bugt, vistnok det nu. Liavåg på østkysten af Hareidlandet. I H slog Håkon Jarl joms-vikingerne ca. 971.

HK, fork. for hestekraft.

hkg, fork. f. hektokilogram.

hl, fork. f. hektoliter.

h. l., fork. f. loco loco (på dette sted).

H. l., fork. for *Hefnerlys*.

Hlidskjálv [*'lið-*], i nord. mytol. højsæde i Odins bolig.

Hlinka [*'hlinka*], *Andrej* (1864-1938), slovakisk politiker. Kat. præst. Bidrog til rejse slovakisk bevægelse mod ung. styre for 1918; krævede slov. selvstyre i det nye Tjsekoslovakiet, rejste skarp opposition, leder for slovakisk Folkeparti. Tyskvenl., antidemokratisk; stifter af Hlinka-garden, siden under Tisos ledelse.

Hlond [*hlont*], *August* (f. 1881), po. kardinal, po. primas og ærkebiskop af Gniezno og Poznań siden 1926. Interneret af tyskerne 1939-45; kritisk mod det socialistiske styre efter 1945.

hm, fork. f. hektometer.

H.M., fork. f. Hans (Hendes) Majestæt.

h-mol, toneart med grundtonen h og \sharp for tonerne c og f; paralleltoneart til D-dur.

HNO₃, kem. formel for salpetersyre.

Ho, kem. tegn for holmium.

H₂O, kem. formel for vand.

hoang (kin: gul), anden stavemåde for hwang.

Hoare [*hå:*], *Samuel J. G.*, (1944) Viscount Templewood of Chelsea (f. 1880), brit. politiker, medl. af Underhuset (kons.) 1910-44, Luftfartsmin. 1922-24, 1924-29; min. f. Indien 1931-35 (nyordn. af forfatningsforholdene), udenrigsmin. juni-dec. 1935, faldt p. gr. af opposition mod H-Laval Planen. Marinemin. 1936-37, indenrigsmin. 1937-39, Lord Privy Seal 1939-40, luftfartsmin. apr.-maj 1940, 1940-dec. 1944 ambassadør i Spanien i særlig mission.

Hoare-Laval Planen [*hå: la'val-*], brit.-fr. plan om deling af Abessinien, aftalt dec. 1935 ml. eng. udenrigsmin. H. og den fr. konseilspræsident L. Formålet var at afslutte den ital.-abessinske krig ved overdragelse af store områder til Ital., men brit. opinion reagerede voldsomt. Baldwin måtte udskifte H. med Eden.

ho'atzin (nahua-sprog) (*Opisthocomus ho'atzin*), sydamer. fugl, lever i krat langs de store floder. Ungerne har 2 kløer på vingerne og kravler v. hj. af disse rundt i kratet. Lever af blade.

Hobart [*'houbart-*], Tasmaniens hovedstad, ved Derwent Flodens sejlbare munding, god naturhavn; 72 000 indb. (1945).

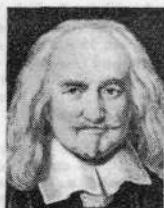
Hobart [*'ho:bart*], *Alice* (f. 1882), amer. forfatterinde, kendt for romaner fra Kina: *River Supreme* (1929, da. *Floden 1935*), *Oil for the Lamps of China* (1933, da. *Olje til Kinas Lamper 1934*) m. fl.

'Hobbema [-ma:], *Meindert* (1638-1709), holl. maler. Elev af Jacob Ruysdael. Har malet skovpartier, ofte med en vandmølle. Hovedværk: *Alléen i Middelharnis* (London). Er fyldigt repr. i eng. samlinger. To meget karakteristiske billeder på kunstmus. i Kbh. og på Nivågård. (Ill. sp. 1915).

Hobbes [*håbz*], *Thomas* (1588-1679), eng. filosof. Grl. i *Elements of Law* (1640) den deskriptive psyk. Forfægtede i *De corpore* (om legemet) (1665) den mekanistiske naturopfattelse og bekæmpede spiritualismen. Fremstte i *Leviathan* (1650) en autoritær samfundsfilos., if.

Knud Hjortø.

Thomas Hobbes.

Sigurd Hoel.

E. T. A. Hoffmann.

Kai Hoffmann.

H. v. Hofmannsthal.

hvilken naturtilstanden hviler på en pagt, hvorved al magt er overdraget en eneveddig hersker, hvis opgave er at sørge for fredens opretholdelse. (Portræt).

hobby ['hɔbi] (eng: kæphest), fritidsbeskæftigelse. - interesse.

Hobhouse ['hɔbhaus], *Leonard Trelawney* (1864-1929), eng. sociolog og filos. Har i *Mind in Evolution* (1901) og *Morals in Evolution* (1906) på empirisk grundlag skildret bevidsthedens og moralens udvikling og i *The Metaphysical Theory of the State* (1918) skarpt kritiseret den Rousseau-Hegelske statsteori. *The Elements of Social Justice* (1922).

Hoboken ['hɔ:bo:kə] (fr. [ɔbo:kæn]), forstad til Antwerpen; 32 000 indb. (1948). Skibsværfter, diamantsliberier o. a. industri.

Hoboken ['hɔ:bo:kən], havneby (til Stor-New York), ved Hudson Rivers V-bred i New Jersey; 50 000 indb. (1940). Ved færger og tunneller forbundet med S-Manhattan.

Høbro, da købstad inderst i Mariager Fjord; 8275 indb. (1948). Få gl. bygn. Industri: sprit, maskiner m. m.; havn. Station på østjyske længdebane, udgangspunkt for H-Ålestrup banen.

Hø Bugt, indskæring i SV-Jyll. ml. halvøen Skallingen og selve fastlandet, 1-2 m dyb.

Hoby-fundet, jordfæstelsesgrav fra rom. jernalder indeholdende et rigt udstyr: drikkehorn, sølvfibulaer, rom. bronze-genstande: kasseroller, fæde, kande, spand samt to reliefprydede sølvbægre udført af kunstnere med scener fra Iliaden og Filoktet-sagnet. Udgravet 1920 ved Hoby på Lolland.

hoc 'aɔno (lat.), i dette år.

hoc est (lat.), det er, det vil sige.

Hoche [ʃ], *Lazare* (1768-97), fr. general, slog Vendée-opstanden ned 1796.

Hochfeiler ['hɔ:faɪlɛr], højeste punkt i Zillertaler Alperne på den østr.-ital. grænse (3523 m).

Hochgolling ['hɔ:ɡɔllɪŋ], højeste punkt i Niedere Tauern, Østr. (2863 m).

hochheimer ['hɔ:χɪmɛr], thinskvin fra Hochheim, ø f. Mainz, Tysk.

Hochkirch ['hɔ:χkɪrç], landsby i Sachsen, hvor d. østr. general Daun (1705-66) 1758 slog Frederik 2., der mistede 1/3 af sin hær.

Hochstetteres Forland ['hɔ:χstɛtɛrɔs], yderste del af landet ved Grønlands østkyst inden for Shannon Øen. Opkaldt efter den ty. geolog Ferdinand von Hochstetter (1829-84).

Hochtor ['hɔ:χtɔr], 1) Alpepas i Hohe Tauern ø f. Grossglockner. 2576 m o. h.: 2) 2373 m h. bjergtop i Ennstaler Alperne.

Meindert Hobbema: Alléen i Middelharnis.

Hochwald [ɔk'vald], stærk fæstning i Maginot-linien N f. Strasbourg. Overgav sig to uger efter ty.-fr. våbenstilstand 1940.

hockey ['hɔki] (eng.), boldspil af struktur som fodbold; spilles med lille, hård bold og en fornedet krummet, flad stok på en ca. 100 m l. og 50-60 m br. græsbane. h kendtes allerede i 7.-8. årh. e. Kr. på De Britiske Øer og i Fr. Til Danmark. 1900. 1908 stiftedes Dansk Hockey Union.

Hocking ['hɔkiŋ], *William Ernest* (f. 1873), amer. filosof. Har bl. a. skr. *Types of Philosophy* (1929). Forkæmper for en pragmatisk idealisme.

'hoc loco (lat.), på dette sted.

Ho'deida, arab. *Al Hudaida* [ælhu'dæidä], største havneby i Yemen i SV-Arabien, ved Rødehavet; ca. 50 000 indb.

Hodges ['hɔdʒɛz], *Courtney Hicks* (f. 1887), amer. general. Gennemførte under Den 2. Verdenskrig genembruddet ved St. Lô juni 1944, omringningen af Ruhr og rhinovergangen ved Remagen i marts 1945. Senere til Japan.

Hodgkins sygdom ['hɔdʒkiŋs] (efter d. eng. læge Th. Hodgkin (1798-1866)), lymfogranulomatose.

Hodler ['hɔ:d-ɪ], *Ferdinand* (1853-1918), schw. maler. Figurbilleder, bl. a. hist. motiver og landskaber, vægdekorationer til univ. i Jena og rådhuset i Hannover.

Hódmezővásárhely ['hɔ:dmɛzɔ:va:ʃa:rɛj], by i S-Ung.; 62 000 indb. (1941). Mølleindustri, handel med landbrugsprodukter og vin.

hodo'meter (gr. *hodós* vej længde + *-meter*), d. s. s. skridttæller.

Hodža ['hɔdʒa], *Milan* (1878-1944), tjekoslov. politiker. Rejste for 1914 slovakisk nationalbevægelse mod det ungarske styre; sluttede sig 1918 til den tjekoslov. stat. Agrarpartiets leder, gentagne gange min.; 1935-38 leder for samlingsmin. i kamp mod nazismens splittelsepolitik. Gik af 22. 9. under krisen for München-mødet; dannede 1944 slovakisk nationalråd i London, der over for Beneš understregede slovakernes selvstyrekrav, døde s. å. i Florida.

Hodzjent ['a:ɔdʒɛnt], til 1936 navn på Leninabad i Tadzjikistan, Sovj.

hoe-, se også *ho-*.

Hoei ['hɔi], flamsk navn på Huy (belg. by).

Hoeksche Waard ['hɔkʃe 'va:rɪ] (el. *Beijerland*), holl. ø ved Maas' munding.

Hoek van Holland [hɔk fən 'hɔlənt], holl. havn ved Nieuwe Waterweg V f. Rotterdam (1914 indlemmet i denne). Rute fart til Harwich, Engl.

Hoel [hɔ:l], *Adolf* (f. 1879), no. geolog, leder af »No. Svalbard- og Ishavs-undersøg.«. Talr. eksp. til Spitsbergen og Østgrønland. Gik skarpt mod Danmark i Østgrønlandssagen 1932-33. Knyttet til Nasjonal samling, rektor f. Oslos univ. jan. 1943-maj 45, derpå arresteret. 1949 idømt 1 1/2 års fængsel f. landsforræderi.

Hoel [hɔ:l], *Sigurd* (f. 1890), no. forfatter. Fra 1929 red. af No. Gyldendals »gule serie«, indtil 1939 omfattende overs. af 50 moderne romaner. H-s produktion afspejler brydningen ml. ældre individualistisk og moderne kollektivistisk livsopfattelse; teoretiske forudsætninger er Marx og Freud. Har udg. romaner, *Syndere i sommersol* (1927), *En dag i oktober* (1931), *Sesam, Sesam* (1938), *Prinsessen på glassberget* (1939, da. 1945), *Arvestædet* (1941, da. 1942), *Mote ved miltepelen* (1947, da. 1948) og dramer, bl. a. *Mot muren* (1930). (Portræt).

Hoene-Wroński [hæne:vronjski], *Józef*

Maria (1778-1853), polsk matematiker og filosof. Den »polske messianisme«s teoretiker.

hof (lat. *curia*, fr. *cour*, eng. *court*, tysk *Hof*): 1) kongens bolig og husstand; 2) kongen og de ham omgivende personer; 3) middelalderlige rigsforsamlinger af kongen og hans værdige og gejstlige stormænd, samlet til rådslagning, lovgivning el. dom (jfr. Danehof).

Hof [hɔ:f], ty. by i Bayern; 45 000 indb. (1939). Alsidig industri (især tekstil); jernbaneknudepunkt.

Hofburg ['hɔ:bfurk] (ty: hofborg), fhv. residensslot i Wien, et stort bygningskompleks med bygn. fra forsk. tider og i forsk. stilarter.

hofdame, en dronnings (fyrstindes) selkabsdame.

hofdragt; en særlig h med silkeknebucker, ser, sko og hvide strømper anv. i Danmark i 1840'erne. Siden er h i Danmark afløst af kjolen.

Hofer ['hɔ:fɛr], *Andreas* (1767-1810), tjirsk folkeleder. Opr. værtshusholder. Rejste tiorerne til kamp, da landet efter fr. ønske kom under Bayern. Retretet i Mantova.

Hoff, *Christian* (f. 1884), da. tegner; medarbej. v. Blækspruten, Svikmøllen m. v.

Hoff, *Jacobus Hendricus van't* [fant'håf] (1850-1911), holl. kemiker. Arb. m. fys. kemi. Gav forklaring på fænomenet optisk isomeri. Nobelpris 1901.

Hoff, *Ove* Hoegh Guldberg (f. 1905), da. civilingeniør. 1948 prof. i mekanisk teknologi ved Polyteknisk Lærestanst. 1943-45 folketingsmedl. for Dansk Samling.

Hoff, *William Johan* (1832-1907), da. grundtvigsk præst, valgmenighedspræst i Uubberup ved Kalundborg 1873, præst ved Vartov 1894. Opbyggelsesfort.

Hoffman ['hɔfman, 'håf-], *Paul Gray* (f. 1891), amer. forretningsmand, embedsmand. Knyttet til Studebaker Corporation 1911, president for denne fra 1935. Republikaner. 1948 ledende administrator for Marshallplanen.

'Hoffman'n, *Anker* (f. 1904), da. billedhugger; *springvand* (1930-31) i Struer og *Aakjær-mindesmærke* (1940-42) i Skive m. m.

'Hoffmann, *Ernst Theodor Amadeus* (egl. *Wilh.*) (1776-1822), ty. forf., musiker, tegner. Var jur. embedsmand, kapelmester m. m. og gav romantikken en særlig tone ved at sammensmelte det realistiske og det fantastiske og krydre det med satire. Romaner og eventyrtællinger, *Die Elixiere des Teufels* (1815-16), *Der goldene Topf* (1814-15), *Klein Zaches* (1819). H-s stil har sat spor i fr., da. og amer. litt. (Portræt).

'Hoffmann, *Friedrich* (1660-1742), ty. læge, prof. i Halle, en af det 18. årh.s store systematikere. Fremstillede Hs-dråber.

'Hoffmann, *Heinrich* (1809-94), ty. forfatter læge; skrev for sine børn *Der Struwwelpeter* (1847), der i Danmark blev til *Den Store Bastian*.

'Hoffman'n, *Johannes* (1844-1920), da. billedhugger; har bl. a. udf. *Psyke* (1892) (kunstmus.).

'Hoffman'n, *Kai* (f. 1874), da. forfatter; lang rk. digtsaml., hvoraf de ældste er påvirket af fr. symbolisme. Med *Riget* (1905) bryder en dyb virkelighedsglæde frem, bundet til hverdagen, men med langt perspektiv. Særlig karakteristiske er *Hav og Rum* (1913), *Den Store Vår* (1918), *Den Vide Verden* (1921) og *Det Grønne Land* (1931). (Portræt).

Hoffmann, Karl Heinz (f. 1912), ty. nationalsocialist. Jurist; partimedlem fra 1932. I ty. politi fra 1937. Sept. 1943 til Danm. Ledede ty. politis afd. f. politiske sager. Udslap v. kapitulatjonen til Tyskl., her arresteret 1945; 1947 udleveret til Danm., dødsdømt 27.1.1949.

Hoffmann, Max (1869-1927), ty. officer, under I. Verdenskrig Ludendorffs nærmeste medarbejder ved østfronten. Førte våbenstillandsforh. med russerne i Brest-Litovsk 1917. Udgav 1923 sine erindr. *Der Krieg der versäumten Gelegenheiten*.

Hoffman'n, Ulf (f. 1905), da. forfatter. Søn af Kai H. I digtsaml. med titler som *I Hyre ml. Stjerner* (1933) og *Usynlige Landskaber* (1939) *Sejle, Se og Synge* (1941) vist et særpræget talent, både sundt og forfint.

Hoffmann & Campe, ty. forlag i Hamburg, grl. 1808. Forlægger for bl. a. Heine, Börne og Heibel. Forlagets frsindede indstilling bevirkede forbud mod dets bøger i Preussen.

hoffmannsdråber, æter-vinåndblanding mod afgætt. Fremstillet af lægen Fr. H. Hoffmanns Eventyr, opera af J. Offenbach med E. T. A. Hoffmann som hovedperson (Paris 1881, Kbh. 1897).

Hoffmann von Fallersleben, August Heinrich (1798-1874), ty. forfatter og germanist. Afst. som prof. p. gr. af sine frsindede *Unpolitische Lieder* (1842). Skrev endv. børnesange samt *Deutschland, Deutschland über alles* (1841).

Hoffmeyer, Niels (1874-1946), da. forfatter. Bl. hans hist. romaner mærkes *Babylon* (1904), bl. nutidsromaner *Den Hellige Enfold* (1911). Om hans fortrolighed med Ital. vidner fl. romaner og memoirerne *Romerske Dage* (1927).

Hoffmeyer, Niels H. C. (1836-84), da. meteorolog. 1872 bestyrer for det da. meteor. institut ved dets oprettelse. H organiserede den da. meteor. tjeneste, med stationer såvel i land som om bord i skibe.

Hoffmeyer, Skat (f. 1891), da. teolog, orienteret i eng. teol. og filos. Stiftsprovst i Århus 1931; grl. den teol. undervisning der. Biskop sst. 1940. Entomolog.

hoffourer [-fure'r], embedsmand ved hoffet, under hvem økonomi og regnskab sorterer.

hoffähig ['hoffæ:i] (ty.), egnet til at komme til hoffet; ulastelig i påklædning og opførsel.

hoffjunker, egl. en ung adelsmand i hoffets tjeneste, nu blot en titel.

hoffleverandør, kgl., titel, der s. m. ret til at benytte kongekronen som mærke ved kgl. resolution kan tildele erhvervsdrivende, der gnm. fl. år har leveret varer t. hoffet.

Hofman', Holger (1868-1929), da. skuespiller og teaterleder. 1900-14 v. Det Kgl. Teater. Dir. for Dagmartheater 1914-19 og 1923-28.

Hofmannsthal ['hoffmån:sthal], **Hugo von** (1874-1929), østr. forfatter. Var allerede som purung en moden, forfint skønhedsdyrker, der dog så faren ved en ren æstetisk eksistens; dramaet *Der Tor und der Tod* (1893). Som lyriker melodios og elegant. H fornyede ældre dramaer som *Jedermann* (1911), da. v. Johs. Jørgensen 1915) og skrev operatekster, *Der Rosenkavalier* (1911). (Portræt sp. 1917).

Hofmannswaldau [hof-'val:], **Christian Hoffmann von** (1617-79), ty. forfatter. H-s typisk højbarokke elskovslyrik er dristig, virtuos og raffineret. Samtidig rel. digter.

Hofmanns-gave, hovedgård NNØ f. Odense, har tidl. heddet Quiztowsholm, Rosenøje og Bøttigersholm. 1784-1927 stamhus i slægten Hofman (-Bang). Hovedbyggn. fra 1784; fredet i kl. B.

hofmarskalk, lederen af hoffets ceremoniel. **Hof- og Stadsret**, domstol i Kbh.; oprettet 1771 af Struensee. Bestod indtil retsplejeoven. Fra 1805 forb. med Landsoverretten for Østifterne, således at dens of. navn var Den Kgl. Landsover- samt H. Dømt dels i l. instans, dels som appelret.

Hof- og Statskalenderen, årl. udg. off. da. håndbog over kongehus, rangklasser, ordensmedl., tjenestemænd, offent. institutioner m. m. Udkom fra 1734 (på tysk), fra 1809 på dansk med nuvæ. titel. Udgives af kabinetssekretariatet og statsministeriet i forening.

Hofra, hebr. navn for Apries.

'hofsinde [-sena] (ty. *gesinde* tjenestefolk), adelsmand, der forretter hoffetjeneste (i Danm. i 15.-17. årh.).

Hofsjökull ['hofsjo:'gud] el. *Arnarfellsjökull*, firnøkket plateau i Island, NV f. Vatnajökull; 1350 km²; 1765 m h.

hofstat, de personer, der gør tjeneste ved hoffet.

Hofstede de Groot ['hofste:da ðə 'fro:t], **Cornelis** (1863-1930), holl. kunsthistoriker. Udg. *Rembrandt 1-8* (1897-1905), *fortegn. over de kendteste holl. maleres værker 1-10* (1907-28).

Hofsten ['hofste:n], **Nils von** (f. 1881), sv. zoolog. Prof. i Uppsala. Arbejder vedr. dyregeogr. og biolog. hist.

hoft (*coxa*), hele bækkenets sideparti; i daglig tale ofte blot h-leddet.

hoffteatret på Christiansborg, indrettet 1766 til Chr. 7.s private fr. skuespiltrup og til hoffet; rummede senere elevskole og danseskole for Det Kgl. Teater; brugtes til maskerade, af teaterselskaber, bl. a. ital. opera. Lukkedes 1881 på grund af brandfaren. Fra 1922 teatermuseum.

hofteben (*os coxae*), een af knogledelene i bækkenet. På den udv. side af h sidder H-skålen, ledforb. til lårbenet.

hofteledsbetændelse (*coxitis*) skyldes infektion af forsk. natur. Hyppigst er den tuberkuløs H, som opstår i alderen fra 2 til 25 år. De første symptomer er vage (ubestemte smerter og trækken på benet), senere opstår alvorligt gangbesvær. Behandlingen er langvarig og tager også sigte på almentilstanden. Akut h af ikke tub. natur kan nu hyppigt helt helbredes med penicillin.

Hogarth ['houga:þ], **William** (1697-1764), eng. maler. Begyndte som gravør. Udf. kobberstik til bøger. Virksom som maler

William Hogarth: Leende Tilhørere.

fra ca. 1728. Satiriserer i sine genrebilleder over tidens last og unatur, bl. a. i *Marriage à la Mode* (1745). Har også malet åndfulde portrætter, bl. a. *Selvportræt* (1758) og *Krabbepigens* Hovedværk: *Gate of Calais* (1749).

Hogben ['hågbæn], **Lancelot** (f. 1895), eng. zoolog. H er især kendt for sine populariserende bøger: *Mathematics for the Million* (1936, da. 1938), *Science for the Citizen* (1938; da. 1940).

Hogg [håg], **James** (1770-1835), skotsk folkedigter (»Hyrden fra Ettrick«). Digt-samlinger *The Mountain Bard* (1807), *The Queen's Wake* (1813). *The Shepherd's Calendar* (1829) er en prosafortælling. Skildrede sit hjemland i romantisk iklædning.

Hogland ['ho:gland], sv. navn på Suur-saari, Sovj. (tidl. Finl.).

hogshead ['håghsjød] (eng. *hog* svin +

head hoved), fork: hhd., i Engl. og USA mål for flyd, varer = 238,5 l.

Hogue, la [la 'gø], el. *la Houque* [la 'gø], bugt på Ø-siden af den fr. halvø Cotentin. Ud for H slog den eng.-holl. flåde (Russell) 29. 5. 1692 den fr. (Tourville).

Hohe Ache [ho:ə 'aft], Eifels højeste punkt, 746 m.

Hohenlohe [ho:ən'lo:ə], tidl. ty. grevsskab, nu en del af Württemberg.

Hohenlohe, Chlodwig, fyrste af H-Schillingsfürst (1819-1901), ty. politiker. Førstemin. i Bayern 1866-70, antikkerikal. 1889-86 statholder i Alsace-Lorraine, oprådt varsomt. Rigskansler og preuss. førstemin. 1894-1900. H-s *Denkwürdigkeiten* (1906) kritiserer Bismarck og Vilh. 2.

Hohensalz [ho:ən'zaltsa], ty. navn for Innowroclaw i Polen.

Hohenschwangau [ho:ən'ʃva:ngau], ty. kursted i Bayern; i nærheden ligger slottene H (opført af Maximilian 2. 1832), Neuschwanstein (opført af Ludvig 2. 1869-86) og Lindenhof (opført af Ludvig 2. 1869-78).

Hohenstaufen [ho:ən'ʃtaufən], 684 m h. bjergtop i Rauhe Alb, Tyskl. Borgen H på bjergtet, Hohenstaufernes stamborg, ødelagdes under bondekrigen 1525.

Hohenstaufen efter borgen H i Württemberg. Stamfaderen var Frederik af Bären, som 1079 trolovedes m. Henrik 4.s datter Agnes og blev hertug af Schwaben. H reg. i Tyskl. 1138-1254 og på Sicilien 1194-1268.

Hohentwiel [ho:ən'tvi:l], 688 m h. bjergtop i Rauhe Alb. Tidl. befæstet.

Hohenzollern [ho:ən'tsø:lørn], 1) ty. slot på 855 m h. bjergtop i Rauhe Alb; hohenzollerns stamborg; restaureret 1850-67; 2) tidl. preussisk provins, opkaldt efter 1), bestående af fl. enklaver N f. Bodensee; 1142 km²; 74 000 indb. (1939). Fra 1946 del af Württemberg-Hohenzollern.

Hohenzollern [ho:ən'tsø:lørn], ty. fyrsteslægt, opr. fra Schwaben, borggrever af Nürnberg under Henrik 6. 1415 gjorde kejser Sigismund borgrev Frederik af H til kurfyrste af Brandenburg. Br. blev H-s hovedbesiddelse, mens sidelinier i Bayreuth og Ansbach (til 1791) ikke fik større magt. H i Brandenburg blev fra ca. 1648 Nordtyskl.s førende fyrstehus, 1701 m. titel konger af Preussen. Ved Tyskl.s samling 1871 blev kong Vilh. 1. ty. kejser; med Vilh. 2.s fald 1918 mistede H sin magt, selv om der i kons. kredse endnu efter 1920 var megen hengivenhed f. d. gl. fyrstehus. - Til en kat. sidelinie af H (H-Sigmaringen) hørte Leopold af H, spansk tronkandidat 1870; hans broder Karl af H blev konge af Rumæniens 1866, Leop.s søn Ferdinand blev stamfader til det rum. kongehus (til 1947).

Hohenzollernkanal [ho:ən'tsø:lørn-], ty. kanal ml. Havel og Oder; 102 km l.

Hohes Venn [ho:əs'fæn], ty. navn på (fr.) Hautes-Fagnes (Belgien).

Hohe Tauern [ho:ə], bjergparti i Øst-alperne ml. Salzach og Drau. Fl. berømte bjergtoppe, deribl. Grossglockner.

Hohlenberg, Johannes (f. 1881), da. forfatter. Fl. kultur- og lit.-hist. bøger, især en fortrinlig biogr. af Søren Kierkegaard (1940); forts. m. *Den Ensommes Vej* (1948) en gennemgang af S. K.s værker.

Hojer [hoi'ær], **Andreas** (1690-1739), da. historiker og jur. Udgav 1718 *Kurtzgefaste Dännemærckische Geschichte*. Skrev som kgl. historioграф (fra 1722) en fremstilling af Fred. 4.s regering. Hans *König Friedrich IV Glorwürdigstes Leben* blev først udg. 1829. 1734 blev han jur. prof., 1736 generalprokurator.

Hokkaidō [hokka:ido:], tidl. *Ezo* (*Yezo*), den nordligste og næststørste af de store jap. øer; 88 775 km²; 3 068 000 indb. (1935). Hovedstad: Sapporo; vigtigste havneby: Hakodate. - Landbrug, fiskeri og skovbrug. 50% af Japans kullever.

'hokkoer (fra carab-sprog) (*Cra'cidae*), fam. af hønseflugt, langhalede, fjertop på hovedet. Lever i træer, ernærer sig af frugter. S- og Mellem-Amer.

Hōko Guntō [ho:kogunto:], jap. navn på Pescadore Øerne.

Hokusai, *Katsushika* (1760–1849), jap. maler og grafiker, den sene Ukiyoe-skoles kendteste mester. **H** har i mange ill. træsnitbøger skildret jap. folkeliv og dyr. **H** hans talrige landskaber er *Udsigter mod Fujiyama* (36 i farvetræsnit og 100 i sort) de berømteste.

hokus'pokus, vistnok af lat. *hoc est corpus (meum)* (dette er mit legeme). Disse ord fra den kat. messe anv. som trylleformular af taskespillere o. l.

Hōlar ['hoular], gård i Hjalteadal i N.-Island, bispesæde 1106–1801.

Holaveden ['hå:lav:edn], sv. skovklædt ås ml. Vättern og Sommen.

Holbach [sɔ'bak], *Paul Heinrich Dietrich*, Baron de (1723–89), fr. oplysningsfilosof. Hævede i *Système de la Nature* (1770), at mennesket er et led i den mek. natur, og at metafysik og rel. er både uvidensk. og umoralsk.

Holbech [-bæk], *Kaj Gersdorff* (1901–44), da. frihedskæmper. Forsikringsmand, fra 1926 journalist v. »Berl. Tid.«. Under besættelsen bl. ledende i udgivelsen af »De Frie Danske«. Dræbt af Gestapo 14. 10. 1944.

Holbein ['hɔlbain], *Hans, den yngre* (1497–1543), ty. maler. Søn af Hans **H** den ældre (d. 1524), der levede i Augsburg og har malet en række altertavler. Indtil 1515 arbejdede **H** i Augsburg, derpå i

H. Holbein d. y.: Jane Seymour. 1536–37.

Basel og i London. Efter nyt ophold i Basel atter i London, hvor han blev Henrik 8.s hofmaler og virkede til sin død. **H** har malet fl. billeder med bibelske motiver, bl. a. den berømte *Borgmester Meyers Madonna* (1525); det er dog som portrætmaler, han har ydet sit ypperste. Hans evne til sober og indgående karakteristisk er enestående, hans teknik fulden og hans billeders farveholdning fin i sin stilfærdige fornemhed. Blandt **H**'s portrætter er fl. af *Erasmus af Rotterdam*, *Thomas More's* (1527) og *dobbeltportrættet af Thomas Godsalve og søn, Christian 2.s datter Christina* (1538) (London, nyere kopi på Fr.borg), *kømanden Georg Gisze* (1532). Har malet miniatureportrætter, bl. a. af *Henrik 8. og Katharina Howard*. Efter hans tegninger udførtes træsnit: *Dødedansen* og *Scener fra G. T.*; desuden udkast til kunsthåndværk og bogkunst.

holbænsyning, kulørt broderi på lærred; mønstret tælles ud i bundstøffet og dannes af vandrette og skrå stoff, ens ret- og vrangside. Syningen ses hyppigt på maleren Holbein d. y.s billeder, deraf navn.

Holberg, *Ludvig* (3. 12. 1684–28. 1. 1754), no.-da. forfatter. Officerrson, f. i Bergen, forældreløs fra sit 11. år. **Ml.** sin teol. embedsks. 1704 og sin ansættelse ved Kbh.s

Univ. 1717 foretog han 4 udenl.rejser, Engl. 1706–08, Holl.-Fr. 1714–16. Frisindede impulser modtog han dels gnm. juristen Chr. Reitzler (1665–1736) i Kbh., der s. m. fl. ty. forskere inspirerede ham til nogle skrifter om hist. og natur- og folkeret (1711–16), dels på den sidste rejse, hvor indtryk af moderne filos., litt. og teater modnede ham til repræsentant f. en uteol. verdensmindsdannelse. Gennembrudsarb., det komisk-satiriske heltepos *Peder Pørs* (1719–20), røber dristig samfundskritisk tendens, som dog adfæmpes i den efterflg. komedieproduktion. Med tilknytn. til rom., ital. og fr. teatertradition betegner **H**'s komedier et frembrud af et ægte da. lystspil, grundstammen i vor dramatik; ialt 32 stk., deraf 15 1722–23, bl. a. *Den Polit. Kandestøber*, *Jean de France*, *Jeppe på Bjerget*, *Jacob von Tyboe*, *Erasmus Montanus*, *Don Ranudo*, *Barselstuen*. **H**'s munterhed har også præget hans rige hist. forf. skab (ca. 1730–45). Hovedværket er *Dann.s Riges Hist.* (1732–35); både statsligt og kirkeligt er han det bestændes forsvare. Et intimere indtryk af hans sammensatte personlighed giver hans essayist. alderdomskr. *Moralske Tanker* (1744) og *Epistler* 1–5 (1748–54). Tvivl og trosbehov, fornuft og latent lidenskab fremgår også af hans lat. selvbiogr. (1727–43) og den utopiske roman *Niels Klim* (1741). Sin formue testamenterede han til Sorø Akad. og modtog til gengæld en barontitel. Først med **H** hæves den da.-no. litt. op i eur. niveau.

Ludvig Holberg.

Holberg-Samfundet, litt. selskab, stiftet 1922 med det mål gnm. møder og publikationer at øge kendskabet til Holberg. Bl. a. mærkes serien *Holberg-Blandinger*.

Holborn ['houbɔn], vestl. bydel i London; 25 000 indb. (1948).

Holbæk, da. købstad på Sjælland på sydsiden af **H** Fjord; 13 825 indb. (1948). Museum i en gl. bindingsværksbygning. Amts-sygehus. Uden for byen den ejendommelige Tveje-Merløse kirke med tvillingtårne. Garnison. Industri: mel, jernvarer, maskiner, stort andelssvineslagteri. Havn. Station på Kbh.–Kalundborg banen og udgangs-

Holbæk. Gade med gamle bindingsværkshuse.

punkt for Odsherred banen. Voksede op (fra ca. 13. årh.) omkr. **H** slot.

Holbæk amt, da. amt, omfatter NV-Sjælland, Samsø, Sejerø, Nekselø og Hesselø; 1752 km²; 125 670 indb. (1948), heraf i købstæderne Holbæk, Kalundborg og Nykøbing S. 26 378. Overfladen er afvekslende med større og mindre bakke- og Vejrhøj 121 m. Som helhed er jorderne ikke særlig frugtbar. Nuv. omf. 1793.

Holbæk Amtstidende, da. eftermiddagsblad (Venstre), grl. (ved sammenslutning af Holbæk Amts Dagblad og Holbæk-Posten) 1916. Oplag 1948: 7600.

Holbæk Amts Venstreblad, da. eftermiddagsblad (Radikale), grl. 1905. Oplag 1948: 11 000.

Holbæk Fjord, vestlig sidefjord til Isefjord.

Holbæk'gård, tidl. hovedgård NØ f. Randers, i middelalderen under Århus bispestol. Efter 1931 udstykket af staten. Hovedbyg. fra 1562 og 1645; fredet i kl. B.

'Holbøll, *Einar* (1865–1927), da. postmand, fik ideen til julemærket, der solgtes første gang 1904 i Danm. og efterhånden er indført i de fleste lande.

Holbøll, *Valdemar* (f. 1871), departementschef i Undervisn.min. 1921–23, i Kirkemin. 1923–43. Kirkeminister i min. Scavenius 1942–43–45).

Hol'ek, *Povl* (f. 1892), da. embedsmand. Overretssagfører; ministerialembuds-m. form. f. Invalideforsikringsretten 1928–38, derpå amtmand (Randers amt).

Holcken'hav'n, hovedgård S f. Nyborg; ved opr. Kogsbølle, senere Ulfeldsholm (Jac. Ulfeld ejer 1566–93), Ellensborg

(efter Ellen Marsvin, ejer 1616–49), fra 1672 **H** som baroni i slægten Holcks eje (fri ejendom fra 1921). 4-fløjet renaissance-hovedbyg., 2 fløje fra 1579–85, 2 fra ca. 1630; rigt udstyret kapel; fredet i kl. A.

hold, populær betegn. for pludselig smerte i nakke el. ryg. Skyldes ofte myose (lumbago).

holdsted, ved jernbaner et ekspeditionssted, som ikke deltager i ledelsen af toggangen, bl. a. fordi der på et **h** ikke findes en ansvarlig stationsbestyrer.

Holdgaard, *Jens* (1874–1936), da. husmandspolitiker. Husmand i Ikast, bidrog til at rejse jysk husmandsbevægelse, 1931 formand for Da. Husmandsforening. Rad. landstingsm. 1918–24, folketingsm. 1924–32 (Give). Bidrog væsentl. til jordlovene 1919 og landbopolitikken under krisen efter 1930 (forhandl. m. Hauch). Knyttet til Indre Mission og afholdsbevægelsen (Blå Kors).

holding company ['houldi? 'kæmpni], (eng.), trust-organisation skabt med det formål at beherske andre selskaber ved at eje el. kontrollere en del af deres kapital. **h** kan antage forsk. former (bl. a. voting trust og investment trust) og har spillet en meget væs. rolle siden slutn. af 19. årh. ved koncentrationen af industri, handel og finansvirksomhed især i USA (Standard Oil, United States Steel Corporation m. fl.).

hold-up [ho:ld 'ʌp], (amer): hold i vejret (nemlig hænderne), røverisk overfald.

Hold with Hope [ho:ld wið 'ho:up] (eng): bevare håbet), yderste landområde af halvøen N f. Kejsler Franz Josephs Fjord, Østgrøn. Højeste punkt 1509 m.

Holeby, da. stationsby (Maribo-Rødby); 900 indb. (1945).

Holger Danske, dansk sagnhelt med ud-spring i middelalderlig fr. ridderdigtning om en vis Ogier le Danois, sand-synligvis en rent legendarisk fig., skabt af fr. munke (digtet »Ogiers Ridder-færd« (12. årh.s slutn.)). Inden dette sagnstof i udvidet form samles i en fr. prosaroman fra 15. årh., har det nået Norge (»Karlsmagnussaga«, 13. årh.); muligvis er det ad denne vej sluppet ind i da. folkevisedigtning (»H og Burmand«, ca. 1400, og den noget senere »H og Stærk Didrik«). Fornævnte no. saga overføres til Danm. og danner grundlag for et tabt tryk (1501). Christiern Pedersens folkebog »Olger Dan-skes Krønike« (1534) hviler væsentlig på den fr. prosaroman og er hovedkilde for handlingen i Ingemanns store digt

Maalestok 1:2 250 000
Kort over Holland.
Udarbejdelse: J. Humlum

»Holger Danske« (1837), højdepunktet i nyere da. digtning over **H**, hvor titelfig. både er da. folkehelt og symbol på da. nationalkarakter. Af en lang række mundtligt overleverede folkesagn om **H** er det mest kendte det om den under Kronborgs kælderhvelvinger sovende kæmpe, der vågner op som Danms. frelser i Nødens time.

Holger Danske, da. sabotørgruppe under besættelsen, dannet forår-sommer 1943. Ødelagde »Forum« i Kbh. 24. 9. 1943; i flg. måneder næsten sprængt ved ty. arresterationer, reorganiseret af Jens Lillelund. Ved siden af en lang række sabotageaktioner foretog **H** ca. 200 stikkerhenrettelser. **H** talte ved kapitulationen ca. 470 medlem.; havde over 60 faldne, bl. a. »Flammen«; »Citronen« og »John«.

Holger-fejden, litt. fejde omkr. Baggesens operalibretto »Holger Danske« (1789), med angreb på Baggesens formentlige tyskhed; tidligste markerede åndelige sammenstød ml. da. og ty. ånd.

holiday ['håiti, -dæi] (eng.), helligdag, fridag, hviledag; ferie.

Holinshed ['håinsjød], Ralph (16. årh.), eng. historiker. Hans *Chronicles of England, Scotland and Ireland* (1578-86) er hovedkilde til Shakespeares hist. dramaer.

holisme (gr. *hólos* hel), moderne eng. betegn. for den filos. teori, at verden består af helheder, der udvikler sig fra mindre til mere komplicerede dannelser, hvorved der stadig fremkommer nye kvaliteter.

Holl, Karl (1866-1926), ty. evang. kirkehistoriker med vidtspændende arbejdsfelt (berømt er *Gesammelte Aufsätze*), særlig på Lutherforskningsområdet, hvor han har virket banebrydende.

Holland, holl. ['hålant], 1) landskab i 2), omfattende kystlandet N f. Rhinmündingen og halvdelen ml. Nordsoen og Zuidersøen; den vigtigste del af 2), nu delt i provinserne Noord-H og Zuid-H.

2) alm. navn på (off.) *Nederlandene*, kongerige i V-Eur. 35 100 km², 9 793 000

indb. (1948). 11 prov.: Noordbrabant, Gelderland, Zuidholl., Noordholl., Zeeland, Utrecht, Friesland, Overijssel, Groningen, Drenthe og Limburg. Største byer: Amsterdam, Rotterdam og Haag. Kolonier: Holl. Indien, Suriname og Curaçao. - **H**-s kyst er mod S omkr. udlobet af Schelde, Maas og Rhinen opdelt i øer: Walcheren, N- og S-Beveland, Schouwen, Overflakke m. fl. Mod N danner De Vestfrisiske Øer (Tessel, Nordøst, Urke, Meppel, Assen, Groningen, G. R. O. og S. Borkum). Mod N findes et lavvandet vadehav. Den største indskæring er den tidl. Zuidersø, som nu er under inddæmning (som IJsselmeer); ved den ty. grænse Dollart Bugten. Kysten er beskyttet af klitter og dæmninger med store høfdeanlæg. De vestl. dele af **H** ligger de fl. steder (indtil 5 m) under havets niveau og består af marskland; dette beskyttes af diger, og afvandingen sker v. hj. af kanaler, hvorfra vandet pumpes op i

floderne, som på deres vej gnm. marsken løber ml. høje dier. De østl. dele af H kaldes geest og består af mere el. mindre ufrugtbar isidsdannelse; mod SØ i prov. Limburg findes løss. De store floder Rhinen og Maas udmunder mod fælles delta gnm. H. H har tempereret kystklima, lidt mildere end Danm.s (jan. + 3° C, juli + 18° C, årl. nedbør ca. 700 mm). Sproget er hollandsk. — *Befolkningen* er af germ. opr., blandet af bataver, friser, franker og saksler. H er nu Europas tættest befolkede land (279 indb. pr. km²). I prov. Zuidholl. bor 738 indb. pr. km², i den tyndest befolkede prov. Drente 100 pr. km². Fødselsoverskuddet er stort (1947: 19,7%). Dødeligheden er den laveste i Eur. (1947: 8,0‰). — *Monn*: 1 gulden el. guilden (fork.: fl.) = 100 cents. *Mål og vægt*: Metersystemet. — *Erhverv*. 21% af H-s befolkning beskæftiges ved landbrug, 36 % ved industri og håndværk, 23 % ved handel og skibsfart. 28% af H er agerjord, 40% græsland, kun 7% er skov. *Agerbruget* er meget intensivt. Korn dyrkes på over halvdelen af agerlandet. Vigtigst er hvede, rug og havre; udbytte 1946 hhv. 456 000 t, 359 000 t, 425 000 t. Kornavlens er utilstrækkelig til landets forsyning, og der er stor import af alle kornarter. Kartofler dyrkes navnlig i geesten, sukkerroer i den fede marsk og hør i Zeeland og Friesland. Havebrug er højt udviklet, og der eksporteres løg- og knoldplanter til det meste af verden. *Husdyravl*en er af stor bet.; den begunstiges af de store marskområder. 1947 havde H 353 000 heste, 2 222 000 stk. hornkvæg, 340 000 får, 1 062 000 svin og 10,9 mill. høns (1946) (1939: 1 553 000 Svin, 32,8 mill. høns). H har normalt stor udførsel af smør, ost, bacon, æg og kondenseret mælk. *Fiske*riet har fra gl. tid været et vigtigt erhverv. Den saml. fiskefangst er 2-3 gange så stor som Danm.s, men da den mindre værdifulde sild udgør hovedparten af fangsten, er værdien kun af samme størrelse som Danm.s. IJmuiden og Scheveningen er de største fiskerihavne. *Skovbruget* er uden større bet., over 90% af træforbruget maa indføres. Kul er H-s eneste betydelige mineral; det brydes i prov. Limburg. Produktionen (1939: 13 mill. t, 1948: 11 mill. t), dækker normalt nogenlunde forbruget. De vigtigste *industri*er er levnedsmiddel-, jern- og metal-, tekstil- og kem. industri. M. h. t. skibsbyg. hører H til de førende nationer; skibsværfter findes i Amsterdam, Rotterdam og Dordrecht. Lokomotivfabrikker findes i Amsterdam og Breda, bil- og flyvemaskinfabrikker i Amsterdam. Et stort jernværk findes ved Nordsekanalen nær IJmuiden. Bl. finindustrien kan nævnes Philips' store radiofabrikker i Eindhoven. Bould forarbejdes i Enschede og Almelo, uld i Tilburg, kunstsilke i Arnhem. Industriproduktionens indeks var 1948 114 (1937 = 100). — *Samfærdsel og handel*. Jernbanenettet har lign. tæthed som Danm.s. Flod- og kanaltrafikken har kolossal bet. Omladn. fra oceanbåd til pram sker i Rotterdam, som p. gr. af transitandel til Tyskl., Frankr. og Schweiz er en af verdens vigtigste havne. Handelsflåden var 1939 3 mill. BRT (verdens 7.-største); heraf gik halvdelen tabt under krigen; 1948 var tonnage 2 781 000 t. Toldunion med Belg. og Luxembourg (Benelux). Handelsbalancen er udpræget passiv. Indførsel 1947: 4284 mill. gyliden, udførsel: 1896 mill. gyliden. Underskuddet udlignes ved handelsflådens indtægt og ved bet. kapitalinvesteringer i Østindien og i holl.-eng. olieskibskab (Royal Dutch Shell). Indførslen omfatter tekstilvarer og råstoffer, jern og stål, maskiner, tommer og oliehold. frø. Udførsel: maskiner, tekstilvarer, landbrugsprodukter. Vigtigste handelsforbindelser var for krigen: Tyskl., Engl. og Belg. — *Forfatning*. H er arveligt monarki, også i kvindelinen. Statsoverhovedet har udøvende magt, deler den lovgivende m. parlamentet (Generalstaterne, holl.

Staten Generaal). Generalstaterne består af førstekammer (50 medl. valgt af provinsforsaml.) og andetkammer (100 medl., valgt direkte v. alm. valgret; stemmepligt; kvindelig stemmeret, valgretsalder 23 år; forholdstalsvalgmetode). Førstekammer sidder 6 år (halvdelen afgår hv. 3. år), Andetkammer 4 år, men begge kan opløses af reg. Parlamentarisme, ministeransvarlighed. Hver af de 11 provinser har provinsforsaml., valgt v. alm. valgret; valgretsalder 25 år. — Kolonierne er siden 1922 regnet for dele af Kongeriget Nederlandene. Indiens stilling som union i forbund og ligestillet m. H anerkendes i princippet 1947. — *Hær*. Alm. værnepligt. Dec. 1946 tatte hæren 117 338 mand, hvoraf 47 000 var i Indonesien. Forsvarets opbygning er ikke endt (1948). — *Religion*. 1930 var 34% reformerte, 8% andre protestanter, 36% katolikker og 14% uden for trossamfundene. Af 115 000 jøder dræbtes 105 000 af nazisterne. — *Skolevæsen*. Siden 1901 skolepligt fra 6 til 14 år. I offentl. folkeskoler går kun 30% af børnene i folkeskolealderen. 6 univ. —

Historie. (Jfr. Nederl.). 1579 forenedes de 7 nordl. nederl. provinser m. H i spidsen i Unionen i Utrecht. 1609 sluttede Span. våbenstilstand; efter fornyet krig 1621-48 opgav Span. krav på H (nordl. Nederl.) i Westfalske Fred. H havde benyttet krigen til at berøve portugiserne handelsherredømmet i Indien ca. 1600; tog verdensmonopol på krydderihandel, beherskede Østersøhandelen og blev i 17. årh. førende søfartsnation. De kapitalstærke handlende, Regenterne, var polit. ledende, men måtte til tider give for Oranien-slægten, der stræbte efter fyrstetmagt støttet til adel og brede lag i byerne. Efter 1650 truedes H af Engl.s flådemagt (krige 1652-54, 65-67, 72-74); 1672, da Ludvig 14. angreb H, styrtes regentpolitikeren Johan de Witt af Vilhelm 3. af Oranien. H hævdede sin sømagt og sluttede gunstig fred 1678 efter hårde kampe, søgte forståelse m. Engl., hvor Vilh. blev konge 1688 (d. 1702), og deltog i krigen mod Frankrig 1688-97 og 1702-13, men uden større udbytte. H kunne ikke hævde sin handelsmagt over for Engl. og Frankr.; gled tilbage i anden række i 18. årh., hvor Regentpartiet og Oranien skiftede havde ledelsen. 1793 sluttede H sig til 1. koalition mod Frankr., blev erobret 1794-95, fr. rasal som »Batavisk Republik«, 1806-10 som kongerige under Ludvig Bonaparte, derpå indlemmet i det fr. kejserrige, mens Engl. besatte kolonierne, og storhandelen tilintetgjordes. 1813 rejste H sig mod Napoleon; søn af sidste oraniske statholder udråbtes til konge som Vilhelm 1.; H afstod Kaplandet og Ceylon til Engl., men fik til gengæld de sydl. Nederl. (Belgien), der fra Span. var gået til Østrig 1713 og fra 1792 havde været indlemmet i Frankr.

Efter 1815. Vilhelm 1. -40, Vilhelm 2. -49, Vilhelm 3. -90, Vilhelmina -1948, derpå Juliana. Støttet til kolonier, blomstrende landbrug og industri havde H en i forh. til landets størrelse bet. økon. magt. 1830 rev Belgien sig løs. Kongemagten, der efter 1814-forfatningen havde stået stærkt over for H-s parlament, Generalstaterne, måtte fra 1840 vige over for liberal opposition under Thorbecke; valgretten udvidedes gradvis (alm. valgret fra 1917). Magten skiftede ml. liberale og klerikalt konservative min.; socialistisk arbejderbevægelse var endnu efter 1900 fhv. svag og splittet; sociale modsætn. fremkaldte heftige arbejdskampe. Fra 1918 var under vidtgående partisplittelse Kons. ledende, trods soc. fremgang. H var neutral under 1. Verdenskrig. Hårdt ramt af verdenskrisen måtte H 1932 gå over til toldbeskyttelse, opgav guldmøntfod 1936. Sogte i forståelse m. Belgien at afværge krigen 1939; 10. 5. 1940 overfaldt af Tyskl., hæren kapitulerede 14. 5., dronningen og reg. flygtede til London.

Ty. rigskommissær Seyss-Inquart styrede autoritært i samarbejde med Mussert's nationalsoc. parti; blokaden og mangelen på levnedsmidler førte til hårde lidelser; fra 1941 forfulgte jøderne. 1942 erobrede Japan H-s ostind. kolonier. Fra sept. 1944 gik fronten gnm. østl. og sydl. H, tyskerne sprængte apr. 1945 Zuidersødemningen med enorme ødelægg. som følge. Befriet v. kapitulatonen 5. 5. Valg 1946 gav Katolske Folkeparti lidt stærkere stilling end Arbejderpartiet. Sluttede sig 1947 til Benelux-gruppen, marts 1948 til samarbej. m. Engl., Frankr., Belg. og Luxemb. v. økon. og militær pagt (Bruxelles 17. 3.). H-s stilling vanskeliggjordes v. kampene i Holl. Indien. H tiltrådte Den Nordatlantiske Traktat 1949.

Holland, Parts of [ˈpa:ts ɔf ˈhɑlənd], del af eng. grevskab Lincolnshire.

hollandaise (fr. [ɔləˈdɑːz]), da. [hɔlən ˈdɑːsɪ] (fr; hollandsk (sauc)), tyk sauc bestående af sammenpisket søg, vædske, smør og citronsaft tilsægt med salt og tilberedt i vandbad.

Hollandsch Diep [ˈhɔlənts ˈdiːp], Maas tragtformede munding i Holl.

hollandsk, det nederlandske sprog i Holl. samt bl. hollenderne i de holl. kolonier, navnlig bl. boerne i S-Afr. (Afrikaans). I holl. retskrivning betegner u [y], ø [u], ie [i], ue [ø], ui [øy], ij [æi] og g = ty. (a)ch.

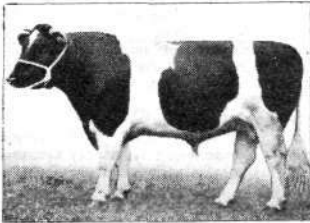
hollandske krig 1672-78 indlededes m. fr. angreb på Holl., der 1668 havde standset Fr.s erobr. af Belgien og senere fr. handelsudvidelse. Hollenderne satte landet under vand og slog Frankr. tilbage; de Witt styrtes, afløst af Vilhelm 3. Engl., der støttede Fr., sluttede fred 1674, holl. flåder hævdede sig mod fr., og Østrig og Span. kom til hjælp, mens Fr.s allierede Sv. i Skånske Krig pressedes hårdt af Danm. og Brandenburg. Trods rømm. af Holl. hævdede Fr. overtaget til lands, og 1678 lykkedes det Ludvig 14. at splitte koalitionen: Holl. sluttede fred i Nijmegen mod handelspol. indvælgelser. Span. måtte derimod afstå Franche Comté, og de øvr. allierede fik intet ud af deres ofre. (Fredsslutn. 1679).

Hollandsk Indien, holl. *Nederlandsch Indië* [ˈne:dərtʌns ˈɪndiː], holl. koloniområde i Indonesien og på Ny Guinea vestl. del omfattende de store Soenda-øer (undt. N-Borneo), Molukkerne, de små Soenda-øer, V-Guinea og mange mindre øer; i 1904 000 km²; 75,3 mill. indb. (1946), deraf Java og Madoera kun 132 000 km², men 48,4 mill. indb. (1940). — Øerne er bjergrige og brede, kystsletter findes kun på Ø-Sumatra, N-Java og S-Borneo. En vulkanrække går over Sumatra, Java og Celebes til Filipinerne; kun på Java er de aktive. — *Klimaet* er tropisk. Ved kysterne kan findes mangrove. — *Indb.* er hovedsagelig malajer (mest muhamedanere), der driver *agerbrug* med vandet ris som hovedafgrøde. Som trædyr anv. bøffer og okser. Plantagerne (hvoraf halvdelen på Java) udgør kun 0,6 % af arealet el. 2,4 mill. ha, hvoraf dog kun 45% er opdyrket. Halvdelen af øernes eksport stammer fra plantagerne. Øernes hovedprodukter og disses andel i verdensproduktionen var for 2. Verdenskrig (1940): gummi (546 000 t; 33%) (1946: 175 000 t), kaffe (77 600 t; te (82 000 t; 15%), kিনি (16 400 t; 90%), kopra (25%), sukker (1 587 400 t; 8%), tobak (27 400 t; 2%), kapok (65%), sisal (33%), palmekerne (241 700 t palmeolie; 25%) og peber (85%). *Mineriften leverer olie* (1947: 1,1 mill. t; 1940: 7,94 mill. t) på Sumatra (ved Djambi, Palembang og Medan), Borneo (Balikpapan og Tarakan) og på Java (Rembang). Der udvindes årlig ca. 2 mill. t kul på Sumatra og Borneo. Tin findes på Bangka og Billiton, der leverer 1/3 af verdensproduktionen (1940: 43 900 t; 1946: 8 880 t). Japan udnyttede for 2. Verdenskrig bauxitlerner på Binta-ban bl. Riouw-øerne, som i 1940 frembragte 275 000 t el. 1/6 af verdenspro-

duktionen. *Industrien* behandler landets råstoffer; søbe-, olie-, margarine-, cigaret- og sukkerfabrikker. Endv. findes tekstil- og jernbaneindustri (samlefabrik for biler, skibsværfter, maskinfabrik m.v.), papir-, glas- og kem. industri. —

Historie. Under opdagelserne efter 1500 sikrede Port. sig under konflikt m. Span. magten over **H**, særlig Molukkerne med de værdifulde krydderier; efter Houtmans tog S om Kap Det Gode Håb fra 1595 erobrede Holl. hurtigt magten i **H** med Java som centrum; ledelsen lå hos det nederlandsk-ostind. kompagni til dets opløsning i 1798, derpå hos staten. Den langt overvejende del af **H** forblev dog under indfødte fyrsternes styre, og først i 19. årh. blev det holl. herredømme effektivt. Foruden hyppige kampe m. primitive sørøverstammer fik Holl. efter 1900 voksende vanskeligheder m. javanerne o. a. folk, der i tilknytning til egen kultur og under eur. påvirkning krævede nationalt selvstyre. Forår 1942 erobrede Japan hele **H**, efter allieret tilbageerobring 1945 rejste særlig japanerne krav om oprettelse af uafh. indonesisk republik, mens Holl. trods imødekomme over for selvstyrekrav ikke ville gå med til udskillelse fra holl. kolonierne el. opgivelse af holl. militærmagt; 1945 førte modsætningen til væbnet konflikt. Eng. indgreb 1945-46 for at gøre kun for kort tid at standse kampene; efter overenskomst i Lingadjadi nov. 1946 m. Holl. og repr. for den nye Indonesiske Republik skal der oprettes en indonesisk union af selvstyrende lande (herunder Den Indonesiske Rep.: Java, Sumatra) i union m. Holl. Da Holl. ville hævde militær kontrol, brød kampene ud igen s. å. m. kortvarig holl. offensiv, atter dec. 1948. (Kort se Asien).

hollandsk kunst, se nederlandsk kunst. **hollandsk kvæg**, stor velbygget malke-race af sortbroget lavlandskvæg, hvortil også kvæg af jysk race hører. **h** (el. holl-

lændere) giver megen mælk med ret lav fedtprocent og bruges i de fleste lande, især hvor der lægges vægt på ostproduktion.

hollandsk litteratur. En egl. oldtids-digtning eksisterer ikke, ridderdigtning forekommer kun sparsomt, derimod satte den borgerlige digtning ind allerede i 13. årh.: Jacob van Maerlant, dyrepoesi, senere digterlavene (de såkaldte Rederijker). I storhedstiden i 17. årh. fulgte et digt. opsving (Vondel). Humanismen er udpr. folkelig (Huygens). Det 18. årh. var temmelig fattigt på poesi, det 19. bragte derimod fornyelse, først med tidsskr. »De Gids« (Potgieter), derefter i 80erne med »De Nieuwe Gids« (Kloos, van Eeden o. a.). I 20. årh. får også d. sydafr. litt. (på afrikaans) bet. (Celliers, Langenhoven, brdr. Hobson o. a.).

hollandsk lærred, en fin hollænder.

hollandsk musik, se nederlandsk musik.

hollandsk ost, betegner for den fuldfede ost, der tidl. indførtes fra Holl. Disse ostetyper efterlæves nu alm. på da. mejerier.

hollandsk ur, urlignende elektr. apparat,

anv. ved auktionssalg, især af gartneri-produkter, først ved holl. grøntsagsauktioner, siden 1933 også i Danm. For hvert udbud sættes en viser på uret, som er anbragt synligt for alle købere. Viseren bevæger sig langs en fal-

dende talrække, der markerer priserne, og har den nået en pris, en køber vil give, kan køberen ved et tryk på en knap standse viseren. Et lysende nummer på en tavle angiver, hvem der har trykket på knappen og altså købt varen.

Hollandsk Vestindien, omfatter øerne St. Martin, Saba og St. Eustatius i Leeward øerne og Aruba, Curaçao og Bonaire ved Venezuelas kyst; ialt 1000 km² med 137 000 indb. (1947).

hollandsk vægt, kornvægt, der angives i holl. troy-pund (492,17 g) pr. gl. Amsterdam zak (=83,44 l).

Hollar, *Wenzel* (1607-77), böhm.-ty. tegner og raderer; virksom i Engl.; har raderet ca. 2700 blade, bl. a. topografiske metoder og gengivelser af ældre holl. malerkunst.

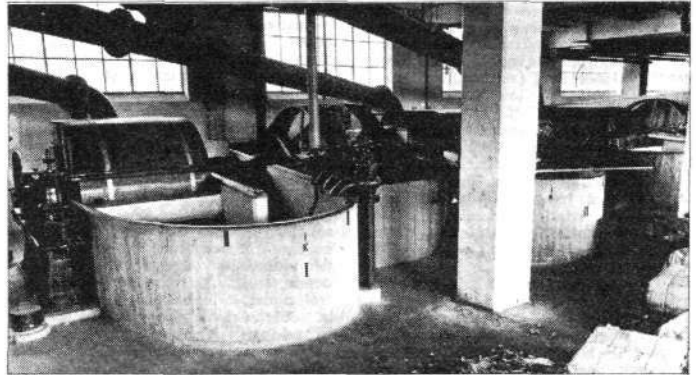
Hollerith-systemet ['holerit], firmanavn på et bestemt hukortsystem til bogholderi og statistik. De posteringer, der foretages, overføres v. hj. af en v. elektrisk el. håndkraft drevet hullemaskine i form af huller til et kort af manilkarton. Kortene sorteres i et sortereapparat efter posteringernes art v. hj. af en følekanisme m. kobberbørster, der gnm. kortets huller slutter en elektr. strøm, som v. hj. af elektromagneter åbner for særlige rum, hvori kortene anbringes. De sorterede kort passerer gnm. en tabulator, hvori en følekanisme modtager oplysningerne fra kortene og overfører dem til en serie additionsmaskiner, hvis trykkerier trykker oplysningerne, adderer de forsk. poster og trykker slutsummerne. Sortereapparatet kan behandle indtil 24 000, tabulatorer 4500-9000 kort i timen.

Hollufgård, hovedgård SØ f. Odense, oprettet af rigskansler Jørgen Marsvin (d. 1524). Hovedbygning fra 1576-77; fredet i kl. A.

Hollywood ['holiwoʊd] (eng. kristtjørnskov), bydel af Los Angeles, California, USA. Centrum for USA's filmindustri (1. atelier bygget 1912; nu ca. 75% af filmindustr.). Den klare luft tillader udenorsfotografering 300 af årets dage, og landskabene tilfredsstillende enhver scenisk fordring.

hollænder, en i cellulosesteknik især ved papirfabr. anv. maskine, der er i stand til at adskille og skære våde fiberbunder (defibrere). **h** består af et aflangt kar, oftest af beton, med en fritstående skillevæg i midten. På den ene side findes en hurtigt roterende valse forsynet med et større antal knive parallelt med akslen. På h-s bund under valsen findes ställister (sæk. knive), der danner en spids vinkel m. valsens længderetning. Ved papirmassens cirkulering i **h** passerer den ml. valsen og bunden, hvorved fiberbunderne adskilles, udpresses og skæres. Samtidig foregår en rensning af massen. Valsen kan hæves og sænkes, hvorved formalingen bliver mere el. mindre vidtgående. (III.).

Hollaender ['holendar], *Felix* (1867-1931), ty. forfatter. Skrev underholdningsromaner (fl. overs. til da.) samt udviklingsromanen *Der Weg des Thomas Truck* (1902).

Flisebeklædt hollænder.

Hollænder, *Den Flyvende*, fr.-eng. sagn om et spøgelseskip, som p. gr. af en gudsdømt evigt må sejle rundt i Atlanterhavet og varsle storm og forlis. Bl. a. benyttet af Marryat og Wagner.

Hollænderbyen, tidl. navn på Store-Magleby.

Hollænderdyb, farvandet ml. Middelhavet og Saltholm Flak, lededyr.

hollænderri, gl. betegn. for gårdmejeri stammede fra en tid, hvor disse lededes af indkaldte hollændere.

holm, 1) lille, i reglen flad ø; 2) mindre landsdel begrænset af lavninger (ofte hævet havbund). Tidl. om småøer, der var opstået ved anlæg af voldgrave.

Holm, *Anders Wilhelm* (f. 1878), da. forf. Deb. 1905 med *Digte*, senere bl. a. *Fredlys Din Jord* (1917), *Vort Flag* (1919), *Drøm og Længsel* (1920) og *Gilleleje og Omegn* (1938).

Holm, *August* (1882-1941), da. industri-mand; 1927 dir. for A/S Otto Mønstedts Fabrik; 1935 formand for Industrirådet.

Holm, *Axel Richard* (f. 1887), da. ingeniør, 1926 prof. i maskinlære v. Danm.s Tekn. Højskole. Lærebøger i maskinlære samt talr. tekn. afhandlinger.

Holm, *Ebba* (f. 1889), da. malerinde. Forlod tidligt olieteknikken til fordel for akvarelmaleriet og den grafiske kunst. *Linoleumssnit til Dantes Guddommelige Komædie* (1929).

Holm, *Edvard* (1833-1915), da. historiker. Prof. v. Kbh.s Univ. 1867-99. Udg. fra 1875 bred skildr. af Danm.-Norges hist. t. 1720-1814, m. indledende 2 bd. om 1660-1720 (ført op til ca. 1800).

Holm, *Ejler* (f. 1887), da. oftalmolog, overlæge ved Kbh.s Kommunehosp. øjenafd. 1929. Prof. v. den klin. praktkantunderv. 1939.

Holm, *Emil* (f. 1867), da. operasanger (bas). Deb. 1892 på Det Kgl. Teater, søgte 1893 til Tyskland, 1913 kammeranger i Würtemberg. 1914 atter i Danm. 1925-37 Statsradiofoniens grundlægger og myndige driftsleder. (Portræt sp. 1934).

Holm, *Frits* (1881-1930), da.-amer. journalist og forf. 1904-23 i Engl. og Amer. 1907 leder af eng. arkæol. eksped. til Kina, fremdragt nestorianerstenen. 1918-21 diplomat, hverv; udnævnt til hertug af Kolachine (Montenegro). Kender af asiat. kunst og arkæologi, af heraldik og ordensvæsen. Fl. litt. og jur. afh. samt *MyNestorian Adventure in China* (1924).

Holm, *Gustav Frederik* (1849-1940), da. soofficer. Opmålinger og undersøgelser i Sydgrønland og ved Island. Ledede konebåde-seksp. 1883-85, hvorved Angmagssalik opdagedes, anlagde 1894 handelsstationen Angmagssalik. Dir. f. Søkortarkivet 1899-1909, lodsdirektør 1912-19.

Holm, *Hakon* (f. 1906), da. forfatter. Digt-saml., der væsentlig falder i en polemisk, en erotisk og en rel. gruppe, den sidste bestående af en stort anlagt gendigtning af bibelen.

Holm, *Hans-Henrik* (f. 1896), no. forfatter. Filolog. Udg. 1933 et stort folkeops. *Jonsok-natt*, hvis mål er forklaring af opr. no. folkekarakter; sproget er Setesdals-

dialekt, den litt. teknik bestemt af mid-
delald. folketro og metriske former.

Holm, Hans Jørgen (1835-1916), da. arkitekt og forfatter. Som prof. (1883-1908) bidrog han til fremme interessen f. Danm.s gl. bygningsmindermerker. *Borholmsholms Kirker* (1878), *Tegninger af Ældre Nord. Arkitektur* (1872-1901), *Studierejser af Kunstakad.s Elever 1-4* (1904-13). Bygninger: *Diakonissestiftelsen* (1873-76), *Mineralogisk Museum* (1888-93), *Det Kgl. Bibliotek* (1898-1906) m. m.

Holm, Jacob (1770-1845), da. industrimand. Beg. som urtekræmmer på Christianshavn 1794, fik stor handel under krigen, anlagde fra 1807 en rk. industrivirksomheder (olie, sæbe, sejludg og 1812 en reberbane). Bevarede stor skibsfart efter 1814, ejede store havnearealer i Kbh., skibsbyggeri og rebslageri. - **Jacob Holm og Sønners virksomhed** omdannedes 1923 til a/s. Fabrikationen omfattede 1949: tovværk, sejlgarn, høstbindegarn, jutegarn, horgarn og stålto. Aktiekap. 5 mill. kr. Antal arb. og funktionærer: ca. 600.

Holm, Kai (f. 1896), da. skuespiller. Siden 1933 leder af Dansk Kultursamfundsturneer i Sønderjylland. Fra 1938 leder af Dansk Kulturfilms biograf (Toftegårds Bio). Siden 1947 formand for Da. Skuespillerforbund.

Holm, Peter (1848-98), da. socialdemokrat. Husmandsson fra Falster; skrædder, dannede 1873 skrædderfagforening, efter Pios flugt 1877 bl. partiets ledere. Bidrog meget til fremgangen efter 1880, 1884-98 folketingsm. (Kbh.s 5. kreds). Dydigt taler, moderat i politik. 1897 borgerrepr. i Kbh., 1898 viceform. i borgerrepr.; flygtede s. å. til Tyskl., havde misbragt viden om kommunens grundopkøb til privatspekulationer, døde inden domfældelse.

Holm, Peter (f. 1873), da. museumsmand; grl. købstadmuseet »Den Gamle By« i Århus, dettes direktør 1909-45. Æresdoktor ved Århus Univ. 1946.

Holm, Søren (f. 1901), da. teolog og filosof. 1947 prof. i system. teol. ved Kbh.s Univ. Står den liberale og rel.hist. teol. nær; har bl. a. skrevet *Schopenhauers Ethik* (1932, disp.), *Græsk Religion* (1942); *Om Filosofi og Religion* (1942); *Om Demokrati og Diktatur* (1946).

Holmberg, Ludvig Ferdinand (1826-97), da. ingeniør; havnebygmester i Kbh. Indlagde sig fortjeneste som organisator af undervisningen på Polyteknisk Lærestanstalt.

Holmberg [-bærj], **Olle** (f. 1893), sv. litt.-historiker og kritiker. Prof. i Lund. Har udg. essays og afh. *Frödlings mystik* (1921), *Rydbergs lyrik* (1935), og en psyk. orienteret æstetik *Inbillningens värld 1-2* (1927-30).

Holmblad, Lauritz Peter (1815-90), da. industrimand. Overtog 1837 sæbe-, lim- og spillekortfabrikker efter sin fader, startede 1842 fabr. af stearinlys. Knyttet til en række storindustrier, 1866 medstifter af DFDS.

Holmblad, Niels Erik (f. 1905), da. elektrotekniker. Chef for Post- og Telegrafvæsenets tekn. afd. 1938.

Holmblads mørtelprøve, da. prøve til kontrol på byggepladsen af kalkmørtels kalkholdighed.

Holmboe, Thorolf (1866-1935), no. maler; elev af Gude; bl. a. havbille. fra Nordlandet; deltog i 1890ernes stilstræben; bogill. o. a. anvendt kunst.

Holmboe [-bo'], **Vagn** (f. 1909), da. komponist. Sejrede 1939 ved Det Kgl. Kapels symfonikonkurrence med sin anden symfoni; hans fjerde symfoni, *Sinfonia Sacra* (med kor), førsteopførtes ved Radiouhsets koncertsals indvielse 1945. Desuden anden instrumentalmusik: suiter, rapsodier, kammerkoncerter m. m. (Portræt).

Holme Bjerge, 128 m h. bakkeparti 7 km S f. Århus.

Holmegård, hovedgård NØ f. Næstved; fra 1801 i slægten Danneskiold-Samsøes eje. Bindingsværks-hovedbyggn. opført 1635, fredet i kl.A. Ved H-s Mose anlages 1825 H-s Glasværk, Danm.s ældste glasværk. (Ill. sp. 1934).

Emil Holm.

Vagn Holmboe.

Holmegårds-fundene, fl. bopladsfund v. H. v. Næstved fra d. æ. stenalder tilhørende Mullerupkulturen. Herfra en række tresager, bl. a. en bu og pile, bevarede.

Holmegårds Glasværk ved Holmegårds Mose, anlagt 1825 af grevinde Danneskiold-Samsøe; tørvene fra mosen udnyttedes som brændsel. Opr. fremstillede grønne flasker, senere hvidt serviceglas. Flaskeprod. henlagdes 1847 til Kastrup Glasværk. H prod. herefter serviceglas og med.flasker, under og efter 1. Verdenskrig påbegyndtes prod. af krystalglas og finere kunstglas under kunstn. ledelse af Jacob Bang. H var indtil 1936 i slægten D.-S.'s eje, omdannedes da til a/s. Aktkap. 1949: 3 mill. kr. Antal arb. og funkt. 1948: 565, deraf 60 glasmagere og 32 slibere. Prod. 1948: 5825 tons.

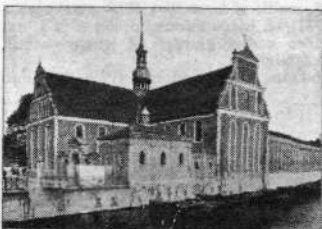
Holmekloster, gl. navn for Brahetrolleborg (til 1568).

Holmen, *sv.*, Kbh.s krigshavn, der foruden flådens leje består af Arsenalen, Frederiksholm, Dokken og Nyholm, alle frembragt ved opfyldning siden 1672; her findes magasiner, værksteder samt orlogsværft. H-s faste stok, betegn. for marinens fastansatte personel.

Holmenkollen, kendt udflygtssted NNV f. Oslo, på en afsats af den skovbevoksede Voksenkollen, 320 m o. h. Her finder Holmenkollrennet (skiløb) sted hvert år den første søndag i marts. H er station på *Holmenkoll-banen*, der fører til Frognersteren.

Holmens Kanal, gade i Kbh., der fra Holmens Bro og Holmens Kirke fører op mod Kongens Nytorv. Opr. kanal, der skilte Gammelholm fra byen, overdækket i 1860erne. Ved H ligger Danmarks Nationalbank, Overformynderiet og (i gl. palæer fra 18. årh.) Landmandsbanken og Kjøbenhavns Handelsbank.

Holmens Kirke, oprettet for flådens mandskab, indrettedes 1619 i en gl. ankermedie fra 1563; først 1640-42 lod Chr. 4.

et tilstødende hus ved kanalen indlemme i kirken, som desuden fik de nuværende korsfløje. Fra denne tid stammer loftets stukkaturer, mens V-portalen, fra 1635, er tilflyttet fra Roskilde domkirke 1872. Gravkapellet langs kanalen, af Ernst, opf. 1705-08, sakristiet, af Fenger, ved

Holmegård.

restaureringen 1871-73. Pragtfuld altertavle og prædikestol (1661-62) af Abel Schrøder d. y. (d. 1675).

Holmens Kirkegård, Kbh. Ø; grl. 1666. Kbh.s ældste kirkegård; ca. 5 ha; mindesm. f. faldne i slaget på Reden 1801.

Holmes [houmz], *Sherlock*, den eng. kriminalforfatter A. Conan Doyle's berømte detektivfigur.

Holmes blus, *sv.*, beholder med kalium, der antændes ved berøring med vand, hyppigt anbragt på redningskrans.

Holmestrand [hor:st:]; no. købstad i Vestfold NV f. Horten; 2200 indb. (1946). Badedsted. Købstad 1745.

holmæg, i det gl. norden tvekamp, hvorom der gjaldt bestemte regler, udkæmpedes opr. på en holm.

Holmgren, Frithiof (1831-97), svensk fysiolog. H oprettede 1862 det første fysiolog. laboratorium i Sv. Studier over farveblindhed, hvis bet. for trafikpersonalet han påviste.

Holmgren, Gunnar (f. 1875), sv. ørelæge, prof. v. Karolinska Sjukhuset til 1940. Stifter af tidsskriftet »Nordisk Medicin« og hovedred. af »Acta oto-laryngologica«.

Holmgren, Israel (f. 1871), sv. læge. 1913-36 prof. i med. v. Karol. inst.; red. af »Acta medica Scandinavica« fra 1919. Aktiv i med. oplysningsarb. samt i d. polit. liv.

Holmgård, nord. navn for Varægerriget om Novgorod.

holmium (lat. *Holmia* Stockholm), grundstof, kem. tegn Ho, atomnr. 67, atomvægt 164,9, hører til »de sjældne jordarters metaller«.

Holm-Møller, Olivia (f. 1875), da. malerinde og billedhuggerinde. 1901 på Kunstakad.; talr. rejser til udlandet. Bl. arb.: *udsmykningen af Kvinderegensens festival* (1932 ff); serien *Kun Farve og Rytme* (1937-47), en række abstraktioner over naturoplevelser.

Holmquist [-kvist], **Hjalmar** (1873-1945), sv. kirkehistoriker, prof. i Lund 1909-38. Især kendt for sin *Kyrkohistoria* (1922-27; da. 1925-27 og senere).

Holms Land, stort, ikke nediset landområde i Østgrønland, 80-81° n. br.

Holmsland, landskab ml. Stadel- og Ringkøbing Fjord; 39 km²; 1384 indb. (1945).

Holmsland Klit, landtangen, der lukker for Ringkøbing Fjord; ca. 40 km l. gnsitl. 2 km br.; 51 km²; 1556 indb. (1945).

Holmström, Ragnar (f. 1894), sv. forfatter. Tidl. sømand, savværksarbejder. Har udg. realistiske, miljøskildr. romaner *Den långa resan* (1924), under pseud. Paul Michael Ingel bl. a. *Ungdom i landsflykt* (1934, da. 1935).

Holmsund [-sünd], sv. köping, Sf. Umeå; 5200 indb. (1948). Industri, havn.

Holnæs, ty. *Hollnis*, halvø på S-siden af Flensborg Fjord, Tyskl.

holo- (gr. *holos* hel), hel, fuldstændig.

holo-discus (*holo-* + gr. *diskos* (kaste) skive), slægt af rosenfam., nær Spiræa. Lovfældende buske med små, gullighvide blomster i top. N-Amer. En art er prydbusk i Danmark.

holo-edriske (*holo-* + *-edrisk*) kaldes krystaller, hvis flader viser samme symmetri som krystallens aksekors.

Holo-fernes, Nebukadnezars felterher, kendt fra Judiths Bog i G. T. Dræbtes ved list af Judith.

holo-krin (*holo-* + gr. *krinein* afsondre), den form for kirtelsekretion, hvor kirtelcellerne udstødes sammen med det sekret, de er fyldt med (f. eks. hudens talgkirtler).

holokrystallin (*holo-* + gr. *krystallinos* af krystal) kaldes eruptiver udelukkende bestående af krystallinske bestanddele.

holome-tabola (*holo-* + gr. *metabolé* forvandling), insekter m. fuldstændig forvandling.

Holoptychius [-yki-] (*holo-* + gr. *ptyché* fold), en til crossopterygierne hørende fiskeslæggt med runde skæl. Devon, især i old red sandstone.

Holst, Christian (f. 1864), da. tandlæge, prof. v. Danmarks Tandlægehøjskole 1919-1930.

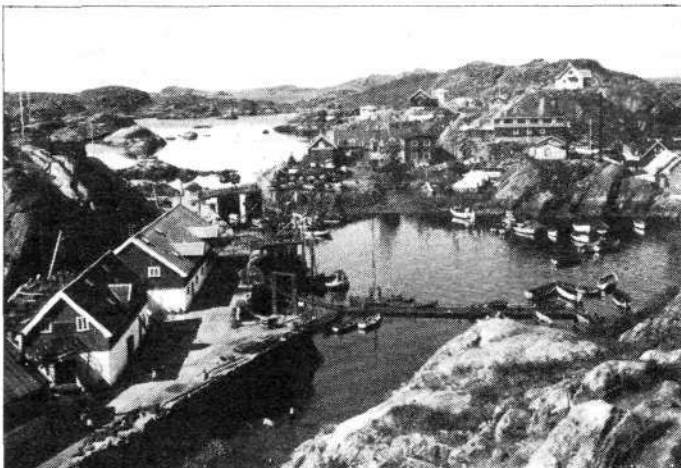
- Holst, Hans Peter** (1811-93), da. forfatter. Bl. a. *Den Lille Hornblæser* og *Slumrer Sødt i Slesvigs Jord*. Besad evne til at udloste en folkestemning.
- Holst, Helge** (1871-1944), da. fysiker og populærvidenskabelig forfatter. 1908-18 først medredaktør, siden erenørdakt af »Frem«. *Menneskeåndens Sejre* (1903-04), *Opfindelsesnes Bog* (4. udg. 1923-26), *Bohrs Atomteori* (1922) s. m. H. A. Kramers. Vidensk. afh. om relativitetsteorien.
- Holst** (eng. [hålst]), **Henry** (f. 1899), da. violinist Deb. 1918. Kgl. kapelmusikus 1921-22. Koncertm. v. Berlins Filharmon. Orkester 1923-31, prof. i Manchester 1931-46, prof. ved Royal College of Music, London, 1946. **H** forbinde en fornem stil med overlegen virtuositet.
- Holst, Johs. J.** (f. 1903), da. tandlæge, søn af Christian **H**, prof. v. Danmarks Tandlægehøjskole fra 1930.
- Holst, Niels Henrik** (1828-89), da. ingeniørficer. Deltog i anlægget af banen Roskilde-Korsør og blev senere statens tilsynsførende med de jysk-fynske baners drift. Da disse 1867 blev overtaget af staten, blev **H** driftsbestyrer. Fra oprettelsen af DSB i 1885 til sin død var **H** generaldir. for DSB.
- Holste'bro'**, da. købstad ved Storå, 14 km S f. Struer; 13 858 indb. (1948). Kun få ældre bygn. Flere anlæg og mindesmærker. Flersidig industri, bl. a. maskiner og tobak; andelsvinesslagteri; bet. handel. Kvægmarkeder. Station på den vestjyske længdebane og Vejle-**H**-Struer banen og endepunkt for Ringkøbing-Ørnhøj-**H** banen. **H** nævnes første gang 1274; hvornår den blev købstad vides ikke.
- Holsted**, 1) da. stationsby (Lunderskov-Bramminge); 892 indb. (1945); 2) landsby 3 km N f. 1); tingsted; 1106 indb. (1945).
- Holsted Å**, biå til Sneum Å.
- Holstein** ['hølstai'n], **Bent** (1881-1945), da. politiker; lensgreve. Sennesson af konsilspræs. Ludvig **H**-Holsteinborg. 1907-14 i udenrigsmin. Arb. 1918-20 for Mellem- og Sydslesvigs tilknytn. t. Danm. Kons. folketingsm. fra 1920, gik mod forsvarsforlig m. Venstre 1922, derpå løsgænger; fra 1932 i tilknytning til Venstre, 1934 til »Det Frie Folkeparti«. Tyskvenlig under besættelsen, interneret maj 1945, d. juni s. å.
- Holstein, Frederik Adolph** (1784-1836), da. lensgreve (Holsteinborg). Kristen idealist, styrede godset patriarkalsk, grl. 1810 Danms. første sparekasse. Oplysningstilhænger, arbejdede for børneforsorg; stænderdeputeret 1835-36, nærmest kons., men ivrig for trykkefrihed.
- Holstein** ['hølstai'n], **Friedrich von** (1837-1909), ty. diplomat. 1876-1906 i ty. udenrigsmin., bidrog til Bismarcks fald 1890, derpå til dels toneangiv. i ty. udenrigspolit. som »Den Grå Eminence«, der dirigerede

L. Holstein-Ledeborg. Ludvig Holstein.

- mindre erfarne udenrigsministre. Opgav Bismarcks forsøg på at holde forståelse m. Rusland 1890; afgang efter nederlaget i Marokkosagen 1905-06.
- Holstein, Johan Ludvig** (1694-1763), da. minister, lensgreve. Stiftamtmand på Sjælland fra 1730, nøje knyttet til Chr. 6.; 1735-63 leder af Da. Kancelli og medl. af Gehejmekonseillet. Byggede Ledeborg.
- Holstein (-Holsteinborg), Ludvig** (1815-92), da. politiker. Lensgreve, søn af F. A. **H**. Anset landmand, præsident for Kgl. Landhusholdningsselskab 1866-81; moderat kons., ledede 1870-74 min. af godsejere og nat.lib. under stigende konflikt m. Venstre.
- Holstein (-Ledeborg), Ludvig** (Louis) (1839-1912), da. politiker, lensgreve. 1872 folketingsm., blev fra kons. løsgænger venstremand; Folketingets betydeligste taler under forfatningskampen. Fra 1877 bl. de moderates ledere, trak sig 1890 ud af politik, da han mente forligsmulighed bristet. Afviste ministerpost 1901. Indvilgede 1909 i at lede venstremin. under konflikten ml. I. C. Christensen og Neergaard, gennemførte forsvarsordn. 1909, styrtes kort efter på konflikt m. konservative. Katolik. (Portræt).
- Holstein, Ludvig** (1864-1943), da. forfatter. Hans debut, *Digte* (1895), med dens udsøgte verskunst og vemod- og angstlærede glæde, vdeblyt at hævde hans ry som en af vore største lyrikere, indtil han 1915 fornyede det med *Low*; siden fulgte *Mos og Muld* (1917), *Æbletid* (1920) og *Spredte Blade* (1942); tanke-digtet *Jehi* (1929) s. m. de filos.-lyriske betragtninger *Den Grønne Mark* udtrykker den panteisme, som ligger bag hele forf.skabet. Påvirket af Maeterlincks symbolisme er dramaet *Tove* (1898). (Portræt).
- Holstein, Ulrik Adolph** (1664-1737), da. storkansler. Nøje knyttet til Fred. 4. og Anna Sofie (Reventlow). **H**-s svigerinde, Hofmand, amtmand i Flensborg 1705-25, medl. af konseillet 1719, storkansler 1721-30. Ejede Fuiendal, der 1708 s. m. andre godser gjordes til lengrevskabet Holsteinborg.
- Holstein, Ulrik Adolph** (1731-89), da.

- embedsmand. Officer, 1767 amtmand i Tønder; 1771 af Struensee udnævnt til overpræsident i Kbh., yderst tyskpræget, reformivrig, kritisk mod Struensee, mistede sine embeder efter dennes fald 1772.
- 'Holsteinbor'g**, hovedgård SØ f. Skælskør; ved opr. Brædgård, tilhørte 1562-1707 slægten Trolle under navnet Troholm, fra 1707 slægten Holstein under navnet **H** (fra 1708 som hovedsæde i grevskabet **H**, afløst 1921). 4-fløjet hovedbyg. fra 1598 og 1639-49, fredet i kl. A.
- Holstein-Rathlou** [-'ra:t-], **Emil von** (f. 1882), da. elektroingeniør. 1906 ing. ved Kbh.s elektricitetsv. 1911 docent i elektrotekn. ved Danms. Tekn. Højskole. Lærebogen *Stærkstrømselktroteknik* (1916, 5. udg. 1946), oplysningsarbejde til forhindring af ulykker ved elektricitet.
- Holsteinborg**, vestgrøn. koloni (66° 55' n. br.), vigtig havn, stort fiskeri, hermetikfabrik, skibsværft. 795 indb. (1946). Anlagt 1759 noget sydligere, flyttet 1764. **H** distrikt (1543 indb. (1946)), strækker sig fra Søndre til Nordre Strømfjord (Vestgrønls. bedste isfri forland). (Ill.).
- Holstens'minde**, skolehjem, Sorø amt, for ca. 100 forsømte og vanskelige drenge; grl. 1833 af Fr. Ad. Holstein i forb. med Anders Stephansen (1790-1870).
- 'Holste'n**, ty. *Holstein* ['hølstai'n], ty. landskab og tidl. hertugdømme i Schleswig-Holstein; ca. 8500 km²; 1 996 000 indb. (1946). Hovedby: Kiel. Begrænses mod N af Ejderen, mod S af Elben. Mod Ø bakket moræneland, i midten bakkøer og hedesletter, mod V marksg. Vigtigste erhverv: landbrug og mejerivirksomhed; ved Segeberg findes salt og gips, ved Heide blev der tidl. udvundet noget olie. - *Historie*. **H**-s sachsiske befolkning fordreves af Karl d. Store, der gav landet til obotritterne. 1110-1459 herskede Schauenburgerne som grever og germaniserede atter **H**. De spillede ofte en rolle i Danms. hist., især Gerhard 3. og Johan 3., der 1326-40 beherskede Danm. 1460 blev Christian 1. af Danm. hertug af **H**. Efter 1500 nåede adelen en stadig fastere forb. ml. **H** og Sønderjyll., et Slesvig-holsten under adelig ledelse i fædrelig union m. Danm.-Norge. Fred. 1. fik 1523 og Christian 3. 1534-36 fuld støtte fra de pengestærke godsejere til erobring af Danm., hvilket gav adelen vigtige embeder i Danm., tilknytn. til da. adel og store godser (Rantzau, Ahlefeldt). **H**-s godsejerlandbrug blomstrede op (mælkeeribrug, studehandel; livegenskab i 16. årh.). Adelen kunne dog ikke hindre arvedelinger: Gottorp fra 1544; fyrstestyrket blev stærkere, efter 1600 mistede stænderfors. for Slesvig og **H** gradvis al indflydelse. **H** led under krigen i 17. årh. og fjendskab ml. Gottorperne og det da. kongehus. Ved traktater m. Rusl. 1767 og 1773 opnåede den da. reg. at samle **H** igen. Den holst. adel anvendtes tit som da. min., men ønskede at bevare Sønderjyll.s og Holstens særstyrer, uvillig mod enevælde. Fra 1815 var **H** medl. af ty. forbund; fra 1830 blev **H** udgangspunkt for en liberal slesvig-holstensk bevægelse, der i sine løsrivelsesplaner søgte Preussens hjælp, med det resultat, at **H** 1864 ikke fik den selvstændighed, både adel og borgerskab havde ønsket, men indlemmedes i Preussen som del af provinsen Schleswig-Holstein 1867. Den gl. følelse af at udgøre et landområde for sig i forb. m. Sønderjyll. genopstod efter 2. Verdenskrig, hvor **H**, bortset fra Kiel, odelagdes mindre end det øvr. Tyskl. Fra 1945 besat af eng. tropper.
- Holstens'hu's**, hovedgård Ø f. Fåborg; fra 1707 i slægten (Bernier-Schilden-) Holstens eje; bygn. fra 1908.
- 'Holsti**, **Eino Rudolf** (f. 1881), fi. diplomat. Sikrede Finl.s anerkendelse som selvst. stat på fredskonferencen i Paris 1919. Udenrigsmin. 1919-22 og 1936-38. Finl.s folkeforbundsdelegat 1927-40. Siden 1941 prof. ved Stanford univ. i California.
- Holst-Sørensen, Niels** (f. 1922), da. idrætsmand. Europamester i 400 m løb (tid 47,9 sek.) i Oslo 1946. Tair. Danm.-mesterskaber og rekorder.

Holsteinsborg. Havneparti.

Holsøe, Carl (1863-1935), da. maler; navnlig interiører, påvirket af holl. kunst.

Holsæ, Paul (f. 1873), da. arkitekt. Stadsarkit. i Kbh. 1925-43. Direktør for kunstatkad. 1928-31 og 1937-40. *Helsingørs offentlige slagtehus* (1913-14), fl. skoler i Kbh., bl. a. Grundtvigsskolen (1942), *Kødbyen* (1931-34), *skattevæsenets bygn.* (1931-35) m. fl.

holt, fællesgerm. ord for træ, skov, lund (samme ord er ty. Holz). I Danm. bruges ordet næsten kun i stednavne (Æbelholt, Holte osv.).

Holt, Jens (f. 1904), da. sprogforsker. Prof. i sammenlign. sprogv. ved Århus Univ. 1945. Arbejder om gr. sproghist. og alm. sprogv.

Holt, Paul (f. 1900), da. politiker, skolemand (historiker). Knyttet t. Indre Mission, bestyrelsesmedl. i KFUM.s Centralforen. 1935-45; medl. af Dansk Samling, 1945-47 folketingsmand. Skolebogsforfatter. Fra 1. 9. 49 forstander for Århus seminarium.

Holte, villaby i Søllerød kommune 16 km NV f. Kbh., til hvilken den er en forstad; 7311 indb. (1945). Station (Nordbanen og S-tog).

Holtedah, Olaf (f. 1885), no. geolog, prof. i Oslo. Undersøgelser over Norges kambro-silur og no. arktiske og antarktiske oggrupper geologi.

Holtei, Karl von (1798-1880), ty. forfatter. Skrev dialektdigt og vaudevillier, der påvirkede J. L. Heiberg.

Holten, Cai (f. 1894), da. læge. Overlæge ved Århus Kommunehosp.s med. afd. 1938, prof. i intern medicin ved Århus Univ. 1939. Vidensk. arb. om sukker- og nyresygdomme.

Holten, Carl Valentin (1818-86), da. fysiker. 1852 prof. v. Kbh.s Univ. 1872-83 direktør for Polyteknisk Lærestanst. Opstillede Holtens regel (tommelfingerreglen) for retningen af en magnetnåls afbøjning af en elektr. strøm.

Holten, Suzette (1863-1937), da. malerinde; datter af P. C. Skovgaard, medl. af »Den Frie Udst.« fra 1891; navnlig virksom i kunsthåndværkets tjeneste.

holtskrue (ty. Holz træ), skrue, ofte af jern el. messing, med konisk gevind med skarpkantede gænger til indskrugging i træ.

Holtved, Erik (f. 1899), da. sprogforsker, arkæolog og folklorist, docent i eskimoisk sprog og kultur. Har foretaget forskningsrejser til Grønland. Bl. arb. *Archæological Investigations in the Thule District* 1-2 (1944).

Holyhead ['həli:hed], havneby på den eng. ø Anglesey; 10 000 indb. (1948). Overfart til Dublin.

Holy Island ['həuli 'aɪlənd] el. *Lindisfarne*, ø ved Engls. ostkyst 80 km N f. Newcastle. Ruiner af St. Aidans kloster (grl. 634). Ødelæggelsen af Lindisfarne kloster 793 anses for det første større angreb af nord. vikinger.

Holyoke ['hə:jo:k], industriby i Massachusetts, USA, ved Connecticut River; 54 000 indb. (1945).

Holyrood Palace ['həli:ru:d 'pælɪs] (eng. det hell. kors' palads), skotsk kongeborg i Edinburgh, opført 1528, Marie Stuarts opholdssted. Ødelagt under borgerkrigen, men 1660-79 genopbygget af Karl 2.

Holz [hɔltz], *Arno* (1863-1929), ty. forfatter. Søgte som konsekvent naturalist og teoretiker at forny hele den ty. stil, såvel prosaen som lyrikken, hvis »hireskasseton« H bekæmpede. *Phantasus* (1899).

homatro'pi'n (*homo-* + *atropin*), alkaloid, står nær atropin og har lignende forekomst og anv. men virker svagere.

Homburg (vor der Höhe), Bad [ba:t'homb:ɜ:rk], ty. kursted med mineralkilder på S-skråningen af Taunus; 19 000 indb. (1939).

home [həum] (eng.), hjem.

home fleet ['həum 'fli:t] (eng.) hjemme-flåde, den del af den eng. flåde, der er stationeret i farvandet omkr. Engl.

home guard ['həum 'gɑ:rd] (eng.) hjemme-værn, opr. de eng. frivillige i lokalforsvaret, organiseret mdt 1940, nov. in-

korporeret i hæren. Marts 1942 blev indrullering tvungen for mænd i alderen 17-65 i områder m. civilt forsvar (1942 over 2 mill.).

Home Office ['həum 'əʊfɪs], det eng. indenrigsmin. Ministeren (Home Secretary) varetager mange områder, der i andre lande hører under en justitsmin.

Home'r (gr. 'Hómēros), sagnagtig gr. digter, hvem man tilskrev de episke digte *Il'iaden*, som handler om den trojanske krig og *Odys'se'en*, der handler om Odysseus' hjemfærd efter krigen, og de *homeriske hymner*, som er korte digte rettede til bestemte guddomme og anv. som indledning t. den recitation af de homeriske digte, som fandt sted v. disse guddommers fester. **H-s** digte er affattet på ionisk m. islet af æolisk og attisk, versmålet er daktylisk heksameter. Stilen er præget af formelsprog, gentagelser og lignelser af høj poetisk værdi. **H-s** digte læstes i alle antikke skoler og var allemandseje. De anses for opstået ml. 1000 og 700 f. Kr. på øerne v. Lilleasiens kyst og nedskrevet efter mundtlig overlevering omkr. 600 f. Kr. At **H** har levet anses af mod. forskning for usandsynligt; gr. kilder oplyser varierende om hans alder (fra: f. 1159 f. Kr., til: f. 685 f. Kr.) og angiver 7 forsk. byer som hans fødested. En idealiseret **H**-buste kendes fra 4. årh. f. Kr. Overs. til da. v. Chr. Wilster 1836-37.

Homer ['hə:mər], *Winslow* (1836-1910), amer. maler. Landskaber og marinebilleder, scener fra negrenes liv.

ho'me'risk latter. Homer skildrer, hvordan Olympens guder ler voldsomt og rungende. Derfra udtrykket **h**.

Home-Rule ['həum 'ru:l] (eng.) selvstyre, de irske nationalisters krav fra ca. 1877 til 1922, da den irske fristat oprettedes. 1886 fremsatte Gladstone et **H**-forslag, men sprængte derved lib. parti; atter fremsat 1893, men faldt i Overhuset. Asquiths forslag af 1912 vedtoges trods voldsom protest fra Ulster. 1921-22 gennemførte Lloyd George fuldt selvstyre for Irl., men med Ulster fraskilt.

homespun ['həumspæn] (eng.) hjemme-spundet) el. *tweed*, grove, ofte kiplede stoffer, vævet af ujævnt meleret garn af groft strøggarn. Anv. til sportstøj, overtøj m. m.

Homestead-love ['hə:mstæd-, -stid-] (amer. *homestead* eget hjem), USA-love til fremme af landets opdyrkning; begyndt 1862. Enhver USA-borger havde ret til at få udlagt 160 acres jord til bosættelse; efter 5 års dyrkning blev jorden hans ejendom.

Home, sweet home ['həum 'swi:t 'həum] (eng.) hjem, kære hjem), sang af Henry R. Bishop (1823) til tekst af John Howard Payne (1791-1852).

homicidium ['-si-'i-] (lat.), manddrab, mord.

homile'tik (gr. *homilia* samtale), læren om prædikenens historie, stil, mål og midler. Hovedfag på pastoralseminariet.

homi'li' (gr.: samtale), i oldkirken menighedsforstanderens slutningsformaning v. gudstj.; bibeltydende prædiken.

ho'mi'liebog, i middelalderen betegn. for en prædikensamling; nu: postille.

ho'minidæ (nylat. af lat. *homo*, gen. *hominis* menneske), den ene af de til primaterne hørende menneskelige slægter. Omfatter: 1) heidelbergmennesket, 2) neandertalmennesket (begge uddøde), 3) homo sapiens (nutidmennesket).

homme [ɔm] (fr., af lat. *homo*), menneske; mand. **h** de lettres [ɔmdə'lætr], videnskabsmand, litterat.

'homo (lat.), menneske; mand.

'homo- (gr. *hómōs* samme), ens-, lige-.

homo'cerk [-s-] (*homo-* + *-cerk*) betegner hos visse fisk det forhold, at rygsløjen fortsættes retlinet ud i halen.

homocykliske (*homo-* + *-cyklisk*) kaldes

kem. forb., hvis molekyler indeholder en ring, dannet af ensartede atomer.

homo'don't (*homo-* + gr. *odón* tand) betegner et tandsæt af ensartede tænder.

homo'fo'n musik (*homo-* + *-fon*), kompositionsteknik, hvor en enkelt melodistemme støttes af akkorder, der er indbyrdes forbundne efter de hovedvundne regler i harmonilæren. Modsat polyfon musik.

Homo garda'rensensis, betegn. f. et middelald. menneske, hvis ualm. store og robuste knoglebygning har kunnet rekonstrueres af skeletrester, fundet v. bispesædet Gardar på Grøn. Opr. antoges, at det drejede sig om en mand af neandertal-typen, senere undersøgelser har vist, at **H-s** størrelse skyldtes sygelig kæmpe-vækst og således ikke er tegn på nogen særlig race.

homo'ge'n (*homo-* + *-gen*), ensartet. I *kemien* kaldes en stofblanding **h**, når den er helt ensartet, således at dens enkelte bestanddele ikke kan skelnes (med øjet, mikroskop el. lign.). Mods. hetero-gen. Eks. på en **h** blanding er en opløsning.

homogeni'se'ring, i *mejeribrug* en kraftig findeling af fedtkuglerne i mælk og fløde, hvorved der opnås en jævn fordeling og undgås flødefæstning under henstand. I en homogeniseringsmaskine (opfundet 1900), der er bygget som en kraftig pumpe, presses mælken gnm. snævre åbninger, hvorved findelingen opnås. **h** benyttes ved fabrikation af eksportfløde og anden mælkkonserver.

homo'ge'n felt, et elektr. el. magnetisk felt, hvis feltstyrke er konstant.

homoiusi'a'ner [-mɔju-] (gr. *hómoios* lignende + *usia* væsen) kaldtes under de tolv. kampe om Treenigheden det senevnde mellemparti, som hævdede, at Sønnen var af lignende væsen som Faderen.

homo'lo'g (*homo-* + *-log*), overensstemmende. I *kemien* siges en række kulstof-forb. at danne en **h** række, når ethvert led i rækken aflødes af det foregående på samme måde rækken igennem. Ledene siges at være **h**. F. eks. danner de normale paraffiner C_nH_{2n+2} en **h** række, hvor man kommer fra det ene led til det næste ved at tilføje CH_2 . Stoffene i en **h** række viser stor analogi, og de fys. og visse kem. egenskaber varierer temmelig jævnt og reglm. rækken igennem.

homo'lo'ge dannelser kaldes hos planter og dyr sådanne organer, som har samme morfologiske opr., men ofte forsk. funktion. Hos planterne er f. eks. en kaktus' torne homolog med andre planter blade, hos dyrene er flagermusens vinger homolog med hestens forben.

homolo'gumena (gr.: anerkendte), i oldkirken de skr., som anerkendtes til optagelse i N. T.

'homo 'ludens (lat: det legende menneske), betegn. for mennesket i dets egen-skab af væsen, som kan lege.

'homo-men'sura-sætningen (lat. *homo* menneske + *mensura* mål), betegn. for Protagoras' sætning. »Mennesket er alle tings målestok, de væredes for deres væren, de ikke-væredes for deres ikke-væren«. Meningen er dunkel og omstridt, men oftest opfattes **h** som en hævde af, at der ikke gives nogen objektiv el. absolut sandhed.

homo'no'm (*homo-* + gr. *nómos* lov) betegner hos lededle dyr, at alle led er ens.

'homo 'novus (lat: ny mand) kaldtes i Rom den første af en slægt, der fik sæde i senatet. Kun sjældent og under modstand nåede en **h** frem til det øverste embede, konsulatet. Nu anvendes **h** ofte som mindre sårende synonym for parvenu, opkomling.

homo'ny'm (*homo-* + *-ónymos* med navn), *sprogv.*, enslydende ord med forsk. bet., f. eks. bakke: en høj og et serveringsbræt.

homo'nye'n lyde (*homo-* + *organ*), *fonet.*, lyde, der artikuleres med væsentlig samme organer, f. eks. d og n.

Homo 'sa'piens (lat. *homo* + *sapiens* tænkende), zoologisk betegn. for mennesket som art.

'homoseksualisme (*homo-* + lat. *sexus* køn + *isme*), kønsdrift rettet mod individer af samme køn. Kan være konstitutionelt betinget, men kan også skyldes påvirkning af uheldige kår.

'homo 'sum, hu'mani 'nihil a me all'enum 'puto (lat.: jeg er et menneske, og intet menneskeligt er mig fremmed), citat fra Terents' komedie *Heautontimorumenos* (selvplageren) I, 1.

homousi'a'ner [-mo:usi-] (*homo-* + gr. *usia* væsen) kaldtes under de teol. kampe om Treenheden de ortodokse, som lærte, at Sønnen var ligestillet med Faderen.

homozygote [-sy-] (*homo-* + *zygote*), endobøbt anatid individ, der har modtaget samme arv (A) fra begge forældre. Skriveres AA. Spalter ikke i afkommet.

homozygoti [-sy-] (*homo-* + gr. *zygōtōs* sammenkoblet), arvemæssig endobøbelighed. Opnås gnm. indavl og præger de såk. rene linier.

Homs (ital. [oms]), havneby i Libyen, N-Afr.; 35 000 indb. (1938).

Homs [homs], by i Syrien ml. Aleppo og Damaskus, 100 000 indb. (1943). Oase- og handelsby på Syriens længdebane. Bane til havnebyen Tripolis. Oldtidens 'Emesa.

ho'mun'culus (lat.), et lille menneske; de middelalderlige magere mente, at h kunne fremstilles ad kemisk vej.

'homo- (gr. *hōmoios* lig), lignende.

homøopa'ti (*homøo-* + *-pati*), behandlingsprincip opstillet 1810 af den ty. læge Samuel Hahnemann (1755-1843) ud fra den antagelse, at enhver sygdom skal behandles med midler, der kunne fremkalde de samme symptomer, men i meget stor fortynding. Hahnemanns princip var: *si'milia si'milibus cūrent* (lat.), lige skal helbredes med lige. Har vundet tilhængere på sit filos. og mytiske præg, men må i Danmark kun praktiseres af alm. uddannede læger.

homøopa'la'r binding (*homøo-* + nylat. *polaris* vedrørende polerne) el. homopolar binding. Den kem. binding ml. atomer i et molekyle kaldes h, når den kommer i stand gnm. et elektronfællesskab ml. de pågældende atomer. Der er dog ingen skarp grænse ml. h og heteropolare bindinger. Enhver overgangsform kan forekomme.

homøostasis (*homøo-* + gr. *stásis* tilstand), det koordinerede sammenspil af organismens forsk. funktioner for at bevare en uforandret tilstand.

homøoterme (*homøo-* + *-term*), dyr m. konstant legemtemp., såk. varmbloede.

Hon., fork. f. eng. *honourable* ['ånærəbl], velbåren (titel til sønner af Peers o. a.).

Ho-nan ['å nån], prov. i Midtkina S f. Hwang-ho. 174 000 km²; 31,8 mill. indb. Hovedstad: Kai-feng.

Honan-silke, silkestoffer fra provinsen Ho-nan i Nordkina.

d'Hondecoeter ['dõndõku:ter], *Melchior* (1636-95), holl. maler. Dekorative billeder med fugle, bl. a. hons og påfugle i en festlig og rig kolorit. *Hønsedgården ved et Herresæde* (kunstmus., Kbh.).

Hondō [hõndõ:], uoff. navn på den jap. ø Honsbū.

Honduras (sp. [õn'du-]), 1) (off. *República de H*), republik i Mellemamer.; 154 000 km²; 1 201 000 indb. (1945), 7,6 pr. km². H danner en trekant indkilet ml. Guatemala, Nicaragua og Salvador. Ved H-bugten findes en lav og flad lagunekyst, ved Stillehavet den dybe Fonseca-bugt. H er opfyldt af Cordillerebæder, der forløber V-Ø. Mod NØ en del lavland. *Klimaet* er tropisk; Tegucigalpa (980 m): jan. 18,9°, maj 24,5°, 120 cm sommerregn. - *Befolk.* er overv. spansktalende mestister og indianere, i det nordl. lavland en del engelsktalende negre. Det off. sprog er spansk. - *Mønt:* I lempira = 100 centavos = 1/2 USA-dollar. - *Mål og vægt:* Metersystemet og gl. sp. enheder. - *Vigtigste erhverv* er landbrug. Til eget forbrug dyrkes majs, bønner og tobak. Mod N dyrkes bananer i United Fruit Co.s plantager, mod S lidt kaffe. I højlænd en del minedrift efter sølv og guld. Der udføres

bananer, kaffe, sølv og guld. Hovedstad Tegucigalpa. - *Forfatning.* Præsidenten er if. forfatn. af 1936 folkevalgt; lovgiv. magt hos folkevalgt deputeretkammer (36 medl.). Stat og kirke adskilt; katolsk flertal. - *Historie:* Opdaget 1502 af Columbus; under Span. til 1821, derpå knyttet til mellemamer. føderation til 1838-39, hvorefter uafh. republik. Hypp. grænsekonflikter med Nicaragua og Guatemala, udnæringspolit. knyttet til USA. (Kort se Mellemamerika);

2) d. s. s. British Honduras. **Honduras-bugten**, sp. *Golfo de H.*, havbugt i Det Caribiske Hav ml. Yucatán-halvøen og Honduras.

Honegger [õn'gæ:r], Arthur (f. 1892), schw.-fr. komp., udd. i Paris. Blev verdenskendt for sin dram. salme *Kong David* (1921), 1923 samarbejdet til et oratorium. Har skrevet dram. mus., balletter (*La Cantique des Cantiques*, 1938), musik til *Jeanne d'Arc au bûcher* (1938), orkesterværker som *Pacific 231* (1923-24) og *Rugby* (1928), korværker m. v.

honeycomb-spole ['hånikoum-] (eng. *honeycomb* bikage), benyttes i ældre radiomodtagere.

honeymoon ['hånimu:] (eng., egl: honningmåned), hvedebrødsdage.

Honfleur [õ'fjø:r], fr. havneby ved Seines munding; ca. 8000 indb. Fiskerihavn og eksport af landbrugsprodukter.

Hong Kong ['håŋ 'kån], kines. *Hsiang Kang* [xiang, -dsan], brit. kronkoloni på Kinas SØ-kyst ved Det Syd-Kin.

Fra Hong Kongs kineserkvarter.

Hav, nær Si-kiangs munding; 1012 km²; ca. 1,75 mill. indb. (1947). Omfatter øen H (fra 1842) og halvøen Kowloon (fra 1860). Hovedstad: Victoria på øen H; byen Kowloon på halvøen K, er eng. flådebase. H og Canton er S-Kinas to store handelscentre. H har endv. bet. industri (sukker, tin, skibe, tobak, cement, tekstilvarer) og er en af verdens vigtigste havne (1940: 22 mill. tons; 1946: 11,2 mill. tons). Besat af japanerne 25. 12. 1941-16. 9. 1945.

honi soit, qui mal y pense [õni 'swa ki mal i'pã:s] (gl.-fr: skam få den, som tænker ilde derom), devisen på hosebåndordenen.

Honiton-kniplinger ['hånitn] (først fremstillet af fladerske flygtninge i H i Devonshire). I H er mønstret knipt for sig og først senere samlet med bunden. H blev senere en applikationsknipling, tit med maskinvævet bund.

hon'net (fr.), hæderlig, ærlig. h ambition, fine formælsler, borgerlig stræben efter at vinde indpas i den fine verden.

honneur et patrie [õ'nõ:r e pa'tri:] (fr.: ære og fædreland), den fr. æreslegions devise.

honning, sukkerholdig vædske, der afsondres af kirtelvæv i planter, især i blomster, opuges af insekter, f. eks. af bier, der anv. h som oplagsnæring. Bih indeholder normalt 73-80 pct. sukker, navnlig druesukker, dertil lidt protein-, mineral- og smagsstoffer samt ca. 20% vand. Farve, duft og smag afhænger meget af, hvilke planter bierne har besøgt, og h benævnes derfor tit efter planten (lindeh., lyng osv.). Den friske slyngede h er klar gullig el. brunlig. Som handelsvare er den eftermodnet, d. v. s. den er ved fordampning koncentreret og derefter krystalliseret ved tørring og gennemrøring, hvilket gør den holdbar.

honningbjørn, d. s. s. viklebjørn.

honningdug, de søde, tyktflydende ekstrakter af blad- og skjolduld, som ofte findes på blade.

honningfugle (*Meli'phagidae*), fam. af spurvfugle m. penselformet tunge. Lever af blomsterhonning. Austr., S-Afrika.

honninggrævlinger (*Mel'livora*), afr. og ind. grævlinger. Lys overside, mørk underside. Lever til dels af honning.

honninggøge (*Indica'toridae*), fam. af spættefugle, ligner vendedhase, lever af byingel. Lægger æg i andre fugles reder. Afrika, S-Asien.

'honningjær'v, d. s. s. honninggrævling. **honningkirtel** el. *nek'tarie*, bot., organ, som udskiller en sød, sukkerholdig saft.

h findes forsk. steder i blomsten, er af bet. for støvbejningen ved at tillokke insekter. Sjældent findes de uden for blomsten, f. eks. på bladstilke.

honningmyrer (*Myrmeco'cystus*), myrer, hos hvem visse armbjere fyldes m. honning og virker som levende beholdere. Mellem-Amer., S-Afrika.

honningsten, Al_2SiO_5 , 18H₂O, honninggl. tetragonal mineral, der forekommer som krystaller i brunkul.

honningugere (*Nectari'nidae*), ganske små kolibrilign. spurvfugle med langt, tyndt næb; suger honning. Afrika, S-Asien.

honningsvamp (*Armill'aria 'mellea*), en bladhat med kredsformet, honninggul hat og brunlig, hul stok, forsynet med en ring. Hvidt sporestov. Det ældre mycelium har form som tykke, sorte strenge; frugtlegemerne fremkommer i sept.-okt.

h hører til skovbrugets farligste snylte-svampe, idet den, foruden at vokse i skovbunden på gl. stød, også angriber friske træer; størst er skaden på nåletræer (undt. ædelgran), hvorimod løvtræer kun angribes, hvis de i forvejen er svækket af andre sygdomme. De unge endnu lukkede eksemplarer af h er spigelle. (Ill. se farvetavle Svampe.)

'Honningvåg (-våg), N. fiskevær og havn på SØ-kysten af Magerøy; ca. 2200 indb. (1940).

honningurt (*Pha'celia*), slægt af honningurtfamilien, stammer fra México og N-Amer. Nogle arter dyrkes som prydanter, andre som bifoderplanter.

hon'nør (fr.), ære, hæder; hædersbevisning; gøre h, vise hæder; være værd; hilse militært; honnører, i brige og lign. kortspil de 5 største kort i hver farve; es, konge, dame, knægt og ti. 4 el. 5 h i trumffarven samlet på en hånd giver ekstra points i regnskabet. I sans-spil regnes 4 esser = 5 honnører.

honnormarch, d. s. s. fanemarch.

Honolulu, amer. [hån'lu:lå], Hawaiiøernes hovedstad, på Oahu S-kyst; 269 000 indb. (1947). Polynesiens vigtigste by, god havn, centrum for Stillehavstrafikken. Skibsværft, sukker- og ananasindustri. Telegrafbort. med USA og Østasien. Univ. (gr. 1907). I nærheden ødestedet 'Waikiki.

hono'ra'r (af lat. *honorare* hædre, belønne), vederlag for et som oftest åndeligt arbejde, der ikke lønnes med fast betaling, f. eks. læge-, sagfører- og forfatterh.

honoratiore [-a'fõ:-] (lat.), de fornemste personer, 'spidser'.

hono're're, 1) give et honorar; 2) i veksel-forhold: acceptere el. indfri en veksel.

honoris 'causa (lat.), for ærens skyld, æres-.

Honorius, navn på 4 paver. Kendtest er Honorius I. (pave 625-638); fordømtes af kirkeområdet i Konstantinopel 680 for at have støttet monoteleterne.

Honorius (384-423), *vestrom. kejser* 395-423, søn af Theodosius d. St. Svag regent, overlod styrelsen til Stilicho og sen. til søsteren Galla Placidia.

Honourable ['ånærəbl] (eng.: ærværdig), titel f. yngre sønner af earls og for sønner og døtre af viscounts og barons (efterfulgt af hele navnet). I de brit. kolonier for min., parlamentsmedl., dommere m. fl.; i USA for kongresmedl. og høje embedsmænd m. fl.

Honsbū [hõnu:] el. *Hondō* [hõndõ:], den største af de jap. øer; 228 000 km²; ca. 50 mill. indb. (1936). Særlig tæt befolket

er Kwantō-sletten v. Tōkyō. Hyppige jordskælvt. Bjerger indtil 3800 m h. (Fujiyama). Olie- og kulfelter. Silkeavl. I S-H Japans vigtigste industriområde (især letindustri).

Honthorst, Gerard (1590-1656), holl. maler. Virksom i Utrecht. Under ophold i Ital. påvirket af Caravaggio. Hist. billeder og figurscener med kunstigt lys. Modtog fl. bestillinger af Christian 4. *Dronning Margaretha og Kong Albrecht* (Fr.borg).

honvéd ['hon:vəd] (ung. *hon* fædreland + *véd* værne), landeværnsoldat (i Ungarn).

Hooch [ho:ʃ], *Pieter de* (1629-efter 84), holl. maler. Virksom bl. a. i Delft, Haag og Amsterdam. Muligvis påvirket af

Pieter de Hooch: Interior with a Seated Woman. (Wallace Collection).

Vermeer van Delft. Har især malet interiører med fig., af hvilke de tidligste med rige lysvirkninger og rene lokalfarver er de betydeligste. 4 billeder på kunstmus., Kbh., 1 på Nivågade.

Hood [hʊd], eng. slagkrydser (1918-41), 42 000 t, verdens største krigsskib, sænkedes 24. 5. 41. af det ty. slagskib *Bismarck* i Danm.-strædet ml. Isl. og Grøn.

Hood, Robin, se Robin H.

Hood [hʊd], *Thomas* (1799-1845), eng. digter. Red. 1841-43 *The New Monthly Magazine*, hvortil han skrev den spøgelsesfuldt rædelsromantiske satire *Miss Kilmansiege and Her Precious Leg*. Af hans alvorlige, delvist soc. digte fremhæves *The Song of the Shirt* (1843), en voldsom protest mod arbejderkvinders slette kår.

Hoof [-o:], *Pieter Cornelisz* (1581-1647), holl. forfatter og historiker, udpræget renaissancehumanist, samlede en litt. kreds på slottet i Muiden i N-Holl. H skrev dramaer, *Baeto* (1626), et hyrdespil og et folkeligt lystspil. Betydelig prosaist.

Hooge Veld (eng. 'hough+væld') kapholl. ['ho:ə'fæitl], sydafr. plateau, omfatter de mod det indre liggende dele af Kap-Provinsen, Oranje-Fristaten og Transvaal. Kvægvæl.

Hooghly (eng. ['hu:gli] el. (ind.) *Hūgli*, 1) en af armene i Ganges' delta; passerer Calcutta; 2) by ved 1); ca. 35 000 indb.

hook [hʊk] (eng. *hook*), boksestød, ført i et vandret plan med krum arm og løftet albue.

Hooker-teleskopet ['hʊkər], indtil 1943 verdens største spejlt teleskop, på Mt. Wilson observatorium, objektvdiometer 254 cm. Siden overgået af teleskopet på Mt. Palomar.

Hookes lov [hʊk-], fundet af eng. fysiker *Robert Hooke* (1635-1703) for strækning af en tråd inden for proportionalitetsgrænsen: forlængelsen er proportional med kraften og med trådens længde og omv. proportional med dens tværsnitsareal. H gælder også for sammentrykning og i ændret form for bøjning.

Hoorn [ho:rn], *Filip*, greve (1518-68), holl. adelsmand, deltog i oppositionen mod Filip 2., henrettet s. m. Egmont efter Albas ordre.

Herbert Hoover. Harry Hopkins.

Hoorn, Kap [ho:rn], Sydamer.s sydligste punkt (56° s. br.) på den lille ø Isla de Hornos S f. Ildlandet.

Hoover ['hu:vər], *Herbert* (f. 1874), USA-politiker. Ledede under og efter 1. Verdenskrig levnedsmiddelforsyninger fra USA til krigsramte lande, handelsmin. 1921-28, Republikaner. Præsident 1929-33, svækket v. krisen og slået af Roosevelt v. præsidentvalg 1932. (Portræt).

Hoover-moratoriet, forslag juni 1931 fra USAs præsident Hoover om standning for 1 år af alle erstatnings- og gælds-betalinger. Formålet var at afbøde noget af verdenskrisen, idet betalingerne tyged hårdt på de økonomisk svageste landes bankssystem. Gennemført i hovedsagen juli 1931, men kunne ikke hindre de ty. banksammenbrud samme måned. Blev indledning til opgivelse af erstatningsbetalingerne ved Lausannekonferencen juni 1932, inden H udløb.

Hope [həʊp], *Anthony* (egl. A. H. Hawkins) (1863-1933), eng. forf. af talr. underholdningsromaner, f.eks. *The Prisoner of Zenda* (1894, da. *Fangen på Z.* 1895).

Ho-pei [fə bæi] el. *Ho-pek* (tidl. *Chih-i*), prov. i N-Kina N f. Hwang-ho; 153 000 km²; 28,6 mill. indb. Største byer: Pao-ting, hovedstad, Pei-ping og Tien-tsin. Mod N store kullejer.

'hopi el. *moqui* ['mo:ki:], indianerstamme med shoshonesprog i Arizona, USA, med typisk pueblokultur.

Hopcalite, katalysator (kobberoksyd, manganperoksyd, kobolt- og sølvoksyd), der beforder tilting af kuloksyd til kuldioksyd ved alm. temp.; samme virkning har en særlig form for mangandioksyd + kobberkarbonat. Anv. i gasmasker som kuloksydfiltreter.

Hopkins ['hɒpkɪnz], *Frederick Gowland*, Sir (1861-1947), eng. biokemiker. En af grundlæggerne af vitaminforskningen. Nobelpris i medicin 1929.

Hopkins ['hɒpkɪnz], *Harry* (1890-1946), USA-politiker; jurist. 1933 leder af New Yorks forsorgsvæsen og medl. af Roosevelts »hjernetrust«. 1938-40 handelsmin. Marts-aug. 1941 administrator af Lend and Lease-leverancerne. Deltog som Roosevelts rådgiver i konferencerne i Casablanca, Québec, Cairo, Tehrán og Jalta. Var 1945 i Moskva for s. m. Stalin at forberede Potsdamkonferencen. (Portr.).

Hopkins ['hɒpkɪnz], *Miriam* (f. 1902), amer. filmskuespillerinde. Kom først til Hollywood med talefilmen og var i mange år Lubitsch' foretrukne skuespillerinde, f.eks. i »Den smilende Løjtnant« (1932), »Madame Forelsker Sig« (1932), »At Elske« (1933).

hopplit (gr. *hōplon* skjold), sværtbevæbnet soldat i oldtidens Grækenl.

hoppe, fuldvokset hundyr af hesteslægten. **Hoppe**, *Erik* (f. 1897), da. maler, medl. af »Grønningen« fra 1937; i motiver bl. a. fra kbh.ske gader og parker har H vist sig som en særpræget kolorist. Eckersberg Medaille 1945 for *Sommerdag i Søndermarken* (1944).

'Hoppe, *Ragner* (f. 1885), sv. kunsthistoriker og inspektør ved Nat.mus., Sthlm.; arb. bl. a. om *Elius Martin* (1933) og om fr. kunst.

hoppemælk indeholder mindre fedt og ostestof, men mere sukker end komælk. h anv. visse steder i Asien som menneskeføde (jfr. mælk).

Hopper ['hɒpnə], *John* (1758-1810), eng. maler. Elev af Royal Academy. Nød Georg 3.s særlige gunst. Hovedværker: portrætter i *St. James's Palace* i London.

'hopsa (ty. *hopsen* hoppe), gl. dans, en slags hurtig vals, hvor de sædv. valsetrin udføres hoppende.

Hoptrup, da. landsby 8 km S f. Haderslev; 580 indb. (1945). Folkehøjskole.

hor, ægteskabsbrud, d. v. s. at en gift person med vidende og vilje har samleje med en anden end sin ægtefælle. Var indtil 1933 strafbart; er nu kun skilsmissegrund, men kan ikke gøres gældende som sådan, hvis den anden ægtefælle f. eks. har samtykket deri.

Horai (lat. *Horæ*), i gr. rel. gudinder for naturens fornyelse gnm. blomstring og frugt, i forb. med vejrliget, spec. den frugtbare forårsregn, tillige opfattet som etiske skikkelser; opr. fandtes to H, forår og sommer, senere udvidet til 4, en for hver årstid og i hellenistisk tid til 12, en for hver af dagens timer. H fremstilles som skønne jomfruelige kvindeskikkelser.

Ho'ratius, rom. patricierslægt. Tre H kæmpede i kongetiden med tre brodre Curiatius fra Alba Longa, en H overlevede kampen. Efter sejren dræbte han sin søster, der begyndt sin dræbte forlovede. Et gravmæle v. Albano kaldes endnu Horatiernes grav.

Ho'ra's (lat. *Quintus Ho'ratius 'Flaccus*) (65-8 f. Kr.), rom. digter. Efter H-s deltagelse i slaget v. Filippi på Casarmorderens side blev hans ejendom konfiskeret. Mæcenas skænkede ham en gård i Sabinerbjergene, og H kunne hellige sig poesien. I sine *satirer* hudfletter han på en elskværdig måde menneskelige skrøbeligheder og giver strålende billeder af datidens liv. Skrev desuden de filosofisk-litt. *epistler* i heksameter, de lyriske samlinger *oderne* og *epoderne* i gr. versmå, og det litt. teoretiske digt *De arte poetica* (om digtekunsten), alm. kaldet *Ars poetica*. Karakteristisk f. H er formfuldendthed, livsvisdom og evne til at finde sig tilrette i tilværelsen under alle forhold uden at ofre noget af sin værdighed og menneskelighed.

Horbelev, da. stationsby (Stubbekøbing-Nykebing) på Falster; 502 indb. (1945).

'Hordaland [-lan:], no. fylke omkr. Hardangerfjorden; 15 652 km²; 187 000 indb. (1946). Kysten er skærgårdskyst med fl. store øer, bl. a. Bomlo og Stord. Fjeldmarkerne i H dækkes for en del af store firner, bl. a. Folgefonna og Hardangerjøkulen. Af arealet er 13% skov og 2% agerland. Fiskeri og bet. industri. Store vandkraftanlæg, bl. a. ved Odda og Tysedal. Af den samlede vandkraft, 1 788 000 HK, var 1937 188 000 HK udnyttet. H har ingen købstæder, egen foregår fra Bergen, der udgør et admt. fylke. H har navn efter horderne, det gamle navn på befolk.

horde (beslægtet m. oldn. *hurð* dor), *mil.*, vidjefletning til klædning af stejl skræning.

horde (mong. *ordu* feltlejr), egl. nomadestammes område, spec. de krigerske mongoler; derfra (vildt) skare, bande.

horde'i'n (af *hordeum*), alkoholoplosetigt proteinstof, som findes i bygkernen.

hor'deolum (lat.), bygkorn på øjenlæget.

'Hordeum [-de-um] (lat.), *bot.*, byg.

'Horeb, andet navn for lovgivningsbjergtet Sinai.

horebarn, ældre betegn. for barn avlet af en gift person med en anden end den pågældendes ægtefælle, h var i ældre ret behandlet ugunstigere end såk. uægte børn; nyere lovgivning har ophævet forskellen.

Hore-Belisha ['hə:bə'li:ʃə], *Leslie* (f. 1898), brit. politiker og sagfører. I Underhuset 1923-45 (liberal), 1934-37 transportmin. (Londons trafikforh.), 1936 kabinetsmedl., maj 1937 krigsmin. i Chamberlains reg. Lod yngre kræfter afløse gl. bl. officererne, men afgik 1940 p. gr. af konflikt m. officerskredse. Maj-juli 1945 min. f. folkeforsikringen.

'Horer, da. navneform for Horai.

horeunge, i bogtryk en udgangslinie, som står øverst på en side. Anses for dårligt arbejde.

hori'son't (gr. *horizōn* det afgrænsende; *syns*) i daglig tale den cirkel, hvori en iagttaget med fri udsigt ser himmel og

Skema over de vigtigste hormoner.

Navn	Dannelsessted	Virkning	Symptomer v. mangel	Symptomer ved overproduktion (overdosering)
Hypofysens gonadotrope hormoner a) Føllikkelmodn.s-hormon b) Luteiniserings-hormon	Hypofysens forlap	Ægmodning i ovarierne. Modning af sædceller Dannelse af corpus luteum		
Prolactin	do.	Stimulerende på mælkesekretion	Nedsat mælkesekretion	
Væksthormon	do.	Vækst af knogler og organer	Dværgvækst, hos voksne afmagring, tidlig sterilitet	Kæmpevækst, hos voksne akromegali
Thyreotrop hormon	do.	Stimulerende på skjoldbrusk-kirtlen	Nedsat stofskifte	Føret stofskifte
Adrenotrop hormon	do.	Stimulerende på binyrernes bark	Addisons syge (?)	
Diabetogene hormoner	do.	Virker på sukker- og fedtstofskiftet		Sukkersyge
Antidiuretisk hormon, pitressin	Hypofysens baglap	Virker på vand- og saltstofskiftet	Diabetes insipidus	Nedsat diurese
Vasopressin	do.	Kontraherende på hårkarrene		
Oksytocin	do.	Uterusstimulerende, vefremkaldende		
Thyreoida hormon, thyroksin	Skjoldbrusk-kirtlen	Stimulerer stofskifte og vækst	Dværgvækst, myksødem	Basedow's syge
Parathormon	Biskjoldbrusk-kirtlen	Virker på Ca-stofskiftet	Nedsat Ca i blodet	Øget Ca-udskillelse, svækkelse af knoglerne (osteitis fibrosa cystica)
Adrenalin (suprarenin)	Binyremarven	Virker mobiliserende på leverens glykogen, kontraherende på arterierne m. m.		Hurtig puls, blodtryksstigning, svedsekretion, øget blodsukker, bronchodilatation
Cortin	Binyrebarken	Virker på salt- og vandstofskiftet samt på sukkerstofskiftet	Hypoglykæmi, NaCl- og vandtab, lavt blodtryk, svaghed (Addisons syge)	
Insulin	Bugspytkirtlens langhanske øer	Stimulerer leverens evne til at danne glykogen af blodsukkeret	Sukkersyge	Hypoglykæmi
Androgene hormoner (testosteron, androsteron)	De hanlige kønskirtler	Stimulerer og regulerer udviklingen af de hanlige sekundære køns karakterer	Infantilisme, eunuchisme	For tidlig kønsmodning hos børn (?)
Østrogene hormoner (østron)	De hunlige kønskirtler	Stimulerer og regulerer udviklingen af de hunlige sekundære køns karakterer	Infantilisme	
Progesteron (det gule legemes hormon)	Det gule legeme (corpus luteum)	Bevarende på livmoderslimhinden, kontrollerer menstruationen		
Prolan A og B	Moderkagen	Som hypofysens gonadotrope hormon		

hav mødes. I astron. er h-s plan et plan gnm. iagttagesstedet vinkelret på lodlinien. Den storkirke, hvori h-s plan skærer himmelkuglen kaldes h.

horizontal'tal, vandret.

horizontalboremaskine, boremaskine m. vandret borestang.

horizontalpendul, et pendul, der er således ophængt, at det svinger i et næsten vandret plan. Indgår som bestanddel i seismografer af forsk. konstruktion. Anv. desuden til bestemmelse af små hældningsforandringer.

horizontalplan, et plan vinkelret på lodlinien.

horizontalprojektion, lodret projektion på vandret plan.

horizontaltryk, vandret tryk, f. eks. fra en hvelving.

horizontalvinkel, i landmåling en vinkel ml. to vertikallplaner, måles med teodolit.

hork (Acet'rina'cernua), lille aborreftisk, een lang rygfinne, grubet hoved, alm. i Danm.

hor'mo'ner (gr. hormón sætte i bevægelse), specifikke stoffer, der afsondres af kirtler

med intern sekretion el. af andre væv (f. eks. placenta) og som virker stimulerende el. regulerende på organismens funktioner, rimeligvis som katalysatorer. Både for livlig og for svag produktion af h vil forårsage forstyrrelser i organismen. De fleste h er æggehvide-stoffer og kan ikke passere tarmvæggen uden at nedbrydes. h-behandling sker derfor ved direkte indsprøjtning i blodet. Eks: insulin, adrenalin, thyroksin, kønshormoner, hypofysens h o. m. a. (se ovenst. oversigt). - h hos planter er org. stoffer, som dannes i små mængder og regulerer vækst og udvikling, f. eks. auxin, der dannes i rod-, skudspids og unge blade, og påvirker cellers vækst og deling. Ætylen dannes af modne frugter og fremskynder modning.

hormonpræparater, lægemidler, hvis virksomme bestanddel er hormoner; opr. udtræk af kirtelvæv el. blod, hvori hormoner kunne ventes at forekomme; i vore dage velstandardiserede præparater, ofte fremstillet. ad kem. vej.

Hormuz strædet [hor'moz], el. Ormuz-strædet, indløbet til Den Persiske Bugt. På en ø i H lå byen Hormuz (Ormuz), der før opdagelsen af søvejen til Indien var en bet. handelsby (1512 erobret af Albuquerque).

horn, 1) zool., udvækster på hovedet af forsk. pattedyr; er undertiden kun en fortykkelse af overhudens hornlag (næsehorn), undertiden en af en hornskede dækket udvækst (stejlen) fra pandebenet (skedehornede). Også hjortenes gevir er at betragte som en slags h. Ordet bruges også om udvækster hos andre dyr (slanger, insekter m. fl.); 2) som arbejdsmateriale oftest skedehorn fra okser. Den nederste hule del af hornskeden er ret blod, men spidsen fast, sejt og holdbar, let at tilskære, save og dreje. Ved opvarmning bliver h så blødt, at det kan bøjes og presses i former, som bibeholdes efter afkøling. Ved stærk opvarmning under tryk kan hornstykker sammensvejses. Til fremstilling af flade genstande, kamme o.l. udblødes h først i koldt, derpå i varmt vand

og opvarmes svagt, hvorpå det rettes ud med tænger og afkoles i presse. h kan farves eller affarves på forsk. måde; 3) *mus.* (*vadhorn* ital. *cornu*), cirkulært messingblæsinstrument med omfanget B'-F'. Fra ca. 1830 forsynet med ventiler, så det kan spille alle skalaens toner. Kendt tidl. kun som naturhorn, d. v. s. at det kun kunne spille en grundtone og alle dennes overtoner. 4) *tekn.*, den tilspidse ende af en ambolt.

Horn [há:n]. **Alfred Aloysius**, kendt som **Trader H**, pseud. for en i Afr. omstrefende handlende, Smith (f. 1853), hvis liv genfortælles i den filmatiserede bog *The Ivory Coast in the Earliest 1927* (da. Elfenbenskysten i Tidernes Morgen) af den sydafr. forf. inde Ethelreda Lewis.

Horn [ho:(r)n]. **Arvid** (1664-1742), sv. politiker. Officer, diplomat under Karl 12., kancellipræsident efter 1710, trængt til side af Görtz, afgik efter konflikt med Ulrika Eleonora 1719; atter kancellipræs. og ledende polit. 1720-38. Bidrog til Sv.s opkomst efter krigen; modsatte sig reanveplaner mod Rusl.; styrtet da Hatpartiet fik rigsdagsflertal 1738.

Horn, **Frederik** (1708-81), da. digter. 2 litt. satirer fra 1731 røber påvirkning fra fr. klassik og Holberg. Forsvarede 1754 teatret mod pietismen.

Horn, **Frederik Winkel**, se Winkel Horn.

Horn [ho:(r)n]. **Gustav** (1592-1657), sv. general. Bidrog afgørende til Gustav Adolfs sejr ved Breitenfeld 1631; ledede sv. hær i Tyskl. efter 1632, slået ved Nördlingen 1634. Ledede sv. offensiv i Skåne 1644, rigsmarsk 1653.

Horn [ho:(r)n]. **Klas Kristersson** (ca. 1520-66), sv. søhelt. Erobrede 1561 Estland, ledende sv. admiral 1564-66, slog da. og lybske flåder og beherskede Østersøen.

Horn, **Kap**, alm. da. form for Kap Horn.

Hornafjörður ['hodnafjörður], strandsø på Islands SØ-kyst.

Hornavan ['ho:(r)n'aván], sv. sø (251 km²). Lapland; afløb til Skellefte älv.

hornblad (*Cerato-phyllum*), slægt af h-fam. Vandplanter med kranstillede, tornet-tandede, linieformede blade. I Danmark 2 arter.

hornblende, vigtigste monokline amfibol, silikat af Fe, Al, Ca og Mg, grønlig til sort. Meget alm. bestanddel af eruptiver, især de sure og krystallinske skifre.

hornblendeskifer, da. navn for amfibolit.

hornbly el. *fosgenit* el. *kerafin*, mineral bestående af omtrent lige dele blykarbonat og blyklorid. Sjældent forekommende og uden større prakt. bet.

Hornborg [-bårj], **Eirik** (f. 1879), finlandssvensk historiker og politiker. Udg. skr. om opdagelserne og søfarthist., *Finlands hvider* 1-4 (1929-33), kort *Sveriges hist.* 1940, 1945 form. for kommission t. undersøgelse af fl. udenrigspol. 1938-45.

Hornbæk, da. stationsby (Helsingør-Gilleleje), fiskerleje og badested 12 km NV f. Helsingør; 1405 indb. (1945).

Hornchurch ['há:nfó:tf], østl. forstad til London. 101 000 indb. (1948).

horncikader (*Membracidae*), cikader, hvis forbryst er hornagtigt forlænget. Tropiske. Een art i Danmark.

Horne, da. landsby på Horne Land; 822 indb. (1945). Ombygget rundkirke.

Horne Land, halvø på Fyn, V f. Fåborg; 39 km²; 2615 indb. (1945).

Horneman, Christian Frederik Emil (1840-1906), da. komponist. 17 år gl. på konservatoriet i Leipzig. Oprettede 1860 i Kbh. en musikhandel, som bestyredes af hans fader, E. H. Stiftede 1880 et konservatorium (nedlagt 1920). Komp. 1864 ouverturen til operaen *Aladdin*, operaen blev færdig 1888. Komp. endv. *Ouverture héroïque*, musik til skuespil af Drachmann og Gjellerup og til Paludan-Müllers *Kalanus*. For barryton solo, mandskor og ork. foreligger *De Tre Sange* og *En Fremmed Kavaler*. For soli, kor og ork. foreligger *Lyrisk Suite* (1912). (Portræt).

Horneman, Johan Ole Emil (1819-70), da. komponist og pianist. 1844-59 musikhandler. Bestyrede senere en af C. F. E. H. oprettet musikhandel. Komp. pædagogisk musik, valse, galopper m. v. og

folkelige sange, f. eks. *Dengang Jeg Drog af Sted* og *Igår Jeg Fik Min Trøje*.

Hornemann, Christian (1759-93), da. filosof. I *Efterladte Skrifter* (1795) for-kæmper for kantonismen.

Hornemann, Emil Cl. J. (1810-90), da. læge og hygiejniker; var den drivende kraft i lægeforeningens kamp mod koleraepidemien 1853 og opførelsen af bedre arbejderboliger (lægeforen.s boliger på Østerbro).

'hornfel's (ty. *Fels klippe*), meget hård, uskifret, tæt, mørk bjergart, opstået af lerskifer ved kontaktmetamorfose.

hornfisk (*Be'lone be'lone*), fisk m. for-længde kæber, slank, tilhører de friske

vandmasser, om sommeren i da. farvande for at yngle. Grønne ben; genstand for fiskeri.

'Hornfiskrøn', da. ubeboet ø S f. Læsø; 2,9 km².

hornfrøer (*Cera'tophrys*), store, sydamer. springpadder, stærke farver, horn på øjellaget.

hornhinde (*cornea*), øjets forreste glasklare hinde.

hornhindebetændelse el. *keratitis*, betændelse i hornhinden, kan vise sig ved uklare og infiltration, undertiden ved substans-tab. Farligheden afhænger af h-s årsag.

hornhindepletter, uklarheder i hornhinden, som skyldes ar.

hornhindetransplantation el. *keratoplastik*, operation, hvorved man søger at erstatte et uigennemsligt parti af hornhinden ved indheling af et stykke klar hornhinde.

'Hornindalsvatn ['ho:(r)nin-], norsk sø (51 km²), nordligste Sogn og Fjordane fylke.

hornkloft, *vet.*, en revne i hovens hornvæg ovenfra og nedad; går revnen på tværs af hornrådene, kaldes den hornspalte. h opstår enten ved trædsår el. ved usædvanlig stærk belastning af hoven. Gennemtrængende h er altid en alvorlig lidelse, som ofte medfører halthed p. gr. af betændelse i den underliggende læderhud.

hornkoraller (*Gor'gonidae*), fam. af 8-armede koraller, skelettet delvis dannet af en hornagtig masse. Oftest stærkt grenede. Fl. arter på dybt vand i nord. farvande.

hornkvæg, alm. betegn. for kvæg (hornløse (kullede) kvægracer regnes også til h). Verdens hornkvægbestand var i 1947 ca. 565 mill. (1938: ca. 680 mill.). De vigtigste lande var:

	1947 (mill.)	1938 (mill.)
Indien ¹⁾	159	160
USA ²⁾	81	67
Brasilien ³⁾	45	42
Sovjet ⁴⁾	41	63
Argentina ⁵⁾	34	33
Kina.....	19	?
Mexico.....	18	16
Frankrig.....	15	16
Tyskland.....	14	20
Australien ⁶⁾	13	13
Sydafrika ⁷⁾	13	12

¹⁾ Mest zebuier (ikke slagtekvæg).
²⁾ V f. Mississippi; kødprod., Ø f. Mississippi; mejeridrift.

³⁾ Især i de østl. savanner, ikke eksport.
⁴⁾ Især mod V, stigende udbredelse i græsstepperne i Sibirien.

⁵⁾ Avlen begrænset til Pampas (halvdelen i prov. Buenos Aires). Verdens største kødeksport.
⁶⁾ Især i de østl., regnrige områder (mejeridrift og kødproduktion).

I Eur. lægges vægten overalt på mejeridrift; hovedområderne er Po-sletten, schweiziske og sydtyske højsletten samt et bælte, der strækker sig fra Irland gnm. Nordfrkr., Belg., Holl., Nordtyskl., Danmark til Skåne.

hornnød (*'Trapa*), slægt af natlysfam. Vandplanter med en flydende roset af rudeformede blade, hvis stilke er opsvulmede og luftfyldte. Frugten en sten-

C. F. E. Horneman. Miklós Horthy.

frugt, ved modningen vokser bægerbladene ud til kraftige, lidt opadbøjede horn. En art, T. natans, findes i Tyskl.; har i egeperioden levet i Danmark.

hornpipe ['há:npaip] (eng., egl. et gl. blæsinstrument), gl. eng. nationaldans; scenisk matrosdans, bl. a. hos Bourbonville.

hornravne (*'Bucorax*), store, sorte, langbenede næsehornsfulge. Lever på jorden, tager mus o. l. Afrika.

Hornsey ['há:nzi], nordl. forstad til London; 99 000 indb. (1948).

'Ho'rnsherred, halvø ml. Roskilde Fjord og Isefjord; 241 km²; 11 295 indb. (1945).

hornslange (*Ce'rastes cor'nutus*), m. hug-orben beslektet giftslange. Oprettet skæl over øjnene. Middelhavslandene.

'Ho'rnslæt, da. stationsby (Århus-Ryum-gård); 1401 indb. (1945). Tingsted. Amtssygehus.

'Ho'rn's Rev, rev fra Blåvands Huk godt 20 mil mod V. 2 fyrskibe.

'Hornsrud [-rüd], **Christopher Andersen** (f. 1859), no. politiker. Landmand, medl. af Arbejderpartiet, stortingsmand 1912-36. 1921 leder af det kommunistisk orienterede Arbejderparti. Jan.-febr. 1928 leder af Norges første arbejder-regering.

hornsten, lys, tæt, hård flintlignende bjergart, der forekommer som underordnede lag og konkretioner i kalksten.

hornsvølv, *agCl*, regulært gråligt-grønligt blødt mineral. Vigtig sølvmalms fra Sydamerika.

hornugle, den store (*'Bubo 'bubo*), stor ugle, på hovedet 2 små hornlign. fjerbuske.

Nordlige halv-kugle; nu ikke mere rugende i Danmark. Anvendes som lokke-fugl ved kragejagt.

hornuk (*Onco-cottus quadri-cornis*), ulkeart med 4 benkunder på hovedet. Arktisk. Desuden som relik i Østersøen, Ladoga og midtsv. søer.

Hornum, stationsby (Års-Løgstør); 717 indb. (1945).

Hornum Forsøgsstation i Himmerland under Statens Forsøgsvirksomhed i Plantekultur er oprettet 1916. Hovedopgave: forsøg med havebrugs- og landbrugs-afgrøder.

Hornung & Møller, da. pianofortefabrik, grl. 1827 i Skælskør af Conrad Christian Hornung (1801-73). 1834 til Slagelse, 1842 til Kbh., hvor han'gik i kompagniskab med Hans Peter Møller (1802-59).

hornvorte, *vet.*, d. s. s. kastanie.

hornværk, *mil.*, udenværk med 1 el. 2 horn (halve bastioner), hvis yderside var forbindelsesvold til hovedvolden.

Horo'logium (gr.-lat.: tidsberegner), stjernebilledet Penduluret.

ho'ropter (gr. *hóros* græske + *optér* spejder), de punkter i det ydre rum, der afbildes på tilsvarende steder i begge øjne.

horo'sko'p (gr. *hóra* time + *-skop*), billede af planeternes og dyrekredstegnernes øjeblikkelige plads i det astrologiske verdenssystem som grundlag for forudsigelser af begivenheder el. menneskers skæbne.

Den store hornugle.

Horovitz [-vits], *Vladimir* (f. 1904), ukrainsk pianist, har siden 1924 foretaget koncertrejser i Eur. og Amer. Ægtede 1933 Toscaninis datter.

Horrebow [-bou'], *Christian* (1718-76), da. astronom, søn af Peder H, leder af observatoriet på Rundetårn, har udført solplet-observationer og antydet solplet-periodiciteten.

Horrebow, *Otto* (1769-1823), da. forfatter, hvis Voltairre-påvirkede vulgærrationalisme var kernen i hans ugeblad *Jesus og Fornuften* (1797-1801), der bekæmpedes af biskop Balle og A. S. Ørsted.

Horrebow, *Peder* (1679-1764), da. astronom, leder af observatoriet på Rundetårn. Elev af Ole Rømer, beskrev i *Basis astronomiae* (1735) Romers observationsmetoder og instrumenter og udgav de af Rømers observationer, der ikke gik til grund ved branden 1728. Den såk. Horrebow-Talcott'ske metode til breddebestemmelse er beskrevet af H, angivet af Rømer og uafh. deraf genopfundet af amer. Andrew Talcott (1797-1883).

hor'ri'bel (lat. *horror* rædsel), gyselig, forfærdelig; hor'ribile 'dictu, skrækkeligt at nævne.

'horror 'vacui [-ku-i] (lat: rædslen for det tomme rum), udtryk for oldtidens forklaring på fys. fænomenener som vandets stigning i en sugepumpe, som efter Torricellis opdagelse forklares ved atmosfærens tryk.

hors, efter alm. antagelse et fællesgerm. ord for hest (eng. *horse*, ty. *Ross*, oldn. *hross*). Bruges i Danm. nu kun dialektalt el. poet., arkaiserende. I dialekt bet. **h** især en hoppe (jfr. *horsemor*).

'Horsa, førte s. m. broderen Hengist sakserne mod Engl. ca. 450.

hors de concours [ɔ:r dɔ:kɔ:rs] (fr.), uden for kappestrid.

hors d'œuvre [ɔ:r 'dø:vʁ] (fr.), egl: uden for værket), en som regel portionsvis anrettet let forret.

Horse-guards, Royal ['rɔ:əl 'hɑ:s'gɑ:dz], den eng. hestgarde, 3. brit. kavalleriregiment, oprettet 1660, reorganiseret 1788. Nuv. navn siden 1819.

horsegøg (*Ca'pella galli'nago*) el. *dobbelt-bekkasin*, den almindeligste bekkasinart i Danm.; ruger på enge, i moser o. l.

Trækfugl. Hannen opfører en parringsleg, frembringer en brægende lyd ved luftens tryk mod de udbredte halefjer.

horsemor, følhoppe. Nu kun i ord-sproget: Møns græsset gror, dør **h**, d. v. s. den hjælp, der skal nytte noget, må komme i rette tid.

Horsens, da. købstad, inderst ved H Fjord; 34 265 indb. (1948). Vor Frelsers Kirke, Klosterkirken, flere gamle huse, bl. a. Den Lichtenberg'ske Gård, statsfængsel, museum, det tidl. slot Bygholm med park. Industri: tekstil, jernvarer, maskiner, sølvvarer, tobak, øl, telefoner, kondenseret mælk m. m. Havn. Bet. handel med det frugtbare opland. Station på østjyske længdebane og udgangspunkt for H-Juelsminde, H-Bryrup-Silkeborg, H-Odder og H-vestbaner (til Tyregod og Ejstrup). Nævnt i 12. årh., ældste kendte privilegie 1442; i middelalderen en bet. by. Nedgang i 17. årh. Vækst ved havnens og banerens anlæg og industriens opblomstring.

Horsens Fjord, 21 km l. indskæring fra sydvestl. Kattegat.

Horsens Folkeblad, da. dagblad (Vestre), grl. 1866. Oplag 1948: 14 000.

Horsens tugthus, off: Statsfængslet i H., taget i brug 1853. Opr. anv. til udståelse af tugthusstraffe, nu især til udståelse af fængselsstraf for recidivister

samt af sikkerhedsforvaring. Normal fangekapacitet: 336 fanger.

horse power ['hɑ:spau], fork. HP, eng. benævnelse for hestekraft.

Horsørød-lejren, i Horsørød Hegn N f. Gurte Sø; oprettet 1917 som lejr for syge russ. krigsfanger; efter 1. Verdenskrig feriekoloni og rekreationslejr for husmodre. 1941 interneringslejr for da. kommunister; 29. 8. 1943 overtaget af tyskerne og anv. som lejr for da. polit. fanger, som aug. 1944 overførtes til Frøslev-lejren. - Efter 5. 5. 1945 overtaget af fængselsvæsenet.

Horslunde, da. stationsby (Nakskov-Kragens) på NV-Lolland; 642 indb.

horst (ty.), af forkastninger begrænset højtliggende parti af jordskorpen (eks. Kullen, Romeleås, Harzen).

'Horstman'n, Peter Frederik (f. 1881), da. præst og anset prædikant, 1933 stiftsprovst i Ålborg, 1937 formand for Kirkeligt Centrum.

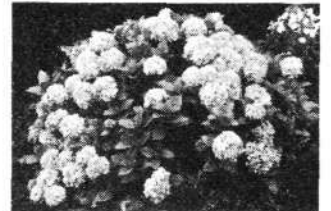
Horst-Wessel-Lied [-'væsel 'li:t] (ty. *Lied* sang), førende nazi-kampsang, opkaldt efter forf., en ty. student, der som fører for en SA-gruppe døde efter at tentat febr. 1930 og siden af partiet dyrkedes som martyrt.

Horta ['ɔ:rtɔ], portug. by på Faial bl. Azorerne; 8200 indb.

Horten ['hɑ:rtən], no. købstad (fra 1907), Vestfold N f. Tønsberg; 11 000 indb. (1946). Den no. marines hovedstation siden 1859. Marineværftet Karljohansvern. Endepunkt for H-Skoppum-banen (en sidelinie til Vestfoldbanen). Besat af ty. tropper 9. 4. 1940.

Hortense [ɔ:r'tɑ:s] (1783-1837), datter af A. de Beauharnais og Joséphine B., g. m. sin stedfader Napoleon I.s broder Louis Bonaparte, konge af Holland, 1802-08. Opdrog efter skilsmisse sønnen Louis Napoleon (Nap. 3.).

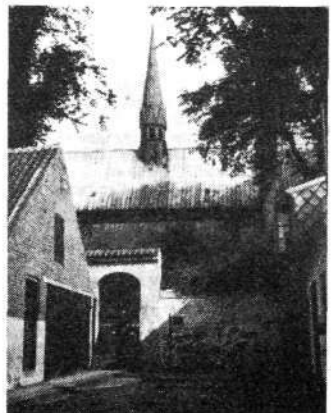
hor'ten'sie (lat. *hortus* have), *Hy'drangea*, slægt af stenbrækfam., buske el. træer

med mods. blade og store, rigt blomstrende stande af små frugtbare og større gøldede randstillede blomster. 75 arter i Asien og Amer. H. *hortensia* o. fl. a. arter dyrkes.

Hor'tensius, Quintus, 1) rom. diktator 286 f. Kr., gav plebisciter lovkraft; 2) (114-50 f. Kr.), konsul 69, næst Cicero Roms største taler; alle hans taler gået tabt.

'Horthy Nagybányal ['hɔ:rti 'nɔdʒbɑ:njɔ:l], *Miklós* (f. 1868), ung. politiker. 1918 øverstbefalende f. østr.-ung. flåde, lede-

Horsens. Klosterkirken.

de 1919 kons. rejsning. 1920-44 ungrigsforstander, afviste 1921 genindsættelse af Habsburg. Opnåede 1938-41 udstivelse af Ung. ved tilslutn. til Aksemagterne; søgte 1944 at trække Ung. ud af nederlaget, styrtet af ty. tropper okt. s. å. Fange i Tyskl.; interneret af amer. maj 1945, frigivet 1946. (Portræt sp. 1953).

'Horthylinien (efter *Horthy*), fællesnavn for de ung. fæstningsanlæg i Karpaterne mod Rusland i 2. Verdenskrig.

horti- (lat. *hortus* have), have-

hortikul'tu'r (horti- + *kultur*), haveyrkning, havekunst.

hortu'la'n (*Embe'riza hortu'lana*), værling med gråt hovede og rødlig underside. I Danm. på træk.

'Horungane [hɑ:'rʊnɑ:n] el. *'Horung-tindene* [-tina:n], en gruppe spidse (over 2000 m h.) fjeldtoppe i Norge, i den sydvestl. del af Jotunheimen.

'Horus, ægypt. solgud, i hist. tid især dyrket i Idfu. Op-toges under navnet *Harpokrates* (Horusbarnet) i Osiris-rel. som søn af Osiris og Isis. Under navnet *Harakhte* (Horus i de to lysbjerg) dyrket som den op-gående sol; med denne **H**-form er den store sfinks ved Giza bragt i forbindelse.

'Horwal't (tidl. *Ho-walt*), *Einar* (f. 1891), da. forfatter. Har i samfundssatirerne *Nu Dages det Brøder* (1933), *Hvis Jeg Havde Penge* - (1937) o. a. vist replikkunst og dram. evne.

Horæ, lat. form for gr. *Horai*.

'horæ ca'nonicæ el. *'horæ regu'lares*, lat., 1) kanoniske timer el. foreskrevne betidninger inden for den rom.-kat. kirke; 2) de til den enkelte **h** bestemte bønner (tidebønner), salmer o. lign.

Ho'seas, hebr. navn på 1) den sidste konge i Nordriget (ca. 732-722 f. Kr.), var kommet på tronen som assyr. vasal efter at have myrdet Peka, gjorde oprør og toges til fange af assyrerne; 2) profet i Nordriget i tiden kort for Nordrigets undergang 722, den første af de »små« profeter. Hans hustrus utroskab blev ham et billede på folkets forhold til Jahve, men han nærede håb om en lykkelig fremtid efter folkets udståelse af den af ham bebudede straf.

hosebåndordenen (eng. *Order of the Garter*) el. *St. Georgsordenen*, formeste eng. orden, oprettet 1350. Om **h**-s opr. fortælles, at grevinden af Salisbury ved en hoffest tabte sit strømpebånd. Kong Edward 3., som bukkede sig for at tage det op, kom til at løfte hendes kjole så højt, at hun blev udsat for de

Hosebåndordenen. lovede gæsters spot. Kongen lod hende strømtæppet med et eftertraget. Med ordene »honi soit, qui mal y pense« (fr: skam få den, der tænker ilde derom) fæstede kongen strømpebåndet ved sit eget knæ, og **h** var stiftet. Medlemstallet er, foruden fyrstelige personer, 26. Insignierne er et strømpebånd af blå fløj med indskriften »honi soit, qui mal y pense«, det egl. ordenstegn (St. Georg) og en bryststjerne. Ved overordentlige lejligheder bæres en særlig ordenstragt. I moderne tid tilføjet flg. commoner: Sir Robert Walpole (18. årh.), Sir Edward Grey (1914), Sir Austen Chamberlain (1925 efter Locarno-aftalen), Arthur

Horus.

Balfour. 30. 7. 1945 tilbudt Churchill, men afslået.

hosekræmmer (jy. *hoser* strømper), forældet betegn. f. omvandrende uldtøjs-handler, især fra de vestjyske herreder (Hamrum m. fl.).

hoser, i den tidlige middelalder den del af brogen, som bandtes på underbenet. 15.-17. årh. kaldtes (under-)benklæder og strømper ud i eet for h. I jysk kaldes strømper for h.

Hosøel, Peder Nielsen (d. 1298), af slægten Skovgaard, leder af Danm.s kongetro parti som dros 1279-83 og 1286-89; 1289 fanget af hertug Valdemar 2.

hosi'anna (hebr. *hōshī'ānnā* giv god frelse), jødisk kultisk hyldestråb.

Hosius, Stanislaus (1504-79), po. biskop og kardinal, bragte modreformationen til sejr i Polen.

Hoskiær ['haskæ'r], Finn (f. 1875), da. embedsmand, 1926-45 dept.chef i Min. f. Offentl. Arbejder.

hospit'al (mlat. *hospitale* gæstebolig), opr. stiftelse, der optager fattige gamle el. syge, som trænger til pleje, nu sygehus. Ældste h i Europa er Hôtel Dieu i Paris fra 7. årh. Første da. egl. h det kgl. Frederiks H fra 1757. De ældre tiders sygehus med blandede afd. afløses efterhånden af centralsygehuse med adskilte specialafd., som byder patienterne bedre behandlingsmuligheder og tillader anv. af mod. indrettede operationsstuer, røntgenklinikker osv. Den gnst. udgift pr. sygedag (d.v.s. opholdsdag) år 1947 ligger omkr. 25-30 kr., men offentlige tilskud og sygekasseordningen bevirk, at alle kan behandles på h i Danm. uden hensyn til ekon. forh. Ved større h anv. to bygningsformer: korridorsystemet med sammenbyggede komplekser (f. eks. kommune-h Kbh. og amtssygehuset i Gentofte) og Pavillonssystemet med adskilte bygninger for hver afd. (eks. Bispebjerg h og Blegdams-h). Sidste bygningsform anses for særlig egnet til epidemi-h, korridorsystemet foretrakkes da det er billigst og m. h. t. intern transport mest hensigtsmæssigt.

hospitalsgangran, sårbetændelse ledsaget af koldbrand, forekom hyppigt på hospitaler i tidl. tid, før man kendte anti- og aseptik, og var da hyppigste dødsårsag.

hospitalsskib, skib, der udelukkende er bestemt til omsorg for syge, sårede og skibbrudne i krig. Må ikke angribes el' opbringes.

hospit'ere (lat. *hospitari* gæste), overvære undervisning som gæst (*hospit'an't*).

ho'spits (lat. *hospitium* gæstevenskab), herberge, gæstehjem.

hospo'da'r (rum. *gospo'dar*, af russ. *gospo'din* herre), gl. titel for fyrsterne i Moldova og Vallakiet; udnævntes i 17.-19. årh. af tyrk. sultan.

hosstilling, gram., d. s. s. apposition. **Hosta** (efter ty. botaniker N. T. Host (d. 1834) el. *Funkia*, slægt af liljefam., urter med grundstillede, æg-el. hjerteformede blade. Blomsterskafet med store, hvide el. blå, tragtformede blomster. 6 arter i Kina og Japan; dyrkes som prydpalmer i haver.

hoste, eksplosiv udånding, hvorved luften pludseligt og voldsomt stødes ud af luftvejene. - Udloses som regel fra bronkier og luftører og tjener til at fjerne slimpartikler el. fremmedlegemer. Symptom ved mange sygdomme.

hostie ['hōstie] (lat: *hostia* offerdyr), nadverbrodet i den kat. kirke.

Hostrup, Jens Christian (1818-92), da. forfatter og præst. Fremtrådte 1844 offentligt med studenterkomedien *Genboerne*; i de flg. år fulgte *Intrigerne* (1845), *En Spurv i Tranedans* (1846), *Eventyr på Fodrejsen* (1848), *Mester og Lærling* (1852), *Feriegæsterne* (1855) m. fl., der gjorde H til en dram. succesforf. 1855 trak han sig af menneskelige hensyn tilbage til et præstekald i Jyll.: 1862 forflyttet til Hillerød, slotspræst der 1881. Af hans senere skuespil mærkes problemstykket *Eva* (1881) og *Under Snefog*

(1888). H udg. endv. grundtvigsk prægede folkesange, et bd. *Folkelige Foredrag* (1882), 2 *prædikensaml.* (1866 og 83) og sine *Erindringer* (1891), alt mærket af en smuk personlighed, lun og rummelig. (Portræt).

hot [håt] (eng: hed), i jazzmusikken betegn. for den opr. primitivt prægede jazz.

ho'tel (fr. *hôtel*, af lat. *hospitālis* gæstfri), 1) større ejendom, hvori møblerede værelser udlejes for kortere el. længere tid, især til tilrejsende, ofte m. forplejning. h garni (fr. *garni* møblere), h med møbl. værelser, men uden restaurant; 2) i Fr. elegant beboelseshus (palæ) el. større offentlig bygn.; h de ville [stæl dø 'vil] (fr: byens hus), rådhus. h-dieu [stæl djo] (fr: Guds (syge)hus, stort sygehus).

Hot Springs ['hat 'sprinz], by i Arkansas, USA. Søgt kurdet p. gr. af de ca. 40 varme, mineralske kilder, hvorefter byen har sit navn. 21 000 indb. (1940).

hotten'totfigen (*Mesembryanthemum a-cinacifforme*), en buskagtig middagsblomst med talrige store, purpurrøde blomster. Havebusk. Hjemmehørende i S-Afr.

hotten'totter (af kapholl. *hot en tot*, egl: de stammende), S-afr. dværgfolk tilhørende khoisanracen. Kuplet hytte med dække af mætter el. skind, dragt af læder; forklæde og slag. Opr. nomader med får og okser, nu sædv. agerbrugere el. landarbejdere for de hvide. Navnet h er givet dem af holl. kolonister, der opfattede deres sprog som stammende tale. De racebiologiske forh. er udviklede, idet der såvel findes gammeldinge som mongolide træk.

Hou', Axel (f. 1860), da. maler; portrætter, arkitektur- og alterbill.; desuden grafiske arbejder.

Houbraken ['houbra:-], Arnold (1660-1719), holl. maler og kunsthist. forf.; skrev *De groote schouburgh der nederlantsche konstschilders en schilderessen* 1-3 (1718-21), hovedkilden til biogr. viden om ældre holl. malere.

Houdon [u'dj], Jean Antoine (1741-1828), fr. billedhugger. Elev af Lemoine og Pigalle. Har udført *Den Hellige Bruno* (San-

Jean Antoine Houdon: Voltaire. (Detaille).

ta Maria degli Angeli, Rom) og *Voltaire* (Théâtre Français, Paris), foruden talrige portrætbuster, bl. a. af *Diderot*, *Rousseau* og *Washington*.

Hou-Jensen, Hans (1893-1940), prof. i anat. ved Kbh.s Univ. 1934-40. Har navnlig gjort et stort arbejde med at omorganisere den anat. studiensamling her. **Hoult** [hoult], *Norah* (f. 1901), irsk-eng. forfatterinde. Giver i romaner, bl. a. *Time*, *Gentlemen*, *Time* (1930), da. *Så Lukker Vi, Mine Herrer* (1931) især realistiske kvindeskildringer.

'Houman'n, *Børge* (f. 1902), da. journalist og forf. Fra 5. 5. 1945 chefred. for »Land og Folk«. Foruden fl. digtsamlinger romanen *Lystgas* (1932).

'Houmark, *Christian* (f. 1869), da. forf. og journalist. Impressionistiske, Herman Bang-påvirkede romaner; *Veje der Skilles* (1915) og *Byens Havn* (1917). Nærgående og maniererede, men talentfulde interviews.

J. Chr. Hostrup. Leslie Howard.

House [haus], Edward Mandell (1858-1928), USA-polit. Oberst. Bl. ledende i demokratiske parti v. Wilsons valg 1912, rådgiver for Wilson i Paris 1919 efter at have været hans repr. hos de Allierede; siden i konflikt m. Wilson. 4 bd. breve og notiser udg.

House of Commons [haus øv 'kāmønʒ] (eng., egl: de meniges hus), det eng. Underhus.

House of Lords [haus øv lã:dʒ] (eng., egl: lord'ernes hus), det eng. Overhus.

housing ['hauziŋ] (eng.), fremstilling af boliger.

Housman ['hausmøn], Alfred Edward (1859-1936), eng. digter og filolog. Prof. i lat. i Cambridge. Skrev klassisk-flot. afh. og klassisk enkle, stoiske digte, f. eks. samlingen *The Shropshire Lad* (1896) og den kritiske afh. *The Name and Nature of Poetry* (1933).

Housman ['hausmøn], Lawrence (f. 1865), eng. forf., broder til A. E. H. Kendt for en række antikprægede polit.-satiriske skuespil, f. eks. *Palace Plays* (1930-33), rettet mod fremtrædende victorianske personligheder.

Houssay ['usai], Bernardo Alberto (f. 1887), argentinsk fysiolog. Prof., siden rektor v. univ. i Buenos Aires; afskediget 1946 p. gr. af sin modstand mod Peróns diktatur. Nu leder af privat biol. og med. institut. Nobelprisen 1947 for undersøgelser over hypofysens bet. for kulhydrat-omsætningen og blodsukker-koncentrationen (jfr. sukkersyge).

Houston ['hu:stən], største by i Texas, USA; 385 000 indb. (1940), deraf 85 000 negre (1920: 138 000 indb.). Skibsfarts-kanal til Galveston Bay. Verdens næst-vigtigste bomuldseksporthavn (efter Galveston). Institut for risavl. -Grl. 1836.

'Houtman, *Cornelis de* (ca. 1540-99), nederl. søfarer og opdagelsesrejsende. Foretog to rejser til Ostindien (1595-96 og 1598-99), myrdes under den sidste rejse, hvor han bl. a. besøgte Madagascar og Sumatra, på befaling af sultanen af Atjeh. Hans broder Frederik H (1570-1627) toges til fange, men losledes senere. Udg. 1603 en ordbog over malaj-sproget.

Hov', 1) da. stationsby (Århus-Odder-H-banen) og ladeplads 27 km S f. Århus; 527 indb. (1945); 2) fiskerleje 8 km N f. Limfjordens munding; 406 indb. (1945).

hov' (ty. *Hof*, egl: gård), den ring, som ses om Sol el. Måne, når disse er dækket af et tyndt skyld (ikke et tyndt lag skyer). h skyldes lysstrålernes brydning el. tilbagekastning i de små iskrystaller, som udgør skyens bestanddele. Den alm. h er en ring med radius ca. 22"; sjældnere ses en, der er godt dobbelt så stor, radius ca. 46"; brydningen i is-prismerne sker med brydende vinkel på henh. 60° og 90°; da den derfor viser farver (rodt yderst). På de to ringes øverste punkt ses ofte lige-som to horn el. et stykke af en omvendt cirkelbue, de såk. berørings-buer; den, der hører til den store ring, kan have pragtfulde farver. Hvor ringene skæres af circumzenitalbuen, er lysets intensitet særlig stærk; det er disse steder, der benævnes bisole (bimåner). (Smig. bishopske ring.).

hov', vet., hos hestestlægten betegn. for den kraftige, sammenhængende horndannelse, der omgiver den nederste del af tæen. Ill. viser skælet af hestefod med hov.

hov' (oldn. *hof*), vikingetidens gudetempel, der kendes fra de gamle sagaers beskrivelse, især Eyrbyggjasaga. Bestod af en lang gildeshal med tilbygget gudehus i den ene ende. På Isl., if. Landnamsbogen, 39 h omkr. år 965, hver med sin gode, der modtog h-toid. I No. en inddeling i h-sogne. I Sv. og Danm. vidner stednavnene, f. eks. Hovbjerg og Tors-hov om hedenske h.

'hova el. *me'rina*, største folk i Madagascars indre højland, af overvejende mongolid type og med malayisk sprog med elementer af Ø-Afr., arab. og eur. rod. Menes indvandret fra Indonesien efter vor tidsregnings beg., medbringende indonesiske kulturelementer; ca. 925 000.

Howalt, Einar, se Horwalt.

Howard ['hauəd], slægtsnavn for bl. a. hertugerne af Norfolk og jarlerne af Suffolk og Carlisle.

Howard ['hauəd], *Charles*, Baron of Effingham, Earl of Nottingham (1536-1624), eng. admiral. Lord Admiral 1585, øv. kommand. mod den sp. armada 1588.

Howard ['hauəd], *John* (1720-90), eng. filantrop og banebrydende fængselsreformator. I sit hovedværk: *State of Prisons in England and Wales* (1777) har han givet en rystende skildring af de daværende fængselsforhold og påvist, hvad der må være formålet med anv. af fængselsstraffe.

Howard ['hauəd], *Leslie* (1893-1943), eng. amer. (film-)skuespiller og filminstruktør. Deb. som filmskuespiller i USA 1930, brød igennem med »Gengangeren fra Berkeley Square» (1933), derefter bl. a. »Den Forstenede Skov» (1936) og »Borte med Blæsten» (1939). I Engl. »Den Røde Pimpernel» (1935), »Pygmalion» (1938), »Pimpernel Smith» (1941) og »Spitfire» (1942), som H tillige satte i scene. Omkom under 2. Verdenskrig ved flyveulykke på et antinazistisk propagandatoget. (Portr. sp. 1959).

Howard ['hauəd], *Sidney* (1891-1939), amer. dramatik af naturalistisk præg: *They Knew What They Wanted* (1924), *The Silver Cord* (1927). Har s. m. Sinclair Lewis dramatiseret dennes roman *Dodsworth* (1934).

Howardy ['hauərdi], *Gert* (1863-1932), da. assyriolog og sognepræst. Hovedværk: *assyriske tegnsamling og leksikon* (afsluttet 1933), endv. *De Gamle Østerlande 1-2* (1907-10), en populær fremstilling af udgravningerne.

hovbeslag, beslag, der anvendes til beskyttelse af hestens hov mod slid. H består af et bøjet jernstykke, hestekoens, der fæstes til hoven v. hj. af søm.

hovbonde, bonde, som var pligtig at gøre hovei.

hovdyr (*Ungu'latata*), fællesbetegn. for pattedyr, der træder på spidsen af tærne, som er omgivet af hove. Ofte plantedejere. Deles i 3 ordner: Subungulata (elefanter, klippegrevlinger, søkoer), Artiodactyla el. parrettåede (svin, drøvtyggere) og Perissodactyla el. uparrettåede (tapirer, næsehorn og heste).

Hove [houv], eng. badested ved Kanalen, forstad til Brighton, 68 000 indb. (1948).

Howe [hau], *Elias* (1819-67), amer. tekniker, opfandt symaskinenalen med øjet i spidsen og konstr. 1845 den første symaskine.

hoved (*caput*), anat., den forreste el. øverste del af et legeme. Det menneskelige h får sin form af kraniets knogler, der omslutter kraniehulen med hjernen og derfor danner det benede grundlag for ansigtet med dets åbninger: øjenhulen, næsehulen og mundhulen.

Hovedbanegård, Københavns, se Københavns Hovedbanegård.

Hovedbanen, 68 km l. no. jernbane fra Oslo gnm. Romerike til Eidsvoll, Norges ældste jernbane (åbnet 1854).

hovedbenyttelse, i *skovbruget* den vedmasse, som indvindes ved fortyngelse-hugster (mods. mellembenyttelsen).

hovedblodsvulst, *kephal-hæmatom*, blodansamling ml. knogle og behinde på nyfødtes hoved, i reglen ufarlig.

hovedbog, i bogholderiet den bog, hvori samtl. de i den dagl. bogføring registrerede tal samles på de enkelte konti, oftest

i summariske (månedlige) indførster. Bogføringspligtige skal if. bogføringsloven føre en h.

hovedfarver, *psyk.*, de oplevede farve-kvaliteter: rød, gult, grønt og blå samt hvidt og sort.

hovedfødsel, fødsel, hvor hovedet fødes først, den hyppigste form for fødsel.

hovedgård, normalt en landejendom, under hvilken der har hørt bøndergods. H deles atter i sedegårde og avls- el. ladegårde.

Hoved'gård, da. stationsby (Horsens-Skanderborg); 645 indb. (1945).

hovedindeks, d. s. s. længde-breddeindeks.

hovedjagt, en bl. a. hos dajak på Borneo, jivaro i Ecuador, på Ny Guinea og Formosa herskende skik bestående i erhvervelse og opbevaring af nedlagte fjenders hoveder; oftest begrundet ved rel. forestillinger.

hovedkvarter, opholdsstedet for 1) en større styrkes fører; 2) for føreren med stab og faghjælpere.

hovedkål er dyrkede former af alm. kål (*Brassica oleracea*) og indbefatter hvidkål, spidskål og rødkål.

hovedlod, i gl. da. ret 1) en andel af en formue, der fremkom ved, at denne deltes efter hoveder ml. fl. berettigede, spec. andel i det ml. familiens medlemmer bestående formuefællesskab (fællig), i senere tid ægtefællens lod i det ægtefællens formuefællesskab; 2) en persons formue.

hovedlus betegner den race af menneskets lus, som findes i hovedhårene.

hovedmanual, det manual på et orgel, hvor *principal* og andre hovedstemmer er tilknyttede.

hovedmønt, den el. de mønter, hvis indhold af montfodsmetal (fastlagt i montloven) bestemmer pengesortens metalværdi (d. v. s. guld-el. sølvværdi). I Danm. var under guldmøntføden guld-10 kr. og -20 kr. landets h.

hovednøgle, nøgle, der kan åbne flere låse af samme konstruktion, men m. forsk. besætning, d. v. s. en plade m. fremstående tappe, som passer til indsnit i nøglens kam og hindrer, at låsen åbnes m. en nøgle m. hel kam.

hovedord, *gramm.*, d. s. s. substantiv.

hovedparcel, den parcel, som v. udstykn. af landbrugsejendomme skal blive tilbage som selvst. avlsbrug.

hovedpine (*kephalgi*), smertefuld fornemmelse i hovedet, der kan være symptom på mange forsk. sygdomme. H er hyppig ved mange febrile lidelser (influenza, angina o. s. v.), ved blodmangel og nyrebetændelse; mere lokale årsager er såk. reumatiske lidelser i nakkemusklerne og betændelse i næsens bihuler (pandehuler, kæbehuler o. s. v.). Langt sjældnere skyldes h en svulst el. betændelse i selve hjernen. En hyppig form for h er den såk. migræne el. hemikrani.

hovedplan. En linses hovedplaner er to planer, som står vinkelret på aksens og skærer denne i knudepunkterne, fra hvilke brændvidderne regnes.

hovedrevisorater, institution under Finansmin., fører revisionsmass. tilsyn m. centraladmind.; siden 1926 findes 4 h.

hovedskillerum, den bærende skillemur, der løber parallelt med facademurene, i reglen midt ml. disse.

hovedskimmelsvampe, familie af algsvampe, grenet mycelium og oprettede frugthyer, der i spidsen bærer et hovedformet sporangium. Hertil bl. a. Mucor og flueskimmel.

hovedskjold, heraldisk betegn. for selve skjoldet, hvis dette er forsynet med et hjerteskjold.

hovedskole, i Danm. den 3-4 årige skole, hvori elever der ikke skal i mellemskolen, fortsætter fra forskolen el. grundskolen.

Hovedstaden, fællesbetegn. f. København, Frederiksberg og Gentofte; 108 km²; 968 700, med omliggende 11 forstadskommuner I 152 300 indb. (1949) el. 26,6 % af Danmarks befolkning.

hovedstadsudligningen, skatteudligningsordning ml. Kbh., Frederiksberg og Gentofte kommuner, gennemf. siden 1937 for at udjævne misforhold ml. disse kommuners indkomstniveauer, idet Frbg. og Gent. årl. skal yde Kbh. et nærmere udregnet tilskud. Samtidig er erhvervs-kommunebeskatn. ophævet ml. Kbh. og Frb. og ml. Kbh. og Gent.

hovedstilling, *med.*, fosterstilling, hvor hovedet er forlignende.

hovedstol, en gælds (kapitalfordrings) beløb uden tillæg af renter og omkostninger el. fradrag af præsterede afdrag.

hovedsætning, *gramm.*, en overordnet sætning.

hovedtov, de svære tove i et skibs vant.

hovedtræer i en bevoksning kaldes de træer, som tænkes bevarede, til bevoksningen forynges, efter at alle andre træer efterhånden er borthuggede. H skal være levedygtige og have så god kvalitet, at tilvæksten bliver særlig værdifuld, samt være nogenlunde regelmæssigt fordelt over arealet.

hovedtøj til ridebrug består af kæbestykker, næsebånd, kæberem, pandebånd og tøjler.

hovedvagt, dels største vagtstyrke i en garnison, dels dennes vagtbygning.

hovedvandsæg, en lille fint forarbejdet beholder til parfume, af metal, porcelæn el. benyttet i 16.-19. årh.

hovedvej, betegn. for de 18 afmærkede landeveje i Danm., som er hovedfærdselsårer, over for hvilke al trafik fra krydsende el. udmundende veje og gader har vigepligt.

hovedvold, ældre fæstningers sammenhængende, høje vold, hvorfra især artillerikampen foretogs.

Hovells ['hauəlz], *William Dean* (1837-1920), amer. romanforf. af den ældre, moderat realistiske skole, hvis program han udtrykte i *Criticism and Fiction* (1891): »kunsten skal lære mere end underholde». Skrev et utal af romaner. Hovedværker med skarpe menneskeskildringer: *The Rise of Silas Lapham* (1885) og *Indian Summer* (1886).

hove'ri' (ældre da. *hov* herregård, egl. samme ord som hof), det bønderne i ældre tid påhvilende arbejde på godsejerens el. kronens gårde. Aflostes i slutn. af 18. og beg. af 19. årh. med pengeydelse.

hovgård (opr. hofgård) var i hoveitiden en gård, der dyrkedes ved bøndernes hovearbejde. I mange gårdnavne er betegn. bevaret til nutiden.

Hovgaard, *Andreas Peter* (1853-1910), da. polarfarer. Deltog i Nordenskiöld's »Vega«-ekspedition 1878-79. Leder af »Djinnphna«-ekspeditionen 1882-83.

Howitz ['ho:vits], *Frantz* (1818-1912), da. gynækolog, fastlsg. i Danm. gynækologien som selvstændigt fag.

Howitz ['ho:vits], *Johann Christian Georg* (1821-1900), da. ingeniør. Anlagde det første gasværk (vestre) i Kbh., (i drift 1857), samt 16 andre gasværker i Danm. og Sv., desuden den første da. cementfabrik. Indførte myremalm til gasrensning i st. f. kalk.

hovmester (opr. *hofmester*). 1) tjener, der har overopsyn med serveringen i rige huse, hoteller, klubber o. l.; 2) (forældet) person, der forestår en ung, fornem persons uddannelse og opdragelse; nu især 3) leder af forplejningsafd. i handelskib og 4) messebetjent i orlogsskib.

hovpapillom (*hov + papillom*) (hovkræft, strålekræft), en kronisk betændelsesproces i hovens læderhud med udvikling af vorteagtige nydannelser. Ved dennes udvikling løses hornlaget fra læderhuden, og svulstmasserne vokser frem gnm. det opr. horn, som slides bort, uden at der dannes noget nyt og sammenhængende hornrække. Nydannelserne er dækket af en stinkende, henfaldende masse. Lidelsen har intet at gøre med de egl. kræft-

Hovedtøj.

Hovedvandsæg. Danm. Slutn. af 18. årh.

lidelser. Årsagen er ukendt, formentlig infektion. Behandl. er langvarig.

Howrah (eng. ['haurɑ:]), ind. *Hāra*, forstad til Calcutta, Hindustan; 379 000 indb. (1941). Tekstil- papir-, jernindustri.

hovrätt ['hå:v-], betegn. for de 4 kollegiale domstole i 2. instans i Sv.; i Sthlm. (Svea h., oprettet 1614), Jönköping (Göta h., oprettet 1634), Malmö (for Skåne og Blekinge; oprettet 1820) og Umeå (for Övre Norrland, oprettet 1936).

hovunderlag er såler el. puder af kork, læder el. gummi, som sammen med beslaget anbringes på hovens underflade.

Hoxha ['hɔ:dʒɑ], *Enver* (f. 1908), albansk kommunist, Tidl. gymnasielærer, partisanleder under besættelsen efter 1939, dødsdømt af ital. 1943 leder f. »Demokratiske Front«. Okt. 1944 leder f. provisorisk reg. og chef f. militæret; efter valgsejr dec. 1945 statschef jan. 1946. Nøjde forb. m. Jugoslav. og Sovj.; 1948 mod Tito.

Hoya ['hɔiɑ] (efter eng. gartner Th. Hoy), d. s. s. voksblomst.

Hoya ['hɔ:ja], *Johan af* (d. 1535), ty. greve, officer. En tid diplomat for Gustav Vasa; lybsk troppfører i Grevens Fejde, kommanderede i slaget ved Øksnebjerg, hvor H faldt.

HP, *tekn.*, fork. f. horse power, hestekraft.

Hradčany ['hratʃani] (af čech. *hrad* borg), Praha's hovedborg, grl. i 6. årh., ældste bevarede bygningsdele ruiner af en rundkirke fra 926. Som residens for de čech. konger er H udvidet op gnm. tiden og udgør nu et stort kompleks af bygn. i forsk. stilarter. H er sædet for Tsechoslov. regering.

Hradec Králové ['hradets 'kra:love:], ty. *Königgrätz*, čech. by ved Elben; 52 000 indb. (1947). Bet. tekstilindustri.

Hradčiny [ra'dsi:n], ty. form for Hradčany.

Hrafn Hængsson (nyisl. ['hravn 'hain-sån]), Islands første lovsigemand (930-ca. 950).

Hrafn Oddsson (nyisl. ['hravn 'aðsån]) (1226-89), isl. høvding, fra 1268 leder af det no. parti på Isl., fik myndighed over det halve Isl.; hindrede 1286, at islænderne udskrives til kristenstene.

hreppur ['hræhbør], islandsk betegn. for kommune.

Hrimfakse el. *Rimfakse* (egl. rimmanke), i nord. mytologi nattens hest.

hrimthurser, i nord. mytologi rimens el. frostens jætter, hjemmehørende langt mod Ø.

Hrisey ['hri:sæi], isl. ø i Eyjafjörður.

Hroar (Roar el. Ro, angelsk. *Hrodgar*), da. sagnkonge, søn af Halvdan, broder til Helge. Hovedpers. i Öhlsenschlägers *Hroars Saga* (1817). Sagnet om H's grundlæggelse af Roskilde kun en sen stednavneforklaring.

Hron [hrɔn], čechoslov. biflod til Donau.

Hrozny ['hrɔzni:], *Bedřich* (f. 1879), čech. assyriolog. Han har fremstillet det hittittiske sprog på grundlag af sin tydning af hittittiske tekster fra Boğazköy og påvist dets indogerm. karakter.

Hrungner, i nord. rel. en jætte, der fældes af Thor.

Hrusjevskij [-'fæf-], *Mychailo* (1866-1934), ukrainsk historiker. Emigrant 1918-24. Kritiseredes fra kommunistisk side for sine nationale prægede værker *Ukraines Historie 1-9* (1898-1931) og *Den Ukrainske Litteraturs Historie 1-5* (1923-27).

Hrútafjörður ['hru:dafjörður], fjord i N-Island, fra bunden af Húnaflói.

Hsi-an, anden stavemåde for Si-an.

Hsiang-tan, anden stavemåde for Siang-tan.

Hsin-king [xindʒin], 1933-45 navn på Chang-chun i Manchuriet.

H₂SO₄, kem. formel for svovlsyre.

Hsüan Tsang, anden stavemåde for Huen-Tsang.

Huallaga [wa'jaga], 1040 km l. biflod til Amazonas' kildeflod Marañón, udspringer i Peru N f. Cerro de Pasco.

hua'nako, d. s. s. guanako.

huas'te'ker [was-], forspansk kulturfolk med maya-sprog i Mexicos kystland N for Veracruz, med særlig h-kultur, der gik til grunde i 15. årh.

Hubay ['hubái], *Jenő von* (1858-1937), ung. violinist, kapelmester og komp. til bl. a. operaer, 4 violinkoncerter m. v.

Huber ['hu:-], *Hans* (1852-1921), schw. komp., til symfonier, symfoniske digtninge, f. eks. *Wilhelm Tell*, *Böcklin*, klaverkoncerter, operaer.

Hubermann ['hu:-], *Bronislaw* (1882-1947), po. violinist og kapelmester. Genembrud som violinist 1894. Grl. 1936 Palestinas symfoniorkester. Lever nu i Amer.

Hu'bertus (d. ca. 727), belg. biskop, jægernes skytshelgen; helgendag 3. 11.

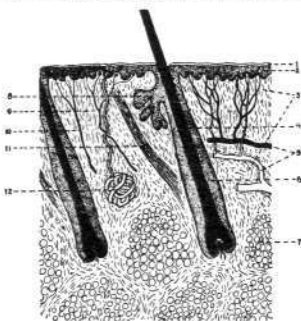
Hu'bertusburg [-burk], ty. slot SØ f. Leipzig, bygget 1311. Her sluttede Preussen fred m. Østr. og Sachsen 1763 efter Den Preussiske Syvårskrig.

hubertus-jagt, jagttridning, der afholdtes på St. Hubertus' dag (3. 11.). I Danmark afholder sportsrideklubberne h 1. søndag i nov.

Hubli ['hu:bli], jernbaneknudepunkt i prov. Bombay, Hindustan, Ø f. Gôa; ca. 90 000 indb. Tekstilindustri.

Huch [hu:ʃ], *Ricarda* (1864-1947), ty. forfatterinde. H-s virksomhed spænder fra kriminalfortællinger, *Der Fall Deruga* (1917), og familieromaner til litt.hist., teol., hist. og filos. værker, *Der grasse Krieg in Deutschland* (1912-14), *Urphänomene* (1946).

hud, hos de flercellede organismer det el. de celleglag, der dækker og beskytter overfladen. Hos de laveste dyr består h kun

Snit gennem hovedhuden: 1. overhudens hornlag, 2. overhudens vækstlag, 3. læderhuden, 4. hår, 5. kar, 6. hårsæk, 7. fedtceller, 8. fedtkirtel, 9. nerve med følelegemer, 10. nerve med forgreninger i vækstlaget, 11. hårmuskel, 12. svedkirtel.

af et enkelt lag overhudceller, hos hvirveldyrene er over-h flerlaget. Under over-h findes hos adsk. dyr en af bindevæv bestående læder-h, der indeholder blodkar, nerver og muskler. h afsondrer ofte kalk, f. eks. bløddyrenes skaller el. andre skeletdannelser som insekternes kitin. I læder-h dannes f. eks. fiskenes skæl og skildpaddernes benskjole. Hos de hvirveldyr, der lever på land, er de yderste overhudceller forhornede og danner f. eks. hår, skæl, fjer, kløer o. l.

Menneskets h (cutis) består af over-h (epidermis), læder-h (corium) og under-h (subcutis). Over-h består af epithelceller, af hvilke de yderste er forhornede, mens de dybeste på overgangen til læder-h ved fortsat celledeling producerer nye celler, der efterhånden rykker udad, forhornes og afslides. Læder-h er bygget af tæt bindevæv og skyder mange små fremspring (papillae cutis) op i epithetet. Herved gøres forb. ml. over-h og læder-h fastere, epithetets ernæring bedre og de fine folenerver, som grener sig her, kommer nærmere overfladen. Uden skarp grænse går læder-h over i under-h. Vævet her er løsere og karakteriseres ved sit store fedtindhold, der danner en isolationskappe omkr. hele legemet. Til h hører hår og h-kirtler. h-s farve beror på den større el. mindre mørke farvestof (melanotisk pigment) i det øverste lag af læder-h. -bot., se hudvæv.

'hudatrofi, svind af hudens bindevæv ved sygdom el. alder.

hudbremser, bremser, hvis larver lever i bylder (verner) under huden. Hertil f. eks. oksebremse.

Huddersfield ['hådɔ:zfi:ld], by i N-Engl. SV f. Leeds. Vigtigt centrum for uld-o. a. tekstilindustri, 127 000 indb. (1948).

Hude, *Anna* (1858-1934), da. historiker, dr. phil. 1893 (*Danehoffet*), 1910 g. m. Kr. Erstlev.

Hude, *Karl* (1860-1936), da. filolog. Rektor ved Metropolitanskolen 1921-27. Skattet udgiver og overs. af gr. forf.

huder, handelsmæssig betegn. f. de af-flåede og som handelsvare behandlede skind af større korthårede dyr (okse, hest o. l.). De på tilsv. måde behandlede skind af mindre dyr som geder og kalve benævnes i alm. skind el., hvis de attages hele (uopskårne), især af pelsdyr, ofte bølge.

hudfinne, d. s. s. fedtfinne.

hudhorn, kegelformet svulst bestående af hornceller.

Hudiksval ['húiks'val], sv. købstad, Hålsingland; 8400 indb. (1949). Savværk, udførsel af tommer. Anlagt 1581.

hudkirtler kan dels være encellede, navnlig hos lavere dyr, dels flercellede til huden knyttede kirtler. Hos pattedyrene kan særlig nævnes talg- og svedkirtler og de af de sidste udviklede mælkekirtler. Andre eks. er gatkirtler hos rovdyr og klovkirtler hos drøvtyggerne.

hudkræft, kræft, som er lokaliseret til huden. Visse former som *ulcus rodens*, *basalcellecarcinom* o. fl. vokser langsomt og kan helbredes fuldstændigt ved strålebehandling. Andre kræver både operation og strålebehandling.

hudmuskler, strøg af uvilkårlig muskulatur i huden. Findes dels i tilknytning til hårsækkene som ganske små strøg og dels som mere sammenhængende lag, f. eks. i pungen.

hudorme, populær betegn. f. comedoner.

hudpleje, den af hyg. og kosm. hensyn dikterede pasning af huden. Består først og fremmest i rensning med vand og sæbe, samt brug af rene, porøse, ikke strammende klædningsstykker, som afpasses efter årstiden, således at de hindrer kulde- og solbeskadigelser. Ved tør hud kan brugen af blødgørende salver være påkrævet, ved fedtet hud badespræt el. tørrende puder.

vet. For *hudsdyrenes* vedk, består h sædvt. i strigling el. i børstning med en stiv kærdeks (børste) el. afgnidning med halmvisk; undertiden bruges vaskning med giftige opløsninger til dræbning af utøj. Afskylning af hestenes ben ved ridning gnm. en skyledam er også en form for h. h spiller en stor rolle for dyrenes almentilstand.

hudseilitter, arab. stamme, kendt for sine mange digtere.

hudskelet, i huden dannede el. af huden udskilte skeletdele; særlig udpræget er h hos insekter og krebsdyr.

hudskifte, det forhold hos dyr, at overhudens forhornede el. den af huden udskilte cuticula afstodes som en helhed. Dyr m. veludviklet hudskelet (f. eks. insekter) kan som regel kun vokse gnm. h.

Hudson ['húdsn], *Henry* (ca. 1550-1611), eng. polarfarer, opdagede Jan Mayen 1607 og Hudson Bugten 1610, omkom ved mytteri.

Hudson Bay Company ['húdsn 'bæi 'kæmp(ə)ni], eng. handelselskab, grl. 1669, fra 1670 m. yderst indbringende monopol især på pelshandel; monopolet ophævet 1859.

Hudson Bugten ['húdsn], eng. H. Bay ['bæ:]; havbugt i det centrale Canada, forbundet med Atlanterhavet gnm. Hudson Strædet ml. Labrador og Baffin Land. H er lavvandet (største dybde 228 m), islagt størstedelen af året. Saltholdigheden ringe på grund af udløbet af talr. floder, bl. a. Nelson og Churchill. Kysten er lav og ofte sandet.

Hudson River ['húdsn 'rivə], 500 km l. flod i staten New York, USA, fra Adirondack Mountains mod S til New York, hvor dens dybe, tragtformede munding udgør storbyens hovedhavn. H er sejlbart til Albany, hvor Erie Kanalen begynder.

Hudson Strædet ['hådsn], ca. 820 km l. og indtil 240 km br. forbr. ml. Hudson Bugten og Atlanterhavet.

hudtuberkulose, hudlidelse fremkaldt af tuberkelbaciller. Almindeligst er lupus, sjældnere vorteagtige former.

hudtænder, tænder, der findes på huden hos dyr og undertiden dækker denne fuldstændig, f. eks. hos hajer.

hudvæv, bot., det cellevæv, der dækker en plantes overflade. På unge plantedele består h kun af eet cellelag (epidermis), på ældre, især træagtige plantedele, dannes kork.

hudånding, optagelse og afgift af luftarter gnm. huden. Hos mange lavere dyr sker hele åndingen som h, hos padder finder en ikke ringe kulsyreudskillelse sted gnm. h, men hos højere dyr spiller h ingen rolle.

hue, blod hovedbeklædning, oftest uden skygge. I den gr.-rom. oldtid blev h brugt af almenen. I Norden hører h tidligt til den borgerlige kvindedragt og var

Almuehue af sort fløj med sølvbroderi.

indtil op imod vore dage almuensmænds især bønders hovedbeklædning. Den frygiske hue m. kokarde og nedfaldende spids blev frihedssymbol i Den Fr. Revolution.

Huê (fr. [hwe] el. [hwe]), hovedstad i Annam, Indokina; 31 000 indb. (1938).

Huelva ['wælβa], 1) prov. i SV-Spanien; rige kobberminer ved Rio Tinto; 2) hovedstad i 1); havneby; 65 000 indb. (1947).

Huene, sv. *Mössorna*, sv. parti i Frihedstiden.

Opr. øgenavn (nathuene) til Hattepartiets modstandere, der ikke ønskede revancheforsøg mod Rusland. I opposition mod Hattene efter 1738; ved magten 1765-69, russiskvenlige (bestikkelse) og med sympati for Engl., brød med Hattenes merkantilisme ud fra fysiokratiske ideer, men fremkaldte industrikrise. Atter til magten forår 1772, oprådte som lavere stænders talsmand mod adelen, styrkedes ved Gustav 3.s statskup aug. s. å.

huerta ['wær] (sp. af lat. hortus have), køkkenhave; kunstvandet agerbrugsområde.

Huesca ['wæska], nordspansk by, 55 km NNØ f. Zaragoza; 18 000 indb. (1940).

huesnegle ('Capulus), forgælsnegle m. hueformet skal. I Danm. nu og da een art (C. hungaricus).

Huet [hy'wæt], Conrad Busken (1826-1886), holl. forfatter og litt.historiker. En tid redaktør på Java. Var en skarp kritiker af den tids holl. litt., *Litterarische Fanti-sieën en Kritieken* (1868-87). *Het Land van Rembrandt* (1882-84) er en levende, dog ikke fuldt vidensk. holl. kulturhist. over 17. årh.

Huet [u'wæ], Paul (1804-69), fr. maler. Har malet storladne landskaber under påvirkning af Bonington og Constable.

Hufvudstadsbladet ['hü:vudstasbla:døt], Helsingki-dagblad (kons.), gri. 1864, største sv.-sporgede avis i Finland. Oplag 1948: 72 000.

Hugenberg [-bærk], Alfred (1865-1946), ty. politiker og forretningsmand. Direk-

tør i Krupp-fabrikkerne 1909-18, efter krigen ejer af store dagblade, telegrambureau, UFA film. 1928 formand for tysk-nat. parti; føling m. Hitler fra 1930, 1933 ernæringsmin. i Hitlers reg., håbede at kunne lede udvikl. i kons. retning; magtesløs efter med sit partis stemmer at have skaffet Hitler flertal på rigsdagen og diktatorisk fuldmagt. Afgik juni 1933. Arresteret 1946, senere frigivet. (Portræt s. 170).

hugge, søv., 1) h i søen, om skibs op- og nedadgående bevægelse i søen; 2) h i gen-nem, støde mod grunden; 3) h ud, slippe; 4) h op, demontere et ubrugeligt skib.

huggehus, primitivt tømrerværksted, som tidl. fandtes ved de fleste gårde, ofte i forb. med brændehuset.

huggepipe, hult, keglendannet stål til hugning af huller i blødere materialer som læder, pap o. l.

huggert, sabel med kort bred klinge, tidl. anv. på orlogsskibe af entregasterne.

Huggins ['håginz], Sir William (1824-1910), eng. astronom, en af astrospektroskopis pionerer.

Hughes [hju:z], Charles Evans (1862-1948), USA-politiker, jurist. Guvernør i New York 1907-08, 1909-10; Republikanernes valgkandidat 1916, slået af Wilson. Isolationist; udenrigsmin. 1921-25, ledede Washington-konferencen 1921-22, bidrog til Dawes-planen 1924. Formand for højesteret 1930-41, da denne underkendte dele af Roosevelts kriselovg. som stridende mod forfatn.

Hughes [hju:z], Langston (f. 1902), amer. lyriker, neger, forener bluesstilen med eur. traditioner: *The Weary Blues* (1926, da. 1945), *Shakespeare in Harlem* (1942). Har desuden skrevet skuespil, romanen *Not Without Laughter* (1930), noveller og selvbiogr. *The Big Sea* (1940).

Hughes [hju:z], Richard (f. 1900), eng. forfatter. Betegnes som verdens første hørespilforf. Særlig kendt er hans sømandsromaner, f. eks. *A High Wind in Jamaica* (1929, da. *Storm over J.* 1943).

Hughes [hju:z], Thomas (1823-96), eng. forfatter. Hans drengedebog *Tom Brown's School Days* (1856) skildrer Rugby-skolen under Th. Arnold.

Hughes [hju:z], William Morris (f. 1864), austr. politiker. Arbejderleder, parlamentsmedl. fra 1901. Førstemin. fra 1915, dannede 1917 austr. Nationalparti, fortsatte som chef f. borgerlig koalitionsreg. til 1923. Tilh. af nøje samarb. m. Engl., deltog i fredskonferencen 1919. Udenrigsmin. 1937-39 under Lyons. Marine-min. 1940-41.

Huginn og Muninn (oldn: tanke og hukommelse), i nord. rel. Odins to visdomsfugle (ravne).

Hugleik, jysk vikingekonge, d. i Frankr. ca. 516, kendt fra Gregor af Tours, Beowulf og Sakse.

Högli, indisk stavemåde for Hooghly.

Hugo af St. Victor (1096-1140), fr. mystiker. Hovedværk: *De sacramentis*.

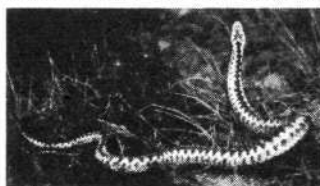
Hugo [y'go], Victor (1802-85), fr. digter, fører for den fr. romantik, manifest i for-talen til dramaet *Cromwell* (1827). Romantiske dramer *Hernani* (1830) og *Ruy Blas* (1838); mindre båret af levende virkelighedsskildring end af storslået lyrik. I det hele størst som lyriker: *Les Orientales* (1829), *Les Feuilles d'automne* (1831), *Les Voix intérieures* (1837), *Les Contem-plations* (1856). Forvistes på grund af sin (i mods. tid til), fjendtlige indstilling til Napoleon d. 3. fra Frankr. efter statskuppet (1851) og vendte først tilbage 1870. Af episk karakter er *La légende des siècles* (1859, 1877, 1883). Af hans romaner er især kendt *Notre-Dame de Paris* (1831); da. *Klokkeren fra Notre Dame* 1864, 1944) og *Les misérables* (1862); da. *De Elendige* 1862, 1944), hvor han taler de undertrykte sag; i det hele følte han sig mere og mere kaldet til sin digtning at virke for en almefattende menneskekærlighed. (Portræt s. 170).

Hugo Capet [ka'pæ], fr. Hugues [y'g] (capet = munkekappe) (ca. 938-96), fr. konge 987-96, søn af Hugo den Store. Allerede som greve af Île de France fra 956 havde H stor indflydelse på regerin-

gen. Indledede Capetingernes dynasti (987-1328).

Hugo den Store, fr. Hugues [y'g] (d. 956), greve af Île de France 923-56, søn af kong Robert I. Var langt mægtigere end den samtidige fr. konge, Ludvig 4. d'Outremer.

hugorm ('*Vipera 'berus*), N-Eur.s eneste giftslange. 2 meget store gifttænder i overkæben, bag disse reservergifttænder.

Grå el. brun m. mørkt zig-zagbånd, sjældnere sort. Op mod 3/4 m lang. Levende-fodende; udbredt i Danm., navnlig i hededege, lever af mus; natdyr.

hugtænder, hos pattedyr hornetænder, der rager ud af munden. Findes hos hvalros, vildsvin, moskushjort o. a.

hug(u)enotter [y'gø'nottø], fr. *Huguenots* [y'gno], fra ca. 1550 navn på de fr. calvinister. H forfulgtes hårdt til 1560; da Katarina af Medicis tolerancepolitik strandede, kæmpede h fra 1562 i religionskrig mod katolikkerne, først ledet af Louis af Condé og Colligny, senere af Henrik af Navarra. Mange ledere dræbtes i Bartolomæusnatten 1572. En stor del af h var krigersk og uregerlig adel, andre var velstående borgere; skont midretal var de ikke til at kue. Da Henrik blev konge og (1593) katolik, opnåede h ved Nantes-ediktet 1598 en vis gudstjenestefrihed og sikkerhedssteder. Efter 1610 rejste h fl. gange kamp, men gik tilbage i tal og magt, mistede de sidste sikkerhedssteder 1627-28, men Richelieu lod dem beholde deres tro. Ludvig 14. forfulgte h og fratog dem deres rettigheder 1685, hvorpå tusinder udvandrede, men en protestantisk menighed består stadig.

Huijsum ['höysøm], Jan van (1682-1749), holl. maler. Har malet minutiøst gennemarbejdede blomsterbilleder. Hans *Vase*

Jan van Huijsum: Vase med Blomster.

med Blomster (kunstmus., Kbh.) har afgivet motivet for Wergelands digt »Jan van H-s Blomsterstykke« (1840).

Huitfeldt ['vuitfælt], Arild (1546-1609), da. rigsråd og rigens kansler 1586-1609, skrev den adelsvenlige *Danmarks Riges Kronike* (1596-1603), bygget på omf. kildestudier. Første store Danmarkshist. på dansk. (Portræt s. 1971).

Huitfeldt, Ivar (1665-1710), da.-no. soofficer. Kæmpede i holl. tjeneste 1690-92, da. skibschef, kommanderede 4. 10. 1710 under slag i Køge Bugt orlogsskibet »Dannebrog«; da der under kampen udbrød ild i skibet, ville H ikke sætte de øvr. skibe i fare ved at forlade stillingen,

Alex. v. Humboldt.

David Hume.

h-s udstrækning. Et **h-s** brændpunkt **B** er billedpunktet for en uendelig fjern lys-giver (Solen) i aksens retning, og dets afstand fra **h**, brændvidden, er det halve af radius til kuglefladen. Ligger genstanden inden for brændpunktet, bliver billedet opret og indbildt som ved almindelige spejle, men forstørret (barberspejl). Ligger genstanden uden for brændpunktet, dannes omvendte og virkelige billeder, der kan opfanges på en skærm, og som er forstørrede el. formindskede, eftersom genstanden befinder sig inden for el. uden for centrum **C**. Anbringes en lyskilde i **h-s** brændpunkt, vil de fra **h** tilbagekastede stråler blive parallelle. Dette anv. i projektorer, hvor man dog i stedet for et kugleformet (sfærisk) **h** bruger et parabolisk spejl, for hvilket billednænsen i brændpunktet er matematisk nøjagtig. Paraboliske spejle anv. i spejleteleskoper.

hulstav, d. s. s. hulkehøj.

hulstændskæg ['hu:l-], form for etageadskillelse, bestående af jernbetondæk med indstøbte hule blokke af moler, slaggebeton el. a. (sæk. hulsten), som udover mate-

Jernbeton
Hulsten

rialebesparelsen skal bevirke bedre isolation over for varme og lyd. Anv. under efterkrigsårenes vanskelige materiale-situation meget i boligbygginger, men er ikke velegnet i fabriksbygninger.

hulsvøb ['hu:l-] (*Chaerophyllum*), slægt af skærmblostmfam.; knudret **h** (*C. temulum*) med håret, rødpletet stængel er alm. i Danmark.

hulsøm ['hol-], udtrækning af tråde på stoffets ene led. m. en ved kastning el. stopning varierende sammenbundning af de tilbagestående tråde. **h** syes i forb. m. størstparten af vore hvide almuebroderier.

hulvener ['hu:l-] el. *huldrer* (*venae cavae*), de store blodårer, der fører blodet fra legemet ind i hjertets højre forkammer. Der findes en øverste i brysthulen og en nederste i underlivshulen.

hu'ma'n (lat. *homo* menneske), som hører til mennesket, menneskelig; menneskevenlig.

humani'ora (lat. *hu'manus* menneskelig), de humanistiske videnskaber.

huma'nisme (lat. *hu'manus* menneskelig), 1) opfattelse, if. hvilken de mennesk. individers udvikling el. velfærd er højeste mål; 2) Renæssancens genoplivelse af oldtidens kultur bl. a. ved Reuchlin, Erasmus og Melanchthon.

huma'nist, den, der bygger på kendskabet til humaniora (de humanistiske videnskaber).

huma'nistiske videnskaber, videnskaber, der har mennesk. kultur (navnl. åndslivet) til genstand, f. eks. hist., sprogvidensk., litteraturvidensk. osv.

l'humanité [lymani'te] (fr: menneskeheden), fr. dagblad, grl. af J. Jaurès 1904 (socialistisk), fra 1921 kommunist. Udsk. ikke uden den ty. besættelse, på ny efter kapitulationen. Oplag 1945: ca. 300.000.

humani'te't (lat.), menneskelighed, menneskevenlighed.

humani'tær (fr.), menneskekærlig, filantropisk.

Humber ['håmbe], fælles mundingsstragt for floderne Trent og Ouse i NØ-Engl. med byerne Hull og Grimsby. Omkr. **H** brydes jernalm.

Humble ['homlæ], da. stationsby, sydl. Langeland; 680 indb. (1945).

'Humboldt, *Alexander von* (1769–1859), ty. naturforsker og geograf; 1799–1804 rejser i S- og M.-Amer., 1829 i Centralasien; hjembragte righoldige saml., udg. værdifulde skildringer og regnes for en af den moderne geografis grundlæggere. **H** har grl. plantegeogr. og givet bidrag til klimatologien (fremstillede de første isotermter), geologien, etnografien m. m. I det store værk *Kosmos, Entwurf einer physischen Weltbeschreibung* (5 bd., 1–4: 1845–58; bd. 5: 1862 efter **H-s** død) har **H** forsøgt at give en fremstilling af datidens naturvid. viden. (Portræt).

'Humboldt, *Wilhelm von* (1767–1835), ty. filolog og politiker. Påvirket af fr. frihedsideer; 1809–19 preuss. min.; grl. univ. i Berlin 1810, arbejdede efter 1815 forgæves på friere forfatn. og nat. ty. politik.

Humboldt Gletscher, nordgrøn. gletscher (indlandsisrand), der i en bredde af 90 km træder ud i Kane-bassinet (79–80° n. br.).

'Humboldt-strømmen, d. s. s. Perú-strømmen.

'humbug [-bog] (eng.), svindel, bedrageri.

Hume [hju:m], *David* (1711–76), eng. filosof. Hovedværk: *A Treatise of Human Nature* (afhandling om den menneskelige natur) (1739–40). Det centrale i **H-s** filos. er hans radikale empirisme: Vore forestillinger (ideas) har kun objektiv gyldighed, hvis de er kopier af iagttagelser (impressions). En nødvendig sammenhæng ml. årsag og virkning kan ikke påvises, men vor forestilling derom beror på, at vi v. iagttagelse af faktisk tidsammenhæng ml. begivenheder er blevet vant t. at tænke på den ene, når den anden foreligger. Tings og jæg'ets objektive eksistens kan heller ikke godtgøres. Religionernes opståen behandles historisk og søges psykol. forklaret. (Portræt).

hume'rale (lat. *humerus* skulder), skulderklæde, del af den kat. præsts liturgiske ornat.

'humerus (lat.), overarmsbenet.

hu'mi'd (lat.), fugtig.

humle ('*Humulus*), slægt af hampfam.;

ferarige, særbo urter med til højre slyngende stængler. Hunblomsterne i kogelign. stande (**h-kopper**), hanblomsterne i top. 2 arter; i Danmark er alm. **h** (*H. lupulus*) alm. vildtvoksende i skove og langs gårder. Hunplanter dyrkes, idet hunblomsterne bl. a. p. gr. af deres indhold af lupulin anv. i ølindustrien. Tidl. spillede **h**-dyrkning en rolle i Danmark, men nu benyttes mest ind-blomsterstande. ført **h**.

Gren af humle med hundlige blomsterstande.

humle (egl. samme ord som *humle* = humlebi), gl. strengeinstrument med liggende lydkasse, nært beslægtet med den no. langeleik.

Humle, *Lauritz Georg Villiam* (f. 1884), da. jernbanemand. Siden 1942 chef for statsbanernes 2. distrikt (Jylland-Fyn).

humlebie ('*Bombus*), store, hårede, eenårige bier. Dronningen grundlægger hvert forår et nyt samfund. Boerne hos nogle underjordiske, hos andre overjordiske. Visse langsnablede **h** er af stor bet. for rødskovrens bestøvning. I Danmark en række arter.

Humlebæk, da. stationsby (Kystbanen), ca. 10 km SSV f. Helsingør; 744 indb. (1945). Havn; sommeropholdssted.

humle-sneglebæg (*Medi'cago lupu'lina*), art af ærteblomstfam.; gule kroner, bælgensnoet. Alm. i Danmark ved veje og på marker.

humleæder (*Hep'ialus 'humuli*), sommerfugl af rodædernes fam. Larven lever af forsk. rødder. Skadelig.

Humlum, *Johannes* (f. 1911), da. geograf,

prof. v. Århus Univ. 1943. Studierejser til Lapland, Isl., Polen, Rusl., Ungarn, USA m. m. Har især beskæftiget sig med erhvervsgeografi. Deltager i Haslund-Christensens ekspedition til Afghanistan 1948.

'Hummel, *Johann Nepomuk* (1778–1837), ty.-tj. komponist, deb. 1788 som pianist. Elev af Mozart. Var en fremragende pianist og har hovedsagelig komp. for klaver.

Hummeltofte, lystgård ved Kgs. Lyngby, grl. 1745; bl. a. bebodt af D. G. Monrad. Nyere bygn. Børnehjem fra 1946.

hummer ('*Homarus vulg'aris*), stort, blåsort, 10-benet krebsdyr; indtil 40–50 cm. Ret alm. i Danmark, på stenet bund indtil

Hummer, han.

30–40 m dybde. Mod S til Store-Bælt og Øresund. Hunnen bærer æggene under halen i ca. 1 år. De spæde unger fritsvømmende. **h** vokser langsomt og bliver først kønsmoden efter 6–7 år. **h** lever af fisk og ådsler. Genstand for fiskeri, navnlig i Skagerrak og nordl. Kattegat. Bliver rød efter kogning.

'humor (lat. *humor* vædske), 1) udslag af velvillig, sympatisk indstilling over for komiske fænomener; 2) hos Kierkegaard og Høffding beteg. for en total livsanskuelse el. stemning, der har øje for menneskelivets komik og naragtighed uden at tabe sympatien derfor el. glemme dets alvor («den store **h**»).

humo'ra'lpatologi (lat. *humor* vædske + *patologi*), læren om sygdommens oprindelse fra legemets vædske, en teori, som beherskede meget, indtil midten af 19. årh. De nyeste tiders forskning har på mange punkter givet **h** et nyt grundlag, men navnet bruges kun om de gl. teorier.

humo'ra'l regulering (lat. *humor* vædske) taler man om, når visse af organismens funktioner reguleres gnm. specielle stoffer i blodet (f. eks. hormoner) el. gnm. ændringer i dets sammensætning (f. eks. dets kuldioxydindhold), i mods. til regulering ad nervøs vej.

humo'reske inden for alle kunstarter, humoristisk frembringelse af lille omfang.

humo'rist, kunstner (især forf.), hvis lune, humor el. dermed beslægtede grundstemning udtrykkes i hans værker.

Humours, Comedy of ['kåmadi av 'hju:møz], eng. lystspil-genre, i hvilken menneskelige særheder latterliggøres, f. eks. Ben Jonssons komedier. Senere repr. for genren er Molière og Holberg.

'Humperdinck, *Engelbert* (1854–1921), ty. komponist; 1879–81 assistent hos Wagner i Bayreuth. 1900 prof. ved konservatoriet i Berlin. Komp. hovedsagelig operer, bl. a. *Hänsel und Gretel* (Weimar 1893).

'humus (lat. jord(bund)), mørkt farvede org. stoffer, som dannes v. forrådnelse af døde planter. **h** giver mulden dens mørke farve og er af stor indflydelse på dens konsistens og vandkapacitet, men uden større næringsværdi for planterne. Efterhånden nedbrydes **h** helt til uorg. stoffer (hvorved de deri forekommende grundstoffer, bl. a. kvælstof, bliver tilgængelige for planterne); dette kræver dog tilstedeværelse af baser (f. eks. kalk) til neutralisation af de dannede sure forb., samt gennemluftning af jorden. Er disse betingelser ikke til stede, ophobes **h** og danner mor (mår) (ofte i skove) el. torv (i moser).

humussyrer, amorf, organiske, sure stoffer, der dannes i muld, tørv o. l. Det er hidtil ikke lykkedes at isolere bestemte **h**.

humusteorien, gl. teori allerede fremsat af Aristoteles gående ud på, at planterne

væsentligst levede af død org. stof. h blev først endeligt omstødt af Liebig 1840.

humør (fr. af *humor*), øjeblikkelig sindstemning, spec. munterhed.

Húnafloí [hu:nafloué], bugt på Isl. N-kyst Ø f. Nordvesthalvøen.

Hu-nan [tu nan], prov. i Midtkina S f. Yang-tze-kiang; 276 000 km²; ca. 28 mill. indb. Hovedstad: Chang-sha. Stenkulsløjer og rige antimongruber.

Hund, 1) Den Store (*Canis major*), stjernebillede på den sydl. stjernehimmel, indeholder himlens lysstærkeste stjerne, Sirius; 2) Den Lille (*Canis minor*), stjernebillede på den nordl. stjernehimmel.

hunde (*Canidae*), fam. af rovdyr. Genemgående højbenede, gode løbere. Tandstøttet veludviklet, både for den skændende dels og for knudestærkernes vedkommende. Jager ofte i flokke, indhenter byttet i løb. En del former graver huler. Vilde h findes over næsten hele Jorden. Hertil ulv, ræv, hyæne-h, sjakal, m. fl. Endv. hertil tam-h og dennes mange racer, der nedstammer fra ulve el. sjakaler el. muligvis fra en nu uddød vildd. h-s forplantningstid indtræffer 2 gange årligt, sædv. febr. og aug. Drægtighedstid 63 dage. Hvalpene er blinde 10-14 døg, dier sædv. i 6-7 uger, skifter tænder i 3.-4. måned. 10 måneder gl. er h forplantningsdygtige, men de er først fuldvoksne, når de er ca. 1½ år gl. h kan blive 10-12 år, i sjældne tilf. 20 år. Tamhundehold har været kendt i 12 000 år. Der findes nu over 200 h-racer.

hunde, jur. Lov af 18. 5. 1937 indeh. regler om hundehold, hundeaftig og erstatningsansvar m. m. Enhver hund skal anmeldes til politiet og forsynes med hundetegn. Der erlægges årligt en hundeskat el. hundeaftig dog med visse undtagelser: i husstande på landet er f. eks. een hund afgiftsfri. Hundeejeren er pligtig at erstatte skade, hunde forvolder på sagesløs person el. hans ejendom, samt for svie og smerte, lyde og vansir. Desuden straffes ejeren med bøde. Har hunden tidl. forvoldt skade, som har medført bøde el. erstatningsansvar, skal politiet pålægge ejeren at holde den indespærret, bundet el. forsynet med mundkurv.

hundeaber (*Cercopitheidae*), artsrig abefam., omfatter alle østaber undt. menneskeaber og gibboner. Ofte forsynet m. kindposer, adsk. m. langagtig, hundelig snude. Hertil bl. a. marekatte, bavianer, makaker, slankaber o. fl.

hundedage, det tidsrum, da Solens vægde er ml. 120° og 150° (Løvens tegn), begynder omkr. 23. 7., ender omkr. 23. 8. Navnet hidrører fra, at Sirius' (Hundestjernes) heliakiske opgang af ægypterne blev iagttaget ved beg. af det påg. tidsrum.

hundedalskab (vandskræk, hydrofobi, lyssa, rabies), infektionssygdom, som angriber hunde og andre dyr. Kan overføres til mennesker ved bid. Der er lang inkubationstid (ca. 60 dage). Efter et ukarakteristisk forstadium med træthed og depression kommer eksitationsstadiet (det rabiate stadium), hvor patienten får krampeanfald, når han forsøger at drikke (vandskræk). Efter nogle dage indtræder lammelsesstadiet, som i de fl. tilf. medfører døden. Forebygges og behandles med vaccine (Pasteurs opdagelse).

Hundegrotten, grotte ved Napoli, hvori udstrommer kulsyre, der samles ved bunden, så mindre dyr (f. eks. hunde), som ikke rager op i den alm. luft, kvæles.

hundegræs (*Dactylis*), slægt af græsfam. Småaks i top. 2 arter, som begge vokser i Danm. Skovh (*D. aschersoniana*) alm. vildtvoksende i skove, og hvas h (*D. glomerata*), der er alm. dyrket og vildtvoksende; denne er den vigtigste græsroft efter rajgræs; tåler tørke godt og anv. derfor på tør jord el. egne

Hvas hundegræs.

med ringe nedbør. Frøavl større end forbruget, derfor eksport af frø.

hundehør, andet navn for det i sæden forekommende ukrudt sæd-dodder.

hundegle (*Herpodaella*), lille kæbeagle. Alm. i ferskvand. Lever af insektlarver, orme o. l. Æggekapsler på vandplanter.

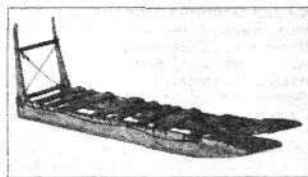
hundeløppe (*Ctenocephalus canis*), den hos tamhunden alm. forekommende løppe. Kan også stikke mennesker.

hundepersille el. *halvsøb* (*Aethusa*), slægt af skærmblomstfam. med een art, *A. cynapium*, der er alm. som ukrudt i Danm. Hvide blomster, 3 til samme side nedhængende småsvøbblade ved hver af småskærmene. Giftig.

hundeslæde, vigtigste vintertransportmiddel hos eskimoer, indianere i Canadas nåleskove og i NØ-Asien. Hos eskimoerne består h af 2 meder m. påsurrede tværtræer, velegnet til fart på hårdt froset

Hundepersille.

Polareskimoisk hundeslæde

sne og is; indianernes h (toboggan) består af 2 fortill opkrummede brædder uden meder, egnet til fart på skovens løse sne.

Hundested, fiskerleje og badested ved Isefjordens indløb; 2521 indb. (1945). Færgeforb. med Rørvig og Grenå. Endestation for Hillerød-H banen.

hundestejler (*Gasterosteidae*), fam. af benfisk, bugfinnerne m. en kraftig pigstråle, der ligesom de frie pigstråler foran

Hundestejle ved rede.

rygfinnen er forsynet m. spærreled. Delvis beklædt m. benplader, i øvrigt nøgne. Redeyggere; hannen i forplantningstiden farveprægtig, bevogter æggene og ungerne. Foruden tangsnarren hertil den trepiggede h (*Gasterosteus aculeatus*) m. 3 frie stråler foran rygfinnen, udbredt både i fersk- og saltvand, samt den noget mindre nippiggede h (*Pygosteuus punitius*) m. 9 frie pigstråler, kun i fersk- og brakvand.

Hundestjernen, d. s. s. Sirius.

hundesyge, en smitsom sygdom, der især angriber hvalpe, h ytrer sig ved feber, slimhindekatarr, pustuløst hudseksem, og, i sin mest udaltede form, ved tarmbetændelse, lungebetændelse og kramper med lammelse samt øjenbetændelse. Årsagen er et filterbart virus, som findes i flåddet fra de angrebne slimhinder. Hvor h er stationær, f. eks. i byerne, angribes alle hunde som regel, inden de er et år gamle. Sådanne steder optræder h gennemgående mildt. Andre steder kan h tage karakter af en epidemi med stor dødelighed. Unge hunde og individer af robust race har i reglen størst modstandskraft. Inkubationstiden er 4-7 dage. h efterlader som regel livsvarig immunitet. Sygdommen kan forebygges ved vaccination. Serumbehandling af allerede angrebne dyr kan give gode resultater.

hundetandsornament, perlerække af små, 4-sidede pyramider, der særlig findes på normanniske og eng. bygn. i romansk stil.

hundetegn, et af politimyndighederne (på landet sognefogeden) udstedt tegn med hundens nr. i protokolken. Skal bæres af hunden på et Halsbånd og fornyes hvert år.

hundetunge (*CynoGLOSSUM*), slægt af ru-bladfam., blødt hårede urter med blå el. røde blomster, de fire delfrugter har krogbørster; en art alm. i Danm. Roden benyttes i medicinen.

hundevagt, søv., 1) vagt fra kl. 0⁰⁰-kl. 4⁰⁰; 2) den del af besætningen, der har denne vagt.

hundevæddeløb, fladløb og forhindringsløb for hunde af hurtig race og dresserede til at løbe om kap. Populær sport i Engl.

hundred [håndrød] (eng. hundred), eng. admin. enhed (herred) fra 10. årh.

hundred dage, de, Napoleo 1.s sidste magtperiode i Frankr. 1815, fra tilbagekomsten fra Elba (marts) til Waterloo (juni).

hundredweight [håndrødwei] (eng. hundred 100 + weight vægt) (fork: cwt), eng.-amer. vægt, i USA = 100 pounds = 45,36 kg, i Engl. = 112 pounds = 50,8 kg.

Hundredårskrigen, krig ml. Engl. og Frankr. 1337-1453. Opstod p. gr. af Edvard 3. af Engl.s arvekrav til den fr. trone som dattersøn af Filip d. Smukke og førte til talr. nederlag for franskmændene (Crécy 1346, Poitiers 1356, Azincourt 1415) med påfølg. reorganisationer af modstanden (Karl 5., Jeanne d'Arc). I 1453 havde Engl. kun Calais igen af erobringerne. H betegnede den gl. fr. ridderhærs nederlag over for de mere tidssvarende eng. tropper.

Hundseid [hånsæid], Jens (f. 1883), no. bondepolitiker. Landbrugsskoleforstander, stortingsmand fra 1925 (Bondepærtiet), statsmin. marts 1932-febr. 1933, gik ind for okkupationerne i Grøn. Sluttede sig okt. 1940 til Quisling, men H-s forslag om indmeldelse af Bondepærtiet i Nasjonal samling forkastedes med stort flertal. 1946 dømt til 12 års tvangsarbejde.

Hundslund Kloster, nu herregården Dronninglund, grl. før 1268 som benediktiner-nonnekloster. Dettes kirke, nu sognekirke, har skib fra 1225-50, med spor af nonnegalleriet, og store dele af det middelalderlige klosteranlægs Ø- og S-fløj er indkapslet i den nuv. herregård.

Hundstrup A., vandløb fra S-Fyn til Nakkebølle Fjord.

hundsvot (ty. *Hundsfott* (skældsord), egl.: hunhunds kønsdele), søv., indspjæst øje i taljebloks strop el. beslag, hvori taljehøberens faste part fastgøres.

Hunehals's (nu: *'Hanhals*), grev Jakøb af Hallands borg i Kungsbackafjord i Halland, hvorfra han bekrigede Erik Menved.

huner, i nord. (germ.) heltedigtning navn på hunnerfolket.

Hungaria, lat. navn på Ungarn.

hungerødem, vædskansamling i væveve forårsaget af nedsat æggehvideindhold i blodet s. fig. af hunger. Herved vil blodets kolloid-osmotiske tryk nedsætt. og vædske vil sive ud af blodkarrene.

hunkøn, gramm., d. s. s. femininum.

Hunneberg, se Halle- og Hunneberg.

hun'ner (kines. *Hsiung-nu*), mongolsk stamme, der 375 fordrov østgoterne fra S-Rusl. og derved gav stødet til Folkevandringen; især under Attila (d. 453) truede h romerriget.

hunnenslaget, d. s. s. slaget på De Catalauniske Marker 451.

Hunnestad-monumentet [hånsæsta-], et af de anseeligste runemindesmærker i Norden (fra Skåne). Af H er nu tre sten tilbage: to med runer og en med billeder. Findes nu i Lund.

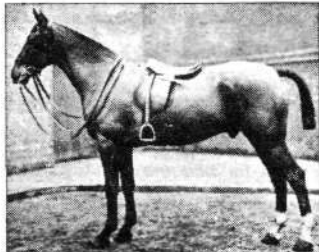
Hunsrück [hånsryk], del af det nederhinske plateau, S f. Mosel. Et bølgeformet, 5-600 m h. plateau med enkelte indtil 816 m h. bjergrygge.

Hunt [hånt], Leigh (1784-1859), eng. forf. og kritiker. Udg. en række polemiske og litt. tidsskr., bl. a. fra 1808 *The Examiner*,

hvori **H** introducerede Keats og Shelley f. læseverdenen. Hans bedste poet. arbejde er *The Story of Rimini* (1816). Desuden skrev han en mængde lette essays om talr. emner og den interessante, ret vidtløftige *Autobiography* (1850).

Hunt [hånt], *William Holman* (1827-1910), eng. maler. En af grundlæggerne af den prærafaelittiske bevægelse. Hovedværk: *Verdens Lys* (St. Paul's Cathedral, London).

Hunte, 188 km l. biflod til Weser. Tyskl. **hunter** [håntə] (eng., egl: jæger), let eng. ridehest, i reglen indkrydset med fuld-

blod. **h**, der er udholdende og godt springende, bruges en del af militæret samt til jagt.

Hunter [håntə], flod gnm. kuleglen ved Newcastle, SØ-Austr.

Hunter [håntə], *John* (1728-93), eng. kirurg, anatom og fysiolog, bet. videnskabsmand, der mere end nogen anden fremmede eng. kir. i det 18. årh. og gav den et vidensk. grundlag.

Hunter [håntər], *Walter S.* (f. 1889), amer. psykolog. Har bl. a. skr. *Human Behavior* (menneskelig adfærd) (1919). Repr. for behaviorismen.

Hunter [håntə], *William* (1718-83), eng. kirurg, anatom og fødselshjælper, broder til *John H.* Oprettede den berømte anat.-kir. skole i Windmill Street i London. Gav en klassisk beskr. af den gravide uterus (1774).

Huntingdonshire [håntjndŋsja], eng. grevskab SV f. Wash Bugten, 947 km², 63 000 indb. (1948).

Huntington [håntjntŋ], industriby i West Virginia, USA, ved Ohio, 79 000 indb. (1940).

Huntington [håntjntŋ], *George* (1851-1916), amer. neurolog, som har skildret den form for arvelig sankt veits dans, som bærer hans navn (*H's chorea*).

huntsman [håntsmŋ], eng., den der ved jagttridning fører hundene.

Huntziger [ŋtsi'gær:], *Charles* (1880-1941), fr. general. 1934-39 leder f. fr. Levant-ær., ledede juni 1940 våbenstillandsforhdl. m. Tyskl. og Ital.; sept. 1940 øverstkommand. for fr. hær under Vichy-ærg., 1941 krigsmin., død v. flyveulykke.

Hunyadi [hunjdi], *János* (d. 1456), ung. nationalhelt, udmærkede sig mod tyrkerne (især Beograds forsvaret 1456); rigsforstander 1446-52; fader til Matthias Corvinus.

Hunyadi János [hunjdi 'ja:nof], ung. kilde med bittervand.

Hu'næus, *Andreas* (1814-66), da. portræt- og genremaler bl. a. *På Kbhs. Vold; Aftenen før St. Bededag* (kunstmus.).

Huon Bugt [hju:ŋ], største bugt på Ny Guineas østkyst.

Hu-pej [h'ubæj] el. *Hu-peh*, prov. i Midt-kina, N. f. Yang-tze-kiang; 208 000 km²; 24,7 mill. indb. Hovedstad: Wu-han. Jern- og kullejer. Industri.

hurdlø [h'adl] (eng.), forhindring i hestevæddeløb, består af et træstel m. tætstående risknipper.

huri (pers. af arab. *hūriyah* kvinde med store, strålende øjne), kvindeligt væsen i det muhamedanske paradys.

hu'ro'ner (amer. [h'juron]) (fr: ukæmmed person), indianerstamme med irokesisk sprog, af europæerne kaldet *wyandotte*, i 17. årh. i Canada omkr. Montreal og Quebec. Hovedfolket i h-forbundet (1590-1650), der sprængtes under krige med irokeserforbundet.

Huron Søen (eng. *Lake Huron* [læ:k 'hju:ŋ]), den midterste af de 5 canadiske søer; 59 590 km², deraf 35 417 km² på canadisk område. Længde 397,5 km, bredde 162,5 km, største dybde 228,6 m.

H modtager vand fra Øvre sø gnm. St. Mary's River, er i forb. med Michigan Søen gnm. Mackinac Strædet og har afløb til St. Clair Sø gnm. St. Clair River. Vandspejlet er 177 m. o. h.

hurricane [h'arikŋ] (eng: orkan), eng. ensædet jager, lavvinget monoplan med en 1050 HK vandkølet rækkemotor; 8 maskingeværer i planerne; hastighed i 5000 m højde: 530 km i timen. Var af afgørende bet. i luftslaget om London i beg. af 2. Verdenskrig.

hurritter, anden stavemåde for churritter.

hurtigbåd, d. s. s. motortorpedobåd el. motorkanobåd.

Hurtigkarl, *Frederik Theodor* (1763-1829), da. retslærd. Fra 1798 til sin død prof. i Kbh. Hovedværk: *Den Da. og No. Private Rets Første Grunde I, II og IV*, I (1813-20), der i nutiden huskes, fordi A. S. Ørsted's håndbog over den da. og no. lovkyndighed fremtræder som et supplement til dette værk. Det af **H** oprettede rejsestipendium for jur. kandidater har haft stor bet. for da. jur. videnskab.

hurtigpresse, bogtrykmaskine med cylindrisk tryk på flad trykform. Opfundet 1812 af ty. Friedrich König (1774-1833); Königs **h** var en såk. stop cylinderpresse, d. v. s. trykcylindren står stille og hæves, medens trykfundamentet vender tilbage til udgangsstillingen efter at have passeret trykcylindren og afgivet tryk på

papiret. Ved to tur maskinen, en mod, forbedret **h**, roterer den noget større cylinder uafbrudt, men trykker kun under hveranden omdrejning og hæves, når trykfundamentet går tilbage. Ved en tur maskinen er kun halvdelen af den meget store trykcylinder trykflade, medens den anden halvdel har en noget mindre radius; omdrejningen svarer til trykfundamentets frem- og tilbagegætur. De fleste trykmaskiner er helautomat., d. v. s. forsynet med selvpålegget, således at den manuelle pålæg. af papiret spares. Alm. hastighed for **h** er varierende fra 1000-3000 tryk i timen. De litogr. **h** (herunder stentryk, lystryk, blik-, aluminiums- og offsettryk) adskiller sig kun lidt fra bogtryk-**h**. Forskellen ligger hoveds. i farvevalserne, der er af læder mods. bogtrykmask. s. gelatinevalser, og de for litografisk tryk nødv. fugtevalser. Kravet om endnu større trykhastighed er løst i rotationspressen. (III).

hurtig retsforfølgning, de særl. regler, som gælder om behandlingen af veksel- og gældsbevægsager, og hvorefter sagsøges adgang til at fremsætte indsigelser imod sagsøgerens krav er meget begrænset. Såfremt sagsøgte tager forbehold herom under den **h**, kan han dog senere gøre sin ret gældende under en særlig sag, i sager om gældsbevægs kan **h** nu kun anv. hvis dette er skriftligt aftalt inden 1938.

hurtigkydende skyts, kanoner, som kan afgive et større antal (20-450) skud pr. minut; jo mindre kaliberet er, desto større er skudhastigheden.

hurtigtål el. *rapidstål*, stål med ca. 18% wolfram, 4% krom og 0,9% kulstof, ofte tilsat vanadin og kobolt. **h** kan uden skade opvarmes til en høj temp. og egner sig derfor til fremstilling af skærende værktøj, der arbejder med stor snithastighed. **h** er nu overgået af hårdmetallerne.

hurtigtog, hurtigkørende, personførende tog, som kun standser på de vigtigste stationer, og hvortil der alm. kræves særl. tillægsbillet, såk. **h**-billet.

Hurum [h'uru:m], *Alf* (f. 1882), no. komponist. Orkesterværker, kammermusik, sange m. v.

Hurumlandet [h'uru:romlan:ə], halvø ml. Dramsfjorden og indre Oslofjord.

Hurup, da. stationsby (Odesund-Tisted); 1730 indb. (1945).

Hurwitz, *Stephan* (f. 1901), da. retslærd. Prof. v. Kbhs. Univ. 1935 i retspleje, 1942 i strafferet, 1945 medl. af FN's krigsforbrydelseskommision. Hovedværker: *Den Da. Strafferetspleje* (1937-40); *Tvistemål* (1941); *Kriminologi* (1948).

Hus [hus], *Jan* (*Johannes*) (1370-1415), čech. reformator, discipel af Wycliffe. I kamp mod d. ty. indf. i Böhmen. 1409 rektor f. den čech. univ. i Praha. Bekæmpede det verdensrigtige pavenedme. Som færlig for den eur. fred og som dogmatisk kætter (han krævede lægmandskalk) blev han brændt af Konstanz-konciliet. Af stor bet. f. d. čech. sprogs udvikling. (Portræt sp. 1983).

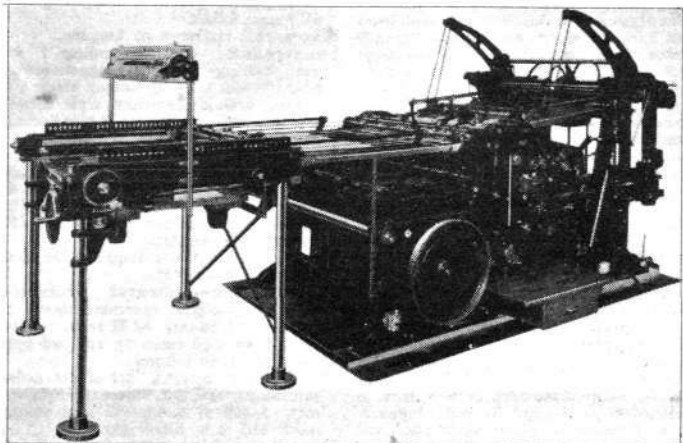
Hu'sain, søn af kalifen Ali og profetens datter Fatima, faldt i slaget ved Karbalā (680 e. Kr.); dyrkes som helgen af shiitterne.

Hu'sain ibn-'Alī (1853-1931), konge af Hedjāz 1916-24. Sherif i Mekka, rejste sig 1916 mod tyrkerne og proklamerede sig som konge af Hedjāz. Anerkendtes v. fredsslutn., tog 1924 kaliftitel, men mistede s. a. riget ved Ibn Sa'uds angreb. Død på Kypern. **H**'s efterkommere er konger i Iraq og Transjordanien.

husapotek, beholdning af lægemidler mod alm. forek. uheld og sygdomme, vil i rgl. indeholde forbindstoffer, desinf.-midler og salver, samt midler mod forstoppelse, kvalme, hovedpine osv.; bør ikke indeholde tilfældige medicinrester.

hu'sa'r (ung. *huszár* den tyvende; idet hvert tyvende hus skulle stille en rytter), opr. let rytteri i Ung. i 15. årh. Egl. kamprytter først under Frederik d. St.; i Danm. 1762. Overalt ret ens, snoreklædt uniform (dolman) med pels over venstre skulder til værn mod hug og som prydklædning.

hu'sa'rabe (*Erythro'cebus* 'patas), rød.

Moderne hurtiggående bogtrykpresser med selvpålegningsapparat. Kørehastighed 1-3000 tryk i timen.

marekat, lever på jorden. Afrikas stepper og savanner.

Husassistenternes Fagskole, Kbh., skole til udd. af husassistenter på 3 og 6 mdr. kursus med afsluttende eksamen. Gr. l. 11. 1906. Gnstl. elevantal 400. Sorterer under handelsministeriet.

Húsavík ['hu:savi:k], handelsplads i N-Island ved Skjálfandi; 1200 indb. (1946). Fiskeri.

husblas el. fiskelim, fremstilles af den tørrede, indre hud af svømmeblæren fra forsk. arter stør, fortrinsvis fra de russ. floder. Huden udblødes i koldt vand, soltørres og bankes til den har den rette konsistens. h skal være næsten hvid, gennemsigtig, sejt, uden lugt og smag. Hovedbestanddelen er som i gelatine glutin (benlim), der betinger dens evne til med vand at danne en stiv, ikke klæbende gel. h bruges også som betegn. for gelatine, der nu alm. anv. i husholdningerne.

husbond, (i ældre sprogbrug) husherre i forh. til tyendet, senere i forh. til hustruen. Tilstæende anv. om godsejeren i forh. til fællebønderne, idet disse sidestilledes med tyendet.

husbondhold, i ældre da. ret en afgift, som i visse tilf. svarede af en fæstebonde til godsejeren el. af en selvejerbonde til kongen.

husbondret el. *husbondmyndighed*, den ægtmanden i ældre da. ret tilkomende myndighed over hustruen. Dens sidste rest: mandens ret til indlen for Danm.s grænser at bestemme ægtefællernes fælles bopæl, bortfaldt ved ægteskabsloven af 1922.

husbuk (*Hylotrupes 'bahulus*), træbuk, hvis larver borer i tørt nåletræ. Larven 2-3 cm, tværsnit ovalt; gnaver uregelm. gange, der dog ikke berører det yderste overfladelag. Larvelivet varer 4-6 år. Angrebet kendeligt på de ovale flyvehuller. Meget skadelig, kan ødelægge træværket fuldstændigt. Ikke sjælden i Danm., synes i tilløbet. Kan bekæmpes med gas-el. varmebehandling. Den voksne træbuk er ca. 2 cm, lever kort og ses sjældent.

husbygningsteknikum, etårigt bygningsteknik fortsættelseskursus for elever, der har aflagt svendeprove i et bygningssag og består af gængsksammen fra en bygmesterskole. h findes i Kbh., Ålborg, Horsens og Odense.

husdyravl går ud på bevidst af ledte husdyrenes forplantning. Ved udvalgte af de til formålet bedst egnede individer og sammenparring af disse stiles efter at opnå en forbedring (forædling) af husdyrbestand. Rationel h må støtte sig på avlsopptegnelser, stambogsføring, ydelseskontrol, afkomsundersøgelser m.v. Statens yder hvert år et beløb til h; på finansloven 1947-48 anvises således 1 552 000 kr., der i h. t. forsk. love fordeltes med ca. halvdelen til forsøgsvirksomheden (Landøkon. Forsøgslabor.) og halvdelen til dyrskuer, kontrol- og kvægavlsforen., hesteavlsforen., svineavlscentre o. a. avlsforanstaltninger.

Husdyrbrugsforsøg, Statens, grl. 1883 af N. J. Fjord. Forsøgsvirksomheden administreres af Statens Husdyrbrugsudvalg (opr. 1919, 7 medl. udnævnt af landbrugsmin. efter indstilling af landbrugsorgan.) og gennemføres dels ambulat og dels på statens gårde ved Hillerød (Favrholm og Trollesminde) samt på Landbohøjskolens dyrefysiolog. afd.

husdyrvoldgift; sager om mangler ved levende kreaturer, der er erhvervet v. køb el. bytte, skal afgøres af særl. voldgiftsdomstole, og kan ikke indbringes for de alm. domstole.

huse, *økkult.*, i astrologien: horoskopets 12 dele af himmelhvælvingen tilknyttet personlige forhold.

huse (*Actipenser 'huso*), størart. Af svømmeblæren fremstilles husblas.

husedderkopper (*Tege'naria do'mestica* og *T. der'hamil*), edderkopper, hvis tæppepenn. spind danner det velkendte spindelvæv i huse, på plankeværker osv.

Husein, anden stavemåde for Husain.

Husfeldt, Erik (f. 1901), da. kirurg. 1943 chef for Rigshosp.s afd. for brystkirurgi og prof. ved Kbh.s Univ. Udd. spec. som lungekirurg. Under besættelsen medlem af Danmarks Frihedsråd.

husflid, fremstilling af brugsvarer i hjemmene til salg el. eget brug, f. eks. jyd-potter, vævede og kniplede ting m. m. For at forny denne h stiftedes i 1873 Dansk Husflidsselskab, og en række husflidsforeninger oprettedes.

husfred (*Hel'xine Solei'rolit*) hører til nældefam.; en urt med krybende, trådformede stængler og meget små, runde blade. Blomsterne ganske uanselige. Hjemmehørende på Corsica og Sardinien. Alm. stueplante.

husfred, i ældre da. ret den forhøjede fred, som skulle herske i en mands hus, og som medførte at forbrudelser imod ham, som var forbundet med en krænkelse af h, straffedes meget strengt. I gæld. straffelov er der fastsat bøde el. hæfte indtil 6 mdr. (i visse tilf. fængsel op til 1 år) for den, som krænker h ved at trænge sig ind i fremmed hus, husrum el. skib el. andet ikke frit tilgængeligt sted.

husholdning, 1) kreds af personer m. fælles midler til gennemførelse af forbrug (husstand). Før den industr. udvikl. dannede hver h en produktions-enhed, men bortset fra tilberedn. af maden samt hjemmets renholdelse er nu den produktive virksomhed flyttet ud af h. I Danm. fandtes 1940 ca. 1 160 000 husstande, hvoraf ca. halvdelen var på 2 el. 3 personer. Statist. Årbog indeholder opgørelser af private familiers indtægter og udgifter udarbejdet v. hj. af en række (på frivillig basis tilvejebragte) husholdningsregnskaber for private familier; 2) i økon. teori ofte den virksomhed, der går ud på at tilpasse indtægter og udgifter efter hinanden, således udtrykket samfunds-h. **Husholdningsforeninger**, **De Samvirkende Danske**, stiftet 1921, landsorganisation omfattende ca. 200 lokale foreninger, væsentlig på landet.

husholdningsgæld, gæld, som er pådraget af en ægtefælle til fyldestgørelse af den dagl. husholdnings el. børnenes fornødenheder el. for hustruens vedk. af hendes særl. behov. For h hæfter begge ægtefæller, uanset hvilken formueordning der findes i ægteskabet, såfremt udgifterne må betegnes som sædvanlige og er pådraget, mens samlivet består. Adgangen til at stifte sådanne forpligtelser for den anden ægtefælle kan fratages en ægtefælle af overøvrigheden.

husholdningsinspektør, Undervisningsministeriets tilsynsførende med husholdningsundervisningen i ungdoms- og aftenskoler, på husholdningsskoler og andre ungdomsskoler samt på husholdningsseminarierne. Stillingen oprettedes 1942.

husholdningskonsulenter, som regel eksam. husholdningslærere ansat af de forsk. husholdningsorganisationer som rådgivere for husmødre og som lærere ved kursus for husmødre og unge piger. 1948 fandtes ca. 90 h i Danm.

husholdningskursus, vidensk., oprettedes 1945 af Undervisningsministeriet i tilknytning til Århus Univ. Der afholdes årlig 3 h af 5 mdr.s varighed i henh. kostlære, husholdningsteknik og husholdningsekonomi.

husholdningsorganisationer, landsammenslutninger af lokale husmoderforeninger el. husholdningsforeninger el. -kredse, der er repræs. i Statens Husholdningsråd. 1948 findes i Danm. flg. h: De Da. Husmoderforeninger, De Samvirkende Da. Husholdningsforeninger, De Samvirkende Da. Landboforeningers og De Samvirkende Da. Husmandsforeningers Husholdningsudvalg samt Arbejdernes Oplysningsforbund med tilsammen ca. 200 000 medl.

Husholdningsråd, Statens, institution under Indenrigsministeriet, oprettet i henh. til lov 1935. H består af 9 medl. hvoraf 4, deribl. formanden, udpeges af indenrigsministeren, 4 af husholdningsorganisationerne og 1 af Arbejdernes Op-

Jan Hus.

U. v. Hutten.

lysningsforbund. Har til opgave at virke til fremme af husholdningens ernæringsmæss., hyg., tekn. og økon. forhold. Rådets virksomhed omfatter bl. a. undersøgelser og forsøg samt vejledning af befolkningen.

husholdningsseminarier, institutioner som udd. husholdningslærere. 1948 findes i Danm. 3 h, som er statsanerkendte og ligestillede med de private folkeskoleseminarier. Uddannelsen er 2-årig, afsluttes m. statskamen. Der udd. årlig ca. 100 hush.-lærere i Danm.

husholdningsskoler, institutioner, der udd. unge piger til husmødre og husassistent. De fleste h har to 5-mdr. kursus årlig beg. maj og nov., enkelte dog 3, 6, 8 og 10 mdr. kursus beg. til andre årstider. h sorterer under Undervisningsministeriet og modtager statstilskud i henh. til lov. 1948 findes i Danm. 34 godkendte h med ca. 2400 elever.

Husholdningsudvalg, **Undervisningsministeriets**, rådgivende udvalg best. af 6 på husholdningsundervisningsområdet sagskyndige personer. Nedsat i henh. til lov af 4. 7. 1942.

husholdningsundervisning, beg. i Danm. allerede i barneskolen, hvor pigerne i de 2-3 øverste klasser modtager obligatorisk h. For piger ml. 15 og 18 år finder vederlagsfri h sted i ungdomsskolen for den ufaglærte ungdom samt i aftenskolen, hvor dog også kvinder over 18 år optages. h finder endv. sted på husholdningsskoler samt på nogle efter- og høj- og langdragsskoler. h er i alle disse former både praktisk og teoretisk, dog med vægt på det praktiske.

Hus'itser, tilhængere af Hus og hans lære. **Sattel-konciliet** måtte 1433 tilfredsstille deres rel. krav (prædiken på modersmålet og lægmandskalk). Den radikale fløj (taboritterne, mods. de moderate calixtiner) ville kun anerkende Bibelen bogstaveligt forstået og repræsenterede en social oprørsbevægelse. På Reformationstiden sluttede h sig til Luther el. Calvin, de blev stærkt reduceret i Tredveårskrigen; de sidste rester udvandrede 1722 og gik op i Brødermenigheden.

husitserkrigen, husitsernes krig 1430-36 for at sikre sig religionsfrihed. Ledet af fortrinlige hærførere som Žižka og Prokop slog de tyskerne i fl. slag, indtil de efter taboritternes nederlag 1434 over for calixtinerne sluttede forlig med kejseren.

Hus's(j)a, en af Davids embedsmænd, som hjalp ham under Absaloms oprør ved at udgive sig for dennes tilhænger, han modarbejdede derved Akitofels råd.

huskarl, gl. da. betegnelse for hirdmand. **Huskarlestævne**, i gl. da. ret forsamling af kongens hirdmænd, f. eks. for at afsige dom i en sag mod en hirdmand. Ved hirdens omdannelse til herremandsstanden afløstes h af danehoffet.

Huskissoon ['håskisn], *William* (1770-1830), brit. politiker. I sin ungdom begejstret for fr. revolutt., men ændrede mening. 1796-1802, 1804-30 underhusmedl. (tory). Handelsmin. 1823-27, kolonimin. 1827-28. Nedsatte og forenklede toldsatserne.

Huskvarna ['hūs-s-], sv. købstad (fra 1911), N-Smålän, 7 km Ø f. Jönköping; 12 000 indb. (1949). **H-dn** danner her 4 udbyggede vandfald. Industri: våben, cykler, motorcykler, smaskiner.

Huslejeforsikring, form f. driftstabsforsikr., hvorved en husejer forsikrer sig mod tab af husleje som følge af brand el. af lejeledighed.

Aldous Huxley. Christian Huygens.

huslov, lov, som ordner et regerende fyrstehus' indre forhold. Udstedelsen af en h for det da. kongehus var forudsat i grundloven af 1849, men blev aldrig udfærdiget.

husløg (*Sempervivum*), slægt af tykblad-fam. Tykke blade i roset og en sammensat top af hvide, gule el. rosa blomster. I Danm. findes en art, *S. tectorum*, voksende på gl. stråtage. Fl. arter er stenhøjsplanter.

husmand, bruger af mindre landejendom. **husmandsbrug**, små landbrug, i Danm. i alm. på højt 1 td. hartkorn, svarer til en grundværdi på 12–15 000 kr. I Danm. udgør h godt 1/2 af de ca. 200 000 landbrugsejendomme; en voksende rolle spiller her stats-h (1937 ca. 17 000), oprettet efter udstykningslovene af 1899 og 1919. Efter 1899-lovgivn. ydes et egl. jordkøbslån samt byggelån; efter 1919-lovgivn. køber husmanden ikke jorden, men får den til benyttelse mod en jordrente på 2% af jordens værdi, reguleret efter hver jordskyldsvurdering; desuden ydes alm. byggelån. Låneudvalget af Landbrugs-min. i forb. m. Statens Jordlovsudvalg og h-kommissioner. Der er adgang for stats-h til at betale renteydelserne som en variabel, konjunkturbestemt rente i st. f. en fast procent. Ansøgere af jord til stats-h skal 1) være myndige og have da. indfødsret, 2) som regel ikke være over 55 år, 3) fremlægge attest om egnethed og hæderlighed m. v., 4) besidde en vis egenkapital, 5) men dog ikke ved egne midler kunne erhverve et h.

husmandsforeninger er lokale foreninger af mindre jordbrugere og alle, der får fælles interesse med dem, til varetagelse af husmandsbrugets faglige og sociale interesser. Der findes i Danm. (1947) 1343 h med i alt ca. 115 000 medlemmer, der over sogne-, kreds-, amts- og landsdelsforeninger danner »De Samvirkende Danske Husmandsforeninger«.

Husmandsparti (*ungarske*), nationalt landbrugerparti, grl. ca. 1910, fik i mellemkrigstiden en del stemmer fra byerne også. Fl. af H-s ledere arbejdede under 2. Verdenskrig i udl. mod Ung.s tilslutn. til Aksen. I princippet antikommunistisk. Fik ved valg nov. 1945 absolut flertal af stemmer og parlamentsmandater, besatte præsidentposten (Zoltán Tildy), dannede koalitionsreg. m. kommunisterne. 1947 skarpt angrebet fra soc. og kommun. side, beskyldt f. sympati m. opdaget sammensværgelse mod bestående styre; efter søv. arrestation af tidl. generalsekretær i H, Béla Kovács, og skarp konflikt ang. forstemin. Nagys afgang foretoges omfattende udrensninger i H. Tilbagegang v. valg s. a.

husmandsskole giver undervisning i landbrug, men desuden i flere bifag af interesse for det mindre jordbrug; der findes i Danm. 5 h.

husmiddel, lægemiddel, der benyttes uden lægens forskrift, oftest uskadelige gl. folkemidler.

husmoderafføsnig, midlertidig ydelse af huslig hjælp under husmoderens sygdom og rekonescens, herunder indtil 14 dage efter normal fødsel. h kan ydes i kommuner, hvis kommunebestyrelse har truffet beslutning herom, h administreres enten af kommunen el. en offentlig el. privat institution og ydes gratis til ubemidlede, i øvrigt mod betaling, når behovet er dokumenteret ved læge- el. jordemodererklæning. husmoderafføsnig, af hvilke der 1948

607
fandtes 405 gifte og 304 ugifte, uddannede på særl. kursus. – h indførtes 1942 som privat, beskæftigelsesbetonet institution. **Husmoderforeninger, De Danske**, stiftet 1920, landssammenslutning af 175 lokale h., væsentlig i byerne. 1948: ca. 33 000 medl.

husmus (*Mus musculus*), til menneskeboliger knyttet gråsort museart. En nærtstående art el. varietet *M. spicilegus*, der er mere gulrød, lever i det frie.

husmår (*Martes foivina*), brun mår m. hvid strubeplet. Holder ofte til i og ved huse. Nylig indvandret til Danm.

husrotte (*Epimys rattus*), sort rotteart m. forholdsvis korte ører og lang hale. Forekommer væs. i huse. I Danm. nu sjælden. Træffes nu og da i havnebyer. Den alm. rotte i Danm. er den brune vandrerotte.

husrødstjert (*Phoenicurus o'chruros*), sort, rødhalet, til huse knyttet sangfugl. Nu og da i Danm. Trækfugl.

Husserl, Edmund (1859–1938), ty. filosof. Kritiserede i *Logische Untersuchungen* (1900–01) skarpsindigt forsøgene på at opfatte logiske normer som psyk. tænkelove. Grl. i *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie* (1913) den såk. »fænomenologi«, en på umiddelbar indsigt (*Wesensschau*) grundet analyse og beskrivelse af de oplevede fænomener og af genstandsbevidstheden (*den intentionale bevidsthed*).

husskade, d. s. s. alm. skade. **husskat**, kommunal skat i de da. købstæder pålagt i forhold til assurancesummen. Ophævet 1926.

husspildevandsledninger, spildevandsledningerne inden for en bygning. For h findes regulativer i bygningsvedtægterne og i Da. Ingeniørforenings normer.

hussprog, bibelcitatier el. småvers, som anbringes over døre, porte og ildsteder. h var alm. i Renæssancen og findes langt op i tiden hos bønderne.

husspurv, d. s. s. gråspurv.

hussvale, d. s. s. bysvale.

hussvamp (*Metulius lacrymans*), art af poresvampens familie med fladt udbredt el. konsolfornede frugtleger; disse udskiller hyppigt vand i gullige dråber. Myceliet danner i frisk tilstand snehvide, bomuldsagtige belægninger, der ved indtørring falder sammen til papirlign. grålige flager. h er den mest ødelæggende bygningssvamp i Danm., træffes meget sjældent i det fri. Alle træsorter kan angribes; i første række korn og fyr. Angreb af h optræder især i de nedre etager, i slet ventilerede kælderum, i stuelejligheder uden underliggende kælder, bag paneler o. a. steder, samt i tilknytning til vandskader. Forebyggelse af h-angreb sker ved imprægnering af tømmeret med svampedræbende midler, anbringelse af lufttriste i mursoklen m. m.; angrebet træ brændes, mycelrester fjernes med blæselampe.

Husted, Erik (f. 1900), da. kirurg. Prof. ved tandlægehøjskolen 1943, rektor smst. 1945. Speciale i kæbekirurgi.

hustomter, bevarede grunde af fortidens huse. Enkelte h kendes fra stenalderen, medens talrige fra jernalderen er udgravet i nord.

hustru (af ældre *hüsfrü*), husfrue, kvindelig ægtefælle og husmoder. Bruges mest i skriftsprog.

Husum, nordvestl. bydel i Kbh.; opr. landsby, indlemmet 1901. Overv. villa-bebyggelse m. højere huse ved hovedruterne.

Husum, by i vestl. Sydslævis; 24 000 indb. (1946; 1939: 14 500 indb.). Stor kvæghandel.

husundersøgelse. Til foretagelse af h kræves fl. grundloven enten særlig hjemmel i en lov el. en retskendelse. Lovhjemmel findes f. eks. i retsplejeloven. Jfr. ransagning.

husurne, gravurne, der ved ornamental udsmykning efterligner et hus, sædvanligvis kun med dør og tag angivet. Kendes fra bronzealderen.

husvagt, 1938–49 person, udtaget af og uddannet ved Statens Civile Luftv. med pligt

og myndighed til at varetage alle påbudte luftværnsforanstaltninger i en bestemt ejendom. h-ordningen afløstes 1949 af karrævrør under civilforsvaret.

Hutcheson [*hät'fjnsn*], *Francis* (1694–1747), eng. filosof. Hævdede i *A System of Moral Philosophy* (1755) eksistensen af en »moralisk sans«, der umiddelbart skelner ml. ret og uret. Anses ofte for »den skotske skoles« grundlægger.

Hutchinson [*hät'fjnsn*], *Arthur Stuart-Menteth* (f. 1879), eng. romanforf. Navnl. krigsbogen *If Winter Comes* (1921), da. *Er Vinter Nær* (1922) er bemærkelsesværdig.

Hutchinson [*hät'fjnsn*], *Ray Coryton* (f. 1907), eng. romanforf. *Kendtest Testament* (1938), da. *Vidnesbyrd* (1939).

Hutchinsons triade [*hät'fjnsns tri-'a:ð*] (efter den eng. læge J. *Hutchinson* (1828–1913)), de tre almindeligste symptomer på medfødt syfilis: hornhindebetændelse, døvhed og misdannelse af tænderne.

hu'tsu'ler, slav. folk med ejendommeligt folkekultur, bjergboere i Ø-Karpaterne. **Hutten**, *Ulrich von* (1488–1523), ty. humanist. Støttede Reuchlin i kampen for åndsfrihed (medudg. af *Epistulae obscurorum virorum*) og Luther 1520 med krav om reformation, håbede på samlet Tyskl. under stærk kejser og loyal adel. Knyttet til Sickingen og knækket ved hans nederlag; død i Schweiz. (Portræt sp. 1983).

Hutton [*hät'n*], *James* (1726–97), skotsk geolog, forkæmper for »plutonismen«. Beviste granitens og basaltens eruptive oprindelse.

hu'tuktu (mong. *khutuku* herlig), mongolsk betegn. for overhovederne for de buddhistiske munkeordener i den lamaistiske buddhistkirke i Mongoliet.

Huxley [*hæk'sli*], *Aldous* (f. 1894), eng. forfatter, sønnesøn af T. H. H. Begyndte med satiriske, grotesk humoristiske skildringer af det moderne liv meningsløshed og tomme materialisme, f. eks. *Point Counter Point* (1928), da. *Kontrapunkt* (1937), *Brave New World* (1932), da. *Fagre Nye Verden* (1932) o. fl.; senere kom mere positive, pacifistisk orienterede indlæg i kulturdebatten *Eyeless in Gaza* (1936), da. *Vi Blinde* (1936), *Ends and Means* (1939), da. *Mål og Midler* (1946) o. a. *Time Must Have a Stop* (1944), da. *Tidens Nar* (1946) udtrykker H-s mystisk-intellektuelle søgen efter et holdbart livssyn. (Portræt).

Huxley [*hæk'sli*], *Julian* (f. 1887), eng. biolog, sønnesøn af T. H. H. Prof. v. King's College, London, har især studeret embryologi og udviklingslære. Populære værker om biol. emner. Generaldir. f. UNESCO fra dec. 1946.

Huxley [*hæk'sli*], *Thomas Henry* (1825–95), eng. zoolog. Grundl. anat. arbejder. Irvig forkæmper f. Darwin.

Huy [*h'ij*], flamsk *Hoel*, industriby ved Maas, Belg., ml. Liège og Namur; 13 000 indb. (1948). Notre Dame Kirken er Belg.s betydeligste gotiske kirkebygning.

Huygens [*h'öy'øns*], *Christian* (1629–95), holl. fysiker. Opfandt 1656 penduluret og fandt lovene for det mat. og det fys. pendul samt for cirkelbevægelsen og det elastiske stød. Fremstillede 1678 en teori for lysets bølgenatur, hvorved lysets tilbagekastning og brydning samt dobbeltbrydningen kunne forklares. Opfandt det akromatiske H-s okular, der stadig anv. i kikkerter og mikroskoper. (Portræt).

Huygens [*h'öy'øns*], *Constantijn* (1596–1687), holl. forf. H, der også digtede på lat., er repr. f. en borgerlig humanisme. Trods påvirkning af tidens marinisme er H-s stil realist., idet han især behandler det dagligdags og det selvbiogr., *Hofwijck* (1653).

Huygens princip [*h'öy'øns*] udsiger, at ethvert punkt i en bølge er udgangspunkt for nye bølger med samme bølglængde. Ved H forklares bølgers udbredelsesforhold samt lysets bøjning.

Huysmans [*h'öy'smäns*], *Camille* (f. 1871), belg. soc. dem. politiker (flamlænder). 1900–20 sekretær for Den Socialistiske

Internat., 1925-27 undervisningsmin., aug. 1946-marts 1947 premiermin.

Huysmans [yis'mäs], *Joris Karl* (1848-1907), fr. romanf., opr. naturalist, men slog om med *À rebours* (1884), og de følgende romaner *Là-bas* (1891), *En route* (1895), *La Cathédrale* (1898), da. 1909 skildrer vejen til den fuldstændige omvendelse til katolicismen.

hvad er vel livet? Et pust i sivet, som *synker ned*; citat fra Oehlenschlägers digt »Bjarkemålt, digtet ca. 1802, optaget i »Hrolf Krake« (1828).

hvad fanden ville han på den galej? (fr. *Que diable allait-il faire dans cette galère?*), citat fra Molières *Scapins* *Skalkestykker* (1671) (egl. fra Cyrano de Bergerac *Le pédant joué*, 1654).

hvad jeg skrev, det skrev jeg, Pilatus' ord, Joh. 19,22.

hvad skal (kan) det nytte?, slagord fra forfatningskampens tid; udtryk for visse Venstre-kredses tvivl om, at stærkere da. militærvæsen tjente noget fornuftigt formål. Udtrykket skabt af Christopher Hage; 1883 anv. af Hørup i Folketinget i antimilitaristisk tale.

hvad udad tabes, det må indad vindes, udtryk f. da. genrejsningsvilje efter nederlaget 1864. Stammer muligvis fra Dalgas; anvendt 1872 af H. P. Holst på skuemønt for industriudstilling i Kbh.

Hwai-bjergene [twai-], indtil 1900 m h. bjergkæde i Ø-Kina i prov. Ho-nan og Hu-pej.

Hwai-ho [twai ʰo], 650 km l. flod i Ø-Kina, fra prov. Ho-nan til Det Gule Hav S f. Shan-tung-halvøen. 1938-47 mundede Hwang-ho i H.

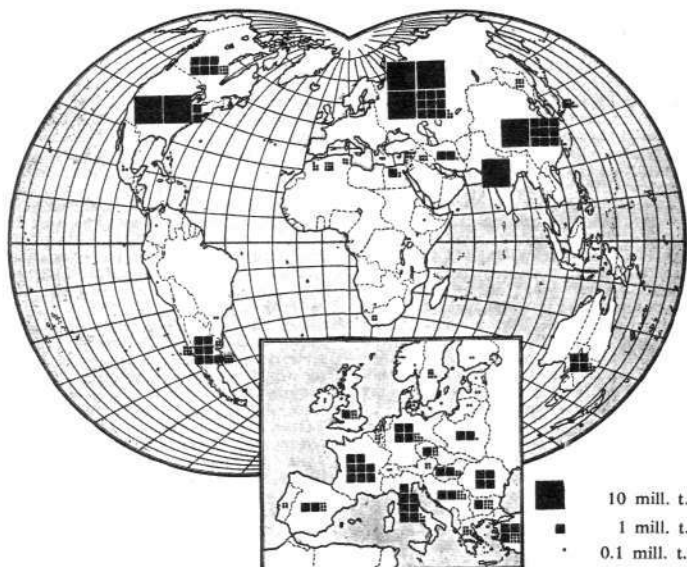
Hwai-ning [wai-ning] (tidl. *Anking*), hovedstad i den kines. provins An-hwei, havneby ved Yang-tze-kiang; ca. 50 000 indb.

Hvalbø ['kvalbøvær], da. *Kvalbø*, bygd på Søduroy, Færøerne; 475 indb. (1945). I omegnens fjele brydes kul.

hvalbåd, 1) hurtigt, kraftig dampbåd til hvalfangst. Slæber, efter at have harpuneret hvalerne v. hj. af en kraftig harpункanon, disse til hvalkogeriet el. fangstbasen i land (hvalstation); 2) let rofartøj til orlogsbrug, bygget med det lette færøiske rofartøj som forbillende.

Hvalen ('*Cetus*), stjernebillede omkr. himlens ækvator.

hvaler ('*Cetacea*), pattedyrorden, den eneste, der er udelukkende knyttet til vand. Fiskelig. m. vandret halefinne og oftest en rygfinne, der er hudfolder uden skelet. Forlemmerne luffer, baglemmer mangler. Overfladen glat uden hår, øjne små, ydre øre mangler, næseborene, der kan lukkes, på hovedets overside. Halshvirvlerne mere el. mindre sammenvoksede. Knyttet til havet, ganske enkelte arter i floder. Deles i tand-h og barde-h. Til den første gruppe hører: kaskelot, delfin, marsvin, narhval m. fl.; til den anden Grønlands-h, blå-h, fin-h, pukkel-h m. fl. (Ill. se de enkelte stik-ord). h har fra gl. tid været genstand for omfattende fangst, navnlig for udvinding af tran fra spæklaget under huden. I middelalderen dreves h-fangst væs. af baskere, senere, da den bredte sig til arktiske have, af englændere og hollændere. Denne h-fangst, der dreves med harpun fra robåde, gjaldt de langsomme stor-h som nordkaperen og Grønlands-h, der efterhånden i det 19. årh.s beg. var blevet så sjældne, at denne fangst ophørte. I det 18. og 19. årh. dreves endv. navnlig fra amer. side en bet. fangst af kaskelotter. Efter at harpункanonen i slutn. af 60erne var opfundet, begyndte fangsten af fin-h, der har antaget meget store dimensioner. h behandles oftest i flydende kogerier, hvor alt uddyntes, undt. barden, som i den ældre h-fangsts tid var et værdifuldt produkt (»fiskeben«). - Den samlede h-fangst beløb sig i 1938. til 54 664 stk; heraf ca. 50 000 stk. el. 91,5% fra den sydl. halvkugle. If. overenskomst af 1944 må der fanges 16 000 blåhvaler årlig. Det vigtigste område for h-fangsten er Sydpolhavet; i anden række følger det sydostl. (Chiles

Kort over verdensproduktionen af hvede 1936-38, som er de sidste år, for hvilke der ved leksikonets udgivelse kunne skaffes pålidelig og fuldstændig statistik. Udarbejdede: J. Humlum.

og Perus kyster) og nordvestl. Stillehav (ved Kamtjatka og Japan) og endelig Nord- og Ishavet. Førende inden for h-fangsten er Engl. og No. 1 1938: Engl. 19 465, No. 15 355, Japan 7552 og Tyskl. 5839 stk. - Prod. af h-olie var s. å. 615 500 tons, hvoraf Engl. prod. 36%, No. 32%, Japan 12% og Tyskl. 10%.

Hvaler ['va:lør], no. øgruppe i sydøstl. del af Oslofjorden.

Hvalfisk Bugten, da. navn på Walvis Bay.

Hvalfjörður ['walfjörður], fjord på Islands V-kyst, fra bunden af Faxaflói.

hvalkoger, specialkæmpeskib indrettet som flydende oliefabrik, der ombordtager og parterer af mindre hvalbåde indfangede hvaler med omgående olie-

Vægten op til 1500 kg. Lever til dels af muslinger, som oprodes m. stødtænderne.

Arktiske kystfarvande. Enkelte individer har forvildet sig til NV-Eur.

Hvalse ['va:lsø], da. stationsby (Roskilde -Hølbæk); 906 indb. (1945).

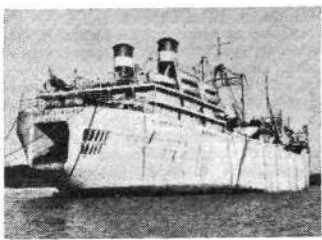
hvaløgler, uddød orden af hval- el. fiske-lign. krybdyr, indtil 10 m l. med spidst hoved, lufformede lemmer og lodretstående halefinne. Rovdyr, der levede i mezozoiske tids have.

Hvamsfjörður ['hwams fjörður], fjord på Islands V-kyst, fra bunden af Breiðafjörður.

Hwang-hai [twan fai], kin. navn på Det Gule Hav.

Hwang-ho [twan ʰo], da: *Hoven Flod*, N-Kinas hovedflod, ca. 4300 km l. Udspringer i NØ-Tibet, passerer med sin store nordl. bue det indre Mongoli og bjergene i NV-Kina og når ned i lavlandet i prov. Hu-pej og Ho-nan. Hele det gule nordkin. lavland er hovedsagelig H-s deltage, og i tidens løb har H, overmættet med materiale (løss) fra bjergene, skiftet leje mange gange og derved forårsaget stor nød (deraf dens tilnavn »Kinas Sorg», modsat Yang-tze-kiang, »Kinas Glæde«). 1191-1852 mundede H S f. Shan-tung Halvøen, 1852-1938 og på ny fra 1947 N f. denne halvø. For at standse den jap. fremrykning gennembrød kineserne 1938 H-s diger ved Kai-feng (herved druknede 400 000), og 1938-47 løb H mod SØ til Hwai-ho og Kejserskanalen.

Hvannadalshnúkur ['twan:adals'hnú:gor], Isl.s højeste bjerg (2119 m), i Örefajökull.

Hvalkogerier.

fabrikation for øje. Rummer flæse- og parteringsmaskineri, oliekoerier, opbevaringsstanke m. m. Samlet arbejdsstyrke i fabrikk og skib ca. 400 mand. Operationsfelt: Antarktis, hovedsagelig under no. og eng. flag. Skandinaviens største skib er no. h Kosmos III på 27 500 BRT, bygget 1947 i Sv. for 20 mill. kr.

hvalkopper ('*Coronula*), rankefødder, der sidder på pukkelhvalens hud.

hvallus ('*Cy'amidae*), fam. af amfipoder, fladtrykte, reduceret bagkrop, krogformede lemmer. På huden af hvaler.

Hvalp'sund, 1) snævring i Limfjorden, ml. Risgårde Bredning og Skive Fjord; 2) færge- og stationsby på Ø-siden af l); 731 indb. (1945), med færgefart til Sundsøre (Salling) og endepunkt for Års-H banen.

Hvalrav, da. betegn. for spermacet.

hvalros (oldn. *hrosshvair* hestehval) (*Odobenus rosmarus*), stor øresæl, der udgør egen fam. Hjørnetænderne i overmund hos begge køn stødtænder. Mangler ydre øre, baglemmerne kan drejes fremad.

Hvaløgler.

Hvar [vva:r], ital. 'Lesina, ø ved Jugoslavians kyst, S f. Split; 325 km²; ca. 20 000 indb.

hvarrer ('Bothidae), fam. af venstrevendte fladfisk m. underbid. Hertil bl. a. pighvar og slethvarre.

Hvass, *Frants* (f. 1896), da. embedsmand. Sekretær hos udenrigsmin. 1925-27, 1930-33; legationssekr. i London 1933-36; kontorchef i Udenrigsmin. fra 1936, afdelingschef fra 1941, direktør 1945-48, derpå til Udenrigsmins. disposition som overordentlig gesandt og minister. 1949 leder af den da. militærmission i Berlin.

Hvass, *Hans Wilhelm Saxild* (f. 1902), da. zoolog. Talrige populære zool. arbejder.

Hvass, *Tyge* (f. 1885), da. arkitekt. 1919 opmålinger for Nationalmuseet af de betydeligste gl. da. bygn. på de tidl. Da.-Vestind. Øer. Arkit. for Danms. afd. på tgl. udst. i udlandet. Har bl. a. opført *Kgl. Danske Landhusholdningselskabs admn. bygn.* i Kbh. og desuden arbejdet med kunstindustri og brugskunst.

hvede (afledt af *hvid*) ('Triticum), slægt af græs-fam. Akset toradet med flerblomstrede, noget fladtrykte småaks, der vender fladen mod aksens. Især dyrkede arter, der kan deles i 3 grupper: 1) *enkorngruppen* (kromosomtallet n=7), 2) *emmergruppen* (kromosomtallet n=14) og 3) *speltgruppen* (kromosomtallet n=21), hvilken sidste omfatter de alm. dyrkede h-arter, hvortil i alm. h (T. vulgare), der har sejt akse og løse avner, også hører. Af alm. h er der 2 former: kolbeuden og skægh med lange stakke; kun den første findes i Danmark, og er her den eneste i nutiden dyrkede. h-kulturen er ældgt., ældre end rugdyrkingen, rester af korn og avner er fundet i grave i Ægypten fra 4. årtusinde f. vor tidsregning. I Danmark, hvor h-dyrking begyndte i stenalderen, findes h på den bedste jord; i løbet af de sidste 50 år er h-arealer mere end fordoblet på rugens bekestning, men efter 1940'ernes ofte strenge vintre med stærk udvintring er arealerne med h atter i tilbagegang (1948: 693 000 ha). I Danmark dyrkes udelukkende vinterh, idet vårh giver bet. mindre kerneudbytte end byg og havre. Bl. de for tiden bedste h-sorter er Weibulls Eroica, Pajbjergs Kongehvede II og Svalöv Skandia II. h-sorternes forsk. indhold af gluten («hårdheden») spiller en rolle ved anv. til brødfremstilling. — *Som foder* er h udmærket anvendelig til såvel større husdyr som til fjerkræ. Som rug regnes h diætetisk for et noget tungt foder, der ikke bør anvendes for esidigt (1 kg = 1 F.E.).

Verdensproduktionen af h androg 1947 ca. 165 mill. t (1938 ca. 170 mill. t, se kort sp. 1988-89), hvoraf ca. 90% faldt på den nordl. halvkugle.

Vigtigste mill. t producenter (1947)

USA	37	(Prærien, især Dakota, Nebraska, Kansas, og langs Ohio-floden). (Mod ca. 22 i førkrigs-årene).
Sovj.	ca. 35	(Ukraine og S om Ural ind i Sibirien).
Kina	ca. 25	(det nordl. lavland).
Canada	9	(Manitoba samt Saskatchewan og Alberta).
Indien	8	(i busksteppen mod NV nær troperegionen).
Argentina	7	(især i Pampas).
Frankrig	6,8	(1946).
Australien	6,2	(V f. de Østaustr. Bjerge).
Italien	6,1	(1946).

De bedste h-egne ligger i d. temp. zone, især i græsstepperne. h-arealerne i Indien, Argentina og Austr. ligger i den subtrop. zone. — Høstudbyttet er størst

i Danm., Holl. og Belg. (ca. 30 hkg/ha), ofte under 10 hkg i græsstepperne og mindst i N-Afr. (5 hkg). De vigtigste eksportlande er Canada (udførelse over Vancouver, Montreal samt New York), Argentina (Bahía, Buenos Aires, Rosario og Santa Fé) og Austr. (Melbourne, Adelaide og Fremantle-Perth). Verdens førende importland er Engl. (ca. 1/3), derefter følger Belg. og Bras.; i øvr. importører de fleste eur. lande.

hvedebrød, brød, bagt af sigtet hvedemel, især som sammenfattende betegn. for franskbød, kryddere, horn, gifter o. l.

hvedekliid, affaldsprodukt fra formelsfremstillingen. h er et sundt foder, der kan anv. såvel til heste som kvæg, svin og fjerkræ.

hvedemyg (*Contarinia tritici* og *Sitodiplosis mosellana*), 2 arter af galmyg, larverne suger på unge frugter af hvede og byg. Overvintrer som larver i jorden.

hvedens stinkbrand (*Tilletia caries*) ytrer sig ved, at de angrebne hvedeaks har en stærkere blågrøn farve og mere udsparrede avner end sunde, og frøhviden er erstattet med et violet, stinkende pulver. h bekæmpes ved afsvampning med kviksølvpræparater. Ved stærke angreb bør såveden fornyes.

hvedestromel el. *hvedefodermel*, franset groft hvedemel med kliddele i. h bruges mest som svine- og hønsefoder.

hvedeugle (*Agrotis tritici*), sommerfugl af uglernes fam. Larven, der hører til knoppormene, særdeles skadelig.

hvedeål (*Tylenchus tritici*), rundorm, der lever i hvedekorn og omdanner disse til mørkebrune galler. Endnu ikke fundet i Danm. Alm. bl. a. i Mellem- og S-Eur.

Hvedholm, tidl. hovedgård NV f. Fåborg, har bl. a. tilhørt slægterne Hardenberg, Bille, Brahe. 1751 stamhus, 1798 ophøjet til grevskabet Brahesminde, 1928 fri ejendom. 1937 udstykket. Hovedbyggn. fra ca. 1880; nu plejehjem for sindssyge.

Hveger ['ve'yør], *Ragnhild* (f. 1920), da. svømmerske; nr. 2 i 400 m crawl ved de olympiske lege 1936. Har sat mange danmarkrekorder og 44 verdensrekorder. Under besættelsen g. m. en tysker.

Hvem, Hvad, Hvor, populært, årligt udkommende opslagsværk dækkende årets begivenheder inden for hist., politik, økon., sport, film, radio, teater osv. Udgives siden 1934 af »Politikens». Oplag 1948: 140 000. Lign. værker udkommer bl. a. i Sv. og No.

Hven, da. og ældre sv. stavemåde for Ven.

hvene (*Agrostis*), slægt af græs-fam. med små, cenblomstrede småaks, samlede i en rigtblomstret top, 100 arter; i Danm. 5 vildtvoksende, en af disse (krybende h el. fioringræs) kan p. gr. af sin udvikling af udløbere anv. til plænegræs, dyrkes også som fodergræs.

hvepse, dels d. s. s. gedehamse, dels d. s. s. årevingede.

hvepsevåge ('*Pernis aipivorus*), rovfugl, næbroden m. skæltagte fjer. Yngler hist og her i Danm. Trækfugl. Lever af bier, gedehamse og disses larver.

Hveravellir ['væ:rvædler], varme kilder i Island, tæt NØ f. Langjökull.

hvergarn (mnty. *verk* blå), opr. hjemmewævet stof med kæde af hør, skud af uld, nu fabriksvarer med bomulds-kæde og halvdelt skud.

Hvergelmer, i nord. rel. en brønd i Niflheim, urhavets symbol; i det kultiske drama repr. ved en kedel m. vand.

Hverringe, hovedgård NØ f. Kerteminde; fra 1737 i slægten Juels eje. Hovedbyggn. fra ca. 1785-90, fredet i kl. B.

hvervning, leje til krigstjeneste, kendt siden oldtiden og endnu brugt i enkelte lande for at skabe en hær el. dele deraf frivilligt.

hWh, internat. vedtaget fork. for hektowatttime.

hvid, ældre da. sølv mønt = 4 penninge; også kaldet *korshvid* efter bagsidens kors. Udmøntedes især fra Christoffer af Bayern til Chr. 3., enkelte gange senere, sidst 1686.

Hvid, Jens Sylvester (1866-1928), da. reklamemand; grl. 1899 Sylv. Hvids Reklamebureau i Kbh., dette var bl. de

førende v. oplantn. af amer. reklame på da. grund.

hvidaks, golde aks; årsagen kan være kulde el. angreb af snyltere.

hvidaksmøl (*Oxeneimeria tauvrella*), lille sommerfugl; larven gnaver i rugstrå, fremkalder hvidaks.

hvidaksgule (*Ha'dena se'caldis*), sommerfugl af uglernes fam. Larven overbider rugstrå, fremkalder hvidaks.

Hvidberg, *Flemming Friis* (f. 1897), da. teolog; docent i G. T. v. Kbh.s Univ. 1929, prof. 1941, medlem af Folketinget 1943 (kons.). Har bl. a. skrevet: *Menigheden af Den Nye Pagt i Damascus* (1928, disputats), *Gråd og Latter i G. T.* (1938) og *Den Israel. Rel.s Hist.* (1943) (i »Håndbog i Kristendoms-kundskab«).

Hvidberg, Jens (1868-1944), da. frøværer. H købte 1898 Pajbjerg ved Holstebro og i 1906 Hunsballe ved Struer, som har givet navn til mange l. klasser roestammer. H oprettede i 1918 Pajbjerg-Fonden, som driver forædlingsvirksomhed på Overbygård ved Børkop.

Hvidbjærg, da. stationsby (Odesund-Tisted); 902 indb. (1945).

Hvidbjørnen, 1) skrubebarkskib, bygget 1887, Gronlandske Handels første dampskib, forlist 1895; 2) da. fiskerinspektionskib, sænket af besætningen 29. 8. 1943 i Store-Bælt.

hvidblik, forntent jernplade, der anv. til husgeråd og emballage, især konserverdåser, da det holder sig over for svage syrer og ikke giver afsmag; til konserver skal anv. et overtræk af rent tin (glansblik), da matblik (hvortil er anv. blyholdigt tin) kan medføre forgiftning.

hvidblomme, bot., d. s. s. dorothéalilje.

hvidblyerts, da. navn for cerussit.

hvidbøg (efter omslagets farve), en af en regering udgivet samling af diplomatisk aktstykker.

hvidbrogethed el. *panachering*, en abnormitet i udviklingen af bladgrøntfarvestoffet i blade og unge skud, idet nogle dele er rent grønne, mens andre er hvide el. gullige. Hyppigst viser h sig som en marmorering. De fleste tilf. af h er arvelig, andre skyldes virus sygdomme. h træffes f. eks. hos Pelargonium og Tradescantia.

hvidbrystet ravn ('*Corvus scapu'latus*), kragester ravnefugl. Hvid nakke, hals og bryst. Trop. Afrika.

hvidbøg (ty. *Weissbuche*), det gulligt hvide, hårde og stærke ved af avnbøg (*Carpinus betulus*), som bruges til døre, redskaber, skakbrikker m. m.

Hvide, Danms. beramtste stormandslægt i middelalderen (opkaldt efter Skjalm H), hvortil bl. a. Absalon, Anders Sunesen, Jakob Erlandsen og Marsk Stig hørte.

Hvide, De, betegn. f. de antikommunistiske styrker under revolut. i Rusl. 1917-20 og i Finl. 1918 (Mannerheim).

Hvide Bjerg, čech. *Bílá Hora* ['bi:la: 'hora], bakke V f. Praha, hvor Frederik 5. af Pfalz blev slået af den Katolske Ligas hær (Tilly) 8. 11. 1620. H-slaget blev indledt. t. Böhems katolisering og underkuelse under Habsburg.

Hvide Bånd, kristelig afholdelsesforening f. verdens kvinder, grl. 1874, da. afd. grl. 1888.

hvide dame, den, hvidklædt slægts-spøgelse på herregårde og slotte; fællesnavn på en række gengangere, hvortil der er knyttet lokal slægts-tradition.

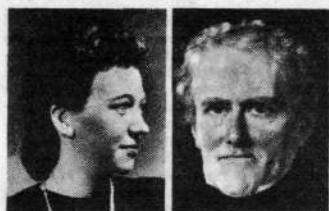
Hvide Hav, russ. *Beloje Morje*, bugt fra Barents-havets syd. del Ø og S f. Kolahalvøen. De største havnebyer er Arhangelsk, Kandalaksja, Kem, Omega og Bjelomorsk (se Soroka), der alle eksporter tommer.

Hvidehavkanalen el. *Stalinkanalen* forb. i Sovjs. nordvestl. del Hvidehavet og Finske Bugt fra Bjelomorsk (se Soroka) via søerne Omega og Ladoga til Leningrad. Længde 227 km. Bygget 1930-33. Kanalen kan tage skibe på indtil ca. 1500 t. Træ- og malmtransport.

Hvide Hus (eng. *White House* ['hwait 'haus]), bolig i Washington for USAs president; opført 1818, restaureret 1949.

I overf. betydning USAs regering.

hvid-el ('*Ainos in'cana*), et mindre træ

Inge Hvid-Møller. L. N. Hvidt.

(art af slægten el) med ægformede, spidse, dobbelt takkede, på undersiden gråfiltede blade. Bruges i da. skovbrug næsten kun som ammetræer el. forkultur for bøg og eg.

hvide munke, i norden betegn. for ci-stiercienserne (hvidgrå kutte) og karnelitterne (hvid kutte).

hvide myrer, d. s. s. termitter.

Hvide Nil, arab. *Bahr el-Abyad*, Nilen fra Sobats munding til Khartoum.

Hvide race, den europæiske racegruppe.

Hviderusland el. *Bjelorusland*, unionsrep. i Sovj. Ø f. Polen; 215 000 km²; 9 400 000 indb. (1939), deraf 1/3 hviderusere. Hovedstad: Minsk. Størstedelen af H er et morænelandskab med store sø- og moseområder, især mod V (Rokitinsumpene). Landbrug er hovederhverv, og der dyrkes rug og havre samt roer, kartofler, hamp, hør og græs. Husdyrbruget er bet. (især svin). Moserne og skovene udnyttes industrielt. Eksport af træ, papir, kød og læder. *Historie*. Under Litauen 14.-16. årh., derpå under Polen; til Rusl. v. delingerne 1772-93. Fl. gange besat af po. og ty. tropper under krigen 1917-21. Sovjetrepublik 1919. V-delen blev po. 1921, forenet m. det øvr. H v. sovj. besættelse af Ø-Polen 1939 (1944). Besat af tyskerne 1941-44; meget stærk partis-anvirksomhed, enorme ødeleggelse. H har fra 1944 eget forsvars- og udenrigs-min. og repræsenteres i FN som selvst. stat.

hviderussisk, d. s. s. bjelorussisk.

Hvide Sande, klitparti på Holmsland Klit.

H K a n al omfatter sluseanlæg for fiskerfartøjer og vandstandsregulering af fjorden; anl. 1929-30. H by har 783 indb. (1945).

hvide søndag, lat. *Do'minica in 'albis* el. *quasimodo'geniti*, 1. søndag efter påske. De i påskennatten døbte aflagde på h deres hvide dåbsklæder. I angelsaksisk og gl. nordisk kirkesprog bruges h også om pinsen.

hvidevarer, alle slags ufarvede bomulds- og linnedvarer.

hvidfisk (*Delphin'apterus 'leucus*), hvid, arktisk tandhval. Genstand for fangst af eskimoerne, der især under spækket (mat-tak).

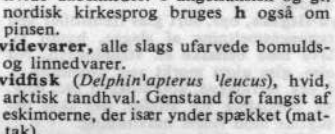
hvidfødt d. s. s. albi'no'tisk, se albino.

hvidglødende er et legeme, når dets temp. er så høj (1200°-1300°C), at det lyser hvidt.

hvidgran (*Picea cana'densis*), art af nåletræer med hvidliggrønne nåle. Et mindre træ, hjemmehørende i N-Am. Planter i Danm. i klit- og hedeplantager og som læhegn.

hvid jura, *geol.*, øvre jura, hertil kalksten, bl. a. Solnhofen-skiferen.

Hvidkilde, hovedgård NV f. Svendborg, opr. kongsgård, har senere bl. a. tilhørt

slægterne Rønnow, Bille og Gjøe samt fra 1725 Lehn; 1781 ophøjet til baroniet Lehn, afløst 1925. Hovedbyggn. fra 1742; fredet i kl. A.

hvidkløver (*Trifolium 'repens*), den bærende bælplante i de varige græs-mar-

ker, ligesom den også anv. ved udlæg i 2-4 årigt græsleje.

hvidkugning, overfladisk hvidfarvning af metagenstande, hvilket for mindre ædle metaller kan ske ved udcementering af tin og for kobber-sølvlegeringer ved fjernelse af kobber i overfladen ved glødning og syrebehandling.

hvidkorn, d. s. s. leukoplast.

hvidkål, en form af hovedkål med omtr. net kuglerundt hoved af bleggrøn farve. Af vinter-h er tiltrukket forsk. stammer, der varierer i ydeevne, type, tidlighed, holdbarhed m. v. h dyrkes både som havebrugs- og landbrugsafgrøde.

hvidløg (*'Allium sativum*) hører til liljefam. h er en gl. kulturplante i Middelhavslandene. Løget er næringsrigt og har meget skarp smag.

hvidmelet gåsefod (*Cheno'podium 'album*) kaldes tit, men fejlagtigt »melde»; h er et besværligt ukrudt i haver og på marker. Formeres ved frøene, der kan gå uskadt gnm. dyrs fordøjelseskana-

hvidmos (*Leuco'bryum*), slægt af bladmosser med hvidlige el. blågrønne, smalle og stive blade. I Danm. er L. glaucum, der danner faste, næsten halvkugleformede tuer, alm., især i skove.

Hvid-Møller, Inge (f. 1912), da. skuespillerinde. Deb. 1934 på Det Kgl. Teater, 1936-37 v. Dagmartheateret, 1939-42 v. Århus Teater, siden v. forsk. kbh. privat-scener. Fængslende talent med stor psyk. indlevelsesevne (Eliza i »Pygmalione», Anouilh's »Antigone» og »Medea» o. a.). Filmdebut 1942. (Portræt).

hvidnakket ravn (*Cor'vultur crassi'rostris*), østaftr. ravnefugl. Sort, hvid nakkeplet, højt næb.

hvidnæse (*Lageno'rhyngchus albi'rostris*), delphin m. hvid snude. Nu og da i Danm.

hvidorme, fællesbetegn. f. hvide indvoldsorme.

Hvidovre, sognekommune, vestl. forstad til Kbh.; 17 632 indb. (1948).

hvid ridder, i Danm. før 1808 ofte betegn. for en ridder af Dannebrog, hvis bånd er hvidt med røde kanter.

hvidroe, en dyrket form af agerkål m. hvidkodede el. gulskodede rødder, der anv. i husholdningen; kaldes også majroe.

hvidrøkke (*'Raja 'liintea*), indtil 2 m stor rokke; dybere vand, f. eks. Skagerrak.

hvidrust (*'Cystopus*), slægt af bladskimmelsvampe, hvis sporangiebærere udvikles under værtplantens overhud. Den alm. art er kørsblomsternes h (C. 'candidus), som især er skadelig for frøavlen af blomkål o. a. planter af korsblomstfam.

'hvidsim'ner, d. s. s. anemone.

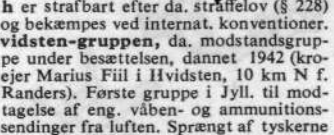
hvidskævling (*Lageno'rhyngchus a'cutus*), delphin. Hvid plet på siden. V-Eur., nu og da. i Danm.

hvid slavehandel, forsendelse af kvinder til fremmede, især oversøiske byer, for at de der skal anbringes på bordeller; h er strafbart efter da. straffelov (§ 228) og bekæmpes ved internat. konventioner.

Hvidsten-gruppen, da. modstandsgruppe under besættelsen, dannet 1942 (krojer Marius Fiil i Hvidsten, 10 km N f. Randers). Første gruppe i Jyll. til modtagelse af eng. våben- og ammunitions-sendinger fra luften. Sprængt af tyskerne marts 1944; 29. 6. s. å. henrettedes Marius Fiil, hans søn Niels og 6 andre gruppe-medlemmer.

hvidsværmer, d. s. s. kålsommerfugle.

hvidsøm, hvidt broderi udført m. hørtråd på hørlerred. Mønsteret, der hovedsageligt består af blomster og blade, er i sin rene form udført m. grunde, kæ-

strandbredder o. l. Ofte v. bygning. Trækfugl.

Hvidø, da. navn på Kvitøya.

Hvidøre, opr. kgl. gård N f. Skovshoved, grl. af kong Hans, beboet af Sigbrit og Dyveke, nedlagt ca. 1560. Fra 1872 navn på landsted smst., der fra 1906 tilh. dronning Alexandra og kejserinde Dagmar; kejserinden døde her 1928. Fra 1937 rekreatiønshjem for sukkersygepatienter.

hvidørred, den sølvskinnende ørred uden for yngletiden.

hville, *bot.*, er standsning i vækst p. gr. af indre forhold, mods. dvale. Mange frø, kartofler og løg er i h lige efter modning og spirer derfor ikke trods gunstige spirebetingelser. Træknopper er i h fra de dannes til neste forår. h kan afbrydes ved forsk. indgreb: æterdampe, såring, varmt vand o. a.; af bet. i gartneriet.

hvillestøfskifte, d. s. s. basaltstøfskifte.

hvillestrømsanlæg, elektr. anlæg, i hvis

desting (maskesyning) og fladsyning. h når på hedeboegnen omkr. 1830 sin fulde udfoldelse.

hvidt kaldes et legeme, der tilbagekaster største delen af lyset og i samme grad for alle bølglængder. Gennemsnitlige stoffer i findelt form er hvide, fordi der sker totalrefleksion fra de mange luftfyldte mellemrum, f. eks. skum på vand el. sne.

Hvidt, *Daniel* (f. 1889), da. maler og kunstkritiker. Landskaber, portrætter og kopier efter gl. kunst.

Hvidt, Lauritz Nicolai (1777-1856), da. forretningsmand, politiker. Storkøb. i Kbh. efter 1798, led svægn tab efter 1807; dampskibsreder efter 1821, assurandør, nationalbankdirektør 1835-56, 1842-56 formand i Grossereretskomité.

Støndermedl. efter 1835, formand for Kbh.s borgerrepræsentation fra 1841; nat.lib. frihandelsmand. Gik i spidsen for folkeetget til Christiansborg 21. 3. 1848. Min. u. p. 22. 3.-1. 11. 1848. (Portr.).

Hvidt, Lauritz Nicolai (f. 1882), da. jurist. Siden 1932 præsident for Sø- og Handelsretten.

Hvidt, Valdemar (f. 1881), da. embedsmand. Ansat i Indenrigsmin. fra 1909; fra 1926 stiftamt. over Århus stift og amt. i Århus amt.

hvidtjørn (*Cratagus oxyacantha*), alm. art af tjørn, vokser vildt i skovene i Danm.

hvidtjørnens sommerfugl (*A'poria cra'tagii*), hvidlig sommerfugl, hvis larve, der er grå m. sort ryg m. to orangegule længdestriber, lever på tjørn. Enkelte år i stort antal.

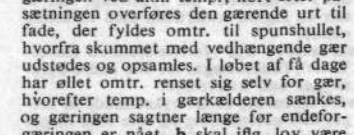
hvidtmetal, legering af tin med antimon og lidt kobber; særlig velegnede som lejemetaller.

hvidtning, en flades strykning med kalkslam, evt. blandet med kridt, el. med kridt alene, opslæmmet i afkog af irlandsk moss (carrageen). Kridt i kalken fremmer afskalling, kridt alene gulner.

hvidtøl er overgæret, alkoholsvagt øl. Efter påsætningen af overgær foregår gæringen ved alm. temp.; kort efter påsætningen overføres den gørende ur til fæde, der fyldes omtr. til spunshullet, hvorfra skummet med vedhængende gær udstødes og opsamlles. I løbet af få dage har øllet omtr. renset sig selv for gær, hvorefter temp. i gærkælderen sænkes, og gæringen sagtnet længe for endeførgæringen er nået. h skal iflg. lov være tappet og pasteuriseret senest 10 dage efter påsætningen.

hvidved (eng. *whitewood* el. *canarywood*), amer. bygningstræ, ved af Liriodendron tulipifera, der er meget let og blødt. Leveres i store bredder, bruges til dorfyldninger, skilte, tegnebrætter, remskiver.

hvid vipstjert (*Mota'cilla 'alba*), sort- og hvidbroget vipstjert. Alm. ved søbredder,

strandbredder o. l. Ofte v. bygning. Trækfugl.

Hvidø, da. navn på Kvitøya.

Hvidøre, opr. kgl. gård N f. Skovshoved, grl. af kong Hans, beboet af Sigbrit og Dyveke, nedlagt ca. 1560. Fra 1872 navn på landsted smst., der fra 1906 tilh. dronning Alexandra og kejserinde Dagmar; kejserinden døde her 1928. Fra 1937 rekreatiønshjem for sukkersygepatienter.

hvidørred, den sølvskinnende ørred uden for yngletiden.

hville, *bot.*, er standsning i vækst p. gr. af indre forhold, mods. dvale. Mange frø, kartofler og løg er i h lige efter modning og spirer derfor ikke trods gunstige spirebetingelser. Træknopper er i h fra de dannes til neste forår. h kan afbrydes ved forsk. indgreb: æterdampe, såring, varmt vand o. a.; af bet. i gartneriet.

hvillestøfskifte, d. s. s. basaltstøfskifte.

hvillestrømsanlæg, elektr. anlæg, i hvis

slægterne Rønnow, Bille og Gjøe samt fra 1725 Lehn; 1781 ophøjet til baroniet Lehn, afløst 1925. Hovedbyggn. fra 1742; fredet i kl. A.

hvidkløver (*Trifolium 'repens*), den bærende bælplante i de varige græs-mar-

Hvidsøm med syet blonde.

ledninger der flyder strøm i normaltilstanden (hviletstanden). **h** har den store fordel, at de øjeblikkelig melder evt. ledningsbrud el. lign., idet strømmen da udebliver og arbejdstilstanden indtræder. **h** anv. ofte i alarmapparater.

hvileæg, de f. eks. hos dafnier, hjuldyr o. a. ferskvandsdyr forekommende æg, der kan henligge i kortere el. længere tid, inden de udvikler sig.

hvilving (*Gadus merlangus*), lille torskefisk uden skægtråd, sort plet ved roden af rygfinnen. Alm. i Danm. Uden større økon. bet.

hvinand (*Bucephala clangula*), dykand, sort og hvid; hvid plet v. næbroden. Ruger i hule træer, ved fersk- el. brakvand. Skand., N-Tyskland. Alm. vintergæst i da. farvande. Frembringer m. svingfjere- rene en højtende tone.

hvinsekke el. *rumpøgalskab* (*nymphomani*), en sygelig tilstand hos hoppen (undtagelsesvis hos vallakken), ytrer sig ved, at hesten ved berøring, navnlig af bagparten, bliver ophidset, hviner, slår ud og urinerer. Behandlingen hos hoppen består i fjernelse af æggestokkene; hormonbehandling er endnu i forsøgsstadium.

hvirvel, 1) *mus.*, tremolo på tromme; 2) *anat.*, se hvirvelsøjlen.

hvirvelbevægelse forekommer i vædsker og luftarter og forårsager modstand mod skibe og luftfartøjer. **h** kan bekæmpes ved anv. af strømlinieform.

hvirveldyr (*Vertebrata*), en dyrerække, der er forsynet med et akse skelet, der i sin simpleste form består af en uledet rygstreng (chorda). Omkr. denne dannes hos næsten alle **h** en hvirvelsøjle, på hvis rygside rygmærven er beliggende. Hos næsten alle **h** er hjernen indesluttet i en hjernekanal. Hjertet ligger under tarmkanalen. Som oftest 2 par lemmer, forsynet med et akse skelet. Til **h** regnes lancetfisk, rundmunde, tværmunde, benfisk, kvasthinnede, lungefisk, padder, krybdyr, fugle og pattedyr. Sædvanlige, der i larvestadiet har rygstreng, står **h** nær og regnes undertiden med til denne række.

hvirvelløse dyr (*Invertebrata* el. *Evertebrata*), fællesbetegn. for alle andre dyrerækker end hvirveldyr.

hvirvelstorm, et lavtryksområde af meget lille udstrækning og ofte med meget stor vindstyrke; **h** forekommer især i de varmere egne (tornado, tyfon o. a.).

hvirvelstrømme el. *Foucault'ske* [*fu'kokske*] strømme opstår ved induktion i udstrakte metalmasser, der udsættes for vekslende magnetfelter. **h** beviker varmeudvikling og energitab i jernmassen i elektr. maskiner og bekæmpes ved at spalte jernet op i tynde indbyrdes isolerede lag (lamelleret jern). **h** udnyttes til galvanometerdæmpning.

hvirvelstrømsovn, d. s. s. højfrekvensovn.

hvirvelsøjlen (*columna vertebralis*) el. *rygraden* danner kroppens akse skelet, det faste støttepunkt for hoved, lemmer og brystkasse. **h** er i næsten ubevægelig forb. nedadtil med bækkenknogetherne, idet kryds- el. korsbenet, der er en del af **h**, indgår i dannelsen af bækkengræn. **h** er opbygget af 33 hvirvel (vertebrae). Hver hvirvel består af et forreste cylinderformet parti (corpus) og en bageste halvringformet del, buen (arcus), der omslutter et hul (foramen vertebrae). Af disse huller dannes en kanal (canalis vertebralis), hvori rygmærven ligger. Der er 7 halshvirvler, 12 brysthvirvler, 5 lændehvirvler, 5 korsbenshvirvler (der er smeltet sammen til korsbenet) og 3, 4 el. 5 halehvirvler, der kan være smeltet sammen. Hvirvlerne forbindes i øvr. indbyrdes ved små led, båndskiver og ledbånd. Når **h** ses fra siden, er den s-formet krummet, idet den har 2 bagudkrumninger (kyphoser), een i brystdelen og een i korsbensdelen og 2 fremadkrumninger (lordoser), een i halsdelen og een i lændedelen. Disse naturlige krumninger giver **h** en stærkt forøget elasticitet. (III).

hvirvlere (*Gyrinidae*), billefam., små glinsende, mørke former, der i buer bevæger sig på overfladen af søer og åer.

hvislelyd, *fonet.*, d. s. s. sibilant.

Hvitá [*'wi'dau*] (isl. den hvide flod), fl. isl. floder, alle fra gletschere og med mælkefarvet vand; 1) fra Ø-siden af Langjökull, løber mod SV, danner Gullfoss, modtager Laxá og Sog og hedder i nedre løb Ölfusá; 2) fra V-siden af Langjökull til Borgarfjörður.

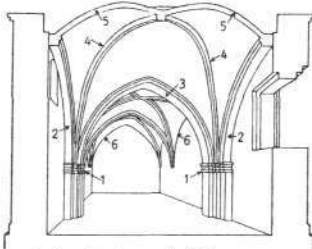
h-vitamin, betegn. for forsk. stoffer inden for B-vitamin-komplekset.

Hvitárvatn [*'twi'daurvahtn*], isl. sø, Ø f. Langjökull, 35 km²; afløb Hvitá.

hvor er den sne, som faldt i fjor (fr. *où sont les neiges d'antan*), omkvædet i Villons *Ballade des dames du temps jadis*.

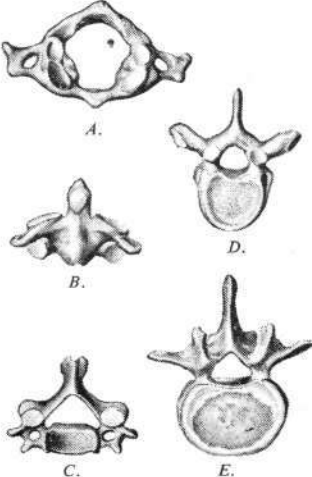
Hvørslev-ploven, bronzealderplov af såletype fra H. i Midtjylland. Skær og ås går i eet og er tildannet af en træstamme (skåret) med en kraftig sidegren (åsen). Styret er indsat i plovens bagende.

hævling, en som regel muret rumoverdækning, hvis enkelte sten holdes i stilling ved egenvægten. **h** kendes fra old-

1. Kragbånd 4. Ribbe
2. Skjoldbue 5. Hvalvkappe
3. Gjortbue 6. Fødselslinie

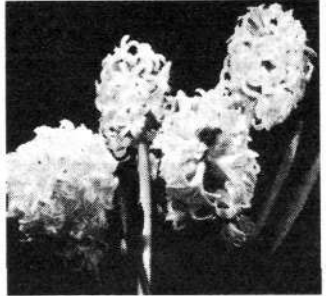
tiden, da alm. vis konstrueret ved, at de enkelte vandrette skifter kragedes ud over hinanden, indtil de mødtes i toppen. Kilestens **h** forekommer i Ægypten (pyramiderne), men udnyttedes først rationelt af romerne. Gnm. middelalderen og især i den gotiske tid udvikles **h**-konstruktionen med stor snille og konstruktiv sikkerhed. Ved fremkomsten af ribbe **h** (hvor kappernes tryk overføres til de bærende buer og derigennem til bestemte bærende piller el. søjler) fik man mulighed for at overhvelve rum af alle former. - En **h**-s krumme flader kaldes kapper og de linier, hvor kapperne skærer hinanden: grater. Ved ribbeh kaldes de bærende buer: 1) ribber (under kappernes skæringslinier), 2) gjortbuer (ml. de enkelte **h**-fag), 3) skjoldbuer (mod mere). **h** benævnes efter former 1) tøndeh **h** (halvcylindrer), 2) kors- el. kryds **h** (to hinanden skærende

Hvirvel. A: 1. halshvirvel set ovenfra, B: 2. halshvirvel set forfra, C: almindelig hvirvel (ovenfra), D: brysthvirvel (ovenfra), E: lændehvirvel (ovenfra).

tøndeh), 3) klosterh (som 2), men i modsætning til denne dannes 3) af de flader, der ligger indenfor skæringslinierne, 4) trugh (tøndeh, som for enderne afskæres m. klosterkapper), 5) kuppel **h** (halvkugle), der kan benyttes over cirkulære el. polygonale rum, i sidste tilfælde båret af tromper el. pendentivis; halvkuppel **h** er velkendt fra de romanske apsider (se også kuppel).

hya'cin't [-s-], 1) *bot.* (*Hya'cinthus*), slægt af liljefam. Løgvækster med blomster i endestillet klase. 30 arter i Middelhavs-

landene og S-Afr.: alm. **h** (H. orientalis) dyrkes som prydpilante i mange varieteter; 2) *miner.*, form af zirkon (ædelsten).

Hyacinthe [*ja'sæ:ti*], *Père* (munkenavn for Charles Loyson (1827-1912)), fr. munk og præst; fremragende prædikant og revser af kirk. misbrug og ufejlbarlighedsdogmet. Tvueng ud af den kat. kirke 1869; sluttede sig til gammelkatolikkerne.

Hy'aderne (gr: de regnbringende), stjernegruppe i stjernebilledet Tyren. Hyadestjerne bevæger sig med parallelle lige store hastigheder gnm. rummet.

Hy'akinthos, i gr. rel. en guddom fra Sparta, i sin opr. en før-hellensk agerbrugsguddom. **H**-s kultudrama har handlet om hans død og opstandelse, symboliserende naturens liv og død. If. den klassiske myte dræbtes **H** af Apollon men en diskos, og af **H**-s blod fremvoksende en blomst.

hya'lin' (gr. *hýalos glas*), glasklar, uden synlig struktur.

hya'lit (gr. *hýalos glas*), farveløs varietet af opal, undertiden glasklar, undertiden hvidlig.

hya'litglas, opr. sort glas fremstillet ved sammensmeltning af slagge, basalt el. lava med benaske el. stannioxyd. Nu alm. glas gjort mørkt ved tilsætning af f. eks. ferrioxider, kobaltoxyd etc. Anv. til beholdere for stoffer, der skal beskyttes mod lysets indvirkning.

hya'litis (gr. *hýalos glas* + *-itis*), betændelse i glasgemet.

hyaluronidase, et enzym, der kan spalte slimstoffet hyaluronsyre til ikke-slimede bestanddele. **h** findes f. eks. i sperma og menes at have betydning for spermatozoernes indtrængning i ægget. Det dannes af mange virulente bakterier og letter disses fremtrængning i organismen, ligesom også slangegift og bigift indeholder **h**, som vil lette disse stoffers spredning i organismen. I medicinen er man begyndt at tilsætte **h** til injektionsvædske for at fremskynde disses spredning og optagelse i vævene.

hyalu'ro'nsyre (gr. *hýalos glas* + *uron* urin) er opbygget af et meget stort antal glukoselignende forbindelser, med en molekylvægt på ca. 500 000. **h** findes i bindevæv og vævsvædske, hvor den ved sin slimede, viskøse karakter binder vandet og hemmer stoffernes fri diffusion. Spaltes af enzymet hyaluronidase til lavere forbindelser, der ikke er slimede.

hyben, rosens krukkeformede frugt, der ved modningen bliver kødfuld (især hos de dyrkede arter) og farvet. **h** er overmåde rige på C-vitaminer. Kan råsyttes til vinterbrug.

'hybenkradser (*Hippocrates*, gr. læge i oldtiden, efter ham *hippo'kras*, navn på

en i middelalderen yndet drik af vin og krydderier), dram, snaps.

Hübertz ['hy-'], Jens Rasmussen (1794-1855), da. læge. Reformator af sinds-sygevesenet i Danm. Gav forslag til oprettelse af anstalter: *Om Dårvesnets Indretning i Danm.* (1843). Stiftede åndssvagehjem på Gl. Bakkehus 1854. Tillige kendt lokalhistoriker.

Hübner ['hybnør], *Martin* (1723-95), da. retslærd. Fra 1759 jur. prof. v. Kbh.s Univ. uden dog så vidt vides at have holdt forelæsninger. Hans hovedværk, *De la saisie des batimens neutres 1-2* (om beslaglæggelse af neutrale skibe) (1759), blev banebrydende i eur. folkeret (reglerne om neutrales rettigheder og beskyttelse i krig, især sætningen »frit skib, fri ladning«).

hy'brid (gr. *hybris* overmod, ægteskabsbrud), 1) i arvelighelelæren d. s. s. bastard; 2) sprogv., ord, sammensat af ord fra forsk. sprog, f. eks. hyperfølsom (gr. og da.).

hybridation (af *hybrid* el. *bastard*) ring, krydsning ml. individer tilhørende forsk. arter el. varieteter. Ved h opnås arvelig variation i afkommet.

'hybris (gr. overmod), i den antikke gr. psykologi udtryk for uviljen mod, at et menneske stræber ud over den givne slægtsskabne. Senere udtryk for det enkelte menneskes overmod, når han i selvforherligelse går ud over menneskers mål og derved pådrager sig gudernes vrede.

hy'darthrosis (gr. *hýdôr* vand + *árthron* led + *-osis*), ledvand.

hydatide (gr. *hýdatis* vandblære), 1) cyste med vandklart indhold; 2) echinokokblære.

hydato- (gr. *hýdôr* gen. *hýdatos* vand), vand-

hydato'ge'ne (*hydato-* + *gen'*), kaldes bjergarter, der er opståede i vand.

Hyde [haid], by i NV-Engl. Ø f. Manchester; 31 000 indb. (1948). Kulgruber, bomuldsindustri.

Hyde [haid], *Douglas* (f. 1860), irsk filolog og forfatter. En af lederne i »The Celtic Revival«, 1938-45 Irlands præsident.

Hyde Park ['haid 'pærk], 1) 146 ha stor park i West End, London, med bl. a. promenaden Rotten Row ['rát'n 'rou] og søen The Serpentine [ðə 'sæ:p'tain]; 2) Franklin D. Roosevelts landsted i Hyde ved Hudson-floden, 120 km N f. New York.

Hyderabád (eng. ['haidə'ræbəd, '-bād]), ind. *Haidarābād*, 1) ind. fyrstestat midt på Deccan; 214 188 km²; 16 339 000 indb. (1941). Fyrstens titel: nizām.

Hyderabád. Châr-minareten.

Motsat øvr. ind. fyrstestater nægtede **H** 1947 at slutte sig til nogen af de nyoprettede Dominions. 1948 besattes **H** af hindustanske tropper; 2) hovedstad i 1); 739 000 indb. (1941). Vigtigt jernbane- centrum med stor handel og alsidig industri; univ.; 3) by i prov. Sind, Pakistan, ved Indus; 128 000 indb. (1941). Jernbanecentrum med tekstilindustri.

Hyder A'li ['hai-], ind. *Haidar Ali* (ca. 1722-1782), muhamedansk fyrste i Indien, rajah af Mysore. Erobrede nabo-

staterne og bekæmpede englænderne i krigen 1767-69 og 1780-84.

hydr- (gr. *hýdôr* vand), vand-

'hydra (gr. søslange), 1) oldgr. folketro et søuhyre; særlig kendt er den ler'næ'iske h, der holdt til ved søen Lerna i Argolis;

den havde 9 hoveder; dræbtes af Herakles, der forgiftede sine pile i dens blod; 2) zool., d. s. s. ferskvandspolyp.

Hydra, astron., stjernebilledet Vandslangen. **hydra'goga** (*hydr-* + gr. *agogós* ledende), vanddrivende midler, lægemidler, der bringer vandansamlinger i legemet til at svinde, oftest afførende, sved- el. urin-drivende midler.

hydrargy'riasis (gr. *hydrargyrum* + *-iasis*), kvikksølvforgiftning.

hydrargyrum (*hydr-* + gr. *árgyros* sølv), kvikksølv (kem. tegn Hg).

hy'drát (gr. *hýdôr* vand), kem., forb. af stoffer med vand.

hydratation, dannelse af et hydrat.

hydratcellulose er en efter mercerisering el. opløsning af cellulose gendannet cellulose med samme analytiske sammensætning som naturlig (nativ) cellulose; h indeholder ikke kem. bundet vand, men røntgenogrammet viser en krystallinsk struktur. h er mere reaktionsdygtigt end naturlig cellulose, hvorfor farvestoffer trækker lettere på merceriseret og regenereret cellulose, f. eks. viskositet, end på naturcellulosestaver.

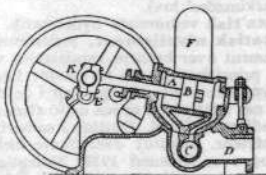
hydrau'lik (*hydr-* + gr. *aulós* rør), 1) læren om den praktiske anv. af vædskers bevægelse og strømning gnm. rør, som behandles teoretisk i hydrodynamik. - 2) I gasværkstekn. betegner h den tjærelås, der afspærrer hver gasretort, idet stigerrøret fra disse udmunder under tjæreforfladen i h.

hy'draulisk (*hydr-* + gr. *aulós* rør), virkende ved vandets tryk.

hydraulisk affutage, en svær affutage, hvor der til betjening og håndtering anv. hydrauliske apparater.

hydraulisk akkumulator, beholder m. vægtbelastet stempel, der hæves, når der pumpes vædske ind i beholderen. Anv. til udjævning af forbruget af trykvædske v. hydrauliske anlæg.

hydrauliske hejseapparater (hydr. kraner og elevatorer) drives af trykvand, der under højt tryk ledes ind i cylindre m. stempler, der bevæger hejseværket. **hydrauliske motorer** er i princippet indrettet som dampmaskiner, men drives af

A cylinder, B stempel, C og D til- og afgangsrør, K krumtap, E aksel, F vindkedel til dæmpning af vandstød.

trykvand i st. f. damp. Ill. viser Schmidts motor: cylinderen vugger om et par tappe og styrer derved vandtilførslen.

hydraulisk indeks, den reciproke værdi af hydr. modul.

hydraulisk kalk, kalk brændt af lerholdig kalksten. Leret frigør kiseltsyre, og er indholdet stort nok, kan h hærde i vand uden tilgang af luft. Kan lækkes.

hydraulisk kraftoverføring sker v. hj. af trykvædske fra en pumpe, der bevæger et stempel i en cylinder el. driver en turbine el. motor (hydraulisk transmission).

hydraulisk modul, mål for hydr. bindemiddels hydrauliske egenskaber, d. v. s. evne til at storkne uden luftens adgang. Bestemmes ved kem. analyse som for-

holdet ml. kalkmængden og den samlede mængde af kiseltsyre, lerjord og jernoksyd. **hydraulisk mørtel**, mørtel, der kan hærde under vand. Bindemidlet er oftest hydraulisk kalk, men kan også være roman-cement el. portland-cement.

hydraulisk presse el. *Bramahpresse* (opfundet 1795 af d. eng. mekaniker Joseph Bramah (1748-1814)), presse, hvor trykvædsken (vandet) ved bevægelse af et lille pumpestempel i en pumpecylinder drives ind under et større stempel i en pressesylinder. Kraften på dettes flade er proportional med areal-forh. ml. de 2 stempeflader, medens stempebevægelse er omv. proportional, altså tilsv. mindre. Anv., hvor store tryk kræves.

hydraulisk propel, fremdrivningsmiddel for skibe. Vand suges af en centrifugalpumpe ind i skibet og kastes ud gnm. et el. to rør, hvorved skibet drives frem.

hydraulisk tilslag, stof indeholdende opløselig kiseltsyre, der sættes til kalkmørtel for at gøre den stærkere.

hydraulisk vædder, d. s. s. stødthævert. **hydra'zi'n** [-s-] (*hydr-* + fr. *azote* kvælstof) *NH₂-NH₂*, basisk vædske, fremstillet af ammoniak v. oksydation m. natriumhypoklorit. Kan under særlige betingelser forbrænde under stor energiudvikling. Anv. som drivkraft i V₂-bomber.

hydra'zi'ner [-s-] (*hydr-* + fr. *azote* kvælstof), org. baser afledt af hydrazin ved ombytning af et el. fl. brintatomer med organiske radikaler. Eks. fenylhydrazin *C₆H₅NHNH₂*.

hy'dre'ring (af *hydrogenium*), brintning, kem. optagelse af brint.

'hydria (gr.), vandkrukke m. 1 lodret og 2 vandrette hanke.

hy'drider (gr. *hýdôr* vand), grundstofferne brintforbindelser.

hydro- (gr. *hýdôr* vand), vand-

hydro-aromatisk, *alicyklisk*, betegn. for stoffer, hvis molekyler har ringformet bygning, men ikke har aromatisk karakter, spec. sådanne, som kan opstå v. hydrering af benzolderivativer, f. eks. cykloheksan, terpener.

hydrobiologi (*hydro-* + *biologi*), læren om de i vand levende organismer.

hydro'cele (*hydro-* + gr. *kēlē* svulst), vandbrok.

hydrocellulose (*hydro-* + *cellulose*), hydrolytisk nedbrydningsprodukt af cellulose fremkommet ved syrebehandling. Herved bevirkes en forkortelse af cellulosens molekyllæde, således at h viser en lavere polymerisationsgrad end cellulose, hvorfor tekstilstoffer taber i trækstyrke ved h-dannelse.

hydro'cephalus [-fa-] (*hydro-* + gr. *kefalé* hoved) el. *hjernevattersot* (populært vand i hovedet), en sygdom, der skyldes, at cerebropinalvædsken er forøget i mængde, enten p. gr. af for stærk produktion el. p. gr. af forhindret afløb, h opstår i fosterlivet el. i første leveår, i så fald kommer der udspilning af den endnu bløde kranieæg, hvorved hele hovedet kan få en enorm størrelse.

'hydrodynamik (*hydro-* + *dynamik*), læren om vædskers bevægelse, herunder udstømning, strømning gnm. rør, dråbedannelse, bølgebevægelse, hvirveldannelse og gnidningsmodstand.

hydro-elektricitetsværk, vandkraft-elektricitetsværk.

hydro'file (*hydro-* + *-fil*) kaldes planter, der lever i vand.

hydro'fo'b (*hydro-* + gr. *fóbos* skræk), vandskyende.

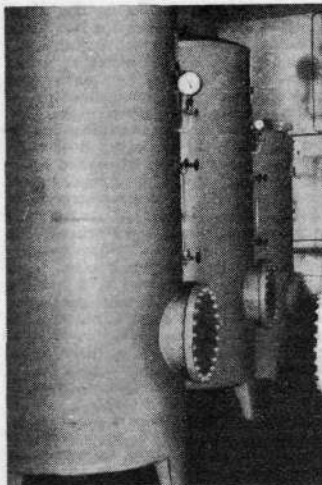
hydrofo'be'ring, (*hydro-* + gr. *fóbos* skræk) behandling specielt af tekstilstoffer for at gøre dem vandskyende.

hydrofo'bi' (*hydro-* + *-fobi*), 1) d. s. s. hundegalskab, vandskræk; 2) frygt for krampe ved synkning, symptom ved hundegalskab.

hydro'fo'bt vat, vandskyende bomuld; er ikke affedt.

hydro'fo'n (*hydro-* + *-fon*), undervandslytteapparat (se også *ascid* og *perifon*).

hydro'fo'r (*hydro-* + *-for*), trykbeholder, der ved mindre vandværker kan erstatte vandtårn. Vandtrykket frembringes af en over vandoverfladen værende luftpude. (Ill. sp. 2002).

Hydroforer.

'hydro-forbindelser (af *hydrogenium*), betegn. for brintholdige stoffer i sammenligning med mindre brintholdige stoffer, hvoraf de kan afledes.

hydro'talmus (*hydro-* + gr. *ophthalmós* øje), medfødt grøn stær.

hydro'fyt (*hydro-* + *-fyt*), vandplante.

hydro'genium (nylat.), brint.

'hydroglider (gr. *hydōr* vand), fladbundet motorbåd med luftpropeller.

hydrogra'fi (*hydro-* + *-grafi*), i videre betydning læren om vandet på jorden; i snævrere betydning delens gren af den fysiske geografi, der behandler floder og søer, dels og især den gren af oceanografien, der behandler havvandets fys.-kem. forhold.

hydroki'no'n (*hydro-* + gr. *kinēn* bevægelse) el. *para-dioxybenzol*, meget anv. fot. fremkaldet.

hydro'ko'n, d. s. s. Dicodid.

hydro'sonium-ion (*-jo'n*) (*hydr-* + *oksy-* + ammonium + ion) H_3O^+ , det for vandige syreopløsninger fælles sure princip. Den af syren fraspaltede brintion, H^+ , kan ikke eksistere frit i opløsningen, men hydratiseres til en h.

hyd'roksy-, egl. *oksy-*, som forstavelse for et org. stofnavn, betegn. for, at stoffets molekyler indeholder en hydroksylgruppe.

hydro'ksyder (*hydr-* + *oksyd*), forbindelser af hydroksyl OH med grundstoffer el. uorg. radikaler.

hydro'sy'l (*hydr-* + *oksygen*), radikalet OH, den for bl. a. hydroksyder, alkoholer og fenoler karakteristiske atomgruppe.

hydroksyl-amin, NH_2OH , base, kun bestandig som salte. Virker reducerende. Giver oksimer m. karbonylforb. Anv. bl. a. i den analyt. kemi.

hydrok'syl-ion [*-jo'n*], OH^- , den for vandige baseopløsninger fælles karakteristiske base. h opstår, idet den tilsatte base optager en brintion fra vandet. h er selv en base, idet den kan optage brintioner.

hydroksy'syre, d. s. s. oksy'syre.

hydro'laser, hydrolyserende enzymer.

hydro'lyse (*hydro-* + *lyse*), kem. spaltning af et stof under vandoptagelse. Spiller en stor rolle i kemien og biokemien. For at en h kan finde sted, kræves ofte tilstedeværelse af en katalysator. f. eks. en syre el. et enzym.

hydroman'tik (*hydro-* + *man'tik*), spådomskunst ud fra syner i spejlede vædskeskæder.

'hydro-meteor'er (*hydro-* + *meteor*), fællesnavn for de forsk. former, hvorunder atmosfærens vanddamp kan fortættes til vand el. is, såsom regn, sne, hagl, dug.

hydro'me'ter (*hydro-* + *-meter*), 1) apparat til måling af hastigheden i strømme vædsker; 2) eng. betegn. for aræometer.

hydrome'tri (*hydro-* + *-metri*), vandmåling, strømmåling. h omfatter målin-

ger til bestemmelse af en vandstrøms egenskaber, f. eks. strømhastighed, længde- og tværprofil.

hydro'na'lium, aluminiumstøbe- og æltelegering med ca. 10% mangan, kan ved modning få stor styrke.

hydro'ne'frose (*hydro-* + gr. *nefrōs* nyre), udspilning af nyrebækkenet ved vædske, som ikke er materie. Årsagen er en hindring for urinens afgang fra nyren. Symptomerne er smerter i nyregegnen og udfyldning svarende til nyrens plads. Behandlingen er operativ.

hydro'pla'n (*hydro-* + lat. *planus* flad), 1) lille båd, der v. h. af plane flader under fremdriften løftes, hvorved vand-

modstanden bliver ringe og stor fart kan opnås; en hurtiggående chris-craft er et h; 2) søflyvemaskine.

'hydro'neuma'tisk affutage, en affutage, hvor der til betjening og håndtering anv. hydro'neum. apparater, d. v. s. apparater drevne ved vand og luft (gas).

'hydro'neuma'tisk bremse, bremse indrettet som den hydrauliske bremse, men har foruden vædske også luft i bremsecylindrerne.

'hydro's (gr. *hydōr* vand), *med.*, sygelig forøgelse af vandig vædske (vattersot) i vævene el. i hulorganerne.

hydro'r'hoea [*-r'ho*] (*hydro-* + *-r'ho*), vandigt udflod.

hydro'salpinks (*hydrō-* + gr. *salpinks* trompet), *med.*, vandagtig vædskeansamling i en aflukket ægleder; behandles operativt, hvis det overhovedet giver symptomer.

hydro'sfære (*hydro-* + *sfære*), betegn. for 1) (sjældent) vanddampene i atm., 2) jordskorpens vandareal (have, søer, floder).

hydro'sko'pi (*hydro-* + *-skopi*), magisk påvisning af vandarer i jorden f. eks. ved ønskevist.

hydro'sta'tik (*hydro-* + *statik*), læren om tryk i vædsker, hvori de enkelte dele er i hvile i forh. til hinanden. Trykket i en vædske er lig med den overliggende vædskesøjles vægt plus det ydre (luftens) tryk og er ens i samme vandrette lag og ens i alle retninger. Trykket på beholdrens væg står vinkelret på denne. Et legeme, der er nedsænket i en vædske, påvirkes af trykkræfter, der giver en opadrettet kraft, opdriften, som er lig med vægten af det fortrængte rumfang vædske (Arkimedes' lov).

hydro'sta'tisk vedrørende hydrostatik.

hydrostatisk nivellement, præcisionsniveaulement over bredere vandarealer v. h. af princippet for to forbundne kar, hvor vædsken stiller sig lige højt i de to grene, når lufttrykket er ens de to steder. h er udført af Geod. Institut i samarb. med Meteor. Institut over Store-Bælt 1938 og over Øresund 1939. Nøjagtigheden er stor, således spejles tidesvædsseffekten tydeligt i måleresultaterne. På gr. af jordens elasticitet opnås ikke den fulde effekt, men netop herigennem haves et nyt middel til bestemmelse af jordens elasticitet.

hydrostatisk vægt, en vægt indrettet til at veje et legeme, medens det er nedsænket i vand, for derved at bestemme opdriften og dermed legemets rumfang og vægtfylde.

'hydro'sulfid (*hydro-* + *sulfid*) el. *sulfhydrat*, surt salt af svovlbrinte.

'hydro'sulfit (*hydro-* + *sulfit*), 1) *hyposulfit*, *ditionit*, salt af svovlunderylring $H_2S_2O_4$; 2) undertiden misvisende anv. for *bisulfid* (natriumbisulfid) el. *tiosulfat* (natriumtiosulfat).

hydrote'k'nik (*hydro-* + *teknik*), vandbygningskunst, det område indenfor ingeniørvidenskaben, der omfatter undersøgelser, forholdsregler og bygværker, som har til formål at nyttiggøre el. uska-

Joh. Hye-Knudsen. Paul Hymans.

deliggøre det i naturen forekommende vand.

hydrotera'pi (*hydro-* + *terapi*) el. *hydia'tri*, brug af vand som lægemiddel såvel ud- som indvendigt.

hydro'thorax (*hydro-* + *thorax*), *med.*, vædskeansamling i lungesækken.

hydrotro'pisme (*hydro-* + *-tropisme*), vækstbevægelse hos planter, forårsaget af uens fugtighed. Roden vokser mod fugtighed (positiv h).

hydroty'pi (*hydro-* + *-typi*), nu lidet anv. fot. metode beroende på, at en gelatinehinde v. visse behandlinger mister sin evne til at opsuge vand.

'Hydrus (af *hydra*), stjernebilledet Den Lille Vandslange.

hydro'mi (*hydr-* + *-ami*), forøget vandindhold i blodet.

Hye-Knudsen, *Johan* (f. 1896), da. kapelmester, udd. som violoncellist, 1919 kapelmester ved Scalateatret (Kbh.), 1922-25 cellist i Det Kgl. Kapel; fra 1925 kgl. kapelmester, 1927-46 dirigent i Studentersangforeningen. Har komp. operaen *Kirke og Orgel* (1947), balletterne *Svinedrenngen* (1936) og *Thorvaldsen* (1938), symfoni, kammermusik m. v. (Portræt).

Hyères [*'jæ:r*], fr. by Ø f. Toulon; 24 000 indb. (1946).

Hyères, *Îles d'* [*il'djæ:r*], fr. ørgruppe (26 km²) i Middelhavet, nær Toulon.

'hyfe (gr. væv), en lang, tynd, evt. grenet, med spidsevækt udstyret celletråd. h er især karakteristisk for svampene.

Hygie'ia (gr. sundhed), i gr. rel. sundheden personificeret som gudinde, senere opfattet som datter af Asklepios fra Epidauros.

hygi'ejne (gr. *hygieinós* befordrende sundheden), læren om alt, hvad der tjener til at fremme sundheden og undgå sygdom. I primitiv form kendt fra meget gl. tid. Forsk. om personlig h fremtraede ofte som rel. påbud. Offentl. foranstaltninger vedr. drikkevand, kloaker, begravelser etc. kendes fra Orientens gl. kulturlande og fra Grækenl. og Rom. I middelalder og renaissance dominerer kampen mod epid. sygdomme: karantæne i pesttider, spedalskhedshospitaler, isolering af syfilittikere etc. Fracastoro lærer i 16. årh., at smitsomme sygdomme spredes ved kontakt med den syge, hans klæder el. brugsgenstande. Ramazini indleder i 17. årh. kampen mod erhvervsygdommene. De eur. koleraepidemier i beg. af 19. årh. giver anledning til hyg. forberinger (Public Health Act i Engl. 1848). Bakteriologien og den mod. epidemibekæmpelse grl. af Pasteur og Robert Koch, den eksperiment. h af Max Pettenkofer, der 1875 fr. oprettede et hyg. institut i München.

Den videnskabelige h deles i *præventiv h* (forebyggelse af sygdomme og defekter) og *konstruktiv h* (fjergelse af den legemlige og sjælelige funktionsevne). Der skelnes endv. ml. personlig h og offentlig h. Den mod. h beskæftiger sig navnlig med socialhyg. problemer og omfatter fig. områder: 1) ernæringsh, 2) klædedragt og badning, 3) idræts, 4) bolig, 5) spildevandsh, 6) ligbehandling, 7) bekæmpelse af akutte og kroniske infektioner, 8) alkoholbruget, 9) h i de forsk. aldersklasser, 10) erhvervsh, 11) seksualh, 12) mentalh.

Hygom, *Louis* (f. 1879), da. arkitekt. Villaer, landsteder og store boligkarreer for Kbh.s komm. og Kbh.s Alm. Boligselskab. Forestod udvidelsen af Ørstedværket (1930-32).

Hygom, *Peder* (1692-1765), da. gejstlig,

udgik fra den slesv. vækkelse, ivrig pietist; 1738 biskop i Århus.

hygro- (gr. *hydrós* våd), fugtigheds-
hygro'graf (*hygro-* + *-graf*), 1) en registrerende fugtighedsmåler; 2) videnskabsmand, der beskæftiger sig med havets fysik og kemi.

hygro'meter (*hygro-* + *-meter*), fugtighedsmåler.
hygro'sko'p (*hygro-* + *-skop*), fugtighedsmåler.

hygro'sko'pisk (*hygro-* + *-skopi*) kaldes et stof, som har tilbøjelighed til at optage vand, f. eks. fra atm.s vanddamp.

hygro'skopiske bevægelser, bevægelser i plantedele forårsaget ved udbulning el. skrumpning, f. eks. snoning af frugten hos hejrene, åbning af grankogler.

'hyksos (ægypt. *hiq shasu* nomadelandenes behersker), asiatiske folk, der ca. 1700-1600 f. Kr. beherskede Ægypt. H bragte hesten og vognen til Ægypten.

hyld (*Sam'bucus*), slægt af gedebladfam.

Trær el. buske med stor marv, uligefinnede blade, blomsterne i kvaste, samlet i skærme. Stenfrugt (ikke bær) med 3-5 sten. 20 arter, i Danm. 3, af hvilke alm. h (*S. nigra*) er alm. i kratkove og ved gæder; dyrkes hyppigt, har sorte frugter med 3 sten. Blomsterstanden kan anv. til hydelyt, »bærrerne« i husholdningen. Foruden drue-h og sommer-h, der også er vildtvoksende el. forvildet, er fl. andre arter og varieteter prydbuske i vore haver.

Alm. hyld.

hyldfolk (oldn. *hylja* skjule), i da. folketro en underaf. af elverfolkene; bor i hydelytstræer; opr. samme navn som n. huldrer.

hydelyt, te af hydelytblomster, anv. som husholdningsmiddel mod forkølelse.
hyld(n)ing, i middelalderen og 16.-17. årh. ceremoni, hvor folket anerkendte ny konge og svor ham troskab. Foregik opr. på landstingene i Danm. i sammenhæng m. kongevalg; siden, da kongevalget foretoges af rigsrådet, efterfulgtes valget af tingenes h. 18. 10. 1660 hyldedes Frederik 3. som arvekonige, hvorefter valg og h bortfaldt.

hyle (i radio), frembringe elektr. svingninger i en modtager, f. eks. ved for kraftig tilbagekobling, således at radiomodtagningen i nærheden forstyrres.

'hyle (gr. *hyle*), træ, derefter stof el. materie, hos de ioniske naturfilosoffer verdens grundstof.

'Hyleg (pers. *haylāj* det materielle legeme), *Livsbegynderen*, himmelgæle derif. Astrogien er særligt vigtigt for den nyfødtes skæbne.

Hyllekrog, smal, lav ø, S f. Lolland, 0,8 km²; 7 indb. (1945).

hylo- (gr. *hylē*: 1) træ, 2) stof), 1) skov-, træ-; 2) vedr. stoffet, især i filos. bet.

hylozo'isme (*hylo-* + gr. *zōē* liv), betegn. for den gl. gr. lære, at materien er levende.

Hyl'tén-Ca'vallius, Gunnar Olof (1818-89), sv. etnolog og folkemindeforsker, hvis værk *Wärend och wårdarne* 1-2 (1863-68) blev epokegørende i sv. folkelivsforskning.

Hylton ('hiltøn), Jack (f. 1882), eng. kapelmester og dansekomponist, hvis orkester i mellemkrigsårene var Englands førende danseorkester. Leder nu stor impresariovirksomhed.

Hymans (fr. [i'mɑ̃s]; flamsk ['hæimɑ̃s]), Paul (1865-1941), belg. diplomat. Historiker. Leder for liberale parti; udenrigsmin. 1918-20, 1924-25, 1927-35. Ledede belg. delegation på fredskonferencen 1919, fremtrædende folkeforbundspolitik. (Portræt sp. 2004.)

'hymen (lat.), jomfruhinden.
Hyme'naios (gr. *Hyménaios* el. *Hymên*) 1) betegn. f. den gr. bryllupssang; 2) guden for ægteskab og dets indgåelse.

Hymeno'callis, slægt af narcisfam. med 40 arter fra trop. og subtrop. Amer. Logplanter med store hvide, vuggende blomster. Et par arter er stueplanter.

'Hy'mer, i nordl. red. en jette, hos hvem

Thor henter en kedel til ølbrygning, en kultmyte med betydning af dæmonkamp.

Hymettós (imi'tos), 1026 m h. højderyg på Attika i Grækenland, ca. 5 km Ø f. Athen. Allerede i oldtiden berømt for marmorbrud.

hymne (gr.), sang til gudernes ære.

Hyo'lithus (gr. *hyos* svinets + *lithos* sten (ligner svinetænder)), uddød dyreslægt, måske beslægtet med vingesnæglene; havde en kegle-el. pyramideformet kalkskal med låg. Kambrum til perm. På Bornh. i grønne skifre.

hyoscín [-'si'n] (gr. *hyō* svin + *kýamos* bønne), d. s. s. skopolamin.

hyoscya'mi'n [-sy-] (gr. *hyō* svin + *kýamos* bønne), alkaloid, der bl. a. findes i bulmeurt (*Hyoscyamus niger*). H er stereoisomert med atropin og virker på lign. måde som dette.

hyp- (gr. *hypō* under), under-.

hypabyssiske (*hyp-* + *abyssos* afgrund) kaldes eruptive gangbjergarter, da de står på overgangen ml. dag- og dybbjergarterne.

hypo'kúsis (*hyp-* + gr. *akúsis* hørelse), nedsat hørelse.

hypalge'si' (*hyp-* + *-algesi*), nedsat smertefølelse.

Hy'patia (d. 415), alexandrinsk (kvindelig) filosof, Myrdet af kristne for sine filos. anskuelse af nyplatonisk og aristotelisk præg.

'hyper- (gr. *hypér* ud over, over), over-; (forstærker grundordet).

hyperacidi'te't [-si-] (*hyper-* + *aciditet*), for stor produktion af syre i mavesækken.

hypera'kúsis (*hyper-* + gr. *akúsis* hørelse) el. *hyperæstesia acustica*, abnorm følsomhed for lyde ved visse ørelidelser, ledsaget af tunghørighed.

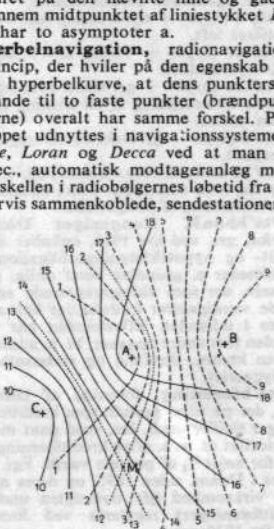
hyperalge'si' (*hyper-* + *-algesi*), overfølsomhed for smerteindtryk på huden.

hyper'bel (gr. *hyperbolé* overdrivelse), 1) litt. (h el. *hyper'bo'i*), poet. og retorisk virkemiddel, bestående i overdrivelse (f. eks.: Mit Hoved er en Strøm, Mit Øye Kilde-vand). Særlig yndet i barokstilen.

h i moderne litt. ofte brugt humoristisk; 2) *mat.*, plan kurve, som frembringes af et punkt P, hvis afstande fra to faste punkter, F og F₁ (brændpunkterne), har en given differens. h har to symmetriakser, nemlig linien FF₁, der skærer h i dens toppunkter A og B, og en linie vinkelret på den nævnte linie og gående gennem midtpunktet af linestykket FF₁, h har to asymptoter a.

hyperbeinavigation, radionavigationsprincip, der hviler på den egenskab ved en hyperbelkurve, at dens punkters afstande til to faste punkter (brændpunkterne) overalt har samme forskel. Princippet udnyttes i navigationsystemerne *Gee*, *Loran* og *Decca* ved at man i et spec., automatisk modtageranlæg måler forskellen i radiobølgenes løbetid fra tre, parvis sammenkoblede, sendestationer på

Hyperbeinavigation. Decca.

landjorden, hvis forskel i frekvens har et givet, konstant forhold. Til et stationspar svarer et sæt hyperbelbue med fælles brændpunkter (i hvilke de pågældende stationer ligger). Til den for stationsparret målte tidsforskel svarer en bestemt hyperbel i sættet. Til den for et andet stationspar målte tidsforskel svarer ligeledes en bestemt hyperbelbue i dette stationspars hyperbelsæt. Til brug for navigeringen er udarbejdet særlige kort med de sædv. koordinater erstattet af hyperbelkoordinaterne. På modtagerapparatet aflæses da numrene på de hyperbler, der angiver positionen, og man vil straks på kortet kunne aflæse denne, idet den er bestemt ved skæringspunktet ml. de to stationspars hyperbelbuer.

hyperbolo'ide, flade, hvis plane snit med visse undtagelser er hyperbler el. ellipser. Man skelner ml. en h med 1 el. med 2 net. En om-drejnings-h med 1 net (fig. 1) fremkommer ved drejning af en hyperbel om den af dens symmetriakser, som ikke skærer den, med 2 net (fig. 2) ved drejning om den symmetriakse, som skærer den.

fig. 1.

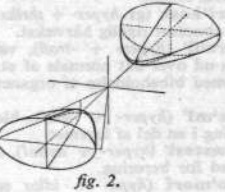

fig. 2.

hyper'bo'lske funktioner, funktionerne

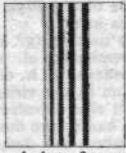
$$\cosh x = \frac{e^x + e^{-x}}{2}, \sinh x = \frac{e^x - e^{-x}}{2}$$

$\operatorname{tgh} x = \frac{\sinh x}{\cosh x}$, der har lignende egenskaber som de trigonometriske funktioner $\cos x$, $\sin x$, $\operatorname{tg} x$. h betegnes også ofte \cosh , \sinh , tgh .

hyperbo'ræ'er (gr. *hypér* hinsides + *bo-réas* nordenvinden), kultnavn for visse rollehavende inden for Apollon- og Artemiskulten, især på Delos og i Delfi, repr. nordl. folk. Mytisk skildres h som et lykkeligt folk, levende i evig ungdom højt mod nord.

hyper'emesis (*hyper-* + gr. *émesis* opkastning), fremtrædende opkastnings-trang under svangerskabet.

'hyper-finstruktur, den finstruktur af spektrallinier, som forårsages ved egenskaber hos atomkernerne, enten ved forskellen i atomvægt for stoffets isotoper el. ved et magnetisk moment hos atomkernen. Undersøgelser af h, der kræver særlige lyskilder og stærkt opløsende interferensspektroskopier, anv. til bestemmelse af atomkernerne magnetiske moment.

hyperglykæ'mi' (*hyper-* + *glykæmi*), forølgelse af blodets sukkerindhold.

hyperhid'rose (*hyper-* + gr. *hidróein* svede) abnormt stærk svedafsondring.

Hypericum, *bot.*, d. s. s. perikum.

Hyperides, gr. *Hyperidēs* (d. 322 f. Kr.), athensk taler, tilhænger af den makedonsk-fjendtlige politik. 6 taler delvis bevarede.

Hy'perion, 1) (gr. *Hyperíōn*) i gr. mytol. titan, fader til Helios, Selene og Eros; undertiden også navn på Helios; 2) *astron.*, en af Saturns måner; 3) *litt.*, roman af Hölderlin, udkom i 2 bd. 1797-99.

hyper'rit, diabas med hypersthen bl. pyroxenerne.

hyper-metro'pi' (*hyper-* + gr. *métron* mål + *-opi*) el. *hyper-o'pi'*, form for langsynethed, brydningsfejl i øjet.

hypero'stose (*hyper-* + gr. *ostéon* knogle), en abnormt forøget benudvikling på eet el. fl. steder af skelettet.

hyperpy're'tisk feber (*hyper-* + *gr. pyr'* ild), feber, som når yderst høje grader. **hypersekretion**, forøget afsøndring fra kirtler.

hyperseksualitet, sygeligt forstærket kønsdrift.

hypersensibilise'ring, kraftig forøgelse af fot. pladers følsomhed v. behandling m. ammoniakvand; kviksølvmedde tilføret efter fiksering bevirker også h.

hypersthe'n (*hyper-* + *gr. sthénos* styrke (hårde end enstati)), (*MgFe*)SiO₃, jernrig rombisk pyroxen.

hypertensio arteri'alis (*gr.-lat.*), forhøjet blodtryk.

hyper'ter'm (*hyper-* + *-term*), apparat til feberbehandl., en slags varmekasse, hvori patienten i et vist antal timer udsættes for opvarmning.

hyper'ter'm'i' (*hyper-* + *-termi'*), forøgelse af legemstemp. ud over det normale.

hyperto'ni' (*hyper-* + *gr. tónos* spænding), 1) forøget muskelspænding; findes v. mange sygdomme i hjernen og rygmarven samt v. stivkrampe og strykninforgiftning m. m.; 2) (undertiden d. s. s. hypertension, forhøjet blodtryk).

hyper'tonisk opløsning (*hyper-* + *gr. tónos* spænding), en opløsning med større osmotisk tryk end blodet. Blodlegemer i en h vil afgive vand og skrumpes til »pigable-form«.

hypertri'kose (*gr. hyper-* + *thriks* hår + *-ose*), abnormt rigelig hårvækst.

hyper'trofi' (*hyper-* + *-trofi'*), vækstforøgelse ud over det normale af et organ, men med bibeholdelse af organets bygning.

hyperæ'mi' (*hyper-* + *-æmi'*), blodoverfyldning i en del af legemet.

hyperæ'stesi' (*hyper-* + *æstesi'*), overfølsomhed for berøring.

hypidio'morf (*hypo-* + *idios* egen + *-morf*) kaldes en kornet eruptivbjergart, i hvilken nogle af kornene har krystalform.

hypna'go'g (*gr. hýpnos* søvn + *agogós* førende), betegn. for tilstanden lige inden søvnens indtræden. Ordet anv. oftest i forb. med hallucinationer.

hypping anv. især ved dyrkning af kartofler og består i en opkæmning af jorden omkr. kartoffelrækkerne. h beskytter knoldene mod lys og smitte af kartoffelskimmel.

Hypnos (*gr.* søvn), i *gr. rel.* søvnens gud, søn af natten.

hypnose (*gr. hýpnos* søvn + *-ose*), bevidsthedsnærværing fremkaldt gennem psykisk påvirkning fra en andens persons side. Under denne bevidsthedsforandring, der ofte er sammenlignet med en søvnlignende tilstand, er den hypnotiserede hypnotisøren meget følgagtig og kan af ham fås til at udføre de handlinger, der befales ham.

hyp'no'tika (*gr. hýpnos* søvn), sovemedler, fremkaldt el. vedligeholder søvn; der findes såvel h, der virker hurtigt og kort, som h, der virker langsomt, men længe, alt efter søvnforstyrrelsens art osv. Alle h kan i store doser medføre dyb bevidstløshed, evt. død, hvorfor h ofte er brugt til selvmord og mord.

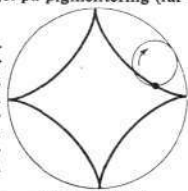
hypnoti'se're (*gr. hýpnos* søvn), bringe i søvnlignende tilstand (hypnose); virke bestående på.

hypo- (*gr. hypó* under), under-

hypo'centrum (*hypo-* + *centrum*) el. *focus*, det sted, hvor et jordskælv udløses. Det ligger hyppigst 10-20 km under jordoverfladen, undertiden dog meget dybere; den største dybde, der hidtil er bestemt, er 700 km.

hypo'chrom [-'kro'm] (*hypo-* + *gr. chrōma* farve), med mangel på pigmentering (farvestof-aflejring).

hypo-cy'klo'ide (*hypo-* + *-cyklo-ide*), kurve, der beskrives af et bestemt punkt på en cirkel, der ruller på indersiden af en anden cirkel. (Ill. viser en asteroide).

Hypo-cykloide.

hypo'der'm (*hypo-*

+ *gr. dérma* hud) el. *hypoder'ma'tisk*, under huden, f. eks. h indsprøjtning.

hypofysen (*gr. hypofýsis* udvækst, af *hypofýsthai* vokse ud under), lat. *glandula pituitaria*, *hjernevedhæng*, lille kirtel uden udførselsgang, idet dens sekret (hormon) går over i blodet. h hænger ved en stilk fast i mellemhjernen på dennes underside og hviler i et lille fordybet parti midt på kilebenet. Den består af 3 lapper. Forlappen producerer hormoner, der spiller en rolle for individets vækst og den normale udvikling af kønskirtlerne, medens mellem- og baglappen i forb. med visse dele af mellemhjernen regulerer forsk. stofskifteprocesser. (Ill. se hjerne).

hypo'gastrium (*hypo-* + *gr. gastér* mave), anat., underlivet under navlehojden.

hypoglykæ'mi' (*hypo-* + *glykæmi'*), nedsat indhold af sukker i blodet. Kan opstå 1) ved øget sukkerforbrænding, som under langvarigt muskelarbejde, 2) ved overdosering af insulin hos sukkersygepatienter. Symptomerne er sultførmelser, uro, sortinen for øjnene, bevidsthedstab, kramper, evt. død. Behandling: sukkerindgift.

hypo'kausis (*hypo-* + *gr. kaúsís* brænden), opvarmning m. varm luft i hulrum under gulvet, anv. i oldtidens rom. badeanstalter.

hypoklo'rit (*hypo-* + *klor*), salt af klorundersyrling, f. eks. kalciumhypoklorit, den virksomme bestanddel af klorkalk.

hypokonder [-'kon'dær], lidende af hypokondri.

hypokon'dri' (*hypo-* + *gr. chón'dros* brusk), ubegrundet ængstelse for at lide af sygdomme el. fortolkning af ubet. fornemmelser som alvorlige sygdomstegn. Navnet skyldes, at grækerne mente, at h havde sit sæde under brystbrusken.

hypokri'si' (*gr. hypókrisis* skuespilkunst, forstillelse), skinhellighed, hykleri.

hypo'krit (*gr. hypokrités*), hykler.

'hypokry'stall'i'n, eruptiver med såvel krystallinske bestanddele som glas.

hypopla'si' (*hypo-* + *gr. plásis* dannelselse), tilbagebliven i væksten.

hypospa'di' (*hypo-* + *gr. spán* trække), medfødt misdannelse, hvorved urinrøret munder ved roden af det mandlige læms underside.

hypo'stase (*hypo-* + *-stase*), 1) *filos.*, det tilgrundliggende; væsen, personlighed, tilsyneladelsesform (f. eks. treenighedens h); 2) *med.*, blodets nedsynden til de lavestliggende partier af legemet.

hyposta'se'ring antagelse af noget tilgrundliggende (hypostasen), anv. ofte som betegn. for antagelse af selvstændige realiteter svarende til abstrakte begreber.

hyposta'si' (*hypo-* + *gr. statós* stående), det forhold i arvelighedslæren, at en given egenskab ikke kan komme til syne p. gr. af en anden, et andet egenskabspar tilhørende, egenskabs tilstedeværelse.

hypo'sty'l (*hypo-* + *stylos* søjle), rum med søjlebåret loft.

hyposul'fit (*hypo-* + *-sulfít*), d. s. s. ditionit, »hydrosulfít«.

hypo'takse (*hypo-* + *gr. táksis* ordning), *gramm.*, underordning af en sætning under en anden.

hypo'te'k (*hypo-* + *gr. thékē* det anbragte), underpant.

hypo'te'kbank, forretn.virksomhed, som giver lån mod underpant i fast ejendom gnm. udstedelse af obligationer.

Hypo'te'kbank, Kongeriget Danmark's, grl. ved lov 1906, opkøber da. kredit- og hypotekforeningsobligationer og udsteder p. grundlag heraf oblig. på sig selv, der som statsgaranterede ensartede værdipapirer fordelagtigt kan afsættes i udlandet. Efterhånden har H desuden fået andre opgaver, bl. a. admin. af den komm. lånefond og statsstøtten til byggeriet.

hypo'te'kforening, forening af låntagere, der på tilsv. grundl. som kreditforeninger skaffer medl. lån, mod pant med 2. prioritet (d. v. s. efter kreditforeningslån) for højst 3/4 af pantets værdi. Egl. h findes i Danmark siden 1895, og deres nuv. virksomhed (jfr. oversigten under kreditforeninger) reguleres ved forsk. love fra 1930'erne.

hypote'nuse (*hypo-* + *gr. telnein* strække)

kaldes den side i en retvinklet trekant, der ligger over for den rette vinkel.

hypotese (*hypo-* + *gr. thésis* anbringer), tilgrundliggende sætning, forudsætn. Nutildags: rimelig, men ubevist antagelse der kan bekræftes (verificeres) el. afkræftes (falsificeres) ved nye iagttagelser.

hypo'te'tisk (*hypo-* + *gr. thétos* anbragt), gældende under visse betingelser; tvivlsom; *gram.*, betegn. for betingelses- og sammenligningsbetsætninger, der indeholder en antagelse mod virkeligheden: »hvis jeg var konge, så ville jeg . . .«.

hypo'te'tisk dom, et udsagn, hvori hævdes, at et udsagn er sandt, hvis et andet er det. Skematisk: hvis S er P, så er R T.

hypo'te'tisk im'perati'v, betinget bud.

Kants betegn. for forskrifter af formen: Hvis du ønsker dette, så må du gøre sådan. Mods. kategorisk imperativ.

hypo'te'tisk sy'llo'gisme, en slutning, hvorved der sluttes fra en hypoteses sandhed til sandheden af dens følgesætning el. fra en følgesætning falskhed til falskheden af dens forudsætning.

hypo'thalamus (*hypo-* + *gr. thálamus* kammer), en del af mellemhjernen.

hypoto'ni' (*hypo-* + *gr. tónos* spænding), nedsat spænding af musklerne, modsat hypertoni.

hypo'tonisk opløsning (*hypo-* + *gr. tónos* spænding), en opløsning med mindre osmotisk tryk end blodet. Blodlegemerne i en h vil optage vand, bulne og evt. sprænges, hvorved der indtræder hæmolyse.

hypotrachelion [-'ke-] (*hypo-* + *gr. trákhelos* hals), arkit., søjlehals, overgang ml. skaft og kapital.

hypoxan'tin (*hypo-* + *xantin*), 6-oxypurin, et purinderivat, der findes i cellekerneholdige dyriske væv, dannet v. spaltning af visse nukleinsyrer.

hyppighedsundersøgelser, *svogv.* tilstræber at finde (skrift)sprogets vigtigste ord (f. eks. til brug for udarbejdelse af stenograftegn og stavelister), enkelte forf.s særlige ordforråd o. l. A. Noesgaards undersøgelser er den største i Danmark. (1 mill. ord). De 10 hyppigste er: og (4%), i (2,7%), at (2,3%), det (2,1%), desuden: en, til, den, er, de, af. De udgør tilsammen 20%.

hypsi'kefa'li' (*gr. hýpsos* højde + *-kefalí*), højskallethed, med hoveds længdehøjdeindeks over 75.

Hy'psipyle (*gr. Hýpsi'pýlē*), *gr.* heroine fra Lemnos. Fik med Jason sønnen Euneos, derpå fordrøvet af døns kvinder.

hypo- (*gr. hýpsos* højde), højde-.

hypo'me'ter (*hypo-* + *-meter*) el. *hypo-thermometer*, højdemåler, apparat til bestemmelse af barometerstanden og dermed højden over jorden ved en nøjagtig måling af vandets kogepunkt, idet dette stiger el. synker med lufttrykket, og benyttelse af en damptrykstabel. Anv. f. eks. ved ekspeditioner.

hyposte'si' (*hypo-* + *æstesi'*), nedsat følelse for berøring af huden.

hyrdebrev, rundskrivelse fra en biskop til præster og menigheder i hans stift.

hyrdedigtning, se bukolic (poesi) og hyderomanen.

hyrdefugle (*An'himæe*), orden af sydamer. store vadefugle af lign. udseende som vandhøns. På vingerne 2 lange, spidse sporer.

hyderomanen, central genre i den bukolicke poesi, grl. med den sengr. forf. Longos' »Dafnis og Chloe« (2.-5. årh. e. Kr.), der var ukendt, da Boccaccio i 14. årh. skrev den nyere tids ældste h, »Ametos«, som er en af forudsættningerne for Sannazaros berømte »Arcadia« (1504); sidstnævnte er udspundt af længsel efter et uskyldigt land- og naturliv, selv om hyrderne egl. er forklædte romfærdige. Mere svarende til det moderne romanbegreb er dog portug. Montemayors på sp. skrevne h »La Diana« (1558), hvis bevægede handling har påvirket teknikken i franskmænden d'Urfés »Astrée« (1609-19).

hyrdetaske (*Cap'sella*), slægt af korsblomstfam. med hvide blomster og omv. hjerteformet, flad skulpe. 5 arter, af hvilke alm. h (C. »bursa pastoris«) findes

i Danmark, overalt som ukrudt på dyrket jord.
hyre (holl. *huer* leje), 1) antage person til tjeneste i et handelsskib; sker i Danmark, ved statsforhøringskontor; 2) løn for tjeneste i handelsskib.

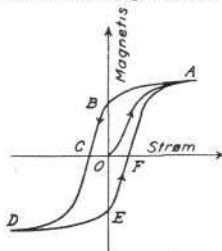
Hyr'ka'n, jødiske upperstepræster. Hyrkan I. Johannes, ham nærførste og upperstepræst (134-104 f. Kr.), ødelagde samaritanernes tempel på Garizims Bjerg, sluttede sig til saddukæerne efter brud med farisæerne. - Hyrkan 2., sønnesøn af H I., opnåede kun at blive upperstepræst, dræbtes af Herodes d. Store år 30 f. Kr.

hysken (mnty. *hus*(*eken* lille hus). Brugtes i ældre tid i bet. latrin (jf. Hyskenstrøde).

hysning, søv., tynd line slået af 3 tjærede hampegarn.

hysterektomi (*hystero-* + *-ektomi*), operativ fjernelse af livmoderen.

hystere (gr. *hystereis* at blive tilbage) er betegnelser for et ejendommeligt fænomen, der optræder ved magnetisering af jern, og som består i, at magnetiseringen ikke er entydigt bestemt ved den øjeblikkelige magnetiserende kraft, men tillige afhænger af den forudgående tilstand. Magnetiseres jernet ved at anbringes i en spole, hvori der går en elektr. strøm, fås en sammenhæng ml. strømstyrke og magnetisering som vist på ill. Med voksende strømstyrke vokser magnetiseringen efter kurven *O A* og bliver konstant, når jernet er mættet med magnetisme. Aftager

strømmen derefter til nul, følger magnetiseringen kurven *A B*, og jernet bibeholder magnetiseringen *O B*, den remanente magnetisme el. remanensen. Vendes strømretningen, bliver jernet afmagnetiseret ved strømstyrken *O C*; i den dertil svarende magnetiske feltstyrke kaldes koercitivkraften. Forøges strømmen, opnås atter mætning ved *D*, og aftager strømmen derpå til nul og skifter retning påny, gennemløbes kurven *D E F A*, hvor *O E* er remanensen og *O F* svarer til koercitivkraften. Kurven, der kaldes *h*-sløjfen, har stor praktisk betydning; stål har store værdier for remanens og koercitivkraft og anv. derfor til permanente magneter. I elektr. maskiner, hvor magnetiseringen veksler, må anv. en jernsort med små værdier af remanens og koercitivkraft (små *h*-sløjfe). *h*-fænomenet hænger sammen med stoffets krystalstruktur, men er ikke fuldt teoretisk opklaret.

hyste'ri (gr. *hystera* livmoder), 1) populær betegn. for et uligevægtigt temperament med tendens til voldsomme følelses- (og handlings-)udslag efter små ydre påvirkn.; 2) *med.*, en sygdom, som viser sig ved stærke udslag fra nervesystemets side, f. eks. lammelser og kramper fremkaldt ved sjælelige påvirkn. *h* har til grundlag dels en hysterisk konstitution, en forstærket psykofysisk reaktion over for ydre indtryk, dels påvirkninger, som udløser de hysteriske symptomer, det man kalder psykiske traumer. Symptomerne er bl. a: lammelser, følelsesløshed, stivhed af lemmerne, opkastninger, kramper af en særlig type, forskellige fra de epileptiske. Ofte ses en depressiv sindstilstand, den »psykogene depression«; i

sværere tilf. er den kombineret med hallucinationer, forvirring og uro. En særlig form for *h* er den traumatisk neurose, der udvikler sig efter ulykkestilf., fremkaldt af sindsbevægelsen i forb. med ønsket om erstatning; symptomerne ved denne er oftest lammelser og følelsesløshed. Som helhed synes *h* at være aftagende med stigende kultur. Dog vil voldsomme og langvarige sindsbevægelser, som f. eks. under verdenskrigene, ofte forårsage *h* (krigsneuroser).

hystero- (gr. *hystera* livmoder), 1) livmoder-; 2) hysteri-.

hysterocele [-'se-] (*hystero-* + gr. *kēlē* svulst), livmoderbrok, d. v. s. livmoderen udgør et broks indhold.

hystero'fo'r (*hystero-* + *-for*), bandage til at bære en nedskuden livmoder.

'hysteron 'proteron (gr., egl: sidst først), logisk urigtig rækkefølge i poesi og retorik, f. eks.: lad os dø, vove vort liv!

hysteropek'si (*hystero-* + *-peksi*), opsynning af livmoderen.

hysterosomato'mi (*hystero-* + *stomato-* + *-tomi*), udvidningsoperation af livmodermunden.

hystero'tomi (*hystero-* + *-tomi*), indsnit i livmoderen, oftest ved fødsler.

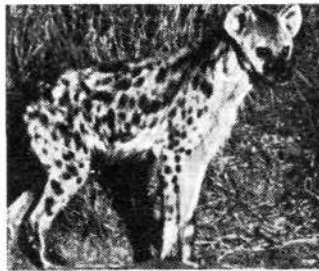
hytte (ty. *Hütte*), 1) lille primitivt hus; 2) søv., opbygningen agter på et skibs hoveddæk. - *h* el. *hyttewærk*, bjergmands-udtryk for fabrikk, hvori metallerne udvindes af de ved grubedriften indvundne malme.

hyttefad, gennemhullet trækasse til opbevaring af levende fisk i fersk el. salt vand.

hyttesangere (*Sialia*), lærkestore, N-amer. sangfugle.

hyænehund (*Ly'caon 'pictus*), afr. wild hund, kun 4 fortæer, sort-gul-hvidpletlet, jager i flok.

hyæner (*Hy'aenidae*), rovdryf. m. kraftige savtænder, små hjørnetænder, skrånede ryg. Et par arter, den brune *h* (*Hyaena brunea*) og den stribede *h* (*H. hyaena*) er overvejende ådselædere, den noget større, plettede *h* (*Crocutta crocutta*) kun delvis. Afr.; den stribede *h* tillige S-Asien. Til *h* henregnes den ejendommelige dværg-*h* el. jordevulv.

Pletlet hyæne.

Hz, fork. for hertz.

Haeckel ['hækəl], *Ernst Heinrich* (1834-1919), ty. zoolog og filosof. Prof. i Jena 1865-1908. Omfattende arb. over lavere havdyr. I *Das Welträtsel* (1899) angreb han kristendommens dogmatik og udviklede en materialistisk monisme på grundlag af darwinismen. Stiftede »Monistenbund«.

hæ'du'er, gallisk stamme om Dijon.

'Häffner, *Johann Christian Friedrich* (1759-1833), ty.-sv. komponist og kapelmester. Udg. 1821 *Svensk Koralbok*. Skrev operer i Glucks stil, oratorier i Händels stil, sange, mandkvartetter m. v.

hæfte, frihedsstraf, indført v. straffeloven af 1930. Idømmes fra 7 dage til 2 år (undtagelsesvis 3 år). *h* udstås i alm. i enrum; forplejningen er ikke indskrænket til fangekost. Fangerne kan inden for visse grænser skaffe sig arbejde, veksle breve med og modtage besøg af pårørende.

hæfteplaster, klæbende taft el. læret til forbindinger.

hæftning, bogb., sammenføjning af en bogs enkelte ark; der skelnes ml. garnh,

i hånden el. på maskine, og nikkelfh, som kun udføres på maskine.

hæg [hæ'y] (beslægtet m. *hak*, egl: hegnstræ) (*'Cerasus 'padus*), art af kirsebærlægen. Et lille træ med lange, hængende, hvide blomsterklaser. Små sorte stenfrugter. Vildtvoksende hist og her i Danmark, i fugtige skove.

Hägerström ['hæ:gorström], *Axel* (1868-1939), sv. filosof. Grl. »Uppsalakolen«, if. hvilken filos.s opgave er ved begrebsanalyse at fjerne metafysiske ingredienser i dagliglivets videnskaberne tænkning. Er særlig kendt for sin analyse af rets- og pligtbegrebet i *Till frågan om den objektiva rättens begrepp* (1917) og *Der römische Obligationsbegriff* (2 bd. 1927, 1941), som resulterede i den såk. »värdeinihilisme«, hvorefter værdisagn intet teoretisk indhold har, men blot er udtryk for det vurderende individs sindstilstand.

Hæg [hæg], *Gunder* (f. 1918), sv. distanceløber. 1941 verdensrekord på 1500 m, siden en række rekorder, der placerer ham som historiens største løber. 1946 diskvalificeret for livstid for overtrædelse af amatørreglementet.

hæk, 1) øverste og agterste del af skib el. fartøj; 2) en tremmebeholder, hvori husdyr gives hø el. andet stråfor, som dyrene da piller ud ml. tremmerne; 3) en ubrudt rækkeplantning, f. eks. af tjørn, bøg, avnbøg, liguster, naur el. buksbom.

hækkeløb, idrætsøvelse; 110 m el. 400 m løb over 10 forhindringer (hække) bestående af fodstykke, 2 opstandere og en tværribbe i henholdsvis 1,06 m (110 m *h*) og 0,918 m (400 m *h*) over jorden.

hækling (ty. *Haken* krog), maskedannelse v. hj. af en fortløbende tråd og en hæklenål, en krog i ben, metal o. l. *h* kan udføres i tætte flader el. i kniplingsagtige mønstre.

hæl, søv., agterste ende af kølen; ligge på *h*, ligge dybere agter end forude.

hæl(ben) (*calcaneus*), den største, bageste fodrodknogle.

hældning (*inklination*). Ved en planet-el. kometbanes *h* forstås dens vinkel med ekliptikas (jordbanens) plan.

hældningsnål el. *inklinationsnål*, en magnetnål, der anv. ved inklinationsbestemmelser.

hældningsviser, flyveinstrument, der angiver hældningen af flyvemaskinens længdeakse i forh. til vandret plan. *h* kan være en libelle el. et pendulinstrument. Ofte benyttes et gyroinstrument (kunstig horisont).

hæleri. For *h* straffes den, som modtager el. skaffer sig el. andre del i en ulovlig vinding, erhvervet v. tyveri, underslæb, bedrageri, afpresning, røveri o. a. berigelsesforbrydelser, samt den, der virker til at sikre en anden udbyttet af en sådan forbrydelse ved fordøjelse, hjælp til afhændelse el. lign. Straffen er fængsel indtil 2 år, i gentagelsestilf. 3 år. *h* forudsætter, at gerningsmanden ved, at der er tale om udbyttet af en berigelsesforbrydelse. I visse tilf. kan *h* også straffes som groft uagtsomt, men straffen er da ringere end ved forsætligt *h*.

'Hällestad-stenene [-sta] 1-3, tre skånske runestene. Indskr. på Hällestad 1 (hører sammen med Sjörup-stenen) er interessant ved, at slutningen er formet som vers.

Hälsingborg [-'bårj], sv. købstad, Skå-

Fra Hälsingborg havn.

G. F. Händel.

Georg Høeberg.

Carsten Hoeg.

Ove Hoegh-Guldberg.

ne, over for Helsingør; 71 000 indb. (1949). Kärnan (en rest af d. gl. fæstning), Mariakyrkan (15. årh.), konsert- huset (1932), krematoriet (1929), H Museum og friluftsmuseet Fredriksdahl. Industri: gummivarer, sukker, chokolade, svovlsyre og superfosfat, maskiner. Sv.s trediestørste havneby. I middelalderen da støttepunkt v. indløbet t. Sundet. Ældste kendte privilegier 1414. Uden for H blev da. hær slået af Sten- bock 28. 2. 1710.

Hälsingland, sv. landskab ml. Medelpad og Gästrikland; 15 386 km²; 155 000 indb. (1946). Indskåret kyst, mindre skærgård. Langs kysten lavt klippeland, i øvr. lavt skovklædt højland med lange, sorige dalstrøg; vigtigste elv Ljusnan.

hælt, anden stavemåde for fisken helt.

hæm' (gr. *haima* blod), den jernholdige komponent af hæmoglobin.

hæm(a)- (gr. *haima* blod), blod-
hæmagglutination (*hæm-* + lat. *agglutinare* klæbe), blodets agglutination, kan fremkaldes af visse gifte (f. eks. slange- gifte) samt ved indsprøjtning af blod el. plasma af en fremmed blodtype.

Hæ'manthus [-tus] (*hæm-* + gr. *ánthos* blomst), slægt af narcisfam., løgvækster

med små blomster i en kostformet stand. Bær. 60 arder, især Kaplandet. Fl. dyrkes som pryplanter.

hæm'arthon (*hæm-* + gr. *árrhōn* led), blodansamling i et led s. fig. af læsion af leddet.

hæmat- (gr. *haima* blod), blod-
hæmate'i'n (gr. *haima* blod), rødt org. farvestof, som kan fås v. oksydation af hæmatoksylin.

hæmate'mese (*hæmat-* + *emese*), blod- opkastning.

hæma'ti'n (gr. *haima* blod), den jernholdige, æggehvidefri komponent af methæmoglobin.

hæmatit (gr. *haima* blod), blodsten, varietet af jernglans.

hæmatit'råjern fremstilles af hæmatit (blodstensmalm), indeholder kun indtil 0,1% fosfor.

hæmato- (gr. *haima* blod), blod-
hæmato'cele (*hæmato-* + gr. *kēlē* svulst), indvendig blodutredning.

hæmato'ge'n (*hæmato-* + *-gen*), som stammer fra blodet, f. eks. h infektion, når bakterier er ført omkring med blodet.

hæmato'kolpos (*hæmato-* + gr. *kōlpos* skød), ophobning af menstruationsblod i til lukket moderskede; behandles operativt.

hæmatoksy'li'n (*hæmato-* + gr. *ksýlon* træ), ufarvet org. syre, som findes i blåtræ (campechetræ). Danner m. baser v. oksydation intensivt farvede forb., hvis farve afhænger af basen. Eks: hæmatenin. Tidl. anv. som tekstilfarvestof. Anv. til bakteriefarvning.

hæmatolo'gi' (*hæmato-* + *-logi'*), læren om blodet.

hæmato'm (*hæmat-* + *-om*), hævelse p. gr. af blodutredning; bule.

hæmatomye'li' (*hæmato-* + gr. *myelós* marv), blødning i rygmarven enten efter svære fald og slag på ryggen el. uden påviselig årsag; viser sig ved pludselige lammelser og følelseløshed, der sædvl. har tendens til bedring, undertiden helbredelse.

hæmato'nose (*hæmato(n)-* + *-ose*), blod- sygdom (almenbetegn.).

hæmatu'ri' (*hæmato-* + *-uri*) el. *hæmoglobinuri*, opræden af blod i urinen. Ses ved lidelser i nyrer og urinveje, f. eks. nyrebetændelse, sten, svulster og læsioner.

Häme ['hämæ], sv. *Tavastehus*, fi. len, omfatter den sydvestl. del af søplateaue; 21 645 km²; 519 000 næsten udelukkende fi.-talende indb. (1947). 3 købstæder: Hämeenlinna, Tampere og Lahti. - H er også navn på landskabet Hämeenmaa.

Hämeenlinna ['hämæ:n-], sv. *Tavastehus*, fi. by, hovedstad i Häme, 95 km NNV f. Helsinki; 12 000 fi.-talende indb. (1947). Savværker. Købstad 1638, stærkt medtaget under kampene 1918. Ved H ligger H slot (Tavastehus slot, Tavast- borg), omtalt første gang 1308; fra 1830 fængsel.

Hämeenmaa ['hämæ:nma:] el. *Häme*, sv. *Tavastland*, fi. landskab, omfatter lenene Häme og tilgrænsende dele af Vaasa, Mikkeli, Kuopio og Uusimaa.

hæ'mi'n (gr. *haima* blod), hæmatinklorid, opstår ved behandling af hæmatin med saltsyre som letkendelige krystaller, teichmannske krystaller; har bet. for retsm. ved påvisning af blodpletter.

hæmo- (gr. *haima* blod), blod-
hæmofi'li' (*hæmo-* + gr. *filein* holde af), blodersygd.

hæmoglo'bi'n (*hæmo-* + *globin*), blodets farvestof, findes i de røde blodlegemer. Det består af en jernholdig komponent, hæm, og et æggehvidestof, globin. h findes som reduceret h i iltfri omgivelser, men indgår ved stigende ilttryk en labil forb. med ilt: oxy-h. I organismen dannes denne forb. i lungernes hærkar, medens ilten i organismens øvrige hærkarnet delvis afgives til vævene, således at det venøse blod indeholder både reduceret h og oxy-h. 1 g h kan binde 1,34 cm³ ilt. 100 cm³ blod indeholder 14-16 g h. - Til bestemmelse af blodets h-indhold anv. i praksis forsk. farvemålingsmetoder.

hæmoglobino'me'ter, apparat til bestemmelse af blodets hæmoglobinindhold.

hæmoglo'bi'nprocenten, d. s. s. blodprocenten.

hæmoglobinu'ri' (*hæmoglobin* + *-uri*), d. s. s. hæmaturi.

hæmoly'se (*hæmo-* + *-lyse*), ødelæggelse af membranen om de røde blodlegemer, hvorved hæmoglobin træder ud. Fremkaldes af 1) hypotoniske opløsninger, syrer o. a., 2) fedtopløsende stoffer som æter, sæbe o. a., der opløser blodlegeme- membranen, 3) store temperatursvingninger, frysning o. l., 4) bakterier, hæmolytiner og agglutiner.

hæmoly'si'ner (*hæmo-* + *lysin*), stoffer, der fremkalder hæmolyse af blodet, f. eks. visse slangegifte, skorpiongift o. a. Ved indsprøjtning af artsfremmed blod opstår hos modtageren h, som vil fremkalde hæmolyse af givers blod. Også blod af fremmed blodtype kan forårsage dannelse af h, f. eks. Rh + hos Rh - individ.

hæmo'ptyse (*hæmo-* + *-ptyse*), blod- spytning.

hæmopyr'ro'l (*hæmo-* + *pyrrol*), hetero-

cyklisk forb. med kendt konstitution. h dannes ved nedbrydning af klorofyl og hæmoglobin og bidrager dermed til opløsningen af disses bygning.

hæmorrh'a'gi' (*hæmo-* + *-rha'gi*), blødning.

hæmorrh'o'id (gr. *haimor-rhois* blødende åre), udvidelser af blodårene ved endetarmsåbningen, en slags åreknuder. Kan sidde inden for lukket sklen, i selve åbningen el. uden for denne. Skyldes dårligt løb for blodet - som regel p. gr. af forstoppelse, svangerskab el. stillesiddende liv. Undertiden uden gen, men kommer h i klemme, giver de anledning til stærke smerter, og ved bristning kommer der blødning - som regel ved slutningen af afløringen. h behandles ved salver, sengeleje, varmt omslag evt. operation. Ved enhver blødning fra endetarmen bør lægeundersøgelse foretages hurtigt, idet blødningen også kan skyldes alvorlige sygdomme.

hæmospo'ri'dier (*hæmo-* + gr. *sporá* sæd, afkom), encellede blodsnyltere, tilhørende sporozoeer. Generations- og værtskifte. Ukønnet forplantning i røde blodlegemer hos hvirveldyr, kønnet forplantning i tarmkanal og spytkirtler hos stikkende insekter og mider. Hertil fi. fremkaldere af alvorlige sygdomme, navnlig malaria og taksfeber.

hæmo'stase (*hæmo-* + *-stase*), blod- standstill.

hæmo'sta'tika (*hæmo-* + gr. *statikós* som får til at standse), blodstillende midler.

hæmo'thorax (*hæmo-* + *-thorax*), blod- ansamling i lungesækken.

Hämäläinen ['hämäläinen], *Helvi* (f. 1907), fi. forfatterinde. Har skrevet talr. fanta- sistrige romaner, hvis psyk. hovedmotiv er særlingesindet; især kendt er *Vattnet i rännstenen* (1935, sv. 1939), *Byn brinner* (1938, sv. 1940).

Händel, *Georg Friedrich* (eng. *Handel*) (23.2.1685-11.4.1759), ty.-eng. komponist, f. i Halle. 1703 violinist i Hamb- urg; 1707-09 ophold i Ital., 1710 kapel- mester i Hannover, 1711 i London, 1726 eng. statsborger. I London den førende operakomp.; efter at hans opera- foretagende krakkede, fik han endnu større succes med sine oratorier. Skrev 46 operaer (*Rinaldo* (1711), *Julius Cæsar* (Lond. 1724, Kbh. 1947)), 32 oratorier (*Acis og Galathea* (1720), *Esther* (1720-32), *Alexanderfesten* (1736), *Israel i Egypten* (1736-37), *Saul* (1738-39), *Messias* (Dublin 1742), *Samson* (1743), *Judas Maccabæus* (1746), *Josva* (1747), *Salomon* (1748), *Jefsa* (1751)), kantater, kammer- duetter, kirkemusik som *Dettinger Te Deum* (1743), orkesterværker bl. a. *Water music* (1715-17), *Firework music* (1749), *concerti grossi*, orgelkoncerter, musik for cembalo m. v. (Portræt).

hængeask, navn på varietet den pendula af almindelig ask.

hængebane, enskinnebane, hvor skinnen er bragt over køreøjene.

hængebro, en brotype, hvor brobanen er ophængt i kæder el. kabler, som hænger i en naturlig trækbue og atter overfører de lodrette kræfter til nærliggende bygværker, medens kablerne overfører det vandrette træk til klippegrunden el. lign., hvori de er forankrede. (Ill. se bro).

hængefærg, konstruktion, bestående af et lad, ophængt i en vogn, der kører på en broilignende opbygning. På ladede anbringes de vogne og mennesker, som skal transporteres tværs over vandløbet. h egner sig, hvor der er stor trafik på vandvejen, men ringe på landvejen.

hængekøller, snedige hårkøller, især i tindingen og på siden af hovedet. Dæm- mode i 17. årh. 2. halvdel, især ca. 1660-70, samt ca. 1830-50.

hængende, *geol.*, de lag, der ligger over et givet lag.

hængende haver, omtalt af Berossos som en af Babylons seværdigheder, ansås f. et af verdens syv underværker. Byg- ningen -med hængvingerne- i Babylons sydbyrg var måske underbygning for de h.

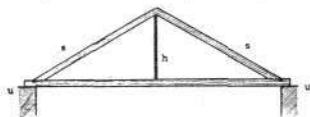
hængeplade, den stærkt fremspringende,

med vandnase forsynede underflade af en bygnings gesims.

hængesæk, torvemasse, dannet flydende på vandoverfladen, idet plantevæksten begyndende med torvemoss breder sig ud fra søbredden over det åbne vand.

hængetræ, træ af hængende vækst. Former af pil, bøg, birk, ask og elm er alm. h.

hængeværk, konstruktion, der anv. for at forøge afstanden ml. understøtningerne for en bjælke, idet den simple form (ill.) har en hængesøjle (h), der

bærer bjælken på midten og overfører dens træk gnm. skræstængerne (s) til understøtningerne (u) (sml. sprængværk).

hængning, død ved den sammenklæmning af de store halskar og lufttrøret, der sker ved, at en om halsen lagt løkke ved legemets egen vægt strammes omkr. halsen. Hyppigt anv. selvmordsmetode. I Engl. og andre lande anv. som henrettelsesmetode.

hær, en stats hele krigsmagt til lands.

hærdning, 1) af stål. Hvis stål afkøles langsomt under smeltetemp., forbliver det forholdsvis blødt. Ved pludselig afkøling derimod (afgysning) efter en opvarmning til 780°-1250° alt efter legeringen, hærdner stål til større hårdhed end glas, men er da skørt. Ved forsigtig genopvarmning (anløbning) til 100°-480° og langsom afkøling i luft, vand el. olie kan man give stålet den ønskede hårdhed og elasticitet. Anløbstemp. kan kontrolleres ved anløbsfarverne, der dannes på emnets overflade. Hærdeskørhed skyldes fejl i h-processen; 2) af fedt, se fedthærdning.

Hærens Gymnastikskole, grl. 1804, uddanner gymnastiklærere til hær og flåde. Er den ældste eksisterende uddannelsesanstalt af den art.

Hærens Krudtværk, grl. i Frederiksværk 1758 af J. F. Classen, overtoges 1846 af staten. Fremstiller især nitrocellulosekrudt til hæren og jagtpatroner.

Hærens Tekniske Korps, oprettet 1909 ved omdannelse af Artilleriets Tekniske Tjeneste, omfatter bl. a. våben- og ammunitionarsenalet. Varetager fremstilling og vedligeholdelse af hærens våbenudstyr.

hære'si' (gr. *hairesis* valg, sømning), ældre betegn. for kætteri; hære't'iker, kætter.

hærfugl ('*Upupa* 'epops), fugl af drosselstørrelse, sort, hjulformet top på hovedet, langt, tyndt næb, yngler i træhuller,

insektæder. S-Eur., Afrika, Asien, har tidl. ynglet i Danm., nu kun sjældent gæst. Udgor sammen med beslægtede former en særlig orden, der står blædere og isfugle nær.

Härjedalen, sv. landskab ml. Jämtland og Dalarna; 12 849 km²; 14 000 indb. (1946). Fra den no. grænse sænker landet sig ret jævnt, furet af floddale. Højest punkt: Helagsfjället (1796 m). Hovedfloder Ljungan og Ljusnan. Norsk til 1645.

hærmyrer, d. s. s. amazonmyrer.
Härnö'sand, sv. købstad (fra 1585), Ångermanland, hovedstad i Västernorrlands län, NØ f. Sundsvall; 15 000 indb. (1949). Store savværker, handel med tømmer. Bispesæde 1772.

Härnö'sands stift, sv. stift, omfatter Västernorr., Jämtl. og dele af Kopparbergs län. 424 000 indb. (1946).

hæromer, et ofte meterlangt bånd af vandrende larver af sørgemyggen (*Sciara militaris*), lagttages nu og da om efter sommeren i skovbunden. Har spillet en stor rolle i folkelig overtro. Fænomenets årsag ikke klarlagt.

hærværk, opr. det forhold, at en anfører med mindst 5 bevåbnede ledsagere dræbte en mand i hans eget hus el. begik en anden alvorlig krænkelse af husfreden. I moderne strafferet d. s. s. tingsbeskædigelse. Straffen er bøde, hæfte el. fængsel indtil 1 år, under visse omstændigheder indtil 4 år.

hæshed (*afonia*), helt el. delvist tab af stemmen, opstår som regel i tilslutning til en stemmebåndskatarr; kan også være tegn på en alvorlig stemmebåndslidelse (kræft, tuberkulose).

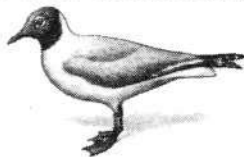
hæsse (sv. *hässja*), d. s. s. stakrytter el. horytter.

Hässleholm, sv. købstad (fra 1914), Skåne, VNV f. Kristianstad; 10 300 indb. (1949). Fabr. af jernbanemateriel. Jernbaneknudepunkt.

hætte, en som regel kræmmerhusformet hovedbeklædning, fastsyet til overklædningen.

hættebrødre, folkeligt navn på kapucinerne.

hættemåge ('*Larus ridi'bundus*), lille mågeart, i sommertiden m. chokoladebrunt hovede, om vinteren m. en sort

plet bag øjet, iøvrigt hvid m. gråblå vinger. I Danm. meget alm. både ved kyster og ferskvand. Ruger i tætte kolonier. Trækfugl, men mange overvintrer i og omkr. byer. Lever af insekter, orme, affald o. l.

Häusser ['hoi'sør], *Elias David* (1687-1745), da. arkitekt og militær, medvirkede v. opf. af Chr. borg Slot, hvis *ridebaneanlæg*, bortset fra bro og pavilloner, er af H.

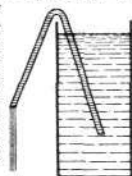
hævd, erhvervelse af en ret (ejendomsret, servitut e. l.) ved udøvelse af den til retten svarende råden i 20 år. Forekommer både ved fast ejendom og løsøre.

hæve, *jur.*, h en retssag; stande en sag uden at der afsiges dom. h omkostningerne; rettens afgørelse om, at hver af sagens parter skal bære sine egne omkostninger, mods. den alm. ordning, hvorefter den tabende part dømmes til at godtgøre den vindende part dens egne omkostn. med et bestemt beløb.

hævert er et apparat til flytning af en vædske fra en beholder til en anden. Stikhævten består blot af et rør, som har en udvidelse på midten, og hvis nederste ende er trukket ud i en spids. Ved at der suges luft ud foroven stiger vædsken op i h, som kan løftes op af vædsken, når fingeren holdes for rørmundingen. Den to-grethed h består af et bøjet rør (III), der fyldes helt med vædsken, som derefter vil løbe ud ved den frie munding, sålænge denne ligger lavere end overfladen i karret.

hæve ud, i bogtryk liniernes overflytning fra vinkelhage til skib.

hø, græsser, evt. græsmarksbælgplanter, der er afhugget i grøn tilstand og tørret på marken. Afgrøden spredes straks efter afhugning, og tørringen fremskyndes ved vending en el. flere gange. Når vandindholdet er bragt ned på omkr. 40%, er afgrøden stakketjenlig. En hurtigere og mere ensartet tørring end alm. staksetning fås ved opsetning på stativer

el. ryttere. Tidligt slået, velbæret hø er et fortrinligt foder til alle unge voksende plantædere, idet det er let fordøjeligt og alsidigt sammensat. 2-3 kg = 1 F. E.

høbacil (*Bacillus subtilis*), en stor, spore-dannende, ikke patogen stavbakterie, som findes meget udbredt i naturen. Sporerne tåler ofte mange timers kogning.

Høchst am 'Main ['hø:ktst-, 'hø:xtst-], ty. by, 1928 indlemmet i Frankfurt.

Höchstädt ['hø:xtst], bayersk by, hvor Marlborough og Eugen af Savoyen 13. 8. 1704 slog d. fr.-bayerske hær. I Engl. kaldes denne Marlboroughs største triumf slaget ved Blenheim.

Höckert ['hö:kört], *Johan Fredrik* (1826-66), sv. maler; især historiebill., bl. a. *Sthlm.s Slots Brand 1697* (1866, Nat.mus., Sthlm.).

'Høder el. *Hø'd*, i nord. rel. Balders banemand, der som en genoprettelse brændes på bål af Odins søn Vale.

Høeberg ['hø-], *Albert* (f. 1879), da. operasanger (bas), broder til *Georg H.* Deb. 1904 på Det Kgl. Teater. Kammer-sanger 1917.

Høeberg ['hø-], *Georg* (f. 1872), da. kapelmester og komponist. Broder til *Albert H.* 1914-30 kapelmester ved Det Kgl. Teater. Komp. operan *Et Bryllup i Katakomberne* (1909), balletten *Paris' Dom* (1912), symfoni, *Legende for Strygere* m. v. (Portr. sp. 2014).

Høedt ['hø't], *Frederik Ludvig* (1820-1885), da. skuespiller og instruktør. Deb. 1851 som Hamlet på Det Kgl. Teater. Helligede sig 1857-64 alene scenekonstruktion, som han, som den første i Danm., hævdede til en kunst. Også bet. som lærer.

Høeg ['hø'y], *Carsten* (f. 1896), da. filolog; prof. i klass. filologi v. Kbh.s Univ. siden 1926. Medudg. af »Monumenta Musicae Byzantinae« siden 1935 og af den da. overs. af Platons skrifter (1932-41). Leder af modstandsbevægelsens central-kartotte 1944-45. (Portr. sp. 2015).

Høeg Hagen, *Niels Peter* (1877-1907), da. premierløjtnant, kartograf på Danmark-eksp. Omkom tillige med *Mylus-Erichsen* og *Brønlund* i NØ-Gronl. 1907.

Høeg-Hansen, *Axel* (1877-1947), da. arkitekt. Elev af F. Koch og A. Rosen. Stifter af *Århus Friluftsmuseum* (1920). Offentlige bygninger og beboelsejendomme i Århus, landsteder og avlsgårde.

Høegh-Guldberg, *Frederik* (1771-1852), da. forfatter; søn af *Ove H.* Sprog-patriot. bestræbelser, middelgode klassikerovers. og digtning i 18. årh.s former (elegi, idyl, satire).

Høegh-Guldberg, *Ove* (1731-1808), da. politiker. Indtil beg. af 1770'erne bet. litt. virksomhed; en verdenshist. i 3 bd. (1768-72); red. s. m. biskop L. Harboe *Købstadssalmebogen* (1778), den såk. *Guldbergs Salmebog*. Lærer for arveprins Frederik fra 1764; dansksindet, enevældetro; bidrog som arveprinsens kabinetssek. til Struensees fald 1772, fungerede fra 1773 som kabinetssek., efterh. regeringens faktiske leder, styret 1780 A. P. Bernstorff. Støttede industri og handel, gik mod reform af bondens sociale stilling. Styrtet ved kronprins Frederiks kup 14. 4. 1784; stiftamtmand i Århus 1784-1802, gods-ejer. (Portræt sp. 2015).

høfde (samme ord som *hoved*), bølgebrøder, der tjener til beskyttelse af kysten, idet den hindrer bortskylning og fremmer afsetning af sand. h anbringes med mellemrum vinkelret på kysten. De bygges af sten el. betonblokke, indestuet ml. pælerækker, og med et forstærket hoved el. blot af en tætstående pælerække med stenfyldt hoved.

høfeber el. *hoastma*, en på allergisk basis pludselig opstået kataralisk tilstand af respirationsvejenes slimhinder (*snue*, svælg- og strubekatar, bronkitis) og af øjnene. Den fremkaldes af forsk. græsarter el. andre planter støv (pollen) og optræder især i de første sommermåneder. Behandles bl. a. med vacciner af pollen.

Høfding, *Finn* (f. 1899), da. komponist.

Harald Høffding. Sofus Høgsbro.

Har komp. operaerne *Kejserens Nye Klader* (1928), *Kilderejsen* (1942), den symfoniske fantasi *Det Er Ganske Vist m. v.* 1949 prof. v. musikonservatoriet. **Høffding, Harald** (1843-1931), da. filosof. Hævede i *Psyk. i Omrids på Grundlag af Erfaring* (1882), at bevidstheden er en sammenfattende virksomhed (synthese) og at psyk. elementer i streng forstand ikke gives. Sluttede sig i *Erik. En Fremstilling af de Etske Principper og deres Anvendelse på de Vigtigste Livsforhold* (1887) til velfærdsmoralen på rent human grundlag. Skr. *Den Nyere Filosofis Historie* 1-2 (1894). Sogte i *Religionsfilosofi* (1901) at vise, at kernen i al rel. er en tro på værdierne beståen gnm. alle omskiftelser. Gav i *Den Menneskelige Tanke, dens Former og Opgaver* (1910) en oversigt over sin filosofis forudsætninger og konsekvenser. Skrev desuden mange mindre skr. og fik også gnm. sin gerning som filosofiprofessor ved Kbh.s Univ. stor betydning for åndslivet både i Danmark og i udlandet. (Portræt).

Höganäs, sv. købstad (1936), Skåne, NV f. Hälsingborg; 7000 indb. (1949). Sten- og kulgruber. Lervareindustri.

Högberg [hø'gberj], *Olof* (1855-1932), sv. forfatter. Indførte m. romanen *Den stora vreden* (1906) Norrlandsmotiverne i sv. litt.

Högbom [hø'gbon], *Arvid Gustaf* (1857-1940), sv. geolog, prof. i Uppsala. Undersøgelser over Sv.s grundfjeld, den kaledoniske bjergkæde i Skand. og over glacialerosion.

høge (*Accipiter*), slægt af rovfulge, kortvingede, langhalede. Lever af fugle, småpattedyr o. l. Hertil bl. a. duehog og spurvehog.

høgesanger (*Sylvia nisoria*), sangfugl. Undersiden grålig tværstribet. Sjælden i Danmark. Trækfugl.

høgeskæg (*Crepis*), slægt af kurvblomstfam. Urter med bladbærende stængel og gule kurve med 2 kredse af svøbblade. 200 arter, i Danmark 7, af hvilke fl. er alm., bl. a. som ukrudt på marker.

høgeugle (*Surnia ulula*), højnordisk, langhalet ugle; jager om dagen. Sjælden vintergæst i Danmark.

høgeurt (*Hieracium*), slægt af kurvblomstfam., flerårige urter med talr. taglagte kurvsvøbblade, som oftest gule kroner. De fleste arter er apogame, d. v. s. udvikler spiredygtig frugt uden befrugtning. 400 arter, som er vanskelige at begrænse og bør betragtes som samlearter for en mængde småarter. I Danmark findes bl. a. håret h.

Høgholm, hovedgård SV f. Grenå, opr. Bjørnholm. 1681-1753 baroni.

Høgholt, tidl. hovedgård Ø f. Hjørring. Trefløjet hovedbygning. Tildelt fra ca. 1560. Fredet i kl. B.

Höglund [hø'glünd], *Zeth* (f. 1884), sv.

socialist. Medl. af 2. Kammer 1915-17, 1928-40. Vendte sig under 1. Verdenskrig mod Soc.dem.s samarb. m. De Liberale, skarp forsvarsmodstander, dømtes 1916 til strafarbejde for højforrædderi p. gr. af revolutionær udtalelse. Dannede 1917 venstresocialistisk gruppe, fra 1921 leder f. kommunistisk parti; brød 1924 m. Moskva og gik 1926 ind i Soc.dem. Chefred. f. »Socialdemokraten« 1936-40. Kommunalpolit. i Sthlm., ledende i finansstyret her efter 1940.

Høgsbro, *Halfdan* (f. 1894), da. teolog og kristelig-social forfatter. Provst i Sønderborg 1931, forstander for pastoralseminariet 1942.

Høgsbro, *Sofus* (1822-1902), da. politiker. Grundtvigsk teolog; forstander for Røding Højskole 1850-62. Fra 1858 folketingsm., grundtvigsk bondeven. Bekæmpede grundloven 1866, bl. lederne af Det Forenede Venstre. Redigerede »Dansk Folketidende« 1865-83; behændigt taktiker i rigsdagspolitik, som regel moderat. Folketingets formand 1887-94, 1895-1901. Forlod under forslingsforhandlingerne 1894 Bojsen og gik 1895 ind i Venstrereformpartiet. (Portr.)

Høgsbro, *Svend* (1855-1910), da. venstrepolitiker. Søn af Sofus H. Højesteretsagfører, 1895-1909 folketingsm., trafikmin. 1905-08, justitsmin. efter Alberti 1908-09.

Høgsbro Holm, *Arne* (f. 1889), da. landøkonom. Generalsekretær for Landbrugsrådet fra 1930. Har på Landbrugsrådets vegne gjort en stor indsats bl. a. som organisator af store udstillinger og som medl. af handelsdelegationer.

Högsta domstolen, den sv. højesteret. Dens medl. beteges som justitieråder.

Höjjer [højjer], *Benjamin* (1767-1812), sv. filosof. Spekulativ romantiker.

Højrup, *Jakob Thorkel* (f. 1905), da. jurist. Departementschef i Arbejdsmin. fra 1942, stiftamtmand i Odense fra 1948.

-høj, alm. sidsteled i da. stednavne (ofte udviklet el. omdannet til -ø, -e, -i, -å).

højadel, den fremste del af adelen. I Danmark fandtes der ikke før enevælden nogen retslig sondring inden for adelen, men faktisk var der et ret skarpt skel ml. en h, repræs. af forholdsvis få godsejerslægter, og den lavere adel. 1671 indførtes en h, bestående af grever og friherrer (baroner) med væsentlig videregående privilegier, end resten af adelen.

højagre, lange smalle agre, indtil 1 m høje og 20 m brede, men fl. hundrede m lange. Findes bevaret i udyrket terræn og skove. Tilhører middelalderen og går op til ca. 1800.

højalter, d. s. s. høvedalter.

højbaner, alm. betegn. for de i storbyer på brokonstruktioner over gader o. l. anlagte bybaner.

Højberg Christensen, *Axel Christen* (f. 1888), da. skolemand, rektor i Ordrup 1921, undervisningsinspektør for gymnasieskolerne fra 1927. Undervisningsmin. i ministeriet Scavenius 1942-43.

Højblad, blad af en anden (enkler) form end plantens løvblade, er knyttet til plantens blomstrende del. Eks.: græssernes avner, svøbet hos skærplanter, kurvdækket hos kurvplanter.

Højby, 1) da. stationsby (Holbæk-Nykøbing); 508 indb. (1945); 2) da. stationsby (Odense-Svendborg); 328 indb. (1945).

Højbygård, hovedgård Ø f. Rodby, fra 1725 i slægten (Bertouch-) Lehns eje. Mærkeligt kornmagasin fra ca. 1670.

højde, 1) *mat.*, h i en trekant, pyramide el. kegle er afstanden fra toppunktet til grundlinien el. grundfladen. h i et legeme, i hvis begrænsning der forekommer to parallelle plane dele (endeflader), er de parallelle planers afstand; 2) *sov.*, solens el. andet himmellegemes h er vinklen ml. dette og horisonten fra observators plads; på h med, samme geogr. br.; tage h, styre således, at man kommer til luvert af sit mål; tage h for, sikre sig mod.

højdeflyvning, flyvning i højder over ca. 3500-4000 m-grænsen. Under h kræves ekstra ilttilførsel til de ombordværende, el. at flyvemaskinen er forsynet

med trykkabiner, h har interesse for videnskaben (atm.s udforskning), for den mil. flyvning (taktiske fordele) og for den civile lufttrafik (h er hurtigere, billigere, sikrere samt mere komfortabel for passagerne).

højdeklima, klimaet i stor højde over havets overflade. Det adskiller sig fra klimaet ved havoverfladen bl. a. ved det lave lufttryk og det deraf følgende lave iltryk, og ved de lave temp. og ved den kraftige ultraviolette stråling. Alle disse faktorer har gennemgribende fysiolog. virkninger og er årsag til de vanskeligheder, som mennesket udsættes for i store højder, f. eks. ved bjergbestigning el. flyvning.

højdekort, topogr. kort med indlagte højdekurver. Ækvidistancen er for Geod. Institutets ældre målebordsblade 5 fod og for de nyere 2 el. 2 1/2 m.

højdemåler, flyveinstrument, der angiver flyvehøjden, og som er indrettet efter barometer-princippet. h angiver ikke atm.-trykket, men den til dette svarende højde over jorden.

højdemåling foretages 1) *geod.* v. hj. af nivellement (s. d.), 2) v. hj. af barometer. Da lufttrykket aftager med højden efter den simple lov, at det på det nærmeste halveres for ca. hver 5500 m, man stiger op, er det muligt at foretage h. En nøjagtig beregning kræver hensyntagen til luftens temp. og dens variation med højden. Anv. på ekspeditioner.

højderetning, d. s. s. elevation i artilleriet, se elevationsvinkel.

højderør, en langs bakken af en flyvemaskines haleplan anbragt bevægelig styreflade, hvormed maskinen manøvreres vertikalt.

højdespring, 1) atletikøvelse med frit tilløb og i mange forsk. stiløvelser. 2) gymnastisk øvelse, ikke anerkendt internat., men endnu obligatorisk i Danmark. p. gr. af sin store værdi som balance- og behændighedsøvelse. Springes m. tvungen front fremad og nedspring med samlede ben. Verdensrekord: 2,11 m (Lester Steers, USA, 1941).

højdestråling kaldes kosmisk stråling (især i den ældre litt.), fordi dens styrke tiltager med højden over jorden.

Høje Atlas, Atlas-bjergenes sydl. hovedkæde i Marokko.

Højen, d. s. s. Gammel-Skagen.

højenloft, gl. da. benævn. på en lille, to stokværk høj bygning, særlig kendt fra folkeviseerne.

Højer, da. flække 12 km VNV f. Tønder; 1372 indb. (1948). Tæppeindustri. Havn Handelsby fra 17. årh.; da. talesprog, ty. sindelag i 19. årh., v. afstemt. 1920 229 da., 581 tys. stemmer. Ved folketingsvalget 1947 var af 603 stemmer 226 tys.

højere, betegn. undertiden anv. i den org. kemi for at betegne alifatiske forbindelser med særlig lang normal kulstofkæde; f. eks. h. alkoholer, som cetyl- og cerylalkohol o. a.

højere jægere, i etnografi og etnologi betegn. for naturfolk, hos hvem mændenes jagt p. gr. af høj udvikling af våben og jagtmetoder leverer hovedmængden af ernæringen; kvindernes samlivssamfund er helt underordnet, oftest helt forsvundet. Eks.: praeindianere, eskimoer, Sibiriens rødsnydjægere, indianere i Amer.s nordl. skovland.

Højrup, landsby på Stevns; bekendt for sin på randen af Stevns Klint liggende, gamle kridtstenskirke, hvis kor styrtede ned ved skred 1928.

Højsteret, Danm.s øverste domstol og ankeinstans med sæde i Kbh.; oprettet 1661. Består af en præsident og 12 dommere. Mindst 9 dommere deltager i hver sags behandling, i de forberedende møder dog kun 3. I skriftligt behandlede sager medvirker 7 dommere.

højsteretsagfører, sagfører, der er beskikket til at procedere for Højsteret efter en prøveprocedure, der omfatter 4 sager. Landsrettsagførere, der har haft beskikkelse i 8 år, kan dog efter visse nærmere regler procedure sager for Højsteret, som de har udført i den foregående instans.

Høgeskæg.

Håret høgeurt.

Høje-Tåstrup, landsby V. f. Tåstrup; 457 indb. (1945). 16.-18. 2. 1658 fortes da.-sv. forhandlinger i **H**, hvor bestemmelserne i Roskildefreden 26. 2. s. å. fastlagdes.

Høje-Tåstrup-stenen (tidl. *Kallerup-stenen*), en af de ældste da. runestene. Opstillet ved kirken ved Hedehusene.

højfinans, socialistisk betegn. for den stærkt koncentrerede kapitalmagt i fremskredne kapitalistiske lande.

højfjeld, 1) bjergegne oven for skovgrænsen, 2) fjeldstrækning oven for snegrænsen.

højfjeldssol, d. s. s. kviksølvkvartslampe.

højforræderi, angreb på den højeste statsmagts indehavere for at berøve dem deres magt el. magtområde. Udtrykket anv. i grundloven om angreb på rigsdagens sikkerhed og frihed, men ikke i gældende straffelov.

højfrekvensdrossel, radiotekn., drosselspole, der tillader passage af lavfrekvente strømme, mens højfrekvente elimineres.

højfrekvensforstærker benyttes i radiomodtagere til forstærkning af det fra antennen modtagne signal, inden det ensrettes i detektoren.

højfrekvensmaskine, vekselstrømsgenerator for højfrekvente strømme til radiobrug.

højfrekvensovn, hvirvelstrømsovn, elektrisk induktionsovn, hvori højfrekvent strøm sendes gennem en spole, der frembringer hvirvelstrømme i varmegodset selv el. i en elektrisk ledende digel el. muffel.

højfrekvenstelefon, telefoni v. hj. af en højfrekvent bærebølge.

højfrekvenstransformator, radiotekn., transformator m. kerne af fint jernpulver; transformerer højfrekvent spænding op, inden den i en detektor omdannes til de i telefonen hørlige svingninger.

højfrekvente kaldes vekselstrømme med frekvens omkr. 1 million hertz, f. eks. de elektr. svingninger med periodetal over det hørlige. Anv. i radioteknikken.

Højgaard, *Elsø* (f. 1906), da. danserinde og skuespillerinde. Udd. ved Den Kgl. Ballet, hvor hun 1931-42 var solodanserinde. Deb. 1935 som skuespillerinde v. Det Kgl. Teater.

Højgaard, *Knud* (f. 1878), da. civilingeniør og entreprenør. Grl. 1918 Højgaard & Schultz, A/S. Bestyrelsesmedlem el. formand i en række selskaber. **H** var som formand for Dansk Ingeniørforening den drivende kraft ved bygningen af foreningens hus. I 1937 skænkede **H** Danmarks Akvarium i Charlottenlund.

Højgaard & *Schultz A/S*, da. entreprenørfirma, grl. 1918 af civilingeniørerne Knud Højgaard og Sven Schultz (1886-1932). Firmaet har udført en række store arbejder, også i udlandet, af hvilke kan nævnes: Langebro, Ørstedværket, vandkraftanlæg og fjernvarmeanlæg fra varme kilder på Island, havnearbejder i Gdynia, Klaipėda, Portugal og Madeira. Endv. fabrikerer firmaet jernbetontrykrør, system Bonna.

højgotik, den periode i gotikken, hvor denne når sin højeste blomstring (13. årh., i Danm. i 14. årh.).

højhed, titulatur for fyrstelige personer. (Kgl. h. s. d.)

højhedsrettigheder el. *suverænitetsrettigheder*, de rettigheder, som er udslag af statshøjheden el. suveræniteten.

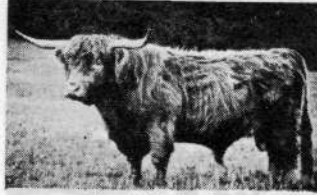
højkirke, d. s. s. anglikatolicismen inden for den anglikanske kirke. Brugtes tidl. om den retr. i den da. kirke, som er udgået fra Mynster og Martensen.

højkommissær, embedsmand, der som en regerings øverste repr. udsendes til kolonier, lydlande, besatte områder m. v.; særl. anv. af Engl. (High Commissioner) og Fr. (Haut-commissaire).

højkonjunktur, konjunkturforløbet højdepunkt, præget af høj beskæftigelse og høj udnyttelse af prod.sapparatet.

højland, land over 200 m o. h.

højlandskvæg, fællesbetegn. for kvægracerer hjemmeh. i bjergene og højland. Skotsk **h** (ill.), hårdfor kødrace, meget langhåret og langhornet (1 m ml. hornspidserne).

Skotsk Højlandstyr.

Højlund, *Thomas* (f. 1885), da. skolemand. Initiativrig leder af Kbh.s Kommunes Fortsættelseskursus fra 1926. Organisator af børnehjælpsdagen i Kbh. fra 1920.

Højlyngen, højdedrag på Midt-Bornholm.

højlander, da. f. eng. *highlander*, beboer af The Highlands i Skotl.

højmesse, søndagens hovedgudstjeneste med nadvertorvaltning.

højmaster, overhovedet for Den Ty. Ridderorden.

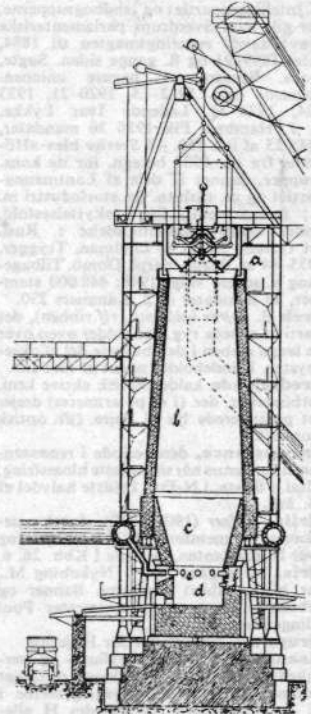
højmiddelalderen, middelalderens centrale afsnit, som indledes med cluniacenserbewægelsen i 10. årh.s beg. og afsluttes med det pavelige hierarkis højdepunkt ml. Innocens 3. og Bonifatius 8.

højmolekylær. Stoffe m. meget høj molekylvægt siges at være **h**, f. eks. æggehvideproteiner, stivelse, cellulose samt mange formstoffer.

højmoser (efter overfladens hvælvede form), forsumpningsmoser.

højovn (eng. *blast-furnace*, ty. *Hochofen*, sv. *masugn*), en indtil 30 m høj skaktovn, hvori råjern fremstilles af jernmalme ved reduktion med kul (koks, cinders). Størstedelen af **h** har form som to keglestubbe sat sammen på det bredeste sted (se ill.). **h**-s top kaldes digten (a), den øverste slanke del piben (b), og den nederste raste el. tragten (c); denne hviler på en kort, smal, cylindrisk del, herden el. stellet (d). **h** bygges af chamottesten med en murtykkelse på 0,5-1 m og med udvendig pladesvøb el. armering med flad-jernringe. Gnm. rør «*otvier*» efter fr. *tuyère*), som udmunder i den øverste del af stellet (e-f), blæses varm luft (700°-800°) under tryk ind i ovnen. **h** fyldes ovenfra gnm. gigtgen, som derfor er forsynet med platform og hejseværk. Der nedstyrtes store charger - fl. tons ad gangen - skiftevis af cinders og af den såk. møller, d. v. s. en nøje afpasset blanding af jernmalm i nævstore stykker og et tilslag, som s. m. malmens gangart danner slaggen. Jernmalme består oftest af jern og ilt el. kan ved opvarmning (ristning) omdannes til jernilte (jernoksyder). Som tilslag anv. efter råmalmens beskaffenhed kalksten el. kvarts, lerskifer m. m. Til fremstilling af 1 t råjern medgår 2-2,5 t jernmalm og tilslag, 1 t koks og 3200 m³ luft. - Ned gnm. **h** foregår en række processer under stigende temp. I den øverste zone (indtil 400°) finder en forvarmning og vandafgivelse sted. I reduktionszonen (600°-800°) bliver jernilteerne i fl. trin reduceret til metallisk jern v. hj. af opstigende kulilte (CO). Kulilten hidrører fra, at den kuldioksyd (CO₂),

som først dannes ved koksens forbrænding i blæseluften i stellet, umiddelbart derefter reduceres til kulilte (CO) af de glødende koks, den må passere op igennem. Jernet danner først jernsvamp, som synker ned og i rasteen optager kulstof, hvorved smeltepunktet nedsættes. Til sidst når smeltetemperaturen (1400°) i herden og det smeltede råjern samles i bunden dækket af den smeltede, letflydende slagge, hvis formål er at beskytte det hvidglødende jern mod iltning fra blæseluften. Jernet aftappes ca. hver 6. time og udstøbes groft i åbne sandforme til råjernsbarrer (pigjern) el. føres til en stor beholder. Råjernsblanderen, for at benyttes til stålremstilling. Slaggen flyder uafbrudt fra gnm. et slaggehul, der ligger

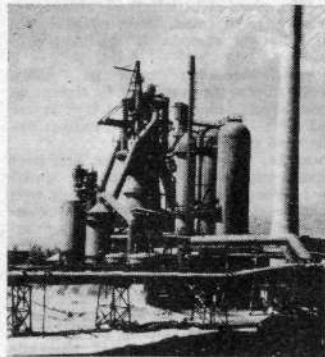
Snit gennem højovn.

ca. 1 m højere end jernudløbet; den kan oparbejdes til slaggecement, slaggeuld, bygningsten, vejmateriale o. m.

Fra **h**-s top bortledes **h**-gassen (gigtgassen), som foruden kvælstof og kuldioksyd indeholder 25-30% kulilte, der er brændbar. Gussens brændverdi er meget lav, 800-900 kcal/m³. Den udnyttes til opvarmning af blæseluften i vindforvarmerne (cowpers), der er ca. 30 m høje tårne, udvendigt beklædt med en lufttæt kappe af pladejern, indvendigt muret til et gitterværk af chamottesten. Når stene er tilstrækkelig ophejdet ved gigtgassens forbrænding, ledes blæseluften gnm. tårnet, førend den blæses ind i **h**. Til en **h** hører mindst 4 cowpers. Overskuddet af gigtgassen anv. som drivkraft i gasmotorer, f. eks. til blæserne, og til opvarmning i **h**-s kølværk. En **h** kan holdes i uafbrudt drift i 25 år el. mere. I lande med billig elektr. energi har man søgt at fremstille råjern (stål) direkte af malmene i elektr. **h** med el. uden skakt, f. eks. i No., Sv. og Finl. Andetsteds er roterovne benyttet, f. eks. ved F. L. Smith's kombinerede råjerns- og cementfremstilling i Ålborg.

højovns-cement, cement indeholdende højovns slagge.

Højre, i alm. politik betegn. f. mådehold el. konservativt parti. Navnet opstod under Den Fr. Revolution efter de moderates plads i forh. t. talerstolen. I Danmark anv. om kons. grupper; fast

Højovnsanlæg, USA.

partinavn under forfatn.kampen for de efterh. samarbejdende godssejere og natlib. i kamp mod Venstres krav om demokrati og folketingsparlamentarisme. Fast organiseret fra ca. 1880, havde magten under Estrup 1875-94 trods misbilligelse fra vælgerflertallet. Gik ind for stærkt forsvar, gennemførte i det væsentl. sin politik ved forliget 1894; måtte 1901 opgive regeringsmagten, da H kun havde 8 mand tilbage i Folketinget (uanset forholdsvis større vælgerflertal). Svækket ved de frikons.s udtræden og ved voksende ønske bl. yngre højremænd om anerk. af demokratiet. Mistede 1914 definitivt landstingsflertallet og gik 1915 med i demokr. grundlovsforlig, skiftede s. å. navn til Det Kons. Folkeparti. - I Norge blev H efter 1860'erne navn for de politikere af Intelligenspartiet og landbogrupperne, der gik mod Sverdrups parlamentariske krav; havde regeringsmagten til 1884, atter 1889-91 og fl. gange siden. Sogte, mods. Venstre, at bevare unionen. Dannede min. 1912-13, 1920-21, 1923-24, 1926-28. Ledende Ivar Lykke, C. J. Hambro. Fik 1936 36 mandater, 1945 25 af ialt 150. - I Sverige blev »Högern« fra ca. 1905 betegn. for de kons. grupper, dannet af dele af Lantmannapartiet og m. tilslutn. fra storindustri m. v.; forsvarsvenl., for beskyttelsestold, under skarp modsætn.følelse t. Rusl. ret ty.venl. Ledet af Lindman, Trygger, 1935-44 af Bagge, derpå Domö. Tilbagegang v. senere valg; 1948: 448 000 stemmer, 23 mandater af 2. Kamfers 230.

højreb el. **højrev** (oldnord. rif ribben), det parti af oksens ryg, der sidder oven over de lange ribben i den bageste del af oksebrystet. h indeholder noget af fileten^m.

højredrejende kaldes optisk aktive kem. forbindelser, der (i et polarimeter) drejer det polariserede lys til højre. (jfr. optisk isomeri).

højrenæssance, den periode i renæssancen, hvor denne når sin højeste blomstring, i Ital. i første, i N-Eur. i sidste halvdel af 16. årh.

Højris, **Holger** (1901-1942), dansk-amerikaner, gennemførte 1931 en flyvning over Nordatlanten, landede i Kbh. 26. 6. **Højris**, hovedgård SV f. Nykøbing M., har bl. a. tilhørt slægterne Banner og Sehested, samt generalpostmester Poul Klingenberg (d. 1690).

Højrup, tidl. skrivemåde for Højerup.

Højsangen, en samling bryllups- og kærlighedssange, som i traditionen er tillagt Salomo og optaget bl. hagiograferne i G. T. Hos jøderne fortolkedes H allegorisk som forholdet ml. Jahve og Israel, der var hans elskede, i den kristne kirke er den blevet forstået som forholdet ml. Kristus og menigheden el. Kristus og den enkelte sjæl.

højskole, 1) folkehøjskole, 2) højere vidensk. læreanstalt.

Højskolebladet, *Tidende for Folkeoplysning*, da. ugeblad, udg. siden 1876. Indeh. fagligt stof af almen interesse.

Højskole for Legemsøvelser, **Danmarks** (Statens Gymnastikinstitut), Kbh., grl. 1898, til 1911 afd. af Statens Lærerhøjskole. 1911 egen bygn. Nuv. bygn. indviet 1923. Idrætsskole 1940, summerhal 1941 og gymnastikhal 1942; H uddanner på eetårige og kortere kursus gymnastik- og idrætslærere.

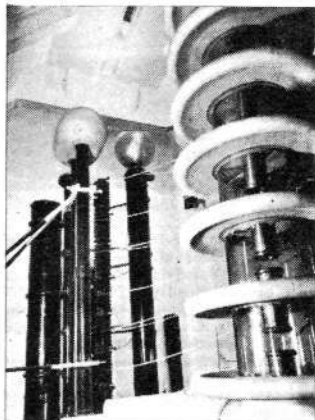
højskov, alm. betegn. for skov af højstammede træer; h-s drift er den alm. driftsform i da. skovbrug; træerne opstår en ret høj alder og fornyelsen sker ved frø; der tilstræbes inden for en afdeling ensaldrende og væsentl. ensartede bevoikninger, der fornyes ved renafdrift el. med overholdelse af en del gl. træer i nogle få år. Sjældnere anv. gruppe- og randfornyelse el. plukhugst.

højslette, jævnt højlend.

Højslev, da. stationsby (Viborg-Skive); 616 indb. (1945).

højspænding, I Danm. er grænsen ml. høj- og lavspænding if. stærkstrømsreglementet ved 250 volt i forh. til jord.

højspændingsanlæg til spændinger ml. 100 000 volt og fl. millioner volt anv. til accelerering af atomare partikler til

Højspændingsanlæg til 1 mill. volt på Universitetets Institut for Teoretisk Fysik. (København).

frembringelse af atomkerneomdannelser el. røntgenstråling og består enten af elektromagnetiske transformator-ensretter-anlæg el. af elektrostatisk generatore.

højstjært, duerace m. lange, opstående halefjer.

Højstrup, hovedgård S f. St.-Heddinge. Kgl. borg 1406-1617; fra 18. årh. under Vemmetofte. Bygn. fra 1868.

højsæde, hædersplads hos de gl. nordboere. **højsøflåden** (ty. *Hochseeflotte*), betegn. f. den i tjeneste værende del af den ty. orlogsfåde.

højtank, søv., tank indbygget ml. vandtætte skodder oppe i skibet. Til opbevaring af brændselolie o. l.

højtidelig forsikring. Hvor en person af rel. grunde ikke kan aflægge ed i en retssag, træder den hi stedet for ed. Formulæren herfor er fastsat af Justitsmin. Ved sin tronbestigelse afgiver kongen i statsrådet skriftligt en h om ubrødeligt at holde grundloven, medmindre han allerede som tronfølger har afgivet en sådan.

højtone, *fonet.*, musikalsk accent, der hæver sig over det normale mellemløje.

højtryk, *meteor.*, et område, hvor lufttrykket er højere end omgivelsernes.

højtryk, i bogtryk reproduktionsmetode, hvor den trykkende flade står i højrelief.

højtryksmaskine, dampmaskine uden kondensation.

højttaler, apparat til omdannelse af elektr. svingn. til lydølger, der kan høres på afstand, i princip en udvikling af høretelefonen. Opr. en elektromagnetisk h, som bestod af en elektromagnet m. fast spole, hvis elektr. svingn. påvirkede en stålmembran, som frembragte lydølgerne. Nu oftest en elektrodynamisk h, der har en konstant elektromagnet, i hvis felt befinder sig en bevægelig spole, som er fastgjort til en kegleformet membran (oftest af papir), der omdanner spoleens svingninger til lydølger. Også andre former for h findes, f. eks. krystat-h (jfr. piezo-elektreticet). I alm. anv. to el. flere h (med forsk. egensvingn.) samtidigt for at opnå den bedste gengivelse.

højtsky, øvre- og mellemty., mods. nederty., ofte brugt om det ty. rigssprog.

højvakuum, vakuum med et tryk lavere end 10⁻³-10⁻⁶ mm kviksølv, hvilket opnås med diffusionspumper.

højvande. Når vinden blæser hen over havet, sætter den vandmasserne under sig i bevægelse i samme retning, og hvis vandet ikke frit kan følge denne bevægelse, men støder på udstrakte landmasser, opstuvets vandet, så det stiger: det bliver h. Hvis h træffer sammen med flod, bliver der fare for oversvømmelse.

højtsætning, i kemigræfi kliché i zink, kobber el. messing til brug for højtryk samt til presseforgyldning på bogbind.

høkkasse, velisoleret kasse af passende størrelse, hvori gryder m. m. anbringes

pakket i isolerende materiale som hø, papir, træld o. l. til viderekogning.

høkerhandel, ældre betegn. for detailhandel, som under beskedne former særlig omsætter levnedsmidler.

Hølderlin, *Friedrich* (1770-1843), ty. digter. H-s ofte dunkle lyrik i antikke strofer og frie rytmer er en ensom pantheists hymniske pris af naturens urelemten. Lyrik er endv. brevromanen *Hyperion* 1-2 (1797-99). H, der blev sindssyg, fik meget stor bet. for 20. årh. (George, Rilke). (Portræt sp. 2035).

Hölyti ['hölti:], *Ludwig* (1748-76), ty. digter. Betydeligste lyriker i Göttinger Hain. H-s elegier er typiske for sentimentalismen i 18. årh.

Hølaas ['høla:s], *Odd* (f. 1898), no. forfatter og journalist. Har udg. en række bøger om polit. og kunstn. emner, bl. a. *Nederst ved bordet* (1936) om negerproblemet i USA, en monografi om *Th. Kittelsen* (1941) og *Norge under Håkon 7.* (1945). Fra 1945 presseattaché i Kbh.

Høm, *Paul* (f. 1905), da. maler; medl. af »Den Frie Udst.« fra 1939; navnlig stærkt følelsesbetonet figurfremst.

Høm, *Vilhelm* (f. 1860), da. forfatter. Elskværdige hyggeromaner som *Aby Apotek* (1894) og *Jul på Landet* (1900).

Hønefoss ['hønəfəs:], no. købstad (fra 1851), Buskerud, i landskabet Ringerike, N f. søen Tyrifjord; 3500 indb. (1946). Opkaldt efter vandfaldet H i Begna. Træindustri. Station på Bergensbanen og Randsfjordbanen (til Drammen).

Høner, i nord. rel. en gud bl. aserne, Odins ledsager.

Høng, da. stationsby (Kalundborg-Slagelse og Tollese-H) på V-Sjælland; 1458 indb. (1945). Studenterkursus, husmandsskole. Industri (ost m. m.).

Høng Husmandsskole med højskole- og fagundervisning (landbrugs- og husholdningsfag), oprettet i Sæby 1864, flyttet til Høng 1866. Skolen har fået sit præg af husmandsforener Anders Jørgensen (1839-1915), som ledede den fra 1872-1912. 1935 selvejende institution under hovedbestyrelsen for »De Samv. Sjæll. Husmandsforeningers«. 1948: 64 mandl. og 53 kvindl. elever.

hønnike, stor hønekilling el. ung høne (4-8 mdr.).

høns (*Gallus*), slægt af hønefugle af fasanfam., hovedet m. en hudkam, struben m. hudlapper. Trop. Asien. Hertil bl. a. bankivahøne (G. gallus), fra hvilken tamhønen nedstammer. For tamhønsens vedk. skelner man ml. lette og svære racer, men der findes mange mellemformer. I Danm. er de lette h mest udbredt og da navn. hvide italienerne, derefter brune italienerne. Af de svære, mere kødprægede racer er rhode islands, lyse sussex og wyandotter de mest anv. løvr. forekommer også i Danm. et stort antal af prydracer og dværghøns, hvor såvel æg- som kødproduktion er underordnet. (Ill. se de forsk. racer). *Avl* med nytteracerne spiller i Danm. en stor økonom. rolle, navn. for det mindre landbrug (ægsal). 1947 opgjordes bestanden af høns og kyllinger til 19,3 mill. stk. mod 33,3 mill. i 1939. Tilbagegangen skyldes manglende foderstofindførsel.

Hønsbroen, flydebro, som adskiller flådens leje fra Kbh.-s inderhavns nordl. del.

hønsbryst (el. *kyllingbryst*), *med.*, en formforandring af brystkassen, hvorved brystbenet danner en fremspringende kam.

hønsedifteri (*Cornus suecica*), art inden for slægten kornel, en urteagtig plante med de små, sortrøde blomster i en lille skærm, omgivet af et hvidt, 4-bladet svøb. Alm. i krat og hedemøser i Jylland, dyrkes også som prydblade i haver.

hønsedifteri, en smitsom virus sygdom, der angriber Hønsedifteri.

fugle (betændelse i næsehuler og svælg, ofte lufttrø og lunger, undertiden i øjnene). Inkubationstiden er 5-6 dage; ofte dødelig. Har ingen forb. med d. menn. difteri.

Hønsedifteri.

hønsfoder, en alsidig foderblanding, bestående af finmalet kraftfoder med et indhold af ca. 16 % fordøjeligt renprotein. En sådan blanding gives oftest hønsene som fritfoder, d. v. s. at dyrene til enhver tid kan forsyne sig efter ædelyst. Til forskel herfra gives kærnefoder (helt korn) som en afvejet dagsration.

hønsfugle (*Gallii*), fugleorden, kortvingede, kraftige fugle m. korte kloer, veludviklet bagtå, hannerne ofte m. spore. Plantæedere m. stor kro, veludviklet kråse, lange blindtarme; de fleste lever på jorden, ret dårlige flyvere, polygame, hanneres fjerdragt oftest spraglet. Hertil hokkoer, talegallahøns, fasaner, kalkuner, påfugle, agerhøns, vagtler, rypere, urhøns m. fl.

hønsgribbe, fællesbetegn. f. forsk. små amer. gribearter m. langt tyndt næb. Lever flokvis i byer.

høns Hund, jagthund, der især anv. til jagt på agerhøns og fasaner. Hertil bl. a. pointer og setter.

høns Hø, d. s. s. duehø.

hønskolera, meget smitsom fuglesygdom. Skyldes en bakterie af pasteurella-gruppen. Inkubationstid 1-2 døgn, sygdomsvarighed 1-3 døgn, oftest dødelig. Symptomer: bl. a. nedsat appetit, tørst, diarré, afmagering.

hønsleukæmi, meget alm. hønsesydom. Skyldes en forstyrrelse i dannelsen af de hvide blodlegemer. Sygdommen er langvarig og snigende, i reglen dødelig. Ofte uden påfaldende symptomer, undertiden ses afmagering, blegkammethed.

hønselus (*Menopon pallidum*), fuglelus, alm. på høns.

hønselid (*Dermatitis nyssus galinae*), mide, der angriber høns o. a. fugle; optræder undertiden i massevis i beboelseslejligheder.

hønspest, akut infektionssygdom hos høns. Skyldes et ultravisibelt smitstof. Inkubationstid 3-5 dage, sygdomsvarighed 2-3 dage, oftest dødelig. Symptomer: mæthed, manglende appetit og vaklende gang.

hønsertarm (*Ce'rastium*), slægt af nellikefam., små urter med smalle blade; hvide, tokløvede kronblade, 5 griffer. 100 arter, i Danm. 9, hvoraf et par er meget alm. på marker. Et par arter prydplanter i haver.

hønsertuberkulose forårsages af en form af tuberkulose-bacillen, *Typus avium*. Kan, omend sjældent, smitte mennesker og kvæg. Hønsene inficeres gnm. føderet. Inkubationstid 1 måned; længerevarende sygdom, i reglen dødelig. Symptomer: bl. a. afmagering, halthed.

hønsetyfus, en akut tarminfektion hos høns. Kan være heftig og dødbringende.

Høpner, *Johan Jørgen* (1689-1759), da. bogtrykker og avisudgiver. Ejede på sin tid Kbh.s største bogtrykkeri.

Høpner, *Karl* (1857-1900), ty. metalurg og geolog. Opdagede rige malmjæder i SV-Afrika, hvilket førte til Tyskls. kolonisering heraf. Indførte elektrokrom. metoder til metalvinding.

Höpken, *Anders Johan von* (1712-89), sv. politiker, en af Hattepartiets mest fremragende talere, bidrog 1746-47 til frigørelse fra afhængighed af Rusl., kancellipræsident 1751-61, svækket p. gr. af Sv.s deltagelse i Preuss. Syvårskrig.

Hoepli [*høpli*], *Ulrico*, ital. boghandel og forlag i Milano, grl. 1871. Italiens førende forlag både for skønlitteratur og vidensk. faglitt.

høpyralide (*E'phestia elu'tella*), lille sommerfugl, hvis larve lever i døde plantestoffer (hø, tørrede frugter, chokolade o. l.).

hør (*Linum*), slægt af hørfam.; urteagtige planter med smalle blade. Blomster femtallige, frugten en kapsel. 200 arter; i Danm. er vild hør (*L. catharticum*), der har små hvide blomster, vildtvoksende. Nogle arter er prydplanter. Den vigtigste art er alm. hør (*L. usitatissimum*) med en trind, indtil 1 m høj stængel og blå blomster; dyrkes også i Danm. Af frøene ud-

presses linolie (oliehør-sorter), og resten anv. til foder (hørfrokager). Af stænglerne fås taverne (basten), et af de vigtigste spindematerialer (spindhør-sorter). *Hørdyrkning* er 4-5000 år gl. Efter horplantens optagning (*ruskning*) foretages *rdning* (nedbrydning af pektin o. a. »kitsubstans« ml. taverne), brydning, *skætning* (træstøft, skæverne slås fra). De 30-70 cm lange basttaver, langhorren, lægges parallelt ved *hegling* og spindes til fint garn, mens de korte, blå, benyttes til groft garn (f. eks. hørstindegarn). Ved en kemikaliebehandling søges den omstændelige rdningsproces undgået; man får dog kun et sekunda-produkt (grøn-skættet hør, grønør). Produktionen af spindhør (hørfiber) androg i 1939 920 000 t, overv. fra Sovj. og Eur. 2/3 af verdensprod. stammer fra Sovj., hvor avlen er størst ml. Riga og Moskva. Bl. de førende eur. producenter er Belg., Polen og Fr. I *Dann.* antages spindhør at have været dyrket helt fra jernalderen. Spindhør blev overvejende dyrket på mange små arealer store nok til hjemmenes forsyning med linnedvarer. Under den økon. udvikling i sidste halvdel af 19. årh. gik dyrkning af spindhør helt ud. Under 2. Verdenskrigs afspærring blev interessen for spindhør atter levende. 1928-36 dyrkedes kun 10-225 ha mod 6-8000 ha i 1941-45. Der er nu oprettet fl. skæfterier, ligesom der er spinderi i Kolding og Kbh. Under krigen har prisen på hør været ansat således, at dyrkerne har opnået en indtægt, der har ligget 33 1/8% over gennemsnitsindtægten af en bygafgrøde, beregnet på grundlag af prisen på afleveringspligtigt byg. - Produktionen af oliehør (hørfør) androg 1938 327 000 t, hvoraf Argentina avlede halvdelen (1947 under en fjerdedel); bet. producenter var Sovj., Indien, USA (især Dakota) og Uruguay. Efter 2. Verdenskrig er USA største producent, og Canada har fjerdepladsen (efter Argentina og Indien). Den eur. prod. er ubetydelig. Før 2. Verdenskrig havde olie hør forsøgsvis været dyrket i *Dann.* På landbrugsrådets foranledning blev for i nogen grad at sikre forsyningen med tørrende olier til fernis- og lakindustrien allerede i 1940 iværksat en avl af olie hør, der dog i krigsårene kun nåede op på 3-4000 ha. Prisen blev i henh. til forsøg i 1940 og 1941 fastsat til 3 1/2 og efter den lille høst i 1941 til 5 1/2 gange byrprisen. Før krigen kunne *Dann.* fra Argentina importere hørfør til 1 1/2-2 gange komprisen.

hør, newzealandsk, er de meget stærke bladtaver af den til liljefam. hørende hørilje (*Phorium tenax*). Anv. til toværk, dog ikke til skibstove, da den ikke er modstandsdygtig over for fugtighed.

Hörby [*hörby*], sv. v. köping, Skåne, Ø F. Ringsjön; 2900 indb. (1948). Radiostation.

Hörbygård, hovedgård NV f. Holbæk; fra 1748 i slægten Castenschioldens eje. Bygn. fra 1862.

Hördum, *Christen* (1846-1911), da. socialdemokrat. Skomager, bl. partilederne efter Pios flugt 1877; holdt opposition nede og bidrog til at fortsætte »Social-Demokraten«, hvis forretningsfører H var til sin død. Folketingsmand 1884-87, 1890-1909.

høreapparat, lydforstærkende apparat for de tunghøre. De ældre apparater, høreslangen og hørerøret anv. nu kun i ringe udstrækning. Det mod. h er elektr., enten i form af en kulkornsmikrofon med en øretelefon el. som et radiatorforstærkerapparat, der er det mest effektive. Dette apparat består af en lille krystalmikrofon af membrantypen og en 3-radiator modstandskoblet forstærker samt som regel en krystaløretelefon. Det kan være bygget sammen med de tilhørende elementer i en lille flad kasse, som kan bæres skjult i en lomme el. lign. En tynd ledning fører op til den knapformede øretelefon siddende i øregangsbåningen. Fordelen ved dette h er: ren tonegengivelse, betydelig lydforstærkning, ingen el. kun ringe bilyde, mulighed for forstærkning af forsk. områder indenfor toneskalaen.

hørelse, sans, som sætter i stand til at opfatte lyde. Det menneskelige høreorgan kan opfatte lydbølger fra 16-20 000 dobbeltsvingninger pr. sek. Lydbølgerne ledes gnm. øregangen til trommehinden, som sættes i svingende bevægelse; disse svingninger overføres gnm. 3 små øreknogler i mellemøret til vædske-systemet i det indre øre (sneglen). I dette findes et særligt udbygget sanseapparat, som står i forb. med hørenerven; ad denne sidste føres lydimpulserne til et bestemt område i hjernen, hvor lydindtrykket opstår. I tilfælde hvor trommehinden og øreknoglerne er gået tabt (f. eks. efter mellemørebetændelse) behøver hørelsen ikke at være helt udslett, idet lydbølgerne via direkte knogledning kan påvirke sanseorganet i det indre øre.

hørelære, disciplin inden for den højere musikundervisning. Tjener til at træne øret i at høre intervaller, harmonier, rytmer eventuelt også tonehøje.

hørerneve, den del af 8. hjernenerve, som leder lydimpulser fra det indre øre til hjernen.

Hørensagen [-særjøn] (ty. *Hörensagen* [-særjøn] af (ich habe es) *hören sagen* jeg har hørt det sige), rygte, omtale; von h, af omtale.

høreorganer, organer for opfattelse af lydbølger. Forekommer hos en del insekter (på siden af bagkroppen el. benene) og hos hvirveldyr (i det indre øre). H består af en el. fl. membraner, der sættes i svingninger, og til hvilke der ofte er knyttet et resonansapparat. Hos pattedyr opfanges lydbølgerne oftest af et ydre øre og ledes gnm. øregang, trommehinde og øreknogler til det indre øre.

høreprøve, bestemmelse af høreevnen. Hertil anv. hviske- og talestemme, stemmegaffer og audiometer.

hører, ældre betegn. for de latinskolelærere som fra 1806 kaldtes adjunker.

hørespil, dramatisk genre, fremkaldt af radioens behov og præget af en hermed sammenhængende teknik m. h. t. replikform og lydeffekte. Den da. radio har opført h siden 1926.

hørfroafkog, gives undertiden som diætfoder til småkalve.

hørfrokager, oliekafer, fremstillet af hørfør. Udm. kalvefoder.

hørg [*hörj*], i nord. rel. en hob sten, der afmærker helligstedet.

hørig, gl. da. d. s. s. lydige, spec. om fæstebønderne i forh. til godsejeren.

hørkræmmer, detailhandler i en i gl. dage vigtig, men nu forsvundet branche, der omfattede varer som hør, hamp, blå, sild, salt, klipfisk, lertøj o. l.

hørlærred, hørlærred, lærredsvævet stof, alene af hør; h har smukt glansfuldt udseende, men står sig ikke så godt i alkalisk væsk i varmen som bomuldsstof; anv. til sengelinned, duge, kjoler m. m.

Hörner, *Johan* (1711-63), sv. portrætmaler; kom til Kbh. 1735 og virkede her resten af sit liv, bet. som menneskeskildrer og kolorist.

Hoernes [*hør-*], *Moritz* (1852-1917), ostr. arkæolog. Hovedværk: *Urgeschichte der bildenden Kunst* (1898).

Høring, da. stationsby (Skanderborg-Arhus); 734 indb. (1945).

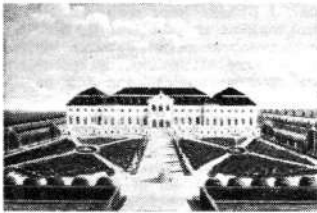
Høringplanken, udskåret og bemalet

planke (orme- og drueklassemotiv symboliserende hedenskabet og kristendommen) stammende antagelig fra Svend Estridsens tid fundet i Høring kirke. **Hør oss Svea**, sv. nationalhymne f. mandskor af G. Wennerberg; komp. 1853. **Hørring**, Hugo Egmont (1842-1909), da. politiker. Dep.chef; indenrigsmin. 1894-97, konseilspræsident og finansmin.

1897-1900. Forsøgte forhandlingspolitik med Venstre, men kunne ikke skabe forlig om told- og skattesagen, svækkedes af Højres splittelse og tilbagegang. 1906 -09 direktør for Kongeriget Danmarks Hypotekbank.

Hørsholm (*Hirschholm*), tidl. hovedgård og slot i N-Sjælland, nævnt fra 1305, købt af dronning Margrethe 1391, derefter i kgl. eje. 1737 overladt dronning Sophie Magdalene, som 1737-46 lod L. Thurah opføre et pragtigt rokokslot over

Hørsholm. Gouachebillede, 1740. (Rosenborg).

de gl. bygn. 1770-71 benyttet af Chr. 7., Caroline Mathilde og Struensee. Derefter forfaldt H, slot funderet som det var i den sumpede grund. 1810-12 helt nedrevet. På tomten opførtes C. F. Hansens enkelte empirekirke 1820-23. Uden for slotsholmen en stor lade fra 1713, kavalierbygn. fra 1721 og 1740 samt to staldbygn. fra 1739; alle fredede i kl. B. Omkring slottet opvoksede byen H.

Hørsholm, forstadskommune til Kbh.; 22 km N f. Kbh.; 7979 indb. (1948). Slot, Jagt- og skovbrugsmuseum.

Hørup, *Ellen* (f. 1871), datter af Viggo H og derigennem knyttet til »Politikena«. H er en ivrig forkæmper for fredsagen, børneforsorg o. a. socialt hjælpearbejde. Gik april 1949 ud af »Politikena« bestyrelse.

Hørup, *Viggo* (1841-1902), da. politiker. Sjællandsk skolelærer, jurist, fra 1873 journalist ved Venstres Kbh.-avis »Morgenbladet«, 1876-92 folketingsm. (Køge). Gik ind for skarp oppositionspolitik med principlen bekæmpelse af nat.lib. tradition; kæmpede for demokratisk ligestilling og folketingsparlamentarisme; vandt ved sine fremragende journalistevner dele af kbh. borgerstand for Venstre, bekæmpede regeringens forsvarsprogram med skarp antimilitaristisk agitation. I mods. til nationalt indstillede, grundtvigske venstrefløj (Bojsen); 1883-84 i konflikt med Berg, stiftede okt. 1884 »Politikena«. Svækkedes i slutn. af 1880-erne ved visnepolitikens håbløshed og et mislykket forhandlingsforsøg, trængtes tilbage af Bojsens tilhængere, slået ved valg i Køge 1892 af Alberti. Bøjede sig for I. C. Christensens ledelse i Venstre-reformpartiet, støttede arbejderne under lockouten 1899, optoges i min. Deuntzer (efter nogen strid) som trafikmin. (Portræt sp. 2035.)

Hørup Hav, 1) indskæring på Als' vestkyst. 2) *Høruphav*, fiskerleje ved 1); 357 indb. (1945).

Hørve, da. stationsby (Holbæk-Nyebøkg og H-Værsløv) på NV-Sjælland; 739 indb. (1945).

hørytter el. *hæse*, stativ, der anv. til vejring af kløvergræs og forsk. frøafgrøder.

horål (*Amno/coetes*), betegn. f. lampretn på ungdomsstadiet.

høslæt, den tid, i hvilken 1. slæt af græsmarkerne høstes og bjerges som hø.

høsnue, d. s. s. høfeber.

Høst, *Jens Kragh* (1772-1844), da. litterat og historiker. Foruden ved en *Napoleonbiogr.* (1810-14) og fl. skr. om Christian 7.s regeringstid har H gjort sig bekendt som vor første mere aktive kultur-skandinavianst.

Høst, *Niels* (f. 1869), da. diplomat. Sø-officer; dir. i DFDS 1905-21. Da. gesandt (Japan 1921, Jugoslavien 1924-34). Overbragte 1940 Chr. 10. henvendelse fra Højgaard, Holger Andersen, la Cour m. fl. om dannelse af reg. af ikke-parlamentariskere. Fra 1946 formand f. Sydslesvigske Udvalg af 5. Maj 1945.

Høst, *Oluf* (f. 1884), da. maler, medl. af »Den Frie Udst.« fra 1926; har navnlig malet stærkt stemningsbetonede, koloristisk særprægede skildringer af bornh. natur. (Ill.).

høstakke er de stakke, hvori høet samles på marken til eftervejring og tørring, indtil det er tjenligt til hjemkørsel.

Høstblomst dagen, veigørenhedsdag til fordel for tuberkulosens bekæmpelse; afholdes, siden 1909, årl. medio sept. af Nationalforl. til Tuberkulosens Bekæmpelse.

høst-enhed, d. s. s. afgrøde-enhed.

høstmaskiner, maskiner, der anv. til høstning (afskæring) af de på marken voksende afgrøder, findes i fl. forsk. typer: 1) slåmaskinen, der kun afskærer afgrøden, anv. kun til græsmarker, men kan forsynes med et aflæggerapparat til korn; 2) den selvaflæggende mejemaskine, der i de senere år er helt fortrængt af 3) *selvbinderen*, der besørger såvel høstning som binding af afgrøden; 4) *mejetærsker* (eng. *combine*), der både høster og tærsker og aflægger kornet i sække på marken.

høstmur (*Aphaeno'gaster subter'ranea*), S-eur. myreart, lever af græsfrø.

Høst & Søn, A. F., da. boghandel og forlag, grl. 1836 af Andreas Frederik H. (1811-97), der bl. a. blev en slags nord. kommissionær for fr. litt. Firmaet var i familiens eje til 1917. Fra 1925 også antikvariat. Kgl. hofboghandler.

høstroe, en hvidkødet form af turnips.

Høstsil, silderacer, der gyder om efteråret.

høstkikke. Afslutningen af høsten er den vigtigste begivenhed i bondens år bejdsår og fejres derfor på forsk. måde; bl. a. udpyntes det sidste neg, gives forsk. navne (gammelmænd) og føres i optog hjem til gården, hvor det deltag i gårdens høstgilde. På de større gårde, hvor fremmede arbejdsfolk har deltaget i arb., kendes skikken »at stryge for kålen«, idet arbejdsfolkene ved at true med også at høste kålen tiltvinger sig traktement. Høstgilder fejres over hele landet, enten som privat fest el. som landsbyfester.

høst-turnips er en hvidkødet turnips med grønt (violet) hoved. I forsøg 1930-31 var en stamme »Roskilde VII« den højest ydende af de hvidkødede turnipsorter.

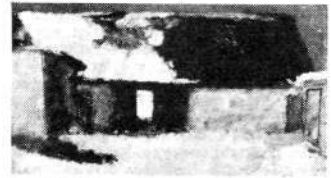
høstudbytte. Samlede opgørelser af et lands h kan dels foretages efter værdi på grl. af priserne, dels efter mængde i kg el. efter omregn. til en fælles afgrøde-enhed (A.E.). Det saml. da. h af korn, rodfrugter og græs m. v. var omkr. 1900 godt 50 mill. A.E., i 1930'erne ca. 115, 1946 ca. 126 mill. A.E. Stigningen skyldes udvidet kreaturhold i forb. m. højere produktivitet. Danm., Holl. og Belg. hører til de lande, der normalt har højt h. pr. ha. af de tempererede landes kornarter (25-30 hkg pr. ha. mod f. eks. i Sovj. og USA omkr. 10 hkg pr. ha.). - Fra 1939 har h i Danm. (udtrykt i mill. A.E.) været:

	Korn	Rod-frugt	Græs og hø	Ialt
1939.....	43,4	34,4	35,4	113,2
1940.....	38,3	36,9	33,7	108,9
1941.....	32,7	35,2	32,8	100,7
1942.....	46,3	31,5	34,0	111,8
1943.....	46,7	32,7	43,0	122,4
1944.....	45,9	27,1	45,6	118,5
1945.....	43,6	30,5	48,1	122,2
1946.....	47,2	32,0	46,6	125,8
1947.....	36,7	29,6	31,7	98
1948.....	72,1	ca. 45	ca. 117	

Høstudstillingen, udstillingssammen-slutn. af da. bildende kunstnere, stiftet 1934, sammensluttet m. Corner 1936-42.

høstved, den del af træets årring, som aflægges sidst i væksttiden; h er tættere, hårdere og ofte mørkere farvet end værdet, da vedcellernes væg er tykke og cellerne i det hele er mindre end værdets.

Hötzendorf, *Franz Conrad von* (1852-1925), østr. generalstabschef 1912-juni 1918. Bidrog til aggressiv politik mod

Oluf Høst: Vinter. Gård. 1940. (Kunstmus.).

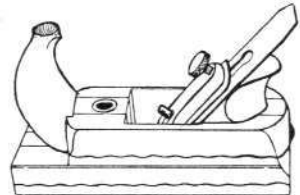
Serbien 1912-14, led nederlag under 1. Verdenskrig.

høvding, overhoved, leder, især et primitivt folks leder, hvis titel er ukendt el. fremmedartet, el. en leder, som ikke har fast titulatur (f. eks. leder af en band el. et polit. parti).

Høvelte, landsby og militær lejr i N-Sjælland, 3 km NV f. Birkerød.

høvender, maskine til spredning og vending af græsset på marken for at fremskynde tørring og vejring.

høvl, værktøj til spåntagning m. v., består af et høveljern, der med en trækile fastholdes i stokken af hårdt træ. h-s underside kaldes sålen; det fremspring,

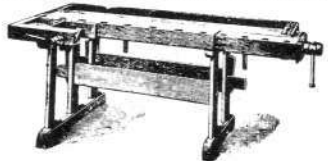

Pudshøvl.

man omfatter med venstre hånd, kaldes næsen. h-jernet har på skrubb en let buet, på slet- og pudshøvl lige, på tandh en fint tandet æg. Simsh-s jern er lige så bredt som sålen for at tillade høvling tæt op til kanter. Til planhøvling af store flader bruges langh el. rubank.

høvdannet kaldes et fjerstrengt, fligt blad, hvis flige med spidsen peger ned mod bladets grund. Eks. mælkebotte.

høvelbænk, kraftigt bord af bøgeplanker til fastspænding af arbejdsstykker af træ enten i fortangen el. bagtangen el. ml. bænkhænger (bænkdupper) i de firkantede

huller i høvelbænken og tængerne. Fordybningen, biladen, bruges til henlægning af værktøj.

høvlemaskiner. 1) *h til metal* har retlinet hovedbevægelse, hvorunder enten godset, opspændt på en plan, vandrør forbi en el. fl. forsættere m. høvelstål, der efter arbejdsstillet autom. udfører tilspændingsbevægelsen, el., ved shapingsmaskiner, en stødsælde m. en forsætter udfører hovedbevægelsen, medens godset udfører tilspændingsbevægelsen. 2)

h til træ har en kutter m. roterende kniv. På den yste afretter føres emnet

Tykkelseshøvlemaskine.

Friedrich Hölderlin. Viggo Hørup.

hen over kutteren, mens det på tykkelses-høvlén passerer under denne. Kehlmaskiner har kuttere m. knive til façon-høvling. (Ill. sp. 2034).

høvlspånsplader, lette, varmeisolerende byggeplader, fremstillet af vandglas-impregnerede høvlspåner dyppet i et bindemiddel, oftest cement, og hærdnet under tryk.

Høybergs envædske metode, metode til fedtbestemmelse i mælk udarbejdet af stadsdyrlæge H. M. Høyberg (f. 1871) og civiling. B. Spur (f. 1890). Æggehviden opløses i alkali tilfæt alkohol, hvorefter fedtet udskilles ved rystning og henstand. Fedtprocenten aflæses på de benyttede butyrometre.

Høyen [høi'æn], Niels Lauritz (1798-1870), da. kunsthistoriker. Deltog 1825 i stiftelse af Kunstforen., 1847 af Selskabet for Nord. Kunst. 1829 prof. i hist. og mytol., 1856 docent i kunsthist. v. univ.; fik stor bet. for studiet af da. kunst og ordning af museumsvæsenet; virkede især som taler og gik ind for kunstn. behandling af nat. emner fra folkelivet el. hist. (Portræt sp. 2037).

Høyer [høi'ær], Axel John (f. 1894 i USA), da. journalist. Før besættelses ugebladsredaktør, en tid i forb. m. Pürschel. Under besættelsen talsmand for forståelse m. tyskerne; med Frits Clausen. Efter 29. 8. 1943 foredragsholder i radioen. Arresteret maj 1945; 1948 idømt 10 års fængsel (landsretsdøm).

Høyer, Christian Fædder (1775-1855), da. maler. Elev af Abildgaard, hvis stil og motivrække blev bestemmende for hans kunst.

Høyer, Cornelius (1741-1804), da. miniaturemaler, bl. sin tids dygtigste.

Høyer, Edgard (1859-1942), da. forfatter; ca. 20 skuespil af folkekomedietypen, bl. a. *Tante Cramers Testamente* (1904) og *Niels Peter Svane* (1909).

Høyer Møller, Erik (1818-1904), da. præst og forfatter. Under mærket »En Gammel Feltpræst« udsendte han 1876-94 fl. folkelige krigsbøger.

Høysgaard, Jens Pedersen (1698-1773), da. sprogforsker. H havde en skarp iagttagelsessevne og skabte næsten en da. sprogvidensk. fra grunden; han skildrede sin samtids sprog, såvel det skrevne som det talte. H er den første forsker, der har iagttaget det da. stod.

Höör [hö:r], sv. köping, Skåne, N f. Ring-sjön; 2100 indb. (1948). Sandstensbrud.

Höör-sandsten, planteførende sandsten fra Skånes lias; anv. som bygningsten (Lunds domkirke) og møllesten.

Hå'dy'b, indløbet til Limfjorden fra Ø, spærres af Hals Barre, som har 7½ m dyb sejltrede.

Hågen (oldn. *Håkon*), da. form af nord. mandsnavn *Håkon*.

Haagen-Müller [há:yøn-], Victor (f. 1894), da. maler; medl. af »Grønningen« fra 1933. Figurbill., landskaber og dekorative arb., bl. a. i Centralsygehuset, Hillerød.

Hågerup-fundet, rigt fund gjort 1934 i jordfæstegrav ved H. på Fyn, bestående af to bronzekar, sølvskål, glaskar, guldfigerring, sølvske o. a. fra 3. årh. e. Kr.

há'-ising (no. *há*; egl. samme ord som *haj*) (*Hippoglossoides platessoides*), m. helleflynderen beslaglet lille flynderisk uden større økon. bet. Ret. alm. i Danmark.

Håkansson, Nils, kaldet *Vittskölevmästaren*, sv. maler fra midten af 15. årh.; har udf. en række mærkelige sengotiske

malerier i skånske kirker, bl. a. i Vittsköle.

Håkansson, Olof (1695-1769), sv. bondepolitiker. Gårdmand fra Blekinge, rigsdagsmand fra 1726, ledende bondepolitiker på rigsdagen fra 1738; sluttede sig til Hattepartiet, udstemtes af standen ved Huernes sejr 1765, genindsat som formand 1769.

Håkon, no. konger: **Håkon 1.** Adolsteinsfostre (d. ca. 961), søn af Harald Hårfager, opdraget hos den eng. konge Athelstan, fordrov broderen Erik Blodøks, faldt mod dennes sønner. Søgt forgæves at indføre kristendommen. - **Håkon 2.**, reg. 1093-95 s. m. fættren Magnus Barfod. - **Håkon Herdebredd** (1147-62), søn af Sigurd Mund, kongsemne 1157-62, faldt ved Romsdalsfjord med Erling Skakke. - **Håkon 3.**, søn af Sverre, reg. 1202-04. - **Håkon 4.** (1204-63), reg. 1217-63, uægte søn af H 3. Til 1240 rivaliserede han med Skule Jarl. Mild og dygtig styrer. Baglernes fører, fik 1223 1/3 af No. og 1237 hertugtitel, men faldt efter oprøret 1239-40. Vandt Island og Grønland. Indførte arvekongedømmet 1260. - **Håkon 5.** (1270-1319), reg. 1299-1319, søn af Magnus Lagabøter, havde hovedindflydelse på broderen Erik Præstehaders regering. Ophævede 1303 jarle- og lendermandsstillingerne. Fortsatte krigen med Danmark til 1309; støttede hertugernes oprør mod kong Birger i Sv. Gjørde Oslo til hovedstad; anlagde Akershus, Bohus og Vardøhus. - **Håkon 6.** (1340-80), reg. 1343)55-80, søn af Magnus Smek, 1363 g. m. Valdemar Atterdags datter Margrete, medkonge i Sv. 1362-63. Bekæmpede hanseaterne. - **Håkon 7.** (f. 1872), reg. fra 1905. Sø af Fred. 8. af Danmark, døbt Carl, uddannet som søofficer. 1898 g. m. Maud af Engl. Efter unionsopløsningen 1905 og no. folkeafstemning valgt til no. konge af Stortinget nov. 1905, antog navnet H 7., styrede m. ubetinget respekt for no. forfatning og parlamentarisk tradition. Gik ind for krig mod Tyskl. 9. 4. 1940, flygtede juni s. å. til Engl.; afviste 3. 7. s. å. stortingspræsidiets abdikationsforslag, opfordrede over London radio til at fastholde kravet om et frit No. Vendte tilbage juni 1945. (Portræt).

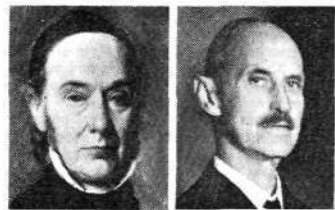
Håkon, 3 *Ladejarler*: 1) **Håkon Grjotgardsson**, Harald Hårfagers støtte. 2) **Håkon Sigurdsson** (*Håkon Jarl*) (d. 995), sønnesøn af 1), dræbt med da. hjælp Harald Gråfæll 970, slog danskerne i Hjørungavåg 971, dræbt under et bondeoprør af trælren Kark. Emne for Oehlenschlägers »Hakon Jarl«. 3) **Håkon Eriksson** (998-1029), sønnesøn af 2), indsat som jarl af Knud den Store 1028.

Håkonshallen på Bergenhus, stenbygn. opf. under **Håkon 4.** i early-english-stil, færdig lidt før 1261; nederst 2 etager okonomirum, derover en stor, prægtig festsal. (Ill. se Bergenshus).

Haalke, *Magnhild* (f. 1886), no. forfatterinde. Realistiske og psyk. barne- og kvindeskildringer bl. a. i trilogien *Akfestet* (1936), *Dagblikket* (1937) og *Red haust* (1941).

Hålogaland [há:logalan:], 1) i sagatiden den nordligste af nordmænd beboede del af No., fra Nardalen omtr. til Tromsø. 2) Nu No.s nordligste bispedømme og lagdømme, omfattende fylkerne Nordland, Troms og Finmark; 112 265 km²; 380 000 indb. (1946) (ca. 1/3 af No.s areal med 1/5 af befolk.).

hånd (*manus*) består hos mennesket af h-rod (carpus), mellem-h (metacarpus) og fingre (digiti). H-rodten, der opadtil danner ledforb. med spolebenets nederste ende i h-leddet, består af 8 knogler i to rækker: den øverste række består af flg. knogler (fra tommel-til lillefingersiden): bådbenet, månebenet, pyramidebenet og ærtbenet; den nederste række af: det store og lille mængeknoglen, hovedbenet og krogbenet. Den nederste rækkes knogler forbinder sig med de 5 mellemhånds-knogler. Yderst følger de 5 fingre. På hulhåndssiden ligger fingrenes bøjeseener. En særlig muskelgruppe danner tommelbalde og lillefingerbalde. På h-ryggen

N. L. Høyen. Håkon 7.

(dorsum manus) ligger fingrenes strækkeseener. (Ill. se skelet).

hånd, i kortspil de kort, en spiller til enhver tid har på hånden.

håndalfabet, tegn m. hånd el. fingre, der bruges af døvstumme til indbyrdes meddelelse og tidligere i døvstummeundervisningen.

Håndarbejds Fremme, Selskabet til, stiftet 1928, Kbh. Har bl. a. virket ved oprettelse af tegnestue, modelsystem, modelvævestue og skole for broderiteknisk samt ved udstillinger.

håndbog, bog, der i alm. er mere beregnet til opslag ang. et emne end til gennemlæsning fra ende til anden. På bibl. vil h fortrinnsvis være anbragt på læsesale, hvorfra de ikke udlænes.

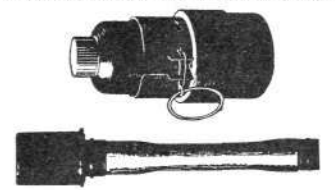
håndbold, boldspil ml. 2 hold på enten 7 spillere (salspil) el. 11 spillere (mark-h). Bolden, som er ca. 58-60 cm i omkreds, må kun spilles med hænderne. Salspil spilles i 2 x 25 min. på en 20 x 40 m bane. Mark-h spilles på fodboldbane.

Håndbold Forbund, Dansk, stiftet 1935, 1948: 29 109 aktive, 6143 passive medl.

håndbremse el. vægtstangsbremse anv. v. godsvogne til bremsning af et enkelt hjul.

håndfæstning, skriftlig forpligtelse, især det beseglede løfte, da konger fra 1320 afgav ved deres tronbestigelse om at overholde visse særlig opregnede forpligtelser. Den sidste h i Danmark blev afgivet af Fred. 3. 1648.

håndgranat, et let sprængladt nærkampvåben, der kastes med hånden mod fjenden.

den. Specialformer er brand-, røg- og gas-h., der indeholder hhv. en brændbar vædske, fosfor og en tårefremkaldende gasart.

håndhest, en hest, der af en ridende føres ved hånden.

håndjern, to bøjler, der anbringes om hver sit håndled, forbundet med en kort stang el. kæde. Anv. ved transport af forbydere el. for at hindre flugt el. modstand.

håndklæde fandtes først ved beg. af 17. årh. i alle større huse, opr. dog mere til pynt, ofte broderet med navnetræk og våben.

håndkøb, detailhandel med medicinalvarer uden lægerecept.

håndlinje, de furer i hånden, af hvis længde og tydelighed kiromantikeren mener at kunne udlæse et menneskes karakter og skæbne.

håndløs våde, i middelalderlig da. ret den skade, som forvoldtes af en persons livløse ting el. dyr el. særlige indretninger, han har forfærdiget.

håndniveau, primitivt nivelleringsfrugt, som under brugen holdes frit i hånden. I nyere tid er h ofte udformet som faldmåler, hvorved man foruden den vandrette linie er i stand til at bestemme vilkårlige liniers hældninger.

håndpant, form for sikkerhed for en forpligtelse. Karakteristisk for h er, at pantsætteren berøves rådigheden over den pantsatte ting (evt. værdipapir), og

at panthaverens ret ikke berøres af pantsætterens konkurs.

håndpenge, forskud på løn, leje el. købsum, som erlægges samtidig med aftalens indgåelse. Har dog undertiden karakter af en gave.

håndpresse, ældste form for bogtrykpressen, opr. bygget af træ, senere forberedt, bl. a. ved anv. af jern. Trykprincippet forblev uændret, indtil hurtigpressen fremkom i 19. årh.

hånd skal hånd få (ty. *Hand wahre Hand*), middelalderlig ty. retssætning, også anv. i da. ret. Meningen er: hvis nogen mister en ting ved, at den, han har betroet den, misbruger hans tillid, idet han afhænder tingene, kan denne ikke søges tilbage fra erhververen.

håndskrift, 1) bogvevning, håndskrevet bog el. skrift. I oldtiden fortrinsvis på lertavler el. i bogruller, senere i bogform (codex). **h** blev i middelalderen fremstillet i klostrene, ofte prydet med kunsthævede initialer el. miniaturer. Denne fremstillingsform standsede ved bogtrykkets gennembrud, og **h** blev sjældne. Ved de store vidensk. bibl. findes i reglen håndskriftsamlinger af bet. værdi, således i Danm. den arnamagnæanske samling af isl. **h**. Den vidensk. på tyde og tidfæste **h** kaldes palæografi. - 2) *psyk.*, særpræg ved den enkelte persons **h**. - 3) *jur.*, ældre udtryk for skriftl. konstatet fordring.

håndsky kaldes den hund, der af frygt for straf ikke tør komme hen til sin herre.

håndskydevåben, våben, der bæres af brugeren og betjenes med hånden, mods. det svære skyts. Efter lukkemekanikens og låsens indretning skelner man ml. forladere og bagladere, og disse sidste kan enten være enkeltladere el. magasingeværer (repeteregeværer og selvladegæverer); efter løbets beskaffenhed sondres ml. glatløbde og riflede **h**. Jagtbøsser er enten enkelt- el. dobbeltløbde, undertiden således, at det ene løb er glat (til haglskud), det andet riflet (til kugleskud). Efter våbnets længde benævnes **h** geværer, karabiner og pistol (revolvere). Karabiner, der bruges af rytteri, ingeniører og gendarmen, er afkortede geværer, mens pistolerne er ganske korte **h**, der betjenes med een hånd og bruges i nærkampen.

håndsnitdelt, *bot.*, kaldes et håndstregnet blad med indsnit, der når omtrent helt til bladgrunden.

håndspang (vistnok mnty. *spake træstang*) el. *håndspig*, løftestang m. firkanter, skråt afskåret ende; *søv.*, stang til at dreje et spil med.

håndspåbyggelse bruges ved visse kirkehandlinger som et ydre tegn på velsignelsen. **h** bruges af jøderne og af Jesus og apostlene (Mark. 6. 5, Ap. G. 19. 6, Tim. 4. 14.)

håndstand el. *håndstænding stilling*, *sport*, at stå på hænder i rækkab el. på gulvet.

håndsten, natursten, 10-20 cm stor.

håndstregnet kaldes et blad, når det har fl. hovedstrenge.

håndtegn, døvtommens naturlige og vedtagne tegn med hånd el. fingre. Dækker enten over et enkelt ord el. en hel sætning.

håndværk, virksomhed, hvor faguddannede producenter, som selv ejer deres (ret enkle) produktionsmidler, v. hf. af et i alm. fåtalligt antal faguddannede arbejdere fremstiller varer, væsentlig ved håndkraft, efter direkte bestilling el. for et begrænset, lokalt marked. **h** udskiltes fra landbruget i beg. af middelalderen og organiseredes i løbet af middealder. I faste former med mestre, svende og lærlinge. Gnm. lavenes mange reguleringer sikrede **h**-mestrene deres økon. og sociale stilling og fik (især i 11.-15. årh.) bet. magt i byerne. Senere blev købmændene dominerende, og ved industrialiseringen gnm. brud i 18.-19. årh. indtrådte en stærk tilbagegang for **h**. **h** har dog fortsat haft betydn. i de såk. hjemmeindustrier, i en række kvalitetsvareproduktioner og ved reparationsarbejde. Byggeri er i tekn. henseende **h**-spræget, men er økon. nærmest en industrigræn. - I praksis er grænsen ml. **h** og industri

vanskelig at drage; i da. statistik betegnes oftest ved **h** de bedrifter uden for landbrug m. v., som ikke automatisk er inddraget under alle bestemmelser i fabrikløven af 1913, d. v. s. i hovedsagen bedrifter, som beskæftiger under 6 arbejdere.

håndværkerforeninger, lokale og landsrepræsentationer, søger at varetage håndværkets interesser. Landsorganisationen Fællesrepræsentationen for Dansk Industri og Håndværk søger at fremme da. industri og håndværk over for lovgivningsmagten, mens **h** under Dansk Arbejdsgiverforening tager sig af fagl. spørgsmål i arbejdsager.

Håndværksrådet, oprettet 1940, udvidet 1942, har til formål at værne om det danske håndværks interesser, har rådgivende og oplysende virksomhed, undersøger love, afgiver responsa m. m.

håndværksskoler, skoler, hvor vordende håndværkere undervises i læretiden; på teknisk skole undervises i teoretiske fag, på fagskole i praktiske. Videregående undervisn. f. udlærte håndværkere foregår på håndværkerhøjskoler og Teknologisk Institut.

hår, 1) *zool.*, trådgagtige forlængelser af indre el. ydre overflader. Er **h** bevægelige (fimerh), tjener de til bevægelse, næringsoptagelse, vandformydelse o. l., iøv. kan **h** være sansel. el. hyppigst, virke som beskyttende el. varmeisolerende lag. Hos lavere dyr er **h** enten forlængelser af cellernes protoplasmel. af overfladens cuticula. Særlig karakteristisk er **h** for pattedyrene, hvor de består af forhøvede overhudceller, der stadig nydannes ved grunden af **h**, sålænge dette vokser. **h** sidder her på et lille fremspring, hårpapillen, i bunden af en indkrængning, hårsækken. **h** består af et løser, luftholdigt marvlag og et fastere, ydre barklag, der er tykt i stive **h**. Særlig stive **h** kaldes børster og pigge. I **h**-sækken munder fedtkirtler, og ved **h**-s grund findes små muskler, således at **h** kan bevæges. Man skelner hos pattedyrene ml. de længere og stivere **dæk****h**, der er ordnet i rækker, og de omkr. disse siddende mindre, bløde, krusede **uld****h**. **h** skiftes hos de fleste pattedyr ved føddning, hos andre, f. eks. mennesket, ved at der til stadighed falder nogle **h** (30-ca. 100 daglig) af, medens nye vokser frem. **h**-s farve skyldes pigment i barklaget. I ældre menneskers **h** er pigmentmængden ringe, og da der samtidig er trængt fine luftblærer ind iml. horntrådene, fremkommer en gråhvid farve. Alle pattedyr har **h**, hos hvaler dog kun nogle få i fostertilstanden. Hos mennesket mangler **h** helt på håndflader og fodsåler samt enkelte andre steder, **dæk****h** findes kun på hovedet, hos voksne tillige i armhuler og omkr. kønsdelene, på resten af kroppen har mennesket kun **uld**, samt børster i øjenvipper, øjenbryn, næsebor og øregang. Behåringen er forsk. hos de to køn og reguleres af hormoner fra kønskirtlen, hypofyse og binyre. A. n. m. **h** finder anv. som spindmateriale (fåre-, lama-, kameluld, geder- og hesteh. etc.), som polstermateriale (hesteh., ko-, svinh.), som råmateriale ved filtremstilling (hare-, kanin-, bæver-, geder-, koh og fåreuld), til børstenbindervarer (h af svin, hest, ko, mår, egern, grævling); 2) *bot.* **h** kan opfattes som plantens fjerde grundorgan, sideordnet med rod, stængel og blad. **h** kan sidde på alle tre grundorganer og sidder ikke i bestemte stillingsforhold som bladene. De egl. **h** dannes udelukkende af overhuden. **h** kan være een- el. fercelledede og have mangfoldige former. Eks. på **h** er: roth., brændeh., kirtelh., visse barktorne, kødet i apelsiner og citroner. Praktisk anv. har især bomuldsh. og kapokh. som tekstilråstof, mens harpiksuudskillende **h** hos humle er af bet. ved ølbrugning.

hårafald skyldes alder, disposition, sygdomme i hår el. hårbund, sjældnere universelle sygdomme.

Hårby, da. landsby 15 km SØ f. Assens; 888 indb. (1945).

hårde korn, frø, som ikke spirer, når de lægges i vand el. fugtig jord. Findes især

hos bælgplanter. Ved eet el. fl. års henligger spirer de og har derfor i naturen stor biol. bet. ved at sikre arten mod fuldstændig udyddelse under en længere ugunstig periode. **h** kan ofte bringes til at spire straks, når de ridses i frøskallen.

hårdhed er den modstand et legeme udviser, når det underkastes en statisk el. dynamisk kraftpåvirkning. Som **h**-prøve bruges oftest Brinell's kugleprøve. - Et *minerals h* er modstanden mod at lade sig ridse; måles i forh. til Mohs's *h*-skala bestående af 10 mineraler: 1 talk, 2 gips, 3 kalkspat, 4 fluspat, 5 apatit, 6 feldspat, 7 kvarts, 8 topas, 9 korund og 10 diamant. F. eks. har et mineral, der kan ridse feldspat og selv ridses af kvarts, **h** mellem 6 og 7. (Friedrich Mohs (1773-1839), ty. mineralog).

hårdkogt (roman), alm. da. betegn. for bevist og forceret ufulsomme virkelighedsromaner af journalist. reportagekarakter, som, forberedt af bl. a. Hemingway, især er skabt i Amer. af forf. som James M. Cain, John O'Hara m. fl.; mange af dem overs. til da. og har øvet indflydelse på fl. af 1930'ernes da. forf. I Amer. bruges glosen **h** (»hard-boiled») almindeligvis ikke om selve genren, kun om dens forf. og deres typer og miljøer.

hårdmetaller, værkstoffer med stor hårdhed, slid- og ildfasthed, der anv. som skærende og slidende værktøj og til elektrisk kontaktmateriale. **h** kan inddeles i 3 grupper: 1) *stellitegeringer* med fortrinsvis kobolt som grundmasse (50-60%), mens resten er wolfram- og kromkarbider, 2) *smeltede karbidh.*, næsten 100% wolframkarbid med lidt kobolt; endv. karbider af vanadin, titan el. molybdæn. Ved disse 2 grupper drejer det sig om støbe og meget grovkornede legeringer. Mere fintkornede, slidfaste og hårde er 3) *sintrede h.*, der består af ca. 95% wolfram el. titankarbid, evt. andre karbider og ca. 5% kobolt. De er ikke støbte, men karbider og metaller finmales og sintres sammen. Derved er de seje nok til at modstå stød og vibration. Sintrede **h** anv. til værktøj, større snithastighed kan gøres 100-200% større end hurtigstålens. De bruges til bearb. af støbeleg. manganstål, sten, porcelæn osv.

hårdmundet siges hesten at være, når de bløddede, på hvilke mundbiddet skal virke, er så lidet følsomme, at rytter el. kusk vanskelig kan styre dyret.

hårdmæket siges en ko at være, når mælken udtømmes gnm. patten er forbundet med vanskelighed. Årsagen er ofte en medfødt el. erhvervet forsnævring af mælkekanalen. Hårdmæket **h** kan ofte haves ved operation.

hårdtbly, legering af bly og antimon, indeholder 15-25% antimon.

hårdtin, legering af tin og antimon.

hårdtøst jern el. *kokillegods* fås, når egnet støbejern udstøbes i forme m. kølestykker af jern mod de flader, der skal være hårde.

hård vand, fersk vand indeholdende mere end 0,2% opløst salt, disse er i reglen kalciumsulfat. Skyldes hårdheden kalciumbikarbonat, kan den ophæves ved kogning, idet saltet derved omdannes til og udskilles som kalciumkarbonat (kædelsten). Skyldes hårdheden andre kalciumsalte, kan den ikke ophæves v. kogning. Alle kalciumsalte kan fjernes v. tilsetning af soda (»vandet blødgøres»). Brøndvandet m. m. er ofte **h**. **h** egner sig ikke til vask, da kalciumsaltene med sæbe danner slam af uopløselige kalksæber.

hårdug, stift og elastisk, vævet stof med skud af hestehår. Anv. som indlæg i habituer, overtøj o. l.

hårdzink, biprodukt fra smelteforzinking bestående af zink og jern; anv. til zinkudvinding og til legeringer.

hårfarvning foretages med planteudtræk (f. eks. henna) el. syntetiske farvestoffer. Nogle af de sidstnævnte (parafenylendiamingruppen) kan give alvorlige eksemmer.

hårfjernelse foretages oftest af kosmetiske grunde. Forbigående kan hår fjernes

ved udtrækning el. m. kem. midler (depilatorier), permanent med elektrolyse, som dog er smertefuld, kostbar og kan give dårligt kosmetisk resultat. Røntgenstråler kan ikke anv. til permanent hårfjernelse, da den nødv. dosis beskadiger huden.

hårfugle (*Pycno'notidae*), små sangfugle m. hårlign. fjer på oversiden. Gl. verdens tropser.

hårgarn, groft garn af kalve-, heste-, koge- og hår, der anv. til indlægsstoffer og bouclétæpper.

Hårik, da. konger. Hårik I., reg. 814-54, søn af Gudfred, fordrev 814 usurpatorerne Harald Klak og Reginfred; støttede Ansgar. Hårik 2., reg. 854-ca. 870, slægtning af H I., trådte 864 i forb. med Pave Nicolaus I.; støttede Ansgar.

hårkar, de fineste forgreninger af blodkarrene (kapillærer).

Hårleman, Carl (1700-53), sv. arkitekt, betydelig og indflydelsesrig. Har givet tegn. til alt, fra hytter til slotte, Svartsjö (1734-39), Övedskloster i Skåne, og kirker; domkirkespir i Uppsala (1745, nu bortrestaureret). Hans mesterværk er vel Karolinska gravkoret ved Riddarholmskyrkan i Sthlm.

Hårlev, da. stationsby (Køge-Fakse og Køge-Rødvig); 844 indb. (1945).

hårmyg (*Bibi'onidae*), fam. af store, sorte myg; larverne i jord. En enkelt art, haveh., gør skade.

hårpisk, hårfletning i nakken. Herremode fra ca. 1740 til den Fr. Revolution. h afskaffedes i den da. hær 1803.

hårpleje, den pasning, man af hyg. og æstet. grunde giver det normale hår. Den normale hårbund afsondrer sved, talg og afstøder sit yderste lag ligesom den øvrige hud; men disse produkter fjernes vanskeligt p. gr. af hårene. Fedtet og skældende hår er ofte kun en følge af, at hårets længde, opsetning og renselse ikke er afpasset ef-

Hårpisk.

Frødis Haavardsholm: Glasmaleri. Nordstrand kirke. 1919.

ter hårets kvalitet og personens beskæftigelse og økonomi. Kosmet. ændringer såsom farvning og bølging kan være vigtige for befindendet og derfor berettigede. Den fundamentale hårpleje består i daglig børstning med stiv, åben, ren børste; ret hyppig vask med god sæbe; kort hår el. let enkel frisure; undgåelse af for tæt-sluttende hovedbeklædning. Højere grader af skældannelse, fedten el. hårråffald kan være tegn på hårsygdom.

hårpung, sort silketøjspung, hvori det naturlige el. kunstige nakkehår samledes. Anv. i 18. årh.

hårrør el. **kapillarrør**, snævre rør, der ved at stikkes ned i en vædske viser h-virkning, som består i at vædsken stiller sig højere el. lavere i røret end udenfor, efter som vædsken væder rørvæggen (vandglas) el. ikke (kviksolvglas). h-virkningen beror på kræfter ml. molekylerne (overfladespænding) og betinger virkningen af en væge el. svamp og er af bet. for jordbundens fugtighedsforhold.

hårskjorte, en grov skjorte af hårdug, som eneboere og munke bar inderst på kroppen.

hårstreger, de spinkle streger i antikvaskrifterne.

hårsygdomme. Selve håret kan angribes af svampesygdomme, de fleste h angribes hårskeen. Alm. h er pletsaldethed (alopecia areata) og seborré; ingen af disse er smitsomme.

hårsækmider (*De'modex*), slægt af mikroskopiske, ormeformede mider. Snylter i hårsække hos pattedyr f. eks. hos mennesket, hvor den er uskadelig. Fremkalder hos hunden alvorlige hudsygdomme.

hårvildt, vildtarter beklædt med hår mods. fjervildt.

Håtunaleken ['hå:tuna'le:køn] kaldes de sv. hertuger Eriks og Valdemars tilfangetagelse af broderen kong Birger i Håtuna i Uppland (nu Sigtuna) 1317, hvorved de tvang ham til at dele riget med sig.

Haavardsholm, Frødis (f. 1896), no. malerinde; har virket i kunstindustri og dekorativt kunst, spec. fremragende glasmalerier; desuden bogill. (Ill.)

I

I, i, 9. bogstav i det da. alfabet; det er fra gr. optaget uforandret i det lat. alfabet. I, rom. taltegn (= 1).

I, autom.-kendingsmærke 1) f. Bornholms amt, 2) for Italien.

i, *mat.*, betegn. for den imaginære enhed $\sqrt{-1}$.

IA, fork. f. intelligensalder (målt ved en intelligensprøve).

IA., off. fork. f. staten Iowa, USA.

IAAF, fork. f. International Amateur Athletic Federation.

Iacobsen, Carl (f. 1881), da. kemiker. 1907-20 forstander for Orlogsværftets Kemiske Laboratorium. 1920-28 prof. i teknisk kemi ved Polyteknisk Læreanstalt. 1928 tekn. underdir., 1937 dir. for De Forenede Bryggerier og Tuborg.

Iago ['i'a:gou], skurken i Shakespeares tragedie »Othello».

iagttagelse, *psyk.*, 1) proces, der resulterer i oplevelse af omverdensgenstande og deres egenskaber el. af individet selv og dets (egnelige el. sjælelige) tilstand; 2) det umiddelbart oplevede resultat af nævnte proces.

iagttagelseslære, forældet betegn. for matematisk statistik, den statist. bearbejdelse af iagttagelser.

iagttagelsespsykologi, gren af psyk., som omhandler iagttagelsesprocesserne og deres oplevede resultater.

iagttagelsesundervisning, geografi- og naturhistorieundervisning, i de første skoleår, på grundlag af barnets dir. iagttagelser.

IAHF, fork. f. International Amateur Handball Federation.

Iasi [ja:ʃi] (ty. *Jassy*), by i NØ-Rumænien nær Prut; 109 000 indb. (1945). Jernbanecentrum med kornhandel og industri, især baseret på omegnens landbrugsprodukter. Univ., kunstakademi. 1565-1861 Moldaufyrsternes residens.

-iasis (gr. *iusthai* helbrede), lidelse, sygdom.

IATA, fork. f. International Air Transport Association.

-i'a'ter (gr. *iatrós* læge), -læge.

-ia'tri' (gr. *iatriela* helbredelse), lægekunst.

iatroke'mi' (gr. *iatrós* læge) el. *kemiatri*, periode af kemiens udvikling, i hvilken kemiens formål var fremstilling af lægemidler. I grundlagdes af Paracelsus (1493-1541) og var fremherskende inden for kemien i 16. og til midten af 17. årh.

IAWF, fork. f. International Amateur Wrestling Federation.

ib (lat., fork. af *ibidem*), sammesteds.

Ib (af *Jeppe*, der kommer af *Jakob*), da.

mandsnavn, opstået i middelalderens slutn.

Ibadan ['i'ba:dän], by i SV-Nigeria; 327 000 indb. (1945).

Ibagué ['i'ba'gæ], by i Colombias Centralcordillere med bane til Bogotá. 85 000 indb. (1947).

Ibáñez, se Blasco Ibáñez.

I'barri [-'Bar:-], *Dolores*, kaldet *la Pasio'naria* (sp. passionsblomsten) (f. 1895), sp. kommunist. G. m. asturisk minearb., der faldt under arbejderrejning i Asturien 1934, hvor I ved organisationsevner og stærkt virkende veltalenhed var bl. de ledende. Fra sommer 1936 bl. ledende i Madrid, organiserede kvindemilits, bidrog afgørende til at rejse kampstemning mod Franco. Medl. af Madridreg.; dipl. udsending til Paris 1937. Undkom v. borgerkrigen ophør 1939. Generalsekr. f. Span.s kommunistiske parti. (Portræt sp. 2048).

-i'bel (lat. *-ibilis*), adjektivendelse: i stand til, som kan behandles på en vis måde, -lig; -ibili'te't, tilsvarende substantivendelse.

ibenholt, det tætte og tunge, meget hårde kerneved af forsk. Diospyros-arter (daddelblommer) og fl. andre træarter. Vf. 1,05-1,20, synker derfor i vand. Far-